DUILIU ZAMFIRESCU

O P E R E

Ediție îngrijită, prefața, cronologie, note, glosar, indici și bibliografie de

M I H AI GAFIȚA

I

P O E Z I I

S C R I I T O R I R O M A N I

E D I T U R A M I N B R V A

București, 19 70

PREFAȚĂ

In epoca sa, Duiliu Zamfirescu a fost o figură extrem de controversată; dezbaterea n-a contenit nici după brusca şi prematura sa încetare din viaţă. Colaboratorul cel mai consecvent al *Convorbirilor, literare,* timp de aproape patru decenii, singurul din vechea gardă de la 1885, cind trăiau Eminescu şi Creangă, rămas cu credinţă lîngă bătrîna revistă a Junimii, a avut de întîmpinat rezervele, răceala şi chiar ostilitatea tuturor direcţiilor şi grupărilor antijunimiste şi antimaioresciene; dar succesiunea maioresciană a putut avea şi ea rezerve serioase faţă de el, de vreme ce, mai Intîi în '1901 şi 1903, apoi în 1906, 1909 şi, în sfîrşit,'definitiv, în 1913, relaţiile scriitorului cu Maiorescu se rup în chip dramatic. Şcoala critică a lui Gherea 1-a privit cu detaşare tot timpul, cînd nu cu ostilitate; cu pjjporaniştii s-a războit deschis, iar semănătoriştii l-au recunoscut de cealaltă parte a baricadei pe creatorul idealei înfrăţiri dintre Matei Damian şi baciul Micu. Adversităţile nu s-au redus la atît. Nici cu mişcarea modernistă în genere, începînd de la şcoala simbolistă a lui Macedonski şi continuînd cu descendenţii ei, relaţiile n-au fost mai bune.

Aprecierile date operei sale n-au putut să nu se resimtă din această cauză, cu toată obiectivitatea şi căldura criticilor reprezentativi ai direcţiilor.

Pe de altă parte, profilul său uman şi scriitoricesc a fost lipsit decenii la rînd de unele laturi esenţiale, în timp ce unor aspecte de ordin secundar ale biografiei şi scrisului său li s-a dat stăruitor o importanţă disproporţionată faţă de cea reală. Rezultatul a fost o imagine trunchiată în unele privinţe, deformată în altele.

r

Au contribuit la aceasta substanţial însemnările memorialistice ale unor contemporani, tendenţioase şi inexacte sub înfăţişarea lor de calde evocări; icoana lăsată de ei despre autorul *Vieţii la ţară* e mai mult pitorească decît adevărată, şi în orice caz exterioară, reducînd caracterul la ţinută, psihologia la comportament. Avem, I ca urmare, despre scriitor, imaginea unui om pedant, de un aristocratism confecţionat şi strident, de o morgă ce situa pe interlocutor la distanţă, sugerînd direct arivismul. Cel ce aruncase blestemul asupra faunei Scatiilor era adesea considerat ca unul din tagma lor. O astfel de imagine s-a impus datorită faptului că tocmai elemente ale ei, necontrolate, neverificate, au fost preluate de mari personalităţi ale istoriei şi criticii noastre literare, de alcătuitori succesivi ai unor studii asupra lui, şi situate la temelia portretului său moral şi artistic.

încercarea de a stabili dimensiunile exacte ale personalităţii lui Duiliu Zamfirescu trebuie să se întemeieze pe o amplă referire la documentele rămase în arhive şi biblioteci, pe *toată* opera sa publicată în volume, sau rămasă în publicaţii şi manuscrise, pe întreaga corespondenţă, cu urmărirea amănunţită a genezei fiecăreia şi cu reconstituirea corectă şi amplă a biografiei sale. Corelările interne ale operei, recompunerea universului ei şi a surselor care au generat-o, descoperirea argumentată a intenţionalităţii ideologic-artistice ne-au dus, toate, la necesitatea unei reinterpretări de ansamblu a personalităţii scriitorului. Concluzia ei, aşa cum se va constata chiar la lectura textului de faţă, la parcurgerea paginilor lui Duiliu Zamfirescu şi a notelor însoţitoare, se desparte în multe privinţe de exegezele anterioare, şi anume în chestiuni esenţiale, de loc în dezavantajul părintelui *Vieţii la ţară,* ci dimpotrivă.

Este de la sine înţeles, totuşi, că o prefaţă n-ar putea decît să semnaleze prea sumar cursul vieţii şi desfăşurarea operei scriitorului, dacă ea şi-ar propune să fie o succintă monografie. Spaţiul restrîns de care dispune lipseşte afirmaţiile de expunerile şi argumentările absolut necesare. In consecinţă, s-a renunţat la formula prefeţei-monografie, urmînd ca cititorului să i se adreseze rugămintea de a căuta cercetarea monografică închinată, de acelaşi semnatar, lui Duiliu Zamfirescu, într-o carte de sine stătătoare.

Drept introducere a volumului de faţă s-au ales, pentru o mai amplă dezvoltare, cîteva dintre momentele cheie ale existenţei literare a scriitorului, cîteva dintre direcţiile unde contribuţia editorului îşi socoate o cantitate mai mare de lucruri inedite aduse în lumină, sub raportul documentului şi sub acela al interpretării despre om, dar

mai ales despre operă. în cartea amintită şi acestea au parte, firesc, de o discuţie mai largă, îndeosebi valorificînd conexiunile cu biografia scriitorului, mult mai edificatoare pentru literatura lui decît s-a ştiut şi s-a crezut, chiar decît a acceptat-o şi declarat-o el însuşi. In general, latura biografică rămîne în afara acestor pagini de prefaţă, tabelul cronologic avînd rolul să-i suplinească lipsa, în latura care-i aparţine, aceea de consemnare exterioară şi aridă a unei vieţi, care a vibrat fără încetare la intensităţi maxime şi a pulsat în coordonatele şi în ritmul operei.

Intre dimensiunea istorică a acesteia şi între cea literară propriu-zisă, prefaţa s-a oprit la spicuirea unora din faptele şi semnificaţiile care o jalonează pe cea din urmă.

DEBUTUL. POEZIA DE *LA LITERATORUL*

Despre cele dintîi cinci poezii publicate de Duiliu Zamfirescu în *Ghimpele* şi *Războiul,* în 1877 şi 1878, cuvinte deosebite nu pot fi spuse. Ele au şi fost ignorate de contemporani, nu numai pentru că publicaţiile ofereau o insuficientă garanţie a seriozităţii şi profunzimii, dar pentru că cele cinci poezii sînt destul de comune. Vom reţine totuşi în *Dedicaţia* adresată *Domnişoarei Niculescu Aman* sugestia eternităţii artei, într-o viziune ce aminteşte de *Lorelei;* în scena familială din cealaltă dedicaţie, *Măriei S.* subliniem ideea maternităţii, care determină destinul succesiunii speţei; *Ghiocelul alb* este însă un pastel de tip Alecsandri, într-o ramă de invocaţie juvenil-faustiană, aparţinînd cochetăriei cu vîrsta.

Moralizatoare, aproape o fabulă, este *Bătrînul şi fluturul,* meditaţie tragic-resemnată asupra ireversibilităţii timpului; iar *Ohl taci...* este o elegie erotică în care motivul finalului de viaţă revine ca o obsesie. Poetul se hrănea din lecturi, dar se observă că filiaţiile sale romantice se stabilesc cu maeştrii genului, de la noi ş din Apus — nu însă direct, ci prin intermediul acelei generaţii de poeţi elegiaci postpaşoptişti pe care-o avea în vedere şi tînărul Eminescu, cînd i se adresa în *Epigonii:* Nicolae Nicoleanu, Alexandru Depărăţeanu, George Creţeanu, Mihail Zamfirescu, Theodor Şerbănescu şi, desigur, Alexandru Sihleanu, singurul dintre ei menţionat cu nume de autorul *Luceafărului.* Literatura acestora — cei mai vîrstnici dintre ei stinşi din viaţă înainte de debutul lui Duiliu Zamfirescu - era plină de lamentări şi dedicaţii, de *melodii* şi *armonii intime, cintece* şi *plingeri, doruri şi amoruri;* construcţiile lor

poetice ejau cel mai adesea şubrede, dacă le privim de la distanţa parcursă pînă azi, dar de o însemnătate incontestabilă sub raportul interiorizării poeziei noastre, al fecundării climatului în care aveau să se constituie apoi Eminescu şi Macedonski, climat deosebit de al patosului patriotic şi social, descriptiv sau baladesc-evocator, caracteristic generaţiei anterioare.

Frecventarea acestor poeţi a constituit Iprima şcoală poetică a lui Duiliu Zamfirescu, înainte de contactul direct cu marii romantici din Apus. Dar unii dintre ei se hrăniseră ei înşişi din sursele lamartiniene, byroniene, mussetiene, goetheene etc, şi sînt semne că au fost interesaţi de Gautier, în faza sa parnasiană, şi chiar de Baudelaire.

Numele apusene menţionate aici nu sînt întîmplătoare, întrucît, în forme diferite, le vom întîlni între cele care-şi imprimă vizibil pecetea asupra tînărului Duiliu Zamfirescu, nu o dată mărturisită direct, în chiar textura poemelor, ca în *Juan.* Publicistica intensă care va urma imediat după 1880 le vehiculează frecvent, ceea ce indică un contact îndelungat şi direct cu opera lor, încă în anii studenţiei, nu numai prin intermediarii autohtoni. In acelaşi timp, pentru înaintaşii români din seria poeţilor nefericiţi, stinşi timpuriu, el va păstra un delicat respect şi o recunoştinţă pioasă, omagiindu-i în publicistica jurnalieră, iar pe unii din ei, probabil cei mai apropiaţi sufletului său, chiar prin cîte o nuvelă în care eroul principal poartă numele lor.[1]

Pînă în momentul ultimei colaborări la *Războiul* şi un an mai tîrziu, o neobişnuită activitate literară are loc, deocamdată în fază de laborator, după cum mărturisesc manuscrisele, dar se şi cristalizează cel puţin.cîteva poeme, care vor apare începînd cu februarie 1880. Anul 1879 *îl* putem considera drept acela al acumulărilor esenţiale şi contactelor poetice fundamentale pentru determinarea zodiei noi sub care se va desfăşura veritabilul său debut poetic, acela din *Literatorul,* cu poema *Levante şi Calavryta,* în al patrulea număr al revistei, din 10 februarie 1880.

Literatorul era atunci prea recent ca să-şi fi concretizat literar orientarea în cele trei numere apărute, dar poziţia sa anticonvorbiristă era neîndoielnică, deci de bun augur pentru ca apelul la ospitalitatea sa să fie considerat şi drept un fel de represalii pentru refuzul net cu care poetul fusese întlmpinat la *Convorbiri* cu cinci ani mai înainte, dar şi pentru dorinţa de originalitate a veleitarului. Noua

[1] In iValolta Anisimoua avem în centrul acţiunii pe un Niculeanu,peDepărăţeanu îl urmărim într-un episod în *Amintiri din vremuri,* iar Hrisoverghi apare într-un moment ce prevesteşte începutul *Vieţii la ţară:* schiţa *Pentru totdauna.*

şcoală poetică, anunţată de *Literatorul* chiar din primul număr, se întîlnea prea puţin cu ceea ce preconizase Maiorescu în studiile sale despre *Direcţia nouă,* aflată încă în centrul discuţiilor literare, cu toţi cei opt ani scurşi. Este probabil că, adresîndu-se cu *Levante şi Calavryta* Junimii, aceasta nu l-ar mai fi respins, cum o făcuse în 1875 şi 1876, ci dimpotrivă; la *Literatorul* l-au atras însă mai mult aerul de frondă şi promisiunile din poemul-program al lui Macedonski, *Destul,* aparent pe linia eminesciană din *Epigonii* („Poporul nostru este de lacrime sătul!"; „s-a trecut cu moda de lacrimi şi suspine / Şi cu acele crunte dureri imaginari") — de fapt însă manifest anticonvorbirist şi — în poezie — antieminescian şi antialecsandrinean („Cu doina nu mai merge pe fruntea României"), adică lovind în cele două coloane de susţinere ale *Direcţiei noi* maioresciene.

Semnificaţia poemei ne apare astăzi încă mai mare decît a stabilit-o Macedonski la apariţia ei, printr-un *Curs de analiză critică,* pe care i 1-a consacrat imediat, în cinci numere consecutive, descriindu-i meritele prozodice. Mai puţin în această suită şi mai mult în prezentarea iniţială, ea dobîndea semnul unui prim manifest poetic al şcolii macedonskiene. înainte ca maestrul acesteia, autorul viitoarelor *Nopţi,* să fi creat şi să fi propus, din propria poezie, modelele şcolii sale, drumul era considerat deschis prin *Levante şi Calavryta.* Generoasa prezentare, în spirit eliadesc, care însoţea poezia, o declara drept „una din acele producţiuni literare ce ne asigură că într-un timp apropiat o nouă eră se va deschide" — „noua eră" fiind, desigur, una opusă direcţiei maioresciene; în 1892, cînd putea aprecia şi drumul parcurs de şcoala sa, după apariţia poemei, Macedonski exclama cu privire la *Levante şi Calavryta:* în 1880 „poezia română aştepta un novator — el sosise"[1] — şi acesta era Duiliu Zamfirescu.

Afirmaţia autorului *Nopţilor* trebuie considerată cu toată atenţia, dar şi cu prudenţă. „Macedonskianismul" lui Duiliu Zamfirescu nu poate fi contestat, atîta vreme cît termenul defineşte o direcţie literară, o anumită orientare în poezie — şi ucenicia la *Literatorul* şi-a avut contribuţia sa în formaţia tînărului poet; dar el este o cucerire *proprie* a poetului nostru, anterioară cronologic direcţiei, explicabilă nu neapărat prin filiaţie directă, ci în primul rînd prin adăparea la izvoare comune, îndeosebi franceze şi, în orice caz, prin receptivitatea faţă de o formulă poetică nouă care „plutea în aer" în toată Europa epocii.

[1] Intre *1SS0 şi 1S92, Revista literară-Literatorul* din 15 oct. 1892.

Duiliu Zamfirescu este, încă de la debut, alături de Eminescu şi Al. Macedonski, cel mai „european" poet al nostru din ultimul sfert al veacului trecut. Iniţierea sa are loc nu direct, ca la Eminescu şi Macedonski — care trăiseră la Viena şi Berlin, respectiv la Paris — ci prin contact strict livresc şi de presă, ceea ce explică frecventa lipsă de selecţie. Duiliu Zamfirescu era fascinat, în epocă, şi de titanii genului: Byron, Musset, Gautier, dar şi de Edmond Arnould, simbolist didactic minor, deşi profesor şi eseist distins.

Colaborarea la *Literatorul,* prelungită pînă la mijlocul lui 1882, este extrem de diversă ca orientare, ea se alimentează mai întîi din substanţa caietelor, anterioare cu un an, apoi din recolta imediată, deci măsoară bine evoluţia poetului, meandrele sensibilităţii sale, atracţiile multiple de care e sedus.

Levante si Calavryta fusese povestea unei decepţii în dragoste şi a unei răzbunări cumplite, care-1 împinge la nebunie pe cel înşelat. Poema următoare, *Juan,* scrisă probabil mai demult, este transcrierea lirică a unui zbucium interior, a marilor întrebări ale existenţei, care bîntuie cu şi fără răspunsuri plauzibile conştiinţa unui tînăr; autoconfesiunea este evidentă, iar sensul ei este, în cele din urmă, optimist. O *Dedicaţie* adresată mamei, cu promisiuni filiale de realizare în viaţă, şi o proză meditativă, poematică *(Cele din urmă gindiri ale lui Weber)* conduc la.un alt poem de amploare. *Harpista,* de data aceasta mai mult descriptiv, social, în genul celor pe care Ie va cultiva peste un an *Contemporanul,* dar care de pe acum ilustrau literatura socială a şcolii macedonskiene: e vorba aici de o fată care se prostituează, pentru a putea cîştiga o bucată de pîine mamei sale, bolnavă. O nouă baladă, *Nebuna din Herăşti,* este istoria unei castelane nebune, care dansează singură în castelul pustiu, închipuindu-şi că e strînsă la piept de iubitul ei mort. O schiţă, în formă epistolară, *Către Natalia Nina,* evocare plină de imputare ironică a unui drum la Slănic— şi iată o schimbare de tonalitate prin raport cu poemele şi prozele anterioare. Diverse ca subiect, poemele de pînă acum fuseseră unitare ca atitudine, dramatice, critice, dar fără concluzii universal-pesimiste. însă noile poeme, *Djali* şi *Dezgust,* ambele scrise în luna august 1880, cea plină de nesiguranţa sfîrşitului studenţiei, plutesc pe apele unei totale disperări. în prima, o fată cu sufletul distrus de pierderea iubitului se aruncă în valurile mării; în a doua, avem o replică sceptică, decepţionată, la meditaţia optimistă din *Juan.* O întrerupere de patru luni — cele ale stagiului de la Hîrşova — marcate însă de inceputul colaborării la *România liberă,* şi legăturile cu *Literatorul* continuă la fel de diverse: madrigaluri, de data aceasta, şi versificări de vibraţie scăzută, une"bri cu accente penibile *(El şi ea),* dar şi o scenetă în versuri *(Osuferinţă),* un început de nuvelă continuat în altă parte *(Cum a iubit Depărăţeanu),* un articol reprodus din *România liberă (Poezii de Alexandru A. Macedonski),* o traducere (începutul dramei *Hernani* de Hugo) — acestea realizează cadrul indecis, deşi bogat, al celor trei poeme care continuă linia inaugurată cu *Levante şi Calavryta: La bal mascat, dinele nizamului* şi *Alina-Linda. La bal mascat* prelungeşte stările din *Dezgust,* de data aceasta nu în domeniul social, ci în materie erotică; a doua, baladă pură, de felul celor ale lui Alecsandri, e drama unui om ucis mişeleşte de cel căruia el nu voise să-i ridice pe furiş viaţa; eroina din *Alina-Linda* e o proiecţie a Paolei harpista, însă una pură, părăsită de cel ce-i jurase dragoste, pentru că-i rîvnea averea.

Tonalitatea poemelor de bază, acelea care indică noutatea debutului lui Duiliu Zamfirescu şi care vor intra în compunerea primului său volum, *Fără titlu* (1883), este tragică, dar cu o excepţie — *Juan* — şi duc la o încheiere unică: destinul omului e tragic, ca urmare a unor determinări sociale *(Harpista, Alina-Linda),* ba chiar, pur şi simplu, prin însăşi esenţa sa *(Dezgust). Contemporanul* va exploata copios determinările sociale ale dramelor existenţei, în construcţii care amănunţeau cu ostentaţie demonstrativă şi cu accente de manifest politic tradiţia meditativă a lui Alecsandrescu, Bolintineanu şi a lui Eminescu din *Scrisori.* Neoromantismul cultivat acum de Duiliu Zamfirescu nu mai exaltă poezia ruinelor şi a trecutului eroic, nici clarobscurul selenar — acesta va reveni mai tîrziu, datorită lui Leopardi — ci, într-un cadru cel mai adesea fabulos, exotic sau naţional — insulele însorite ale arhipelagului grecesc, Miramare-le italiene, un misterios castel rămas dintr-un nedecis feudalism românesc — plasează întîmplări ciudate, ducînd toate, deşi în proporţii diferite, la concluzia unei imposibilităţi a împlinirii şi fericirii umane pe pămînt. Dimensiunile tabloului nu au de fiecare dată proporţii şi sensuri de generalitate, ele privesc însă uneori şi omenirea întreagă, totuşi, în ansamblu, nu un pesimism funebru de esenţă romantică ne întîmpină în ele, ci un scepticism tragic, prevestitor al parnasianismului, echilibrat, în simbolistica sa complicată şi desigur inconsecventă, de palide aspiraţii la puritate. Oscilaţiile sînt teribile, ele aparţin în primul rînd vîrstei şi ajung pînă la iconoclastia de proporţii cosmice, de o mizantropie absolută.

Pînă la extrema conştiinţă a nimicniciei, din *Dezgust,* drumul de la polul celălalt e uşor de parcurs şi, pornind de la *Juan,* găsim fixată această tentaţie către o filozofie a certitudinilor.

Intre aceste limite se cuprinde gama întreagă de atitudini intermediare, roade ale cîte unui moment, sau ecouri ale cîte unei lecturi — diverse ca intensitate a tragismului, dar cu o convergenţă vădită în direcţia unui verdict sceptic.

în totul, unjprofil de poet elegiac — în măsura în care producţia poetică a mai puţin de trei ani poate defini un profil. Colaborarea la *Literatorul* este o treaptă romantică spre parnasianismul de mai tîrziu şi neoclasicismul perioadei de stagiu italic, o şcoală a acestora.

Tristeţea sceptică a poeziei sale din perioada *Literatorul* e tributară tuturor romanticilor, dar nu se confundă cu a lor. întrebările despre destin, viaţă şi moarte, Dumnezeu şi om, pasiunea contrastelor pe care ar fi clădită existenţa, reflexul universului în *eu* şi exaltarea acestuia — toate sînt transcripţii proprii ale Weltschmerz-ului romantie, ale unui întîrziat *mal du sticle.* Neliniştea eternă a romanticului, mareîndu-i actele vieţii şi mobilizîndu-i energia, nu-1 îndreaptă însă pe tînărul Duiliu Zamfirescu către manifestări extreme — ca pe Werther, pe care debutantul îl acuză, ca şi pe părintele său *(Juan)* — nici către un lirism al lamentării morbide, ci se converteşte nu numai în scepticism, ci chiar în cinism, fără să lipsească, după cum am văzut, nici un optimism al certitudinii, prin raport cu valorile umane eterne. Interesant că eroica hugoliană e absentă în această ţesătură romantică, în schimb se relevă un anumit realism, cu rădăcini în Vigny (de aici scepticismul, în primul rînd); apoi, pictura atentă a cadrului, după modelul lui Gautier, echilibrează expansiunile lirice de tip Musset — din *Don Paez, Rolla, Les nuits* — uşor de identificat în poezia sa. Această pasiune timpurie către un anumit realism, chiar în lirismul debordant, este demonstrată şi prin vraja pe care a exercitat-o asupra sa proza lui Castelar, şi chiar biografia celebrului gazetar, scriitor, orator şi om politic spaniol, una din cele mai cuceritoare figuri din Europa acelei epoci. Literatura luxuriantă a vijeliosului iberic se caracteriza printr-un primat al documentarului liric, oricît de extraordinar, asupra imaginativului pur. Tocmai aceasta 1-a atras mai mult pe Duiliu Zamfirescu. Peisajul italic, văzut cu ochii exilatului Castelar de la Veneţia, îi este cea dintîi mare pasiune şi putem spune că dragostea pentru solul şi cerul Peninsulei a prins teren de pe acum în sufletul său, netezindu-i drumul către Leopardi şi Carducci şi contaminîndu-i poezia cu acel

\

fast specific al descripţiei, mai pregnant la Castelar — fiind mai concret şi mai exact — decît la Young, Lamartine, Byron etc, foarte iubiţi de poetul nostru.

Plasticitatea picturală a unora din descripţii, vizualitatea lor, care-1 va fi impresionat pe Macedonski—poet al culorilor, conturelor— încă de la *Levante şi Calavryta,* vine deci din mai multe surse, între care Gautier şi Castelar. Poetul nu văzuse, desigur, nici un castel arab de felul celui descris în poemă — decît cel mult în gravuri — dar senzaţia de autentic, de văzut, este copleşitoare. El contemplă ,!bolta-ncondeiată cu lungi litere arabe", el vede „ieşiţi din ziduri, sfineşii dormitînd pe labe", „vase de-alabastru", „stîlpi cu capiteluri albe", „mii de candele uşoare" de „sub negrele arcade", „imitînd floarea de nufăr".

Lirismul — subiectiv — din *Juan, La bal mascat, Dezgust* lasă tot mai mult loc unei anumite obiectivări, depersonalizări, în poemele de construcţie epică; acestea în primul rînd marchează predispoziţiile parnasiene, faza tranzitorie spre neoclasicismul ulterior.

Originală în această încrucişare de influenţe e în primul rînd încrucişarea însăşi, într-o expresie care asimilează întrucîtva organic, lăsînd în acelaşi timp identificabile, efluviile menţionate de G. Călinescu, care s-au amestecat mereu în opera lui Duiliu Zamfirescu. Poezia sa aduna chiar de pe acum, ca într-un receptacul, cele mai diverse tendinţe anterioare, române şi străine, şi va fi încă de pe acum punctul de plecare a unora din cele mai fertile direcţii ulterioare, toate dezvoltate şi configurate de poeţii reprezentativi ai fiecăreia, dar anunţate, conţinute în germene în versurile autorului *Harpistei.* Aceasta denotă o sensibilitate deosebită, un ager simţ de a distinge între tradiţie şi noutate, dublat de o imposibilitate organică a insistenţei într-o direcţie. Un amatorism sui-generis, un fel de nestatornicie, îl vor stăpîni încă foarte mult timp — în primul rînd în poezie — chiar atunci cînd părea să-şi fi descoperit o formulă proprie.

„EPISODUL HÎRŞOVA"

„Episodul L'îrşova" măsoară şi explicitează prima *eroare* cu care a păşit în viaţă autorul *Vieţii la ţară,* una de ordin intim, personal, care-i va tulbura, chiar îi va dezechilibra, prin drojdia acumulată, tinereţea, dar mai ales va hotărî sensul celor mai multe din deznodămintele lucrărilor sale de proză literară şi chiar o întreagă filozofie sceptică în domeniul eroticei.

Duiliu Zamfirescu a rămas în izolatul oraş dunărean, ca magistrat, vreme de numai patru luni, din septembrie 1880 pînă în ianuarie 1881, devorat de durerea unei dragoste nemărturisite, pentru Eliza Ioanid, care s-a căsătorit chiar în acest interval cu unul din prietenii exilatului, Ioan Dănescu.

Cu toate că pe *ţaire-part-wl* fatal, cu anunţul căsătoriei, scrie chinuita mărturie de revoltă neputincioasă *Sic transit,* inima nu i se linişteşte, dimpotrivă — şi scrisorile către prietenul Duiliu Ioanin devin mărturia unei drame care, ea singură, aşa cum e aşternută de poet, e o perfectă poveste romantică de dragoste. Impulsurile, depresiunile, iluzia că totul nu e încă sfîrşit, că e un vis urît ce va trece, se amestecă, se succed în cele 17 scrisori care ni s-au păstrat şi care, dacă nu am şti precis că sînt corespondenţă autentică, le-am putea bănui compoziţii literare, într-atît sînt fidele canoanelor romantismului. Nu este exclus ca în toată dramă — reală, fără discuţie — să-şi fi strecurat aromele şi ambiţiile literare, ca şi amintirile proaspetelor lecturi romantice: *La nouvelle Heloîse, Atala* şi numeroase altele.

„Catagrafia generală a gîndurilor mele"[1] — cum îşi va numi una din scrisorile-jurnal către Duiliu Ioanin — constă în notarea zi cu zi a cîte unei stări de spirit, care e, fie un prinos elegiac, disperat, jertfit dragostei, fie un ecou prozaic al vieţii de magistrat. Alte atari scrisori-jurnal, sau corespondenţele obişnuite, conţin reproduceri din Musset, expuneri ale unor vise ce pot fi suspectate de croială literară exclusivă, apoi expresive şi realiste schiţări ale unor instantanee rustice dobrogene, evocări ale unor pagini de literatură şi istorie literară etc.etc. Ele se constituie în mintea autorului ca un procedeu literar, ca un gen de publicistică posibilă — tocmai esenţa viitoarelor *Palabras,* de peste doi ani. Se pare că trebuie să regretăm pierderea unui „jurnal" asemănător, dedicat Elizei, probabil niciodată trimis şi care va fi consemnat mult mai multe stări sufleteşti, divagaţii, desigur mai literar construite, dată fiind destinaţia. Rana pricinuită de căsătoria Elizei aduna, se vede, ca perlele scoicilor, mărgăritar mult în jurul ei şi marca mai întîi o veritabilă şcoală literară, înregistrînd peisaje, scene, tipuri, care vor forma ulterior substanţa unor schiţe în *România liberă* sau *Convorbiri literare** şi a mai multor poezii — sau numai începuturi — rămase în manuscrise.

[1] Scrisoare din 18 oct. ,1880.

* *Din Dobrogea, Romdnia liberă* din 26 iulie 1881 şi 9 apr. 1882; *Notarul, idem,* 16 iulie 1881; *Noapte bună, Convorbiri literare,* ianuarie 1886 etc.

Sub raport literar, cele cîteva luni de la Hîrşova sînt de o importanţă covîrşitoare pentru literatura scriitorului, îndeosebi pentru proză.

Debutul în acest domeniu avusese loc în martie 1880, cu proza poetică *Cele din urmă gindiri ale lui Weber,* apărută in *Literatorul,* şi cu nuvela *Natalia Anisimova,* publicată In mai multe numere la rînd în foiletonul ziarului *Războiul.* Ulterior, alte schiţe şi proze poetice rămîn şi ele de importanţă secundară, faţă de adevăratul debut în proză, *O pagină din viaţa luiJokann Strauss,* apărută în decembrie 1880, în *Romdnia liberă',* şi purtînd dedicaţia: *„Doamnei E.D."* Eliza Dănescu.

Este o istorie imaginară, în cea mai mare parte aparţinînd legendei care înconjoară de obicei operele cu mare penetraţie în public. Celebrul vals a fost scris de Strauss, spune nuvela, drept un omagiu pentru căsătoria — cu un conte — a femeii iubite de el. Subiectul rămîne o traducţie Stilizată, uşor încifrată, a propriei împrejurări cu Eliza ţ practic, era o scrisoare de imputări descurajate, platonice, trimisă fetei, de la distanţă, un fel de proiecţie literară despre soarta proprie: ascultînd nemuritorul vals, clntat de Strauss chiar în ziua nunţii Gretei,aceasta are o sincopă şi moare în toiul dansului; tragedia provoacă panică, fireşte, îi îngrozeşte pe toţi — pe toţi, afară de unul singur, Strauss înîuşi, la care durerea se sublimase mai demult în artă, adică se convertise în materia cea mai înaltă, eternă a omenescului. Angajamentul străveziu din final: artistul îşi va cînta îndurerat dar neabătut melodia, dincolo de viaţa sau moartea iubitei — va fiţinut de Duiliu Zamfirescu ani la rînd. Nuvelistica sa din *Romă' nia liberă* va reedita, în versiuni dintre cele mai diferite, acest motiv* De remarcat că în multe din nuvelele acestei serii tematice, eroul central va fi un artist: poet, pictor, compozitor. Prelungirile cele mai îndepărtate le vom descoperi un deceniu şi jumătate mai tîrziu, în ciclul Cominaştenilor, în iubirea castă, nerealizată, dintre Tincuţa şi Mihai. Vechea rană a rămas deschisă încă mulţi ani — cu toate aventurile erotice numeroase — şi a picurat tristeţe pînă tîrziu în mai toată lirica poetului. Pe parcursul întregului stagiu în diplomaţie, lung de 18 ani, pa pănaînt străin, amintirea vechii şi caste iubiri de tinsreţe, sublimată acum, ridicată la treapta rarefiată dar pură a simbolului poatic, va fi una din căile prin care se va reface permanent legătura cu ţara aflată la mii de kilometri.

* *l.Gretchen, 11. Blaue Donau, Rjmdnia liberă* din 13 — 14 dec. 1880. Ulterior, tn voi. *Fără titlu* (1883), nuvela se va numi simplu *Blaue Donau.*

Nuvela romantică *O pagină din viața lui Johann Strauss* inaugurează o serie pe care Duiliu Zamfirescu n-o va continua decît după un an, cu o alta, închinată de asemenea Elizei, *Cum a iubit Depărățeanu* Paralelismul subiectelor este evident; nuvela este tot „cu cheie", ca şi cea despre Strauss: eroii sînt proiecţii ale unei poveşti reale, în care viața lui Depărățeanu, expusă cu lux de amănunte, este un pretext literar, o biografie ca oricare alta, menită să ascundă publicului sursa reală şi modelele autentice ale dramei povestite — propria dramă cu pierderea Elizei — sensurile acesteia urmînd să se releve numai celor iniţiaţi.

Unde apar deosebirile esenţiale de ordin literar faţă de nuvela anterioară este în schițele de epocă, trasate cu mînă sigură, aproximative în amănunte, însă realiste în ansamblu. Mai întîi Bucureştiul de la 1860 e pictat în pastă groasă, nu o dată în înfăţişări groteşti, dar seria amplă de referiri la lecturi străine, mai ales dintre romantici (Lamartine, Goethe, Musset, Dumas, Octav Feuillet), alcătuiesc o amănunţită geografie romantică europeană, prinsă în clişeele de epocă şi străbătută zadarnic de erou pentru a-şi uita nefericirea.

ICum a iubit Depărățeanu; este construcţia epică cea mai întinsă şi maf valoroasă din proza scriitorului, înainte de romanul *In fața vieții,* apărut în 1884. Cu tot antiromantismul declarat din text, lucrarea este curăţ" romantică. Insă, chiar în cuprinsul ei, surprinde un crez literar, amestec de realism şi simbolism, formulat cu ostentaţie, definind structura specifică a romantismului tînărului prozator: „Datoria mea de observator şi de critic mi-o îndeplinesc pe cît pot — declară el. Ceea ce însă îmi place cu deosebire în proză este tabloul. A desena cu fraze şi a colora cu vorbe aceea ce este dat cărbunelui şi colorilor e tot ce poate surprinde şi aprinde mai mult închipuirea."

Sugestia nedeclarată a acestei plasticităţi vine dinspre Theophile Gautier în poezie, dar în proză de la realişti. Continuarea ideii, prin aplicarea concretă la viaţa social-umană, e de data aceasta mărturisită, sursa indicată e romantismul debordant (Feuillet), dar ea este potrivită, în ce are esenţial — apelul la veridicitate şi spiritul critic — oricărui realist: „Cît despre năravurile timpului... unui romancier nu îi este îngăduit să rîdă de timpurile sale; îi este însă permis să le arate astfel cum sunt, în toată goliciunea şi cu toate infamiile lor — sau nu-i mai este permis nimic".

Confluenţa de principii la care se situa scriitorul acum nu se decide încă un timp, de aci încolo, în favoarea realismului, ci tot în a romantismului, aceasta cu deosebire în nuvele; dar *tablourile,* pentru care-şi declară atracţia, pătrund în mai toate lucrările sale. In unele, cum e seria de *Tipuri şi portrete,* „tabloul" — în accepţia dată de Duiliu Zamfirescu — indică procedeul esenţial, situîndu-1 pe scriitor în succesiunea „îiziologiştilor", dusă curînd la strălucire de Caragiale.

Cascada iubirilor neîmpărtăşite, sfărîmate dintr-un fel de damnare fatală, dintr-o „vină tragică" a protagoniştilor, va domina de aci încolo nuvelistica din *România liberă (O sărutare, Zadarnic, Dusă in lume, S-a stins, Pe Argeş, Pentru totdauna, Jeana, Măria, Tranda. firul* etc), dar valoroase în cuprinsul ei, sub raport literar, vor rămîne îndeosebi — iar în unele exclusiv — *tablourile,* rezultatele observaţiei. *Un amor în munți*[1] trăieşte prin descrierea pitoresc-acidă a Slănicului, care va fi dezvoltată ulterior în ciclul reportericesc *Din munți*[2], aşa cum o practicase mai înainte şi Alecsandri *(Borsec),* însă la Duiliu Zamfirescu cu o paletă mai receptivă în faţa cadrelor exterioare.

Dacă motivele acestei nuvelistici sînt reductibile la unul singur, în construcţii în care numai epica variază, în acelaşi timp o anumită tipologie, care circulă în lucrări, şi *tablourile* declarate de scriitor drept specificul prozei sale, dau o oarecare culoare acolo unde monotoniaşi artificialitatea se înstăpînesc. Eroii dezarmaţi şi decepţionaţi de o viață risipită prin metropolele apusene, unde s-au aflat la studii sau ca să-şi toace averea şi care, întorcîndu-se în ţară, încearcă emo. ţia curată a cadrului natal, a reluării contactului cu oamenii altădată familiari, apar de pe acum, ei nu sînt o descoperire exclusivă-a ciclului Comăneştenilor (Matei Damian, Mihai Comăneşteanu). Scriitorul elabora o tipologie plutind tulbure în conştiinţa sa — bogat reprezentată în epocă şi cristalizată mai tîrziu în forme superioare, o dată cu *Viața la țară* şi *In război* — într-un fel de nostalgie mitică, foarte complexă, a pămîntului natal, pe care el însuşi încă nu-1 părăsise. Ea se va lămuri ulterior în sensul sentimentului de *patrie,* cînd scriitorul se va afla în perimetre străine, oricît de atracţioase; în corespondenţă va măsura pe date proprii ceea ce deocamdată numai intuise confuz, dar sădise cu insistenţă în conştiinţa eroilor săi. Avem însă aici, de pe acum, o formă îndepărtată a motivului dezrădăcinării în literatură, concretizat nu în raportul sat-oraş, ca la semănătorism,

[1] *România liberă* din 26—29 iunie 1882.
[2] *Idem,* din 24 iulie, 6 şi 28 aug. şi 4 sept. 1883.

ci în acela patrie-slrăinătate, comun paşoptiştilor şi frecvent în literatura romantică.

Pe de altă parte, schiţarea stărilor de lucruri, a moravurilor, „fără să rîdă de timpurile sale", dar şi fără să le cruţe, produce nuvelistului cîteva stampe de calitate, după modelul celor din *Cum o iubit Depărăţeanu.* Vom aprecia de fiecare dată construcţia de ansamblu, cu proporţii şi simetrii ideale, dincolo de convenţia subiectului, tipic romantic. Compoziţia este echilibrată, mai degrabă zgîrcită în dialog, în descrieri şi în expunerea stărilor sufleteşti, în relatarea scenelor de oarecare spectaculozitate. Mai patetic era, în astfel de prilejuri, autorul scrisorilor către Duiliu Ioanin, decît acela al nuvelelor şi schiţelor din *România liberă.*

Căci epicul romantic este dublat, în alt ciclu de schiţe, de un realist fin, concentrat, din familia care-1 cuprinde şi pe Caragiale, şi în care va face bună figură şi Don Padil, cu o mare parte a picturii sale de moravuri din *Palabras.* Este vorba de rubrica *Tipuri şi portrete,* continuată, în acest fel, cîteva luni după începutul colaborării la ziar şi apoi, fără un titlu special, cu lucrări de sine stătătoare, chiar pînă la 1884. Duiliu Zamfirescu n-a inclus din textele acestea, în volumul *Fără titlu,* decît trei lucrări: *Monastirea Dealului, Din Dobrogea* şi *Arhivarul (portret).* Seria este însă incomparabil mai bogată şi numără lucrări ca *La denii, Deputatul, La Şose, Notarul,* aparţinînd încă „perioadei Hîrşova", precum şi altele noi, paralele cu nuvelistica şi cu foiletoanele *Palabras: Reflecţiunile unui uşier de la Cameră, Din munţi, Coropişniţa— Societatea doamnelor române pentru încurajarea industriei casnice, Dolabela Răstoacă* — toate acestea publicate între iulie 1882 şi octombrie 1884.

într-o privinţă, aceste schiţe îngroşate, caricaturale, cu spirit polemic pamfletar, pleacă vădit de la persoane reale. Ideea unor „copii după natură", cum îşi intitulase Iacob Negruzzi un ciclu asemănător de schiţe şi care i-au slujit scriitorului ca unul din punctele de plecare pentru crochiurile sale, circula în epocă, alături de aceea a „fiziologiilor". Proza noastră îşi elabora caracterologiile specifice pornind de la datele realităţii, şi prospecta, pe parcele, cele mai diverse medii, pregătind terenul viitorului roman citadin, deocamdată încă în faşă; pe de altă parte, dezvoltarea vie a gazetăriei netezea drumul spre publicistică speciilor dinamitarde de mică întindere, în primul rînd feluritelor tipuri de satiră, mai uşor de digerat într-un *fin de sticle* de criticism antiburghez acut.

Niciodată pitorescul nu pătrunde în schiţele lui Duiliu Zamfirescu în virtutea unicei sale atracţii spre inedit şi spectaculos; el este sub-

sumat unui verdict în ordinea umană sau socială. Observatorul e dublat de un moralist, ca şi în poeme, şi nu evită să-şi înscrie concluziile în finalurile satirelor, sub forma unor meditaţii, mai rar a unor efuziuni. Veselia se echilibrează şi se sublimează, configurînd în continuare acel aer de scepticism, deocamdată uşor, mai tîrziu tot mai acuzat, care va stabili nu numai dominantele literaturii scriitorului, ci şi *ţinuta* lui.

De subliniat că tablourile şi portretele aparţin atît literaturii sale, cît şi corespondenţei, deci percepţiile înseşi se efectuau la el prin intermediul unor „viziuni", universurile i se concretizau curent în tipologii. Scriitorul *trăia* literatura ca pe o a doua viaţă, paralel cu viaţa. Nu în chip gratuit N. Petraşcu îi consemnează, pentru această perioadă, o exclamaţie care-i traduce exact raporturile scrisului cu viaţa cotidiană: „Nu simt altă fericire mai mare decît a scrie, şi nu cu veleităţi de a fi celebru, ci numai pentru plăcerea reală de a scrie... Repet, aş da toată munca mea literară unui om care mi-ar zice: «Ai de la mine tot ce-ţi trebuie, scrie»..."[1] Afirmaţia va reveni prea mult, ca o obsesie, în corespondenţa de mai tîrziu a scriitorului, pentru a nu fi considerată ca exprimînd o realitate a existenţei sale. Duiliu Zamfirescu ziaristul, avocatul, veleitarul politic, iar mai tîrziu diplomatul, deputatul, ministrul, păstra nealterat temperamental de scriitor. Vocaţia sa primă era aceasta.

între epica romantică a nuvelisticii şi între pictura acidă, mai mult caricaturală şi grotescă a moravurilor, din seria de *Tipuri şi portrete* sau din note de călătorie, se situează cîteva schiţe realiste, fără o semnificaţie deosebită prin ele însele, dar notabile prin faptul că tocmai acestea se leagă mai direct de nuvelistica perioadei ulterioare şi de romane: *Drumul din urmă, Toader Cismaru, Răvaşe.*[2]

Direcţia satirică din seria *Tipuri şi portrete,* din unele note de călătorie, va fi şi ea amplu dezvoltată în publicistica scriitorului, a cărei formă caracteristică de manifestare a luat înfăţişarea unei rubrici fixe, intitulată *Palabras* — vorbe, în traducţie curentă — şi semnată

[1] N. Petraşcu, *Duiliu Zamfirescu,* Ed. „Cultura naţională", 1929, p. 26.

[2] în *România liberă* au apărut cu acest titlu — *Răvaşe* — două schiţe (6 nov. 1883 şi 15 apr. 1884), prima dinele cu dublă semnătură—Duiliu Zamfirescu şi A. Vlahuţa — a doua aparţinînd numai lui Don Padil. Ţinind seama de tematica lor comună (drameie războiului de la 1877), de procedeul identic (ambele slut schiţe epistolare) şi de înrudiri stilistice, putem să o discutăm cu toată libertatea şi pe cea dintîi, alături de altele ale autorului nostru.

în cea mai mare parte cu pseudonimul *Don Padil,* plin de rezonanțe exotice, de hidalgo spaniol, şi sugerînd bravura spadasină a peninsularilor iberici.

Palabras nu este singura formă, nici singura rubrică alcătuită în acest chip de Duiliu Zamfirescu în *România liberă.* începutul ei este făcut ceva mai înainte cu patru foiletoane alcătuite la fel, intitulate *Noutăți de tot felul*[1] sau *Noutăți literare şi artistice*[2]. Genul fusese deci apreciat de cititori şi se cuvenea permanentizat. „Noutăți" suna prea comun; prea cuminte apărea şi semnătura D.Z., la toate patru. Necesitatea rubricii s-a impus deci prin practică şi, la 1 august 1882, se publică primul foileton de „noutăți" purtînd titlul nou: *De las palabras,* simplificat după patru luni la forma *Palabras.* Totodată, Pa'a&ras-urile n-au monopolizat gazetăria din această serie a lui Duiliu Zamfirescu. De prin aprilie 1883, o serie de *Corespondențe literare,* cu şi fără adresă, *Nebunii, Cronici rimate,* cîte un instantaneu *(Din lumea aceasta In cealaltă), Scrisori din Sierra, Scrisoare deschisă către Jehovah* (cu răspunsul acestuia, tot o *Corespondență),* o colecție de *Ouă roşii* (cronică satirică în versuri) etc, etc. creează rubricii *Palabras* un cadru propriu, pigmentînd interiorul ziarului, vreme de doi ani, cu o corosivă desfăşurare de inteligență, erudiție, veselie, adesea cu amărăciune şi sarcasm, dacă nu cu fulgere şi blesteme.

Modelul, declarat de scriitor însuşi, al acestor creionări, ar fi fost tot *Copiile după natură* ale lui Iacob Negruzzi, din *Convorbiri literare.* Mai mult caracterologice decît lucrări propriu-zis literare, *Copiile după natură* pot fi admise numai ca modelul cel mai îndepărtat pentru *Palabras,* şi părintele acestora din urmă a fost numai amabil cu redactorul perpetuu al *Convorbirilor* cînd i-a făcut declarația amintită. In aceeaşi măsură am putea situa între modelele lui Don Padil faimoasele *Causeries du lundi* ale lui Sainte-Beuve, dacă n-am avea mai Ia îndemînă, şi mai aproape de adevăr, *Carnetul High-Life* al lui Claymoor (Mişu Văcărescu), care apărea cu regularitate în *VIndependance Roumaine* şi era susceptibil de prozelitism. Frivolitatea şi picanteriile preocupărilor lui Claymoor, cronicar galant al vieții mondene, al saloanelor — ironizat şi parodiat de Caragiale, între alții, dar prizat cu voluptăți ascunse de publicul mijlociu, cititor de franțuzeşte — este desigur departe de seriozitatea chestiunilor abordate obişnuit de Duiliu Zamfirescu în *Palabras.* Diferite sînt direcțiile de acțiune,

[1] *România liberă* din 14, 23 şi 25 iulie 1882.
[2] *Idem,* din 31 iulie 1882.

diferite profunzimea gîndirii şi tratării, erudiția, verva polemică, atenția la viața social-politică şi artistică etc. In piese mici ca întindere şi, prin aceasta, mai agere ca arme de manevră curente, Don Padil ia cu asalt toate domeniile vieții publice, dar cu precădere pe acela cultural-artistic. Polemizînd inteligent cu demagogia, impostura, trivialitatea, dar evocînd cu căldură figuri mari de la noi şi de aiurea, din cultură şi din politică, Don Padil face în foiletoanele *Palabras* o paradă scînteietoare de bun-simț, judecată lucidă şi cumpănită, dar şi de spirit critic, incisivitate polemică, aplomb pamfletar.

Criteriile de valoare sînt strict proprii, deci venind adesea în contratimp cu orientarea ziarului; oscilațiile de poziție sînt de asemenea frecvente, după cum nu lipsesc, ba chiar sînt curente, improvizația — întregul ciclu *Palabras* are aerul unei improvizații ingenue, al unui bavardaj despre orice — uşurătățile, răutățile mai mici sau mai mari, frivolitățile sau miopiile. Genul însuşi le presupune, dar vîrsta şi-a spus şi ea cuvîntul, cu toate nestatorniciile şi ambițiile ei.

Scriitorul de ținută de mai tîrziu a fost necruțător cu această pagină frivolă a scrisului său de început, plină de exuberanța tinereții, şi n-a reținut nimic din cuprinsul ei pentru volume, n-a mai pomenit-o în corespondența sa, pe îndrăznețul său semnatar 1-a uitat în coloanele ziarului natal. De altfel, între atitudinea lui Don Padil şi cea ulterioară a lui Duiliu Zamfirescu nu e nici o continuitate. Totuşi, rubrica *Palabras* constituie o spumoasă şi savuroasă cronică de epocă, extrem de diversă şi inegală, dar expresivă, reprezentativă pentru un mod de a se scrie în epocă, iar pentru formația autorului întru totul utilă ca exercițiu literar. Vom găsi aici şi un jurnal de lecturi şi impresii, un laborator al gîndirii, colocvii cu sine însuşi, aşa cum fuseseră, cu doi ani în urmă, scrisorile-jurnal către Duiliu Ioanin. Ca şi acelea, foiletoanele *Palabras* şi cronicile înrudite, purtînd alte titluri, sînt o confesiune permanentă, o continuă luare de atitudine — cel mai adesea critică şi polemică față de toate problemele zilei, mai sinceră, mai directă, mai nedisimulată decît orice publicistică organizată, tocmai pentru că e mai aproape de stările primare ale sufletului, lipsite de calcul, de regie. Un proces al maturizării poate fi urmărit, de asemenea, de-a lungul celor doi ani ai acestei gazetarii originale. Cînd tînărul — căruia începea să-i albească părul încă de la 25 de ani — avea să ajungă matur, *Palabras* avea să înceteze de la sine. *Palabras* este reverberația tinereții lui Duiliu Zamfirescu; o dată cu sfîrşitul lor, murea şi spadasinul Don Padil.

Cariera gazetărească a lui Duiliu Zamfirescu înregistrează în vara lui 1884 un cutremur fatal, pe care scriitorul n-a mai izbutit să-1 compenseze în întregime şi care îi curmă, în cele din urmă, şi ambiţiile politice. Tînărul posibil candidat la deputăţie în alegerile din toamna acelui an, cînd junimiştii se prezintă în cartel cu liberalii, pe listele acestora, săvîrşeşte o eroare de tactică fundamentală, luînd o atitudine ostilă fără echivoc faţă de Brătianu, împotrivindu-se legii acestuia de dotare a monarhiei cu proprietăţi funciare. Atacul, de o vehemenţă şi de o argumentare unice în toată publicistica relativă la eveniment, s-a desfăşurat sub forma unei scrisori deschise[1] către Anastase Stolojan, atunci deputat, iar jumătate de an mai tîrziu, ministru al Domeniilor.

Drumurile de acces în direcţia politică îi sînt, din acest moment, închise. In plus, îndrăzneţul polemist antimonarhic şi antibrătienist îşi atrage duşmănia statornică a partidului liberal, care, îndeosebi prin viitorul lui şef, de peste trei ani, D.A. Sturdza, îl va urmări cu consecvenţă vreme de aproape două decenii, în cariera diplomatică, întîrziindu-1 de la avansări, mutîndu-1 de ici-colo, şicanîndu-1 etc.

Articolele din *L'Independance Roumaine* marchează, practic, sfîrşitul gazetăriei la *România liberă.* Ii mai apar doar cîteva cronici *Palabras* şi romanul *în faţa vieţii* — şi acesta executat fără cruţare nu numai de socialişti[2], dar şi în paginile presei liberale[3] — după care prezenţa lui Duiliu Zamfirescu aici încetează. Din acest moment şi pînă la plecarea în Italia (mai 1888), vreme de aproape trei ani, are loc o primenire atît de profundă a fiinţei scriitorului, încît, o dată cu nuvelele pe care începe să le publice în *Convorbiri literare* din 1886, sîntem în faţa unui profil scriitoricesc cu totul nou, manifestat mai întîi în proză, dar care nu va întîrzia să se releve în acelaşi fel şi în poezie. De fapt, de aici se desfăşoară o nouă fază în existenţa scriitoricească a lui Duiliu Zamfirescu, aceea prin care a fost el pînă acum cunoscut literar şi biografic.

•Proeminentă pentru această perioadă este proza constituită din lucrările apărute în *Convorbiri literare* şi adunate la 1888 în volumul *Novele,* putînd defini, chiar numai ele, un interesant şi valoros profil

[1] *Le domaine de la Couronne, L'Independance Roumaine,* 13/25—15/27 iunie 1884.

[2] C. Dobrogeanu-Gherea, *Pesimistul de la Soleni,* In *Studii critice,* I, 1890.

[3] Ascanio (D. C. Oil&nescu), *Studii şi figuri literare,* în *Voinţa naţională,* 28 şi 30 nov. 1884.

literar, dacă autorul n-ar mai fi publicat altceva nici înainte, nici după aceea.

Bogatele lecturi din literatura străină, în special franceză, vor fi avut un rol mare în abaterea romanticului către albia realistă, dar un rol nu mai puţin însemnat l-au avut nuveliştii autohtoni realişti, Negruzzi, Nicu Gane, chiar Slavici (contestat zgomotos mai tîrziu de scriitor) şi întreaga mişcare de la sfîrşitul secolului, favorabilă realismului. Un proces intim, lent dar sigur, o prelucrare în retorte ascunse a unei noi formule nuvelistice, se petrecuse de fapt în toată perioada colaborării la *România liberă,* unde romanticul face, în diferite feluri, o bună ucenicie realistă. De data aceasta prefacerile sînt de structură.

Mai întîi are loc o precizare a cadrului, care devine cu pregnanţă autohton, prin elementele componente, nu numai prin convenţie, cum se Sntîmplase într-o mare parte a nuvelisticii de pînă acum. Lirismul anterior se supune unor rigori realiste, devenind adaosul de participare afectivă a scriitorului la dramele înfăţişate, cu determinări şi coordonate sociale, el e vizibil în atmosferă, în selectarea detaliilor de cadru exterior, în comentariul discret al unor scene sau al atitudinilor unora din personaje. Sîntem încă departe, desigur, de proza obiectivă a realiştilor ulteriori, începînd cu Caragiale *(O făclie de Paşte)* şi chiar de realismul lui Duiliu Zamfirescu însuşi din *Tănase Scatiu.* Dar proza pe care o vor dezvolta I.A1. Brătescu-Voineşti, I.A. Bassarabescu, iar mai tîrziu Sadoveanu, Galaction şi toţi prozatorii de la începutul secolului, îşi înscrie între înaintaşii direcţi pe Duiliu Zamfirescu din nuvelele *Conu AlecuZăgănescu, Locotenentul Sterie, Noapte bună.* Nu întîmplător primele lucrări ale autorului lui *Niculăiţă Minciună* şi ale lui I.A. Bassarabescu sînt reperate de Duiliu Zamfirescu cu satisfacţia descoperirii unor continuatori.

Lumea acestor nuvele este în mare parte cea din proza sa anterioară, adică aparţinînd mediului citadin, şi anume nu celui earac^ teristic comediilor şi, ulterior, *Momentelor* lui Caragiale, ci lumii mijlocii, formate din existenţele apăsate şi adesea dezarmate, dar nu mediocre, menţinîndu-se într-un conservatorism pe atît de statornic, pe cît de tăcut şi lipsit de ostentaţie, în faţa unei lumi gălăgioase, care definea finalul de veac. Destinele de acest fel sînt despuiate de spectaculos, chiar cînd dramele lor sînt intense. De aici însă un tragism sporit al întregii categorii.

Scriitorul are conştiinţa necesităţii de a se lărgi sfera de investigaţie a literaturii, prin abordarea unei lumi capabile de procese psihologice complicate, de profunzime şi complexitate în drama indivi-

duală; prezența unei umanități din periferia urbană o vede posibilă numai în cadrul satirei, cu linearitatea, unilateralitatea ei în constituirea psihologiilor. Dincolo de aceste universuri, îi apărea clară existența unei alte lumi, din categoriile de mijloc, a micilor intelectuali etc, din care fac parte acum eroii propriei literaturi: Dadiana *(Subprefectul),* Alecu Zăgănescu, locotenentul Sterie etc. „Nu e oare acesta drumul pe care trebuie să punem nuvela și romanul nostru?" — se întreabă scriitorul în prefața volumului din 1888. De fapt, ne și aflăm în fața unui început de argumentație în favoarea romanului citadin, care înainta încă timid și pe care abia epoca 1920—1940 îl va duce, în proza românească, la treapta europeană. Duiliu Zamfirescu se așază, încă înainte de *Tănase Scatiu* și romanele următoare ale ciclului Comăneștenilor, în rîndul ,precursorilor acestei direcții moderne și fertile.

Tentația scriitorului, în toată această nuvelistică, e de a urmări ce devin sufletele pure la contactul brutal cu impuritatea. Concluzia e că ele nu rezistă. Brătescu-Voinești va duce tema mult mai departe, menținînd cu tenacitate în eroii săi cultul virtuților. Dramele sale vor fi ale inadaptabilității; la Duiliu Zamfirescu, dacă trebuie să folosim o formulă din această ordine, drama e declanșată tocmai cînd încep să triumfe tentația adaptării, încercarea unor concilieri în planul moral cu nonvaloarea, cu ultragierile aduse principiilor de morală. Nuvelele își plasează sensurile la un nivel superior de umanitate, deși existențele înfățișate sînt în fond cenușii — poate mai exact: mijlocii — cu toată încercarea lor de ascensiune către zonele pure. Comentariul scriitorului, care-i însoțește permanent pe eroi, nu-i salvează de la naufragiu; acesta se petrece tocmai în domeniile unde pare să se afle tăria lor. Concluzia e a unor biete existențe aflate la discreția unor forțe neînțelese și deci cărora nu li se pot opune; dar aceste forțe nu sînt extraterestre și nici cauzele lor nu sînt neidentificabile, ele însele sălășluiesc în oameni, în lipsa lor de scrupule, în nedelicatețea unora față de alții, în lipsa de rezonanță a unora față de ceea ce însuflețește sau neliniștește pe alții. Scriitorul e convins de existența unei anumite neputințe tragice a eroilor de a comunica liber cu cei din jurul lor; satisfacția, bucuria fiecăruia aparțin numai lui, ca și nemulțumirea, suferința; dominante rămîn cele din urmă, întotdeauna.

Sub o formă nouă, Duiliu Zamfirescu analizează tot responsabilitatea omului în declanșarea dramei, ca și în nuvelistica debutului; dar nu a dramei proprii, ci a altora, a celor din jur. Dezbaterea se mută, evident, în planul social, încă neimplicînd direct și amplu controversele capitale dintre categorii și clase, ca în *Viața la țară* și *Tănase Scatiu,* ci numai indivizi izolați.

PERIOADA ROMANĂ. I - POEZIA

Senzația care-1 copleșește din primele clipe în Italia pe Duiliu Zamfirescu e aceea a unei împliniri așteptate, a descoperirii unui liman de mult rîvnit și dibuit confuz, fără speranță, pînă la orbitoarea revelație.

Se cristalizează dintr-o dată, în forme care se vor menține de acum înainte aproape două decenii, toate căutările sale în poezie. Meditativul din *Iarnă, Fum, Cind mă gindesc în urmă* — apărute în 1884 *in~Eonvorbiri literare* — care își declara cu cochetărie o pretimpurie bătrînețe, are prilejul să contemple vestigii ale mileniilor, prelungind către timpul său amintirea unor strălucite vremuri de odinioară. Prezentul se retrage, deci, la o parte; ruinele, vechile construcții încep să retrăiască, în fulgurări de o clipă, viața lor de altădată, populîndu-se cu oamenii de-atunci, umplîndu-se cu faptele și cu glasurile lor.

Duiliu Zamfirescu are, în fața ruinelor, viziunea lucrurilor petrecute altădată pe acele locuri, cînd toate se aflau în ființă, înainte ca timpul să fi operat asupra lor. încă începînd de la primul popas peninsular, în Veneția, ideea de vis îl stăpînește cu insistență; între realitate și irealitate începe un flux straniu de diferențiere și de contopire, de împrumuturi reciproce. „La mine, spune el, înrîurirea colorilor, a liniilor arhitectonice, a canaturilor, s-a preschimbat în liniște, în cîteva crîmpeiuri de idei senine, în niște arcuri lungi ca de curcubeu, sub care treceam ca fiind parcă altul și uitîndu-mă eu la mine ca la un arhanghel, fără durere, fără patimi"[1]. Scrisorile sale devin adesea pagini de impresii, mai întîi despre peisajul specific de la Roma și din împrejurimi, pînă la Napoli, sau din Nord. Unele, trimise lui N. Petrașcu, au fost alcătuite chiar ca perfecte reportaje — poate ca urmare a unei înțelegeri prealabile — și publicate ca atare în *Convorbiri literare*[2]. In același sens, numeroase altele, către Maiorescu, puteau să se bucure de tratament asemănător. In ele vibrează senzația continuă că, atunci cînd ochiul său se oprește asupra

[1] Scrisoare către Titu Maiorescu, din 20 ian. 1889.

[2] X.Y.Z., *Scrisori din Italia, Convorbiri literare,* oct. 1888. Scrisorile slnt datate: 20 mai, 8—9 sept.

unui amănunt vechi al peisajului, o scenă de altădată înfrînge brusc trecerea sutelor şi miilor de ani, pentru a se desfăşura din nou întocmai cum a fost. „Era viaţă şi adevăr în toată această adiere a trecutului!"[1], exclamă poetul odată, definind acest tip de senzaţie, mai exact rememorîndu-şi momentul cînd a avut o revelaţie de acest fel, fixată în poezia *De la Villa Tusculana.* în aceasta şi apoi în altele ulterioare — *Pe Acropole, Către Cleobul* — sînt consemnate în versuri chiar ipostaze diferite, forme variate ale procesului însuşi de comunicare.

Solitudinea, tristeţea schimbărilor intervenite în viaţa sa, chiar trecerea anilor şi, mai presus de toate, depărtarea de ţară, operează adînc în structura interioară a scriitorului. Duiliu Zamfirescu începe să trăiască definitiv sub o zodie a seninătăţii clasice, legat de familie, adică de copii, contemplîndu-şi firele de păr albe tot mai numeroase, dedicîndu-se profesiei diplomatice cu pedantă conştiinciozitate, dar cu pasiune devorantă literaturii. Peisajul atenian, după cel roman, cristalizează acele precipitaţii şi mutaţii sufleteşti, care îi refac brusc legătura cu ţara, într-o imagine bucolică, ideală. Detaliile contrastante se şterg, se retrag în subsolurile de unde vor] alimenta pe viitorul Scatiu, polarizatorul tuturor ostilităţilor scriitorului. Viziunea ţării rămîne purificată de patimi — în orice caz de patimile proprii — deşi abia de acum înainte încep să i se administreze de către inamici alte feluri de represiuni, organizate şi continue. Nicidecum însă ele nu vor altera imaginea curată a ţării, rămasă permanent în zonele cele mai înalte ale sufletului poetului. *Ţara,* în accepţia sa, s-a mutat din decorul politic, gazetăresc, din saloanele capitalei, către mediul rustic, napăstrînd de acolo decît ceea ce era în adevăr frumos, armonic. Contrastul constatat, înrădăcinat acum în conştiinţă, îi pricinuieşte cutremure interioare, dispuse într-o singură direcţie: construcţia unui univers ideal — iar pe acesta îl plasează în decorul satului. „O veşnică nelinişte mă stăpîneşte, notează el în corespondenţa sa. întrevăd nişte crîmpeie de roman, cu lungi şesuri de ţară, dar toate învăluite într-o plclă ca de Bărăgan".[2] Sadoveniana ştergere a conturelor este un indice al idealizării, alVnitizării; seninătatea cu care trece peste loviturile soartei devine, în acest context, înţelepciune, nu resemnată împăcare; lucrul la *romanul despre ţară* este şi el o *întoarcere* — către armonii, către obîrşie, către permanenţe. Elevaţia interioară stilizează şi purifică tot ce ţine de *ţară,* privită în accepţia rustică. Expulzat de către factorii politici, el nu putea să nu-i îndepărteze la rîndu-i de la sine, şi-şi recompunea *ţara* din marile valori etnice,

[1] Scrisoare către Titu Maiorescu, din 28 apr. 1889.
[2] *Idem,* din 12 mai 1892.

etice, din peisajul şi istoria ei, cu strivitor dispreţ pentru întreaga faună a Scatiilor. Reducţiile la liniile esenţiale, structura clasică a tipologiei din operă acum se produc, în limitele şi din cauzele amintite. Romanul care se zămislea acum, *Viaţa la ţară,* avea caracterul unei compensaţii faţă de evaziunile de pînă acum către miturile latine şi greceşti, era o ofrandă consacrată „mitologiei româneşti" contemporane poetului, adică tipurilor simbolice, pure, ale acesteia, ţăranul şi boierul de sînge, ambii înfrăţiţi, legaţi de pămînt prin toate fibrele lor; împotriva lor se dezlănţuie ura de iad a eriniilor din secolul modern, reprezentate de tagma lui Scatiu.

în timpul stagiului diplomatic, prelungit fără întreruperi timp de 18 ani, nuvelistul continuă stăruitor—dar mai cu seamă se consacră trei noi ipostaze fundamentale în activitatea lui Duiliu Zamfirescu, frecventate şi pînă acum, dar cu rezultate inegale: poezia parnasiană şi neoclasică, romanul realist şi corespondenţa literară. Dramaturgia, încercată şi ea—şi chiar cu insistenţă —rămîne să ocupe centrul unei perioade ulterioare, cea de după 1910.

Producţia acestui interval de două decenii şi, mai exact, a spaţiului lui dintre 1890 şi 1900, reprezintă momentul de culme al scriitorului. Dacă ea n-a avut un rol încă mai mare în dezvoltarea literaturii noastre din acel timp, aceasta a fost numai pentru că Duiliu Zamfirescu s-a aflat departe de ţară, fără o participare directă la viaţa literară, şi pentru că literatura Iui, cu toată preţuirea ei de către critică, s-a tipărit puţin şi cu întîrziere.

Dar opera, ea însăşi, defineşte una din personalităţile cele mai mari ale literaturii noastre. Scriitorul e una dintre conştiinţele artistice desăvîrşite.

Frecventarea peisajului roman cu ochi şi suflet de îndrăgostit şi cu programul unui ciclu după modelul înaintaşilor care au procedat în chip asemănător (Lamartine, Goethe, Shelley, iar de la noiBolintineanu, Alecsandri) se cristaliza iniţial într-o geografie lirică, într-un itinerar poetic, anunţat foarte curînd lui N. Petraşcu şi continuat cu relativă sîrguinţă ani la rînd. La început, idila rustică de felul celei din ciclul *Lunile,* prelungită numai în primii ani, s-a adaptat şi ea cadrului mitologic — *Sonet. Doamnei E.P., Glyceria, Nimfa tînără Leuco, Culcate-s romănite, Jos, la Tivoli* — însă proporţiile ei sînt reduse. Plasate, toate, în primii ani după sosirea la Roma, sugerează îndestul filiaţia directă dintr-o bucolică naţională, mutată ad-hoc în peisaj antic, latin sau elen *(Glyceria,* de pildă, e o graţioasă variantă a *Rodicăi* lui Alecsandri). Inspiraţia poetului se mişcă la

început mai mult la suprafaţa lucrurilor, determinarea ei e în principal descriptivă.

Arhitectura acestei poezii e, In genere, aceeaşi: o plasare directă în peisajul înregistrat, cu solemnităţi grave; într-un punct oarecare al poemului — de obicei în final — o meditaţie în ordinea general umană, un aforism despre viaţă, moarte, timp, artă, istorie etc. Componentele peisajelor vor să fie, desigur, dintre cele specifice, distinctive, reuşind acest lucru însă mai mult prin toponimie; cîte una *(La Villa Aldobrandini, Castel Fusano)* rămîne chiar la treapta inventarului, simplu poetizat.

Esenţial este că acest peisaj este totdeauna încremenit, aidoma celor anterioare cu zeci de secole; curînd, distanţa în timp se prelungeşte către cele două milenii caTe ne despart de antichitatea latină sau greacă. Conştiinţa imobilităţii istorice a peisajului, a ireversibilităţii timpului, a stingerii iremediabile a trecutului generează o reverie tristă, un regret temperat după vremurile duse, melancolia în faţa imposibilităţii de a învia, fie şi pentru o clipă, misterioasa viaţă de altădată. Efortul imaginaţiei poetului se îndreaptă tocmai în această direcţie: să reconstituie, să prelungească trecutul în timpul său şi să trăiască el însuşi, cu închipuirea, alături de înaintaşi, printre ei, realităţile lor. Deşteptarea din reverie, întoarcerea fatală în actualitate este cea care generează tristeţea meditaţiei. *De la Villa Tusculana* este unul din cele mai grăitoare exemple ale acestui gen de poezie şi, totodată, un veritabil program poetic al perioadei romane. Arbitrariul şi imaginaţia devin în acest caz corolare ale obiectivitătii, de vreme ce documentul scris sau cel de piatră sînt puse la contribuţie cu sensul lor primar, cu atributele, dimensiunile şi semnificaţiile reale, avute la timpul lor. Subiectivitatea unor astfel de viziuni, întemeiate pe resturile aparent moarte ale lumii antice — în realitate elocvente şi vii pentru cine ştie „să vadă", „să audă" şi „să înţeleagă" — dobîndeşte o autenticitate cu neputinţă de pus la îndoială. Pentru poet, în prezent *totul e mort dar trăieşte, nu este şi este* în acelaşi timp, de altminteri el nici nu contestă timpul mereu nou şi forma mereu nouă, ci^îşi exprimă neaderenţa la ele, preferind să descopere nu ceea ce apare *diferit,* ci ceea ce se *continuă,* ceea ce *persistă.* Sentimentul care ia naştere e al eternităţii, nu al trecerii grabnice prin viaţă. Meditaţia e solemnă şi gravă, tristă cu melancolie, ca urmare a dorului după „lumea vremilor duse", dar în nici un caz iremediabil pesimistă, ca la romantici. Reveria nu e deci un refugiu, prilejul unei izolări, ci ia caracterul unei aspiraţii „fără saţiu" către lucrurile frumoase, înalte. E deci rezultatul unei atitudini estetice-

Poetul trăieşte valori pure, considerate de el ca atare, transfigurate de el; indiferent dacă ele au avut înfăţişarea şi sensul atribuit, prezenţa lor în poezie este un rezultat estetic şi întrebarea unică pe care trebuie să ne-o punem este cu privire la intensitatea cu care e realizat frumosul, nu la gradul de realitate, de autenticitate a faptului reconstituit.

Cu acest prilej este absolut indispensabilă clarificarea unei probleme esenţiale pentru literatura romană a scriitorului, aceea a raportului cu Leopardi şi Carducci.

Critica a fost unanimă în a recunoaşte contactul fertil al lui Duiliu Zamfirescu cu poezia lor, iar, în cazul celui de-al doilea, chiar cu el personal. Analiza amănunţită a versurilor poetului relevă filiaţii apreciabile, dar şi deosebiri nu puţine. Urmărind cronologia amănunţită a faptelor, se impune concluzia că poetul *Calavrytei* se apropia de viziunile şi reconstituirile mitologice încă înaintea contactului cu Carducci, ele avînd şi surse anterioare, naţionale (Alecsandrescu, Eminescu) şi altele franceze, romantice, la care se adăpase şi Carducci însuşi. Intîlnirea ulterioară cu opera acestuia, în special cu versurile celor trei serii din *Odi barbare* (1877—1887) şi cele din *Rime nuove* (1887), potenţează şi nuanţează procesul început mai demult, organizează o modalitate poetică intuită într-o măsură prin frecventarea asiduă a poeziei europene din ultima fază a romantismului, a celei parnasiene ca şi a simbolismului. întoarcerea poetului către sine însuşi, introspecţiile şi reveriile din care dispare exaltarea romantică a debutului, o aflăm încă din ţară, în poeziile publicate în *Convorbiri literare*. Tristeţea „leopardină" era generată ea însăşi de pe acum — zguduitorul lirism din *Canti* era cunoscut lui Duiliu Zamfirescu încă din ţară, dar profunzimea lui avea s-o înţeleagă printr-o adevărată revelaţie abia în Italia, cînd deci se poate vorbi de influenţă. Lectura cunoscutei *La ginestra o il fiore del deserto* este cea care a săvîrşit întoarcerea către un poet pe care pînă atunci nu şi-I simţise aproape. „Convertirea" a avut loc — pentru a o localiza — la Porto d'Anzio, în ziua de 18 mai 1889, aşa dar cam la un an după sosirea în Italia, şi e datorită „unei femei cu mult farmec" — poate chiar soţia sa — care i-a citit *Ginestra*. „Eu, care din *Dialoghi* nu eram entuziasmat de loc pentru Leopardi, m-a biruit."[1]

Poetul va începe să studieze *Cinturile* marelui italian, să admire şi să se pătrundă de „incomparabila simplitate" a acestora, de „simplitatea durerii" lor, intenţionînd să le traducă în româneşte. Hotărîtoare

[1] Scrisoare către Titu Maiorescu, din 18 mai 1889.

a fost însă mereu, in această asimilare a poeziei lui Leopardi, conştiinţa unei izbitoare înrudiri cu Eminescu. „E între Leopardi şi Eminescu o afinitate atît de extraordinară — afirmă poetul — încît se pare că simplitatea durerii unuia a fost izvorul pe sub pămînt, care în vadul străin a lui Eminescu a ieşit la lumină... La amîndoi, cînd ne vorbesc, cuminţi şi senini, de durerile lor, accentele au o putere sfîşietoare."[1] Comunicarea lui Duiliu Zamfirescu cu Eminescu era însă evidentă încă din ţară şi îndeosebi articolul din 1885, publicat în *L'Etoile Roumaine,* este concludent; influenţele „durerii leopardine" se aşterneau pe un sol brăzdat adînc de autorul *Luceafărului,* apreciat de poetul nostru mai cu seamă pentru că-şi domina cu seninătate zbuciumul interior. Vorbeşte deci parnasianul, descoperind nobleţea şi frumuseţea în *linişte*a culminărilor tragice, nu în *dezlănţuirea* lor romantică.

Carducci i se descoperă de asemenea în Italia, nu din primul moment, dar curînd după sosirea la Roma; apelul lui la lumea mitologiei şi la istorie, în punctele ei de confluenţă cu legenda, stabilesc terenul pe care e receptată principala înrîurire din această direcţie. Spiritul polemic al italianului aşază antichitatea la unul din polii contrastelor violente, de care îi este plină poezia. Adoraţia sa pagină se îndreaptă către epoca zeilor antici — în dauna umilinţei creştine — către atitudinile eroice, insurgente, către marile acte de voinţă etc. Ele cuceresc pe poetul român, dar, în locul plasării active, dinamice a lui Carducci, el rămîne la viziuni mitologice însoţite de comentarii tragice, dezarmate, despre nefericiri proprii.

O mare parte din versurile italiene ale lui Duiliu Zamfirescu vor sta sub semnul acestei proiecţii metafizice a unor aspiraţii ideale neîmplinite, sub semnul acestui tragism, cu cauze nemărturisite în însăşi substanţa lor, dar uneori posibil de găsit In biografia scriitorului şi atestate de corespondenţa sa. Decorul plin de imagini ale antichităţii devine cu consecvenţă simbolic — un simbol încă rudimentar, fără perfecţia macedonskiană — derivat din sensuri figurative consacrate, dintr-o criptică realizată cu ajutorul numelor şi alegoriilor mitologice, aflate din tomuri de istorie. Această criptică e traductibilă, nu poetic, ci cu ajutorul dicţionarului, deci livrescă, însă e încorporată într-o ţesătură de pastel, de idilă, de meditaţie lirică, prin care se integrează poeziei autentice.

Volumul *Alte orizonturi* se dasfăşoară într-o mare parte a sa în aceste limite, piesa lui de rezistenţă, cea mai reuşită, şi cu viziunea cea mai amplă fiind *Pe Acropole.* Este poate şi cea mai „cantabilă"

[1]Scrisoare către Titu Maiorescu, din 18 nov. ;1889.

din toate poeziile acestei perioade, mai fastuoasă in imagini de tip homeric, mai patetică, in continuarea feeriei debordante din *Levante şi Calavryta.* Lumina e aici selenară, deci prelungind interior dimensiunile, situînd totul în planul incomensurabilului, al impreciziei. Jocul elementelor tabloului nu e unul ţinînd de topografie, ci de cronologie. Lumina lunii creează senzaţia infinitului istoric, nu a celui spaţial, suprapunînd trecutul cu prezentul, reprezentînd pe unul prin celălalt.

Şi cînd razele din lună limpezi curg pe a ta frunte
In imensa, infinita linişte de orient,
Din trecut şi pin' la line se întinde ca o punte.
Peste care tot trecutul se coboară tn prezent.

Discretă în metaforele şi comparaţiile elementare, în ornamentaţia de amănunt, expresia nu e, totuşi, ci mult departe de Bolintineanu şi Alecsandri, şi numai rar inters-ictează teritoriul eminescian. „Luna tragică", „mută contemplaro'% „pacinica singurătate", „gheara-i •rece", „umilă scînteie", „razele din lună limpezi", „întinsa mărei pace" etc, etc. sînt frumof>ie, cu toate acestea, chiar pentru epoca lor, deşi nu se impuneau in primul rînd prin inedit. însă funcţia lor în vers creşte dincolo de valoarea autonomă a fiecăreia, prin articularea lor în construcţii cu deschideri mult mai largi. „Pacinica singurătate" este a împărăţiei selenare, contemplată mut de „luna tragică", ceea ce sună asemănător cu eminesciana „lună, tu, stăpîn-a mării"; în cuprinsul acestei împărăţii, devenită brusc fantastică, in ireala bătaie a lunii, Partenonul este el însuşi real şi fantomatic în acelaşi timp, adică ruina lui prezentă se suprapune imaginii lui iniţiale, desăvîrşite, cea care nu a suferit rigorile succesiunii secolelor. Poezia este retorică în acest punct al ei, în acord cu interjecţiile, uimirile, efuziunile introductive şi mai ales cu patetica adresare ulterioară, cînd totul trece de la persoana a treia la a doua, cînd poetul circulă concret In lumea antică rîvnită, coborîtă „în prezent".

Terminată la acest diapazon, poezia ar fi rămas suspendată artificial; Duiliu Zamfirescu a sfîşiat însă vraja, a destrămat miracolul — ca Origore Alecsandrescu în *Umbra lui Mircea* sau ca Eminescu în *Egipetul* — a rupt puntea dintre trecut şi prezent, făcînd ca nălucile omeneşti sau zeieşti (Pericle, Minerva) să piară şi totul să reintre în ciclul vieţii autentice, unde prezentul e numai ruina trecutului.

In satira *Către Cleobul,* scrisă tot acum, dar apărută doi ani mai tîrziu şi inclusă numai în volumul *Imnuri păgine,* procedeul va fi

acelaşi, compus însă cu o îndrăzneaţă identificare — răsturnată, caricaturală — a unor vechi figuri mitologice în contemporanii săi din „capitala Isauriei latine", adică din Bucureşti! De data aceasta simbolurile, de asemenea livreşti, ca în tot ciclul geografiei italice şi eline, renunţă la efectele prime ale cadrului feeric exterior (lună, „valea clasică" a Atenei, marea alături etc), în favoarea priveliştilor cu ţintă socială. Imaginea trecutului rămîne, în zonele ideale, nealterată ; ruinele nu pot suplini minunile întregi de odinioară, ci, cel mult, le pot face să retrăiască în închipuirea poetului, căci „Atena, cum e astăzi, prin nimica nu răspunde/Celeia ce-o am în minte".

Sensul reveriilor păstrează de la poezia rumurilor, a lui Volney şi a celorlalţi romantici ulteriori, tonalitatea tragică, viziunile fantastice, reînvierea epocilor de demult, cu aplicarea spre satiră, prin confruntări exagerate, totdeauna dezastruoase pentru prezent (ca şi în *Epigonii* lui Eminescu); se şi detaşează de ea, în acelaşi timp, prin situarea exterioară a poetului, prin contemplarea de la distanţă a ambelor privelişti, şi cea trecută şi cea prezentă, deşi întreaga sa fiinţă e atrasă către cea dintîi, făcîndu-1 pe poet să-i ignoreze cu intenţie întunecimile şi inerentele scăderi.

In afara acestor versuri, definitorii pentru universul inedit al lui Duiliu Zamfirescu — acela dobîndit prin plasarea unor întîmplări de acasă în decor roman şi atenian — există în *Convorbiri literare* un număr de altele, care continuă cele două linii evidente încă înainte de plecarea lui din ţară: una, reprezentată doar prin cîteva piese *(Barza, Vara, Cîntee),* se constituie ca o poezie exterioară — lirică a naturii, idilă rustică — de felul celei din ciclul *Lunile;* alta, interioară, intimă, erotică, de atmosferă elegiacă, graţios-madrigalescă, întotdeauna presupunînd o destinatară.

Poezia-madrigal, poezia omagială *(Ca un mănunchi de ramuri, Strofe, Doamnei X, La lună, Sonet. Doamnei E.P.)* nu presupune neapărat o profunzime deosebită şi poetul o va cultiva cu dezinvoltură toată viaţa, ca un veşnic îndrăgostit ce se afla! Ea implică amabile Întorsături de vers, referiri la împrejurări mai adesea fericite, rememorate cu melancolie, şi în general virtuozitate în aflarea unor comparaţii pe cît cu putinţă noi, dacă se mai poate afla ceva nou aici, unde farmecul stă în ingenuitatea de a pronunţa, cu aer de proprie descoperire, lucruri spuse aidoma de toţi îndrăgostiţii. Domeniul floral, şi în genere acela vegetal, rămîne decisiv pentru termenii de comparaţie, pentru sistemul de percepţii, cum el se menţine încă pentru mai tot secolul al XIX-lea erotic, de la Ienăchiţă Văcărescu,

excepţie făcînd Eminescu, singurul anticipînd pe poeţii secolului următor şi mutînd reprezentările iubitei în universul inefabil şi transcendent.

Tonalitatea liricii de iubire a poetului prinde unde tragice şi cunoaşte firesc clipe de exaltare — între ele frecvenţa cea mai mare Inclinînd de partea primelor. Mai puţin predispusă către o filozofie a dragostei — vom vedea însă că tocmai în această direcţie va fi înregistrată una din piesele sale capitale — poezia erotică a lui Duiliu Zamfirescu aparţine momentului, este rodul vibraţiei de-o clipă. Instantaneul sentimental îşi află mai cu înlesnire expresia în madrigal sau în idilă — fie el şi pigmentat cu durere— diferenţiindu-se de Eminescu, nu însă de Alecsandri şi de pleiada sa de continuatori, de la Depărăţeanu şi Sihleanu pînă la Goşbuc. In descendenţa celor dintîi, sau anunţîndu-1 pe cel din urmă, poetul — socotit mai tîrziu drept un fel de misoghin — e un creator permanent de apologuri la adresa femeii — sau a femeilor — lirica sa numărînd o mulţime de destinatare şi muze inspiratoare, în cei patruzeci de ani de poezie, de la Domnişoara Niculescu Aman (1877) şi Eliza (1880), pînă la Malvina anului 1918.

Sentimentul unei zădărnicii a iubirii, însă a frumuseţii ei chiar în durerea — dulce totuşi — a decepţiilor şi înşelărilor, este semnul cel mai frecvent sub care se desfăşoară lirica erotică a poetului — nici acesta nou, căci îl întîlnim la toţi romanticii şi, dintre preferinţele sale în această perioadă, în primul rînd la Leopardi. Ca şi la el, ca şi la Eminescu, peisajul selenar e cel care-1 cheamă cu mai multă stăruinţă, şi Duiliu Zamfirescu e unul dintre cei mai plini de fantezie cîntăreţi ai lunii din literatura noastră pînă la el. Mai rar viziunile mitologice, priveliştea ruinelor, şi mai adesea reconstituirile îndepărtatului pămînt natal, sau tristele apeluri la dragoste, aducerile-aminte ale decepţiilor, îşi găsesc un cadru prielnic sub bătaia lunii. Mai ales prin acest element predominant al decorului se introduce în poezia sa, şi îndeosebi în cea erotică, sentimentalitatea tragică atît de caracteristică. Luna, martora eternă a iubirilor neîmpărtăşite, proiectează interior participaţia cosmică la durerea poetului, lipsit de alinarea dorită, şi o transformă într-un ecou al unei tristeţi universale.

Capitolul erotic se va prelungi şi în celelalte două volume, *Imnuri păgine* şi *Poezii nouă,* în genere fără o evoluţie notabilă şi în continuare cu acea notă depresivă, care va rămîne un semn al poeziei lui Duiliu Zamfirescu, nu deosebitor faţă de alţi poeţi, ci tocmai integrîndu-1 , speciei. Merită semnalată, în această ordine, lirica sa închinată universului familial, mai greu de identificat cînd se adresează soţiei

— aceasta asemănătoare cu întreaga sa poezie erotică — şi mai lesnicioasă cînd destinatarul este copilăria *(Noapte bună, Unui copil, Sosesc).* Insă chiar din seria primă, cîteva pot fi atribuite, cu oarecare certitudine, tovarăşei sale de viaţă — între acestea, în primul rînd, *Doamnei X,* poezie a unei împăcări cu vîrsta şi cu trecerea timpului, a conştiinţei unei solidarităţi casnice care înfruntă cu seninătate transformarea iubirii adolescentine în sentiment familial statornic. In rest, admiraţia peatru femei, adoraţia, sentimentul împărtăşit, dătător de accente stenice, vor alterna continuu, ca la toţi poeţii, cu reproşuri nu o dată promiţătoare de vindictă şi chiar cu condamnări, transparente prin învăluirile elegante ale versurilor *(Sărmanul vultur, Adio, Plouă, Au mai fost..., De ce te-am iubit?, La un model, Cînd luna bate-n mare* etc). Vom admira în toate aceeaşi iscusinţă a construcţiei poetice, arhitectonica desăvîrşită, euritmiile dătătoare de adevărate incantaţii — într-un cuvînt, ascultăm armoniile unui savant al versificaţiei vorbind pe portative cunoscute şi cu game frecventate asiduu de toţi poeţii.

Fiica Haosului. Unde însă el se încumetă la o filozofie a iubirii este în amplul poem *Fiica Haosului.* Senzaţia primă este a unui basm, sudat din elemente ale legendei, dar şi cu vagi implicaţii istorice. Eroul e un voinic din seria celor aparţinînd poveştilor, adică de neam bun („coborîtor din ginte veche"), localnic dinspre mamă, iar după tată descinzînd „de la Traian" — deci, simbolic, era un român, fiul unei femei dace şi al unui tată roman — „şi amintea, prin chip, străbunii". Numele lui e Filip de la Severin, prefigurînd prin obîrşie pe viitorul Miriţă, acesta mai aproape de istorie decît de basm.

Jocul între elementele basmului tradiţional şi acelea create ad-hoc de autor se dezvoltă fără să urmărească o motivaţie strînsă, o logică perfectă, deoarece poetul e preocupat numai de latura simbolică a eroilor, nu de epica propriu-zisă. El se desfată construind tablouri elocvente prin ele însele, picturale, zăbovind zeci de strofe în comentariu şi descripţie, dar trece repede peste subiect, expediind naraţiunea în cîteva versuri sintetice, lucrate cam de mîntuială. In esenţă, eroul, orbit de o viziune avută în somn, părăseşte castelul părintesc, pornind după ipotetica iubită, şi trece pe tărîmul celălalt.

Basmul încetează în acest moment, pentru a face loc unei meşteşugite alegorii, introduse printr-un schimb de oratorie între voinic şi zîna aflată de acesta. El o proclamă pe fată drept „icoana ideală/ A năzuinţii de-a iub^', descoperită în toate formele de viaţă, în natura întreagă, în permanenţele existenţei, nepieritoare şi eternă. „Te ştiu

te simt, te şi trăiesc,/ Te voi trăi întotdeauna", declară voinicul, mărturisind credinţa în iubirea supremă, reprezentată nu într-o femeie unică, anumită, concretă, ci în *femeie,* ca unul din polii existenţei umane, justificare şi principiu de generare continuă a vieţii. De unde şi abstracţia, mai exact generalitatea, ubicuitatea prezenţei fetei in toate componentele universului.

în loc, deci, să adune, să compună portretul femeii adorate din elementele pure înconjurătoare, ca în poezia madrigalescă anterioară, Duiliu Zamfirescu îl difuzează aici în natură, îl dizolvă în principialitatea lui abstractă, ideală. Scena de dragoste, pe care o promitea întllnirea, se transformă într-o controversă între cele două principii procreatoare, cel feminin aspirînd la fixaţia celui masculin, la unicitatea acestuia, cel masculin fiind la rîndu-i dornic de pluralitate feminină, de fecundare continuă, care în acelaşi timp confirmă şi infirmă eternitatea dragostei: o confirmă în măsura în care împreunarea se doreşte repetată la nesfîrşit şi o infirmă în măsura în care, de fiecare dată, chemarea e spire altă femeie.

Zîna ştie acest lucru şi îl accepta cu resemnare, deşi e spre nefericirea ei; dar justificările ei nu sînt ale biologiei, ci ale scriitorului însuşi. El era acela care acorda principiului masculin dreptul eternităţii şi idealităţii prin continuă rătăcire erotică: nu căutarea iubirii ideale, a femeii perfecte, ci slăvirea vocaţiei instabilităţii masculine, ridicată la rangul de lege eternă.

Poemul este tot mai clar o replică la *Luceafărul* eminescian, cu care se pot stabili numeroase paralelisme. Totodată, însă, el e o cristalizare din filtre mai numeroase. Mai întîi din folclorul românesc, unde Făt-Frumos şi Ileana Gosînzeana reprezintă ei înşişi, în multiplicările basmelor, o repetată ilustrare, a principiului masculin al vieţii, aflat în căutarea neîntreruptă a celui feminin. Sursa socratică nu este nici ea exclusă, şi nu întîmplător, desigur, Duiliu Zamfirescu a tradus un capitol din *Sympozionul* lui Platon, acela al elogiului adus lui Eros de Diotima, unul din cele mai semnificative ale lucrării, aplicat direct la căutarea fatală — la Platon, *reciprocă* — a celor două principii ale vieţii, masculin şi feminin, pentru a stabili eternitatea iubirii, echivalentă cu viaţa însăşi. O altă sursă, de data aceasta mai îndepărtată şi mult mai stilizată, poate fi cea dantescă: Beatrice e nu numai femeia iubită, ci *femeia,* în idealitatea ei, sau iubirea pură, care, lâ treapta paradisiacă, se confundă cu viaţa, cu eternitatea, cu divinitatea. Mitologia a alimentat ea însăşi interpretările poetului, Care, între Afrodita şi rivala ei, statornica Psiche, se pronunţă în poem pentru cea de-a doua, dar în linie bărbătească îl preferă pe arzătorul,

pasionatul Apollo, pururi în căutarea dragostei, fericit întotdeauna şi la fel de nefericit de fiecare dată.

Tocmai către această continuă căutare îl îndeamnă zîna din poem pe voinic, şi el îi dă ascultare, cu credinţa că se va întoarce la ea, că experienţa va aduce confirmarea hotărîrii lui prime, de a trăi permanent o dragoste pură, lăsînd „viesparului omenesc" blestemul şi nefericirea de a-şi schimba în fiecare lună obiectul patimii.

Dar aici se dovedeşte ciudata înţelepciune a zînei. Confruntările care au loc prilejuiesc voinicului un proces de clarificare, însă în direcţia exact contrarie ideii sale prime şi contrarie *Luceafărului* eminescian: lumea îl subjugă pe erou cu beţia ei de viaţă, cupilduitoarea ei paradă de iubiri terestre. Eroul admiră fascinat triumful principiului fecund al vieţii, totul îi vorbeşte de nuntă, cununie, însoţire, adică de cuplu, de viaţă în doi, indiferent de statornicie sau nestatornicie. Eternitatea se realizează întreagă, definitivă, în această demonstrativă erupţie a ideii de procreare şi continuitate a vieţii.

Prozaic în destule locuri, iar în altele demonstrativ în formule didactice, nu lipsit de obscurităţi în simbolistica lui complicată şi artificios în descripţii, în logica succesiunilor epice, poemul e grandios în filozofia pe care o practică, aceea a unui amor degajat de convenienţe, ca formă a iubirii ideale. Este o concepţie mai mult antică, păgînă, decît modernă, în orice caz aparţinînd numai cu aproximaţie secolului în care trăia poetul.

O atare profesie de credinţă mai întîlnim în poezia sa, de exemplu în patetica *Nu mai plinge,* invitaţie deschisă la un astfel de amor. Cadrul nu e cel antic şi copila căreia se adresează poetul — Thaîs, curtezana simbolică a antichităţii — e una din vremea mai nouă; nimic nu ne împiedică, aşadar, să plasăm totul într-o perioadă contemporană poetului. Chemarea sa: „Vin pe pajiştea pădurii... / Vin cu umerile goale şi cu braţele deschise,/ Să începem o iubire fără spasmuri, fără vise", răsună în numele vechiului amor practicat liber de zeii de odinioară, ca treapta cea mai omenească a amorului.

-Poezia filozofică a lui Duiliu Zamfirescu nu se opreşte la *Fiica Haosului,* nici la teza amorului neîngrădit şi, prin aceasta, purificat. Există în poezia din cele trei volume romane un număr de piese care demonstrează efortul său în direcţia unei meditaţii în marginea soartei omului, a vieţii, a ciclurilor din natură. înrudirea cu scepticismul reconstituirilor antice e vizibilă; totuşi, această filozofie nu derivă din ele, ci din poziţia suspendată a solitarului aflat în pămînt străin, rupt de solul naţional, de realităţile în care trăise.

Elegia, nelipsită romanticilor, îmbia încă finalul de secol, şi nu e de mirare că volumul *Alte orizonturi* este inaugurat cu o astfel de poezie *(Fugind de tot).* Chiar cînd nu e direct funerară şi cînd se leagă de artă, nu de existenţa pămîntească, elegia rămîne o modalitate preferată a primului stadiu poetic roman; *Versuri heterometre* îneacă tentaţia continuă spre poezie — o poezie şi acum *rece,* cum va fi în *Către Diana* — o îneacă în „marea durerei", iar viaţa o învăluie în „umbrele lungi ale serei". Tristeţea şi durerea, peisajul noptatic, mai ales cu lună, constituie în continuare sursa poeziei. Lucrul se petrece aidoma în *La lună* („E noaptea caldă..."), *Au mai fost...* şi în toate poeziile care fixează direct scene mortuare: *Sonet* („S-a stins, copilă..."), *Ofelia, E mort poetul, Sihastrul, La un model.* Duiliu Zamfirescu a avut o ciudată înclinare către a picta, cu îndemînarea-i cunoscută, nu numai decoruri, ci chiar momente de ceremonial funebru, în care prezenţa morţilor împinge elegia la treptele ei supreme. In afara poeziilor de mai sus, toate cu morţi, trebuie amintite în această serie *Urseoloşi Domniţa mezină.* Recuzita simbolistă nu evita astfel de tablouri, dimpotrivă, o întreagă direcţie „macabră" — ilustrată la noi şi de Macedonski — a dat adesea o poezie de valoare; însă la Duiliu Zamfirescu macabrul lipseşte cu desăvîrşire. Mai curînd viziunile de acest fel sînt expresia liniştii nirvanice către care, fără filozofia respectivă, ci dintr-un mimetism poetic aparţinînd epocii, a fost şi el atras. Nu trebuie uitat că *Moartea lupului,* a parnasianului Alfred de Vigny, era încă, la sfîrşitul secolului, un veritabil manifest poetic, prin mesajul ei stoic, prin chemarea la dominarea demnă a morţii.

O anumită simbolistică nu lipseşte poeziilor funebre ale lui Duiliu Zamfirescu, dar, cum s-a spus, nu în direcţia macabrului; dimpotrivă, o seninătate ideală pluteşte asupra tuturor acestor tablouri, dintre care unul *(Sonet. Către Aspasia lui Leopardi)* e închinat lui Leopardi, el însuşi autor al unor viziuni mortuare *(Consalvo* etc). Poeziile de acest fel se ridică numaidecît spre sensuri cu mult mai largi, implicînd interpretări filozofice. *E mort poetul* rămîne, în ansamblu, o apoteoză, un omagiu adus eternităţii artei, în spiritul tuturor elegiilor lui Duiliu Zamfirescu; *Sihastrul* înfrînge legităţile omeneşti şi trece către elogiul liniştii nirvanice, de tip eminescian, rară la poetul *Imnurilor păgine.* Apropiată sensibil ca viziune este *Phenix,* un asemănător imn al aspiraţiei solitare spre perfecţiune şi eternitate: în legendara pasăre care se condamnă singură incinerării de vie, cînd îmbătrîneşte, ca să renască aidoma din propria-i cenuşă, poetul descoperă simbolul

j

i

sufletului omenesc, întors către aspirații, după fiecare prăbușire interioară, ca o continuă înviere dintr-o moarte pururi repetată.

Eternitatea, într-o accepție dedusă mai puțin din filozofie și ancorată mai ales în domeniul artei, 1-a preocupat stăruitor pe poet în anii stagiului roman. Intre *eternitate* și *durată* el n-a făcut însă adesea distincția cuvenită și un concept a luat ușor locul celuilalt. Ruinele celebre deveneau pentru el simboluri ale eternității, ca și arta „rece și frumoasă", ca și zeii, ca iubirea, existența, natura etc. Un bogat vocabular al conceptului de eternitate întîlnim în poezia lui Duiliu Zamfirescu, implicînd într-un plan unic noțiuni foarte disparate. Poetul mînuiește curent o terminologie sugerînd spațiul și timpul infinit sau numai nedeterminat: haos, cosmos, trecut, viitor, nemurire, nemărginire — toate acestea reprezentînd ipostaze sau accepții ale eternității și, în orice caz, aspirația către ea. În aceste limite, se poate vorbi în poezia lui Duiliu Zamfirescu de concepte filozofice, de întrebări asupra unei cosmogonii rudimentare, de raportul între gîndire și existență, de sensul acesteia din urmă, de tentații gnoseologice etc. în genere, vorbirea sentențioasă, aforistică e nedespărțită de personalitatea scriitorului în toată literatura sa și chiar în viața sa particulară, ea favorizează o astfel de poezie gnomică, ale cărei formule lapidare pot fi confundate chiar cu filozofia. Distincția trebuie făcută, dar exemplele, risipite peste tot în volumele poetului, nu se rezumă la formulări sintetice, ci se vor incursiuni în filozofia propriu-zisă. Dezbaterea despre timp și formă, care „par că se schimbă" *(De la Villa Tusculanaj,* viziunea panoramică a cosmosului, cu pămîntul intercalat între celelalte astre și admirația fără margini pentru ideea de *lege cosmică (August),* includerea principiului bipolar al procreației — și de aici a iubirii însăși — între legile existenței și situarea lui concomitentă cu însăși geneza *(Fiica Haosului),* relativizarea, în marginile artei, a ideii de spațiu și de timp, definirea uneia prin alta *(Pe Acropole, Către Cleobul),* identitatea vieții cu ea însăși în varietatea infinită a formelor ei succesive *(Phenix)* — iată tot atîtea chestiuni care, în interpretările poetului, devin nu numai tangente cu filozofia, dar mărturisesc chiar preocupări speculative. Rămase la treapta viziunilor poetice, ele susțin imaginile și le dau profunzime, devin unul din procedeele prin care se constituie simbolurile; cînd însă autorul va încerca să treacă în teritoriul propriu-zis al filozofiei, utilizînd calea teoretică și abstracțiile specifice, rezultatele vor fi de importanță cu totul restrînsă, cum se va întîmpla, în jurul anului 1900, în romanul epistolar *Lydda. Scrisori romane.* Deocamdată însă ne aflăm în ambianța poetică, unde aproximația, care dăunează filozofiei, dobîndește

farmec neprețuit pentru poezie, iar terminologia inexactă, ucigașă prin raport cu știința, capătă în vers aureola ineditului, a expresiei originale. Este ceea ce se întîmpla cu o bună parte din poeziile lui Duiliu Zamfirescu. Ele își trag din contactele superficiale cu filozofia un lustru de *generalitate,* de *abstracție,* pe care mulți contemporani ai săi nu-1 realizează și în consecință rămîn la treapta unui descriptivism plat, a poeziei accidentalului, a unei sentimentalități minore. Theodor Șerbănescu, D.C. Ollănescu-Ascanio, Anton Naum, Iuliu Dragomirescu fac parte din aceasta serie și încă ei sînt dintre cei cu rezonanță mai mare în epocă, însă numaidecît stinși în amintirea tuturor. *Eleganța* versurilor lui Duiliu Zamfirescu, atît de frecvent menționată în epocă, vine și pe calea tangențelor filozofice, In afara expresiei propriu-zise; eleganță — adică elevație, depășirea rudimentului, părăsirea versificației în termeni curenți, extrași din recuzita vorbirii cotidiene, evitarea comparațiilor și metaforelor simple, uzate, în favoarea celor cu implicații de gîndire, care obligă la asocieri și deducții.

Neliniștea metafizică îl încearcă încă uneori pe poet, ca în poezia *Căpoate-atunci...,* într-o formulă pe care o putem numi cu aproximație mioritică, oricum echivalentă, în unele privințe, celei din cunoscuta baladă folclorică, numai că transpusă în peisaj cîmpenesc și lipsită de tragedia omorului năprasnic. Dorința de a dormi de veci în „brăzdile cu soare" ale Bărăganului natal e un deziderat al dezrădăcinatului aflat pe pămînt străin, care-și așteaptă întoarcerea în patrie dar, sublimată, este aspirația spre aceeași eternitate, prin contopirea cu natura. Transferul de veșnicie de la urmași către „nesfîrșita curgere de lanuri/în preajma sură a nemărginirii", cu care se identifică și în care se difuzează poetul, capătă semnificația și proporțiile descoperirii probabile a unei soluții. „Că poate-atunci" — spune el — gîndurile lui se vor „lega" din nou cu ale celor în viață și „vrăjea de morminte" va fi ruptă, adică va fi înlăturată uitarea, dispariția totală adusă de moarte, și conștiința sa se va încălzi la ideea perpetuării în memoria celor ce supraviețuiesc („înduioșarea ținerii de minte").

Filozofia lui Duiliu Zamfirescu este, prin urmare, una din expresiile neliniștii în fața perspectivei morții definitive, totale. Aspirația .spre eternitate, prin continuitatea în urmași, prin dăinuirea amintirii, chiar prin posibila nemurire a sufletului, este însă pusă mereu la îndoială de poet. Rechemarea permanentă a vieții de odinioară — cînd ruinele erau construcții întregi — a antichității și mitologiei, este una din experimentările rezistenței elementului uman față cu eternitatea. încercarea se dovedește un simplu paleativ, căci „toate

sunt încă-n ființă şi totuşi toate sunt moarte" *(De la Villa Tusculana);* viziunile durează doar o clipă, ele nu rezolvă setea poetului de durată şi cu atît mai puţin cea de veşnicie. Singurul teren in care el află o certitudine in această direcţie este al artei. în problema esenţială, a lui *non omnis moriar,* soluţia lui Duiliu Zamfirescu este tot cea horaţiană. *E mort poetul. Sihastrul, Versuri heterometre albe* sînt tot atîtea trepte către piesele fundamentale ale temei, *La un model* şi *Luceafăr,* ambele incluse în volumul *Poezii nouă.*

în genere, sentimentul eternităţii şi aspiraţia către eternitate îşi pot afla motivări în direcţia speculaţiei teoretice, fie în filozofia materialistă, fie în cea idealistă — şi poetul dă preferinţă soluţiei *artistice,* în esenţa sa materialistă — sau în meditaţia cu substrat religios. Duiliu Zamfirescu n-o socoate incompatibilă nici pe aceasta, însă mistica sa este păgînă, şi totdeauna păgînismul s-a învecinat mai curînd cu mitizarea naturii, cu o simbolistică primitivă, în esenţa ei depărtîndu-se de mistică.

Aici trebuie precizată o nuanţă care-1 distinge pe poet de italianul Carducci, după modelul căruia a dat unuia din volume titlul *Imnuri păgîne* (1897).

Carducci implica în *Rime nuove* şi în *Odi barbare* un întreg program de rupere a tradiţiilor consacrate de versificaţia romantică şi un program de întoarcere la forme clasice ale versului, inclusiv la cele ale antichităţii (saphic, alcaic, asclepiadic).

Inovaţiile lui Duiliu Zamfirescu nu pot fi comparate cu ale modelului, într-o perioadă cînd o revoluţionare a expresiei poetice avusese loc recent prin Eminescu, lucru de care proaspătul admirator al *Odelor barbare* era perfect conştient.

Dar la Carducci apărea şi o revoluţie de conţinut, care nici ea nu scapă mai tînărului emul, doar că se constituie în alt chip. Este vorba de conceptul de păgînism, înscris ca un al doilea program novator, de astă dată ideologic, în fruntea unei întregi direcţii poetice a operei sale. Accepţia termenului este, la Carducci, în primul rînd de tehnică poetică, poetul italian definindu-şi inovaţiile prin „restaurarea" unor procedee ale poeziei „barbare", „păgîne", italiene şi europene; dar, nu mai puţin, într-un secol în continuare catolic, el dădea asalt adoraţiei creştineşti, propunînd înlocuirea miturilor deduse din legenda lui Hristos, cu acelea ale antichităţii romane. Zeii în locul sfinţilor creştini, templele în locul bisericilor, mitologia în locul evangheliei — iată o „restaurare" de o substanţă diferită, un program menit să revoluţioneze incomparabil mai adînc decît abordarea unei prozodii părăsite. Agitaţia poetului este însă limitată în cîmpul artei

şi Sfîntul Părinte de la Vatican nu avea de ce-şi simţi periclitată jurisdicţia. Dar pe terenul poetic atacul declanşat este uriaş, cu deosebire în poemul scris în versul saphic, *La izvoarele Clitumno,* cel dintîi din opera lui Carducci pe care-1 traduce Duiliu Zamfirescu. E o profesiune de credinţă atee, al cărei final e convingerea că timpurile moderne, cu muncitori şi industrii unde „fluieră aburul", răstoarnă vraja rea a galileeanului şi reînvie gloria antică, păgînă.

Insurecţia poetului român e mult mai timidă, dar ea se produce totuşi. Evocarea în poezia sa a antichităţii greceşti şi romane şi situarea acestora la treapta cea mai înaltă a evoluţiei umanităţii, are aceeaşi semnificaţie ca la Carducci, deşi nedeclarată. Duiliu Zamfirescu rămîne in universul unor contraste care dau tinctură acidă poeziilor ca anumite coordonate sociale *(Către Cleobul, De la Villa Tusculana, Pe Acropole).* Contactele sale cu critica realistă se stabilesc şi pe această cale, nu numai prin intermediul prozei, hotărîtoare in materie. Intenţiile critice, in raport cu stările de lucruri, rămîn însă implicate, ori de cite ori poetul părăseşte evul contemporan, pentru a se pierde cu închipuirea in lumea antichităţii, chiar dacă ele nu sint afirmate direct, ca în satira *Către Cleobul.* Tocmai astfel de intenţii sînt cele care justifică părăsirea propriului veac in favoarea universului antic. Dorul „fără saţiu de lumea vremilor duse" *(De la Villa Tusculana)* nu este numai o vocaţie irezistibilă către teritorii spectaculare, ci presupune şi o atitudine rezervată, dacă nu direct ostilă faţă de prezent — societate, viaţă, moravuri etc. In seria evocărilor antice, toate acestea rămîn nenumite, decît cel mult prin caricaturizarea unor practici contemporane şi a unor oameni din preajma sa *(Către Cleobul),* sau prin compararea oamenilor şi zeilor „de azi" cu cei „vechi"; o altă serie, de data aceasta direct satirică, mai mult gazetăresc-pamfletară decît propriu-zis poetică, va conţine vehemente luări de poziţie în problemele politico-sociale curente.

Cel de-al treilea volum tipărit în timpul cit se afla dincolo de hotarele ţării, *Poezii nouă,* care marchează o pregnantă revenire a poetului spre teritoriul naţional, după itinerariile italice şi elene, este şi cel mai reprezentativ pentru poezia sa direct socială in formele pamfletului. Veacul era al unei patetice întoarceri către geneza poporului român şi — în lipsa unei mitologii antice autohtone — către un ev mediu eroic, sau numai nebulos, legendar.

Mitizarea trecutului se petrece la Duiliu Zamfirescu şi in *Fiica Haosului, Domniţa mezină,* dar mai ales, ulterior lui 1900, in *Mirită* şi *Domniţa Albă,* care vor constitui polii acestei idealizări a trecutu-

lui românesc, la confluenţa istoriei cu legenda. Momente propriu-zis istorice sînt însă puţine în opera poetului, deşi în intenţia sa ele trebuiau să se înmulţească; cele cîte există se găsesc exclusiv în volumul din 1899, dar şi acestea consemnate aluziv, ca termeni de referinţă în polemica întreprinsă cu prezentul, cu contemporanii.

în *Bucovină* este invocat Ştefan cel Mare, în termenii şi atmosfera din *Doina* eminesciană, pamfletar dar prozaic. *Invectivă,* încă mai otrăvită în limbaj şi cu o adresă probabil foarte precisă, uşor de identificat pentru contemporani, e tot un pamflet, ba chiar tot antiliberal, ca modelul, eminescian, al *Scrisorii III.* Mai elevată, pentru că rămasă la treapta evocării istorice, la mesaje generale, fără a coborî în arena politică a zilei, *Buzescu* este una din proclamările crezului na* ţional: unirea tuturor românilor — într-o arhitectură savantă, dar cu o expresie în care poezia e de tot firavă. Proclamaţiile patetice, programatice, vor ocupa acum un loc copios în toată literatura scriitorului, chiar din romanul *In război,* dar mai ales o dată cu continuarea sa din *îndreptări.* Gazetăria, întreruptă de mult, retorica de tribună, rîvnită altădată, dar practicată sporadic, sînt înviate de ambiţiile noi ale poetului. Ele se insinuează în proza şi chiar în poezia sa cu rezultate întristătoare. Aforismul, vorbirea gnomică, patosul interior de pînă acum iau direcţii discursive sau de pamflet gazetăresc, şi ucid arta. Autorul va fi simţit el însuşi primejdia şi va fi oprit la timp un flux care putea cotropi inspiraţia sa, lăsîndu-i drum numai către proză *(Lydda. Scrisori romane, îndreptări,* eseul *Literatura română şi scriitorii transilvăneni* etc). Simptomele sînt însă ale unei împuţinări a filonului artistic, ceea ce se verifică în activitatea viitoare: de la 1899 pînă la moarte, vreme de aproape un sfert de veac, recolta poetică susţine abia un volum, *Pe Marea Neagră,* din care jumătate e ocupată de un singur poem, *Miriţă,* tributar şi el într-o privinţă discursivităţii, gazetăriei. Rare pîlpîiri — fără să ştim, de fapt, dacă piesele care sînt date la iveală nu aparţin anilor anteriori — punctează intervalul, atestînd un foc stins, uii izvor aproape sleit. Aceasta pînă către sfîrşitul războiului. Dar atunci, o iubire nouă — şi fără speranţe — aprinde iar flacăra, şi bătrînul bard îşi regăseşte uneltele părăsite, dînd cîteva din cele mai bune versuri ale sale, aparţinînd liricii erotice. E greu de precizat dacă sentimentul de dragoste sau mai curînd conştiinţa zădărniciei lui va dicta delicatele imagini; fapt e că perioada de criză prelungită, începută o dată cu 1900, nu anihilase cu desăVîrşire o vocaţie care se dovedise fertilă pînă la acest an de hotar.

Pînă la apariţia primului volum din ciclul Comăneştenilor, Duiliu Zamfirescu era, în conştiinţa contemporanilor, un prozator al universului urban. Cele două romane anterioare — *în faţa vieţii* şi *Lume nouă şi lume veche...,* sau chiar trei dacă socotim tot roman lunga nuvelă *Un drum greşit* — erau continuări ale romanului citadin de felul *Ciocoilor vechi şi noi* al lui Filimon, de felul romanelor lui Bolintineanu, sau al trecerii lui Kogălniceanu şi Alecsandri prin ispitele genului. Nuvela sa din deceniul premergător *Vieţii la ţară* continua aceeaşi linie; nici aceasta şi nici proza de mici dimensiuni, din *România liberă,* nu puteau fi apropiate decît prin cîteva excep'ţii neconcludente *(Notarul, Din Dobrogea, Răvaşe)* de linia „romanului ţărănesc", inaugurat de Creangă şi Slavici.

Existenţa elementului rustic este însă una dintre cele mai frecvente în proza sa — şi în versuri — dar sub alte zodii. Mai întîi, ca decor al unor drame, ai căror eroi sînt toţi orăşeni; în al doilea rînd, ca arenă de desfăşurare a unor întîmplări în care ţăranul, ca element primordial specific universului sătesc, rămîne într-un plan -secundar, planul prim fiind ocupat de micul sau marele boier de ţară.

Romanul Comăneştenilor. Duiliu Zamfirescu era, pînă la ciclul Comăneştenilor, rapsodul acestei mici sau mari boierimi cîmpeneşti, care-şi trăia amurgul, asaltată din toate părţile de procese social-economice foarte precise, tot mai accentuate, şi în acelaşi timp bîntuită, pe lîngă pasiunea politicii, de tendinţa confortului şi siguranţei, pe care le ofereau centrele burgheze aglomerate, în special capitala.

Eroii acestei literaturi trăiesc „la ţară", dar au case în Bucureşti, încep să vînture oraşele Europei, către care drumul de fier le dă un acces permanent, îşi fac studiile acolo şi se întorc cu nostalgia marelui oraş, pentru a întreprinde, nu o dată, transformarea micului rest feudal al conacului rustic într-o aşezare burgheză modernă. Boierimea aceasta, care oferea un spectacol social extrem de divers, 1-a preocupat pe Duiliu Zamfirescu în primele sale schiţe, preludii ale viitoarei *Vieţi la ţară.* Bătrînii clanului trăiau încă în evlavia vechilor aşezări, dezorientaţi şi intrigaţi de prefacerile din preajmă, în vreme ce tinerii, copiii lor, moşteneau toate deprinderile părinţilor, o dată cu averile, dar aplicau cele însuşite în Occidentul civilizat — atunci cînd nu se dedau cu totul noii religii a progresului, privit în laturile lui exterioare, spectaculoase, şi în excesele lui (restaurante, săli de joc, curse de cai,

stațiuni estivale costisitoare etc), tocind în cîțiva ani ceea ce înaintașii lor adunaseră sau moșteniseră timp de secole.

Duiliu Zamfirescu e receptiv la ambele ramificații ale clasei, încercînd să concilieze generația tînără și civilizată, cu cea vîrstnică, trăgînd către vechime. Nicu Gane, anterior scriitorului, îl precede mai curînd pe Brătescu-Voinești decît pe autorul *Vieții la țară,* sub raportul ideologiei generale, adică situîndu-se, cu o sentimentalitate .conservatistă încremenită, chiar ușor regresivă, de partea generației, celei mai vechi. Duiliu Zamfirescu va promova cu dezinvoltură elementele dinamice ale clasei, acelea care, trăind în respectul tradiției, nu se vor socoti încurcate de aceasta, ci o vor păstra și o vor valorifica prin transformări judicioase, raționale, beneficiare ale unor idei de real progres. Sașa Comăneșteanu va fi protagonista acestui spirit al veacului modern, dar ea se constituie ca treapta ultimă, cea mai înaltă, a acelor personaje anterioare, încercate și în schițe și nuvele, ca în adevărate studii pregătitoare ale viitoarei pînze de mari proporții. Matei Damian o va seconda, șlefuit și el la școala Apusului; seria va fi continuată de Mihai Comăneșteanu, de Nicolae Milescu și de episodicele Elena Milescu sau Anna Villara, toți și toate aparținînd vechilor familii boierești autohtone. Ei continuă și duc pe umeri o bogată moștenire, care însă nu-i sclerozează, nu-i cufundă, nu-i face prizonierii unei tradiții stagnante sau paraziții ei, ci-i transformă în tot atîtea elemente active, oricare le-au putut fi la un moment dat antecedentele biografice, atracțiile divergente care i-au sustras. E interesant de subliniat de pe acum că factorul decisiv în redresarea lor morală nu va fi o legitate abstractă a clasei, nici măcar interesele economice sau de familie, cijșentimentul național, conștiința apartenenței la un trecut, la o istorie, a datoriei față de mormintele părinților, față de pămîntul pe care au crescut și care i-a hrănit. Nu o bursă a terenului de cultivat, nici un spirit hrăpăreț sau sentimentul proprietății îi mișcă pe acești oameni să-și apere pămînturile, ci obligația intimă de a nu le înstrăina, de a nu le vedea ajunse pe mîna celor care le-ar stoarce sau, cu un termen mai adecvat, le-ar ***exploata.*** Exploatarea va fi partea lui Scatiu și a protagoniștilor viitorului roman social din secolul următor: *Răscoala, Nopțile de Sinziene, 1907 etc;* prin ei va apare și conștiința exploatării oamenilor, o dată cu exploatarea, cu stoarcerea țărînii.

Spre deosebire de aceștia, Dinu Murgulet nu este un exploatator, dovadă că, nefiind un jucător de cărți, un bețiv etc. și neavînd nici familie grea sau feciori la studii, moșia îi merge în scădere, cu toate că ia în arendă „pe nimic" și alte pămînturi ca să le cultive; de nepricepere în ale cîmpului nu poate fi vorba la el, iar schimbarea climei, pe care o invocă drept scuză personajul (altădată „ploua mai des și mai la vreme", meditează el), nu este nici ea o explicație a insucceser lor sale agricole, de vreme ce vecinul său de moșie, Scatiu, prosperă în aceleași condiții meteorologice.

La fel Sașa, cu toată energia ei în raporturile cu țăranii, nu e nici ea o exploatatoare, în termenii romanului, și cu atît mai puțin Matei Damian. Inițial, stabilirea lui „la țară", la Ciulniței, el o vedea temporară, determinată de obligația luată în fața mamei sale muribunde, ca „să alcătuiască averea la loc, să ajute pe țărani a ieși din mizerie, se gîndea să le facă școală și să-i vadă înflorind" — după care nimic nu l-ar fi reținut în locurile de baștină, ci totul îl chema „în străinătate", acolo unde fusese „vesel și fericit"; pentru el era de neconceput că „se poate cineva îmbogăți din agricultură".

Moșia Sașei e un model de fermă, începînd cu casa, veche și aceasta, ^moștenită dar modernizată. „Se vedea numaidecît că un stăpîn harnic cheltuise bani cu gust. Matei cunoștea casa Comăneștenilor, dar acum i se părea a avea un aer mai tînăr, mai elegant".

Ne aflăm deci în mediul rustic, „la țară", cum ne vestește romanul prin titlul său, dar nu între țărani, ci într-o lume care constituia mici oaze urbane, mai exact ***moderne,*** în mijlocul satului, sau al cîmpului, adevărate centre de existență stabilă ale unei clase, conservatoare în esența ei, care se adapta grabnic la progres. Tocmai permanența locatarului — a stăpînului — impunea tipul relațiilor cu țăranii, fără participația cărora era cu neputință însăși existența moșierului. Sașa era perfect conștientă de acest lucru și îi prezintă lui Matei o exortație de o logică impecabilă, obiectivă și realistă. Țăranul, spunea ea, a devenit nu numai prudent, dar și refractar din principiu față de moșier și aceasta din cauza modului „cum a fost tratat... pînă acuma; toți, din toate părțile, l-au mîncat și l-au înșelat cît au putut. Arendașul, fie grec, fie bulgar, fie român, e același peste tot: el nu caută decît să se îmbogățească; dovadă Scatiu și cîți ca el." Arendașul era un element *trecător* într-un mediu de valori ***stabile,*** un profesionist al cultivării pămîntului într-o lume care însă plasa țărîna între permanențele ei sufletești și istorice, prima dintre ele. Moșierul, ca și țăranul — cu sau fără un petec de ogor — erau legați de pămînt, arendașul numai dejecoUă. El se va lega *anual* de o moșie, cu care ceilalți au legături de generații întregi — și dacă alta îi oferă o recoltă mai mare, cu investiții și riscuri mai puține, atunci o va prefera pe aceea.

Lumea umilă a satului s-a deprins să facă diferența aceasta din momentul ctnd s-a ivit profesionistul cu anul in cultura agricolă — arendaşul — şi Saşa îi explică lui Matei că, pornind de la această împrejurare, boierul este şi el „socotit de ţăran ca duşmanul lui firesc". Boierul, in genere — nu numai arendaşul. Chiar un personaj foarte raţional şi programatic pentru scriitor, cum e Saşa, pune laolaltă pe boier şi pe arendaş, şi nu fără motive puternice. Nici nu e vorba de o regretabilă confuzie a ţăranului, de vreme ce acelaşi personaj afirmase cu o clipă mai Înainte că „toţi, din toate părţile, l-au mîncat (pe ţăran, n.n.) şi l-au înşelat cum au putut". Toţi, adică arendaşul şi boierul deopotrivă, sau cel puţin o bună parte a boierilor. Un anumit profesionism arendăşesc al culturii pămîntului aparţinea şi boierimii, în conştiinţa lui Duiliu Zamfirescu, nu pentru că şi boierii luau uneori terenuri tn arendă, ci pentru că instituiau pe moşiile lor tipuri de cultură şi practici ca ale lui Scatiu, în raporturile cu ţăranii.

Dezbaterea dintre Matei şi Saşa în *Viaţa la ţară* este cu totul concludentă pentru faptul că scriitorul nu realiza în romanul său o simplă poveste idilică de frăţie între moşier şi ţăran, ci pătrundea în mecanismul complicat al unei întregi reţele de legături şi interese care apropiau sau opuneau trinitatea ţăran—moşier—arendaş. înţelepciunea practică a vechilor stăpînitori de pămînturi acceptase necesitatea acordului cu ţăranii recent împroprietăriţi, dar şi aceştia aveau încă nevoie de moşier pentru a-şi acoperi nevoile, pe care micul lor ogor nu le rezolva. Şi unii şi alţii se cultivau reciproc, sau trebuiau să se cultive — sugerează romanul. Că Saşa, şi o dată cu ea autorul, simplifică într-o măsură şi poleieşte cu aur anumite stări de lucruri este neîndoios, dar scurta dizertaţiepe care personajul i-o ţine, în acest punct al romanului, lui Matei Damian, clarifică una din componentele ideologiei de la care a pornit Duiliu Zamfirescu în primele două romane ale ciclului. Anume, dependenţa relativă a marii culturi de micul proprietar de pămînt, de ţăran, în condiţiile imediat următoare reformei lui Cuza, atunci cînd pauperizarea acestei categorii încă nu se desfăşura vertiginos, ca după 1900, cînd deci arendaşi de felul lui Scatiu adunau terenuri şi deveneau la rîndul lor mari proprietari, nu prin cumpărarea ogoarelor ţărăneşti, în primul rînd , ci prin ruinarea boierilor.

Conflictul din roman, între Scatiu şi ţărani, în care vor interveni autorităţile, vor avea loc încăierări şi în cele din urmă arendaşul ajuns proprietar îşi va pierde viaţa, era de această natură: Scatiu cerea o nouă hotărnicire, pe baza legii din 1887, care amenda în folosul proprietarilor legaa lui Cuza; ţăranii voiau să se rămînă la cea veche, din 1864, în caz contrar urmînd să piardă pămînturile, acestea trebuind să revină statului şi să treacă asupra lui Scatiu, care luase în arendă moşia *întreagă,* inclusiv ceea ce se distribuise prin împroprietărire, dar nu se prevăzuse exact în documentele oficiale.

Intre mobilurile care agită personajele romanului sub raport social-economic, *exploatarea* pămîntului — şi a ţărănimii — este deci o chestiune de plan secund; esenţială este problema *proprietăţii* pămîntului. Lucrul este cît se poate de important, pentru cape această albie intervin problemele de conştiinţă, de sentiment naţional, de solidaritate între boier şi ţăran, care fac front comun împotriva duşmanului comun, arendaşul, exploatatorul nemilos, fără scrupule, deopotrivă al pămîntului, al moşierului şi al ţăranului. Redusă la raporturi stricte de muncă, de învoieli agricole, de repartiţie a recoltei, problematica romanului ar fi luat alte direcţii şi e clar că eroii moşieri (Dinu Murguleţ, Saşa Comăneşteanu, Mihai, Matei Damian) ar fi fost aruncaţi în tabăra exploatatorilor, alături de Scatiu —ar fi fost nişte Scatii, mai puţin înverşunaţi, dar nişte Scatii, lucru pe care Duiliu Zamfirescu îl aminteşte în treacăt, stabilindu-şi însă cîmpul de investigaţii în alte zone. Sensurile cărţii ar fi fost primejduite fundamental dacă ea ar fi abordat chestiunea exploatării, a relaţiilor de muncă, iar scriitorul ar fi căutat argumente în favoarea proprietarilor de pămînt, a moşierilor, inclusiv a Scatiilor; dacă el ar fi trecut integral de partea ţăranilor, ne-am fi aflat în plină *Răscoală* a lui Rebreanu, care aparţine însăunei viziuni derivate din stări de lucruri ulterioare cu o întreagă epocă istorică. Duiliu Zamfirescu analizează lucid şi complex, în romanul său, relaţii autentice din domeniul agricol, acele relaţii cărora semănătorismul de peste un deceniu urma să le dea o interpretare trunchiată, convertindu-le din materie socială în materie strict politică. Cu toate acestea, prin ceea ce însuşi semănătorismul politic avea real în punctele sale de plecare (de exemplu o anumită comunitate de interese între moşierul tradiţional şi ţăran, faţă cu arendaşul şi implicit cu chiaburul, idealizat de semănătorism ca „gospodar" model), el ar fi trebuit să-şi recunoască o ascendenţă în cele două romane ale lui Duiliu Zamfirescu. Dacă lucrul nu s-a petrecut, aceasta nu e, simplu, din cauza animozităţilor literare sau a controverselor pe care scriitorul le-a avut constant cu liberalii, promotorii primi ai semănătorismului; raţiunile împrejurării trebuie căutate şi în însăşi substanţa romanelor, unde suprapunerile cu ideologia semănătoristă erau numai parţiale şi nu totdeauna privind laturile de bază ale chestiunii.

Duiliu Zamfirescu este şi unul dintre primii scriitori ai dezrădăcinării, abordată în nuvelele şi romanele sale dintr-un unghi care-1 diferenţiază de poporaniştii viitori. Nu opoziţia sat-oraş determină criza

de conştiinţă a personajelor din categoria care poate fi numită a dezrădăcinaţilor, ci cauze de altă natură. De ce natură sînt acestea? Dezrădăcinaţii poporanismului vor fi descendenţii familiilor ţărăneşti cărora metropola capitalistă le zdruncină iremediabil fondul sufletesc. Procesul implică deci, la poporanişti, declasarea. Dezrădăcinaţii lui Duiliu Zamfirescu parcurg drumuri diferite şi în nici un caz nu sînt nişte declasaţi. Criza lor nu provine din determinante sociale, de clasă, ci, dacă se poate spune, dintr-o bruscă activare a sentimentului naţional, a conştiinţei tradiţiilor şi a datoriilor către ele, a dorului de geografia natală.

Suita de eroi şi întîmplări, problematica ciclului, l-au însoţit pe scriitor două treimi din viaţa sa, din perioada debutului, cînd nu împlinise încă 25 de ani. Decenii la rînd s-a închegat acest roman, cel mai amplu din cîte s-au scris în literatura română pînă la primul război mondial, elaborat în cea mai mare durată de timp şi cuprinzînd o epocă de aproape jumătate de secol, începînd dinainte de 1870. Sursele Iui, aşa cum se pot urmări amănunţit în notele însoţitoare ale ediţiei de faţă, pornesc de la începutul de revoltă ţărănească, de la Bordeni-Scorţeni Prahova, din august 1883. Ele sînt concretizate prima oară în piesa de teatru *Prea tîrziu,* scrisă în colaborare cu actorul Ştefan Vellescu şi prezentată, cu rezultat nedecis, la concursul anual, organizat de Teatrul Naţional.

Reluarea întregii dezbateri după un deceniu, în termeni noi, cu o problematică mult mai complexă şi cu personaje primenite radical, este şi la el, ca la eroii săi, rezultatul unei vii intensificări a sentimentului tragic al depărtării de patrie, a senzaţiei unei singurătăţi de un tip anumit — o înstrăinare pentru care, pe căi diferite, scriitorul simţea nevoia unor puternice compensări. Terenul unde are loc principala compensare este acela al idealizării modului de viaţă socotit cel mai propriu patriei: convieţuirea în peisaj rustic, nealterat de infiltraţii impure — civilizaţia nu face parte în nici un caz dintre acestea, „impuritatea" de esenţă fiind elementul străin de pămînt, arendaşul — a moşierului autohton, de tradiţie, cu ţăranul care îşi iubeşte instinctual dar şi conştient locurile natale şi pămîntuj pe care îl lucrează.

Romanul era menit deci să fie opera unui militant şi expresia unui program, acela de a da „o icoană adevărată a cîmpului, sau poate şi mai puţin decît atît: o iluzie a mea despre asta"[1], „o puternică şi sănătoasă notă a pămîntului nostru românesc"[2]. „O notă puternică", adică

[1] Scrisoare către Titu Maiorescu, din 6 aug. 1893.
[2] Scrisoare către Iacob Negruzzi, din 13/25 ian. 1894.

socotită autentică; şi o notă „sănătoasă", adică pilduitoare, cu funcţie social-educativă precisă.

Din această configurare iniţială, teoretică, a ţelurilor romanului, pare să lipsească figura lui Scatiu. El însă trebuie presupus, şi corespondenţa scriitorului cu Maiorescu ni-l indică drept cel faţă de care se definesc poziţiile cheie. Fostul arendaş, care nu mai e ţăran, parvenitul, care nu e încă boier, e corpul străin, distonant în toată ambianţa, elementul needucabil, faţă de care eroii şi autorul procedează prin opoziţie. Nimeni nu-l acceptă din cei ce reprezintă o valoare în vreunul din planurile existenţei, toţi îl repudiază, oricît el se insinuează între dînşii, li se impune, îi violentează în ceea ce au ei pur, ideal.

Faţă de el şi faţă de cei aparţinînd categoriei lui (primarul, avocatul, cîrciumarul local, subprefectul etc), scriitorul împrumută mijloacele satirei şi grotescului, îngroşînd pînă la extrem ceea ce e negativ în ei, reducîndu-le de fapt caracterul la schema primordială a viciului lor. O reducţie asemănătoare — şi din aceleaşi motive — la trăsăturile de bază, se petrece şi cu alţi eroi, aceştia pozitivi. De unde, lucru constatat de comentatori, personajele centrale, tăiate în linii drepte, fără nuanţele, mlădierile realismului, şi cu psihologie sumară; în schimb, proporţional, mai multă varietate, mai multă expresie la eroii de al doilea plan, şi o gamă bogată de trepte intermediare în descrierea naturii lor specifice, ca şi a faptelor secundare. A trage de aici concluzia unei incapacităţi funciare a scriitorului în direcţia picturii caracterelor şi în analiză, aşa cum s-a făcut nu o dată, ar fi pripit şi nedrept, de vreme ce astfel de pictură şi astfel de analiză există în romanele şi nuvelele sale. Realismul scriitorului era însă disciplinat, temperat de o concepţie clasicistă asupra romanului, care şi-a avut în *Viaţa la ţară* mostra cea mai reuşită, după *Ciocoii vechi şi noi,* însă necontinuată în secolul următor. De impus, s-a impus, îndeosebi în perioada interbelică, romanul balzacian, cel zolist, tolstoian, dostoievskian, nu însă acela al structurilor clasice.

Totuşi, Duiliu Zamfirescu este, la noi, premergător chiar al unor atari direcţii, pentru meritul de a fi călcat zone cu desăvîrşire nestrăbătute pînă la el şi de a fi stabilit jaloane, puncte de plecare pentru toate formulele amintite. Pe bună dreptate, Pompiliu Constantinescu îl socotea fondatorul romanului nostru naţional, şi 'aceasta nu numai pentru ciclul Comăneştenilor, dar şi pentru că este primul, la noi, care constituie o teorie a romanului, în corespondenţă şi în articolele publicate în presă.[1]

[1] Pompiliu Constantinescu, *Rememorare,* în *Vremea,* 21 iulie 1942.

Scriitorul venea pe un teritoriu puţin populat înaintea sa, şi mai ales de exemplare lipsite de virtutea de a înfrunta timpul. *Manoil* şi *Elena, Ciocoii vechişi noi* şi, poate, *Mihai Vereanu* al lui Iacob Negruzzi sau *Ursita* de Hasdeu sînt singurele mai cunoscute — pentru că numele autorilor şi-au dobîndit autoritate din alte pricini. Poate *Brazi şi putregai* al lui Nicolae Xenopol să trebuiască adăugat scurtei înşiruiri de mai sus, pentru a nu nedreptăţi o carte uitată de atunci încoace, dar preţuită în epocă şi înrudită cu a scriitorului nostru, printr-o asemănătoare explozie a ţăranilor, care se dezlănţuie împotriva unui moşier tiranic şi-1 ucid, ca pe Scatiu.

Comună le este tuturor acestor romane, şi acelora ale lui Duiliu Zamfirescu, aplicarea către stampe,.către descrieri de epocă, în bună tradiţie realistă balzaciană sau flaubertiană. Romanul romantic se dezvoltă la noi într-o urzeală realistă, care face ca fondul îndepărtat al evenimentelor să fie mai totdeauna de cronică socială şi politică, dar epica şi tipologia continuînd să rămînă romantice.

In acest context, înflorirea tipologiei dinafară cursului principal al intrigii, sau a aceleia numai tangenţial implicate în ea, a personajelor secundare, acţionînd în episoade oarecum colaterale şi în decoruri mai puţin integrate în sfera activă a romanului, face totdeauna farmecul acestor cărţi şi întemeiază romanul realist autentic. Duiliu Zamfirescu va da o mare extensie acestei dimensiuni de al doilea plan, în toate romanele sale, de *la. Amintiri din vremuri (Cum a iubit Depărăţeanu), în faţa vieţii* şi *Lume nouă şi lume veche,* pînă la *în război* şi *Anna;* mai mult, el va dezvolta o teorie a utilităţii ei, chiar a caracterului ei indispensabil. In fond, evoluţia lui Scatiu în *Viaţa la ţară* e secundară în raport cu epica principală, la fel a baciului Micu şi a Floarei, a conflictului dintre Scatiu şi ţărani; accentul prim cade pe destinul cuplului Matei-Saşa. Prin ei se introduce problematica majoră a romanului şi se dau răspunsurile esenţiale; numai raportul Matei-Saşa se rezolvă la finele cărţii, toate celelalte rămîn probleme deschise — nu atît pentru că autorul avea de gînd să le continue în alt roman, dar pentru că, fiind acţiuni de plan secund, ele aveau dreptul, în concepţia sa, la suspensie, la nerezolvare, după tehnica romanului realist modern. Maiorescu se dovedea, ca om al teoriei, înapoia scriitorului cînd îşi făcea, în scrisoarea din 20 mai 1895, rezervele asupra romanului tocmai în aceste puncte-Criticii mai tineri din redacţie, Mihail Dragomirescu, Dimitrie Evolceanu, I.A. Rădulescu (Pogoneanu) au fost mult mai receptivi şi au declarat fără ocol în adunările Junimii că *Viaţa la ţară* „e cel mai bun roman ce-1 avem pînă acum în româneşte", după cum consemnează Maiorescu în aceeaşi scrisoare. Aceasta va fi şi părerea altor critici contemporani, dar tineri, începînd cu H. Sanielevici — cel dinainte de articolele în chestiunea *Poporanismului In literatură,* cînd se recuză — şi mergînd pînă la E.Lovinescu, viitor teoretician al modernismului.

Mai la curent cu paşii imenşi făcuţi în romanul european, şi lector cu continuitate al unora dintre apariţiile noi, scriitorul era mai apropiat de diapazonul gîndirii lor, chiar dacă în poezie va rămîne ancorat de idealul său neoclasic, iar în 1916 se va afla, faţă cu poezia modernă, exact în situaţia în care era, faţă cu el, la 1895, Maiorescu, în chestiunea romanului.

Duiliu Zamfirescu este, cum s-a arătat, unul dintre protagoniştii românului citadin, căruia îi prezicea cel mai mare viitor. Pentru el, romanul modern era acela al lumii urbane. Capacitatea unor intense vibraţii interioare el o atribuia numai orăşeanului, lucru explicabil în epoca maximei difuzări a lui Stendhal, Balzac, Dickens, Flaubert, Zola, Cehov.

„In desfăşurarea întîmplărilor (din *Viaţa la ţară* şi *Tănase Scatiu,* n.n.), ţăranii se mişcă numai ca mase colective, fiindcă aşa îi cred eu interesanţi, aşa sunt ei o putere şi numai aşa psihologia lor poate da nota caracteristică a *unui* ţăran. Altfel, individual, ei nu pot forma subiectul unui roman".[1]

In consecinţă, şi practic — în literatura sa — şi teoretic, el militează pentru romanul citadin. „De cîte ori nu mă mir de sărăcia de invenţiune a romancierilor moderni, cînd viaţa pe scena oraşelor mari e atît de plină de lucruri interesante !"[2] Afirmaţia e absolut justă, dar conţinînd în ea germenul erorii, atunci cînd e alăturată celei despre incapacitatea mediului ţărănesc de a oferi literaturii eroul complex, cu o bogată şi nuanţată viaţă interioară, aceasta socotită drept semnul indispensabil al romanului. Scriitorul plasa lumea satuluiprea aproape de natură, de rudiment, pentru a-i putea conferi capacitatea rafinatelor volute psihologice ale intelectualului — confundat de el cu citadinul. Lucrul nu trebuie totuşi înţeles ca o formă de dispreţ faţă de ţărănime; dimpotrivă, atunci cînd o acceptă ca erou de roman, deci acţionînd ca *masă,* el o admiră fără rezerve şi-i atribuie virtuţi deosebite. Statornicia şi puritatea sufletească a baciului Micu, dragostea lui pentru un cîine, abnegaţia patriotică a reapariţiei lui la lume atunci cînd e vorba de participarea la război—sînt cîteva din ipostazele sufletului „colectiv"

[1] Scrisoare către Titu Maiorescu, din 13/25 sept. 1895, în timp ce scria la *Tănase Scatiu.* Duiliu Zamfirescu polemiza cu Slavici *(Moara cu noroc, Gura satului* etc.) şi cu Caragiale *(Năpasta),* dar observaţiile sale au pretenţii de teze teoretice, deci trebuie considerate ca atare.

[2] Scrisoare către Titu Maiorescu, din 18/31 ian. 1900.

al ţărănimii în viziunea scriitorului. Duiliu Zamfirescu nu observa, totuşi, că teoria sa despre posibilitatea eroului ţăran exclusiv sub formă de „mase colective" era subminată prin însăşi prezenţa în roman a unui om al acestei lumi, cu o biografie proprie cum e baciul Micu. In fond, acesta e, în *Viaţa la ţară, In război* şi *Îndreptări,* construit în linii mari, asemănător cu Scatiu, din punctul de vedere al „realismului clasic" al autorului; am spune chiar că el e mai bogat sufleteşte, cu drame interioare intense, cu salturi de conştiinţă, pe care nu le are Scatiu, personaj dominat de o pasiune unică: foamea lui neistovită de avere, de parvenire. Ca orice teorie exclusivistă, şi cea cu privire la prezenţa *colectivă* a ţărănimii în roman îşi avea eşecurile ei, începînd de la practica proprie a celuicare a^ elaborat-o. Insă trebuie să acceptăm cealaltă parte a afirmaţiei, anume, cea privind universul citadin. Intre promotorii literari ai acestui univers este autorul *Vieţii la ţară.*

Duiliu Zamfirescu reprezintă la noi, prin teoria sa, şi un alt stadiu al romanului european, unul mai nou, mai modern decît acela reprezentat de Balzac şi Stendhal. La aceştia, personajele aparţinînd lumii burgheze aveau un comportament frust, o francheţe a dezvăluirii exacte a personalităţii lor, spre deosebire de complicatele psihologii construite mai întîi de romancierii ruşi şi apoi generalizate în toată Europa sfîrşitului de secol. Scriitorul intuia cu agerime nu numai mediul social diferit, ci şi^ilerwi ale_prozei deanaliză, pe care el însuşi nu a frecventat-o decît sumar (în *Lydda, Îndreptări,* în nuvela *Petrică),* recunoscîndu-şi sincer carenţa unei anumite uniformităţi in conturarea caracterelor. Dar ispita bogatei analize interioare l-a încercat nu o dată pe scriitor, el şi-a dat bine seama că proza evolua într-acolo. Literatura sa rămîne însă la trepte mai de început ale romanului. Duiliu Zamfirescu e un tolstoian, orbit de strălucirea lui Dostoievski, dar mişcîndu-se cu mai mare uşurinţă în sferele romanticilor francezi tîrzii şi urcînd cu vrednicie abia către Balzac. Ca şi în poezie, în proza sa vedem că se petrece o întretăiere de direcţii fertile ale prozei europene, ceea ce a făcut ca romanele sale, şi îndeosebi ciclul Comăneştenilor, să stea la punctul de plecare al romanului românesc modern.

Viaţa la ţară şi *Tănase Scatiu* sînt primele noastre romane în care ideile socialiste, cu toată distanţa intenţionată de scriitor faţă de ele, îşi află în paginile lor un echivalent dacă nu prin ecouri directe, în orice caz prin alimentarea din cel puţin o sursă comună: permanenta radicalizare a ţărănimii, începută din perioada împroprietăririi luiCuza şi ajunsă în ultimul deceniu al secolului la o adevărată stare revoluţionară. Urzeala politico-socială este deci *ulterioară* cronologiei efective a romanelor, însă, considerată în momentul pentru care ea este plauzibilă, rămîne autentică. Ea adăposteşte şi potenţează cîteva istorii foarte omeneşti, cîteva drame, prilejuind autorului o dezbatere despre fericirea umană, urmărită pe diverse planuri: în avere, în dragoste, în viaţa liberă de orice constrîngeri, în cea conştientă de rigori şi raţiuni superioare (intime sau cetăţeneşti) etc.Fiecare din aceste planuri relevă existenţe obişnuite ale unor oameni dintre cei mai obişnuiţi, caracteristici nuvelisticii scriitorului din perioada 1886—1888.

Viaţa la ţară şi *Tănase Scatiu* epuizează practic substanţa epică ce putea fi generată de laturile acţiunii cuprinse în schemele subiectului, intenţionate de autor. Deşi personajele principale din cele două romane îşi prelungesc toate existenţa dincolo de graniţa celui de-al doilea volum, numai unul singur dintre acestea rămîne în prim plan: Mihai Comăneşteanu. Lumea lui, din care a fost înlăturată categoria Scatiilor, trăieşte prin el confruntarea cu cel mai mare eveniment naţional al epocii, fortifiant, recuperator de energie, regenerator: războiul de independenţă.

Necesitatea de a multiplica prezenţa categoriilor care trebuie să treacă eroic prin război — de unde categoria lui Scatiu rămîne definitiv exclusă — determină apariţia unor personaje noi, care atrag pe rînd atenţia romancierului: Nicolae Milescu, maiorul Şonţu, trei femei — Anna Villara, sora ei, Elena Milescu, Natalia Cânta — şi, în fine, cîteva figuri episodice de ţărani.

Toţi şi toate circulă viu în cel de-al treilea volum al ciclului, *In război,* deschizînd drumuri noi ale acţiunii, care se curmă însă brusc, lăsînd toate firele suspendate, şi romanul se încheie asupra unui moment patetic, cînd au loc sacrificii supreme pentru patrie. Apariţiile secundare — îndeosebi femeile, cu cortegiul lor de întîmplări erotice — pălesc, deci, chiar trebuie să dispară cu totul. Scriitorul a simţit exact acest lucru şi, după ce a lăsat încă mai dinainte latura *individua/ă* a destinelor pe planul al doilea, el întrerupe epica în punctul suprem al luptei, trecînd la o consemnare de proces-verbal, al cărei punct culminant — şi final — e moartea axului romanului, Mihai Comăneşteanu. Aureolat şi profetic, ca în tragediile antice, acesta se chinuie îndelung, sfîşietor, silind pe cei din jur la confruntări tragice şi pronunţînd fraze memorabile: „Trebuie să plîngeţi şi trebuie să vă renaşteţi"... „Să vă regeneraţi prin lacrămi, cum ne-am regenerat noi prin sînge" etc.

Prima parte a ciclului se încheie deci într-o tonalitate elevată, pilduitoare; intenţia de a duce mai departe-personajele rămase în viaţă (Saşa cu Matei, baciul Micu, Anna Villara, Natalia, Elena Milescu)

nu-] ispitea încă, de altfel şi pentru că problematica fiecăruia dintre personajele de mai sus era practic sfîrşită, în raport cu datele fundamentale social-umane din cele trei cărţi.

Ritmul acţiunii din *Viaţa la ţară, Tănase Scatiu şi In război şi* chiar modalitatea generală a compoziţiei nu sînt aceleaşi. Primul şi al doilea se desfăşoară mai lent, un fel de lene epică se înstăpîneşte în pagini, invitînd la degustarea domoală a tuturor amănuntelor. Scriitorul are timp să descrie pe larg cîmpia Bărăganului în dimineţi însorite, să-i creeze lui Matei răgazul unor meditaţii despre mişcarea astrelor, despre viaţă şi moarte etc. Scene tihnite de interior, plimbări pe lac, sau, prin contrast, notarea meticuloasă a poltroneriilor lui Scatiu, a frămîntărilor baciului Micu etc, ocupă în *Viaţa la ţară* şi *Tănase Scatiu* întinderi mai mari de spaţiu, reţin atienţia autorului mai mult decît o fac scene asemănătoare în cel de-al treilea volum al ciclului, unde sînt numaidecît puse sau sub apăsarea furtunilor interioare, ale dragostei pătimaşe pentru Mihai, care le consumă pe Anna şi Natalia, sau sub aceea exterioară a războiului, căruia i se subordonează totul. Aşa se va întîmpla cu singura scenă de lirism paşnic din *In război,* aceea unde Milescu compune inspirat o variantă după *Lorelei* şi o melodie adecvată; scena e situată sub semnul unei tensiuni în care se simte nelămurit ameninţarea unorprimejdii viitoare. In acest al treilea volum crisparea determinată de război dinamitează tihna vieţii de la ţară, într-alt chip decît o tulbura Scatiu. Prezenţa lui Nicolae Milescu e hotărîtoare şi ea pentru ritmul trepidant al romanului. Personajul, construit parcă numai din contraste, vîrtejuri, sonorităţi maxime şi urgii, este el însuşi o imagine civilă a războiului. Impetuosul şi irezistibilul personaj ameninţa la un moment dat să ocupe — sau, în stilul comportărilor lui, să cotropească — întregul roman; dar, cu un admirabil echilibru, scriitorul îl pune la un loc rezonabil şi readuce în prim plan pe Comăneşteanu, completînd în continuare tabloul participanţilor la război cu soţii celor două surori mai mici ale Saşei, cu Matei Damian, devenit medic de front, cu baciul Micu, reapărut voluntar după o lungă absenţă, într-un cuvînt cu toate valorile stabile din romanele anterioare. In plus, de un loc preferenţial se bucură maiorul Şonţu şi masa ţăranilor soldaţi. Totul însă se transformă într-un film grăbit, panoramic, într-un fel de jurnal de război, în care detaliile mişcării interioare sînt mereu mai sumare, cu cît ne apropiem de tensiunea scenei de bătălie. Fără să o spună direct, dar sugerînd-o prin toate componentele epicii, scriitorul are conştiinţa clară că individualităţile distincte de pînă acum, din viaţa obişnuită, au devenit ele însele forţă

colectivă, s-au transformat, în faţa evenimentului naţional, în „armată". Tot astfel, ţăranii din romanele anterioare acţionau unitar, în masă, mai puţin pentru ceea ce argumenta scriitorul în chip teoretic — că „aşa sunt ei o putere şi numai aşa psihologia lor poate da o notă caracteristică a *unui* ţăran", că „individual, ei nu pot forma subiectul unui roman" — şi mai mult pentru că problema concretă din roman era una privind ansamblul, viaţa sau moartea categoriei întregi, şi nu îngăduia, în momentele respective ale acţiunii, particularizări, individualizări.

Deosebirea de ritm este accentuată şi potenţată prin apelul, în cel de-al treilea roman, la documentul istoric autentic, pentru care în genere Duiliu Zamfirescu are puţină preţuire. Tehnica reportajului domină în partea descripţiilor de război, unde se dă un loc amplu ordinelor de zi pe armată, elocvente tocmai prin uscăciunea lor pitorească. Scriitorul a trebuit să şi le apere cu tenacitate — şi cu rezultate minore — împotriva necruţătorului bisturiu al lui Maiorescu, şi în această chestiune partizan al unor viziuni mai vechi despre proză. G. Călinescu va socoti că procedeul e cu adevărat modern, pentru momentul respectiv: „Un scriitor român teoretician al autenticităţii, al procesului verbal, în linia lui Stendhal şi Andre Gide, la 1890 (de fapt, la 18971, n.n.), un antistilist, deci un anti-flaubertian în epoca de bîntuire a flaubertianismului, pare paradoxal"[1]; dar Duiliu Zamfirescu o făcuse în deplină cunoştinţă de cauză — spune G. Călinescu în continuarea demonstraţiei sale.

Este evident şi de aici că deosebirea de ritm între primele două romane şi al treilea nu este întîmplătoare, ci e obţinută în mod conştient, printr-o adecvare, în acesta ultim, a tehnicii compoziţionale la pregătirea finalului războinic.

Nu numai ritmul epicii, dar şi epica însăşi are importante variaţii de structură între începutul trilogiei şi finalul ei. Primele două romane se organizează într-o măsură mai mare decît al treilea din scene ale vieţii sociale, raporturile de acest ordin ocupă locul esenţial în *Viaţa la ţară* şi *Tănase Scatiu,* conflictele cele mai importante aparţin aceluiaşi domeniu. Acţiunea demarează cu o confruntare generală a personajelor principale din primele trei romane, în primul rînd a celor patru ipostaze, socotite de bază, în atitudinea faţă de pămînt, de avere: Dinu Murgulet, Saşa, Matei şi Tănase Scatiu. Primul este contemplator, totdeauna în expectativă, moderat în acţiuni, lipsit de îndrăzneală, mai mult resemnat sau fatalist în chestiunile practice,

[1] *Istoria literaturii romane de la origini pînă in prezent,* Ed. Fundaţiilor, 1941, p. 474.

\

dar înverşunat în păstrarea valorilor morale; Saşa este opusul lui, spiritul activ al vieţii rustice, declanşat cu voluptăţi de creaţie, chibzuit fără meschinărie, econom cu generozitate, lipsit cu "desăvîrşire de egoism acaparator şi hrăpăreţ; Matei Damian se situează la jumătate cale între ei: firea îl trage către cel dintîi, însă raţiunea îl îndeamnă spre a doua — el va deveni deci un om practic, dar cu o poezie necunoscută ambilor, filozof al renunţărilor faţă de ce e trecător, în favoarea permanenţelor superioare. Scatiu e acaparatorul hrăpăreţ, spoliatorul ţăranilor şi moşierilor, deopotrivă, pe care îi împinge la ruină — pe unii înşelîndu-i, tîrîndu-i în judecăţi, pe alţii vînîndu-i să le dea bani cu o camătă epuizantă şi apoi să le înhaţe moşiile. El nu cultivă pămîntul ci îl stoarce; nu cumpără terenuri, ci înghite; nu are raporturi cu oamenii, ci e sălbatic, cu ipocrizie sau cu violenţă, după rangul şi forţa socială a adversarului. Activ dar cîrcotaş, arogant, incult, bădăran, tiranic, el acumulează toate tarele posibile în expresia lor paroxistică.

Primele două romane ale ciclului cuprind rechizitoriul, amplu ramificat, dresat acestui personaj: acţiunea se deschide cu Scatiul, care 1-a învăluit bine pe moşierul de baştină, ajuns la un punct critic al situaţiei lui financiare, şi vine triumfător să-i peţească fata; şi se încheie cu distrugerea tipului, după ce, pe parcurs, acesta 1-a stăpînit discreţionar pe boier, pămîntul lui, familia lui. Dramele iubirii sînt deci şi ele în dependenţa unei problematici sociale, decurg din ea, nu se desfăşoară *paralel* cu conflictele sociale, cu atît mai puţin în afara lor. Determinările de acest fel vor fi temperate în ultimele două volume ale ciclului, *Îndreptări* şi *Anna*; chiar *In război* va face, în prima sa parte, o paradă de erotică pură, ceea ce va produce o scădere de tensiune în capitolele respective ale romanului.

Prinşi în ţesătura unor astfel de relaţii şi probleme, eroii ciclului Comăneştenilor reproduc o tipologie reală, cu o certă valabilitate în reprezentarea unei părţi din umanitatea epocii. Simplificată într-o măsură prin consecinţele neoclasicismului adoptat ca modalitate, aceasta rămîne nu mai puţin una dintre cele mai plastice, mai constituite galerii de portrete pe care ni le-a lăsat epica românească de mari dimensiuni din secolul trecut.

Mihai Comăneşteanu, personajul analizat numai în dramele intime şi în interiorul problemei naţionale, nu şi în aceea a pămîntului, va parcurge în roman drumul cel mai sinuos, prefigurînd una din ipostazele dramei intelectualului din literatura deceniilor următoare. (Nu lipseşte în structura personajului o anumită inconsecvenţă de concepţie din partea autorului, din cauză că romanele au fost gîndite

ca lucrări de sine stătătoare, cu toată apartenenţa lor la un ciclu unitar.) Dacă, pe rînd, Saşa cu Matei, apoi Tănase Scatiu, devin eroi deprim plan în primele două romane, Mihai ocupă o poziţie centrală în toate trei. *Romanul Comăneştenilor* este, într-o privinţă, romanul lui Mihai, mai fhîîi urmărindu-1 direct în *Viaţa la ţară, Tănase Scatiu* şi *In război,* apoi perpetuîndu-i memoria în *Îndreptări* şi *Anna,* ba chiar recompunînd în datele ei generice, în acestea două din urmă, prin nepotul Alexandru, tinereţea lui sfîrşită înainte de vreme.

Poezia care domină structura interioară a lui Mihai este reflexul unei transcenderi, prin ea Mihai Comăneşteanu se situează potenţial în categoria *eroilor,* chiar înainte de a săvîrşi vreo faptă mare. Insă conştiinţa că el *trebuie* să săvîrşească astfel de fapte, că le va săvîrşi, este în el definitivă, şi-i dictează comportările[1]. Nostalgia lui nu e în acest caz decît aşteptarea momentului de a se realiza, în linia ce-i este rezervată de către destin — de fapt de către autor. Eroul va înlocui în sufletul său „fondul de îngăduitoare tristeţe, rămas de la strămoşi", prin *conştiinţa necesităţii acţiunii* in împrejurările războiului. Basmul, in care e învăluită Ia un moment dat biografia personajului, prinde prin urinare conturele realităţii, devenind epopee; Mihai capătă dimensiunile ei, uneori proiectat pe fundal de basm, de mitologie folclorică, alteori părăsind terenul fantastic, in favoarea vieţii reale. Sfişierea aureolei de erou legendar are loc concomitent cu construirea unei veritabile apoteoze şi, o dată cu el, prin el, toţi cei care participă la luptele din jurul Griviţei se înnobilează prin mari idealuri. Discuţiile se vor purta pe măsură, înfăţişările oamenilor ţin şi ele de treapta basmului devenit viaţă curentă; astfel, Mihai este un exemplar model al speţei umane, Milescu e paroxismul exploziv al umanităţii optimiste, Şonţu e întruparea viteazului herculean din basm sau din baladă, de felul lui Sfarmă-piatră etc.

Aceasta este, în liniile ei sumare, tipologia şi problematica primelor trei romane ale ciclului, care, practic, încheiau ceea ce avea scriitorul de spus în materie, o dată cu moartea eroică a lui Mihai Comăneşteanu, rănit grav pe cîmpul de luptă.

Situate prea „jos" în comparaţie cu ceea ce animase populaţia masculină a romanului, la sfîrşitul războiului, femeile rămîneau să poarte povara amintirilor şi să plîngăpe cei dispăruţi.

Un alt roman scriitorul părea să nu gîndească a scrie, şi cu atît mai puţin unul numaipentru ele. Cu toate acestea, destinul familiei Comăneşteanu, cu astfel de nobile blazoane, legat de 1848, de 1859 şi de 1877 — momentele capitale din istoria română a secolului al XIX-lea — nu putea să sefrîngăprin moarteaultimuluieiprotagonistcu acest nume.

Nepotul eroului, fiul Saşei şi al lui Matei, devenit ofiţer in amintirea unchiului său, îşi va adăuga numele Comăneştenilor la acela propriu, moştenit de la tatăl său, şi va duce mai departe tradiţia ambelor familii.

Cu acest nou erou din familia Comăneştenilor, scriitorul va inaugura cel de-al doilea ciclu epic, în continuarea primului; punctul lui culminant trebuia să fie lupta pentru readucerea Transilvaniei în hotarele fireşti ale ţării, ideal care însufleţeşte obiectivele politicii româneşti după războiul de independenţă, dar greutatea de a găsi un nod epic al întîmplarilor, de natura celui din *In război,* oferit de realitatea însăşi, a întîrziat scrierea finalului. A imagina, în afara istoriei concrete, o încheiere ideală a cărţii i s-a părut prea tezist, depărtat de legile realismului propriu. Personajul trebuia, totuşi, să fie un revoluţionar, în felul lui Avram Iancu, Horia, sau, pentru a rămîne în teritoriul literaturii, ca Toma Nour sau Ion din *Geniu pustiu* al lui Eminescu.

Aşa cum *Tănase Scatiu* era numai un interstiţiu (între *Viaţa la ţară* şi *In război,* cuprinzînd lămurirea în continuare a unor probleme de cadru social şi uman (raporturile ţăranilor cu fostul arendaş, idila începută între Mihai şi Tincuţa), întregind pe primul, fără a-l prefigura pe al treilea — tot astfel romanul *Anna* realiza, în intenţia lui Duiliu Zamfirescu, trecerea de la *îndreptări* către finalul ciclului. Rolul lui era să fie „veriga ce va lega pe toate acestea (romanele anterioare ale ciclului, n.n.) cu cel din urmă, care *cel din urmă* va fi ce va fi, adică lupta pentru scoaterea Transilvaniei de sub jugul unguresc"[1].

Direcţia ideologică a noii trilogii era deci comparabilă din multe puncte de vedere cu a celeilalte. Lipsa ultimei părţi nu numai că împiedică discuţia corespunzătoare, dar lasă cu totul suspendată situaţia celor două existente, romanele *îndreptări* şi *Anna,* care, cu puţine excepţii, mai mari în primul, neînsemnate în al doilea, se menţin la treapta unor cărţi erotice, constituite cu o logică inextricabilă.

Sensul moral din *îndreptări* e rezultat din terapeutica aplicată personajului principal — tînărul Alexandru Comăneşteanu, copie perfectă a unchiului său, cel rănit la Griviţa — pentru a-l transforma dintr-un om pierdut printre fuste şi alcovuri, într-un erou naţional. Tratamentul se compune din trei etape distincte: prima e căsătoria, nedorită de el, dar acceptată cu nobleţe, cu o fată de extracţie sănătoasă, fiica unui preot, luptător pentru Transilvania; a doua este călătoria, în tovărăşia ei, la Roma, în vederea confruntării cu vestigiile originii istorice a poporului; a treia e subsumarea, la început amuzată, întîmplătoare, apoi din convingere, faţă de necesităţile luptei pentru eliberarea din dependenţă naţională a provinciei de peste munţi. Vibraţia eroului încorporează în aceeaşi dragoste şi pe tînăra soţie, datorită căreia primise această baie de românism militant, considerat şi în sursele lui cele mai îndepărtate şi în manifestările imediate. Romanul *Îndreptări* se sfîrşeşte sub semnul unei tensiuni patriotice: Alexandru Comăneşteanu este arestat pentru că admonestase iritat pe un jandarm, venit să tulbure, în numele stăpînirii, o petrecere populară; organizaţiile româneşti transilvănene intenţionează să întreprindă acţiuni pentru eliberarea lui, preotul Moise Lupu, vechi memorandist, vine în acest scop de la Bucureşti, o întreagă agitaţie e pe cale să se declanşeze, avînd drept obiectiv pe tînărul Comăneşteanu, care dobîndeşte brusc, el însuşi, aureolă de erou al luptei naţionale.

[1] Scrisoare către Titu Maiorescu, din 15/28 dec. 1905.

Dar, în romanul care urmează, toate acestea par să nu se fi întîmplat niciodată. Personajul reia la o scară mărită aventurile galante ale unchiului său, şi, ce e şi mai interesant, cu două din femeile care-i împodobiseră tinereţea aceluia — Anna Villara şi Natalia Cânta — mai vîrstnice decît el cu cincisprezece-douăzeci de ani. Li se adaugă o prinţesă, Smaranda Dudescu, de asemenea cu ascendent de vîrstă asupra lui, apoi Elena Milescu şi, în sfîrşit, şi două tinere, Urania Vucoss şi pianista Berta. Frecventîndu-le pe toate cu o vinovăţie castă, mai mult dfn cochetărie, spirit de contrazicere faţă de soţii respectivi — e prieten intim cu toţi — şi de aventură, Comăneşteanu are faţă de Porţia, soţia sa, sentimente amestecate, nu însă dragostea statornică pe care o promitea romanul *Îndreptări.* Totuşi, evadările sale nu sînt propriu-zis ale unui adulterin, ci în conştiinţa sa familia îşi păstrează un loc definitiv, nepericlitat de escapadele practicate cu dezinvoltură, de care scriitorul însuşi a dat dovadă, într-o perioadă echivalentă cu aceea a personajului său, adică prin 1896. Concepţia lui Duiliu Zamfirescu despre căsătorie este, în principiu, cea care se revela eroului din *FiicaHaosului* şi pe care o practică eroul din *Anna,* adică o căutare continuă a *femeii,* a frumuseţii feminine, a caracterului feminin, a iubirii. Şi finalul rămîne suspendat, fără ca eroul să devină ceea ce trebuise să fie, eliberatorul Transilvaniei, ca unchiul său, cîştigătorul independenţei.

Lydda. Scrisori romane. Perioada de culme a literaturii lui Duiliu Zamfirescu se încheie cu romanul-eseu *Lydda. Scrisori romane.* Scriitorul a avut foarte aproape de inima sa această carte, căreia posteritatea nu i-a dat însă preţuirea aşteptată de autor. Adevărul e că structura ei eseistică e cea care l-a contrariat şi nu l-a atras pe cititor, cu toate că ne aflăm în faţa unui adevărat roman, cu desfăşurare dramatică şi cu fină analiză psihologică.

Lydda este lucrarea cea mai intimă, cea mai direct personală a lui Duiliu Zamfirescu, o „autobiografie" morală, dacă se poate spune astfel, cu toate că în paginile ei se cochetează cu o paradoxală obiectivizare. Nu lipsesc datele propriu-zis biografice (itinerariile romane, călătoria spre Atena, sugestiile bogatului bagaj de lecturi etc), dar valoarea cărţii nu o decid ele, ci semnificaţiile degajate de scrisorile entuziastului, dinamicului tînăr Mircea şi procesul zguduitor străbătut de bătrînul său corespondent, Filip, savantul izolat într-un iluzoriu turn de fildeş. Nu e greu să descoperim, în confruntarea celor doi, miezul unora din disputele care au avut loc între Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu, pregătind şi adîncind prăpastia dintre ei. Contemporanii n-au avut cum înţelege aceasta, de vreme ce lucrurile se consumaseră în ascuns de privirile publicului larg; cînd ele se vor întrevedea, mai ales în 1909 şi 1913, nu vor fi decît exploziile finale, spectaculoase, ale Unor îndelungi frămîntări, nevăzute şi întotdeauna dînd prilej să li se atribuie cu totul alte surse decît cele reale. Abia publicarea corespondenţei cu criticul va oferi temeiurile acestei clarificări.

Filip este un filozof schopenhauerian decepţionat, omul unei aspre autoeducări, cultivîndpînă la exces raţiunea, voinţa, singurătatea. Misoginismul lui este prin urmare explicabil, şi tot explicabilă este tentaţia continuă a lui Mircea de a se opune mentorului său, de a se sustrage tutelei sale nemiloase, apropiindu-se de viaţă, de lume, de artă. Prima parte a romanului este duelul epistolar dintre ei, unul apărîndu-şi cu o insurgenţă reverenţioasă dar fermă atracţiile spre lumină, pasiunile, dragostea — celălalt elogiind cu o argumentaţie severă valorile teoretice, „caracterul moral" dedus din asceză, omul perfect, obţinut prin automutilare interioară.

Arfioeroaresăpresupunem, în cei doi eroi, pe scriitor însuşi şi pe Maiorescu. Cu toate acestea, atmosfera din scrisorile tînărului, tonalităţilepeisajuluiroman, pasiunea pentru Leopardi, acestea şi altele aparţin scrisorilor lui Duiliu Zamfirescu către critic sau către prietenul său N. Petraşcu; după cum şi obiectul polemicilor lui Mircea din roman îl aflăm nu o dată în formulările Iui Maiorescu despre pesimismul eminescian, în tezele sale despre inferioritatea intelectuală a femeii etc. Dar, în acelaşi timp, Mircea este apologetul unei exuberanţe, al unui optimism pe care scriitorul nu Ie-a dovedit niciodată; dimpotrivă, structura sa umană s-a constituit din elemente ale gîndirii şi comportamentelor preconizate de filozoful raţionalist şi sceptic Filip A., deci, indirect, de Maiorescu.

Duiliu Zamfirescu polemizează, în primul rînd, mai mult cu sine însuşi, zbuciumat de tentaţii contradictorii, unul din polii discuţiei

fiind un ideal de viaţă practică, amestec de pozitivism instinctiv cu un epicureism temperat — ideal neurmat de scriitor însuşi — iar celălalt constînd în excesul formulei pe care o vor adopta în viaţa de toate zilele şi el şi Maiorescu, mai exact: el, alineat modelului maiorescian. Orgia de apeluri la filozofi, scriitori, cărţi, opere de artă etc—uneori în sprijinul argumentaţiei, alteori din plăcerea pură a exerciţiului intelectual, a dizertaţiei savante, cu şi fără pedanterie — se grefează pe schema ideologică menţionată, dîndu-i relief şi culoare şi dovedind o dată mai mult sfera extrem de largă a lecturilor lui Duiliu Zamfirescu.

A doua parte a romanului e un surprinzător jurnal intim al bătrînului Filip, conţinînd istoria eşecului filozofiei sale sceptice. Toate valorile sale anterioare, socotite absolute, încep acum să se clatine şi să se prăbuşească. Bătrînul trăieşte curioase dedublări, raţiunea cedează, conceptele aparent eterne scapă voinţei lui şi se înlocuiesc anarhic unele cu altele, convenţiile curente ca şi legile sale interioare se sfărîmă şi apar elementele altei vieţi, alte reprezentări invadează conştiinţa şi gonesc pe cele admise anterior ca definitive. îndoielile îl bîntuie.dar în finalul cărţii ele par să se organizeze într-o nouă certitudine — diferită de toată filozofia sa anterioară — aceea despre triumful vieţii prin continuitatea neîntreruptă a speţei.

Surprizele nu se reduc la acest început de convertire a filozofului idealist şi sceptic. Stilizările cele mai subtile ale romanului stabilesc contacte originale cu cîteva motive celebre din literatura universală. Menţionarea Malvinei, eroina din poemul ossianic *Fingal,* ne poartă în lumea fabuloasă a bardului scoţian. Ca şi tînărul Mircea din roman, Oscar, fiul lui Ossian, moare — în război — lăslnd părintelui său drept moştenire, ca Mircea lui Filip în romanul lui Duiliu Zamfirescu, afecţiunea iubitei sale. Ossian însuşi, bătrîn şi orb, avusese pînă atunci drept unică mîngîiere, în singurătatea sa, poezia, cum şi-o avea pe a sa Filip, hi cultul filozofiei. Ca şi Lydda, eroina ossianică moare, relevînd şi pe acest plan paralelismul cu romanul lui Duiliu Zamfirescu. „Cît de mult seamănă viaţa mea de acum cu a bătrînului bard caledonic", va medita eroul romanului, atestînd direct una din schemele prime ale subiectului. Termenii controversei între eroii romanului sînt Insă alţii decît la Ossian, anume îşi trag sursele din opoziţia faţă de ipoteza unei vieţi cu desăvîrşire intelectuale, a aceleia clădite pe o concepţie platoniciană, cu tot felul de implicaţii kantiene, schopenhaueriene etc. — în favoarea uneia întemeiate pe un ideal etic şi estetic dedus din faustianism („Clipă, opreşte-te! Eşti atît de frumoasă!"), dar interpretate din perspectiva dragostei şi a satisfacţiilor curente. De

unde şi construcţia romanului: în prima parte se desfăşoară controversa intre iubire şi raţiune, în a doua are loc triumful iubirii şi a ideii de continuitate, de permanenţă, prin fructul iubirii, adică al vieţii trăite plenar.

Că bogatul comentariu de substanţă filozofică nu mărturiseşte un specialist al domeniului, că multe formulări sînt aproximative, este prea adevărat; în acelaşi timp, însă, lecţiunile sale sînt sigure, problemele teoretice expuse fac dovadă că au fost şi înţelese de scriitor, şi uimesc prin mulţimea izvoarelor citate. Rostul lor strict literar în roman este însă redus şi scriitorul se ascultă cu plăcere perorînd amplu despre toate, fără o necesitate evidentă, justificat numai în parte de specificul genului: toată partea întîia, cu o epică foarte restrînsă, trebuia umplută cu mereu mai multe probe ale îndepărtării tînărului de bătrln, în cele mai diverse domenii; în partea a doua trebuiau să aibă loc încercările lui Filip de întoarcere la vechii săi idoli, coborîţi depe socluri, adică la teoria zdruncinată. înfrîngerea sa e totală şi reproducerea discuţiei lui Socrate cu înţeleaptă Diotima din *Sympozionul* lui Platon e semnul unui abandon dramatic: Filip e nevoit să înlocuiască teza amorului spiritualizat (platonic) cu aceea a amorului suveran, care guvernează toate manifestările omului şi e confundat cu binele, frumosul etc. „Amorul, va spune Diotima, nu este năzuinţa spre frumos", ci „năzuinţa către a generaşi a naşte frumosul", deci o filozofie dinamică, a acţiunii, nicidecum una pasivă. Falimentul ideologic albătrînului este vestit încă din primele pagini ale părţii a doua a romanului, unde, reproducîndu-şi ciclul de aforisme intitulate *Măsura dreaptă a vieţii,* frumoase dar sceptice, reci, le numea „gînduri din trecut" prin care „mă legam geaba de oameni" şi pe care „nu le mai recunosc drept ale mele".

Bogăţia gîndirii scriitorului din paginile acestea e departe de a fi epuizată prin sublinierile de mai sus. Pe diferite căi romanul reface legături subterane cu mai multe opere ale lui Duiliu Zamfirescu, în ţesătura ei se adună şi se sublimează firele acestora, îndeosebi ale poeziei (referirea la *Fiica Haosului* e indispensabilă). E atestat o dată mai mult, după corespondenţă, după schiţa poematică *Singurătate,* transferul de realităţi prezente şi trecute, fuzionarea lor într-o viziune unitară, proprie. Cînd priveşte panorama Romei, spune Mircea, mînuind terminologia lui Duiliu Zamfirescu însuşi, din corespondenţă, „o descurajare blîndă mă cuprinde. Conlucrarea sensurilor, care îmi dau impresiile acestea, încetează, şi în sufletul meu se înfiripează o lume de sine stătătoare, ideală".

Putem considera, fără teamă de înşelări, că romanul *Lydda* este şi expresia unui regret al scriitorului după o ipostază posibilă—rîvnită, însă nerealizată. Mircea M. este mai curînd proiecţia ultimă a lui Don Padil, actul tîrziu al decesului său, anterior cu un deceniu şi jumătate; existenţa lui Duiliu Zamfirescu era orientată şi se desăvîrşea acum exact în direcţia căreia romanul îi demonstra eşecul.

CONTINUITATEA POEZIEI DUPĂ 1900. TEATRUL

După 1900, proza lui Duiliu Zamfirescu scade sensibil, dar şi mai mult poezia, în schimb dobîndeşte prioritate teatrul. După *Miriţă* (1910) — el însuşi venind în urma unor ani de secetă poetică: numai 12 poezii publicate într-un întreg deceniu (1900—1910) — şi pînă la primul război mondial, se înregistrează doar cinci sau şase poezii publicate ale lui Duiliu Zamfirescu. Atît cît se poate vorbi de caracteristici ale unui grup restrîns de poezii, semănate pe un spaţiu mare de timp, trebuie înregistrată întoarcerea poetului—vizibilă încă de la volumul *Poezii nouă* — către solul naţional, căreia *Miriţă* îi va fi expresia cea mai patetică, făcînd acum bună cumpănă cu proza epică de amploare. Instantaneul liric, idila în cadru antic, care produseseră încîntarea junimiştilor la 1890 şi 1895, au rămas în urmă, cu rememorările lor de un patos erotic familiar; în urmă au rămas şi meditaţiile tragice; în schimb cunosc o oarecare frecvenţă simbolicele viziuni triste cu substanţă autobiografică.

Elegiac, copleşit de sentimentul trecerii pretimpurii a vieţii, îl întîlnisem pe poet în *Sosesc,* contemplînd întoarcerea „de după deal de ţintirim" a cocoarelor, care-i aduc aminte că toate alunecă de cealaltă parte a dealului: „copiii cresc,/Se schimbă tot ce-i omenesc/Şi noi îmbătrînim". Numirea netedă a unei realităţi, consemnarea nudă a stării sufleteşti aparţin însă stadiului anterior; noile poezii încearcă forme întrucîtva mai absconse, utilizarea unor echivalenţe, a unui mod parabolic, în limitele simbolului, pentru a exprima stări sau constatări identice, dar un simbol lesnicios, nu o dată anecdotic sau direct didactic. Obsesia tinereţii trecute îl urmăreşte, fie ca o continuă repetare a ciclicităţii timpului, faţă de care scurgerea vieţii omului rămîne ireversibilă *(Primăvara),* fie ca o sugestie de durabilitate, prin continuarea în urmaşi *(Copilul).*

Stăruie peste tot regretul după tinereţea dusă, însoţit permanent de senzaţia unei irosiri, a comprimărilor interioare, care l-au împiedicat parcă să-şi valorifice, să-şi consume în întregime resursele sufleteşti. Exuberanţa hedonistă din *Acum* („Fii fericit, şi fii acum!"), cheltuită sub semnul unui fel de teamă în faţa vieţii, epicureismul temperat din

alte cîteva poezii ale perioadei 1890—1895 se transformă treptat într-o înțelepciune resemnată, plină de îndemnuri pentru alții *(Clntee).*

Obsesiva reluare a elogiului tinereții și trăirii intense a vieții este ceea ce îl reprezintă mai exact. Bătrînul — acum — bard rămînea un trubadur întristat al unor iubiri de care nu avusese parte să se bucure, așa cum l-ar fi ispitit preaplinul inimii sale.

In măsura în care poezia lirică este un barometru exact al unor stări sufletești nemărturisite pe altă cale, versurile poetului de după 1910 par să mărturisească, cel puțin pentru crîmpeiele de viață care le-au zămislit, o derută interioară, o spaimă în fața absolutului, un dezechilibru contrastant cu imaginea seninătății clasice pe care o aveam despre Duiliu Zamfirescu, dar nu fără legătură cu preocuparea sa constantă de durată și de eternitate. Poeziile *Către Domnul* (scrisă la moartea tatălui său), *Domnița albă* (intercalată în piesa *Lumină nouă)* și *Primăvara* sînt expresia clară a acestei dezorientări.

Față în față cu „oarba devenire/Și întunericul din haos", cu perspectiva nimicirii totale a făpturii umane, chiar în ceea ce ea are aparent etern, poetul e cu totul deconcertat și se declară neputincios de a mai pricepe ceva din sensul vieții. Fiorii metafizici pe care-i încearcă privesc deopotrivă planul artei, pentru care, în *Crinul,* nutrise speranțe de eternitate. In mai puțin de un deceniu, și această certitudine pălește : *Domnița albă,* alegorie a poeziei, a aspirației spre împlinirea spirituală, se înalță mai sus de limitele îngăduite visului și este sorbită de „steaua cea de sînge/ Unde sorii vin să moară/In văpaie de amor". De aici și pînă la senzația nefericirii, autoiluzionării, pînă la conștiința solitudinii într-o lume tragică e numai un pas, pe care finalul poeziei îl consemnează cu exactitate.

Primăvara — apărută in numărul pe noiembrie 1913 al *Convorbirilor* — este ultima cu acest caracter, publicată înainte de război, dar ea este și cea mai dramatică, o sinteză a tot ce era funebru, tragic în poezia scriitorului din ultima perioadă, mărturisind în simbolurile și aluziile ei o frămîntare de tot terestră, deznădăjduită în apelurile ei patetice la resurecția elanurilor pierdute.

Poezia debutează cu un tonifiant pastel despre învierea naturii, primăvara; peisajul este numaidecît umplut cu prezența cîntărețului pribeag „străin de casă,/Dar pămîntean și iscusit" — cucul — alegorie cu traducere directă a propriei situații în literatura română. Elogiul păsării' singuratice face loc unui minulescian crez poetic, urmînd, cu cadențele caracteristice, tipicul *Romanțelor pentru mai tîrziu,* în ritm, in enumerațiile și repetițiile discursive, in orchestrația muzicală, în gesticulația largă a frazelor.

Fără să atingă nici în simboluri, nici în expresie, degajarea modelului mai tlnăr ca vîrstă cu aproape un sfert de veac, Duiliu Zamfirescu frazează identic, dar orînduiește versul după canoanele clasice, deprinse de la Alecsandri și Eminescu, sau de la Musset și Gautier. Poetul își evocă propria viață, conchizînd îndurerat despre „răstignirea bătrîneții/ Și piericiunea ei pe cuie", ceea ce nu mai e o simplă metaforă, nici traducția unei stări sufletești trecătoare, ci expresia tragică în vers a unui profund zbucium interior, a unei sfîșietoare dureri, confesiunea unui suflet bîntuit de spaime și revolte, remușcări și deziluzii deconcertante.

Dincolo de aceste documente apropiat autobiografice, lirica scriitorului înregistrează, drept fenomenul cel mai deosebit al noii perioade poetice, plasarea în zona subiectelor cu substrat patriotic, de rezonanță și cadru legendar-istoric, în acord cu epica romanelor sale, care străbătea de mult teritoriul național.

M i r i ț ă. Poemul *Miriță* e piesa cea mai dezvoltată, mai complexă a acestei direcții, etapa ei superioară sub raportul viziunii de epocă, al confluenței dintre istorie și mitologie (de astă dată românească), al patosului patriotic—nu însă și sub acela al artei propriuzise. In acest domeniu, poetul rămîne în limitele verificate de Bolintineanu și Alecsandri, cu poemele lor clasice — *Mihneași Baba, Dan, căpitan de plai, Dumbrava Roșie* etc. — însă cu un mai acut simț al construcției dramatice. Romancierul îl dubla pe rapsod, dar și tribunul înflăcăratelor perorații din *In război* și *îndreptări,* și pamfletarul din *Bucovină, Invectivă, Buzescu,* interveneau copios.

Exarciții admirabile de virtuozitate epică fuseseră, mai înainte, și baladele *Orșova* și *Domnița mezină,* studii utile pentru *Miriță.* Aiciaaiml d3vin3 curat românesc, de basm tradițional sau de baladă populară, diferit de acela al *Domniței mezine,* care e situat mai curînd într-o ipotetică Europă centrală. In *Miriță* "nu numai nomenclatura aparține locurilor noastre—ținuturile dintre Severin și Olt, și dincolo, pînă spre Argaș sau Gîmpulung, apoi în sud, spre Dunăre—dar și toate elemantele peisajului traduc dintr-o dată intenția unui *poem național.*

Tema era fundamentală pentru momentul următor lui 1900: lupta împotriva expansiunii maghiare la sud de Carpați și pentru statul cen^ tralizat românesc — statul unitar. *Vlaicu-vodă* al Iui Davila (1902) e din asaastă familie, dar Duiliu Zamfirescu se dispensează de strictețea istorică și condensează într-un episod, plasat cu aproximație în epoca lui Litovoi (pe la 1240—1280), cîteva secole de luptă și frămîntări. Ficțiunea rămîne stăpînă în ansamblu, dar țesătura poemului traduce, în reprezentările ei arbitrare, istorie autentică.

\

Cererea în căsătorie a Marghitei de către craiul maghiar, pentru fiul lui, ia, de amîndouă părţile, proporţii naţionale („De ne-o dai, pace să fie,/Iar de nu ne-o dai — război"). Resursele şi forţele statului sînt implicate deopotrivă în cele două tabere; domniţa devine ca atare simbolul alternativei pace-război, la rîndul său exprimînd o nouă alternativă: robie sau libertate.

Miriţă, nepotul voievodului, e o căpetenie de oştire, un Făt-Frumos sau un Harap-Alb, bun pentru misiuni de luptă. Consultat în problemă, el e furios împotriva voievodului („fulgere trec între unchi şi nepot"), dar încuviinţează cu intenţii de vindictă resemnarea acestuia de a-şi da străinului fata, care îi fusese promisă lui. Moartea Marghitei în aceste împrejurări, într-un înec, în timp ce Miriţă o ducea răzbunător să o predea nuntaşilor străini, devine rezultatul unui efort conjugat al elementelor naturii de-a împiedeca o uniune care era contra firii şi ar fi simbolizat înfrîngerea unui popor.

Pînă aici se poate spune că am asistat la o triplă dramă *omenească*—a flăcăului, a fetei, a voievodului — înțeleasă cu resemnare creştinească şi indiferenţă de foştii peţitori (într-o scenă reluată apropiat şi în *Domnița mezină),* acum gata să caute altă mireasă pentru fiul craiului lor; de aici încolo însă dobîndesc relief proporţiile *naționale* ale dramei. Sacrificiul celor trei nu poate rămîne fără sancţiune pentru cei ce l-au provocat; moarta se cere răzbunată, o dată cu ultragiul adus lui Miriţă prin peţirea şi apoi prin moartea fetei care-i fusese destinată lui. I

Cît timp era în viaţă şi nunta nu se făcuse, eroul era obligat să respecte misiunea *politică* încredinţată de voievod, aşadar să nu fugă cu fata; poate chiar că, dacă Marghita nu murea la trecerea Oltului, Miriţă nutrea gîndul s-o smulgă voiniceşte, prin luptă, de la nemeşi. Acum, însă, cînd Marghita nu mai e în viaţă, dobîndesc glas virtuţile lui, reprimate o vreme. Disputa cu principele maghiar nu are de ce se mai purta în jurul domniţei, ci ia dintr-o dată calea controversei — la ordinea zilei în momentul apariţiei poemului — cu statul nemeşilor, pentru Transilvania.

Cel de-al nouălea cînt al poemului, cuprinzînd disputa eroului cu fiul craiului, este esenţial în ce priveşte argumentaţia de principiu a problemei lui Miriţă, adică acum a drepturilor româneşti asupra Transilvaniei. Autorul a preferat transcrierea netă a peroraţiilor, după retorica epocii, dar cu metafore eminesciene, amintitoare ale cuvîntării patriotice a lui Mircea în disputa cu Baiazid, din *Scrisoarea III.*

Tot după coordonatele discursurilor din întrunirile publice ale vremii, pătrund în poem formulările excesive, încărcînd istoria obiectivă cu poziţiile extremiste ale oamenilor subiectivi. Miriţă şi prinţul nemaşesc, laolaltă cu scriitorul, vor conferi celor două tabere adversităţi atavice, insolubile altfel decît prin război ucigaş. Partea a doua a poemului consacră luptelor nouă din cele zece cînturi, şi acestea cu rădăcini mai cu seamă în *Dumbrava Roşie* a lui Alecsandri, dar şi în baladele eroice din folclor. Dascripţia taberei maghiare şi a celei române este făcută cu un ochi deprins din romanul *în război* să sugereze tabloul general, prin însumarea de episoade disparate. Patriotismul poetului îl poartă către priveliști contrastante, prin scene groteşti într-o tabără şi eoic-pilduitoare în cealaltă, după buna tradiţie a basmului şi a eposului popular.

Prima fază a războiului, purtat de cnezi şi de judeţi, adică de oastea oarecum alcătuită a voievodului, se sfîrşeşte dezastruos pentru români, şi Miriţă însuşi cade în luptă, cum mărturiseşte istoria că.s-a întîmplat cu Litovoi la 1279. Moartea lui prilejuieşte — printr-un transfer de semnificaţii către legenda Meşterului Manole — unitatea populară, simbolizată în răscoala întregii ţări, a poporului, a strămoşilor din mormin. te. Cînturile XVI—XVIII, care descriu această a doua fază a războiului, se înscriu între paginile cele mai înflăcărate ale poetului, în viziuni epopeice, cu îndrăzneţe apropieri către timpurile cînd se scria poemul.

Finalul e o apoteoză simbolică a celor doi eroi centrali: pe Miriţă l-au înghiţit valurile Oltului, singura din apele româneşti care uda deopotrivă ţara atunci liberă—Muntenia şi Moldova laolaltă—şi Transilvania, aflată sub dominaţie străină, iar moartea eroului sfinţeşte undele acestei ape a unităţii naţionale, pe care şi Goga o celebrase în metafore asemănătoare, cu puţin înainte *(Oltul);* Marghita e îngropată de părintele ei tot pe malul Oltului, chiar în locul „pe unde-i loc de trecătoare/ întregii Daco-Românie", în teritoriul curăţat de năvălitori

Miriță întruneşte în primul rînd tezele fundamentale pentru gîndirea politică a scriitorului în problema Transilvaniei, definitorie pentru idealul naţional al momentului, pe care nu izbutise să o concretizeze epic în romanul rîvnit şi anunţat. Poemul este şi o meşteşugită lucrare literară, sinteză şi sub acest unghi a unora din tradiţiile cele mai scumpe publicului, ale eposului eroic, creat de Alecsandri, Bolintineanu, Eminescu, Coşbuc, Goga, de propria operă anterioară a scriitorului *(în război),* de valorile dramaturgiei de inspiraţie istorică, pînă la tragediile de mare ecou în epocă, *Vlaicu-Vodă* şi *Apus de soare.* împreună cu acestea şi mai presus de toate, filiaţiile folclorice predominante conferă poemului o aură de autentic specific naţional.

Structura poemului istoric se întemeia pînă atunci pe o metrică unică, de la un capăt Ia altul al naraţiunii, ca în *Dan, căpitan de plai*

sau *Dumbrava Roşie. Miriţă* rămîne, pentru primele două decenii ale secolului,piesa cea mai reprezentativă a genului, valorificînd, în sfera prozodiei, care variază intens de la cînt la cînt, toate tradiţiile poemului epic anterior. Fresca integrală, greu de cuprins dintr-o privire, însă reductibilă totuşi la sinteze şi esenţe, se compune din numeroase, admirabile scene episodice, în care arta scriitorului excelează, lucru remarcat încă de cercetătorii din epocă. Stilizările de folclor, instantaneele picturale, stampele de epocă, dau la rîndul lor măsura artei scriitorului în acest moment al evoluţiei sale, care, e, în ansamblu, o prelungire — virtuoasă, ambiţioasă, dar o prelungire — a poeziei din secolul anterior.

In ultima parte a vieţii scriitorului, uneltele poetice vor fi scoase iarăşi la lumină. Aceasta s-a întîmplat spre sfîrşitul războiului, mai puţin sub impulsul evenimentelor istorice — care îşi vor afla şi ele ecou, fără a depăşi însă graniţa paginei de manuscris — şi mai mult din nevoia confesării unei dragoste tîrzii. Majoritatea poeziilor care compun istoria de dragoste tomnatică a bardului, acum cu adevărat îmbătrînit, vor fi încredinţate chiar tiparului. Vibraţia lor este intimă. Sînt miniaturi admirabil cizelate, de o autenticitate şi căldură care le fac egale celor mai bune din poeziile erotice vechi ale poetului. Este aşa-numitul „episod Malvina", încheiat tot sub semnul tragismului, ca şi prima iubire a lui Duiliu Zamfirescu, aceea pentru Eliza.

Curba coboară în acelaşi chip în domeniul prozei, în sensul că nu vom mai întîlni piese de amploare, de proporţiile ciclului Comăneştenilor; însă aici încercările de inovare sînt mai curajoase şi trebuie să notăm cîteva reuşite remarcabile: *Buşcă, O curcă romanţioasă,* suita de portrete consacrate pitorescului diplomat-poet american John James, în cadrul *Amintirilor din cariera diplomatică* — acestea publicate — şi portretele nepublicate, de tipar saint-simonian, care au în centru pe AI. Marghiloman, D.A. Sturdza, Ion I.C. Brătianu, VintilăBrătianu etc.

După volumul de *Novele romane,* întregit cu *Frica,* apărut în 1895 şi adunînd din recolta primilor ani în diplomaţie, prozele de dimensiuni reduse ale lui Duiliu Zamfirescu iau mai întîi direcţia satirei realiste din familia *Reghimentului de antilerie* (Brătescu-Voineşti), din *Două loturi* (Caragiale), sau a scenelor de moravuri din schiţele lui I.A. Bassarabescu. Umorul este un corolar al acestei satire, dîndu-i şi o anumită gratuitate frustă în felul celei exersate numai întîmplător înainte de scriitor, mai mult pamfletar, în coloanele *României libere* (suita de *Tipuri şi portrete, Reflexiunile unui uşier de la Cameră* etc), prea rar în episoade ale ciclului Comăneştenilor, dar corosiv în nuvela — nesemnată — *Două case potrivite.*

Furfanţo (1900) şi apoi *Petrică* (1905) sînt expresia acestui fel de umor satiric; cu ele şi cu schiţa memorialistică *Spre Coteşti,* scriitorul a constituit în 1911 volumul *Furfanţo. Trei nuvele,* de o formulă care nu se îndepărtează de cea a nuvelelor dintre 1886 şi 1888. încercările de înviorare apărute în cele cîteva schiţe mărunte *(Un pui şi un cărăbuş, O curcă romanţioasă, Buşcă)* au fost însă pierdute din vedere de critica vremii, deşi alegoriile străvezii din ele ar fi putut să-i suscite interesul.

Alte schiţe, ca *La sorţi* sau *La Budui,* vădesc, tot în linia cunoscută la autor, cînd un tragic, cînd un pictor acid de moravuri. Fiziologistul din perioada 1880—1884 îşi redescoperă valenţele şi dă reuşite portrete (rămase în manuscris) ale unor personalităţi politice; unit cu nuvelistul, construieşte pe pitorescul John James, personaj uluitor, un Milescu american, pur şi delicat sub fanfaronada ostentativă practicată de el în cele trei schiţe care-i poartă numele chiar în titlu.

Principalul în acest final de carieră literară îl constituie teatrul, care-1 mai ispitise şi în alte două momente — 1881-1884 şi 1894-1896 — dar ajuns abia acum la o treaptă superioară şi urcînd, în sfîrşit, şi podiumul scenei (anterior — o singură dată, pentru o reprezentaţie unică: *Prea tîrziu,* în 1884).

O concepţie proprie a scriitorului despre construcţia dramatică, aşa cum avem despre proză şi poezie în corespondenţă, o reconstituim în cîteva elemente esenţiale, din referatele sale făcute în perioada cît a făcut parte din Comitetul teatral. Observaţiile comunicate lui Maiorescu despre piesa proprie, *Hypnoticii'*, în comparaţie cu *Spiritismul* de Sardou, relevă conştiinţa clară a autorului despre „teatralitatea" sau „scenicitatea" genului, dar e curios că tocmai în această privinţă se vor manifesta carenţele cele mai importante ale pieselor sale de mai tîrziu. Cerinţa sa esenţială pentru realizarea „teatralităţii" o aflăm în motivaţia episoadelor, în logica strînsă a acţiunii şi personajelor, în verosimilitate, în proporţia dintre substanţa piesei şi cantitatea dialogului, în necesitatea unui conflict esenţial, a subiectului bine articulat. Astfel de condiţii ale unui text *teatral,* în accepţia scriitorului, sînt astăzi la îndemîna înţelegerii oricui, la data respectivă însă ele erau abia dibuite de majoritatea aspiranţilor la rampa Naţionalului. Ceea ce e obligatoriu să subliniem în continuare e natura conflictului dramatic — apreciat de el ca indispensabil — acesta tre buino să aparţină sferei evenimentelor intime, în nici un caz să nu fie ancorat exclusiv la problematica exterioară, social-politică. Autorul are în

' Scrisoare ;din 2/14 mai 1897.

vedere una din racilele de bază ale dramaturgiei mediocre, care prolifera în epocă, anume, despuierea de dimensiunea umană a caracterelor angajate în conflicte fundamentale de ordin social şi politic, sau, în cel mai bun caz, sărăcirea lor în latura umană.

Catehismul teatral, destul de armonios şi bine constituit al scriitorului este însă numai parţial urmat în cele patru lucrări destinate scenei, în perioada 1912 — 1916.

Comedia *Hypnoticii,* numită mai întîi *Doctorul Vera,* iar ulterior *Lumină nouă,* şi jucată sub acest titlu în 1912, fusese iniţial exagerarea tezei despre primordialitatea dramei intime în intriga construcţiei scenice. O dovedesc manuscrisele celor două versiuni ale ei, dintre care a doua consemnează o anumită prezenţă a orizontului social, prin introducerea, chiar în primul act, a unor momente cu ţăranii care vin în masă pe scenă *şt* cer pămînt. Evenimentele care decurg de aici restabilesc, într-o piesă iniţial strict psihologică, intimă, interferenţele dintre conştiinţa eroilor şi existenţa lor socială. Toate acestea sînt de natură să dea proporţie contrastului 'între cele două planuri care solicită pe eroii piesei — unul determinat de viaţa lor de toate zilele, unde se petrec nedreptăţi, revolte, acte meschine, în genere o legare a condiţiei umane de teluric, de trecător; altul reprezentînd aspiraţia către inefabil, către eternitate şi seninătate, netulburate de lupta pentru pămînt, pentru condiţia materială.

Conflictul piesei — scriitorul l-ar fi numit: „conflictul pasional" — e cel care-1 zguduie pe doctorul Vera, eroul central, împărţit între amintirea moartei Măria, pe care el a iubit-o cu înflăcărare, şi prezenţa vie, caldă, a Silviei. Soluţia e descoperită într-o poezie a celei dintîi, constînd într-un îndemn către zonele pure, neatinse de ceea ce e terestru. E „lumina nouă", aceea a ascezei. Reprimarea umanităţii interioare în favoarea idealităţii e pentru ei şi revelaţia supremă.

Este greu de afirmat totuşi că sensul piesei este unul ecleziastic, cu toate că din actul al doilea începe să aibă rol pronunţat, în convertirea celor doi, o călugăriţă. Duiliu Zamfirescu n-a fost un religios, şi nici împrejurarea tragică a morţii tatălui său, întîmplată în 1910 (piesa e scrisă însă anterior) nu e cea care 1-a călăuzit, în elegia *Către Domnul* — cu toată invocaţia din titlu — spre ipostaza religioasă, cum s-a susţinut în epocă'. Autorul însuşi abordase în această piesă, mai veche ca geneză, teatrul „de idei", în locul celui cu ciocniri intense de caractere, cu drame interioare puternice. Practicînd cu degajare tiparele dramei ibseniene într-un moment prielnic la noi reconstituirilor istorice,

' Caion, *'Un ^iisciple 'fie Maurice Barres — Duiliu Zamfirescu,* în *Revue Roumaine,* din 5 — 18 sept. 1912.

Duiliu Zamfirescu împuţina de fapt conflictele, dramele de caracter, în favoarea unor dialoguri elegante, de o ţinută şi de un ceremonial desăvîrşit, însă lipsite tocmai de ceea ce el însuşi socotea drept o condiţie indispensabilă: „teatralitatea". Eseistul din *Lydda* triumfa asupra dramaturgului, şi teatrul se transforma în discuţiuni de aleasă mondenitate, însă fără valoare scenică. Interesant că un rol sau altul din piesele sale puteau prilejui efecte importante de dicţiune actorilor înzestraţi, aşa cum se va petrece cu interpreţii principali, chiar din *Lumină nouă,* şi apoi, în anii următori, cu cei din *Poezia depărtării* şi *Voickiţa.* Insă piesele, ca atare, au puţină rezistenţă.

Comedia într-un act *O amică,* şi aceasta mai veche decît data publicării şi a reprezentării scenice (1912), pare expresia discretă a unei remuşcări, a unui regret, care poate fi pus în legătură cu vreuna din împrejurările vieţii conjugale proprii. Eroii nu au nume, ei sînt existenţe generice, lipsite de individualitate: „bărbatul", „femeia", „un medic" etc. In totul, piesa e o scenă de familie care duce însă la încheierea sacrificiului de sine în favoarea artei, temă veche la autor încă de la debutul dramaturgie din *O sărutare.*

Spre deosebire de celelalte piese de pînă acum, anterioare ca experienţă literară romanelor principale ale scriitorului şi multora din poezii şi nuvele, drama *Poezia depărtării,* jucată şi publicată în 1913, e o lucrare de maturitate a lui Duiliu Zamfirescu, şi nici sub raportul valorii artistice nu rămîne în urma lor.

Este dintre acelea cu iubiri pătimaşe nemărturisite sau înăbuşite, cu rivalităţi şi răzbunări purtate ani şi ani de-a rîndul, cu taine păstrate pînă dincolo de mormînt. Drama ibseniană se recunoaşte cu uşurinţă, chiar din expunerea plată a motivelor, dar Duiliu Zamfirescu a fost aici, după cum afirmau şi contemporanii, mai aproape de teatrul moralist al lui Paul Hervieu', de asemenea tezist, „de idei", ca şi al scriitorului nostru, abordînd în principal chestiuni de etică familială şi de relaţii conjugale.

„Poezia depărtării", această formulă atît de uzitată şi încărcată de admiratorii ei cu sensuri totdeauna pozitive, este discreditată violent de Duiliu Zamfirescu, dovedită drept o autoînşelare şi sursă de tragism. Domnul Văleanu, tînăra sa soţie şi Fritz Hanke îi verifică, fiecare în chip diferit, rigorile.

Suita de situaţii cheie ale piesei — dragostea unui tată şi a unui fiu pentru aceeaşi femeie, fără ca ei să-şi ştie rudenia, apoi specularea acestei împrejurări de nişte fiinţe diabolice şi, în sfîrşit, moar-

'A. de Herz, în *Convorbiri literare* din 3 martie 1912.

tea unuia din protagoniştii dramei, deziluzia şi amarul celuilalt — este mai puţin verosimilă şi mai mult confecţionată literar, dar prilejuieşte scene de autentică poezie. Alternanţa cu momentele de comedie grotescă, în care personajele se învinuiesc sau se disculpă zgomotos, violent, luminează şi mai distinct filonul de poezie pe care-l constituie iubirea nefericită a personajelor principale, apăsată de rivalităţi şi culpe. Ga şi în *Lumină nouă,* ca şi în viitoarea *Voichiţa,* şi aici *poezia* figurează şi în expresie directă, în scrisoarea eroinei, în convorbirile ei lirice cu privighetorile, cărora le dă simbolic drumul din colivie. Calificativul „elegant", nelipsit în caracterizarea stilului literar al scriitorului, se justifică şi prin această grijă pentru expresia rafinată, poetică, pentru un ceremonial al comunicării, vrednic de eroii tragediilor clasice; chiar în scenele de confruntări grele, rezolvate grotesc, limbajul nu depăşeşte o anumită graniţă a atitudinii protocolare — nu rezultat al unei pudicităţi artificiale, ci concluzia incompatibilităţii funciare între ideea scriitorului despre artă şi prezenţa limbajului frust. Dacă în proză el îşi mai permisese, în mod excepţional, slabe concesii—cînd era vorba de Tănase Scatiu— în piesa da teatru refuzul unui astfel de limbaj devenea absolut.

Lucrul se petrece la fel şi în comedia *Voichiţa,* încă mai susceptibilă de abateri de la această regulă, prin specificul genului şi prin extracţia personajelor — lumea *Fioe o'clock-wlm* lui Caragiale, adică mahalaua devenită centru, dar mărturisindu-şi fără echivoc provenienţa, sub crusta lustruită de circumstanţă. Piesa e o satiră cu ţintă exactă, venită cu destulă întlrziere în problemă, întrucît fauna suscitase adversitâţi încă la 1880, dar subiectul îşi avea spectatorii săi şi, de altfel, oricînd comedia de moravuri are o anumită actualitate. Totuşi, în literatura lui Duiliu Zamfirescu ea face, într-o privinţă, o figură aparte.

Poezia depărtării fusese ultimul dintre ecourile atracţiei autorului faţă de dramele de conştiinţă din speţa ibseniană. *Voichiţa* nu va mai fi în principal o răsfrîngere a lor, ci va exploata copios farsa şi umorul gras. Pictura grotescă a caracterelor, scriitorul o încercase încă de la *Prea tîrziu,* cu cei doi Micronof, tatăl şi fiul, obiective ale unei satireîngroşatepînila limită; monstruozitatea ridiculă a lui Scatiu era şi ea o trecere prin acelaşi teritoriu al satirei cultivate ostentativ, ori de cîte ori personajul apărea în scenă; cuplul Hanke din *Poezia depărtării* — şi îndeosebi polul ei feminin — introduce scene de comedie, dar genul, în formele lui pure, nu-l ispitise pînă acum pe dramaturgul Diiliu Zamfirescu. Poate ambiţia de a nu lăsa nici acestcîmp nestrăbătut, poate îndemnurile dohîndite din lectura imen-

sei cantităţi de aşa-zise comedii, respinse la Teatrul Naţional, i-au dat îndrăzneala să abordeze un domeniu, pentru care înzestrarea sa era cu totul comună. *Voichiţa* este rodul acestei aventuri.

O iubire tăinuită, revelată cu întîrziere, avem şi aici — a doctorului Fingal pentru Voichiţa Cântă, şi ea doctoriţă, unic personaj al piesei chemînd simpatia cititorului sau spectatorului. Deznodămîntul, desigur comic, va aduce clarificările de rigoare, fără a curma însă galanteriile vinovate ale lui Fingal — care nu se adresează şi Voichiţei. O anumită atmosferă de compasiune ţese autorul în jurul eroinei — cocoşată — dar comedia face ca această uşoară coloratură tragică să se înece în torentul situaţiilor bufone, de felul celor care făcuseră epocă în teatrul tînărului Alecsandri. Piesa e constituită mai ales din acestea. Nu lipsesc nici împrejurările promiţătoare de finaluri crîncene, dar surprizele se ţin lanţ, situîndu-se la treapta scenelor caricaturale şi producînd umorul cel mai lesnicios, acela în care *qui-pro-quo-v.*\ es,e pus intens la contribuţie, şi toate încurcăturile sfîrşesc bine, numai soarta Voichiţei capătă aura de uşor tragism amintită, pentru că fata va refuza căsătoria cu eroul principal, conştientă de defectul ei fizic.

Piesa a fost şi ea agrementată cu versuri, fără să poată compensa, prin această mărturie de eleganţă exterioară, unda de vulgaritate care însoţeşte personajele. Dacă ea s-a jucat, totuşi, mai mult decît altele — în prima stagiune a ajuns la opt reprezentaţii — aceasta s-a datorit desigur scenelor de comedie uşoară, atracţioase pentru un public mijlociu, şi distribuţiei distinse.

Teatrul n-a fost cîtuşi de puţin partea de rezistenţă a operei lui Duiliu Zamfirescu, deşi ambiţiile şi speranţele sale au fost mari în acest domeniu. Teatrul „de idei", cultivat de el, nu rămînea în epocă fără ecou la public, dimpotrivă; dovadă cîteva drame de succes în epocă, precum *Manasse* aluiRonetti Roman, *Patima roşie* de Sorbul etc. Chestiunea nu era deci de preferinţă a publicului pentru un gen sau altul, aşa cum a vrut să sugereze scriitorul, ci de reuşită literară. Opinia spectatorilor s-a pronunţat net, încă din perioada respectivă, prin frecvenţa la reprezentaţii, repede catastrofică pentru casa teatrului; opinia critică, respectuoasă o vreme faţade prestigiul prozatorului şi poetului, a devenit şi ea drastică faţă de dramaturg.

Cu toate acestea, şi în domeniul scenei, scriitorul face parte dintre pionieri, mai nenorocos aici decît atunci cînd a abordat romanul. Teatrul de felul aceluia al lui Duiliu Zamfirescu nu are multe

piese reprezentative, datînd dinainte de 1900, care să fi înfruntat trecerea timpului, şi nici din cele aparţinînd primelor două decenii ale secolului XX nu au rezistat prea multe. Istoriceşte vorbind, niciodată nu se va putea trece peste contribuţia sa dramaturgică în interiorul momentului cînd ea s-a desfăşurat, chiar dacă anii au fost necruţători cu ea şi nu i-au mai îngăduit să urce din nou sub luminile rampei.

MOMENT LITERAR FINAL. CRITICA ŞI ESEUL

Pînă la primul război mondial scriitorul reia deschis, dar pentru puţin timp, publicistica literară părăsită aproape cu totul de un sfert de veac, sau poate practicată în taină o bună bucată de vreme în coloanele revistei *Literatură şi artă română.* Atenţia scriitorului se îndreaptă acum către fenomenul contemporan qel mai nou; *Poporanismul în literatură, Metafizica cuvintelor şi estetica literară* fuseseră oarecum treceri în revistă cu caracter general, pentru a ajunge la chestiuni mai actuale; medalionul *Leon Tolstoi*[1] şi acela intitulat *Eminescu*[2], publicat la Un sfert de veac de la moartea poetului, reprezentau numai articole ocazionale, exclamaţii lirice, fără alt ecou în public decît solemnitatea festivă a gestului. Ele nu sînt încă gazetărie propriu-zisă, ci mai mult prezenţe protocolare ale unei personalităţi care îşi celebrează patriarhatul.

Gazetăria o va practica însă Duiliu Zamfirescu după război, la *Indreptarea* (1918—1922), dovedindu-şi valenţe care, încă o dată, trebuie să regretăm că nu au fost mai amplu valorificate în sfertul de veac trecut de la părăsirea *României libere.* Formele publicistice vor fi abordate multilateral în ultimii ani ai vieţii, fie în suita de memorii rămase în manuscris, „menite să formeze o bază serioasă a istoriei timpului", în spirit saint-simonian, fie în manifestele politice de felul celui menit să demonstreze de ce fusese contra războiului (1917), de asemenea nepublicat, fie, în sfîrşit, în schiţele, acestea direct literare, intitulate *Amintiri din cariera diplomatică,* între care putem număra chiar nuvela *O muză,* două prefeţe ale romanului *Viaţa la ţară* (1914 şi 1922) şi suita de însemnări din drumul spre Odesa (1916). Pentru cine citeşte toate acestea, senzaţia este a unei acumulări, a unor experienţe, în vederea unor cristalizări, care trebuiau să se petreacă apropiat, în direcţia literaturii propriu-zise. Precipitarea aşteptatănu s-a concretizat

[1] *Convorbiri literare,* aug. 1908.
* *Idem,* iunie 1914.

decît într-un început de roman, oprit după cîteva pagini (intitulat, în ediţie, *Romanul Deduleştilor,* prin comparaţie cu *Romanul Comăneştenilor),* şi în suita de poezii graţioase şi triste ale ciclului *Malvina,* versuri de dragoste, flori primăvăratice în grădina brumată a sexagenarului bard. Ele sînt situate direct în succesiunea liniei erotice a secolului celuilalt, la nivelul ei cel mai bun, dar depăşit d3 contemporanii tineri Arghezi, Blaga sau Adrian Maniu.

Istoric, toate aceste treziri ale coardelor vechi reprezintă pentru biografia scriitorului momente ce merită relevate şi valorificate cu înţelegere; ele însă nu adaugă literaturii lui decît pagini noi, nu şi coordonatesau dimensiuni noi. Ediţia de faţă le preţuieşte ca atare şi le dă loc amplu, începînd chiar cu primul volum, dar cu conştiinţa clară despre existenţa în continuare a unui filon artistic egal sau în scădere, a unei energii creatoare care n-a mai izbutit — sau căreia moartea neaşteptată a scriitorului nu i-a mai dat răgazul — să se depăşească.

Ieşirea în arena criticii directe avea să se petreacă în 1916, prin două intervenţii în problemele poeziei moderne, cu puţin înainte de intrarea României în război. Evenimentele au întrerupt, în mod explicabil, continuarea unei polemici care se anunţa interesantă, desfăşurîndu-se mai direct în sfera literaturii decît cea din 1909, cu poporanismul, şi cu promisiuni de a nu rămîne, ca cealaltă, la treapta injuriilor, incriminărilor reciproce şi uşilor trîntite. Mai întîi sub forma unei „scrisori deschise" către directorul revistei *Flacăra*[1], el analizează cu ostentativă obtuzitate cîteva poezii din această revistă, declarîndu-se integral împotriva simbolismului şi a tuturor curentelor moderniste, atunci incipiente. Momentul era al unei laborioase experimentări de formule poetice, în care se angajaseră numeroşi tineri, plini de cele mai bune intenţii. Prozatorii acestei generaţii întăreau temeliile *romanului realist,* valorificînd virtuţile eposului eroic şi ale evocării istorice, dezvoltînd proza de tip balzacian sau flaubertian, tolstoian, recuperînd grăbit întîrzierea în studiul psihologiei, în echilibrul dintre universul sătesc şi cel citadin (Sadoveanu, Rebreanu, Gala Galaction, Agîrbiceanu etc.)— operă la care prozatorii generaţiei anterioare, între care Duiliu Zamfirescu însuşi, Slavici, Brătescu-Voineşti, îşi aduceau o bună contribuţie. Nu acelaşi lucru se petrecea în domeniul poeziei, unde efervescenţa novatoare era de cu totul alte proporţii. Se petrecea, în fond, un asalt la poezia de tip clasic, în numele „poeziei viitorului"; îşi cerea drepturile o modalitate de expresie degajată de canoane. La început experimental, dar în număr apreciabil, corăbiile modernismului navi-

[1] „Scrisoarea" a fost publicată sub titlul *Literatura viitorului,* în *[Convorbiri literare,* ian. 1916.

gaseră într-o mare clasică, învestmîntată recent în parnasianism. Acesta continuase inteligent vechile canoane, sau le adaptase în fine stilizări, păstrătoare ale poeziei de notaţie, în alegorii şi mituri, ceea ce, dacă era o dovadă de modernizare, era în acelaşi timp un stadiu anterior simbolismului şi cerinţelor moderniste, care îşi cereau impetuos intrarea în arenă, încă începînd cu Macedonski, şi apoi continuînd cu Anghel, Minulescu, Arghezi, Bacovia sau cu mai tinerii Adrian Maniu, Blaga, Aderca, Barbu Nemţeanu, Ion Vinea.

Poezia tradiţională a dat o replică tenace începuturilor moderniste, în favoarea ei au militat cu zel şi nu fără ecouri largi în public, Mihail Dragomirescu la *Convorbiri critice,* Ion Trivale la *Noua revistă română,* Ilarie Chendi la *Viaţa artistică şi literară,* Petre Locusteanu la *Flacăra,* Ibrăileanu la *Viaţa românească* etc. Duiliu Zamfirescu — care-şi încercase numai sporadic armele în arena directă, după 1888, de exemplu în studiul despre Tolstoi[1] şi mai mult şi le consumase în corespondenţă, revelatorie sub acest raport — este purtătorul aceluiaşi steag la *Convorbiri literare.* După război, în coloanele *îndreptării,* el va relua preocupările critice şi eseistice, mai cu seamă în cadrul rubricii *Literatura,* foarte concludentă pentru posibilităţile sale în acest sens, cheltuite darnic odinioară în foiletoanele lui Don Padil şi neglijate apoi trei decenii.

Scriitorul se bucurase de adeziunea cercului *Viaţa nouă,* a tinerilor modernişti şi a lui Macedonski însuşi, în 1909, cu prilejul alegerii la Academie şi a discursului de recepţie. In adversarul poporanismului (socotit drept un curent tradiţionalist), în poetul fost pe vremuri macedonskian şi autoral unor versuri în care mitul antic putea fi luat pentru circumstanţă drept simbol, tinerii modernişti de la *Viaţa nouă* şi *Revista celorlalţi* puteau vedea un partizan posibil şi încercaseră să-l cultive. Insă s-au înşelat. Polemistul antipoporanist era, în materie de poezie, un tradiţional, rămas în urma prozatorului şi a dramaturgului. Articolul *Literatura viitorului* şi continuarea lui apropiată, *Unor prieteni tineri*[2], erau cea mai violentă dezminţire a iluziilor despre situarea părintelui *Calavrytei* de partea modernismului, chiar dacă fusese cîndva tentat în această direcţie, minulescizînd fără voie în *Primăvara* (1913).

Cu ironie îngheţată, arborind o neînţelegere ostentativă, academicianul întreabă, în primul din cele două articole epistolare, dacă poe-

[1] *Leon Tolstoi, In Convorbiri literare,* aug., sept. şi oct. 1892.
[2] *Convorbiri literare,* apr. 1916.

zia *Divagaţii in faimac,* apărută în *Flacăra*[1], a fost publicată ca un lucru serios de artă, sau ca o glumă. Nedumerirea, declară polemistul, este provocată de „extravaganţa" versurilor respective, ca şi a altora de aceeaşi factură, din *Noua revistă română,* care publică „nebunii din acestea cubiste, futuriste, stupidiste". Teza fundamentală a scriitorului este că renunţarea la prozodia fixă prozaizează versul, iar lipsa muzicalităţii tradiţionale ucide poezia. Un paragraf de ziar, dispus de el în formă de vers liber, îi pare probă concludentă pentru a desfiinţa poezii fără metrică ale lui N. Davidescu şi F. Aderca din *Noua revistă română.* Scriitorul încearcă apoi să traducă simbolurile în limbaj curent, şi o face cu onestitate, fără a le denatura, dar declară despre fiecare că nu se situează în zona poeziei, că sînt neinteligibile etc. Imagini frumoase-şi nici măcar prea îndrăzneţe — sînt contestate cu o rea intenţie care ne-ar părea opacitate dacă n-am şti-o izvorîtă de exces polemic. „Nu se cuvine să încurajaţi şi să îngăduiţi şcoala aceasta decadentă, sub cuvînt că ea viitorului. Nimic nu este al viitorului dacă nu cuprinde sîmburele frumosului clasic... conchide solemn scriitorul. Ceea ce rămîne... e numai sentimentul sincer, exprimat cu eleganţă. Şi este elegant nu cuvîntul căutat şi preţios, ci cuvîntul just, pus la locul lui." Şi Malherbe, după spusa lui Boileau, îi învăţase pe poeţi „puterea cuvîntului pus la locul său", dar lucrul se petrecuse cu două veacuri şi jumătate mai înainte. A cere acelaşi lucru — şi în forme identice — în 1916, cînd Eminescu şi Macedonski croiseră drumuri care dăduseră dreptul unui imens număr de cuvinte să fie în alt chip „juste" şi „la locul lor" în poezie, cînd se iviseră Arghezi, Bacovia, Blaga, Pillat, cînd Duiliu Zamfirescu însuşi avusese, cu destul succes, cîndva, îndrăzneli întrucîtva asemănătoare, suna ciudat.

Al doilea articol, *Unor prieteni tineri,* e construit pe aceeaşi temelie antisimbolistă, proclasică, dar cu o ţinută academică incomparabilă. Sîntem în faţa unui crez artistic, cel mai clar, mai explicit din cîte a dat publicităţii scriitorul.

Ideea de la care se pleacă e scumpă lui Duiliu Zamfirescu — aceea a artei ca apanaj al unui rafinament intelectual, al gustului estetic superior. Ulterior ea a fost numită depreciativ „teoria elitelor", şi pusă în corelaţie cu ideea aristocratismului artei. In discursul de recepţie şi în polemica următoare, termenul *aristocratism* a rămas insuficient explicat de scriitor; grupul *Viaţa românească—Ţara noastră* i-a dat un conţinut dedus arbitrar — prin opoziţie cu *democratism* — din sociologie, aplicîndu-l cu sens egal în domeniul artei, deci conchi-

[1] Poezia e semnată de Barbu Nemţeanu.

zînd cu totul nedrept în direcţia adversităţii scriitorului faţă de noţiuni fundamentale ca popor, popular etc.

Insă, îndată după război, şi într-un for decît care mai „public" nu se poate închipui — în Parlament — el îşi dezvoltă cu patos teoria proprie despre aristocratismul artei[1]. „Convingerea mea de atunci şi de acum este că literatura nu poate să nu fie aristocratică", spune el, iar expresia ei cea mai înaltă este tocmai literatura populară. Aceasta, „prin însăşi natura ei, prin însăşi esenţa sa, este o literatură aristocratică", întrucît *aristos* înseamnă *ales.* Scriitorul pleacă de la interpretarea unui sens originar al vocabulei greceşti, fără alteraţia pe care accepţiile ulterioare i-au confirmat-o. Arta, literatura, spune el, sînt creaţii „alese", „de elită", produse „superioare" ale omului, ale spiritului său, deci *aristocratice* în cel mai înalt grad, nu creaţii *ale unor elite,* cum au înţeles adversarii, localizînd fără voia autorului aceste elite exclusiv în rîndurile claselor de sus şi făcînd din Duiliu Zamfirescu exponentul şi teoreticianul acestora.

Estetica scriitorului este foarte şovăitoare sub raportul exactităţii semantice a terminologiei, dar intuiţiile sale sînt exacte şi imputările care i se pot aduce sînt de a fi vehiculat prea liber un vocabular pe care însă nici specialiştii nu-1 aveau clarificat. De unde, adversităţi aparent *de principiu,* în chestiuni în care oponenţii gîndeau de fapt apropiat sau la fel.

O dată expuse punctele programatice generale, urmează în articolul din 1916 discuţia despre modernism, de data aceasta cu mai multă aplicaţie şi calm. Antinomia el o descoperă între *modern* şi *clasic,* niciodată în sensul care opusese cîndva pe romantici („les modernes") apărătorilor tîrzii ai clasicismului („les anciens"); precizările definesc încă o dată structura conservatismului său, plasîndu-1 în special în sfera esteticului. Scriitorul atribuie categoriei *modern* numai elemente care intră în *conţinutul* artei, dar obligînd arta nouă — modernă, subliniază el — să păstreze *in expresie* tot ce făcuse frumuseţea artei *clasice.* „Orice lucrare modernă durabilă, spune el, trebuie să fie modernă prin sentiment, antică (în sensul de clasică, n.n.) prin caracter şi prin sobrietatea expresiei. Acestea nu sunt vorbe în vînt. Sentimentul este şi trebuie să fie modern, adică al epocei, şi, mai mult, al individului care creează... Nu înţelegem prin sentiment numai patimile, dragostea, ura, zgîrcenia, gelozia, invidia (acestea făcuseră gloria tipologiei clasicismului, n.n.), ci întregul mod de a reacţiona al firei omeneşti, faţă

[1] Cuvlntarea rostită la 16 februarie 1920, ca senator de Putna; ct. *Îndreptarea* din 20 febr. 1920.

cu natura înconjurătoare, în care caz sentimentele se confundă cu sufletul, căci şi este, în adevăr, sentimentul unei epoce..."

Că se petrece aici şi o periculoasă simplificare a noţiunilor este evident; totuşi, problema este atinsă chiar în miezul ei, atunci cînd, căutîndu-se definiţiile elementare, se limitează discuţia la raportul dintre modernism şi formele lui excesive, neartistice, reprezentînd chiar atunci un fenomsn de decadenţă. înţelegerea justă a rolului pe care-1 are conceptul în imaginea simbolistă şi în genere în modernism, iată o dovadă de sensibilitate rafinată, care nu-1 rupe, cum s-a afirmat, de generaţia tînără modernistă. în definirea factorilor care explică necesitatea inovaţiei moderniste şi o justifică istoric, scriitorul greşeşte din nou, atribuind-o unei inexorabile apariţii a ideii despre îmbătrînirea lumii; însă, în urmărirea ideii de inovaţie — în conţinutul artei poetice — de-a lungul dezvoltării literare, are din nou intuiţii sigure, vădind lecturi întinse şi unghiuri judicioase de contemplare a succesiunii curentelor. *Subectivitatea* modernă, *ideile* moderne, *sentimentele* moderne el le acceptă — nu şi comunicarea lor în *formulă* modernă. Este în fond reacţia pe care au avut-o şi contemporanii lui Eminescu — nelipsind dintre ei chiar Maiorescu, cînd stabilea că între „strania poezie" *Venere şi Madonă* şi *Mortua est,* a doua este superbă, întrucît aici se realizează „un progres simţit în precizia limbajului şi în uşurinţa versului", adică în ceea ce îl apropia pe Eminescu de Alecsandri, nu în ceea ce poetul inova, depărtîndu-se de generaţia paşoptistă! Trebuie recunoscut că, în materie de limbaj poetic, cea mai importantă inovaţie, de după cea a lui Eminescu, începea din acest moment şi era datorită succesiunii moderniste macedonskiene, faţă de care scriitorul nostru se situa, teoretic, în 1916, ca Alecsandri faţă de Eminescu, la 1870.

Perioada atît de frămîntată în care apărea articolul nu mai îngăduia o cernere atît de minuţioasă, pentru a se disocia ceea ce putea fi acceptat de tinerii poeţi modernişti de ceea ce necesita corectări sau replici categorice. Acestea au venit cu o explicabilă duritate, dar academicianul n-a mai avut răgazul explicaţiilor şi nuanţelor; declanşarea războiului, la numai trei luni, a lăsat dezbaterea secţionată în punctul unde Duiliu Zamfirescu apărea drept antisimbolist şi antimodernist intransigent, ridicîndu-şi împotrivă toată generaţia tînără, cu Arghezi, Bacovia, Blaga, Pillat, Minulescu, Ion Vinea, Adrian Maniu, Fundoianu şi cu criticii lor: N. Davidescu, F. Aderca, D. Caracostea şi E. Lovinescu

Tragerea de cortină peste epoca glorioasă, care-i dăduse pe Eminescu, Creangă, Caragiale, Slavici, Delavrancea, Coşbuc, pe Maiorescu şi pe Gherea, şi pe Duiliu Zamfirescu însuşi, îl găsea pe scriitor legat iremediabil de epoca sa, deşi, lîngă Macedonski şi după el, era cel mai susceptibil să fie receptiv la sensibilitatea şi inovaţiile noului stadiu al poeziei româneşti. Împreună cu cei rămaşi din marea generaţie de la 1880—1890, el a supravieţuit războiului numai atît cît să confirme că rămînea un strălucit precursor al noii epoci literare, nu şi un contemporan al ei.

CRONOLOGIE

1858 — 30 octombrie. Naşterea lui Duiliu Zamfirescu la Plăineşti (Plăgineşti), Rîmnicul-Sărat; este primul copil al soţilor Lascar şi Sultana Zamfirescu (născută Mincu) din Focşani. Ulterior vor mai veni pe lume alţi trei fraţi (Alexandru, Constantin şi Mircea) şi patru surori (Marcela, Ecaterina, Zoe şi Elena).

Copilăria la Focşani, în casa părinţilor; vara, la via din Vîrtişcoi, aproape de Odobeşti, unde se afla şi o casă a familiei.

1865—1869. Şcoala primară, la Focşani,

î *1869—1873.* Gimnaziul, tot la Focşani.

• In casă deprinde limba franceză, citeşte mult, cărţi bune (autori români şi străini), şi ascultă muzică aleasă, în familia proprie şi în acelea ale bunicilor. Unchii dinspre tată, Dimitrie şi Gheorghe, erau cărturari subţiri, cu studii în străinătate; doi dintre fraţii mamei vor fi artişti, arhitectul Ion Mincu şi pictorul Ştefan Mincu.

1873—1876. Anii de liceu, în Bucureşti, la secţia umanistică, la „Matei Basarab", în chiliile m-rii Antim. Locuieşte în apropiere, în str. Justiţiei 23.

Continuă lecturile, tot mai întinse. E pasionat de George Sand, Castelar, dar şi de Alecsandri, Bolintineanu; în general, de romantici.

începe să compună literatură, e la curent cu publicaţiile în materie, dintre care îl atrage *Convorbiri literare.*

1875 — octombrie. Prima menţiune literară a numelui lui Duiliu Zamfirescu, în *Convorbiri literare,* la „Poşta redacţiei": „D-lui D.L.Z. Bucureşti — La o *primă încercare* aşa de încurcată, răspundem cu o primă respingere foarte netedă".

1876 — mii. îşi dă bacalaureatul, obţinînd media generală 6 (5 şi 3/4 la scris şi 6 şi 2/8 la oral). Intre examinatori, dr. Brandza şi I. Zalomit (preşedintele comisiei).

— 12 august. Cel mai vechi manuscris păstrat (şi datat) al lui Duiliu Zimfire3cu: o scrisoare trimisă prietenului Duiliu Ioanin,

de la Băleşti — Rîmnicul-Sărat, unde viitorul scriitor se afla în vacanţă, la familia Dumitru Simionescu-Rîmniceanu, a cărui soţie, Elena (născută Constantinescu), era nepoată de soră a Sultanei Z. Elena S.-R. va fi unul din modelele Saşei Comăneşteanu, iar soţul ei va da unele trăsături lui Tănase Scatiu.

— *septembrie.* Se înscrie la Facultatea de drept din Bucureşti. „Toţi oamenii care au ajuns departe au început ca simpli avocaţi şi au pornit de jos", spunea el ceva mai tîrziu.

Urmează conştiincios cursurile unor profesori celebri — Vasile Boerescu, G. Costaforu, Constantin Boerescu, Aristide Pascal, Paul Vioreanu, G. Cantili, G. Danielopulo etc. — mai toţi foşti şi viitori miniştri, rectori şi decani, creatorii faimei şcolii româneşti de drept.

Paralel audiază, în primul an de studii, şi cursuri ale Facultăţii de litere şi filozofie, în special ale lui Titu Maiorescu.

1877 — *3 aprilie.* Debutul literar al scriitorului. Apare, în *Ghimpele,* care adăpostise cu cinci ani mai înainte debutul lui Caragiale, prima poezie a lui Duiliu Zamfirescu, *D omnisoarei Niculescu Aman. Dedicaţie.* Revista îi va publica ulterior şi alte poezii.

— *iunie.* Examenele primului an de studii: trei bile roşii.

1878 - *12 mai.* Prima colaborare la *Războiul* (ziar pe care-l avea în vedere Dandanache pentru a publica scrisoarea becherului: „Pac la Războiul!"), poezia *Bătrînul şi fluturul.* O nouă poezie va apărea tot aici, o lună ma'i tîrziu (23 iunie).

Vacanţă la Focşani. Din evenimentele acestei veri îşi va trage izvorul schiţa-reportaj sub formă epistolară *Către Natalia Nina (Literatorul,* 1880).

— *octombrie.* Examenele anului II: trei bile roşii.

1879 — *iunie.* Examenele anului III: patru bile roşii.

Escapade cu prietenii la moşiile părinţilor a'cestora — Măgurele, Herăşti — în special cu Duiliu Ioanin şi Ioan Dănescu, acesta din urmă căsătorit peste un an şi mai bine cu prima dragoste a scriitorului, Eliza Ioanid. '

Vară nostalgică la Focşani, intenţii de vilegiatură (Slănic), nerealizate, din pricini pecuniare. însă o recoltă literară abundentă — mai multe poeme, publicate un an mai tîrziu, precum şi pagini de proză sînt datate 1879. „Guvernanta cu drîmba" — muza — îl frecventează „cu frenezie"! Manuscrisele păstrate o mărturisesc şi ele cu prisosinţă.

Vacanţa şi-o prelungeşte pînă tîrziu, în octombrie.

— *1 noiembrie.* Cere facultăţii tragerea la sorti a tezei de licenţă, pe care o va lucra cu urgenţă, împărţind singurătatea camerei dm str. Luterană, unde locuieşte, între studiile de drept şi literatură. Acum se zămislesc viziunile poemului *Juan,* şi poemul însuşi, programatic pentru această perioadă.

1880 — *10 februarie.* Apariţia poemei *Levante si Calavryta* în *Literatorul* lui Al. Macedonski (an. I, nr. 4), însoţită de o entuziastă prezentare din partea şefului revistei-

în continuare, timp de doi ani, semnătura lui Duiliu Zamfirescu apare frecvent în *Literatorul,* cu mai multe poezii, poeme întinse *(Juan, Harpista, Nebuna din Herăşti, Djali, Dezgust, La bal mascat, Clinele nizamului, Alina-Linda),* pagini de proză etc.

— *februarie-martie.* Apare prima nuvelă a scriitorului, *Natalia Anisimova,* episod din războiul de la 1877. Locul apariţiei, ziarul *Războiul.*

— *mai.* Progres în ce priveşte rezultatele examenelor anului patru de studii: în sfîrşit, şi o bilă albă! Dar şi obişnuitele trei roşii.

— *iunie.* Apare, tipărită într-un număr mic de exemplare, teza de licenţă a lui Duiliu Zamfirescu, cu subiectul de drept civil *Despre efectul mandatului în privinţa terţelor persoane.* Este primul său volum — neliterar!

— *17 iunie.* Licenţa (două bile albe şi trei roşii). O săptămînă mai tîrziu, într-un ziar putnean: „La 17 iunie, Duiliu Zamfirescu, fiiu al Focşanilor, a susţinut cu greutate, dar cu atît succesul a fost mai strălucitor, thesa pentru obţinerea titlului de licenţiat în drept".

„Fiiul Focşanilor" era şi „fiiul" preşedintelui provizoriu al comitetului permanent al'Colegiului 2 local!

. Iar călătorie la Herăşti şi Măgurele, cu amicii cunoscuţi, Ioanin şi Dănescu, de data aceasta şi cu Eliza. Se pare că acum începe să fie clară pentru tînărul îndrăgostit zădărnicia pasiunii lui.

Plecare pripită din Bucureşti din cauză de jenă financiară, fără să mai participe la proiectata sărbătorire prelungită a luării licenţei.

Vacanţă frămîntată în Focşani, plină de grijile cele mai felurite; corespondenţă intensă cu prietenul Ioanin, căruia i se destăinuie. Nu are loc proiectata vilegiatură la Slănic, în schimb, obişnuitele drumuri la Băleşti — pentru a lucra la traducerea lui *Hernani* — sau la Vîrtişcoi.

Multe lecturi şi, mai ales, recoltă poetică apreciabilă, care, apare parţial în *Literatorul.*

— *13 septembrie.* Numirea ca procuror supleant de ocol la Hîrşova, unde se prezintă cîteva zile mai tîrziu, pentru a rămîne aici pînă în ianuarie următor.

Exilatul hîrşovean frecventează — fără atracţie — mediul intelectual din orăşel. Are senzaţia acută a ratării. Funcţia îl nemulţumeşte: „Hotărîtor, nu sunt făcut să fiu procuror", exclamă' după trei săptămîni de stagiu în magistratură.

Deplasări de serviciu în satele din jur şi în Munţii Măcinului; trecerea Dunării, pe timp de furtună, cu pericol de înec.

Din astfel de fapte se vor alimenta schiţele *Din Dobrogea (Romdnia liberă,* 1881—1882) şi nuvela *Noapte bună (Convorbiri literare,* 1886).

Trimite prietenului loanin un adevărat val de scrisori, relevante sub două aspecte: dezvăluirea romanului de dragoste nemărturisită, ratată, pentru Eliza Ioanid şi constituirea unei formule de gazetărie literară, deocamdată sub forma unor scrisori-jurnal („catagrafia gîndurilor mele"), în genul a ceea ce va fi, peste doi ani, rubrica *Palabras* din *România liberă.*

— *19 octombrie.* Se săvîrşeşte logodna Elizei Ioanid cu Ioan Dănescu, act care-1 va arunca pe poet în cea mai neagră mizantropie. Rezultatul: elegia protestatară *Sic transit*, scrisă chiar pe misiva fatală, în caree anunţat evenimentul. Urmează numaidecît căsătoria, primită de poet cu o disperare calmă.

La Hîrşova se pare că scrie Elizei un număr important de scrisori, fără a i le trimite, sau înmînîndu-i-le el însuşi mai tîrziu; dacă au existat, probabil că trebuie să le socotim pierdute.

— *13—14 decembrie.* Prima colaborare a scriitorului la *România liberă* — nuvela *O pagină din viaţa lui Johann Strauss,* publicată în două numere consecutive ale ziarului (la publicarea în volum nuvela va primi titlul *Blau e Donau).*

— *24 decembrie.* începe să publice în *Remania liberă* suita *Tipuri şi portrete (Arhivarul, Deputatul, Notarul* etc), continuată mai multe săptămîni.

1881 — *ianuarie.* Aflat la Bucureşti, după exilul hîrşovean, stabileşte o colaborare permanentă la *România liberă,* inaugurîndu-'şi, la 25 ale lunii, activitatea de cronicar artistic, teatral şi literar, cu comentariul *Concertul d-nei Essipoff.*

— *25 februarie.* Numirea ca procuror" la tribunalul Dîmboviţa (Tîrgovişte).

— *februarie-mai.* Stagiul tîrgoviştean, cu frecvente veniri în Bucureşti, unde o întîlneşte pe Eliza, acum căsătorită. La Tîrgovişte face dese excursii în împrejurimi — Mănăstirea Dealului, Viforîta — cu prieteni, între care Vlahuţă, cunoscut aici. Priveliştile vor fi consemnate în schiţele din *România liberă.*

\ k —*28 martie.* Apare în *România liberă* prima lămurire amplă asupra orientării politice a grupării junimiste (acum numită „Juna dreaptă"). Ziarul se profilează clar ca oficios junimist.

Colaborarea susţinută a scriitorului la *Literatorul,* care-1 cultivă cu grijă şi, între altele, îi reproduce *Levante şi Calavryta,* „la cererea publică" (în numărul pe septembrie).

— *20 iulie.* Se înregistrează demisia scriitorului din magistratură. Slujba şi-o părăsise însă cu mai multe săptămîni înainte.

Se înscrie în baroul Putna şi devine avocat pledant, fără răsunet deosebit. Stă mai mult în Focşani, ocupat cu procesele, dar şi cu scrisul. Situaţia se va prelungi şi în 1882.

Drumuri frecvente la Bucureşti şi complicate treburi de dragoste, care însă nu-i întunecă amintirea pură a Elizei. îşi găseşte locuinţă, împreună cu un coleg de facultate, în str. Vămii, în plin centrul capitalei. După un an se va muta la hotel „Metropol", pe Calea Victoriei.

— *23 octombrie—8 noiembrie.* Apare în *România liberă* ampla nuvelă *Cum a iubit Depărăţeanu* (în volum, *Amintiri din vremuri),* de fapt primul roman al scriitorului. Destinatara: Doamna E.D., menţionată în dedicaţie.

1882 — *martie.* încearcă să obţină, cu ajutorul Iui Macedonski, suplinirea unei catedre de franceză la gimnaziul din Focşani, unde avea intenţia să se prezinte la concursul pentru ocuparea postului. Deci gînduri de statornicire la avocatură şi carieră didactică.

— *aprilie.* Apare în *Literatorul* prima lucrare teatrală a lui *1* Duiliu Zamfirescu, *„sceneta dramatici"* în versuri *O sufe-j rinţă,* un act şi două tablouri. Prezentată cu un an. înainte/ la concursul Teatrului Naţional, nu întrunise aprobarea juriului!

— *iunie.* Inchîiarea, practică, a colaborării la *Literatorul,* o dată cu apariţia începutului traducerii din *Hernani.*

In vara care urmează se înscrie şi în baroul Ilfov, unde va figura de aici înainte pînă la plecarea în Italia (1888), dar cu activitate avocaţială tot mai scăzută. Gazetăria la *România liberă* e cea care-1 aduce, de fapt, în capitală.

— *iulie.* Intensificare bruscă a colaborării la *România liberă.* Probabil că scriitorul intră în redacţia ziarului, unde îşi stabileşte principala sferă de activitate. Stagiul său aici va dura pînă în decembrie 1884. Va publica, în bogata pagină a doua a ziarului, nuvele, versuri, pamflete, corespondenţe, cronici dramatice şi artistice, note, polemici etc, samaate şi nesemnate.

Participare regulată (de două-trei ori pe săptămînă) la scrierea „revistei" politice, nesemnate, pe prima pagină.

— *14 iulie.* InC3pe să apară în *România liberă* rubrica *Noutăţi de tot felul,* semiată, continuată în trei foiletoane.

— *1 august.* Rubrica îşi schimbă titlul în *De las palabras,* continuată pînă la 21 noiembrie, cînd se transformă în *Palabras.*

— *octombrie.* „Afacere de onoare": îl provoacă la duel pe Ioan' Stavri Brătianu, preşedintele tribunalului comercial! Duelul n-a avut loc, lucrurile s-au aplanat după un mic scandal în presă.

— *17 octombrie.* Apare prima oară *Don Padil* ca semnatar al rubricii *Palabras.* Don Padil este pseudonimul cel mai frecvent al lui Duiliu Zamfirescu şi va dura pînă la 29 iulie 1884. Dintre numeroasele pseudonime care apar în ziar, e posibil să-i aparţină lui Duiliu Zamfirescu numai *Zadig, Discerniu, Crai nou et comp.,* eventual şi *Placido.* Concomitent apar cele cunoscute ca aparţinînd lui D.D. Racovitză *(Sphinx)* şi Delavrancea *(Argus),* precum şi altele, cu paternitate discutabilă.

1883 - *6 ianuarie.* Premiera operei *Haiducul,* al cărei libret, scris în franţuzeşte de Fr. Dame, şi Cavalerul d'Ormeville,

e tradus de scriitor. Muzica: Oreste Bimboni. Textul se publică în revista lui Dame, *Cimpoiul,* în ianuarie şi februarie.

— *15 martie.* Apare primul volum literar al scriitorului: *Fără titlu. Poeme şi nuvele.*

— *16/28 martie.* Prima menţiune în *Însemnările zilnice* ale lui Maiorescu a prezenţei lui Duiliu Zamfirescu la Junimea, unde citeşte cîteva poezii proprii. Scriitorul va marca momentul, printr-un omagiu adresat şcolii lui Maiorescu, în rubrica *Palabras* din *Romdnia liberă:* „Miercurea vulgaritatea dispare şi în locu-i vine liniştea şi poezia. E darul d-lui Maiorescu de a aduna mai toţi bărbaţii noştri de litere, o mare parte din scriitorii tineri..." (3/15 aprilie).

— *23 martie/4 aprilie.* In prezenţa unui plen junimist, de peste 40 de persoane, strînse în casa lui Maiorescu, scriitorul asistă la lectura piesei lui Alecsandri *Fîntîna Blanduziei.* Evocarea caldă a momentului o va face în ziar, în cadrul rubricii *Palabras.*

— *iulie-august.* Colaborare mai slabă la ziar, desigur din cauza vilegiaturii la Slănic, care începe a fi descrisă chiar acum, în suita *Din munţi.*

La adunările „Intim-clubului", în sediul din Calea Victoriei, participă frecvent, în toată această perioadă, alături de fraţii Mincu — arhitectul şi pietorul — Delavrancea, Vlahuţă, sculptorul Georgescu, arhitectul Cerchez, pictorul Alpar etc. Tot ei vor forma în viitor clubul „Tinerimea artistică" şi, mai tîrziu, în 1895, „Cercul amicilor literaturei şi artei române".

— *august.* Are loc, la Bordeni-Scorţeni, Prahova, începutul de răscoală ţărănească împotriva Scatiului local (Scorţescu). Răzvrătirea este reprimată sîngeros. Din comisia de anchetă, formată din ziarişti (3—5 septembrie), face parte şi Duiliu Zamfirescu. Procesul-verbal încheiat de comisie şi publicat în ziare consemnează amănunţit atrocităţile, dintre acelea ce vor fi reproduse în *Viaţa la ţară.'*

La procesul răsculaţilor de la Bordeni-Scorţeni, deschis în Ploieşti la 20 septembrie, Duiliu Zamfirescu participă ca trimis al *României libere.*

— *noiembrie-decembrie.* Are loc un furtunos episod de dragoste cu primadona Montalba, angajată la Bucureşti cu trupa italiană de operă pentru stagiunea teatrală 1883/1884. Imbolnăvindu-se, cîntăreaţa pleacă, invitîndu-I pe tînărul cronicar teatral şi scriitor s-o însoţească. El refuză.

— *octombrie-decembrie.* Polemică violentă cu Macedonski, marcînd ruptura definitivă dintre ei, începută în vara 1882, la intrarea scriitorului în redacţia *României libere,* accentuată o dată cu participarea la Junimea şi ajunsă la culme în timpul campaniei ziarului împotriva părintelui *Nopţilor* pentru nefericita lui epigramă împotriva lui Eminescu.

1884 — 19 ianuarie. Prima şi ultima reprezentaţie a piesei *Prea tîrziu* de Duiliu Zamfirescu şi Ştefan Vellescu, supusă astfel publicului pentru a se decide, între aceasta şi o alta *(Grandomania* de S. Şoimescu), căreia dintre ele să i se acorde premiul Comitetului teatral. Premiul nu se acordă nici uneia! (In distribuţie: C. Nottara, Ştefan Iulian, Aristizza Romanescu, Iancu Petrescu etc.) La reprezentaţie a asistat şi regina.

Scriitorul locuieşte în continuare la hotel „Metropol", pe Calea Victoriei, într-o cameră modestă, nr. 3, de la etajul I.

Participare activă la Junimea, la manifestările ei „intime": banchetul aniversar (6/18 ianuarie), sărbătorirea lui Alecsandri (29 martie/10 aprilie) etc.

— *iunie.* După lunga carantină, de peste un an, are loc debutul la *Convorbiri literare* cu meditaţia elegiacă *Iarna.*

— *13/25-15/27 iunie.* Apare, în trei numere din *L'Independance Roumaine,* violentul pamflet antiguvernamental şi antimonarhic al lui Duiliu Zamfirescu *Le domaine de la Couronne,* contestînd legalitatea „dotaţiei" regale, votată de Parlament la 5 iunie. îndrăzneţul semnatar va fi obiectul unei statornice persecuţii din partea partidului liberal şi în special a lui D.A. Sturdza, devenit din 1888 şeful partidului.

Relaţiile cu Maiorescu se răcesc un timp, din cauza aceluiaşi pamflet,' şi, ca atare, se clatină şi poziţia scriitorului la *România liberă,* devenit organul junimismului politic, acum foarte apropiat de liberali.

— *19 august—23 septembrie.* In *România liberă* se publică, în 11 de foiletoane, romanul *în faţa vieţii.*

— *16 septembrie.* Apare primul număr al suplimentului *România liberă. Număr literar,* scos de Vlahuţă, Delavrancea şi Duiliu Zamfirescu, pînă în noiembrie al aceluiaşi an. Scriitorul va publica aici cîteva poezii fără relief şi un portret satiric.

— *octombrie.* Apare în volum romanul *în faţa vieţii,* primit cu ostilitate de presa socialistă (C. Dobrogeanu-Gherea, *Pesimistul de la Soleni,* în *Contemporanul)* şi de cea liberală (D.C. Ollănescu — Ascanio în *Voinţa naţională).* Aici scriitorul e acuzat — pe nedrept — chiar de a [fi plagiat cîteva pagini după o lucrare franceză.

— *septembrie—noiembrie.* Face parte încă din redacţia *României libere,* participă la întrunirile politice ale grupului junimist fruntaş, dar nu mai semnează în ziar, poate nici nu mai scrie articole — nesemnate — în pagina întîi.

La alegerile de deputaţi din noiembrie, liberalii, pe ale căror liste se vor alege deputaţi corifeii grupului junimist, resping candidatura scriitorului. încă una din urmările articolului din vară în chestiunea „dotaţiei".

Se rup practic relaţiile amicale cu Delavrancea şi Vlahuţă, care i-au zeflemisit romanul *în faţa vieţii;* se destramă colaborarea treimii de la pagina a doua a *României libere* şi

cea de la *Numărul literar* al ziarului; acest supliment cultural-artistic îşi încetează apariţia.

— *noiembrie—decembrie.* Duiliu Zamfirescu părăseşte redacţia *României libere* şi pleacă, pentru a se ocupa de avocatură, la Focşani, unde tatăl său fusese de curînd ales vicepreşedinte al Consiliului judeţean Putna. Figurează în continuare şi în baroul Ilfov. Cu tot insuccesul politic, gîndul deputăţiei posibile îl încălzeşte, şi venirea la Focşani este, probabil, legată de intenţia afirmării pe plan local.

1885 — *februarie.* Se prezintă la examenul de ataşaţi diplomatici ai Ministerului de Externe şi reuşaşte. Preşedintele comisiei examinatoare fusese junimistul D. C. Ollănsscu-Ascanio, care, numai cu trei luni înainte, îi nimicise romanul *In faţa vieţii* şi lansase acuzaţia de plagiat *(Voinţa naţională).*

Ca ataşat în Ministerul de Externe, însoţeşte adesea la festivităţi publice diplomaţii acreditaţi la Bucureşti; ziarele îi semnalează prezenţa în acest cadru.

— *mzi.* Intoirc3rea la *Literatorul,* acum scos de Ştefan Vellescu (coautor al piesei *Prea tîrziu,* 1884), sub numele *Revista literară* şi fără participarea lui Macedonski (plecat din ţară); apar, în trei numere succesive, 6 poezii ale scriitorului, cinci dintre ele aparţinînd ciclului *Fantazio* — slabe.

Răceala junimistă continuă, cu toată prezenţa scriitorului la şedinţele cenaclului. Noua carantină în privinţa colaborării lui la *Convorbiri* durează din octombrie 1884, cînd îi apar poeziile *Fum şi Clnd mă g îndese in urmă,* pînă în ianuarie 1886.

Este numit profesor la clasele I—III ale liceului „Sf. Gheorghe" din Bucureşti, aflat sub direcţia lui Anghel Demetriescu, acum prieten. Aici va funcţiona pînă Ia plecarea în Italia (1888). Ţine cursuri şi la pensionul Elenei Miller-Verghy, „Institutul nou de domnişoare", unde predau şi Vlahuţă, Delavrancea etc.

— *18/30 septembrie.* In *L'fitoile Roumaine* scriitorul inaugurează o rubrică proprie, *Litterature Roumaine,* părăsită însă după încă un foileton (26 oct./7 nov.). Cele două articole publicate — al doilea e despre Eminescu — atestă virtuţi critice remarcabile.

Macedonski, întors de la Paris, e preocupat să reia *Literatorul* în locul *Revistei literare;* la şedinţa de reconstituire a grupării revistei participă şi Duiliu Zamfirescu, dar neînţelegerile, vechi de doi ani, nu s-au stins, astfel că gruparea nu-1 va avea ca membru. Relaţiile cu Micadonski nu se vor mai reface niciodată.

— *octombrie.* Are loc la Maiorescu lectura în doi a nuvelei *Noapte bună,* în urma căreia criticul îi dă „primele încurajări" şi sfaturi, topind gheaţa de după articolul cu „dotaţia". Acum începe de fapt „convorbirismul" lui Duiliu Zamfirescu.

1836 — Activitate curentă în cadrul Ministerului de Externe.

Participarea la Junimea se intensifică în urma clarificării raporturilor cu Maiorescu. Prezenţă foarte semnificativă în paginile *Convorbirilor,* mareînd o etapă nouă în dezvoltarea scriitorului, îndeosebi prin cele trei nuvele: *Noapte bună* (ianuarie), *Locotenentul Ster ie* (aprilie) şi *Spre mare* (decembrie).

Toate sînt analizate mai întîi în lecturi cu Maiorescu şi abia apoi prezentate la Junimea.

1887—Aceleaşi bune raporturi cu Maiorescu şi Junimea. Apar în *Convorbiri* nuvelele *C o nu Ale cu Zăgănescu* (aprilie) şi *Subprefectul* (august) — şi acestea comentate întîi cu criticul — cele mai bune din proza acestei perioade a scriitorului.

— *2 decembrie. Romănul* anunţă: „Duiliu Zamfirescu este numit secretar al Il-lea la Legaţia din Roma în locul d-lui Perticari, care e numit prim-secretar". Decretul de numire ieşise cu o săptămînă înainte; plecarea la post va avea însă loc abia peste cinci luni.

1888 — *ianuarie—februarie.* Apare în *Convorbiri* nuvela istorică *Străbunii noştri.*

— *martie.* Izbucnesc răscoalele ţărăneşti — cele mai mari de pînă acum — în Muntenia şi Moldova. Guvernul junimist, venit Ia putere, le reprimă cu energie — la Domenii e chiar Maiorescu.

Conjunctură favorabilă pentru scriitor: junimistul Carp, aflat la Externe, readuce în actualitate plecarea la Roma, ca ataşat diplomatic, suspendată cu trei luni înainte de guvernarea anterioară. Intre intenţia lui Maiorescu de a-1 numi director al teatrelor şi a lui Carp de a-1 trimite în Italia, triumfă a acestuia din urmă (la Teatre e numit Caragiale).

— *4 mai.* Un grup de prieteni — între ei Caragiale, Tr. G. Djuvara, Şt. Mincu, N. Petraşcu, patronaţi de Maiorescu — participă la o agapă, la „Grand H6tel Boulevard", pentru a-şi lua rămas bun de la Duiliu Zamfirescu, care pleacă peste două zile în Italia, cu destinaţia Roma.

— *mai.* Apare volumul *Novele.*
Sosirea la Veneţia şi, după un popas de două zile, plecarea la Roma. Locuieşte în primele zile la Legaţie: Palazzo Roccagiovine, Foro Trajano.

— *iunie.* Din interes pur filologic începe alcătuirea unui vocabular de cuvinte italiene cu sonorităţi şi sensuri apropiate de ale limbii române; preocupările lingvistice, nesistematice, vor dura decenii la rînd de-acum înainte.

începe „condica" *Varia,* de notaţii cu caracter aforistic, alternate cu extrase din lecturi şi compoziţii proprii. Aici a figurat, între altele, suita de aforisme *Măsura dreaptă a vieţii,* intercalată apoi, într-o mare parte a ei, în romanul *Lydda. Scrisori romane.*

— *iunie—iulie.* Trăieşte într-o totală beatitudine primele luni de stagiu roman, „într-o atmosferă de senin care atinge indiferenţa". Acum se constituie formula specifică a poeziilor sale

neoclasice, prima dintre ele fiind *De la Villa Tusculana.*

A vizitat toate locurile celebre din Roma şi împrejurimi.

— *august.* Apar în *Convorbiri* primele poezii romane: *Sonet* şi *San Marc.*

— *30 august.* Pleacă într-o scurtă călătorie de şase zile prin staţiunile din golful Napoli, fascinînd lumea feminină, de contese şi ducese, aflată aici. Acum o cunoaşte pe viitoarea soţie, Henriette S. Allievi. O săptămînă de „viaţă aproape ideală". Corespondenţa către N. Petraşcu evocă darnic atracţiile mondene din cursul acestei excepţionale călătorii.

— *octombrie.* *Convorbirile* publică, sub semnătura *X.Y.Z.,* suita *Scrisori din Italia,* trimisă de scriitor lui Petraşcu, cu titlul de corespondenţă personală — evocări din Roma şi împrejurimi: locuri celebre, muzee, saloane etc.

— *noiembrie.* Se publică, tot în *Convorbiri,* micul roman *Un drum greşit,* care va continua în trei numere ale revistei.

1889 — mirtie. începe să traducă din Carducci „minunata pagină de clasicism modern" *La izvoarele Clitumno.* Trimisă la *Convorbiri* în 1892, poema se va publica nu aici, ci în *Ateneul român* în 1894.

Poetul italian îi e acum obiect serios de studiu (îndeosebi cu volumele *Odi barbare* şi *Rime nuove,* ediţia 1887). Se desfăşoară intens prefacerea interioară a poetului, trecerea sa către parnasianism şi neoclasicism.

— *5/17 aprilie.* îl întîmpină la gară pe Maiorescu, acum ministru, venit cu soţia la Roma, şi petrece cu el o săptămînă „ca un vis". Vizitează împreună Roma, monumentele, localităţile apropiate (Frascati, Tivoli). îi explică entuziast criticului modalitatea poetică descoperită şi consemnată în poezia *De la Villa Tusculana,* pe care o şi analizează împreună *(Convorbirile* o vor publica în iunie).

— *18 mii.* Data exactă cînd are revelaţia frumuseţii şi profunzimii lui Leopardi. I-l descoperă viitoarea sa soţie, la Porto d'Atuio, citindu-i *Ginestra o il fiore del deserto.* „Leopardi m-a biruit!", îi scrie în aceeaşi zi criticului.

— *mii—iunie.* Călătorii frecvente Ia Porto d'Anzio, unde se află Henriette Allievi. Momentul celei mai mari exuberanţe „romane", concretizată în decizia căsătoriei.

îacheie şi trimite la *Convorbiri* prima nuvelă cu subiect italian: *Alessio* (apare în octombrie).

— *august.* Iarăşi turneul golfului Napoli (Castellammare, Sorrento, Po.noei etc), într-o soaietate aleasă, din corpul diplomatic şi din aristocraţia italiană ridicată după revoluţie.

— *noiembrie.* Dor de tară, dar nesiguranţa plecării, care depinde de hotărîrile superiorilor ierarhici.

— *decembrie.* Primul concediu în ţară după plecarea în Italia. Bolnav aproape tot timpul Ia Focşani. Discuţie în familie despre hotărîrea de a se căsători.

1890 — ianuarie. Scurtă trecere prin Bucureşti. La jumătatea lunii pleacă înapoi la post.

— *10 martie.* Căsătoria cu Henriette, fiica lui Antonio S. Allievi, fiu de ţăran lombard, ridicat o dată cu revoluţia italiană (Rissorgimento). în acest moment Allievi e directorul general al Băncii generale din Roma şi senator; ulterior va fi vicepreşedinte şi preşedinte al Consiliului de administraţie a căilor-ferate italiene şi una din marile figuri ale finanţei peninsulare. Mama Henriettei, acum decedată, fusese contesa Bonacina-Spini, şi ea legată de garibaldieni.

— *12 martie.* După căsătorie soseşte în călătorie de nuntă la Nissa (unde locuieşte la hotel „Durbec") şi colindă în doi Riviera (Monaco, Bordighera, San Remo, Monte Carlo etc).

Viaţă de familie, de serviciu şi de studii, în biblioteca bine utilată a lui Allievi. Lecturi, în special istorice: Tacit, Pliniu cel Tînăr, Gibbon. Locuieşte într-un somptuos apartament din Palazzo Doria, Via del Plebicisto.

E preocupat de cursurile universitarilor proeminenţi, la ale căror prelegeri asistă din cînd în cînd, acum şi în viitor.

— *18 iunie.* Soseşte la Orvieto, în Umbria, „pe linia Florenţei", unde soţia sa va rămîne pînă în noiembrie, iar el însuşi va face în acest timp naveta la Roma, stînd acolo cîte trei-patru zile pe săptămînă. Locuinţa la Orvieto: Villa Napoleoni.

— *august.* Preocupări de avansare în carieră, fără mulţi sorţi de izbândă.

— *octombrie.* Se naşte primul copil al scriitorului, Enrichetta (Henriette)-Eleonora-Eliza-Felicita. (Amintirea Elizei, moartă de oftică în insula Corfu, îl urmărea încă atunci cînd a ales numele copilei sale?)

1891 — martie. în *Convorbiri* apar patru poezii proprii şi patru traduceri din Leopardi — *Clnturile XII, XIII, XIV* şi *XVIII.*

— *aprilie.* începe să apară în *Convorbiri* romanul *Lume nouă şi lume veche...,* continuat nouă numere la rînd (pînă în decembrie).

Soseşte la Legaţie noul ministru al României la Roma, Al. Plagino, în locul lui Ioan Văcărescu, rechemat în urma scandalului izbucnit privitor la căsătoria proiectată — şi nerealizată — dintre fiica sa, Elena Văcărescu, şi prinţul moştenitor Ferdinand.

— *4 mai.* Moare I.C. Brătianu, şeful partidului liberal şi unul dintre adversarii moderaţi ai scriitorului; de cîţiva ani, însă, (din 1888), şefia partidului trecuse practic — oficial va trece în 1892 — asupra lui D.A. Sturdza, ostil cu agresivitate şi în permanenţă lui Duiliu Zamfirescu pînă în 1907 şi aflat mereu în fruntea treburilor publice.

— *10 mai.* Scriitorul e decorat cu Coroana României în gradul de cavaler.

— *3 iunie.* Soseşte în vilegiatură la Sorrento, unul din locurile sale preferate, în golful Napoli. Locuieşte Ia hotel „Vittoria".

— *15 iulie.* împreună cu un alt funcţionar al Legaţiei, se deplasează oficial la Veneţia, pentru a întîmpina pe regina Elisabeta, venită acolo într-un fel de exil, ca urmare a neînţelegerilor regale în privinţa căsătoriei princiare. Diplomatul nu-şi îndeplineşte misiunea încredinţată de guvern, de a raporta despre întîlnirile, conversaţiile reginei etc.

— *iulie—august.* Rămîne la Venaţia (hotel „Danieli", unde locuia şi regina Elisabeta) timp de cîteva săptămîni, într-un desăvîrşit *far'niente,* bucurlndu-se de splendorile oraşului.

Il cunoaşte pe Pierre Loti, venit s-o viziteze pe regina exilată. (La trecerea lui Maiorescu prin oraş — 15/27 august — Duiliu Zamfirescu nu e însă de faţă.)

— *august—septembrie. L'Independance Roumaine* şi alte ziare bucureştene fac zgomot în jurul unor corespondenţe din Veneţia, apărute în ziarul junimist *Constituţionalul* sub semnătura *Loredano,* în legătură cu prezenţa reginei în oraşul adriatic. Lucrurile apar drept o lipsă de delicateţe faţă de rege. Sub pseudonimul sonor e bănuit Duiliu Zamfirescu şi se cere public scoaterea lui din diplomaţie. Cu toate dezminţirile *Constituţionalului,* zvonul persistă, spre supărarea celui în cauză, care se disculpă energic prin scrisori şi rapoarte.

— *septembrie* (prima jumătate). Dailiu Zamfirescu pleacă din nou, tot oficial, la Veneţia, unde sosise regele Carol.

Caarta regală înceta, dar începeau consecinţele pentru diplomatul antrenat în afacere fără voia lui.

— *octombrie—noiembrie.* Cutreieră Italia „de sus pînă jos", cu treburi ale Legaţiei sau personale.

— *29 noiembrie.* într-o scrisoare „personală şi confidenţială" către ministrul de externe, C. Esarcu, scriitorul respinge cu demnitate şi învinuirile aduse şi misiunea de „informator" al oficialităţilor asupra mişcărilor familiei Văcărescu la Roma şi ale reginei la Veneţia.

— *26 decembrie.* Noul şef al scriitorului, C. Esarcu, fostul ministru de externe, acum numit titularul Legaţiei din Roma, soseşte la post.

1892 — *5 ianuarie.* Maiorescu şi soţia îl vizitează prima oară pe Dailiu Zamfirescu la locuinţa sa din Palazzo Doria. Urmează trei zile de agreabil itinerar roman în trei, soţia scriitorului neputîndu-i însoţi din cauza apropiatei veniri pe lume a celui de-al doilea copil.

— *10 ianuarie.* Pleacă într-un scurt concediu — via Pontebba — Viena — Budapesta — oprindu-se direct la Focşani, unde mama sa era bolnavă.

Cîteva săptămîni în capitală: vizite repetate la Maiorescu, unde cunoaşte grupul de „studenţi literari" cărora le este încredinţată acum redactarea *Convorbirilor* (M. Dragomirescu, S. Mehedinţi, I.A. Rădulescu-Pogoneanu, D. Evolceanu, P.P. Negulescu, I.Al. Brătescu-Voineşti).

— *februarie.* Concediul se prelungeşte, cu şederi alternative la Bucureşti şi Focşani. La jumătatea lui februarie, drum înapoi la Roma, după cuvenitele intervenţii— fără rezultat — la minister în vederea avansării. Ecourile întîmplărilor din vară, legate de conflictul regal, erau încă vii Ia forurile oficiale, de unde concluzia că „e bun în grad" ca secretar.

— *6/18 martie.* Se naşte al doilea copil al lui Duiliu Zamfirescu, Alexandru-Antonio-Lascar-Cesare, viitor diplomat şi scriitor el însuşi.

— *iunie.* Proiecte de vacanţă în locurile ştiute (Orvieto, Porto d'Anzio, Sorrento, Varedo). Gînduri de avansare în urma promisiunilor solemne ale Iui Maiorescu (făcute încă din martie), că pînă la sfîrşitul lui aprilie va fi prim-secretar de legaţie.

— *11 iunie.* Din *L'Independance Roumaine,* sosită la Roma, scriitorul află că, în loc să fie avansat, e transferat la Atena, începînd cu data de 1 iunie, în aceeaşi funcţie, ceea ce, dat fiind că Legaţia din capitala Greciei era de o clasă inferioară, însemna o netă retrogradare. Făcîndu-şi socotelile, nu poate conchide decît că e sancţionat pentru accesele de independenţă în chestiunea Văcăreştilor şi în urma bănuielilor că ar fi una şi aceeaşi persoană cu *Loredano.*

împăcat cu soarta, se îndreaptă spre literatură: „Mă întorc senin la un început de roman *Pe ar&tură,* pe care sper să-1 închei la Atena". Este viitorul *Viaţa la ţară.*

— *iulie.* După amînări şi dispoziţii contradictorii, primite de la centrală, şi după asigurările criticului că nu are inimiciţii în minister, pleacă Ia noul post, cu vaporul, peste Adriatica. Vede cu ochii locurile evocate altădată în *Levante şi Calavryta.* Ţara nu-1 încîntă, numai la Atena găseşte aceeaşi ambianţă ca la Roma.

— *iulie—august.* Şedere încîntătoare la Atena, în compania prietenului Ollănescu — care era şeful Legaţiei — şi a soţiei acestuia, prieteni încă de la Bucureşti.

— *august—noiembrie.* Apare în *Convorbiri* studiul *Leon Tolstoi,* neterminat.

— *septembrie—octombrie.* Singur la Legaţie — ministrul fiind plecat în concediu, la Bucureşti — în mijlocul unei vii agitaţii diplomatice. E iminentă ruperea relaţiilor cu Grecia. Dar, pentru scriitor, acum e cea mai rodnică parte a perioadei ateniene: „Am petrecut două luni de zile într-o singurătate populată de cele mai ideale videnii". Se zămislesc aici *Pe Acropole, Glyceria, Către Cleobul;* urmează lucrul la primul volum din ciclul Comăneştenilor.

Antonio Allievi, ales preşedintele Consiliului de administraţie a drumurilor de fier italiene şi al Băncii generale, părăseşte Palazzo Doria şi se mută la Milano, unde era sediul ccmpaniei

feroviare. Scriitorul, sperînd să revină curînd la Roma, e preocupat de găsirea unei locuințe noi.

— *noiembrie.* România rupe relațiile diplomatice cu Grecia, în urma conflictului privind populația macedoneană. Personalul Legației părăsește Atena. Scriitorul pleacă spre Roma și, într-o gară de pe golful Lepanto, scapă cu greu din mîinile unor marinari greci beți, care-1 urmăriseră.

De la Roma, urgent la București, pentru a raporta. Frecventează aici Junimea și pe Maiorescu, aflîndu-se mereu în mijlocul noii redacții a *Convorbirilor.* E în perioada celor mai bune relații cu criticul. Amabilități și schimburi de cadouri.

Audiență la palatul regal — în principiu pentru a raporta relativ la treburile Legației ateniene, unde se aflase cîteva luni șef interimar, de fapt însă pentru clarificarea raporturilor cu palatul, în urma întîmplărilor cu Văcăreștii și a corespondențelor lui *Loredano.*

— *decembrie.* Animozitățile sînt pentru un timp calmate. E numit la Legația din Bruxelles, care gira și relațiile cu Olanda. Plecare la post după un scurt ocol prin Roma, la familie.

Renunță definitiv la continuarea studiului despre Tolstoi, în a cărui ultimă parte ar fi avut „o judecată cu Zola și cu admiratorii săi", deci cu naturalismul, și cu Gherea.

Cîteva luni agitate care nu-i dau timp de scris. Se simte și „incapabil de a întreprinde ceva serios".

1893 — *ianuxrie.* După cum i se commică, stagiul belgian e de durată, astfel că, la sfîrșitul lunii, își aduce și familia la Bruxelles. Locuiește pe str. Joseph II, nr. 76.

— *februxrie.* Proiectează un mare poem despre Hanibal, din care nu ss realizează decît episodul *Lacul Trasimen* (publicat în 1905 în *Luceafărul* de la Sibiu).

Începe perioada marilor creații ale lui Duiliu Zamfirescu, în poezie și în proză. Ea va dura pînă pe la 1900.

Reia lucrul început la romanul *Viața la țară,* „în care voi să încerc a arăta geniul românesc sub toate formele lui".

E preocupat serios de originalitatea operei proprii în raport cu literatura lui Tolstoi, cu folclorul românesc, cu proza universului nostru rustic.

— *8/20 mirtii.* în ședința secției literara a Academiei, Maiorescu și lacob Negruzzi îl propun ca membru corespondent. Aprobată în unanimitate, propunerea e înaintată plenului academic. Refuzul public al lui Vlahuță de a accepta intrarea în Academie aduce însă amînarea oricăror alegeri noi de membri pînă la reglementările de rigoare. Este, practic, prima respingere a candidaturii scriitorului la Academie.

— Deși se află numai de cîteva luni la Bruxelles, a vizitat temainic principalele orașe belgiene (Anvers, Gand, Bruges)

— *aprilie.* Și-a prezentat scrisorile de acreditare și Ia Haga, prilej de a cutreiera și Olanda (Haarlem, Amsterdam etc).

Se întoarce la Bruxelles „încîntat", aşteptînd, pentru ca satisfacţia să-i fie completă, şi o schimbare în ce priveşte poziţia sa în cariera diplomatică.

| Se publică în *Convorbiri* poemul *Pe Acropole,* cel mai frumos din cele consacrate peisajului atenian.

— *iunie.* Soseşte mult aşteptata — doi ani încheiaţi — avansare la postul de prim-secretar de Legaţie.

| Lecturi întinse despre Grecia antică: istoricii Curtius, Smith, Duruy. De aici va extrage elementele viitoarei piese *Thargelia din Milet.*

— *3 august.* Antonio Allievi vizitează pe proaspeţii bruxellezi şi face cu ei, în săptămînile care urmează, vizite plăcute în împrejurimi, pînă în Olanda.

— *1—2 septembrie.* Călătorie oficială la Haga. Vreme urîtă, dar satisfacţii estetice remarcabile: „Zi de fericire completă".

— *octombrie.* încercare a lui Macedonski, în *Literatorul,* recent reapărut, de a netezi şi şterge vechiul conflict din toamna 1883. Nici un răspuns din partea lui Duiliu Zamfirescu.

Frecventează asiduu capela ortodoxă, iluzionîndu-se că-şi stabileşte — în mijlocul mulţimii catolice — legături cu ţara.

_ II bîntuie tentaţii şi nelinişti, începînd cu literatura şi terminînd cu viaţa sentimentală. Ele se vor accentua în cei trei ani următori.

— *11/23 octombrie.* Trimite la *Convorbiri* satira *Către Cleobul,* care, deşi lăudată de junimişti, va întîrzia doi ani în sertarele redacţiei.

Duşmănia statornică a lui Sturdza se face simţită la Bruxelles în atmosfera care înconjoară pe diplomat.

— *decembrie.* Relaţii admirabile cu Maiorescu. Ele vor fi însă curînd zdruncinate de colaborarea scriitorului Ia o altă publicaţie *(Ateneul român).*

In ultimele zile ale anului expediază la *Convorbiri* prima parte a romanului *Viaţa la ţară,* a cărui publicare nu va începe decît atunci cînd tot manuscrisul se va afla pe masa redacţiei.

1894 — *2/14 ianuarie.* Anunţă intenţia unui nou roman, *Viaţa la oraş,* în continuarea celui anterior, *Viaţa la ţară* Este viitorul *Tănase Scatiu.*

— *15 ianuarie.* Apare primul număr al revistei *Ateneul român,* scoasă de C. Esarcu şi Trandafir G. Djuvara. Scriitorul începe să colaboreze abia la nr. 3 (schiţa *In carantină),* spre neplăcerea junimiştilor.

— *martie.* îl urmăreşte gîndul să pună capăt peregrinărilor prin ţări străine şi să se stabilească în ţară, „pe pămîntul nostru".

Furtuni sufleteşti îl bîntuie şi din pricini materiale, dar şi de altă natură: de dragoste. în acest zbucium simte că „scrisul este, astăzi mai mult ca oricînd, un refugiu".

Saşa va împrumuta multe din trăsăturile uneia din vedeniile care-i tulbură, tăcute, liniştea acelor zile.

O cale de a reface în imaginaţie legătura cu ţara, aflată la mii de kilometri: vorbeşte în limba sa cu băiatul, care abia a împlinit doi ani.

Tot pentru a reconstitui atmosfera de acasă, din ţară, plănuieşte să plece de Paşti la Paris, ca să asculte, la capela ortodoxă de acolo, slujba învierii în limba română.

— *aprilie.* Nouă respingere la Academie.

— *mai.* Dezerţiunea săvîrşită cu schiţa *în carantină,* trimisă *Ateneului român,* continuă cu versuri la aceeaşi revistă. Gonvorbiristul model se loveşte pentru prima oară de ostilitatea netă a lui Maiorescu, care, vindicativ, îi declară, fără echivoc, drept „maculatură" una din poezii.

Febră la Legaţie în legătură cu manifestările şi vizitele legate de prezenţa regelui Carol la Bruxelles.

— *mai—iunie.* Mare crah financiar în Italia, afectînd şi sectoarele controlate de consorţiile prezidate de Antonio Allievi, deci şi averea acestuia. Scriitorul însuşi înregistrează o pagubă de 30 000 franci, plasaţi în acţiuni.

— *iulie. Convorbirile* încep să publice romanul *Viaţa la ţară,* a cărui apariţie continuă nouă numere succesiv, pînă în mai 1895.

Vară plină de imaginea graţioasă a unei curtezane ateniene, eroina dramei în versuri *Thargelia din Milet,* cu subiect antic; trimisă la *Convorbiri,* frumoasa greacă e respinsă de areopagul junimist şi nu urcă pe scenă sau în revistă niciodată, cu toată încercarea de peste patru ani (1898) de a o prezenta la Naţional.

— *19 septembrie/1 octombrie.* Telegrafic, ministerul comunică pe neaşteptate la Bruxelles transferarea diplomatului în funcţie similară la Roma, începînd cu 1 octombrie stil nou. Explicaţia împrejurării e în combinaţiile de familie ale oficialităţilor. Sfătuit de Maiorescu, scriitorul pleacă singur la Roma, urmînd ca de acolo să încerce transferarea în ţară.

— *octombrie—noiembrie.* Itinerariul e cel plănuit, adică: Bruxelles—Roma—Focşani—Bucureşti—Roma. Tîrgul părintesc îi oferă iluzia că ar putea reveni glorios în ţară, candidînd pe listele de deputaţi la Putna, după zece ani de la insuccesul din 1884. Dar la Bucureşti perspectivele se dovedesc altele, şi prim-secretarul de legaţie se întoarce cuminte la post. Sfîrşitul anului îl găseşte acolo, la noul sediu al Legaţiei din Palazzo Giustiniani Bandini, Via Arenula, 4, lîngă forul lui Traian.

— *decembrie.* în concediu, la Bucureşti, supraveghează singur tipărirea— în zece zile — a volumului *Alte orizonturi,* apărut în librării chiar în ultimele zile ale anului.

1895 — *ianuarie. Convorbirile* îşi primenesc redacţia, programul; vechea gardă de la 1867 trece steagul generaţiei noi de tineri, căreia Duiliu Zamfirescu îi acordă preţuire cît priveşte criticii (M. Dragomirescu, P. P. Negulescu, D. Evolceanu etc), nu şi poeţii şi prozatorii. In totul, înnoirea nu-l încîntă, ca pe Maiorescu şi Iacob Negruzzi, şi perspectivele unor noi dezerţii ale convorbiristului credincios se conturează la orizont.

V

— *februarie.* încă nu şi-a putut aduce familia de la Bruxelles: iarnă, frig, lipsa din oraş a bătrinului Allievi, aflat cu centrul afacerilor la Milano etc. Dar lucrurile promit să se aşeze temeinic, pentru mult timp, şi să-i lase răgazul necesar literaturii, de vreme ce politica nu-i deschide porţile aurite.

— *martie.* Despărţirea de soţie şi copii, aflaţi încă la Bruxelles, lasă loc în sufletul singuraticului diplomat la tot felul de infuzii primăvăratice, care încep să-I tulbure cu ispitele lor, mai bine de un an de aici încolo, cu promisiunea unor pojaruri viitoare. Călătoria pe care o face în această lună la Milano şi la Florenţa e din seria acestora: „Bate vîntul a tinereţe... Cît o mai bate".

Are loc, la Legaţie, întîlnirea cu celebrul pelerin, Gheorghe Cîrţan, care va forma substanţa schiţei *Badea Clrţan la Roma,* publicată peste trei ani în *Literatură şi artă română.*

La sfîrşitul lunii, familia vine în Italia, mai întîi la rudele de la Porto d'Anzio, apoi, după cîteva săptămîni, diplomatul se stabileşte în Palazzo Caffarelli, din eleganta şi centrala Via Condotti, nr. 61, etajul I. La începutul lui mai, toate sînt intrate pe făgaş statornic, inclusiv primăvăratica furtună care-l purtase pe drumuri spre oraşele din nord!

— *3/14 aprilie.* Chemat de Maiorescu la Florenţa, petrece aici trei zile de plăcute discuţii şi plimbări, în tovărăşia criticului şi a soţiei sale. Lectura poeziei *Get h semăn i,* în această ambianţă, e singurul insucces al scurtului interstiţiu florentin.

Academia îl respinge pentru a treia oară. Abia trei ani mai tîrziu, va avea majoritatea necesară pentru a fi primit.

— *mai.* Apare în volum romanul *Lume nouă şi lume veche...,* întîmpinat numaidecît cu ostilitate de presa socialistă şi destul de rezervat de cealaltă.

— *iunie—iulie.* Vară fierbinte, de trudă literară: scrie la *Tănase Scatiu,* îl întrerupe pentru „tragedia în 4 acte" *Doctorul Vera* (ulterior *Hipnoticii,* iar la reprezentare şi la tipărire, în *1912, Lumină nouă),* îl reia pentru a-l termina la începutul toamnei şi a-l trimite la *Convorbiri.*

— *august.* Concediu la San Marcello Pistoiese (Villa Margherita), între Bolonia şi Florenţa. Planuri de întoarcere la Roma pentru începutul lui septembrie şi, în continuare, la Milano-Bellagio, dar lucrurile nu ies întocmai după proiecte. E tulburat, în continuare, de o poveste de dragoste — pentru frumoasa soţie a unui diplomat austriac, spune N. Petraşcu.

— *septembrie.* în *Convorbiri* apare satira *Către Cleobul,* rod al stagiului atenian.

— *octombrie.* încheie nuvela de factură boccacciană *Două case potrivite şi* i-o trimite Iui Maiorescu, care i-o restituie cu observaţii severe şi recomandarea s-o amîne, pentru a nu da loc la bănuieli de imoralitate (D.A. Sturdza — acum şef direct la Externe — aflase de escapada florentină din mar-

tie!). Nuvela se va publica, refăcută dar nesemnată, abia în 1899, în *Convorbiri.*

— *octombrie—noiembrie.* Soseşte în ospeţie la Roma criticul Nicolae Petraşcu, acum prieten bun cu scriitorul, şi împreună cutreieră Cetatea eternă, amintindu-şi de tinereţe.

— *noiembrie. Convorbirile* încep să publice romanul *Tănase Scatiu,* care va apărea în patru numere succesive (pînă în februarie 1896). în acelaşi număr, două „arte poetice" fundamentale: *Preludiu* şi *Către Diana.*

Apare volumul *Nuvele romane. Frica.*

La Bucureşti, „Cercul amicilor literaturii şi artei române" desfăşoară o vie activitate, în festivaluri publice sau în saloanele protipendadei. Orientarea e antijunimistă, şi Duiliu Zamfirescu e considerat din oficiu ca un aderent al cercului. Poeziile sale se citesc cu succes în adunări. între fruntaşii asociaţiei, acum mai activă decît Junimea, sînt Petraşcu, Ollănescu, fraţii Mincu — arhitectul şi pictorul — etc. Peste un an vor da la iveală revista *Literatură şi artă română,* care-1 va avea pe scriitor între colaboratori.

— *decembrie.* Se naşte cel de al treilea copil al scriitorului: Lascăr-Antonio-Liviu.

18'J6 — 25 ianuarie/6 februarie. Pleacă spre ţară în cel mai lung concediu al întregii activităţi diplomatice — de peste trei luni — pînă la începutul lui mai. Prima oprire: Focşani, unde-şi lasă fetiţa, pe Henriette. Apoi, după două săptămîni, la Bucureşti, unde rămîne cea mai mare parte a intervalului.

Numeroase întîlniri cu Maiorescu, Negruzzi şi ceilalţi junimişti, cu noua formaţie redacţională a revistei.

— *martie.* Ştirile despre apropiata mişcare în diplomaţie îl reţin în ţară încă o lună, pentru a încerca oarecare aranjamente şi în primul rînd o avansare.

Ţine la liceul din Focşani o conferinţă despre proaspăt apăruta lucrare a lui Maiorescu, *Discursuri parlamentare.*

— *mai.* întors la Roma, la jumătatea lunii, e copleşit încă de imaginea ţării. Are loc un riguros examen autocritic. E conştient — şi împrejurările de la Bucureşti i-au spus-o neted — că în diplomaţie i s-a acordat, de fapt, tot ce vîrsta şi anii slujiţi îl îndreptăţeau să obţină. Perspective mari în materie nu i se deschid, singura posibilitate de afirmare în viaţa publică rămînîndu-i politica, în afara literaturii. Deci, îi solicită lui Carp, prin Maiorescu, încrederea pentru un loc de deputat la Focşani, pe listele junimiste.

Toată vara e în prada aceleiaşi crize erotice, care-1 bîntuie de mai bine de un an, adunînd asupra menajului nori grei; îi risipeşte însă pe rînd, cu voinţă fermă. Dar drojdiile se depun şi, din sinteza lor, va rezulta poemul *Fiica Haosului,* scris în lunile care urmează.

Girează Legaţia, începînd din mai, timp de şase luni, în calitate de însărcinat cu afaceri, achitîndu-se cu succes de atribuţiunile unui şef de misiune diplomatică.

Moare Antonio Allievi. Corespondenţa rămasă de la bătrîn îi revelă prezenţa intensă a socrului şi a soţiei acestuia alături de fruntaşii garibaldieni (Emilio Dandolo, Luciano Mânară etc).

— *august—septembrie.* Călătorie turistică lungă—în spaţiu, nu în timp — pentru a rupe cu frămîntările din primăvară. La 5 august plecare, singur, spre Florenţa; aici colindul grăbit al muzeelor, apoi (trei zile) în munţi, la Vallombrosa şi Gabbio, şi, în sfîrşit, la rude în Varedo, lîngă Milano, unde sînt soţia şi copiii. Popas de o săptămînă aici, apoi cu soţia în nord, la Bellagio, cinci zile, pe malul lacului Como, unde se afla N. Petraşcu, ca invitaţi ai criticului; drum înapoi la Varedo la copii, şi, în sfîrşit, cu toată familia la Roma, în primele zile ale lui septembrie.

Tratative şi confidenţe epistolare cu grupul Ollănescu-Petraşcu, care vrea să-1 smulgă de la *Convorbiri,* în vederea unei reviste în pregătire. Scriitorul se declară credincios vechii reviste a Junimii, dar nu exclude perspectiva colaborării la publicaţia prietenilor.

— *25 noiembrie.* Apare primul număr al revistei *Literatură şi artă română,* scoasă de un grup de scriitori şi artişti, în frunte cu D.C. Ollănescu-Ascanio şi N. Petraşcu. După *Literatorul, România liberă* şi *Convorbiri* este, în ordine, publicaţia care atrage cea mai bogată colaborare a lui Duiliu Zamfirescu, dar numai în primii cinci ani din cei doisprezece cît a apărut. Numele scriitorului figurează din primul număr, semnînd schiţa *Cu bilet circular.*

1897 — ianuarie. în *Literatură şi artă română* se publică poemul simbolic *Fiica Haosului.* „Cred că mai bun decit aşa nu pot face", declară autorul.

— *februarie.* întîia mare furtună în raporturile cu Maiorescu, ca urmare a articolului publicat de Mihail Dragomirescu în *Convorbiri* despre nou apăruta *Literatură şi artă română.* „Turbat", spune criticul, părintele *Vieţii'la ţară* vrea să-1 provoace la duel pe autorul articolului. Lucrurile se potolesc cu o scrisoare — personală — de scuze din partea acestuia, spre supărarea prietenilor Petraşcu şi Ollănescu, care ar fi dorit ruptura definitivă a scriitorului cu revista Junimii.

— *februarie—martie.* în concediu la Bucureşti şi Focşani, unde se interesează de vii. Discuţii animate cu mediul literar. Nouă conferinţă publică la Focşani. Tatonări cu substrat politic pentru aceeaşi ţintă: întoarcerea în ţară şi intrarea în politică.

— *martie.* Apare volumul *Imnuri păgîne,* tipărit sub supravegherea autorului, ca şi cel precedent.

— *31 martie.* Sturdza iarăşi la Externe — pînă la 29 ianuarie 1899 — şi din nou perspectiva unor şicane (care nu întîrzie) în cadrul serviciului (înlăturarea de pe lista avansărilor etc.)

— *mai.* întors la post, începe lucrul la romanul *In război.* Din nou viaţă curentă de familie, slujba la Legaţie şi, mai presus de toate, lucru temeinic la roman. Vilegiatură la Tivoli,

unde locuieşte în Villa Gregoriană, alături de minunatele cascade, în „rîpele danteşti" ale Anienului, în preajma vechilor aşezări şi temple rămase din antichitate.

Ajuns departe în scrierea romanului, e preocupat să se delimiteze de Tolstoi şi să se definească în cadrul literaturii române.

— *septembrie.* Constată că între el şi Maiorescu s-a aşternut de-o vreme „o umbră de nor" de care se simte vinovat (se referă la dezerţia la *Literatură şi artă română,* revistă ostilă *Convorbirilor,* şi la conflictul din februarie). Preţul împăcării va fi predarea noului roman (cerut telegrafic de critic) tot la *Convorbiri,* spre supărarea îndreptăţită a celor de la revista adversă, Petraşcu şi Ollănescu, cărora li-1 promisese iniţial.

— *octombrie.* începe să apară în *Convorbiri* — şi va continua şapte numere, pînă în mai 1898 — romanul *In război,* o dată cu ultimele rînduri ale manuscrisului, aşternute la 11/23 octombrie. Scriitorul e copleşit cu totul de finalul patetic al morţii lui Comăneşteanu.

— *octombrie—noiembrie.* Are loc un schimb sever de corespondenţă cu Maiorescu, privitor la unele modificări (eliminări) solicitate de critic şi la care scriitorul e nevoit să consimtă, fără convingere însă. Gheaţa, abia topită, începe să se închege din nou între cei doi.

1898 — *februarie—martie.* Amintirea entuziasmelor şi amărăciunilor adunate în raporturile cu Maiorescu se sublimează în ideea romanului epistolar *Lydda. Scrisori romane.* Pentru acesta, vaste lecturi filozofice şi fişări din Platon *(Phileb, Symposion),* Schopenhauer *(Lumea ca voinţă şi reprezentare)* etc.

— *1 aprilie.* Duiliu Zamfirescu e ales membru corespondent al Academiei, nu fără incidente şi dificultăţi, venite, ca şi în trecut, de la Sturdza, medici — care aveau un candidat propriu — şi grupul transilvănenilor.

— *iunie.* începe pregătirea răfuielii cu transilvănenii: lecturi cu intenţii critice, scrisori către Maiorescu pentru a se delimita de noua'generaţie junimistă. Distanţa faţă de critic, faţă de Junimea, se va accentua de aici încolo, pînă cînd va atinge punctul culminant în 1909. Acum se elaborează prima luare de poziţie teoretică antimaioresciană, studiul *Romanul şi limba română,* rămas nepublicat.

— *iulie.* Pregătiri de vilegiatură. Ţinta — acum obişnuită — Villa Gregoriană de la Tivoli. Acolo va sta, cu mici întreruperi, pînă în septembrie şi va scrie o mare parte din *Lydda. Scrisori romane.*

— *august.* Vizită la Sorrento (hotel „Victoria"), împreună cu N Petraşcu, două săptămîni de excursii şi discuţii.

Conflict serios cu D.A. Sturdza - în continuare şef al guvernului si ministru de externe — în chestiuni de protocol ierarhic. Suoărârea de a nu-i fi putut împiedica inferiorului său intrarea

în Academie, ca membru corespondent Sturdza şi-o descarcă în şicane mărunte şi evident nedrepte.

Apare în volum romanul *Viaţa la ţară,* în colecţia „Biblioteca pentru toţi" a editorului Carol Muller.

— *octombrie.* Apare în *Convorbiri* începutul noului roman *Lydda. Scrisori romane,* care va continua, cu mari întreruperi, pînă în aprilie 1904.

— *octombrie—noiembrie.* Pregătirea de participare şi participarea la Conferinţa europeană antianarhistă de la Roma.

1899 — *ianuarie.* Preparative pentru plecare apropiată în ţară, în concediu.

Satisfacţie la constatarea unei anumite comuniuni, în planul ideilor, cu noua generaţie convorbiristă (M. Dragomirescu, E. Lovinescu), care, cîţiva ani mai tîrziu, se va emancipa — tocmai pe terenul acestei comuniuni — de tutela raaioresciană.

— *februarie—martie.* în concediu la Bucureşti şi Focşani. îşi aduce fiul mai mare în oraşul părintesc, ca să înveţe limba română; ţine aici, în faţa soldaţilor din regimentul local, conferinţa *Psihologia războaielor,* nucleul viitoarei comunicări academice de peste un deceniu şi jumătate: *Sufletul războaielor in trecut şi în prezent.*

— *aprilie.* Conciliabule cu Maiorescu, în mare măsură asupra politicii, în care scriitorul doreşte mereu să-şi facă reintrarea, încep deci să apară, în corespondenţa cu criticul, sugestii, recomandări, sfaturi, vizînd condiţiile în care să se facă „reintegrarea" partidului conservator (fuzionarea cu fracţiunea junimistă), pentru ca operaţia să fie cît mai avantajoasă grupării Carp—Maiorescu.

— *aprilie—mai.* întoarcere la Roma. Lecturi bogate în continuare, pentru a susţine parada de scînteietoare erudiţie din *Lydda.*

— *iulie—septembrie.* Obişnuita vacanţă — cu dese veniri la Roma — de astă dată la Frascati (Villa Patrizi), unde gîndeşte să continue studiul început, *Romanul şi limba română,* explicit împotriva transilvănenilor, dar implicit antimaiorescian. în acelaşi timp, „mai bate vîntul a poezie, apoi a roman". E încheiat volumul *Poezii nouă* şi fierb în retorte elementele urmării la ciclul Comăneştenilor din viitorul roman *Indreptări.*

— *octombrie.* Are opinii proprii, interesante, în problema internaţionalizării Dunării, diferite de ale guvernului, şi îl îndoctrinează pe Maiorescu în materie.

Pleacă la Veneţia pentru a rezolva chestiunile privind moştenirea pictorului George Vasilescu, mort acolo cu doi ani mâi înainte.

Apare volumul *Poezii nouă.*

1900 — *ianuarie.* Intr-unul din saloanele literare romane, pe care le frecventează, cunoaşte pe criticul francez Ferdinand Brunetiere şi e cucerit de el.

— *februarie.* E la Paris (hotel „Continental") pentru a îngriji de tipărirea romanului *In război,* în franţuzeşte, la editorul Ollendorf. Rămîne aici pînă la sfîrşitul lunii, în timp ce soţia şi copiii sînt la Focşani. Vizitează pe Ollănescu şi Petraşcu, aflaţi cu prilejul expoziţiei româneşti în capitala Franţei, şi stă cu ei zece zile. Vizitează salonul literar al principesei Matilda Bonaparte-Demidov, unde cunoaşte multă lume din protipendada artistică a oraşului-lumină, între care scriitorul Henri Lavedan şi istoricul Henri Houssaye.

Pentru volumul *Omagiu lui Titu Maiorescu,* publicat la 60 de ani de viaţă ai criticului, definitivează un *Fragment,* în genul *Epigonilor* eminescieni, alcătuit din două intenţionate • • '\ C *Satir e,* scrise anterior — mai ales la Bruxelles, — în perioada bunelor raporturi cu şeful Junimii literare. Contribuie sub. \ stanţial, băneşte, la tipărirea acestui volum.

— *martie.* Apare la Paris romanul *Temps de guerre,* înainte de editarea lui în româneşte.

— *mai.* în ţară, ca să-şi ia soţia şi copiii, pentru apleca împreună la Roma, unde stătuse toată luna aprilie fără ei. Scurtă trecere prin Bucureşti şi iarăşi bune relaţii cu Maiorescu, dar nu pentru mult timp.

— *august.* Pregătiri de plecare în vacanţă, în nordul Italiei, la Frino di Ghiffa (pe Lago Maggiore), la vila cumnatului său Pirovano, unde se află soţia, convalescentă.

Multe gînduri noi, agitaţie în vederea obţinerii postului de titular al unei legaţii, la care se socotea îndreptăţit, după stagiul îndelungat în funcţii subalterne. Trei posibilităţi i se par acceptabile: cea mai bună — ministru şef de legaţie; în al doilea rînd — plenipotenţiar, delegat la Comisiunea europeană a Dunării; „în ultim loc" — secretar general în minister. Nu prevăzuse a patra posibilitate, care s-a şi realizat: menţinerea în grad şi pe acelaşi loc încă şase ani de acum înainte.

Venirea lui Maiorescu în fruntea Ministerului de Externe îi prilejuieşte, în corespondenţa cu acesta, numeroase comentarii de politică europeană, sfaturi adresate ferm guvernului, demonistrînd perspicacitate de politician versat în chestiuni de relaţii internaţionale.

— *septembrie.* La Frascati în vacanţă. începe să scrie la *Îndreptări.*

Toamnă obişnuită. Prezenţa lui Maiorescu, timp de şase luni, la Externe nu i-a adus scriitorului nimic din schimbările dorite. In locul criticului vine, la 14 februarie 1901, eternul D.A. Sturdza, pentru un an lung, plin iar de şicane.

— *noiembrie.* Nuvela *Furfanţo* apare în *Convorbiri.*

1901 – 15 aprilie. Apare în *Revista română* articolul intitulat *O scrisoare,* primă luare de poziţie publică în problemele care vor face obiectul viitoarelor sale dispute în presă, înainte de discursul de recepţie *Poporanismul in literatură* (1909).

— *aprilie.* Vacanţă de primăvară la Porto d'Anzio, la familia soţiei (fratele ei, matematicianul Lorenzo Allievi); vînătoare şi plimbări. Suferă de ameţeli din pricina fumatului excesiv.

— *iulie.* Drum în ţară, cu popasuri la Arad, Sibiu şi împrejurimi, pentru documentare în vederea continuării romanului *Îndreptări,* oprit de un an la jumătatea lui. îşi duce cu acest prilej familia la Focşani, unde vine hotărît la lucruri mari.

— *iulie—septembrie.* Vacanţă la Focşani şi doar o scurtă trecere . prin Bucureşti. Gînduri de gospodărire serioasă; şi-a făcut o casă — la Păţeşti — unde are şi o vie şi tratează cumpărarea a încă uneia, de mare întindere, la Faraoane, urmînd s-o replanteze şi pe aceasta, să reconstruiască şi aici casa. Scriitorul devine podgorean, om cu situaţie materială stabilă, în vederea activităţii politice, în care se pregăteşte să se lanseze.

— *octombrie.* întoarcere la Roma, cu toată familia. Reluarea lucrului la *Îndreptări,* pe care le şi cere Maiorescu pentru *Convorbiri.*

— *noiembrie—decembrie.* In numărul dublu al revistei *Literatură şi artă română* începe să apară romanul *Indreptări* care va continua timp de şapte luni (pînă în iunie 1902).

— *decembrie.* Explică lui Maiorescu raţiunile pentru care a dat noul roman la revista lui Ollănescu—Petraşcu: elogiul făcut criticului în primele capitole ale lucrării. In realitate, romanul e polemic la adresa lui Maiorescu, şi publicarea în altă parte decît la *Convorbiri* e una dintre manifestările detaşării treptate a scriitorului de junimism din această perioadă.

Nu-şi mai simte „nici o legătură directă" cu *Convorbirile* şi caută mereu debuşee noi pentru articolele sale *(Revista română, Revista nouă),* mărturisind deschis lui Maiorescu lipsa de atracţie pentru vechea citadelă junimistă.

Drum scurt la Milano, pentru interese familiale.

1902 – ianuarie—februarie. Studiu aprofundat al operelor lui Leopardi şi Machiavel — în vederea traducerii lor „integrale", va declara mai tîrziu, în realitate pentru romanul *Lydda',* care înainta greu.

— *aprilie.* Scurt concediu la Focşani, pentru treburile de primăvară ale viilor achiziţionate recent — replantarea lor cu viţă americană. Trecere în grabă prin Bucureşti, apoi, la mijlocul lui mai, întoarcere la Roma.

Preocupare intensă pentru literatura transilvănenilor, în continuarea polemicii întreprinse împotriva lor, în finalul romanului *Îndreptări.*

— *august—septembrie.* Nou concediu de *globe-trotteur:* Porto d'Anzio, Frino di Ghiffa (Lago Maggiore), apoi Milano, Elveţia (St. Moritz) şi aici întîlnire cu Maiorescu, pentru a-l consulta dacă să prezinte romanul *In război IA* premiul Academiei.

Prezintă romanul la concurs, deşi criticul îşi exprimase — cu ocolişuri — părerea că lucrul nu era potrivit (exista inten-

ţia, ştiută de cei avizaţi, ca premiul să se acorde unui transilvănean, lui Slavici).

Apare în volum romanul *In război,* „ediţiune populară", în editura tipografiei „Clemenţa".

1903 — *aprilie.* Podgoreanul grijuliu e din nou în ţară, pentru începutul muncilor de primăvară la vie.

In război e respins de la premiul Academiei, care e acordat romanului istoric *Din bătrtni* de I. Slavici.

— *septembrie.* în *Revista idealistă* apare studiul lui Duiliu Zamfirescu *Literatura română şi scriitorii transilvăneni,* una dintre cele mai nedrepte polemici împotriva lui Slavici şi Coşbuc, rezultat al supărării pentru respingerea romanului *In război* de la premiul Academiei.

— *6/19 decembrie.* Scrisoare către Maiorescu, foarte importantă pentru definirea poziţiei scriitorului în problemele politice. Distanţa sa de junimism e tot mai mare. Relaţiile cu criticul se refac ca între doi oameni de lume, dar comuniunea de idei din 1892 sau 1898 nu mai există. „E curios, spune scriitorul, cum noi ne înţelegem în fond, asupra mai tuturor impresielor şi cum în formă adesea ne despărţim."

1904 — *ianuarie—martie.* Au loc intense tratative între junimişti şi conservatori pentru reunificarea partidului conservator. De la distanţă, scriitorul militează activ pentru netezirea asperităţilor şi concilierea intereselor contradictorii.

— *martie.* Speranţe de numire — zadarnice însă — la Comisiunea europeană a Dunării, cu care prilej ar fi putut veni în ţară.

— *aprilie.* Apare încheierea romanului *Lydda. Scrisori romane* în *Convorbiri,* la peste cinci ani de la publicarea primelor sale părţi.

— *iulie—august.* Concediu în ţară.

în numărul triplu al *Convorbirilor* (7—9) se publică schiţa memorialistică *Spre Coteşti.*

în continuare, acum ca şi în alţi ani, viaţa obişnuită a diplomatului, pigmentată cu partide de cărţi la club, cu seri petrecute la rudele soţiei, cu invitaţii în familiile prietene din Roma etc.

— *noiembrie.* Scrie nuvela *Petrică* şi o trimite la *Convorbiri,* unde se publică două luni mai tîrziu.

1905 — *iulie.* Pleacă la Geneva, pentru instalarea copiilor la şcoli (locuieşte la „Grand H6tel Beau-Rivage"). De aici, după un scurt popas la Viena, merge în ţară pentru un concediu mai lung.

— *august.* Răspunde sever la o anchetă a revistei *Luceafărul* de la Sibiu, refuzînd să comunice date biografice proprii, care, afirmă el, nu folosesc la înţelegerea literaturii. Lungi referiri la Eminescu şi Leopardi pentru a-şi susţine teoria. Revista publică scrisoarea în cadrul anchetei (15 august 1905). Dar trimite cu plăcere revistei o poezie, *Lacul Trasimen,* publicată în ianuarie următor.

Activitate diplomatică obişnuită, vizite oficiale, viaţă mondenă (Clubul diplomaţilor), dar puţină literatură şi, în orice caz, puţine poezii.

— *august—octombrie.* Concediu în ţară. Vizite la Maiorescu, la oficialităţi, contacte cu şefii politici ai zilei. Se netezesc relaţiile şi cu noii fruntaşi liberali, în special cu I.I.C. Brătianu, care va lua curînd locul lui Sturdza la şefia partidului. Popasuri substanţiale la viile care se apropie de puterea lor deplină de rod.

— *noiembrie.* Oarecare întoarcere spre *Convorbiri.* Promisiunea unui nou roman din ciclul Comăneştenilor. Ideea de bază o comunică lui Maiorescu. Este *Anna* sau *Ceea ce nu se poate.*

1906 — *martie—mai.* In numărul triplu, festiv, al *Convorbirilor* (3—5), apărut la intrarea în cel de-al 40-lea an al revistei, se publică începutul romanului *Ceea ce nu se poate.* La apariţia în volum (1911) se va numi *Anna.*

Carducci, acum prieten, cu toată diferenţa de vîrstă — 23 de ani — este încoronat cu premiul „Nobel" pentru literatură. Scriitorul măsoară distanţa faţă de propria situaţie: fusese respins, în 1901, şi de la premiul Academiei Române, membru al acesteia nu era, deşi cel mai activ dintre scriitorii generaţiei vechi, nici fruntaş politic. „în istoria politică a micului nostru stat nu poţi să joci un rol însemnat în opoziţie", spusese încă din 1904, deci începe să acţioneze în consecinţă.

— *mai—iunie.* Tratative cu conservatorii pentru a i se acorda secretariatul general la Externe. Lucrurile se perfectează fără ştirea junimiştilor, chiar spre neplăcerea lor, deoarece o figură marcantă a grupării, socotită sigură, rupea convenţiile presupuse şi disciplina de grup politic şi trecea să întărească tabăra „bătrînilor" conservatori, încă adversari, cu toată apropiata unificare (sau tocmai din cauza ei, căci urma ca ea să aibă loc prin preluarea conducerii partidului de către junimişti).

— *1 august.* Scrisoare patetică de adio, adresată autorităţilor politice italiene, la plecarea din Roma.

Chemat în centrală, ca secretar general, scriitorul este avansat ministru plenipotenţiar clasa a II-a.

Se constituie la Odobeşti un sindicat al podgorenilor din regiune, cu Duiliu Zamfirescu preşedinte. Sindicatul scoate şi un ziar, *Trebuinţa,* cu durată efemeră, şi organizează chiar un congres al podgorenilor, ale cărui lucrări, desfăşurate mai mult fără consimţămîntul preşedintelui, aduc opoziţia acestuia, ceea ce determină destrămarea întregii întreprinderi.

— *septembrie—octombrie.* Griji din cauza agravării bolii soţiei, aflată în nordul Italiei. E singur în Bucureşti, în casa închiriată din str. Negustori, 16, unde stă pînă în aprilie 1909. Copiii îi sînt împrăştiaţi prin Europa, la şcoli.

— *23 noiembrie.* Moare la Frino di Ghiffa, în vila surorii sale, căsătorită Pirovano, Henriette Zamfirescu, născută Allievi.

1907 — *16 februarie.* Moare Giossue Carducci, maestru şi prieten al scriitorului.

— *martie.* Au loc răscoalele ţărăneşti. Scriitorul înfruntă zăpezile grele şi pleacă la Odobeşti, pentru a încerca să liniştească eventualele explozii. Nu au loc mişcări în satele unde se află proprietăţile sale (Faraoane, Vîrşticoi, Blidari, Păţeşti).

— *12 martie.* Ultima trecere a lui Sturdza pe la Externe (pînă la 27 decembrie 1908), de data aceasta în bune relaţii cu scriitorul, dar tot nu fără consecinţe nefaste pentru cariera lui diplomatică.

— *iunie—iulie.* Se produce ruptura prieteniei cu N. Petraşcu, în ur na unor neînţelegeri cu acesta, iscate, se pare, de la chestiunea închirierii unei case în Piaţa Romană. Relaţiile lor rămîn în continuare de o corectitudine rece.

Editura „Alcalay" scoate în „Biblioteca pentru toţi" cele trei romane —*Viaţa la ţară* şi *în război,* se află la ediţia a doua, *iar Tănase Scatiu* abia la prima, după mai mult de un deceniu de la apariţia în *Convorbiri.* Ciclul întreg e denumit acum *Istoria Comăneştenilor.*

jggg _ *13/26 ianuarie.* Pleacă în Italia pentru zece zile şi nu poate participa la banchetul tradiţional al Junimii – sau pleacă tocmai ca să nu participe.

— *februarie—martie.* Vie activitate mondenă, invitaţii, mese, discuţii, în timpul cărora se tratează posibilitatea primirii scriitorului ca membru plin al Academiei, în fotoliul devenit vacant prin moartea lui D.C. Ollănescu-Ascanio.

Presa apropiată de modernişti susţine candidatura lui Duiliu Zamfirescu pentru fotoliul de academician.

— *1 aprilie.* Cu 24 de voturi pentru, contra 4, scriitorul este ales membru al Academiei Române. Intre contracandidaţi:

— *septembrie.* Se află pentru cîteva zile la Frino di Ghiffa (Lago Maggiore), la familia Pirovano, împreună cu copiii, veniţi în vacanţă acolo, la rudele mamei.

Apare în volum romanul *îndreptări,* apărut cu şapte ani înainte în *Literatură şi artă română.*

— *octombrie.* Perspectivă ratată, din cauza lui Sturdza, de a fi numit şeful Legaţiei din Sofia, foarte grea în condiţiile relaţiilor româno-bulgare din acel moment.

— *decembrie.* încă o dată, Sturdza îi promite — fără să-şi ţină cuvîntul — o legaţie, cea de la Roma.

Sărbătorile de iarnă îl află la Paris, cu copiii, în rue Mozart (Passy), nr. 72.

IQOg _ *18/31 ianuarie.* Are loc la Maiorescu prima lectură — trei ore încheiate — a discursului de recepţie la Academie, *Poporanismul In literatură.* Criticul acceptă o mare parte a ideilor si demonstraţiei, dar îl înduplecă pe scriitor să renunţe la partea privind răscoalele din 1907 şi la aceea în favoarea boierilor scriitori, „prea duşmane multora dintre academicienii liberali". Ţinta lor principală era Sturdza!

— *16/19 aprilie.* Consultînd la Sinaia textul prescurtat, criticul îşi dă seama că discursul e îndreptat mai puţin împotriva poporanismului, cît „împotriva tuturor părerilor mele" (ale lui Maiorescu). Decizia zdrobitoarei replici se încheagă acum şi se definitivează o săptămînă mai tîrziu (15/28 aprilie), în urma unei discuţii cu scriitorul, chemat urgent de la Bucureşti.

— *25 aprilie/8 mai.* Mutare în casă nouă: str. Colţei (azi Bul. Ana Ipătescu) nr. 35, unde rămîne numai cîteva luni, după care îşi va stabili locuinţa permanentă la Faraoane, lîngă Focşani, în timp ce cu serviciul se afla la Galaţi. La Bucureşti, în timpul f frecventelor veniri, va locui la „Grand Hotel Bo'ulevard", pe 1 Calea Victoriei, peste drum de Cercul Militar.

— *16 mai.* Are loc, sub preşedinţia lui Anghel Saligny, şedinţa solemnă a Academiei, în care Duiliu Zamfirescu îşi citeşte discursul de recepţie, *Poporanismul In literatură,* iar Titu Maiorescu citeşte *Răspunsul* la acest discurs.

— *mai-decembrie.* Apare suita de articole (mai mult de zece) din *Viaţa românească,* extrem de ostile scriitorului, ca urmare a discursului despre poporanism. Polemica e întreţinută în special de H. Sanielevici, care-l neagă pe scriitor, deşi cu opt ani înainte îl declarase cel mai mare scriitor român în viaţă.

Replica lui Duiliu Zamfirescu, mai întîi ironică şi oarecum amuzată, apoi virulentă, nimicitoare şi în sfîrşit de un rece dispreţ, urmează în trei numere succesive ale *Convorbirilor,* începînd cu iunie: *O piatră in baltă, Nicanor et C-ie* şi *Ultim cuvint.* Adversarii continuă însă, tot mai îndîrjiţi, pe parcursul anului întreg şi după aceea.

Ţara noastră, de la Sibiu, prelungeşte polemica, ducînd-o la o maximă violenţă, reluînd, între altele, acuzaţia neîntemeiată de plagiat, lansată în 1884 de Ollănescu-Ascanio (cu privire la romanul *în faţa vieţii).*

Luceafărul de la Sibiu secondează revista ieşeană în atacurile sale. Duiliu Zamfirescu îl bănuieşte — fără dreptate — de principal autor al acestora pe Octavian Goga (adversarul principal era, însă, Ilarie Chendi) şi ripostează la fel de violent.

Polemica ajunge numaidecît la trepte joase. Alte publicaţii se alătură dezbaterii, care ocupă centrul întregii prese literare.

Participă cu o poezie, *Fragment — o* parte din cea apărută în volumul aniversar *Omagiu lui Titu Maiorescu* (1900) — la volumul *Eminescu comemorativ,* publicat cu prilejul împlinirii a două decenii de la moartea poetul"'.

— *9/22 iunie. Monitorul oficial* publică decretul prin care Duiliu Zamfirescu e numit, începînd de la 10 iunie 1909, delegat al României în Comisiunea europeană a Dunării şi în Comisiunea mixtă a Prutului.

— *14 iunie.* Are loc banchetul dat de Ministerul de Externe în cinstea fostului său secretar general, care pleacă la Galaţi, la noul post.

Membrii Academiei, între care şi Duiliu Zamfirescu, vizitează podul de la Cerna-Voda şi lucrările portului Constanţa.

— *octombrie—noiembrie.* *Convorbirile* publică discursul de recepţie *Poporanismul In literatură. Răspunsul* lui Maiorescu apăruse încă din iulie! Polemica împotriva scriitorului ajunge la culme.

Ga reprezentant în Comisiunea europeană a Dunării, scriitorul are comportări de oarecare independenţă faţă de şefii direcţi din minister, ferindu-se să le transmită şi rapoarte' personale, în afara protocoalelor oficiale imprimate, privitoare la discuţiile în şedinţe.

1910 — *5/18 februarie.* Participă la sărbătorirea celor 70 de ani ai lui Maiorescu.

— *2 aprilie.* Academia îl recomandă ca membru în Comitetul de lectură al Teatrului Naţional pe o perioadă de cinci ani.

— *9 aprilie.* Raport la Academie despre lucrarea lui T.T. Burada, *Scrierile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir.*

Prezidează juriul pentru acordarea premiului „Lecomte de Nouy" la Şcoala de arte frumoase.

— *7 mai.* In şedinţa solemnă a Academiei citeşte *Miriţă. Poem eroic,* apărut concomitent în *Convorbiri* (februarie, mai şi iunie 1910) şi în *Analele Academiei.*

Din nou în vizită prin ţară cu academicienii, de data aceasta la salinele de la Slănic şi în regiunea petroliferă (Cîmpina, Buştenari), „izvoarele de bogăţie care îşi iau drumul în străinătate".

Au loc tratative anevoioase la Comisiune, pentru a convinge pe delegaţii ţărilor participante să se facă anumite amenajări ale Dunării, în vederea înlesnirii circulaţiei navelor.

Drumuri între Bucureşti, Galaţi şi Faraoane, cele trei centre ale activităţii scriitorului timp de peste cinci ani de aici încolo. Prezenţă aproape regulată la şedinţele săptămînale ale Comitetului teatral, lecturile pieselor, participarea la lucrările Comisiunii dunărene, conducerea directă a marii întreprinderi viticole de la Odobeşti etc. îi absorb timpul şi-i lasă puţin răgaz pentru scris. In plus, scriitorul e membru la Automobil-club, ia parte la adunările din saloanele bucureştene sau în sălile de joc selecte.

— *iulie—decembrie.* Se publică în *Convorbiri* a doua jumătate a romanului *Anna* sau *Ceea ce nu se poate*, al cărui început apăruse în 1906.

Moare, nonagenar, Lascar Zamfirescu, tatăl scriitorului.

1911 — *ianuarie.* Călătorie la Roma (hotel „Excelsior"), apoi, prin Milano, la Paris.

— *februarie.* întors la Bucureşti, e preocupat de reînvierea conferinţelor Junimii despre artă. Ca o reparaţie tîrzie pentru nedelicateţea de a nu fi vorbit la Academie despre înaintaşul său, al cărui fotoliu îl ocupase, ar vrea să ţină o conferinţă publică despre Ollănescu-Ascanio.

— *13 mai.* Comunicare la Academie: *Metafizica cuvintelor şi estetica literară,* una dintre cele mai serioase analize cu privire la mijloacele de expresie ale literaturii, dar şi continuare a polemicii antimaioresciene şi antitransilvănene din discursul de recepţie.

— *iunie—iulie.* Tatonări pe lîngă Maiorescu—acum prim-ministru — pentru a i se încredinţa o legaţie „mare" (de clasa întîi: Constantinopol, Viena, Roma, sau Londra). Criticul îi oferă una „mică": Haga. Refuz şi continuarea delegaţiei la Comisiunea dunăreană.

— *16/29 iulie.* îi apare în ziarul *Românul* de la Arad articolul *Pilde bune,* continuare a tezelor din discursul de recepţie (chiar cele eliminate din discurs la cererea lui Maiorescu) şi din *Metafizica cuvintelor.* Iorga, care-i dăduse replică şi în şedinţa Academiei, contestă vehement în *Neamul Românesc* şi comunicarea şi articolul. Participarea vie a presei bucureştene face ca discuţia să ajungă repede la amploarea celei din 1909. Duiliu Zamfirescu impune timp de trei ani subiectul principalei dezbateri literare, contribuind, fără voia sa, la popularizarea poporanismului.

— *iulie—august.* îşi duce copiii, sosiţi în vacanţă, într-o frumoasă excursie de două săptămîni, cu vaporul Comisiunii, pe Dunăre şi mare, de la Galaţi Ia Constanţa.

— *16/29 august.* Are loc, la Galaţi, dezvelirea bustului lui Eminescu. Din partea Academiei vorbeşte Duiliu Zamfirescu.

Apar în volum, la scurtă distanţă unul de celălalt, *Anna (Ceea ce nu se poate),* ultim roman al ciclului Comăneştenilor, *Lydda. Scrisori romane* şi *Furfanţo. Trei nuvele.*

— *27 august.* Comitetul teatral aprobă reprezentarea piesei *Lumină nouă* (fostă *Hypnoticii,* 1896), care intră în repetiţie uşor modificată (îndeosebi adaosuri).

Activitate curentă, împărţită între Bucureşti, Galaţi şi Odobeşti.

— *noiembrie.* în *Convorbiri,* apare schiţa satirică *La budui u* şi, prin decret, i se conferă scriitorului titlul de ministru plenipotenţiar cl. I.

1912 — *21 ianuarie.* Acceptarea piesei într-un act *O amică,* la Teatrul Naţional.

— *24 februarie.* îl salută oficial pe Jean Richepin, în şedinţa solemnă la Academie, cu prilejul vizitei acestuia în ţara noastră.

— *28 mai.* Raport la Academie în vederea acordării premiului Academiei lui Cincinat Pavelescu, pentru volumul *Poezii.*

E desemnat membru în Comisiunea academică a Marelui premiu „Năsturel" pe 1913.

— *17 iunie.* Reprezintă Academia la dezvelirea bustului lui Costache Negri şi ţine un discurs, publicat în *Convorbiri* (iulie).

Premiera spectacolului cu piesele *Lumină nouă* şi *O amică,* pe care *Convorbirile* le publică în numerele sale din martie—iunie acelaşi an.

— *1 septembrie.* Comitetul teatral acceptă piesa *Poezia de-părtării*, care intră în repetiţie.

— *septembrie.* In *Revue Roumaine* apare versiunea franceză a poeziei *Către Domnul,* scrisă în amintirea tatălui său, mort cu doi ani înainte.

1913 — *25 ianuarie.* Premiera piesei *Poezia depărtării.* In distribuţie: C. Radovici, Zaharia Bîrsan, Lucia Sturdza-Bulandra şi Tony Bulandra.

— *martie—iulie. Convorbirile* publică piesa *Poezia depărtării* în patru numere succesive.

— *23 mai.* Raport la Academie pentru premierea traducerii *Iliadei* de G. Murnu.

— *1 iulie.* Delegatul României în Comisiunea europeană a Dunării, Duiliu Zamfirescu, ministru plenipotenţiar cl. I, este pus în disponibilitate, ca urmare a raportului confidenţial prin care colonelul G.D. Stratilescu îl acuza că a insultat armata, de fapt protestase împotriva rechiziţionării forţate, pentru armată, a unei perechi de pur-sînge englezeşti. Socotindu-se insultat, seriitorul îl provocase la duel pe ofiţer, care refuzase să se bată — declarînd că viaţa sa aparţine ţării I — şi făcuse raportul către superiorii săi. Ca urmare, ministrul de război cere punerea în disponibilitate a diplomatului, autor al romanului *În război,* pentru lipsă de patriotism 1 Raportul de rigoare către rege e alcătuit şi semnat de primul ministru şi, în acelaşi timp, ministru de externe Titu Maiorescu.

Conform uzanţelor, care interziceau unui demnitar în funcţiune să se bată în duel, diplomatul respectase protocolul şi îşi înaintase pro-forma cererea de punere temporară în disponibilitate, pînă la rezolvarea incidentului pe calea armelor. Şeful guvernului, răvăşit de pasiuni vechi şi noi ale criticului, dăduse însă curs real formalităţii. Este ultimul ecou al drojdiilor adunate pînă la 1909 şi după aceea. Aici se încheie definitiv prietenia Maiorescu—Duiliu Zamfirescu.

— *iulie—august.* Scriitorul face plajă la Constanţa, în aşteptarea întoarcerii colonelului Stratilescu din campania din Bulgaria, ca să se bată cu dînsul în duel.

— *15/28 august.* Martorii celor doi adversari încheie procesul-verbal care clarifică incidentul provocării la duel, „restabilind" onoarea ambilor, fără să se ajungă pe teren. Documentul e comunicat ulterior primului ministru, care înaintează regelui decretul de reintegrare a diplomatului în funcţiunile sale, începînd cu 20 august.

— *septembrie.* închiriază o casă pe Calea Victoriei colţ cu str. Verde (azi Lt. Lemnea), pe care o ţine numai un an, lăsînd-o tot timpul în folosinţa copiilor; el îşi păstrează apartamentul de la hotel „Boulevard".

1914 — *ianuarie.* Comitetul teatral ia în lectură şi, abia după o nouă citire, acceptă comedia *Voichiţa,* care se publică mai întîi în *Convorbiri* (mai-iulie) şi, după cîteva luni, intră în repetiţie.

— *august.* Izbucneşte primul război mondial. Conştient că asistă la evenimente cruciale, îşi începe un ciclu memorialistic de tip saint-simonian, intitulat *Portrete. 19 14,* rămas în manuscris şi neterminat. Lucrează la el cu lungi întreruperi, în mare secret — caietul respectiv e prevăzut cu închizători şi cheie! Anumite părţi vor fi scrise după război. Sînt definitivate portretele lui I.I.C. Brătianu, P.P. Carp, D.A. Sturdza, Vintilă Brătianu şi Al. Marghiloman, toate extrem de acidulate. Un capitol e consacrat „dramei de la Veneţia", episodul căsătoriei princiare ratate, din 1891, şi al plecării reginei Elisabeta în exil, în oraşul adriatic.

— *7 noiembrie.* Comunicare academică: *Sufletul războaielor In trecut şi In prezent,* pledînd împotriva intrării României în conflagraţie, dar exaltînd pregătirea *morală,* a ţării, a poporului — aceasta constituie „sufletul războaielor". In 1920, conferinţa va fi considerată de adversarii liberali drept un act de colaboraţionism cu viitorii ocupanţi germani.

— *decembrie.* Pentru noua ediţie din „Biblioteca pentru toţi" a *Vieţii la ţară* — a patra, continuată în cei doi ani următori de ediţii similare din *Tănase Scatiu* şi *în război* — scriitorul alcătuieşte o prefaţă, de fapt prim capitol dintr-un ciclu proiectat *de Amintiri din cariera diplomatică.*

1915 — *2 ianuarie.* Premieră *Voichiţa* la Teatrul Naţional. In rolurile principale Ion Livescu şi Tina Barbu.

— *februarie.* Delegat de Comitetul teatral, discută cu Mitropolia „pentru a vedea de se poate obţine autorizaţia Sfintei Biserici de a pune sub orice formă pe Hristos pe scenă", după cum specifică procesul-verbal de şedinţă (era vorba de poema biblică a lui H. Lecca *I.N.R.I.*— Isus nazarineanul regele iudeilor).

— *13 martie.* Comunicare academică: studiul de istorie diplomatică: *Bosforul ş: Dardanelele faţă de interesele româneşti.*

— *septembrie.* In *Convorbiri* se publică o continuare a *Amintirilor din cariera diplomatică,* schiţa *John James,*

1916 — *ianuarie. Convorbirile* publică articolul *Literatura viitorului,* primă luare de poziţie împotriva poeziei moderniste.

— *aprilie.* Continuarea polemicii antimoderniste; în *Convorbiri* articolul *Scrisoare unor prieteni tineri,* şi la Academie comunicarea *Cîteva cuvinte critice.*

— *28 aprilie.* Comitetul teatral hotărăşte să introducă în repertoriul permanent piesele *O amică, Poezia depărtării* şi *Voichiţa.*

— *mai—iulie.* Presa apropiată direcţiei simboliste şi cea modernistă dă o replică vehementă tezelor scriitorului din cele două articole şi din comunicarea academică.

Activitate de culise pentru a împiedica intrarea României în război, în virtutea convingerii că ţara nu e pregătită material. Teza sa e: întîi să devină clar care tabără va învinge şi abia atunci armata să intre în acţiune, de partea respectivă, estimînd lucid cîştigurile de o parte sau de alta.

— *iunie.* Teatrul Naţional îi acordă un premiu de 2500 lei pentru „întregul producţiei sale" în domeniul dramaturgiei. Premii asemănătoare mai primesc Caragiale (postum), Delavrancea, Davila, Eftimiu, Anghel—Iosif, Corneliu Moldovanu, Zaharia Bîrsan, A. de Herz etc.

Concediu şi cură balneară la Govora.

— *iunie.* în şedinţă plenară, Societatea scriitorilor români îl proclamă preşedinte pe Duiliu Zamfirescu, care acceptă, telegrafic, de la Govora. Practic, funcţia nu şi-a preluat-o însă, căci, două luni mai tîrziu, România intră în război.

— *august—septembrie.* Griji din cauza mersului operaţiilor militare; cei doi fii, Alexandru-Duiliu şi Lascăr, sînt în armata combatantă.

— *15 noiembrie.* Fiul mai mic al scriitorului, Lascăr, este rănit în luptele de la Dragoslavele; la 5 decembrie va fi operat în spitalul din Galaţi. înştiinţat, Duiliu Zamfirescu are accente de patriotism patetic, care vor fi decisive în hotărîrea de a scrie un roman al războiului de întregire (roman început şi rămas la primele pagini).

Moare Sultana Zamfirescu, mama scriitorului.

— *9/22 decembrie.* Din iniţiativa scriitorului, vasul Comisiunii europene a Dunării, „Carolus Primus", părăseşte Galaţii, o dată cu lăsarea nopţii, în faţa înaintării inamicului în Dobrogea. Pe vas se află tezaurul şi arhiva Comisiunii şi 40 de persoane, delegaţi şi membri de familie. Ţinta călătoriei: Odesa.

— *23 decembrie.* Vasul se află în rada portului Odesa, după o călătorie relativ liniştită, cu excepţia trecerii prin faţa Tulcei, unde artileria inamică deschisese, fără succes, focul asupra lui.

încă de pe vas, la 9/22 decembrie, începe o nouă serie memorialistică, însemnări din drumul spre Odesa, comentarii şi portrete.

1917 — *20 martie.* Scriitorul încheie, la Odesa, redactarea manifestului-testament în care explică polemic pentru ce a fost contra războiului, vehement rechizitoriu împotriva guvernanţilor şi schiţă de program politic pentru viitor.

Cunoaşte, la Odesa, o tînără de nici 20 de ani, pentru care inima bătrînului bard începe să bată tinereşte. Ei îi închină un număr de poezii, care vor intra în cuprinsul volumului *Pe Marea Neagră.*

Contacte cu lumea politică aflată în refugiu la Odesa, în vederea constituirii unei asociaţii naţionale, îndreptată împotriva politicienilor compromişi, vinovaţi de dezastrul care avea loc, şi ţintind la instaurarea unui sistem de guvernămînt fără partidele politice. Numele generalului Averescu e tot mai mult pomenit în adunările care au loc.

— *aprilie.* Expediţie plină de riscuri pînă la Vaslui şi Huşi, unde se afla fiica sa, refugiată, pentru a-şi vedea primul nepot; împotriva exantematicului se îmbracă în costum de cauciuc.

— *1 decembrie.* E surprins pe străzile Odesei de bombardamentul dezlănţuit de bolşevici asupra oraşului, ocupat de petliurişti.

1918 — *18 ianuarie.* însemnare de pe bordul vasului „Carolus Primus": „Astăzi în zori am fugit din Odesa. De trei zile flota bombardează oraşul." Ţinta călătoriei: portul Sulina.

— *februarie.* Sosit la Galaţi, după o călătorie plină de peripeţii şi după o rătăcire primejdioasă pe mare, în căutarea braţului Sulina, pleacă în scurt timp la Iaşi — Odobeştii sînt în continuare sub ocupaţie — şi ia parte la preparativele de alcătuire a noii formaţii politice, „Liga poporului", în frunte cu generalul Averescu, care se va constitui în martie acelaşi an.

— *20 februarie.* E trimis de primul guvern Averescu într-o funcţie diplomatică la Chişinău. Cîteva zile mai tîrziu soseşte în oraş, unde rămîne mai puţin de două luni.

— *5 martie.* După ce încheie armistiţiul de la Buftea, guvernul Averescu este înlocuit de guvernul Marghiloman, al „înfrîngerii", care tratează pacea; „Liga poporului" se constituie acum, în atmosfera de doliu naţional, ca urmare a răpirii munţilor, a Munteniei şi Dobrogei şi a unor condiţii umilitoare impuse de ocupanţi. Scriitorul e rechemat de noul guvern din misiunea sa,

— *aprilie.* Din nou la Iaşi. Demisionează din funcţia de reprezentant al României în Comisiunea dunăreană — care nu funcţiona — ca să se consacre politicii militante.

— *12 aprilie.* Apare primul număr al ziarului *îndreptarea^* aparţinînd grupării generalului Averescu, „Liga poporului"' între ai cărei fruntaşi se află Duiliu Zamfirescu. Numele ziarului e dat chiar de el, după acela al romanului *1ndreptări*,

— *iunie—septembrie.* Călătorii frecvente, dar de scurtă durată, spre munţii Moldovei, unde se aflau majoritatea oamenilor politici în refugiu şi regele. De asemenea, călătorii la Galaţi şi la Odobeşti — restituiţi Moldovei — „simplement pour finir la solitude", de fapt pentru organizaţiile locale ale partidului averescan.

Locuinţa de la Iaşi: str. Toma Cosma, nr. 7, la familia Sculy. Vizite dese la Stînca, lîngă Iaşi.

— *1 august.* în *îndreptarea* apare poezia *în parcul de la Genzano,* sinteză de mituri italice şi româneşti.

— *1 septembrie.* Din nou, în *îndreptarea,* un ciclu de poezii: *în amurg, Adio, Unei copile la Schit, Mărgărint.*

— *16 august.* Ziarul începe să publice suita de articole ale rubricii *Literatura: Poeţii, Poeţii şi politica, Expresiunea poetică* etc, exegeze interesante, cu expuneri teoretice şi aplicaţii analitice.

— *septembrie.* Pregătiri pentru apariţia revistei *îndreptarea literară* — în jurul căreia se grupează un număr important de scriitori — şi a *Calendarului* „Ligii poporului".

— *29 septembrie.* Apare în ziarul *îndreptarea* articolul lui Duiliu Zamfirescu *Sflnta nevoie,* cel mai expresiv pentru concepţia sa social-politică din această perioadă.

— *7 octombrie.* Apare primul număr din revista — mai mult supliment literar şi cultural —*îndreptarea literară;* conducător: Duiliu Zamfirescu, care scrie articolul de fond (nesemnat). Dintre colaboratorii revistei, după cum anunţă ziarele, trebuiau să facă parte P. P. Negulescu, I. A. Rădulescu-Pogoneanu, poporaniştii Stere, Ibrăileanu, Sadoveanu (cei care peste un an vor scoate *însemnări literare* şi, peste încă unul, *Viaţa românească).*

Din revistă nu se păstrează exemplare, dar, după cum spun ziarele, în nr. 3 apare poezia *Malvina* de Duiliu Zamfirescu, închinată tinerei de 19 ani care semănase o floare tîrzie în grădina tomnatică a bardului.

Revista trebuia să apară în 4 pagini şi în 20 000 de exemplare, tiraj enorm pentru acel timp.

— * *octombrie.* În şedinţa Academiei, ţinută în refugiu, la Iaşi, scriitorul îl propune membru pe poporanistul Stere; propunerea fiind respinsă, îl susţine, cinci zile mai tîrziu (13 oct.), pe alt poporanist, G. Ibrăileanu, respins şi el.

— *15 octombrie.* Duiliu Zamfirescu este ales vicepreşedinte al Academiei Române.

— *16/28 noiembrie.* Secţiunea Putna a „Ligii poporului" îşi proclamă preşedintele — pe Duiliu Zamfirescu.

— *1 decembrie.* Ziarul *îndreptarea* se mută la Bucureşti, de unde fuseseră izgoniţi recent ocupanţii germani. Scriitorul va veni şi el curînd în capitală, după un scurt ocol prin Odobeşti, Galaţi şi Focşani.

— *ÎS decembrie.* Are loc manifestaţia muncitorilor tipografi din Bucureşti, în piaţa Teatrului Naţional; ziarul *îndreptarea* ia vehement apărarea lor.

1919 — *29 aprilie/6 martie.* Dintr-o scrisoare către fiul său: „De cînd trupele noastre înaintează în Transilvania... mă simt fericit, parcă mi s-ar fi întîmplat ceva personal bun".

— *8 iulie.* Iese de sub tipar volumul de poezii *Pe Marea Neagră.*

— *iulie.* Scriitorul are o primă criză hepatică gravă.

— *septembrie.* Duel din cauze politice— puţin a lipsit ca finalul să fie unul fatal („L'une des balles m'a siffle *k* l'oreille", ii scria fiului său).

în almanahul *Cetiţi-mâ* se publică o urmare a *Amintirilor din cariera diplomatică,* schiţa boccaciană *O partidă în trei,* cu subtitlul *John Jame* contra mormonilor.*

— *noiembrie.* O nouă piesă a aceluiaşi ciclu de memorialistică diplomatică, în *Convorbiri:* nuvela *O muză.*

1920 — *7—8 februarie.* Au loc, în patru judeţe, alegeri parţiale de senatori, în care candidează şi membrii „Ligii poporului". Duiliu Zamfirescu este ales la Putna cu o zdrobitoare majoritate (două treimi din totalul voturilor exprimate). Dar săptămînile de propagandă electorală s-au soldat cu un inceput de congestie.

— *16 februarie.* In cadrul unei şedinţe furtunoase, rosteşte în Senat un discurs incendiar, hărţuit de adversari şi războindu-se aprig cu ei.

— *1 martie.* În primul număr al noii serii a *Vieţii româneşti* îi apare poezia *C e-a mai fost;* revista îl trece între colaboratorii permanenţi şi între membrii „Asociaţiei literare şi ştiinţifice *Viaţa românească".* Vechiul conflict se încheiase încă în timpul sesiunii Academiei din 1918.

— *12 martie.* Gruparea averescană („Liga poporului") este chemată să formeze guvernul. Duiliu Zamfirescu este ministru de externe. O lună mai tîrziu (16 aprilie), gruparea îşi ia numele „Partidul poporului"r

— *iunie.* Au loc noi alegeri, în care partidul averescan obţine o mare majoritate şi 159 mandate de deputat, în timp ce celelalte grupări şi partide totalizează împreună 52 de mandate (liberalii boicotaseră de fapt alegerile). Scriitorul candidează ca deputat la Putna şi este, desigur, ales.J

— *30 iunie.* E ales preşedintele Camerei deputaţilor, funcţie pe care o va păstra în toate sesiunile parlamentare următoare, pînă la 24 ianuarie 1922, cît durează stagiul guvernamental al formaţiei averescane. In această şedinţă expune planul de guvernare al ligii, dînd loc larg unei patetice declaraţii proprii, a diplomatului şi politicianului, dar mai ales a scriitorului patriot care-şi vedea visul cu ochii: ţara întregită.

— *septembrie—noiembrie.* O violentă campanie de presă este dezlănţuită de liberali pentru a-l compromite („Une guerre â mort estdeclanchee par Ies liberaux contre *moi").* E acuzat, printre altele, că a colaborat cu germanii în anii neutralităţii şi că a primit o sumă de bani de la ei. De fapt se urmărea împiedicarea realegerii sale în fotoliul de preşedinte al Camerei ^

— *1 decembrie.* Citeşte în faţa Camerei o declaraţie —apărută în ziar (7 dec.) sub titlul *Răspuns unor calomnii—i^* care denunţă şi spulberă învinuirile formulate de liberali; comisia de anchetă, instituită la cererea sa, îşi prezintă raportul şi, la sfîrşit, Camera votează o moţiune prin care „înfierează 'campania de rea-credinţă" dusă împotriva preşedintelui său şi-i înnoieşte mandatul pentru noua sesiune.

Casa Şcoalelor îi tipăreşte o culegere, *Poezii,* selecţie din volumele anterioare. Prefaţă: M. Dragomirescu.

Şi totuşi, în faţa atîtor dovezi de solidaritate politică şi literară, „ces succes d'amour propre me laissent triste. Je suiş un peu seul — du reste, je l'ai âte toute ma vie...", se confesa fiului său. De aici încep de fapt marile zguduiri care aveau să-i scurteze zilele.

1921 — *ianuarie.* Călătorie în Franţa, pe Riviera, unde murise prietenul John James, eroul central al *Amintirilor din cariera diplomatică.*

— *13/26 ianuarie.* Moare Lascăr, fiul mai mic al scriitorului, rănit grav într-un duel. E înmormîntat în cimitirul din Focşani, alături de bătrînul Lascăr Zamfirescu, stins cu 11 ani mai înainte. „Avec la mort de mon fils, la vieillesse est entrâe dans mon âme, puisque la mort tue l'effort", declaraţie către fiul său, rămas acum unicul, la 22 ianuarie/3 februarie 1922-

— *21 noiembrie.* Octavian Goga, ministrul cultelor, îl numeşte din nou membru în Comitetul de lectură al Teatrului Naţional din Bucureşti.

— *29 noiembrie.* E ales din nou preşedinte al Camerei cu o zdrobitoare majoritate: 144 voturi din cele 146 exprimate. Dar, în timp ce prestigiul său este în creştere, gruparea averescană e în pragul descompunerii.

— *13 decembrie.* Generalul Averescu este răsturnat de la putere, ca urmare a crizei declanşate prin demisia lui Take Ionescu, ministrul de externe, care va fi şi chemat să constituie noul guvern. Parlamentul rămîne în funcţiune, dar prorogat, încă o lună.

Vie activitate politică, publică şi de culise, pentru stabilirea succesiunii guvernamentale. Scriitorul participă intens la tratative şi conciliabule. „Le roi fait le jeu des liberaux et ca peut devenir dangereux pour son repos", profetizează el.

1922 — *24 ianuarie.* Noul guvern, în frunte cu Take Ionescu — care* provocase în decembrie criza printr-o sciziune spectaculoasă — dizolvă corpurile legiuitoare. Se încheie cariera lui Duiliu Zamfirescu de deputat şi de preşedinte al Camerei.

îl bîntuie gînduri de vindictă şi planuri incendiare de activitate politică — să părăsească partidul generalului Averescu, pentru care nu mai nutreşte vechea dragoste idolatră, „l'engouement d'il y a deux ans"— şi să întreprindă mari iniţiative „pour chasser les bandits", adică pe takişti şi apoi pe liberali.

— *februarie-martie.* Editura „Cultura naţională", nou înfiinţată, îi propune retipărirea unei serii din operele sale, începînd cu *Romanul Comăneştenilor.* Scriitorul pregăteşte pentru tipar romanele *Viaţa la ţară* şi *Tănase Scatiu;* primul din ele va apărea în a doua jumătate a aceluiaşi an, celălalt în anul următor.

De asemenea adună, pentru aceeaşi editură, proza publicată după 1905, volumul de schiţe, amintiri şi nuvele *O muză,* apărut postum, tot în 1922.

— *martie.* Alegeri. înfrîngere dezastruoasă pentru gruparea averescană. Triumf liberal total. Din nou profeţii politice: viitoarele alegeri vor aparţine unui partid întemeiat pe ţărănime. E revelaţia forţei unei mase căreia, pînă atunci, nu i se recunoscuse importanţa în arena politică.

— *aprilie.* Audienţă la rege, pentru a încerca — zadarnic! — să-1 oprească de a se angaja în politica brătienistă. Este ultimul său act politic esenţial. O dată cu începutul muncilor de primăvară, se retrage la Faraoane, trist, bolnav, hrănind gîndul întoarcerii spre literatură.

Ţine la Focşani o conferinţă, cu prilejul dezvelirii unei plăci comemorative, cu numele foştilor elevi ai liceului „Unirea" din localitate, morţi în războiul din 1916—1918.

— *15 mai.* Pleacă de la Faraoane la Bucureşti, pentru a-şi pregăti călătoria la Carlsbad, în vederea tratamentului bolii de ficat.

— *iunie.* înainte de proiectata călătorie în străinătate, porneşte cu automobilul propriu, recent cumpărat, într-o vizită la mănăstirile din judeţul Neamţ, îndrăgite în vara anului 1918. E însoţit de o soră şi o nepoată.

Prima etapă: Agapia, ca oaspete al mitropolitului, aflat acolo în vacanţă. Chiar a doua zi, înainte de amiază, se declară o gravă criză hepatică, însoţită de dureri atroce, urmată de o alta, după cîteva ore, aceasta continuată, cu intermitenţe, în tot cursul nopţii.

în noaptea de vineri spre sîmbătă 3 iunie moare, la Agapia, Duiliu Zamfirescu, în urma crizei hepatice declarate în ajun. în octombrie ar fi împlinit 64 de ani.

— *6 iunie.* înmormîntarea, în cimitirul de la Focşani, alături de tatăl şi de fiul său. Iau cuvîntul: prefectul de Putna, Manigomian, I.A1. Brătescu-Voineşti din partea Academiei şi a Teatrului Naţional, Gr. Bilciurescu din partea Ministerului de Externe, Leon Mrejeru, preşedinte al Camerei deputaţilor, colonel Barca din partea armatei, Th. Cudalbu şi G. Trancu-Iaşi din partea organizaţiei centrale şi I.P. Rădulescu din a celei locale a partidului averescan şi general N.N. Condiescu din partea regelui.

Nimeni — remarca presa — din partea Societăţii scriitorilor!

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Ediția de față din opera lui Duiliu Zamfirescu este cea mai cuprinzătoare din cîte s-au publicat pînă acum, atît în ceea ce privește sectoarele explorate amplu în edițiile anterioare — poezia, nuvela și romanul, corespondența — cît și în direcțiile de activitate ale scriitorului care nu au fost consemnate în volume nici în timpul vieții sale și nici mai tîrziu: publicistica literară din prima perioadă, schița și reportajul, dramaturgia, cronica literară și artistică, eseul critic etc. Pentru prima oară sînt folosite toate manuscrisele cunoscute pînă în prezent, în vederea îmbogățirii și întregirii operei sale, a restabilirii unor texte de bază, și sînt notate variantele, descoperind cititorului un laborator intim, care a fost vast, însă care a fost mai mult intuit — dintr-o parte a corespondenței sale — decît cunoscut, și cel mai adesea nu în laturile esențiale.

Primele volume ale ediției sînt consacrate, firesc, poeziei, *Romanului Comăneștenilor* și nuvelei, prin care, îndeosebi, Duiliu Zamfirescu și-a dobîndit, de trei sferturi de veac, locul său de frunte între scriitorii români clasici. Volumele următoare cuprind romanul *Lydda. Scrisori romane,* teatrul, publicistica din prima și din ultima perioadă de activitate, corespondența și alte opere ale autorului. Este de la sine înțeles că o operă cum este a sa, acoperind mai mult de patru decenii, abordînd toate genurile și speciile literare, rezumînd mai toate direcțiile și modalitățile frecventate de predecesori și contemporani și inaugurînd, la rîndu-i, drumuri proprii, fertile, experimentînd formule noi, nu putea să nu aibă inegalități, vibrații de intensitate diferită, de multe ori fatale pentru valoarea unora din scrieri. Ediția a ținut seama de această împrejurare și a operat o necesară selecție, care lasă în continuare, în paginile de volum, în coloane de ziare și de revistă, sau în file de manuscris, un număr de compuneri voite literare, dar în care și-au spus un cuvînt mai concludent efemerul, improvizația, ambițiile prea puțin sprijinite de înzestrarea efectivă în materie.

Aceasta privește cu deosebire două perioade: aceea a publicisticii de la *România liberă,* adică anii 1880—1884, și, într-o măsură ase-

mănătoare, scurta întoarcere la gazetărie — de data aceasta politică» de partid — după cel dintîi război mondial, la ziarul *Îndreptarea'*

Totuşi, s-au ales numeroase piese reprezentative ale acestor perioade, dintre care cea aparţinînd debutului — şi mai diversă, şi mai bogată — restituie literaturii un veritabil profil scriitoricesc nou, diferit în substanţă de autorul *Vieţii la ţară* şi al *Imnurilor păgîne* şi părăsit aproape cu totul şi de autor şi uitat de istoria literară.

Duiliu Zamfirescu a fost editat relativ puţin în timpul vieţii sale. Nu rare sînt cazurile cînd lucrări importante ale operei sale n-au cunoscut alte ediţii decît cele princeps. Aceasta simplifică, dintr-un punct de vedere, chestiunea alegerii textelor de bază pentru ediţia prezentă; însă, de altă parte, dă naştere unei probleme noi, aceea a măsurii în care trebuie păstrate grafii şi forme părăsite o dată cu evoluţia limbii, pe care, în mod explicabil, autorul însuşi nu le-a mai utilizat după trecerea anilor în scrierile sale noi şi le-ar fi părăsit, desigur, în cele vechi, dacă acestea s-ar fi bucurat de ediţii succesive.

Reluarea unor poezii şi nuvele în manuale didactice sau în cîte-o antologie, în timp ce scriitorul trăia, nu ajută la rezolvarea problemei şi nici culegerea poetică din 1920, alcătuită cu încuviinţarea, dar fără participarea autorului, deci nerevăzută de el. Seria definitivă de *Opere,* sub îngrijirea sa, iniţiată de „Cultura naţională", în 1922, s-a oprit o dată cu începutul ei, reducîndu-se la reeditarea romanelor *Viaţa la ţară* (1922) şi *Tănase Scatiu* (1923) şi la adunarea ultimelor nuvele — apărute pe parcursul unui deceniu şi jumătate — în volumul *O muză* (1922). Astfel, această ediţie dă anumite sugestii cu privire la stabilirea textului, nu însă şi în legătură cu sumarul şi gruparea materialului în volum.

In lipsa unor coordonate indicate de autor însuşi, s-a ales criteriul cel mai practicat în astfel de cazuri, acela al organizării volumelor ediţiei pe genuri şi grupuri de opere înrudite tematic, dispuse cronologic în cele trei secţiuni obişnuite: din volume, din publicaţii şi din manuscrise. Ordinea lucrărilor din ultima categorie, atunci cînd n-au existat alte argumente mai sigure (corespondenţă, continuităţi tematice etc.), a fost stabilită cu ajutorul caligrafiei, foarte concludentă la Duiliu Zamfirescu; mai ales pentru perioada pînă la 1890; de la scrisul cam grăbit, cu oarecari preţiozităţi constînd în ornamente, curburi netrebuitoare la *l* şi *f,* şi de la suma de accente ale alfabetului din perioada dezbaterilor Junimii, se ajunge la acel scris sever, perfect ordonat, alcătuit ca un desen, cu rotunjimi întrucîtva gotice, mărturisind fermitate şi cenzură interioară. Toate acestea se simt cu cît ne apropiem de plecarea în Italia; acolo tiparul se va desăvîrşi, rămînînd în esenţă acelaşi pentru restul vieţii, dar fiecare dintre componente pronunţîndu-şi separat şi mereu mai evident dimensiunile şi caracterele. Pentru prima perioadă, transformarea e cu putinţă de urmărit cîteodată chiar de la an la an; pentru stagiul italic intervine oarecare aproximaţie, care se va prelungi în aceleaşi proporţii şi pentru anii de după 1906.

în acest fel se va preciza şi întregi şi bibliografia generală a operei scriitorului, pînă acum parţială în cele cîteva lucrări care au explorat întinsul ei teritoriu. Cele mai importante dintre acestea sînt:

Gh. Adamescu, *Contribuţiune la bibliografia română,* ed. Casa Şcoalelor, fasc.I — 1921 (p. 144-145), fasc. II - 1923 (p. 248-250), fasc. III — 1928 (p. 171-173).

Pimen Constantinescu, *Opera lui Duiliu Zamfirescu, Bibliografie,* în *Milcovia,* III, voi. I—II, Focşani, 1932.

Lucian Predescu, *Duiliu Zamfirescu (Viaţa şi opera),* Ed. „Cugetarea", 1938.

Toate datele cuprinse aici, ca şi aparatul critic al ediţiei în 7 volume *(Poezii, Nuvele* şi *Romanul Comăneştenilor* — 5 volume), apărută în Ed. „Scrisul românesc",Craiova, sub îngrijirea Marianei Zarafirescu-Rarincescu, au fost verificate, iar unde a fost cazul, corectate şi sporite cu informaţii noi, creîndu-se o evidenţă aproximativ completă a scrisului şi tipăriturilor lui Duiliu Zamfirescu.

Fiecare volum al ediţiei prezente cuprinde, în linii generale, indicaţiile de ordin bibliografic privind domeniul pe care-l reprezintă, pentru a da cititorului imaginea unitară a direcţiilor în activitatea scriitorului; ultimul cuprinde bibliografia întregii opere, alcătuită după normele de specialitate; tot acolo sînt înregistrate, selectiv, şi lucrările care s-au scris de-a lungul anilor despre opera sa, precum şi indicele general de nume.

Alcătuirea ediţiei prezente şi aparatul ei critic — prefaţă, cronologie, note şi variante, bibliografie — a urmărit să realizeze o configurare integrală a profilului literar al lui Duiliu Zamfirescu, relevînd în mod corespunzător trăsăturile sale consacrate de istoria literară şi, în acelaşi timp, descoperindu-i noile dimensiuni, rămase pînă acum puţin sau de loc cunoscute, corectînd în direcţii principale viziunea asupra personalităţii sale şi propunînd de fapt o nouă interpretare a destinului său şi a operei sale. Aceasta s-a realizat în primul rînd prin selecţia de texte, în al doilea rînd prin invocarea, cu diferite prilejuri, în aparatul explicativ, a cvasi-totalităţii scrierilor, incluse în ediţie sau rămase în afara ei, şi anume prin aceea ce au ele semnificativ pentru definirea şi explicarea universului său, a surselor şi genezei operelor, a procesului de creaţie, a procedeelor artistice, înrudirilor tematice etc.; în al treilea rînd, prin observaţiile şi formulările din prefaţă şi note s-a urmărit clarificarea constantelor sale scriitoriceşti, ca şi a mutaţiilor succesive petrecute, în raport cu evenimentele vieţii, cu mediul, cu maturizarea experienţei literare. Ediţia a fost concepută, prin urmare, cu un accent mai larg asupra laturii istorice şi critice, din nevoia de a aduce cît mai multe argumente, oferite de înseşi viaţa şi opera scriitorului, pentru a rezulta, chiar în afara unui studiu monografic — ş ichiar în lipsa unei ediţii complete, o viziune cît mai exactă şi mai amănunţită a ansamblului operei şi personalităţii lui Duiliu Zamfirescu.

Cum în această direcţie variantele aduc totdeauna lămuriri şi sugestii interesante, clarificînd aspecte din laboratorul interior al scriitorului, indicînd surse, corelări între diferite scrieri, momente ale genezei lor etc; ediţia a dat un spaţiu larg variantelor în cadrul capitolului de *Note şi variante,* îndeosebi la poezii, unde întotdeauna un vers nou, o strofă diferită, imaginile anterioare celor definitive au, prin ele însele, o funcţie estetică diferită în comparaţie cu alte

genuri şi o valoare literară superioară căutărilor de acelaşi ordin din domeniul prozei.

Pornind de la constatarea, menţionată mai sus, că volumele lui Duiliu Zamfirescu au fost puţin reeditate In timpul vieţii scriitorului, capitolul de *Note şi variante* a renunţat, practic, la consemnarea tipăriturilor ulterioare primei ediţii, întrucît s-ar fi înregistrat o circulaţie în majoritatea ei postumă şi, de fapt, restrînsă. în schimb, pentru acest stadiu al cercetării operei lui Duiliu Zamfirescu, s-a dat amploare studiului genezei fiecăreia din scrieri, opiniei autorului despre ele, corelărilor interne existente între diferitele lucrări, surselor, factorilor şi condiţiilor care le-au generat, le-au însoţit şi influenţat elaborarea, într-un cuvînt, geografiei şi istoriei vii a fiecărei piese, acolo unde şi în măsura în care acestea au putut fi reconstituite, fazelor succesive pînă la definitivarea lor în forma care figurează în ediţia de faţă. O altă ediţie, ulterioară, ar putea da un loc mai larg şi ecourilor fiecărei lucrări în conştiinţa epocii şi în a generaţiilor care au urmat; deocamdată ediţia de faţă consemnează numai cîteva din ele, şi anume cu caracter de generalitate, în prefaţă şi prea puţin în note.

în acest cadru, referirea amplă la corespondenţa scriitorului se face, ca şi în cazul operei sale, folosindu-se deopotrivă lucrările publicate, cît şi cele rămase în manuscris şi de care cititorul va lua cunoştinţă abia în volumele ulterioare ale prezentei ediţii. Aceasta se referă în primul rînd la corespondenţă.

Scrisorile lui Duiliu Zamfirescu au fost mai toate publicate: cele către Titu Maiorescu în volumul *Duiliu Zamfirescu si Titu Maiorescu In scrisori* (1884-1913), Casa Şcoalelor, ed. I, 1937, ed. II, 1946, îngrijit de Emanoil Bucuţa; cele către Iacob Negruzzi, Nicolae Petraşcu şi Simion Mehedinţi în seria *Studii si documente literare,* voi. I —1931 şi respectiv voi. VI — 1938, voi. XI — 1940. Restul — dintre care mai numeroase şi foarte semnificative sînt cele către Trandafir G. Djuvara.Mihail Dragomirescu, Duiliu Ioanin şi Elena Miller-Verghy, de asemenea cîteva inedite adresate lui Maiorescu şi Iacob Negruzzi— se află publicate în volumul *Duiliu Zamfirescu. Scrisori inedite,* Ed. Academiei R.S. România, 1967, apărut sub îngrijirea lui Al. Săndulescu. In afara acestor culegeri rămîne un număr mic de pagini, aflate la Biblioteca universitară din Cluj (către Ilie Dăianu), altele la Eliza Zamfirescu-Leonida, soţia fratelui mai mic al scriitorului, inginerul Constantin Zamfirescu (ciornele scrisorilor către Silvia Montalba) şi, în sfîrşit, altele păstrate de Ion Ciuchi, lector la Institutul pedagogic din Bacău, acestea din urmă foarte interesante şi ele (căti* Ecaterina Mincu-Munteanu).

Tocmai ţinînd seamă că nu numai scrisorile tipărite, dar şi majoritatea textelor lor manuscrise sînt adunate în cîteva puncte cunoscute şi uşor accesibile — la Biblioteca Academiei, la Biblioteca Centrală de Stat şi la Biblioteca de literatură străină — citarea lor în cadrul *Notelor* s-a dispensat de repetarea continuă, de fiecare dată, a sursei după care este reprodus textul, pentru a nu încărca un aparat explicativ şi aşa voluminos. ~~~

în ce priveşte stabilirea textelor de bază şi a variantelor faţă de apariţiile din publicaţii, sau faţă de manuscrise, aceasta s-a efectuat

întotdeauna prin confruntarea tuturor formelor existente şi cunoscute ale lucrărilor. în capitolul de *Note şi variante* s-au consemnat numai diferenţele de termeni: formulări noi, adaosuri importante sau înlăturări semnificative de cuvinte, versuri, fraze etc, nu şi formele de grafie, foarte numeroase, şi nici acele deosebiri de vocabular, topică, prin care nu se introduc nuanţe noi în text.

Diferenţe de acest fel nu sînt puţine, dar de mică însemnătate literară, ele nu introduc aspecte stilistice sau de conţinut importante, încît să trebuiască toate consemnate. Cu atît mai mult cu cît este de presupus că măcar o parte din ele nu i se datoresc scriitorului, ci cîte unui tipograf cu iniţiativă şi imaginaţie, mai atent la sensuri şi mai puţin la exactitate.

De asemenea, nu au fost păstrate: *ţeară, vieaţă, respunde, oficierii, sermană, ertare, perdut, aşea, nicăerea, introdus, crîngi* (crengi), *tăbăriţi, Aglaea* etc, fiind socotite grafii sau intervenţii tipografice insolite; tot din categoria grafiilor fac parte: u final în cuvinte ca *voiu* (verb), *războia, condu, &* final în *adia, apropia* etc.; *t* şi *l, 6* şi *6* în cuvinte ca *slrmana, fântâna* etc; *pk, th* în *philosoph, theatru, Athena* etc. au fost transcrise după ortografia actuală. Numele proprii, ortografiate de scriitor greşit sau după grafii vechi, au fost şi ele corectate.

Scriitorul fiind moldovean şi urmărind în scrisul său o anumită coloratură stilistică nu doar de vocabular, dar şi prin reproducerea unor pronunţii specifice regiunii, ediţia păstrează cu consecvenţă, acolo unde se ivesc, forme de limbă ca: *primbla, genuchi, paseri, nimărui, minile, videa, discoase, desinind, nicăirea, despreţ, vmea, nouă* (fem. pl. de la nou), *tomnile, displetit, fantazie, speţiei, prevale, crăngi, coprinde, mumă, urieşi, ingălbini, dintâi, ceriul, pagiu* (paj), *răzămat, cucoare, sprincene, echo* (ecou) etc. în mod cert, ele nu sînt datorite întîmplării şi nici fanteziei unui zeţar neatent, de vreme ce sînt atestate de manuscrise, nu o dată alternînd cu formele curente ale limbii literare: *coprinde-cuprinde, displetit-despletit, paseri-păsări, mlnemiine, răzemat-răzămat-rezemat, crăngi-crengi, mumă-mamă, urieşi-uriaşi* etc. în consecinţă, ele s-au păstrat în toate formele. în toate formele s-au păstrat şi alte cuvinte, care nu atestă întotdeauna moldovenismul autorului: *or-ori, orce-orice, care-cari, tuturor-tutulor, zădarzadar, subţiratic-subţiratec, fanteziele-fantaziele, sub-subt-supt, marmoră-marmură, umări-umeri* etc. şi acestea frecvente în manuscrise, astfel că au fost menţinute şi acolo unde apar în tipărituri, fără să avem manuscrisele respective pentru confruntare.

S-au păstrat de asemenea genitivele în *ei (plăcerei, vremei, pustietăţei* etc), pentru care manuscrisele arată că autorul era foarte atent, deşi — mai rar — întîlnim şi grafia adoptată astăzi, în *ii (pădurii, ţarinii* etc), precum şi dubletul *slnt-sunt* (preferinţa autorului fiind totuşi pentru *sunt).*

Ţinînd seama că Duiliu Zamfirescu utilizează cîteodată forma substantivelor fără articolul final *l,* atît în literatură, cît şi în scrisori — dar aceasta aproape exclusiv pentru a crea un aer mai familiar, apropiat — aceste forme s-au păstrat. In ce priveşte vorbirea ţăranilor şi, în general, a oamenilor fără cultură, el le sugerează modul de a se exprima prin această eliziune a lui *l* final. „Aş vrea să vă rog

să-mi răspundeţi un lucru — îi scria el lui Titu Maiorescu, pe cînd lucra la romanul *Viaţa la ţară* — aţi băgat de seamă că ţăranii nu întrebuinţează niciodată articolul *ul* întreg; ei zic *omu,* iar nu *omul, calu, băiatu* etc. Cum trebuie să scriem noi cînd vorbesc ei? Sentimentul meu este că trebuie scris, în gura lor, fără *l."* (Scris, din 2/14 aug. 1893.) Manuscrisele sale nu sînt însă atît de consecvente („nu întrebuinţează niciodată"!) în această privinţă, nici în ce priveşte pe eroii săi ţărani, nici în corespondenţa proprie, unde lipsa lui *l* final e întîlnită mai des în prima perioadă literară.

Greşelile de tipar evidente şi de importanţăj-estrînsă au fost corectate tacit; la fel s-a procedat şi cu lecţiunile eronate ale manuscrisului original, chiar cînd consecinţele lor s-au prelungit în ediţii succesive. Insă, în anumite cazuri, unde se produseseră omisiuni sau schimbări de natură să afecteze mai substanţial înţelegerea textului, restabilirea acestuia a fost consemnată în subsolul paginii, o dată cu sursa după care se efectuează corectarea.

După obişnuinţă, capitolul de *Note şi variante* a fost orînduit în modul următor:

— Locul şi data primei apariţii (la lucrările rămase în ms., perioada probabilă a elaborării), cu indicarea semnătu»ii prime (unde ediţia nu indică semnătura, aceasta a cuprins numele întreg al autorului).

— Alte lucrări ale autorului, publicate concomitent, în acelaşi număr de publicaţie.

— Variante din manuscrise sau publicaţii; unde nu se specifică altfel, varianta notată aparţine manuscriselor.

— Indicarea textului de bază (în cazurile cînd acesta nu este specificat în *Nota asupra ediţiei* la fiecare volum).

— Biografia literară a lucrărilor, aprecieri ale poetului despre ele, semnificaţii şi sensuri deosebite, raportări la alte scrieri ale autorului, surse de inspiraţie şi filiaţii etc.

— Explicaţii ale unor nume proprii sau ale unor întregi versuri, expresii, paragrafe, scene etc.

Traducerile formulărilor în limbi străine, utilizate de autor sau de eroii săi, s-au dat în subsolul paginii respective, marcîndu-se în text cu steluţe. In *Note* citatele din alte limbi se traduc de obicei alăturat, în paranteze. Cifrele arabe care figurează în text indică termenii, versurile sau paragrafele pentru care se dau explicaţii în capitolul final de *Note şi variante* al fiecărui volum.

Explicaţia cuvintelor comune de mai restrînsă circulaţie se dă la sfîrşitul volumului, în cadrul unui glosar. Acolo unde au existat cuvinte de acest fel explicate de însuşi autorul, acestea au fost reproduse în glosar, cu specificaţia *n.D.Z.* între paranteze; adaosurile următoare acestei specificaţii aparţin editorului.

Volumul întîi cuprinde şi cei doi indici alfabetici speciali, practicaţi la ediţiile de poezie: unul după titlul poeziilor, al doilea după primul vers. Poeziile fără titlu au fost întitulate, după obişnuinţă, cu primul vers, reprodus în întregime sau parţial şi scris între paranteze drepte [ ]. Tot între paranteze drepte sînt introduse menţiunile sau explicaţiile editorului, atunci cînd textul scriitorului le necesită şi, ca atare, este întrerupt; alte explicaţii, variante etc, se dau între paranteze simple ( ).

Pentru a descongestiona într-o măsură capitolul de *Note şi variante* s-au utilizat un număr de prescurtări ale titlurilor de publicaţii

Lista prescurtărilor:

At. rom.	— *Ateneul român*
Cont.	— *Contemporanul*
Conv. cr.	— *Convorbiri critice*
Conv. Ut.	— *Convorbiri literare*
E\t. roum.	— *L'Etoile roumaine*
Fam.	— *Familia*
FI.	— *Flacăra*
Ind. Roum.	— *L'Independance Roumaine*
îndr.	— *îndreptarea*
îndr. Ut.	— *îndreptarea literară*
Lit.	— *Literatorul*
Lit. şi art. rom.	— *Literatură şi artă română*
Rev. id.	— *Revista idealistă*
Rev. lit.	— *Revista literară*
Rev. Roum.	— *Revue Roumaine*
R. I.	— *România liberă*
R. l.-Nr. lit.	— *România liberă-Număr literar*
Rom.	— *Românul*
Rom. (A)	— *Românul (Arad)*
Telegr.	— *Telegraful*
V. r.	— *Viaţa românească*
V. naţ.	— *Voinţa naţională*

NOTĂ ASUPRA VOLUMULUI I - *POEZII*

Duiliu Zamfirescu a tipărit în timpul vieţii sale şase volume de poezii: *Fără titlu* (1883), conţinînd şi nuvele, *Alte orizonturi* (1894), *Imnuri păgine* (1897), *Poezii nouă* (1899), *Pe Marea Neagră* (1919), *Miriţă* (1919), cinci dintre ele în cîte o singură ediţie; poemul *Miriţă* a beneficiat, şi la apariţia sa în *Analele Academiei* (1910), ca şi în volumul *Pe Marea Neagră,* de un număr de exemplare, greu de numit, totuşi, ediţie propriu zisă — de fapt simple *extrase,* deşi a circulat cu copertă distinctă. Totodată, în 1920 a apărut o culegere restrînsă din poeziile scriitorului, alcătuită de Mihail Dragomirescu, avînd caracter mai mult şcolar, de popularizare; se poate considera că autorul n-a participat la alcătuirea ei. După cum arată mai mulţi contemporani ai săi (Ion Pillat, Marin Simionescu-Rîmniceanu) şi fiul său, scriitorul Alex. Duiliu Zamfirescu, o selecţie urma să apară la „Cultura naţională", unde s-au şi publicat primele două romane din ciclul Comăneştenilor. Moartea neaşteptată a scriitorului a împiedicat trecerea la îndeplinirea acestui proiect. După spusele persoanelor menţionate, selecţia avea să fie foarte severă; de exemplu, urma să nu figureze *Harpista* (Ion Pillat, *Poezia lui Duiliu Zamfirescu — Cuvinte rostite,* în *Milcovia,* III, voi. I—II, 1932) — deci latura mai direct socială — poate şi o parte din poemele romantice din tinereţe. In acest caz, înseamnă că selecţia ar fi dat prioritate poeziei de orientare mai mult parnasiană şi neoclasică, cea care se încadrează mai bine crezului afirmat în *Către Diana:* „A fi rece şi frumoasă: simbolul eternei arte".

Un text din jurnalul inedit al lui Mihail Dragomirescu, care alcătuise şi ediţia din 1920, dovedeşte că nici această selecţie, oarecum definitivă — sau poate e vorba de o alta? — nu-i antrenase prea mult interesul lui Duiliu Zamfirescu şi că era posibil ca nici să n-o facă el. Iată ce scrie criticul: *„Joi, 18 mai 1922. Vizitez pe Duiliu Zamfirescu, pentru ca să-mi dea voie să-i fac antologia poetică cum o voi crede de cuviinţă. ...* îi *vorbesc şi de rolul ce eventual l-ar putea juca in noua organizare a* Ateneului. *El imi răspunde cu cîteva cuvinte care-mi fac o profundă impresie: «De cînd am pierdut băiatul, nu mai văd nimic*

în viaţă... Eu am pierdut sensul oricărei activităţi publice!»" Punerea la punct a „antologiei poetice" făcea parte, se vede, din aceste „activităţi publice" pentru care nu mai avea îndemn interior să le ducă singur la capăt, de la care, totuşi, nu înţelegea, probabil, să absenteze cu totul, ceea ce ar fi dorit M. Dragomirescu pentru a asigura o mai mare severitate a selecţiei. Lucrurile nu au înaintat mai departe şi, în afară de unele presupuneri şi mărturii destul de imprecise ale contemporanilor, nu avem alte indicii despre felul cum şi-ar fi văzut scriitorul o ediţie a poeziei sale.

Prima şi cea mai amplă culegere din versurile lui Duiliu Zamfirescu, pînă la cea de faţă, a publicat-o Mariana Zamfirescu-Rarincescu, în cele trei ediţii din colecţia „Clasicii români comentaţi", Ed. „Scrisul românesc", Craiova (1935, 1939 şi 1942). Sînt cuprinse aici în întregime sumarele ultimelor patru volume tipărite de poet în timpul vieţii, iar în ediţiile a II-a şi a III-a şi un număr de 10 poezii şi poeme din cele 21 ale primului volum; de asemenea, în toate cele trei ediţii apar, în capitolul ***Varia,*** 15 piese adunate din publicaţii (dintre care una neaparţinînd lui Duiliu Zamfirescu: ***April),*** precum şi 9 traduceri din Leopardi şi Carducci. Cu toate că ediţia lăsa mai departe în reviste şi ziare încă un număr mare de poezii, iar manuscrisele nu erau de loc scoase la iveală, ea este valoroasă pentru amploarea ei şi pentru bogatele indicaţii bibliografice. Alte culegeri, ulterioare, sînt limitate şi fragmentare prin natura colecţiei în care au apărut („Biblioteca pentru toţi", „Biblioteca şcolarului" etc), prin destinaţia şi caracterul lor, de mare popularizare.

Volumul de faţă adună cvasi-întreaga creaţie poetică a lui Duiliu Zamfirescu din volume, publicaţii şi manuscrise. Au fost lăsate la o parte doar un număr restrîns de simple versificări sau cronici rimate (o parte a acestora din urmă este ilustrată, totuşi, în volumul care cuprinde publicistica). Toate aceste titluri au fost însă înregistrate în cadrul indicilor finali, într-un capitol separat; tot acolo au fost înregistrate şi poeziile intercalate de autor în lucrări de proză sau teatru şi neincluse de el în volume, dar figurînd în diferitele volume ale ediţiei de faţă la locurile corespunzătoare, o dată cu lucrările respective. Astfel, în sumarul şi indicii volumului prezent, cercetătorul şi cititorul au o informaţie completă asupra creaţiei poetice a lui Duiliu Zamfirescu cunoscută pînă acum; pentru marea ei majoritate, se reproduc textul şi variantele; pentru rest se indică sursele bibliografice pe baza cărora textele în cauză pot fi aflate numaidecît.

Aceasta în legătură cu poeziile constituite ca atare, sau, în ce priveşte manuscrisele, în legătură cu acelea care au un caracter finit, de sine stătător.

Totodată, pentru a lărgi şi mai mult cunoaşterea poeziei lui Duiliu Zamfirescu, capitolul de ***Note şi variante*** reproduce critic nu numai variantele şi formele intermediare ale poeziilor, ci şi o mare parte din începuturile necontinuate şi strofele disparate, înrudite ca tematică, viziune poetică şi manieră de versificaţie cu unele din poeziile publicate de autor sau cu acelea din manuscrise care pot fi considerate drept definitivate. Sub acest raport, ediţia urmăreşte prin capitolul său de ***Note şi variante*** nu numai să înregistreze diferenţele de text ale formelor publicate în volume şi reviste faţă de manuscrise,

dar şi să reconstituie, la majoritatea poeziilor, cît mai larg, ansamblul de idei, universul de imagini din care s-au cristalizat poeziile publicate. Duiliu Zamfirescu a abordat numeroase direcţii şi modalităţi poetice, fără să stăruie aparent în vreuna, ceea ce a putut lăsa impresia unui anumit diletantism în materie, sau chiar a epigonismului, deşi în multe sectoare este un înaintaş şi nu un succesor. Laboratorul său poetic întăreşte această opinie pentru multe direcţii şi modalităţi, care, altfel, apar singulare în opera sa tipărită. Poetul dădea drumul în public mai cu seamă prototipurilor, capetelor de serie; ideea exploatării largi a unui filon fertil descoperit îi oprea cel mai adesea condeiul de la primele strofe ale poeziilor care urmau drumuri aproximativ cunoscute. Editorul a socotit însă că nu trebuie să lase nevalorificate aceste potente, retezate de scriitor, cu o stăruinţă pe care trebuie s-o regretăm. Astfel că, alături de traducţia unor simboluri utilizate — a căror înţelegere incompletă ascunde temelia realistă sau punctele de plecare autobiografice ale unei mari părţi din producţia sa poetică — ediţia dă spaţiu larg laboratorului poetic scriitorului nu din simplă curiozitate bibliografică, ci pentru că în acest fel — iar adesea numai în acest fel — rezultă mai clar pentru cititor amploarea adevărată şi sensurile social-umane bogate ale poeziei lui Duiliu Zamfirescu.

Sumarele volumelor apărute în timpul vieţii scriitorului au fost reproduse în întregime. Poemul ***Miriţă,*** răspîndit întrucîtva încă din 1910, cu prilejul „extraselor" din ***Analele Academiei,*** nu a fost detaşat din sumarul volumului ***Pe Marea Neagră,*** unde autorul l-a introdus, indicînd prin aceasta că numărul de exemplare de atunci nu trebuie totuşi echivalat cu o ediţie, cu o primă apariţie de sine stătătoare.

Textul de bază în acest prim capitol este acela al volumelor apărute cînd scriitorul trăia. Două omisiuni evidente, ambele în volumul ***Pe Marea Neagră*** — una în cîntul XIV al poemului ***Miriţă*** şi alta în ***Lumină nouă. Domniţa Albă*** — s-au restabilit după ***Anale*** şi ***Convorbiri.***

FĂRĂ TITLU

MAMEI

Cum cade-n primăvară, din merii înfloriți
Ninsoare de flori albe pe crini îmbobociți,
Aşa din pomul grijei, pe fruntea-ți gînditoare,
De ondulate bucle căzut-a o ninsoare.
O... mamă, ştiu că-n lume şi eu am fost un măr
Ce-am nins pe a ta frunte, de timpuriu, alb păr...
Dar de-aş putea vreodată, sub ramurele mele,
Să te umbresc in tihnă, păzită de-orce rele,
Am face-atuncipe lume, eu, cel mai mindru pom,
Tu, cea maisfintă floare ce-a cunoscut vreun om;
Am împleti cununa a două lungi viețe
Uitînd de restul lumei, uitați de bătrînețe,
Şi fericiți am trece de oameni depărtați,
Căci fericiți sunt astăzi acei ce sunt uitați.

LEVANTE ŞI CALAVRYTA
LA MISSOLONGHI

Voi, ce-n faţa mea, tăcute, mari ruini de amintire,
înălţaţi ziduri ştirbite, triste resturi de mărire,
Vorbiţi, spuneţi, ce e timpul, voi care-aţi purtat pe umeri
Veacuri mari ca vecinicia, ani ce nu mai poţi să-i numeri!
Spune, Zante[1], unde-i timpul cînd Byron, în linştire,
Pe-ale mărei tale valuri dorul său şi-l legăna...,
Ş-ale vîntului suspine cînd nebuna sa'iubire
Cu suspine le-ngîna?

Missolonghi, unde-i vremea cînd pe zidurile tale,
Surîzînd mureau toţi grecii ca eroii din poveşti?
Unde-s sfintele morminte după adormita vale
Ce opreau cu-ale lor umbre pe drumeţ în a sa cale?
Unde-i Botzaris[2] eroul?... — Missolonghi, unde eşti?
Vîntul singur îmi răspunde: „tot pe lume-i trecător"
Iar pe mare echo strigă, prins de-un val spumegător.'
„E trecător..., e trecător...u

De la Zante, care-şi scaldă portocalii săi în mare,
împrejur, cît vede ochiul în nemărginita zare,
N-a purtat vreodată valul, pe-al său braţ legănător,
Lopătar mai fără grije, mai frumos de cît Levante
De la Zante.
Către seară cînd el cîntă, glasul lui tremurător
Mînă somnul înspre crîngul de tufani de iasomie,
Unde mii de păsărele stau s-adoarmă printre flori;
Iar pe grecele frumoase cînd rîzînd el le îmbie
Să privească cum în unde moare-o rază aurie,
Ce voios se furişează printre lungi gene de nori;
Ele vin la ţărmul mărei, cum albinele uşoare
Vin din stupi'să se îmbete pe un sîn deschis de floare,
Vin să vadă jocul apei, să asculte plînsul mărei,
Să aspire adierea răcoroasă, dulce-a sărei.

„Zantiote cu lungi gene, spuneţi, unde-i Calavryta?
Unde e stăpîna voastră? Căci, pe Venus Pandemos[3],
Am trecut o noapte-ntreagă întrebînd cerul frumos
De nu are printre stele vre o stea rătăcitoare
Ce-a venit din altă lume, luminînd ca şi un soare
Stelele din jurul ei;
Am cătat-o pe la vînturi; — am oprit noaptea din cale
Intrebînd-o de nu are printre spiritele sale
Sufletul unei femei;
Cercetat-am marea lină, vrînd să ştiu dacă în unde,
Printre albe nereide[4], marea însăşi n-o ascunde...
Dar nimic. — Cer, noapte, mare, lung lamine au privit,
Ş-au zîmbit."
Zantiotele rîd toate, iar Thaisa[5] le opreşte:
„O.., Levante Hyacintus, eu ţi-o spui într-un cuvînt:
Eşti frumos, dar n-ai viaţa ce-n orcare grec trăieşte...
Tu o cauţi printre stele, ea te-nşală pe pămînt."

II

Subt o boltă-ncondeiată cu lungi litere arabe,
Unde aurul se leagă cu granitul african,
Unde stau, ieşiţi din ziduri, sfincşii dormitînd pe labe,
Ce port vase de-alabastru, stîlpi cu capiteluri albe,
E întinsă-o masă mare de porfir egipţian.
Pe sub negrele arcade, mii de candele uşoare
Imitînd floarea de nufăr, dau lumini scînteietoare,
Ale căror slabe raze lin se pierd în neagra noapte,
Cum se pierd în depărtare, năbuşite, tainici şoapte.
Prinsă-n două mari inele de argint, o fină plasă,
Peste care stau întinse draperii lungi de mătasă,

Poartă, legănînd pe brațu-i, ca pe-un val tremurător,
Corp de tînără femeie, plin de grații, alb, ușor.

Seara, de-ar trăi pe lume într-o gingașe făptură,
N-ar avea un ochi mai lînced, o mai rumenită gură,
N-ar avea mai negru părul, fruntea mai cugetătoare
Zîmbetul mai mort pe buze, buza mai tăinuitoare...
Tînjitoarea ei privire, printre umbre rătăcită,
Pare-a urmări în zboru-i o vedenie iubită,
Ce, pe căi nestrăbătute, dinainte-i vecinie fuge,
încît doru-i, nici chiar doru-i călător, n-o mai ajunge.
Năpădită-atunci de lacrămi însăși sînul și-1 coprinde
Vrînd în el Să stăpînească un necunoscut fior...
Sînul însă n-o ascultă, alba-i față i s-aprinde
Și oftînd, mai fără voie, zice: „Ah, mi-e dor!... mi-e dor..."

III

După capul Kalogria[*], pe o coastă,-ntre lagune,
Doarme dusă Missolonghi la al mărei glas ușor,
Iar legenda ei măreață veacul veacului o spune,
Unda, vîntului ce trece, seara, orelor ce zbor.

Stai, luntraș ! Nu vezi cum superi prin a vîslelor lovire
Majestoasa ei odihnă, visul ei de fericire...
Nu vezi fruntea ei cernită ce măreț i-o încunună
Cu-ale sale roze albe vecinie călătoarea lună?
Nu vezi tu cu ce sfială lunga-i haină i-o sărută Marea mută?
Stai! Oprește-te !... Ascultă!
— Nu... Și barca cea ușoară,
De lungi aripi legănată, ca un gînd pe valuri zboară...
Iat-o... Vine... Se-ndreptează spre castelul cel arab
Unde sir Hoowards, englezul, mai bogat ca un nabab,
Și-a adus smintitu-i spleen și răceala-i englezească,
Ca la lungi raze de soare calde să și le-ncălzească.
O..., arhipelagul mîndru, cîți englezi n-a-nveselit,
Cîte suflete răcite soarele-i n-a încălzit!...
Iată barca... Iat-o, vine. Lanțul ei lin se anină
După gîtul unui tigru; marmură sculptată, fină;

Iar din luntrea cea grăbită sprinten sare chiar Levante De la Zante.
El tăcut se furișează printre sălile pierdute
întrebînd lampele stinse, vorbind zidurilor mute,
Cercetînd ușe cu ușe, și la orișice mișcare
Simțind inima-i cum bate, sufletul cum îi tresare;
Iar în fund, pierdut de lume, el aude-ncetișor
Un glas tainic ce-i șoptește: „Vino... ah, mi-e dor, mi-e dor..."

Un pas, înc-un pas... și iată-1! Iată cleftul la intrare...
Pironit de gelozie, rămas mut de întristare...
El privește la englezul ce sărută în uimire
Mîna ei, alba ei mînă, căreia nebuni se-ntrec
Zantioții toți să-nchine neschimbata lor iubire,
Luntrea, armele și capul, tot ce poate da un grec!

Cum îl vede, ea spre dînsul tremurînd mîna-și întinde:
„Vin, îi zice cu privirea, Calavryta e a ta.
Vino, vis trimes de noapte și de buza-mi ce s-aprinde,
Dor cu ochii ca seninul, vin, lipește-ți buza ta."
însă el, smintit de ură, vechi pistol din brîu apucă
Și ochește... — Un foc roșu trece viu ca o nălucă...
Un corp cade... — O, pistolul era vechi, dar era buni
Calavryta plînge-n umbră... Grecul rîde: e nebun.

1879, iunie

HARPISTA

Orgia se sfîrşise... Ieşeau grupe glumeţe
De capete aprinse, de ostenite feţe,
Mergînd să se întinză sub cerul cel senin,
Beţi unii de cîştiguri, iar alţii beţi de vin.
în umeda tavernă abia mai rămăsese
Cîţiva beţivi de frunte ce dormitau pe mese,
Trei lampe fumegînde, trei calfe de cizmari
Şi Paola harpista cu ochii săi cei mari.

Cum Paolă, sărmano, vii tu din Miramare'
Unde-ai cîntat în duo cu întristata mare
Suspinul unui val,
Vii astăzi să-ţi duci harpa prin orşice tavernă,
Iţi pleci frumoasa-ţi frunte pe orişicare pernă,
La orişicare bal?...

Din lampa fumegîndă scăpînd o lungă rază
Pe bucle catalane uşor se-mprăştiază...;
Din harpa încîntată zburînd accente vii
Spun razei tot misterul cereştei armonii...;
Din ochii ei, mari lacrămi, din suflet, trist suspin
Spun notelor murinde omorîtoru-i chin.
Ş-atuncea... tot mai tare la sîn harpa şi-o strînge
Şi plîng coardele mute şi însuşi glasu-i plînge:
„Spre tine, ah! spre tine, ţărm vecinie înverzit,
E dusă-a mea gîndire de-un dor nemărginit...
La tine, golf poetic, cu apele senine,
Speranţa mea visează... la tine, tot la tine !
Adio, cer albastru, ca sufletul, senin,
Adio, vînt de mare, ca cugetul de lin,
Alerg mereu prin lume, dar gîndu-mi e-napoi...
Cu voi e fericirea, cu voi... numai cu voi..."
Şi glasul ei se stinge încet... încetinel.

Rembrandt, dacă vreodată celebrul tău penel
Ar fi voit să puie, în umbră delicată,
Doi ochi plutind albaştri în lacrimă-nfocată ;
Orfeu, dacă pe tine, smintitul tău amor,
Te-ar fi făcut să cauţi un lung cîntec de dor...;
Orfeu, îţi găseai dorul cîntat într-o tavernă
Şi tu, Rembrandt, modelul plîngînd pe-o neagră pernă.

Cînta... De la o masă, o calfă de cizmar
Sculîndu-se, la dînsa veni cu un pahar:
„Destul! De două ceasuri ne duci într-un suspin.
Mai bine bea... Ineacă-ţi suspinul tău în vin.
în vin! Ce fericire !... Bea, Paola, şi cîntă !
Ce stai cu ochii-n lacrămi, spăsită ca o sfîntă?
Săruiă-mă mai bine, îţi dau doi gologani..."
— Doi bani pe-o sărutare !... Doi bani! Pentru doi bani?
Şi-n faţa mamei sale va mai veni ea mîine?
Doi bani!... O şoaptă-i spune: doi bani azi sunt o pîine,
Primeşte !
Trist atuncea ea capul şi-1 întinde
Iar el, cizmarul vesel, în braţe-o şi coprinde.

Cum, Paolă, sărmano, vii tu din Miramare,
Unde-ai cîntat în duo cu întristata mare
Suspinul unui val,
Vii astăzi să-ţi duci harpa prin orşice tavernă,
îţi pleci frumoasa frunte pe orişicare pernă
La orişicare bal?...

O... da, căci sunt pe lume mizerii omeneşti
Ascunse, fără milă, în piepturi femeieşti.
Sunt suflete pe care mizeria le pierde
Cum pierde vîntul toamnei un dafin încă verde.

O lacrimă e-o lume de tainice dureri
Ce sunt şi-n corp şi-n suflet şi nu sunt nicăieri;
Un zîmbet printre lacrămi e raza cea din soare
Ce vesel se răsfrînge pe-un lung cîmp de ninsoare.
Şi cînd gîndesc că-n lume sunt suflete menite
In veci de blinda rază a nu fi încălzite,
Cînd văd că sunt fiinţe ce port pe frunte scris
Eternă suferinţă şi-n trai, şi-n somn, şi-n vis,
Mă-ntreb de nu-i mai bine a-şi duce fiecare
Adînca sa durere pe şesuri sau pe mare,
Spre groapă, sau spre bal?
De nu e drept să moară talente prin taverne
Şi ochii mari să plîngă, pierduţi pe negre perne,
In nopţi de carnaval...?

II

Cu ochii stinşi de viţiu, cu sufletul de rele,
Cu gîndu-n cercetare cătînd cum să se-nşele,
îşi dau sudoarea frunţei pe cărţile murdare
Ş-apoi cîştigătorul o dă pe-o sărutare.

Călin, iubit de soartă şi iubitor de vin,
Venise lîngă dînsa să vadă-un alt Călin
Ce-n ochii ei cu lacrămi, uşor se oglindea...;
Ş-atuncea îi vrea ochii; el ochii ei îi vrea!
„Ascultă-mă, fetiţo, stai, cîntă-ncetinel:
Ai ochi limpezi ca vinul şi-mbătător ca el.
Vin vechi, asta se ştie... — Dă-mi ochii să-i sărut;
îţi dau trei bani... Sau cere cît vrei. — Cît ai cerut?"
Ea tace. Gîndu-o duce, în repedele-i zbor,
Spre casa mamei sale în care vede-un nor.
Din norul de lumină o mînă stă întinsă
Poruncitoare, crudă, spre candela cea stinsă.
„Primesc — ea zice iute—primesc trei gologani...
De ce nu pot a-ţi vinde şi zilele-mi pe bani?"

III

Şi cînd se duce-acasă, cu ziua dimpreună,
De candela madonei atîrnă o cunună,
Apoi uşor se pleacă pe-a mamei faţă mută
Şi buclele ei albe cu drag i le sărută.
Bătrîna, cum o simte, de sînul ei o strînge
Şi plînge, şi-o sărută, şi-o-ntreabă şi iar plînge:

„Cum, Paolă, sărmano, vii tu din Miramare,
Unde-ai cîntat în duo cu întristata mare
Suspinul unui val,
Vii astăzi să-ţi duci harpa prin orişice tavernă,
Iţi pleci frumoasa-ţi frunte pe orişicare pernă,
La orişicare bal?"
Iar ea, abia-i răspunde, cu vocea ei cea stinsă:
„Dormi, mamă, dormi în pace, ai candela aprinsă!"

DEZGUST

Sunt sătul de tot pe lume. Sunt sătul de suferință,
De iluzii, de plăcere, de suspine, de credință.
Le-am gustat pe fiecare și dezgustul m-a coprins I
Tot ce-a fost mai sfînt, mai nobil, ele-n sufletu-mi au stins,
M-au dezmoștenit de mine, mi-au ucis gîndul de viu;
Nu mai știu nici să mă bucur, nici să sufăr nu mai știu.
Trec cum trece orce apă curgătoare pe pămînt:
M-am născut și deci voi curge pîn'la mare — la mormînt.
Ce-mi vorbiți de nemurire, de credința cea străbună?
Nemurirea, ca credință, nici de biblie nu-i bună,
Iar străbunii, strat de oajneni, au lăsat ca orice strat
Geologilor de dînșii un dezgust nemăsurat.

Suferința e ca valul mărilor spumegătoare,
Ce izbind aceeași stîncă, albă și strălucitoare,
O-nnegrește. Corpu-n care inima s-a înnegrit
E un chin însuflețit!

Stol de albe păsărele, ce cu tinerețea vin,
Zbor *iluziile* toate de la cel dintîi suspin,
Iar în urma lor rămîne, repetînd sinistre șoapte,
Dorul, pasăre de noapte.

De *plăcere* sunt departe cît e inima de cuget,
Cît e-o dulce respirare de al mării groaznic muget,

Cît e slaba noastră minte de al cerului mister,
Cît sunt oamenii de cer.

De suspine?... Dar suspine sunt pe lume-așa de multe,
Încît omul nu mai poate pe-ale altuia s-asculte.
Deci, să tac.— Dar cîteodată sunt coprins de-așa durere
încît singur socoteală mă-ncerc cerului a cere:
Cum se poate-ntr-o ființă, într-un hîrb tăiat din lut,
Dumnezeu să verse-n pace atît foc necunoscut?
De s-ar strînge azi suspinul de la fiecare chin,
S-ar vedea că omenirea e întreagă un suspin.
Deci, să tac.

Frumoase vremuri, cînd *credința,* un cuvînt,
îmi da stelele din ceruri, ca legate de pămînt;
Cînd icoana, o icoană, cu bătrîna sa privire
îmi vedea faptele toate, îmi citea orce gîndire;
Cînd aveam de moarte frică, cînd aveam respect de vii,
Cînd citeam pe aripioara fluturașilor zglobii
Notele ce le-a scris vîntul în legănătoru-i zbor...
— Au trecut acele vremuri...
Timpul, vecinie călător,
Le-a luat, luînd cu dînsul și credința cea străbună...
O repet: astăzi, credința nici de biblie nu-i bună!
Iară noi... stratul de astăzi, vom lăsa ca orce strat
Geologilor de dînșii, un dezgust nemăsurat.

August 1880

JUAN
(Lui Duiliu I. ...)

Voi, cei ce bateţi astăzi la uşa bătrîneţei,
Adolescenţi, ce-acuma păşiţi pragul vieţei,
Femei cu pacea-n cuget, cu cugetul pe buze,
Poeţi iubiţi de lume şi iubitori de muze,
Bogaţi uitaţi de soartă, regi, cerşetori, tirani,
Cîţi aţi trecut prin vîrsta de optsprezece ani,
Avut-aţi voi lungi ceasuri de dulce reverie,
In care nici gîndirea, nici inima să ştie
La ce cugetă una, la ce alta mai bate,
Ci strînse laolaltă, să cate, tot să cate
Fantazma mult iubită ce-n zorile vieţei
Venea să vă şoptească legenda tinereţei
Cu scurtele ei ceasuri de dulce fericire,
Cu dor de vitejie, cu visuri de mărire...?
Aţi cunoscut vreunul o palidă femee
Cu ochii mari, sălbatici, cu corpul ca de fee,
Un vis uitat de noapte, o umbră de fiinţă:
Spăimîntătoarea umbră numită *îndoinţă...?*

I

Juan era pe lume cum sunt ades pe cer
Mici nouraşi albaştri ce în albastru pier
Şi care zbor prin spaţiu oriunde-i duce vîntul,
Necunoscuţi de ceruri, necunoscînd pămîntul,
Şi veseli cînd o rază din soare se coboară
Să le sărute faţa chiar dacă îi omoară...

— Mai bine o minută cu raze dulci la sîn
Decît eternitatea cu vîntul cel bătrîn !
El are ochi albaştri, curaţi ca şi azurul,
Dar încadraţi de-un cearcăn, ce, desinînd conturul
Orbitelor, arată că-ades la luminare
Juan îşi trece vremea-n adîncă cugetare.
Privirea-i lină doarme la umbră de lungi gene
Iar corpul său molatic se odihneşte-alene,
Purtînd pe braţe capul în semn de oboseală
Şi-n inimă speranţa, ce vecinie îl înşală.
Juan nu scrie versuri. Deşi ades priveşte
Spre ceruri, are-un cuget ce nu-l mai părăseşte:
De-ar vrea Dumnezeirea s-arunce, c-un cuvînt,
In spaţiu înc-un soare şi încă un pămînt,
Ar dovedi mulţimei, fricoasă, speriată,
Ce nici acum n-ar crede, cum n-a crezut odată,
Că-aci, soarele umblă cu carul său de foc,
Iar locul cel de jale, pămîntul, stă pe loc;
Cum Galileu murise strigînd „e pur si muove"
Să strige şi el astăzi murind „e non si muove"[1]
Da, suflet are mare. Dar iarăşi... — tristă soartă! —
Din neagra-ntunecime se-ntinde-o mînă moartă
Şi umăru-i atinge. Un glas spăimîntător,
Strident, s-aude-n noapte: „Eşti prea cutezător!"
Ştiţi cine e? E umbra cu ochii speriaţi,
E trista îndoinţă. — Răspunde-mi ce mai caţi
Tu, soră bună-a morţii, tu, iasmă fioroasă,
Stupid schelet ce tîrîi în urmă-ţi lunga coasă,
Să tai firul speranţei deja prea mult scurtat?
Ce vrei? Juan e tînăr. Au iar te-au supărat
Măreţele lui visuri, gîndirile ce-ascunde?
Ce ceri? Ce vrei? Răspunde. „O, nu, umbra-mi răspunde,
Gîndeşte-te tu singur: de s-ar putea anume,
Să ştie-aşa de tînăr un om, ce-ar fi pe lume
De-ar fi în spaţiu încă un soare şi-un pămînt,
Atunci, la bătrîneţe, aproape de mormînt,
Ar fi mai mare omul ca însuşi Dumnezeu[2];
Şi-aceasta nu se poate !"
— A zis... şi-n întuneric
S-a dus... —

II

O... Goethe, umbră măreaţă de ateu!
Gîndirele ţîşnite din craniul tău sferic
Au zăpăcit pe lume mulţi creieri, mulţi copii. —
Ce, n-ajungeau acele colori atît de vii
Cu care spuneai lumei, în limba ta germană,
Cum Rinu-ţi cîntă ţie legenda sa renană?
Cum, singur dintre oameni, ştii seara unde pier
Steluţele aprinse ce se cobor din cer?
Cum numai tu ai darul de-a auzi în noapte
Spunîndu-şi zîna dorul în năbuşite şoapte,
Iar codrul ascultînd-o cum prins de lungi fiori,
îşi scutură sărmanul frumoasele lui flori...?
Ce, n-ai ucis cu Werther[3] destui naivi pe lume?
De ce-ai mai scris pe Faust[4]?
— O... Goethe! E renume
înscris în cartea vieţei cu picături de sînge.
Acela ce se smulge din sufletul ce plînge,
Acel ce se adună din strigătul pierdut
Al victimei. Tu însuţi prin tine-ai cunoscut
Aceasta...
— Supt a lampei lungi raze visătoare,
Juan gîndea la lumea cea vecinie muritoare,
La trista destinată a unei frunze-n vînt
Ce-o are încă omul pe searbădul pămînt:
Pribeag de cînd se naşte, aleargă lumea-ntreagă,
Cătind, făr'de odihnă, o pasere pribeagă
Pe care-a botezat-o el însuşi fericire...;
Şi-o cată, o tot cată sărmanul în neştire.
Iar dacă rar se-ntîmplă în cale-i s-o-ntîlnească
îndată vine moartea, şi huma omenească,
Curînd uitîndu-şi forma, în pulbere se schimbă,
Iar paserea pribeagă prin lume se lot plimbă...
„De ce dacă natura, nedarnică de bine,
Ne-a împletit viaţa c-un lung şir de suspine,
Noi oamenii, noi regii, să nu întoarcem firea
Găsind mijlocul himic de-a scoate nemurirea?
Ajunge o licoare, un eîicsir, o apă...
Sorbind-o omul tînăr viaţa îşi adapă
Şi-apoi etern pe lume rămîne fericit.
De ce nu? — E un secol de cînd Goethe a ghicit
Gîndirea mea: Un geniu să scapere-o seînteie
Şi veţi vedea pe-a vieţei poetică alee
Perechi înamorate, umblînd de sute de-ani...
De ce nu? Alchimia[5] mi-e încă cunoscută...;
Şi dacă din metale licoarea prefăcută
Nu poate omenirii da zile mai senine,
Voi pune sînge, suflet, viaţa mea din mine !
Dar oare... am eu geniu? — Da, am, Il simt, trăieşte..."
El bine nu sfîrşise, cînd se-auzi un glas:
„Te-nşeală egoismul, copile, te orbeşte..."
„Iar vii, schiloadă umbră, cu dezmăţatu-ţi pas?
Din negurile nopţii acum iar te-ai întors
Să-i tai firul speranţei din dulci iluzii tors?
Iar vii să-i superi pacea, să-i turburi fericirea?
El va muri sărmanul catîndu-şi nemurirea...
O ştiu! —- Dar tu, ce cauţi, ce vrei, ce-ţi pasă ţie
în ce chip îşi aruncă întinsa-i bogăţie?
Pe visurile sale stăpîn e fiecare
Şi cel sărac e încă mai mult ca orşicare !"
„Eu ştiu prea bine,-mi zice tăcuta *îndoinţă,*
De visurile voastre voi n-aveţi conştiinţă,
Dar dă omului aripi sau şoimului gîndire
Şi ei îţi vor aduce sublima nemurire !
— O... nu. E bine-n lume ca orşicare om
Să treacă precum trece un singuratic pom:
Să crească...; Să se-mbrace cu-o haină majestuoasă...;
în jurul lui să facă o umbră răcoroasă...;
Să dea lăstari puternici, să ţie piept la vînt
Şi-apoi să se prefacă tot ce-a mai fost, pămînt."

III

Cînd lina aiurare a apei din fintînă
Al vîntului glas dulce poetic îl îngînă ;
Cînd luna visătoare, ieşind din cîte-un nor,
îşi pierde-a sa privire în tainicul izvor;
Cînd trista suferinţă, uitînd a sa menire,
Lipită de o stîncă rămîne-n asuprire:
Cînd dorul, însuşi dorul, eternul călător,
Ar vrea să se oprească din zvînturatu-i zbor...
Atunci e ora scumpă a celor ce visează

A celor ce pe lume pot încă să mai crează
în sfînta poezie.
Juan privea, pe gînduri.
Cum nori prin fața lunei treceau în rînduri, rînduri,
Sau cum aprinse stele se coborau din cer,
Pierind în nesfîrşirea eternului eter...
Şi-ades, uitînd şi lume, şi cer şi nemurire,
El rămînea lungi ceasuri cu gîndu-n negîndire,
Simţind cum vine somnul, cu degetele-i fine
Vrînd capul său pe brațe uşor să i-1 încline.
Era tăcere.
— Noaptea cu portul său cernit
Trecînd, privea fanare cu flacăra gălbie,
Ea, cea care nu vede lumina în vecie.
Fereastra lîngă care Juan sta adormit
Se deschidea în stradă.
Mai albe decît crinul,
Rotunde, două brațe spre dînsu] se-ntindeau
Şi două buze triste, mai triste ca suspinul,
De dor înfiorate, pe frunte-1 sărutau.
„Juan...", şoptea o şoaptă încet ca o gîndire,
„Juan, vrei tu...?" — El însă ştiind că-i este scris
Ca pînă şi iubirea s-o treacă tot în vis,
Tăcea, fiindu-i frică ca blinda nălucire
Să nu disparā-n noapte.
„Vrei tu...? Eu sunt a ta."
Şi buza-n foc muiată cu foc îl săruta.
El, tremurînd, spre dînsa o mînă îşi întinde
Iar mîna lui fricoasă de talie-i se prinde...
Cum, nu era o umbră? Nu. El se-ncredinţează;
Atunci deschide ochii: Să crează!... Să nu crează!...
„Eu...! tu minune albă!... Cin' te-a trimes pe tine?
Ce pot să-ți dau eu ție? Ce-ai vrea tu de la mine?
Cunună împletită din raze de credință...
Colan lung de suspine lucrat de suferință...
Sunt triste pentru tine. Vrei tu un suflet mare
Să te urmeze-n lume pe-a traiului cărare...?
Sau inima-mi nebună vrei ție să ți-o-nchin
A nopții visătoare însuflețit suspin...?
Ce pot să-ți dau eu ție destul de demn, de mare...?"
„Tu poți să-mi dai iubire, eu vreau o sărutare."

IV

De cîte ori de-atuncea, prinşi braț de braț, ei zbor
Spre noaptea cea trecută, cu cugetele lor !...
De cîte ori găsindu-i chiar rumenele zori
Nu i-a udat cu rouă ca şi pe două flori!...
Şi cîte, cîte planuri, pe cosmosul măreț,
Juan n-a scris de-atuncea cu gîndul său isteț...
Dar trista *tndoință* în veci n-a mai venit...
Juan e astăzi mare căci astăzi e iubit!

DJALI

Acolo unde rîul plîngînd murea în mare,
Djali-şi găsise luntrea.
O dulce legănare
De vînt, încet o duse pe tainicul canal.
Treceau întinse umbre de nori din val în val,
Furînd razele lunei, şi-n zborul lor cel mare
Scriind pe faţa apei poveste marinare.
Văzduhul amuţise. Se-ntuneca. Furtuna
Se-mlădia pe mare. Tuna. Pierise luna.
Din cînd în cînd, un zgomot străin, din altă lume,
Ţipa; geniul mării striga *totul* pe nume:
Nori, vînt, curente, glasuri se deşteptau.
Djali
Desprinse de la barcă lopata şi-o zvîrli.
Apoi vorbi:
„Ce-mi pasă de tinereţea mea
Cînd port fără de voie în pieptu-mi o ruină
De dor, de suferinţă, de-amărăciune plină?
Cînd nu pot nici să sufăr aşa precum aş vrea?
Ce-mi trebuie lopata cînd văd că fiecare
Născîndu-se-şi începe un cîntec de-ngropare,
Cînd ştiu că-i dat să fie viaţa pe pămînt,
Al fericirei noastre cel mai adînc mormînt,
Cînd şi pe poarta vieţii ca şi pe-a morţii poartă
S-a scris cu slove negre aceeaşi vorbă moartă:
Durerea?

Deci furtuna şi vînturile sale
Să-mi ducă suferinţa pe-a valurilor cale,
Şi piară tinereţea-mi într-un ocean spumos
Cum piere-n dimineaţă un vis, cel mai frumos!"
O... Dante! de pe uşea infernului s-a şters
Şi-acum pe uşea vieţei s-a scris celebru-ţi vers i[1]
Ea se-necă:
Se spune c-adeseaori, cînd tună,
Pe mare se iveşte, ca geniu de furtună,
O tînără femeie.
Şi iarăşi cîteodată,
Cînd marea vrea s-o ducă spre marginea-i uscată,
O văd luntraşii veseli pierind ca-ntr-un mormînt
În valuri.
Fuge vecinie departe de pămînt.

August 1880

CIINELE NIZAMULUI

I

In munți sunt stînci pleşuve ce stau de sentinele,
Păzind văzduhul liber de vînturile rele;
In munți sunt mari prăpăstii, sunt văile adinei,
Morminte ce-s săp'ate de timp acestor stînci;
In munți e poezia cea leneşă, tăcută,
Cu umbra-i gînditoare, cu dulcele-i mister;
In munți e libertatea de şes necunoscută,
Căci muntele e singur apropiat de cer.

La Şipka, pe un dinte, din cremene turnat,
Feisulah nizamul s-a pus la pînditoare;
în Anadol' ucis-au destule căprioare
Ca să se-ncerce astăzi la omenesc vînat.
El stă trîntit pe burtă, iar ochiul lui, făclie,
E ațintit pe-o vale de brazi şi de zăpadă
Tot aşteptînd d-acolo vre o rusească pradă
Ca glonțul să i-1 puie în piept, în carne vie.
Alături stă un cîine roşcat ca o vulpoaică,
Cu ochiul viu şi ager ca ochiul de şerpoaică.
El stă ca şi nizamul pe vîrful neguros,
Muşcînd ades din piatră c-un răcnet fioros,
Privindu-şi cînd stăpînul, cînd stînca, cînd văzduhul,
Stînd gata să dea moarte sau el să-şi deie duhul,
Să-şi deie duhul vesel, el, cîine de nizam,
Decît să se înhame la al robiei ham.

II

Deodată se iveşte prin negura de munte
Un rus, un om cu şapcă, un ofițer de frunle.
Urcînd greaua cărare el se părea că-şi duce
Şi armele şi trupu ca Hrist greoaia-i cruce.
Părea sătul de zile, de griji şi de nevoi;
Cu cît mergea-nainte, cu-atît trăia-napoi.
Lui nu îi era corpu cît gîndul ostenit,
Privindu-1 vedeai bine că e nenorocit,
în el cătă nizamul cu țelul armei sale...
Iar cîinele sta gata să se repeadă-n vale,
Ca cel puțin să muşte din hoitul unui rus
De nu putea să-1 latre prizonier supus.
Atunci pe turc, se vede, Alah 1-a luminat
Căci el îşi strînse puşca, grăind într-a sa minte:
„Aici nu-i luptă dreaptă... e tînăr... şi-i păcat..."
Şi astfel rusul şubred se duse înainte.

III

Era o iarnă surdă, c-un ger omorîtor.
Mureau şi cai şi oameni înmormîntați de vînturi,
Şi-i însoțeau la groapă, cu tristele lor cînturi,
Un stol de corbi sălbateci, tovarăşi de omor.
Pe stînca uriaşe sta trista sentinelă
Lăsînd pribeaga-i minte, o barcă fără velă,
Să zboare pe oceanul speranțelor lumeşti,
Pe care zbori de tînăr şi pînă-mbătrîneşti.
El întîlnea în drumu-i mult dulcea-i țară caldă,
în care tinerețea în desfătări se scaldă,
în care raza blîndă a soarelui de sus
N-apune decît numai cînd soarele-e-n apus.
O... sfîntă-nduieşare a dorului de țară,
Tu îmblînzeşti pe lume chiar neîmblînzita fiară,
Tu legi pentru vecie pe cei c-un singur dor
Şi ei trăiesc tovarăşi şi tot tovarăşi mor.
Tu faci...
Un foc din vale îi curmă cugetarea.
Trei ruşi, cu ofițerul, ce-şi urmăreau cărarea,
Văzîndu-1 pe la spate, îl omorîră.

Iute
Toți rușii dau năvală ca pentru trei redute.
Ei se reped cu toții, la sîn, la buzunare,
Voind să-i fure astfel ce are și ce n-are;
Dar deodată-un cîine, cu ochii plini de sînge,
Le sare-n piept, și-i mușcă, și-i urlă și îi strînge...
Atuncea și murindul spre rus zise: *„Mișel!"*
Iar rusul cel cu șapcă, cel ofițer de frunte,
Către soldații crucii, și pe acel sfînt munte,
Întors spre cîine zise: „un glonț și pentru el!"

ALINA-LINDA

(Domnișoarei Florica Sion)

Alina-Linda astăzi abia-și aduce-aminte
De tatăl său; în Liibeck[1] un fabricant de droșci.
Ea, multă vreme-n urmă, cînd vrea să se alinte
Din coșuri de trăsură făcea cuibar de cloșci,
Și pentru puii d-aur ce răsăreau din ouă,
Dintr-o caretă veche făcea o cușcă nouă,
Iar cînd își vîra capul pe geamul de trăsură
Ei dau cu toți năvală să-i ia pîinea din gură,
Sau de-i prindea în palmă, din patul lor de fîn,
Coțopeniți pe labe i se urcau în sîn.

O... Doamne, că la sînuri e bine... o știu toți:
Și regii cei puternici și puii cei netoți.

E drept însă că firea, adesea necioplită,
Cioplise rar făptură mai plin desăvîrșită.
E drept că rar pe lume supt gene castanii,
Se odihnise-n umbră căutături mai vii.
Pe-o frunte luminată de raza cugetării
Poema-ntreagă-a vieții sta scrisă-ntr-un cuvînt,
Cuvînt pe care-n lume nici pulberea uitării,
Nici mușchiul viu ce crește pe stînca nepăsării,
Nimic nu-1 omorîse în sufletul ei sfînt.
***Iubire,* picătură din roua dimineții,**
în tine se încheie legenda tinereții,
Prin tine omul naște, prin tine-adesea moare,
Prin tine înflorește tot. ce pe lume-i floare.

Iubire, taină surdă, păcat sau fericire,
Eu te-am găsit orunde, *iubire,* O... *iubire!*

Ea sta pe-o bancă veche, la umbra unor tei,
A căror flori trecute cădeau pe părul ei,
Părînd că vor s-ascundă, chiar razele din soare
Acel cap mic de fee, sub flori mirositoare.
Iar vîntul nebunatic, pe umerii ei goi,
Ii anina mantile de veştejite foi. —
Ea legăna pe braţe un copilaş bălai
Ce semăna la faţă cu îngerii din rai.
Cînd el îi zicea „mamă", ea se pleca spre el
Şi-l săruta pe bucle grăind încetinel:
„Copil frumos, învaţă de nu-mi mai zice mamă;
Pe noi lumea întreagă *Copii orfani* ne cheamă".
Apoi pleca cu gîndul spre tinerele vremuri
Cînd firul fericirei se depăna în ghemuri,
Şi-atunci, fără de voie, vorbea încetinel
C-un om din altă lume, c-un enigmatic *el:*

„Roland, o... farmec dulce!... Roland, o... dulce nume...
Ai fost oare poveste sau ai trăit pe lume?
In ochii tăi albaştri, adînci, plini de mister,
Eu m-am uitat adesea precum mă uit la cer
Şi am găsit într-înşii atîta limpezime
Cît are însuşi cerul în surda sa mărime.
O... cerul cel albastru, încoronat de soare,
Nu-nşeală niciodată prin sfînta sa splendoare.
Dar tu, Roland, dar ochi-ţi, adînci, misterioşi...?
Sunteţi, şi tu şi ochii, trei laşi, trei mincinoşi!"
Apoi plîngea. Alături izvorul îi zicea:
,.Tu singură vei plînge şi tot tu vei tăcea.
Alino, iată-mi cursul: eu, gingaşul izvor,
Mă nasc plîngîndu-mi soarta şi plîng pînă ce mor,
Şi-n drumul meu spre mare o lăcrăma eu sînt
Căci scris e ca şi munţii să plingă pe pămînt."

II

Roland, conte de Humbold, marchiz de Nesselrod[2],
Voise să se-nsoare ca orcare nerod.

Pe-atunci Alina-Linda avea *un milion,*
Şi ca şi azi, şi-aturicea al banilor răsunet
Ducea fama femeii, cum duc norii un tunet,
Prin universul rece, umbrit şi monoton.

Dar tatăl ei, droşcarul, era droşcar curat.
O..., nu-i nimic ! —Marchizul îşi dă din marchizat,
Droşcarul dă din hamuri... şi iată o pereche
Menită să întreacă nobleţea cea mai veche.
Şi oare,-n lumea noastră, de-am vrea să răscolim
Tăciunii de nobleţe pe cîţi îi întîlnim,
La cîţi oare dintr-înşii n-am recunoaşte *socul*
Sau *salcia*[3]*?* — Nobleţea le e la toţi norocul!
Aşadar, marchizatul venea să se înhame
La milion —

E însă în crudul nostru trai
O taină ce preface în ierne şi în drame
Idilele vieţii şi lunele lui mai.
Acea taină se cheamă *Norocul.* Iar norocul
E schimbător ca vremea şi-şi uită-adesea locul.
Un faliment!... Şi iată-l, **din chiar milionar,**
Droşcarul mort pe drumuri, sărac, dar tot droşcar.
In urma lui rămîne, drept singură avere,
Un dric şi două gloabe, cu hamuri, cu harşele,
Cu uniforme negre, cu moţuri, cu canafuri,
Cu totul, de la haine şi pîn'la epitafuri.
Moştenitori în urmă se par c-au să-i rămînă
O tînără femeie cu un copil de mînă.
Iar ginerele conte, fugind de falimente,
Se duce să se-nsoare pe alte continente.

III

O... lume! tu, l-a cărei iernatică lumină
Atîtea existenţe vin zilnic de se-nchină,
Luîndu-ţi licărirea drept soare-ncălzitor,
La cîte dai lumină, la cîţi dai ajutor...?
Şi cîte din acele nebune meteore
Ce nu apar pe ceru-ţi decît cîteva ore
Purtînd cu ele raze din mîndrul răsărit,
Nu se întorc în haos cu raze din sfinţit?...
Cîţi oameni, cîte inimi, cîţi tineri visători

Din cei ce-au vrut să cate în unda ta amară
A fericirei perlă, o perlă-atît de rară,
Au mai putut să iasă cu sufletul afară
Şi n-au fugit departe de dulcile-ţi comori?
O... lume ! eşti un înger cu gura mititică,
Cu ochiul viu şi ager, cu mîna ca de fee;
Dar dacă ai aceste podoabe de femeie
O... lume, ai pe buze mustaţă de pisică.

Era spre toamnă. — Cîrduri de paseri călătoare
Plecau din ţara rece spre ţările cu soare,
Şi tot atunci, din ramuri, cădeau prinse de vînt
Vîrtejuri de foi moarte pe umedul pămînt.
în urma lor, prigorii, poetici cîntători,
Umpleau, zburînd în roate, văzduhul fără nori.

Spre toamnă toţi copiii se dau la-nvăţătură...
Ei duc de gît ghiozdane cu cărţi şi cu hîrtii,
Pe Ungă cărţi, bogaţii mai duc şi jucării.
Săracii duc şi dînşii bucăţi mici de friptură.
Roland mergea la şcoală şi-ades plîngea mergînd
De dorul mamei sale ce rămînea plîngînd.
Aceste două inimi, cu-aşa tristă menire,
Păreau că una-n alta îşi au adăpostire
Şi de-ai fi vrut pe mamă s-o faci să-ngălbenească
Era destul să tremuri din bucla îngerească
Un fir, un singur fir.
Cînd el pleca la şcoală, ea îl privea-n uimire
Cu-o lungă, nesfîrşită şi mult caldă privire,
Ca pe un trandafir.
Iar el, pînă la poartă, se întorcea spre ea
De mii de ori, —s-o vadă cum după el privea.

Cu vînturile toamnei venea gîrbov şi frigul...
Roland era tot sprinten, deşi era tot gol.
Dar nu mai murea nimeni; era pierdut cîştigu]
Ce-1 da carul funebru, luînd tristul obol
Al morţii, pentru viii acestui monopol.
în fine !
Se lăsase al nopţii lung linţoliu

Cînd se ivi la uşe un întristat străin,
Cu ochii plini de lacrămi, cu hainele în doliu,
Cerînd dricul să-ngroape copilul ce-i murise
Şi tot cu el să-ngroape şi lungele lui vise
Ce mortul le luase în ultimu-i suspin.
„Voiesc alaiul mare ! plătesc oricît va fi."
Apoi îşi şterse ochii... zîmbi trist... şi ieşi.
Zîmbi, dar el în suflet, de suferinţă-nvins,
Simţi că i s-aşează pustiul cel întins.

în urmă mama-şi strînse aceste gajuri sfinte
Ce-i aduceau, prin moarte, o caldă-mbrăcăminte
Copilului, — şi prinsă de-o surdă-amărăciune
îl sărută pe bucle privindu-1 îndelung,
Cum se privesc prin haos lumini ce nu s-ajung,
Şi-ngenunche cu dînsul spre sfînta rugăciune:
„Roland, îi zise, spune copilului Isus
Că-i mulţumim de darul ce ne-a trimes de sus".
El mulţumi. în urmă naiv o întrebă:
„De ce mamă, icoana, cînd vrea să facă bine,
La unii le dă haine, la alţii dă suspine,
Ia sufletul la unii şi altora li-1 dă?..."
Iar ea, cu vocea stinsă, îi spuse să-şi înveţe
Citirea cea prea mare din cele două feţe,
Şi însăşi ea alături se puse la-mpletit.

Cum dar! avea dreptate copilul ei să-ntrebe
De ce un mort, prin moarte, hrăneşte pe cel viu?.
De ce-i viaţa noastră un cimitir pustiu?
De ce-n umana ginte sunt nobili, este plebe?
De ce un Silla calcă pe-un Mariu fără vină,
Şi-n urma lui el însuşi ne lasă o ruină[4],
Pe care vine-un Caesar[5] s-o-nalţe iar la loc,
Şi căreia Neronii rîzînd i-or pune foc[6]?...
De ce printre urzeala acestei lungi vieţe,
Se lasă din văzduhuri de-acele surde ceţe,
Ce, îngheţînd pe iţe, formează ciucuri mari
De zile lungi şi triste cu suferinţi amari?...

De ce?... O... lume ! înger cu gura mititică,
Cu ochiul viu şi ager, cu mîna ca de fee;

De ai toate aceste podoabe de femeie
O... lume, ai pe buze mustaţa de pisică !

Sărmana, biată mumă, era făr' de noroc!
Ea-nţelesese bine că hotărîse sorţii
Să-şi crească copilaşul din darurile morţii
Şi inima-i, ca fierul, i se călise-n foc.
De-aceea, fără milă, ea tîrguia cu toţi,
Săraci sau cu avere, deştepţi sau idioţi,
Şi spre lăcaşul vecinie îi tot mîna din urmă,
Cu-aceeaşi pompă veche, precum se mînă-o turmă.
Şi astfel, cu încetul, de astăzi pînă mîine,
îşi cîştiga, prin moarte, a existenţei pîine.

IV

Se-ntuneca. Prin aer treceau arcuri de foc.
Tuna. Cădeau ici-colo mari picături de ploaie.
Părea cîteodată tot cerul că se-nmoaie
în foc. Săgeţi aprinse trăsneau pomii pe loc.
Huia cerul de groază, huia întreg pămîntul,
Cutreiera văzduhul curentele şi vîntul
Urlînd ca uraganul pe surdele nisipuri
Pe care-n zbor descrie neînţelese chipuri
De sfineşi, de piramide, de dromaderi. Ploua.
Ţipau puii în cuiburi. Mureau în găuri şerpii.
Prin codri fără funduri cădeau din fugă cerbii.
Rostogolită-n rîpe umplute de puhoaie,
Spre marea nesfîrşită gonea apa de ploaie.
Se-ntunecase groaznic. Ploua mereu... Ploua...

Udat pînă la oase venea un cavaler
Purtînd la scara şelei o lancie de fier.
Pe drumul său fantastic el se părea că-şi duet
Uşoara sa viaţă mai grea decît o cruce.
El îşi dorise calea neisprăvit de lungă
Ca-n isprăvitul căii în veci să nu ajungă.
Era frumosul conte Roland de Nesselrod.

Plecat prin uraganul ce-1 întîlnea în cale
Voia să-şi spele-n ploaie rîzînd visele sale
Pe care omenirea i le-nvelise-n glod.
El îşi lăsa în umbră castelul său cel mare

Şi spre oraşul Liibeck venea ades călare,
Sperind, ca orce tată, în vizitele-i scurte,
Că-şi va zări copilul jucîndu-se prin curte,
Sau va vedea pe mamă, curată ca o nalbă,
Cum fruntea şi-o apleacă pe mîna ei cea albă
Şi sufletu-i, de vise bogat ca un tezaur,
Cum îl chema pe dînsul, el, visul ei de aur.
Şi cum mergea prin aer cu-a fulgerilor ceată,
Tăindu-şi printre ele un viitor măreţ,
Se coborî din ceruri un trăsnet de săgeată
Ce prefăcu-n cărbune pe cal şi călăreţ.

Acelaşi dric mai duse spre vecinicul lăcaş
Un mult mai demn, mai nobil, mai mîndru chiriaş,
Şi-atîta tot.
Se zice că s-a găsit la el
închise-ntr-o cutie alături de-un inel
Aceste scrise: „Este aici voinţa mea:
Doresc ca peste piatra ce groapa-mi va avea
Să se aşeze bustul copilului ce-n lume
Rămas fără de tată, rămîne făr' de nume.
Voiesc ca greutatea-i, chiar şi-n mormîntul meu,
S-o simt că mă apasă mereu... mereu... mereu !"

Din toată moştenirea, din pietre de tot felul,
Alina-Linda-n doliu luă numai inelul,
Iar dricul duse încă bătrîni ca şi copii...

Viaţa-i astfel: morţii dau hrană celor vii.

LA BAL MASCAT

Veți zîmbi de vă voi spune că la baluri ți se-ntîmplă
Să găsești inimi în piepturi și sub măști cîte o tîmplă
Care să urzească-n umbră ițele unui amor
Sau să arză în tăcere la lumina unui dor.

Lumea vecinie e tot lume și femeia tot femeie:
Cea dentîi un foc de vreascuri, cea de-a doua o seînteie;
Dar băgați bine de seamă că seînteia are-n mic
Tot ce are focu-n mare: universul în nimic.

Stam pe-o bancă. Lîngă mine, un domn sta lîngă o mască,
Invățînd-o cu-al său spirit cum că chiar la bal se cască,
Iar de-o parte, o paiață, cu un glas răutăcios,
Spunea că-i mai sus prin oameni cel ce e mai caraghios.

Gazu-și trimetea din aer razele-i luminătoare
Arătînd că-n lumea noastră tot ce dă lumină moare,
Dar că raza care moare, spre al omului necaz,
Străbătînd masca de pînză, vede masca de obraz.

Stam pe-o bancă; — gîndul însă se ducea ca o furtună
Către-o țară-n care astăzi nu mai mergem împreună,
Și plimbîndu-se prin umbra teilor îmbătrîniți,
Gîndul, mai bătrîn ca teii, îi găsea întineriți.

Vai! și oare unde-s toate cîte le-am văzut în cale?
Unde-s plopii de pa muchie, unde-i șipotul din vale?
Cum s-a stins oare junețea celor cari-au suferit?
Ce-a rămas din vijelia inimilor ce-au iubit?

Timp ! burete plin cu sucul care-aduce pacea minții 1
De-aș putea să-ți umplu porii cu veninul suferinții,
Ca să plîngi și tu, să suferi și să-nveți ce-i a uita,
Timpule, aș rîde vesel de nenorocirea ta.

Astfel dar, ședeam pe-o bancă cugetînd; — cum stam pe gînduri
Văd o mască că se rupe din a danturilor rînduri,
Și venind la mine-mi zice: „Spune-mi, tot o mai iubești?
Te văd trist... nu rîzi de lume? Rîzi ca minei... Ce gîndești?"

Ea-mi vorbea... Și-n tremurarea glasului recunoscusem
Vocea-n care altădată cu-atît drag mă încrezusem,
Vocea care îmi cîntase cîntecul unui cuvînt:
Cîntecul *iubirii;* astăzi, mai cîntat numai de vînt.

„Tu, la bal? Tu, vii să-ți cauți fericirea ta la baluri?
Vii să te îneci în lume ca un val în alte valuri?
Vii să-ți scuturi de pe aripi praful florilor cerești,
Ca în schimb să strîngi tot praful mișeliilor lumești?"

Ea tăcea... dar mîna-i albă se-ncleștase de-a mea mînă
Și simțeam, simțeam că-asupră-și ea nu mai era stăpînă.
Atunci, surd la glasul minții, lîngă mine cum ședea,
O dusei pînă-ntr-o umbră: „Voi a te mai revedea!"

Ea, încet, își scoase masca...

De-aș trăi șapte viețe
Și de-aș fi menit să sufăr șapte grele bătrînețe,
Toate strînse-ntr-o durere, nu m-ar întrista mai mult
Decît hohotul pe care fui silit ca să-1 ascult.

Era alta; era slută; era strîmbă ca o cîrje;
Fără nici un dinte-n gură, era țapănă și dîrje;
C-un obraz ca turta dulce și c-un nas ca de cosor
Ea rîdea, rîdea amarnic...

Iată tristul meu amor.

NEBUNA DIN HERĂȘTI

Murind, ziua trimete, pe razele din soare,
Spre grilele Nebunei, o lungă sărutare;
Pribeag, vîntul se lasă din repedele-i zbor
Și-adînc vrea să-i vorbească de-adîncul lui amor;
Iar ea, cu o mișcare molatică-l oprește
Zicîndu-i parcă: glasu-ți acum mă obosește...
Voi pace... voi tăcere... — Treci, vîntule, ușor
Și dă-mi iarăși tăcerea... — Voi pace... voi să mor...

Și vîntul sprinten trece... — Iar ziua-n depărtare
Murind, îi mai trimete o lungă sărutare.

II

De-ar vrea moartea vreodată, în glumă să-ngrozească
Tot neamul său sălbatic: pe corbi, pe lupi, pe vînt,
Desigur, ar alege durerea omenească,
Acea uscată plantă ce crește pe pămînt.
Durerea e pe lume o plantă ce omoară
Ades într-un corp tînăr o inimă fecioară...
Și inima cînd moare și corpu-n urma ei
Rămîne un tăciune uscat, fără schintei.

„Nebuno, stai odată privind cu ochi-n gol
Și dînd cu oarba-ți minte trecutului ocol.
Sub vechea ta fereastră se întindea o vale
Făcută ca să-ți plimbi vedeniile tale:

Pe sînul ei, departe, trecea Argeşul lin,
Spunîndu-ţi o poveste într-un adînc suspin.
Ştii tu... ? Mai ţii tu minte... ? Te mai gîndeşti tu oare,
In ceasuri de veghere, la umbra visătoare
Ce-n noapte venea singur să-ngîne la izvor
Murindul glas al apei c-un glas aprins de dor...?
Ştii tu? Mai ţii tu minte cînd braţul meu te-a strîns?
Şi cînd fiorul dulce al valsului molatic
A prins buzele noastre într-un sărut sălbatic...?
Ştii tu cînd la picioare-ti ca un copil am plîns?
Ştii tu...?"
Iar glasul dulce în vals se prefăcu
Şi-ncet murind pe vale striga: „ştii tu...? ştii tu...?"

Nebuna care-n lume nimic nu-nţelegea,
Ii înţelese glasul, căci ei glasu-i vorbea.
„Ah, vino... vino suflet rătăcitor de noapte
Şi cîntă-mi încă valsul cu rătăcite şoapte.
Mai vino... — Eu atuncea mă voi schimba în crin
Ca să mai port pe sînu-mi adîncul tău suspin,
Pe care vîntul serei îl va lua din zbor
Vrînd florilor să spuie nemărginitu-i dor.
Mai vino... Vino încă..."
Şi tot vorbind cu vîntul
Ii rătăceau pe clape şi minele şi gîndul.
Clavirul părea suflet că are-adeseaori
Căci notele sonore, ce-n valuri de-armonie
Spuneau nopţii tăcută o lungă poezie,
Urmau un vals frenetic, prelung, plin de fiori.
Şi ea simţea că-n noapte un braţ spre ea se-ntinde...
Că talia-i subţire de braţul lui se prinde...
Că tainicul ei suflet, coprins de-un lung fior,
Din pieptu-i i se duce pe-o aripă de dor...
Atunci... uitînd clavirul, cu ochii morţi sub gene,
Pe-a valsului măsură se-mlădia alene
Şi-n zborul ei fantastic mergea fără-ncetare...
Zburînd încă mai tare... mai tare... tot mai tare...

Iar cînd corpul Nebunei din vals a încetat
Era un corp de moartă, cu sufletul zburat.

Acum departe doarme de grijile-omeneşti
Neturburată vecinie decît de glasul dulce
Ce vîntul îl înalţă cînd merge să se culce
Pe valea din Herăşti.

OPT RÎNDURI

EU

Gîndule, scrisoare scrisă de o mină nevăzută,
Cîte pagini păstrezi astăzi din iubirea mea trecută,
Cîte rînduri coprind încă focul tinereții mele,
Cîte vorbe de iubire mai sunt scrise printre ele?

GÎNDUL

Tu ai plîns, şi-a tale lacrămi au căzut pe-a mele foi,
Ştergînd slovele iubirii, slove scrise de-amîndoi...;
Astăzi n-au rămas din toate decît rîndurile-n care
Ați scris poate fără voie vorba searbădă: *uitare.*

DORINȚA

Somnule, ți-am scris să vii
Să-mi adormi dorul din piept.
Şi de-atunci te tot aştept
Somn, tu, moartea celor vii.

Bătrînețe, vin tuşind,
Vino, adu-mi iarna ta...
Voi să uit a cugeta,
Voi să mor încă trăind.

Moarte, tînără fecioară,
Vin să-ți dau din al meu sînge.
A trăi este a plînge,
Şi trăind iată ce-am strîns:
Plîns şi lacrămi şi iar plîns.
Moarte, vin de mă omoară.

Visul eu mi l-am visat:
A fi vecinie înşelat-..
Cred că am visat destul.
Sunt sătul... sunt sătul...

Decembre 1881

NELLA
CÎNTEC DE MARE

Vino, Nella, vin pe mare,
Vino, Nella, vin.
Să-necăm în sărutare
Orce trist suspin.

Te voi duce pîn'la Chio,
Chio, țara ta.
Şi plutind, pînă la zio
Te voi săruta.

Vino să cîntăm cu vîntul,
Legănați pe val,
Căci ne vom* găsi mormîntul
Ajungînd la mal!

Vino, Nella, vin pe mare,
Nella vino, vin,
Să-necăm în sărutare
Orce trist suspin!

* In volum: *vor;* se corectează după textul din *Literatorul.*

UN TRANDAFIR

Ca o respirare slabă, cea mai tristă, cea din urmă
Ce o scoate-n agonie sufletul care se curmă,
Inflorit-au trandafirul din fereastra mea cu soare
Bobocelul cel din urmă, cea din urmă dulce floare.
Eu l-am rupt atunci din glastră şi l-am pus într-un pahar,
Vrînd să-i dau prin apă dulce viață lungă... In zadar I

Cum e azi, chiar pusă-n apă va muri sărmana floare
Precum sufletu-mi muri-va chiar întinerit la soare.
Dar, ducîndu-mă, un lucru pe pămînt eu mai doresc:
Aşi voi acestei roze zile lungi să-i dăruiesc...
Sau de nu, privind pe gînduri cum cad foile-i în şir,
Să am drept tovarăş ultim cel din urmă trandafir.

In oct. 1881

ROZELE DE IARNĂ
(După Arnould)

Iarna, printre ceața deasă, se ivesc dragele flori,
Ca şi ochii trişti ce-n lacrămi se ivesc adeseaori;
Pentru ele nu trăieşte soarele poleitor,
Nu le supără în cale orşicare trecător.
O... dar dacă-n primăvară, pentru sufletele vii
Cresc flori rumene, voioase, pe-nverzitele cîmpii,
Dulce cer, fă să-nflorească pe pămînt, adeseaori,
Pentru suflete de toamnă melancolicele flori.

LUNA LUI MAI
(Lui Barbu P...)

Pe-aceeaşi bancă veche, stînd trist şi fără grai,
Te văd întoarsă iarăşi frumoasă zi de mai;
Pe-aceeaşi bancă veche cînd stau tăcut şi număr
Mizeriele strînse pe şubredul meu umăr,
Mă mir de se mai poate să am o zi de mai
In rătăcitu-mi trai.

Cu primăvara caldă vin paserile duse,
Renasc tremurătoare speranțele apuse,
Prin aerul cel rece trec line adieri,
încît de n-ai fi gîrbov, bătrîn, sătul de lume,
Simțirea tinereții, cu dulcele ei nume,
Ai crede-o c-a fost ieri.

Cu ochii plini de lacrămi, voioase rîndunele,
Vă văd întoarse iarăşi sub cerul țării mele,
Şi prins de bucurie, aştept să văd cu voi
Cum tinerețea-mi vine şi dînsa înapoi...
— Din om cele ce zboară, îmi spune-un glas din piept,
Zadarnic se aştept.

DEDICAȚIE

(Nepoatei mele, Măria-Gretchen Simionescu-Rîmniceano)

Gretchen, cercetînd odată cartea oarbelor destine,
Am găsit că ursitoarea a fost darnică cu tine;
Ea n-a scris nimic pe fila netedă ce te-aştepta,
Căci a vrut ca tu, menirea, să ți-o scrii cu mîna ta.

Gretchen dragă, pînă astăzi, încă tot nu poți să scrii,
Sau şi de-ai putea, ai scrie: *prăjituri şi jucării.*
De aceea dă-mi condeiul, căci eu scriu cu înlesnire;
Tu, învață de citeşte ce ți-oi seri eu: *fericire.*

PE O PAGINĂ DE MUZICĂ

Speranța mea frumoasă, din vremele trecute,
Spre vremuri mai bătrîne, s-a dus pe neştiute
In repedele-i zbor,
Şi-n urma ei rămas-au o zi fără lumină
Şi-o inimă ce-nchide sub neagra sa ruină
Un dor... un vecinie dor.

Atunci nebun plecat-am cu gîndul către tine,
însuflețită umbră a nopților senine,
Suspin pierdut de vînt...
Şi te-am cătat prin ceruri, şi te-am cătat prin lume,
îmbrățişîndu-ți urma, strigîndu-te pe nume,
Pe numele tău sfînt.

Dar urma-ți rătăcită pe lungile nisipuri,
Ce rup calea vieței în mii de mii de chipuri,
S-a şters din drumul meu.
Iar eu rămas-am singur sub plopul din pustie,
Privind o neagră cruce, pe care-n poezie
Sta scris numele tău.

Şi mi-am adus aminte atunci că tu eşti moartă,
Că cugetul meu singur te vede şi te poartă
Trăind, în visul său...
Că tot ce-a fost odată, că tot ce-o să mai fie
Curînd o să se schimbe în vecinică pustie...
în vis... ca-n gîndul meu...

TE-AM ÎNTREBAT

Te-am întrebat
Unde-i speranța cea rîzătoare;
Tu mi-ai răspuns
Că s-a ascuns.

Te-am întrebat
Unde-i iubirea cea arzătoare;
Tu mi-ai şoptit
Că-ar fi murit.

Acum te-ntreb
Unde-i mormîntul ce le cuprinde
Şi tu-mi spui drept:
„îl port în piept".

SALBELE

Cînd a fugit către zori
Noaptea a lăsat pe flori
Cîte trei rînduri de salbe
De mărgăritare albe.
Soarele, cum s-a ivit,
Razelor a poruncit
Salbele de-i a adus
Şi la gîtu-i şi le-a pus.

De-atunci orşicare floare
Plînge scumpele odoare...
Iar de vreți cătați în zori:
Veți găsi lacrămi pe flori.

ÎNTR-UN ALBUM

Mi-ai cerut să-ți scriu odată în album o poezie,
Mie, celui care astăzi nu mai știu face nici proză...
Rozei celei mai frumoase, dacă-ai vrea s-o faci să știe
Cît deliciu are-ntr-însa, — nu-i poți zice decît *roză.*

GHICI!.

Vie-ți veste de la vale,
Flăcăiaş cu plete lungi,
Să dai bici și să m-ajungi
Căci ai cal născut pe cale.

Eu mă duc, mă duc încet
Pînă-n apă la Şiret...
Dar trecută peste apă
Nimenea nu mă mai scapă,

Că-n pustiul de mal stîng
Nunta mă aşteaptă-n car...
Flăcăiaş, fiu de podar,
Mînă!... Eu te-aştept în crîng.

Şi-am să-ți spun de ce te-aşlept
Dincoace, pe malul drept.

ALTE ORIZONTURI

O quanto e corto il dire, e come fioco
Al mio concetto! e questo, a quel ch'io vidi,
E tanto, che non basta a dicer poco.
O luce eterna, che sola in te sidi,
Sola t'intendi, e da te intelletta
E intendente, te ami ed arridi!*

(Dante, *Div. Comm., II Par-, Cant. 33)*

* „Ce slabă-i vorba pentru-atit de tare/Concept! Şi cît văzui poţi să gîndeşti/ £11tm ce-a fost din cit era de mare!// Lumină-n veci, ce numa-n tine-ti eşti,/ Şi singură te ştii, şi-aşa ştiută,/ Etern ştiind, surîzi şi te iubeşti!"
(Dante, *Divina Comedie, Paradisul, Cînt. 33,* trad. de G. Coşbuc, E.S.P.L.A , 1957)

FUGIND DE TOT.

Fugind de tot: de lume şi de tine,
Mă duc să dorm pe-ntindere de ape;
Acolo groapa vîntul să mi-o sape;
Amurgul sărei cadă peste mine.

Nespus de dulcea ei singurătate
Şi-o poartă-n lume luna gînditoare:
Mă uit la dînsa, şi nu mă mai doare»
Viața-mi plină de pustietate.

O, tu, acela ce mă faci să sufăr,
O, suflete, întoarce-te prin astre
Şi lasă-mă pe apele albastre,
Să dorm de veci, cu capul sub un nufăr.

Bruxelles, 94

AMURG

Se lasă noaptea, limpede şi caldă;
Răsare luna palidă pe cer,
Punînd pe valuri braţe ce se scaldă
Şi-n toată firea aer de mister.

Pe-un soclu rupt, o veselă bacantă
Şi-nvăluie, de două mii de ani,
In haina umbrei, pururi elegantă,
Splendoarea umerilor diafani.

Mişcînd din flamuri, vechile trireme,
Adorm în pacea lungului amurg,
Infiripînd un vis din altă vreme:
Izbînzile lui Hermes demiurg[1].

La umbra lor, pescarul trage-o plasă
Şi cîntă-ncet, cu glas adormitor,
Duioasa lui *tragudie* de-acasă,
Visînd şi el un vis în viitor.

Atena, 92

SĂRMANUL VULTUR

Sărmanul vultur aripa-şi întinde
Rănit în luptă;
In zboru-i greu, o pană se desprinde
Din aripa-i pe jumătate ruptă.

Plutind prin aer, vîntul o ascunde
în apa mării,
Pe-a cărei valuri, crestele de unde
O duc spre ţărmul ultim al uitării.

Rănit în suflet, plinsul mă îneacă
Şi lacrămi pică
Din ochii mei ce ruşinaţi se pleacă
Pe mîna ta cea palidă şi mică.

Iar tu răspunzi durerei mele mute
Zîmbind în silă,
Si dîndu-ti mîna alţii s-o sărute,
Cu lăcrăma de care nu ţi-e milă.

LA LUNĂ

Lună, astră plutitoare pe văzduhurile line,
Dacă-ai fost vreodată vie, unde-i sufletul din tine?
Către care alte astre dintr-un timp trecut pe veci
A zburat suflarea-ți caldă și-a lăsat formele-ți reci?
Cine ești, din ce viață, din ce flăcări iai putere?

Plin e cosmosul de vremuri grămădite în trecut,
Racle, cu iluzii moarte, cu speranțe de-un minut;
Plin e spațiul de glasuri plîngătoare în pustiu,
Ochi de stele plini cu lacrămi sub zăbranic argintiu,
Plin e haosul de-o lungă simfonie de durere.

Dar ca tine-ndurerată nu e alta-n univers,
Stea, ce fără de speranță chemi trecutul, fără viers !
Tu răsări de peste ape, galbenă și gînditoare,
Parcă soarta pămîntească te străbate și te doare,
Și, plutind, te urci în noapte, ca în propriul tău vis.

Fost-a fost un timp odată cînd de marginea pădurei
Noi ședeam cătînd în fața-ți ochii galeși, urma gurei;
Și-am simțit-o cum se cerne blinda ta cerească rază
Și din ochii tăi de astru în ai ei se furișează,
Aprinzînd misterioase doruri de necunoscut.

Ea s-a dus. De-atunci trecut-au ani și ani. Adevărat:
Am uitat atîtea lucruri și atîtea m-au uitat!...
Totuși, cînd te uiți la mine cu privirea ta cuminte,
Pari că de iubirea noastră cauți să-ți aduci aminte
Și te-ntrebi, nedumerită, în ce timp s-a petrecut?

Alena, 92

S-AUD.

S-aud pîraiele cum curg
în pacea palidei lumine;
Se umple valea de amurg,
Iar eu mă duc gîndind la tine.

S-aude clopotul la schit:
Merg pustnicii să se închine;
Luceafărul a răsărit,
Iar eu mă duc gîndind la tine.

S-aude buciumul la munţi
înfiorînd cu lungi suspine
Tăcerea codrilor cărunţi...
Eu mă tot duc gîndind la tine.

VERSURI HETEROMETRE

Cum Sirius noaptea răsare
Tîrziu, şi lumina lui rece
Pe marginea cerului trece
Şi piere, departe, pe mare;

Aşa, cîteodată, tîrzie,
Iveşte-se încîntătoare
Credinţa că totul sub soare
E nou şi e, tot, poezie.

Dar iarăşi ca astra, în ceaţă,
Apune pe marea durerei,
Şi' umbrele lungi ale serei
învăluie trista viaţă.

U — ▫- Zamfirescu — Opere, voi. I

PE ACROPOLE

Luna tragică privește, într-o mută contemplare,
Pacinica singurătate din împărăția sa,
Strejuind de peste ape valea clasică, în care,
Pe Acropolea știrbită, Partenonul[1] dormita.

Ah! și cum durerea lumei mă prindea în gheara-i rece
La priveliștea acestei, unice în univers,
Protestări a omenirei contra timpului ce trece,
Monument al cărui nume sunător e ca un vers.

Căci așa e, totul piere, ca o umilă scînteie:
Jocuri, timp, filozofie; mîna care te făcu;
Timpuri noi și jocuri nouă; sărbători panatenee;
Totul piere sau se schimbă; — neclintit ești numai tu.

Tu, ca toate, ești în lume din substanță pieritoare,
Dar în forma ta de astăzi pieritor nu e nimic;
Tu ești toată poezia omenirei gînditoare
Scrisă într-un bloc de albă marmură de Pentelic.

Și cînd razele din lună limpezi curg pe a ta frunte
In imensa, infinita liniște de orient,
Din trecut și pîn'la tine se întinde ca o punte,
Peste care tot trecutul se coboară în prezent.

Ah! ajută-mă acuma, tu, Minervă înțeleaptă,
Să găsesc, printre atîtea lucruri nouă ce mă mint,
Drumul către Salamina și navarcul ce așteaptă
Să mă-ntoarcă la Megara, Eleusis și Corint[2].

Lasă-mă să viu la tine, lume plină de parfumuri,
Ce răsai din timpul clasic ce mi-a fost atît de drag;
Să culeg în libertate trandafirii de pe drumuri,
Să mă-mbăt din armonia limbei din Areopag[3],

Să cunosc amorul vostru, zeu a tot ce-i scris să fie,
Născătorul de iluzii, de dureri și poezii,
Astfel cum îl vrea Sophocle, răsturnînd o-mpărăție[4]
Și putînd să locuiască pe obraji trandafirii.

Insă luna se coboară pe întinsa mărei pace...
Puntea rupe-se; trecutul se prăvale la pămînt.
Pericles, Minerva pleacă... Fără dînsa, orce-i face,
Partenonul îți rămîne ca o criptă de mormînt.

DE LA VILLA TUSCULANA
(DACTILI ŞI TROHEI)

Tristele umbre se lasă pe văi de sus de pe dealuri
Singure, palide, pline de-o lume vie de basme:
Bradul, umbrela şi-o-ntinde pe muchea arsei coline;
Mierla şăgalnică ţipă prin grase tufe de lauri.

Cicero, vechiule stîlp al acestor clasice locuri,
Scoală din pulberea vremilor. Uite: colo, pe valea
Tibrului, urmele Romei antice tremură încă.
Umbro-Sabellii şi Quirium, Taţiu, Numa Pompiliu;
Zeii, pontificii, fraţii Arvali, Lupercii şi Sălii;
Piatra şi lancea, şi focul din vatra Vestei[1] fecioare,
Toate sunt încă şi azi în fiinţă. Timpul şi forma
Par că se schimbă.

„Plin de un dor fără saţiu de lumea vremilor duse,
Timpul şi forma de astăzi mă lasă rece ca gheaţa.
Toate sunt încă-n fiinţă şi totuşi toate sunt moarte.
Ochii-mi, o, nobile Marcu Terenţiu[2], cată spre tine."

Astfel grăieşte un glas din ruine. Nimeni n-aude.
Braţe vînjoase întind Apeninii către Cetate.
Roma din vale priveşte pe gînduri coamele ninse.
Soarele moare prelung în adîncul mărilor tusce[3].

Borna

SONET

Către Aspasia lui Leopardi

S-a stins, copilă, focul tinereţei
Din ochii lui cu timidă privire.
Pe alba-i frunte, urma de gîndire
A închegat-o vîntul dimineţei.

Un blind surîs pe gura lui subţire
însufleţeşte cadrul trist al feţei,
In semn că iartă relele vieţei
Şi-ţi iartă ţie cruda ta iubire.

E de prisos să-1 plîngi. Tu ştii prea bine
Că-n nobila şi calda-i fantazie
Te-ai căutat de-a pururea pe tine,

Pe cînd acolo, casta poezie
Sta peste tot, precum între lumine
Beătrix[1] stă-n *Divina Comedie.*

LA LUNA

E noaptea caldă. Stelele uşoare
Clipesc din gene, line, depărtate.
Pe iazul morii apa nu mai bate;
Pe dealuri focul cel din urmă moare.

Privind pe ceruri căile stelate,
Adorm în lumea lor fermecătoare,
în somn răsare luna gînditoare
Şi umple bolta de singurătate.

O simt cum trece, clară, tot mai clară,
Pe-nchipuitul arc al hemisferii;
O simt, dar nu o pot privi-n afară.

Această nouă formă a durerii
Tu o cunoşti... Revino mîne sară,
Icoană castă a nemîngîierii!

LA VILLA ALDOBRANDINI

Tăcute lacrămi picură din plante
Şi-alunecă pe jgheabul de porfiră;
Sub şipot stă Orfeu[1] cîntînd din liră
Pe-uîi glob purtat de gîrbovul Atlante[2]

Păuni stelaţi podoabele-şi resfiră
Pe-un capitel de frunze de acante;
Un grup voios de fauni şi bacante
Ironici stau şi de păuni se miră.

Domniţa vine, văduvă-ntristată,
Şi singurică şade la fîntînă,
Cîntînd încet un vers al ei de fată.

Un gîlgîit de apă o îngînă,
Pe cînd pe vîrful plopilor s-arată,
în clarul zilei, luna ca o zînă.

ANIENUL

Din munți străvechi se lasă către vale
Pîrîul plin de umbre şi lumine,
Ducînd cu el legendele sabine
Pe-a timpului neisprăvită cale.

Din cînd în cînd păgînele ruine
Îşi spun poveşti pe malurile sale;
Sub poduri vechi, tiarele papale
Ascund un semn din vremile creştine.

Iar tu, ce-aşterni pe malu-i verde bruma,
Patetică şi-ndurerată lună,
îl mai cunoşti aşa cum e acuma?...

Cînd *Angelus*[1] clopotnițele sună,
Un vechi măslin din vremile lui Nuraa[2]
Din flori ce cad îi face o cunună.

BOUL

De-a pururi trist, în mijlocul cîmpiei,
Voinicul bou priveşte înainte,
Cu ochii mari, cu sufletul cuminte,
Ca un simbol antic al poeziei.

Şi parcă-ar vrea să spuie prin cuvinte
Că a rămas el paznicul moşiei,
Căci toți s-au dus în lumea veciniciei,
Iar Lațiul e țară de morminte.

Trec norii, trec, spre asfințit de soare,
înveşmîntînd senina lui tăcere
Într-un mister de umbre călătoare.

El pleacă trist să cate mîngîiere,
Urmînd pe jos un lung şir de cucoare
Ce cîntă-n zbor o notă de durere.

Frascati, 1889

SONET

Doamnei E. P, ...

Şi iarăşi... zică lumea ce va zice:
Arhipelagul soră nu-ţi găseşte:
Eşti cum îi fraga cînd se pîrguieşte,
Şi-o ştii, iubita mea, Eurydice[1].

Gă vii din iad oricine o ghiceşte,
Sau de nu vii, noi ştim c-a Evei fiice
Se nasc de drept Proserpinei[2] amice,
Şi totuşi văd c-amorul ne munceşte.

Acum vin iar şi bat la a ta uşe,
Grecoaică rea, cu zîmbetul pe gură
Şi ochii mari de blîndă viteluse[3].

* * *

Şi de cumva simţi somnul că te fură,
Cu porţi de fier te-nchide ca-n cătuşe,
Căci altfel, zău, îţi intru-n bătătură.

CULCATE-S ROMÂNITE

Uşor se mişcă tînără fecioară,
Purtîndu-şi trupul drept ca o făclie;
Cu amforele vine de la vie
Şi vinde must, ca-n vremi de-odinioară.

Copilă albă, vina ta să fie
De te-o-ntîlni Polibus[1] bunăoară:
Cum mînile-ţi sunt prinse de ulcioară
O să-ţi sărute benghiul din bărbie.

Dar ea zîmbeşte. Colţurile gurei
S-ascund hoţiş în gingaşe gropiţe,
Iar ochii vineţi iau coloarea murei.

Şi iată-l el, încununat de viţe,
Câ-i sare-n drum. Pe pajiştea pădurei,
In urma lor, culcate-s românite.

Alena, 92

CASTEL FUSANO

In cîmpul deşert, pe Tibru, Ia vale,
Trecutul a pus dureri ideale,
Iar faunii strîmbi şi-au prins a lor oase
De veştede crăngi de sălcii pletoase.

In vechiul castel din mlaştini pontine
Am prins a visa, o, Romo, la tine...
Adie un vînt din ţara Etruscă:
Porsena[1], eşti tu, or zboară o muscă?

Trecut ce te duci, n-ai nici un braţ valid!
Şi paznic ţi-ai dat pe Febre cel palid[2];
Iar porcul mistreţ, sub umbrele serei[3],
L-a pus Harpocrat[4] regent al tăcerei.

S-aude un glas sub bolta cea naltă:
E ţipătul lung al raţei de baltă.
Sălbatec prin stuf mugeşte un taur.
Se urcă pe cer un disc strîmb de aur.

Castellammare, august, 89

JOS, LA TIVOLI

Jos, la Tivoli, sub tei,
Cupido[1], cu ochii galeşi,
Şi-a spart amfora de-un stei
Şi-a plecat plîngînd în cale-şi

Dar în calea lui venea
Sfînta Vinere[2] cea albă,
Pe la brîu ca o nuia
Iar pe poale ca o nalbă.

„Măi băiete, iar te-am prins
Intinzînd curse la fete!...
Ţi-ai spart amfora-ntr-adins!..
Am să mi te tund de plete."

însă el, prinzînd din fuga
Haina mă-sei de un fald,
Drăgălaş îi zise: „Sluga1
Tunde-mă că tot mi-i cald."

Apoi, tupilat pe vine,
Se piti sub un măslin,
Unde sus bătea măsline
Lydia lui Faustin[3].

Sorrento, 24 august, 1889*

(

URSEOLO

Urseolo, blondul doge, a sosit din Lemnos ieri,
Nalt şi zornăind din pinteni, prins de zale şi de gînduri,
Şi privind fără să vadă pe iluştrii cavaleri,
Străbătut-a printre rînduri.

Jos, la scara răscroită de sub lojele de lemn,
Navagieri, prinţ de Cipru, şi Sanudo, prinţ de Zara[1],
Cu genunchele-n cnemide şi cu aerul solemn,
S-au făcut una cu scara.

însă nimeni nu-i priveşte. Prin ogiva-ntunecatâ
Ochiul vede tron şi sală ca-ntr-o lume de senin,
Unde Bianca Morosini, pe trei trepte de agată,
Doarme sub un baldachin.

Bianca, dulcea donna Bianca, blondul vis veneţian,
Ce trăia cum trec prin spaţiu nori cu genele de aur,
A murit. —• San Marco sună. — Lumile de pe ocean
Plîng sub mîndrul Bucentaur[2].

Dogele, rămas în uşe, a-mpietrit ca o statuie;
Ochii, luminaţi de spaimă, au încremenit enormi;
Ca un foc de nebunie în lumine li se suie...
El întreabă: „Bianca, dormi?"

Dar atunci, pe o fereastră, cu privirea către mare,
Un porumb bătînd din aripi se ivi fricos şi blînd;
Dogele întinse mîna: „Uite Bianca" zise tare;
Şi, nebun, sfîrşi rîzînd.

Sorrento, 89

NIMFA TINĂRĂ LEUGO.

Răsărit-a dimineața, de sub umbra unui val,
Tînăra Leuco, nimfa cu mărgeanuri în cosiță,
Şi, mişcînd uşor din şolduri, a ajuns pînă la mal,
Unde sta copilul Bachus[1] şi-mpletea cununi de viță.

Albe, ca o vale ninsă, şi cu vine străvezii,
Sînurile mititele i se umflă ca doi muguri,
Iar de dînsele s-anină două semne viorii,
Două glume, două benghiuri, două boabe ca de struguri.

Nimfa tînără şi zeul pe nisip îşi spun poveşti,
Se răstoarnă, se sărută, ea la sînul ei îl strînge
Şi rîzîndu-i, îl întreabă „puiule, de unde eşti?"
El, cuminte, îi răspunde „sunt de unde nu se plînge".

Dar văzînd urmă de struguri, zeul făr' de Dumnezeu
îşi întinse lacom gura ca să soarbă dulcea rouă;
Nimfa închisese ochii, tremura, vorbea mereu,
Şi-mprejurul lui, întreagă, se-ndoia ca luna nouă.

Iar la urmă cînd fu vorba pe întoarcere-napoi,
Pace s-o mai prindă valul, ca pe vechea lui stăpînă.
Zeul îşi luase drumul, şi de unde erau doi
Acum plînge numai dînsa... iar Oceanul o îngînă[2].

SAN MARC

Cînd tu, în veci senină, ca marmura din statui,
Veneţio, la pieptu-ţi îţi strîngi a ta aripă,
San Marc, măreţ în turlă-i, ca dogele-n palatu-i,
Vesteşte falnic lumei c-a mai trecut o clipă.

San Giorgio Maggiore[1], cu umbrele-i de aur,
Deschide drum spre Lido, şi Lido înspre ape...
Evangelistul crede că vechiul Bucentaur
Venind de pe oceanuri gindi-se-va să-l scape.

Căci dînsul tot mai speră că-ndurătoare parce[2]
Reda-vor ochi la toate şi va vorbi statuia;
Dar leul[3] îi arată că-i scris „pax tibi Maree!"
în cartea veciniciei în semn de aleluia.

ANZIO

Pescar cu luntrea văpsită-n verde,
Anină-ți pînza sus de catarg;
Vîntul ne-a bate, şi ne vom pierde
Spre larg, spre larg.

Fată cu sînul ars de căldură,
Rămîi nebună, aşa cum eşti,
Şi ia-ți ghitara, zi lung din gură
Că mă iubeşti.

Ce-atîta trudă ş-atîtea gînduri
Pe învechitul disc de pămînt,
Cînd mai la urmă tot patru scînduri
Iți ştiu de rînd !

Rămas în lume dintr-o poveste,
Anzio, marea-ți m-a luminat:
Toată morala vieții este
Un sărutat,

OFELIA

Pe cap cu veştedă cunună,
Cu ochii mari sub gene plînse,
Cu brațele de sine strînse,
Priveşte, mută, către lună.
Salcîmii, prinşi ca de fiori,
Au nins pe apa de pe prund,
încununînd cu albe flori
Icoana stelelor din fund.

Dar iat-o, a ajuns la rîu;
In juru-i rochia şi-o strînge,
Dintr-un salcîm un ramur frînge
Şi floarea şi-o anină-n brîu.
Apoi, pe apa curgătoare,
Cu fața către cer senin,
Şi-ntinde brațele şi moare:
Suflet, în lumea lui, străin.

Pe sub frunzişul înverzit,
Sub bolți feerice de stele,
în cîntece de păsărele,
Convoiul trece liniştit,
în lungul vremei, călător,
El se tot duce şi se duce,
Căci moarta-i moartă din amor:
Nici țintirim, nici semn de cruce.

Atena, 92

STROFE

Doamnei C.

A răsărit pe codri luna
Ca o legendă din bătrîni
Şi m-a găsit ca-ntotdeauna
Cu capul răzămat pe mîni,
Trudindu-mi minţile să caut
Un cîntec vesel să-ţi închin,
Ca să-ţi aud glasul senin
Rîzînd cu note ca de flaut.

Dar ce-o să-ţi fac? Firea stîngace,
Croindu-mă un om de nord,
Mi-a dat un suflet fără pace
Şi-o liră fără de acord.
Tu ai mişcări de rîndunică
Şi suflet cald de miazăzi,
Şi cîntecu-mi te-ar adormi
Căci este trist şi plin de frică.

Dar dac-ai vrea, în locul lirei,
Psaltirea veche s-o desfac,
Şi printre filele psaltirei
Să căutăm un basmu dac,

Poate-aş găsi, prinzîndu-ţi mîna
Şi încăîzindu-mă la ea,
Accente ce-ar înduioşea
Surîsu-ţi pentru totdeauna.

Albano, 89

GA UN MĂNUNCHI DE RAMURI

Te-a zămislit blinda natură
Ca pe o floare de pe plai:
Din carminul rozei de mai
Ţi-a zugrăvit, rotundă, gura,
îar din albastrul de cicoare
Ţi-a-nduioşat privirea vie,
Aşa că bine nu se ştie
De eşti femeie sau eşti floare.

La brîu te-a strîns ca pe-un mănunchi
De ramuri tinere de crin
Şi nu ştiu ce ţi-a pus în sîn
Şi de la sîn pin' la genunchi,
Că parcă-ai fi un vis croit
După gîndirea mea nebună,
Cu sufletul ca alba lună,
Cu trupul cald şi liniştit.

In trista mea singurătate
Au răsărit colo şi colo
Videnii cu cap de Apollo'
Şi ochii plini de bunătate;
Dar dacă tu ai şti anume
Cît farmec e-n făptura ta,
Ai face aripi ş-ai zbura,
Căci prea eşti singură în lume.

PLECATĂ CU CAPUL.

Plecată cu capul pe albe genunche
Fecioara cu ochi liniştit
Din apa curată adună mănunche
De ramuri de tei înflorit.

O rază din soare furiş se coboară
Şi lung o sărută pe gît,
Iar dorul deschide în gînd de fecioară
O poartă pe-un cîmp de urît.

Cu raza cea caldă vin visuri nebune,
Videnii cu aripi de fluturi',
Ce cad din lumină pe genele-i brune
Ca ploaia din crăngi ce le scuturi.

Atunci de pe dealuri, văzînd-o că-i goală
Şi soarele prea arzător,
Un vînt se adună, din lanuri se scoală,
Şi pleacă încet spre izvor.

El părul ei moale cu vinete unde
Uşor i-1 desprinde de sus,
Şi-ntreaga-i fiinţă în păr i-o ascunde,
Şi trece tăcut spre apus.

ADIO

Se vede sus, pe stîncile de criță,
Cum moare-ncet izvorul de lumină;
în fund de văi pîraiele suspină:
Adio, fetiță I

Din părul tău tăiat-am o șuviță
Ce peste umeri o lăsai să pice.
Cînd vei albi, șuvița îți va zice:
Adio, fetiță 1

Cînd am plecat, ieșiseși la portiță,
Păreai că vrei să-mi spui o vorbă bună,
Dar tremurai și nu mi-ai spus nici una...
Adio, fetiță !

Atena, 92

UN CÎNTEC

Puișor de rîndunică
Ce de-abia te-ncerci să zbori,
Bați din pana ușurică,
Ramuri miști și roua pică,
Pică roua de pe flori.

Tot așa zburînd amorul,
Bate aripa alene,
Mișcă aerul cu zborul,
Picură pe inimi dorul,
Pică lacrămi de pe gene.

ALT CINTEC

Pe subt umbrele de frasini, la fintîna din pădure,
Vin, surată, vin,
S-adunăm culbeci de aur, să umplem cofiți cu mure,
Şi din fuga, peste umeri, sărutări badea să-ți fure,
Vin, surată, vin.

C-a plouat, şi fundul văii cîntă din privighetori,
De gîndeşti că mersul zilei aninatu-s-a de zori;
Iarba-i udă, tu pripită, şi de-o fi din deal s-aluneci,
Ochii mei, privind din vale, amețiți ai să-i întuneci.

Sus pe grebănul de munte, în poiană, la răcoare,
Vin, surată, vin,
Să privim pe valea tristă cum apune sfîntul soare
Şi pe-un ramur cum se-mbucă două păsări surioare,
Vin, surată, vin.

Că atîta are omul: ce e azi este al lui.
Ce-o fi mîini e totdeauna marginea mormîntului...
Iar pe tine te-a scris firea cu un haz în colțul gurei
De mi-aş da, pe-o sărutare, sufletul Mamei-pădurei.

CURGEA ŞIRETUL LINIŞTIT

Trecuse toamna gînditoare
Pe rîpi, prin garduri, peste vii,
Şi închinase toate celea
Aceleiaşi melancolii.
Departe, pe întinse şesuri,
Curgea Şiretul liniştit,
Sub zbor de pasări călătoare
Călătorind spre răsărit.
Înaltă, mişcătoare dungă,
Ce-abia te vezi pe cer senin,
Cîte speranțe zbor cu tine
Ce primăvara nu mai vin!
O umbră goală, trecătoare,
Viața noastră pe pămînt I
O pasăre ce pleacă toamna
Descurajată, fără cînt,
Şi nu mai vine, nu mai vine,
Căci tinerețea-i o poveste
Pe care noi o ştim c-a fost,
Dar niciodată-o ştim cînd este.
O, toamnă, scumpa mea suroră,
Te-ai dus şi tu, ca orice bine,
Şi noi rămas-am să te plîngem
Cu alți nenorociți ca mine.
Eu m-am deprins de mult cu toate,
Şi trist, în sufletu-mi m-am strîns,
Dar viața e aşa de crudă

Încît şi astăzi încă-am plîns:
O amintire de durere,
Un biet amor nempărtăşit,
Ce ca şi toamna, ca şi toate,
S-a dus şi nu a mai venit,
Şi care azi, sub umbra tristă
A tinereţii apunînd,
Mi-a răsărit în amintire
Mai dureros ca orisicînd.

DOAMNEI X

Se aprind în fund de suflet razele tremurătoare
Ce sosesc din depărtarea tinereţei ce s-a dus,
Cînd cu ochii tăi albaştri, melancolici, îmi zici: „Oare?...
Suntem noi înamoraţii?... sau în înşine-am apus?..."

Am apus!... E poate prea mult: ne-am mai domolit la fire;
Tu ţi-ai tras părul pe frunte; flori într-însul nu mai pui.
Te-nvîrteşti ades în juru-ţi plîngînd mijlocu-ţi subţire...
Insă, mai la urma urmei, nu e treaba nimănui.

Mie-mi placi cum eşti acuma: plină-n umeri, cu bărbie,
Şi cu degete ca puful, ca o stariţă de neam;
Părul alb, figurei tale dă un nimb de poezie...
Şi o ştii, căci fără voie-ţi te admiri privind în geam.

CORSARUL

într-un castel, pe malul mărei,
Pe-a cărui turnuri crenelate
Furtunile le-a îndrăgit,
Trăieşte singur, dat uitărei,
Cu sufletul plin de păcate,
Corsarul alb, îmbătrînit.

Sub chiparosul din grădină
Se urcă iedera pe-o cruce
La capătul unui mormînt;
Prin ramuri aerul suspină
Şi parcă din adînc aduce
Un glas din* funduri de pămînt.

Corsarul, care niciodată
De nimenea nu se rugase,
Nu se plînsese nimănui,
Corsarul avusese-o fată,
Şi-acum plingea, se-ngenunchease
La amintirea fetei lui.

Un ropot lung de vijelie
Cu ţipete premergătoare
Chema pustiul din castel;

în voi.: *de;* Se corectează după ms.

El tremura din temelie
Izbit de stînci spumegătoare
Ce le-aducea valul cu el.

Mugea oceanul de durere,
îşi ridica în ceruri valul
Şi se frîngea căzînd pe vînt;
Bătrînul hoţ, făr' de putere,
Vedea cum apa rupe malul
Cu iedera de pe mormînt.

Atunci sări drept în picioare
Şi vrînd să lupte cu furtuna
Corsarul s-aruncă înot;
Dar firea cea nepăsătoare
învălui tot întru una*
Corsar şi iederă şi tot.

* în voi.: *într-una.* Se corectează după manuscris, întrucît această formă respectă ritmul.

ÎN TĂCEREA DIN ODAIE

în tăcerea din odaie
Fantazia mea s-ar stinge,
Dacă-ncet luna bălaie
Pe sub zid nu s-ar prelinge.

Acum bate în fereastră
încălzind străvechi portrete
Ce-n lumina ei măiastră
își iau suflet pe părete.

Cel dintîi, cu gura mică
Şi cu ochi adînci sub gene,
Binişor mîna-şi ridică
Şi mă cheamă, cheamă-alene:

„între cer, pămînt şi apă
Eşti mai singur decît noi;
Ia-ţi un cadru să te-ncapă
Şi vin colea: vom fi doi.

între noi va sta copilul,
Şi în ramul cel din faţă
Vom privi cum curge Nilul
Şi-om ceti ce ne învaţă:

Totul vine, totul trece,
Iar sfîrşitul tuturor
E un colţ de humă rece
Cu un mac străjuitor..."

Dar de-abia se mai prelinge
Pe sub zid luna bălaie;
Fantazia mea se stinge
în tăcerea din odaie.

PLOUĂ

Plouă lacrime de toamnă peste lumea ostenită,
Scuturînd petale albe de pe ramuri de lămîi.
Firea plînge. Tu, iubită,
Ca o marmură antică, fără lacrime rămii.

A murit un an, o lume purtînd primăvara-ntr-însa,
An de zile fericite, rupt din tinerețea ta;
Au plîns pomii, — cerul plîns-a,
Tu, ca grîul sub zăpadă, ai urmat a dormita.

Eu mă duc. Privește bine vîrful pînzelor pe mare:
N-a plecat de cînd e lumea un mai singur călător.
Tu zîmbești... Drept răzbunare
Iți doresc să poți cunoaște gura dulcelui amor.

VARA

Cu firea ei cea arzătoare
Sosit-a vara înapoi;
Toți pomii sunt în sărbătoare,
în tei stă floare lîngă floare...
E dulce vara pe la noi!

Cînd *dimineața* se ivește
Din al văzduhurilor fund,
Tot cîmpul parcă-ntinerește,
Iar, deșteptată de pe prund,
Cireada satului pornește...

în urma ei un roi de grauri
Ca niște valuri cenușii
S-amestecă prin bălării,
S-așează-n coarne pe la tauri,
Fac fel de fel de nebunii.

Pînă ce-n zarea depărtată
Spre lacul trist se pun pe drum,
Și cum se duc, — acum ș-acum
Se mai zăresc încă o dată
Ca rămășița unui fum.

Lunile

IANUARIU

Frigul, scriitor pe geamuri,
Cu zăpezile se joacă
Şi le schimbă-n promoroacă
Atîrnînd ciucuri de ramuri.

Din fereastra-mi înghețată
Stau uitîndu-mă la cer:
Norii, plumbuiți de ger,
S-au strîns pată lîngă pată.

Trist şi singur ca un greier,
Vălul timpului rupîndu-l,
Eu aştept să-mi toarcă gîndul
într-un colț mai cald de creier.

Iar afară numai fumul
Subțiratec îşi ia zborul;
Eu Îmi leg de dînsul dorul
Şi-n văzduhuri îi dau drumul.

MAI

Plin de gloria străbună ca de-un lucru strîns de el,
Miralaia[1] printre buze fluieră încetinel,
Şi cu frîul prins în stînga, iar cu dreapta prinsă-n şold,
Parc-ar fi preconul lumei, călătorul Child-Harold[2].

Bate surul cu potcoava caldarîmul sunător,
Scăpărînd scîntei din piatra care-i cade sub picior,
Şi cu ochiul prins în sînge, sperios îşi cată-n cale,
Legănîndu-şi cavalerul pe puternicele-i şale.

La ferestrele cu gratii ies copilele bălane,
Poftitoarele neveste, jinduitele vădane,
Chiar dervişii, mosafirii, părăsesc, cîntînd, odaia
Şi-n balcoane vin să vadă pe vestitul *Miralaia.*

Dar deodată, dintr-o turlă înclinată către stradă
Un mănunchi de roze albe fu lăsat uşor să cadă;
El lovi din întîmplare calul viu şi sperios,
Calul se izbi în lături şi-şi zvîrli stăpînul jos.

Atunci mîndrul *Miralaia,* ridicînd de jos buchetul,
Către turla înclinată se întoarse cu încetul,
însă, nezărind pe nimeni, zise-n înfloritu-i grai:
„A căzut poate din zborul călătoarei luni de mai".

IULIE

Călin, jitarul de la sat,
Cu puşca vecinie de-a spinare,
Era pe holde împărat
Şi statul lui n-avea hotare.
In el tot cîmpul se-ncredea,
Toţi fluturii şi toată floarea:
Sulfina, seara,-l adormea
Şi-l deştepta, în zori cicoarea.

Odată, deşteptat în zori
De-acel miros de dimineaţă,
îşi ridică ochii din flori
Şi se uită peste fîneaţă.
Din pricina zilelor calde,
Mărica, zînă printre fete,
Se coborîse să se scalde
Ş-acum... se descingea de bete.

Jitarul nostru, năzdrăvan,
Se subţie ca o şopîrlă,
Ş-ascuns de-un ciot, de-un bolovan,
Se strecură pînă la gîrlă...
Cuptior, cuptior, cîte mai faci
Cu vinovata ta căldură!...
Noroc numai că poţi să taci.
Aşa şi eu: streajă la gură.

AUGUST

Pe luciul fără hotare
Al apelor ce-au adormit,
Din fund de haosuri răsare
Melancolia zîmbitoare
A stelelor ce-au răsărit.

întîrziat pe malul mării
Eu în adîncuri rătăcesc
Şi prins de farmecul uitării
Las jos tot lutul pămîntesc
Şi-n lumea naltului plutesc.

Şi cînd mă uit în urma mea
La discul rotunjit din tină,
îl văd schimbat deodată-n stea,
C-o licărire de lumină
îndepărtată, rece, lină.

Iar pe luceferii de noapte
Parcă mai lesne-i văd apoi
Că sunt pămînturi vechi, răscoapte,
Că-s plînsete acele şoapte
Ce curg din spaţiuri spre noi.

O, lege! cît îmi pari de mare!...
Ce farmec pui în toate cele!...

De te-ai numi, în timp, *uitare,*
Sau, în distanță, *depărtare,*
Tu schimbi pămînturile-n stele.

Care-i privirea omenească
Pătrunzătoare de mister,
Ce-ar îndrăzni să bănuiască
Că lumea noastră pamintească
Trăiește însăși ea în cer?

BARZA

Sus, pe Argeș, pe la munți,
Au rămas codrii cărunți;
Jos, pe vale, prin zăvoi,
Se cobor turme de oi,
Iar un cuc cu pană sură
Și-a spus numele din gură:
„Cu-cu!"

De prin garduri, de prin vii
Cintezoii aurii
Zis-au din ciripitură
Unei tufe de răsură:
„Soro fă, deșteaptă-te
Și spre soare-ndreaptă-te,
So-ro!"

Iar prin crînguri s-aud semne
Ghionoaia taie lemne,
Gaița, într-o gîrneață,
Se proclamă cîntăreață,
Iar din mreaja somnului
Ies *gîndacii Domnului*
Ro-șii!...

Chiar și hanul de la drum,
Iarna fără fir de fum,

Vara făr' de călători,
Toamna făr' de cîntători
S-a umplut de rîndunele
Ce-au adus vara cu ele
Cal-dă.

Iar prin lanul răsărit
Merge vestea c-a sosit
Craiul dimineţelor
Paznicul fîneţelor,
Şi-ar fi tras pe-un vîrf de leasă
Jos la doamna preoteasă...
(<uţ;uoci...
Ci-ne-i?

LINIŞTEA

Prin rariştea pădurei trec tinerii, pereche,
Vorbindu-şi vorbe scumpe, grăite la ureche;
El, nalt, mereu se pleacă spre mica lui stăpînă,
Iar psalmul îndrăgirei pe buze li se-ngînă.
Pe umerii lor, seara aruncă ca o haină
Amurgul plin de taină.

Se-ncearcă pîn' la dînşii răsunetul să poarte
Din văile pădurei un freamăt de foi moarte;
Găteje subţirateci s-aud trosnind pe haturi,
Cînd tinerele ramuri se plec uşor pe laturi.
E cineva...
Copila de braţul lui se strînge
Şi tremurînd de frică, îi zice, parcă-ar plînge:
„E cineva!..."
El pleacă spre ea a lui statură
Şi-i face semn să tacă c-un deget dus la gură.
Atuncea se iveşte în cadrul trist al serei
Icoana întrupată şi gînditoare-a verei.
E-naltă, plină-n umeri, şi-i singură ca ea:
Cu foi de myrt pe frunte şi-o ramură în mînă,
De n-ar avea privirea senină ca o stea,
Ai crede că e însăşi Diana cea păgînă'.
Atît de albă-i pielea şi vinele curate,
Că-n tîmpla ce se mişcă vezi inima cum bate;
li cade către umeri, în unde, perii creţi,

De parcă-i întruparea eternei tinereți.
Privirea ei se duce şi taie lungul spațiu,
Sorbind nemărginirea cu ochi plin de nesațiu,
Şi astfel depărtată de-a pururea de soare
Spre tainele cîmpiei ea trece călătoare.

Copila, intrebîndu-l, la sînul lui s-ascunde.
El, palid în gîndire, se-ncearcă a-i răspunde:

„E *Liniştea,* e doamna adîncilor păduri,
E zîna nevăzută, ce seara, la izvoare,
Suflînd în josul apei, le face să coboare
Sfioase, fără zgomot şi făr' de crețituri.

E *Linişte a,* e doamna poveştilor de seară,
Cînd vîntul nu mai bate, torente nu mai curg;
In urma ei văzduhul se umple de amurg
Şi iarba de flori albe lucrate ca din ceară.

E *Linişte a,* e doamna misterelor naturei,
Cînd florile polenul şi-l scutură pe vînt,
Cînd buciumul o cheamă cu adormitu-i cînt,
Şi toată vietatea îşi pune streajă gurei."

In urma ei el tace şi somnul stă să-i fure.
O lume nouă vine stăpînă pe pădure;
Videnii îmbrăcate în țesături de raze,
Acorduri înecate în prelungiri de fraze,
Pe care le rosteşte tăcerea vorbitoare;
Şi zgomotele surde ce-n rîpe nasc şi mor;
Şi miile de fire fantastice, uşoare,
Ce greierii le mişcă din unghiurile lor;
Şi-apoi sfioase umbre de-nchipuiri nebune,
Ce ochiul, cînd nu vede, în minte ni le pune;
Şi toată nesfîrşita viață dintr-un vis,
Ca într-un cap ce doarme aici parcă s-a-nchis.

Atuncea el, în urmă-i, copila vrlnd să-şi culce,
Ii ia pe brațe capul şi, legănînd-o dulce,
Ii zice, sărutînd-o în umbra moale-a gurei:
„Dormi, *Linişte a* e doamna misterelor naturei".

AU MAI FOST.

De-ți tremură mîna cînd vrei să i-o-ntinzi
Şi ochiul ți-e sec, iar fața de ceară,
Ea-ndată pricepe, şi singur te prinzi,
Căci toate-au mai fost şi-or fi toate iară.

Iar seara cînd singuri şedeți amîndoi,
Tu nu te mira, cînd ea te sărută,
Că luna ironic se uită la voi,
Căci toate-au mai fost — şi luna e mută.

Şi iar, mai tîrziu, cînd singur vei sta,
Dar singur, tu singur — şi lucrul se poate —
Aibi forța de-a crede, şi nu te mira,
Căci toate-au mai fost si-or fi iară toate.

!

IMNURI PĂGÎNE

PRELUDIU

In fund de peşteri, picură de veacuri
Tăcute lacrămi, ce mereu se mînă
Spre albele misterioase lacuri,
Şi din adîncul lor răsar fîntînă.

Fîntîna rece gîlgîie din stîncă
Şi răspîndeşte unde de răcoare:
Pădurei verzi dă vocea ei adincă,
Cîmpiei triste sălcii plîngătoare.

Aşa în suflet picură cu-ncetul
Viaţa ceasuri de melancolie:
Fîntînă clară, murmură poetul,
O, de demult uitată poezie.

FIICA HAOSULUI

A fost odată un voinic,
Coborîtor din ginte veche,
Crescut pe cal încă de mic
Şi vînător făr' de pereche.

Era din mamă, pămîntean,
Iar despre tată, spuneau unii
Că se trăgea de la Traian
Şi amintea, prin chip, străbunii.

Trăit în munţi de mititel,
Crescuse chipeş şi voios,
Încît vorbea lumea de el
Ca de un nou Făt-Frumos.

Cînd se pornea la vînătoare
Cu şoimi aduşi de prin străini,
Ţipau vultanii la izvoare
Şi puii de prin vizuini,

Şi dau năvală neam de neamuri
Prin văgăunile adînci:
Vînatul uşurel prin ramuri
Iar vulturii pe vîrf de stînci.

Şi rămîneau să-i steie-n cale
Doar băietanele din sat.
Dar nu-i ardea măriei-sale
De un asemenea vînat.

Prin munţii plaiului vecin
De-un cîrd de vreme se zvonise
De Filip de la Severin
Că dintr-un vis înnebunise,

De ani întregi venea mereu
La curtea sa împărătească
O *Pajură* cu chip de zmeu,
Cu cioc şi limbă păsărească,

Şi-n miezul nopţii croncănea
Pe-un ciot din turla cea bătrînă,
Şi-1 tot chema, l-ademenea
Să se coboare-ntr-o fîntînă.

Se tînguise tutulor
Şi le spusese ce-a visat:
G-ar fi ascunsă-ntr-un izvor
O fată-a unui împărat.

în faţa lui, cu barba sură,
Stau slujitorii din palat,
Şi, trişti, cu mînile la gură,
îl căinau că-i fermecat.

Trăiţi la dînsul din părinţi,
El le zîmbea cu ochii buni:
Ca tot nebunul, pe cuminţi,
îi socotea pe ei nebuni.

Pe scoborîşul unei văi,
într-o pădure încîlcită,
Era pe măgura dintăi
O peşteră întroienită

Sub uscături de brazi cărunți
Şi mîlitură de izvoare,
In care pustnicii din munți
Spuneau că cine intră, moare.

Din fundul ei se depăna
Izvorul purtător de basme,
Ce codrul tot îl împăna
Cu cosînzene şi fantasme;

Din fundul ei spuneau ciobanii
Că iese *Pajura* în vale,
Şi năruieşte bolovanii
Cu vîntul aripelor sale.

Porni voinicul fără teamă,
Lăsîndu-şi cai şi vînătoare;
Zicea că soarta lui îl cheamă:
Că cui e scris să moară, moare.

Şi merse azi, şi merse mini,
Şi merse vreme îndelungă,
Şi dînd din cap, şi dînd din mîni,
Ajunse vremea să ajungă.

La rotitura unui cot,
Rămase într-o boltă mare,
împodobită peste tot
Cu pietre şi mărgăritare.

Sclipeau tavanele, cuminte,
Din raza gemelor albastre,
Ce mii de veacuri înainte
Se întrupaseră din astre,

Şi luminau, căzînd în joc,
Oglinda unui lac feeric,
Ce răsfrîngea săgeți de foc
In depărtatul întuneric.

Deasupra limpedelui lac
Cădeau din bolta de lumină
Pletoase ramuri de copac
Şi vrejuri lungi de gelsomină,

Şi împletite între ele
Legau un leagăn în colori,
Cu foi de nufăr drept perdele
Şi aşternut de praf de flori.

Pe pat, dormea frumoasa Zînă,
Fecioara vremilor eterne,
Cu eapul rezemat pe-o mînă
Şi părul despletit pe perne.

O stea, aprinsă in zenit,
Şi coborîtă, virginală,
Pe-un fund de pat închipuit
De Auroră boreală,

Cu forme albe omeneşti
De fată-mare adormită,
Era frumoasă ca-n poveşti
Şi ca-n poveşti, nesocotită.

Frumoasă ca întîiul vis
Al dragostei celei dintăi,
Visa sub ochiul ei închis
Bălane plete de flăcăi.

Trăgea din firea-i de femeie
Năravul primului păcat,
Şi doar era mai mult idee
Decît un trup adevărat.

El o atinse binişor
Pe părul blond îngălbenit
Ce ca o undă de izvor
Cădea la vale despletit,

Şi un fior trecu vibrînd
Prin trupul alb al adormitei
Punînd viaţă rînd pe rînd
In gînd şi-n braţele iubitei.

Atunci deschise ochii mari,
Rotunzi şi plini de veste bună,
Doi ochi şireţi şi cărturari,
Adînci ca două nopţi cu lună;

îşi duse braţele spre piept
Şi se-nroşi, părînd c-aşteaptă
Un lucru nou şi Înţelept:
Iubirea unică şi dreaptă.

Sorbea voinicul din privire
Minunea ce-l încremenise,
Şi revenindu-şi în simţire
îi prinse mînile şi-i zise:

„De eşti un vis, sau eşti reală,
De eşti, sau nu eşti, sau poţi fi,
Tu eşti icoana ideală
A năzuinţii de-a iubi.

Eu te-am visat de-atîtea ori,
Te-am căutat pe zbor de vînt,
Te-am îmbinat, pe cer, din nori,
Din toamna blinda pe pămînt;

Te-am desluşit dintr-un miros,
Dintr-un amurg de zi de vară,
Şi nu a fost nimic frumos
Fără ca umbra-ţi să nu-mi pară,

Te ştiu că eşti în tot ce-i viu,
Precum e raza de la soare
în tot ce este străveziu:
Văzduh sau apă curgătoare;

Te ştiu, te simt, te şi trăiesc,
Te voi trăi întotdeauna,
Lăsînd viesparul omenesc
Să-şi schimbe patima cu luna."

Iar ea, uitîndu-se la el,
Plutea în caldele-i cuvinte,
Şi măsurat, încetinel,
Răspunse glasul ei cuminte:

„Nu m-am născut şi n-am să mor,
Căci prinsă sînt din vecinicie:
A tot ce-a fost, am fost izvor
Şi-oi fi a tot ce-o fi să fie.

Pămîntul, cînd s-a rupt din soare,
In învîrtirea lui prin haos
M-a prins în el ca-n închisoare
Şi m-a boltit spre lung repaos.

Şi eu, ce nu aveam făptură,
închisă astfel în pămînt,
Sub mîngiierea de căldură
M-am întrupat, şi astăzi sînt.

Dar dacă sînt, viaţa mea
E singură ca mai-nainte:
Sunt o imagine de stea
înmormîntată într-o minte.

Tu ai venit, dar vei pleca,
Mă vei lăsa pe veci în jale.
Eu nu te pot împiedeca
De-a te supune firii tale.

în lumea ta locuitor
Sau mort, pierdut în vremi senine,
Tu eşti de-acum nemuritor
Căci eşti de-a pururea în mine.

Eu te-am iubit aşa cum eşti
(Nemuritoare cum mă ştiu):
Cu forme crude, omeneşti,
Dar cu suflare de om viu.

Căci viaţa e în legea firii
Cea mai semeaţă-nfiripare
Fiind un fel al nemuririi
Cu conştiinţă de ce are.

Şi tu-mi eşti drag atît de mult,
Atît de dulce îmi eşti drag,
Că dac-ar fi să mă ascult
Te-aş ţine-n lumea mea pribeag.

Dar tu eşti om, crescut în soare,
Deprins, în raiul tău feeric,
Să porţi pămîntul sub picioare,
Iar nu să gemi în întuneric.

întoarce-te să-ţi vezi pămîntul,
S-asculţi cum viaţa-şi cîntă viersul,
Cum pasărele-şi cîntă cîntul
Şi armonia Universul:

întoarce-te să vezi cum cere
Viaţa ta drum prin lumine,
Şi-atunci, de vei avea putere,
Revino iarăşi către mine."

El sta pe gînduri şi zîmbea,
Neştiutor dar pururi dornic,
înţelegînd numai că ea
Putea să-1 creadă nestatornic.

Pătruns de milă, şi supus
De trista ei înţelepciune,
îşi prinse *hlâmyda* mai sus
Şi se sculă: „Mă voi supune.

Adună-ţi părul de pe umeri,
Resfiră firele lui moi,
Şi numără cît poţi să numeri:
Cînd vei sfîrşi, voi fi-napoi."

Şi astfel tînărul zicînd,
Porni din nou pe lungul drum.
Se întorcea din cînd în cînd,
O mai zărea acum şi-acum,

Pînă ce ochiului deschis
Pieriră liniele firii,
Cum pier fiinţele din vis
în haosul neamintirii.

Iar ea, cu sufletul la gură
Şi ochii osteniţi de clipăt,
în delicata ei făptură
Lupta să-năbuşe un ţipăt.

Căci, Zînă scoasă din poveste,
Ea îl iubise omeneşte,
Şi legea omenească este
Să sufere cine iubeşte.

Iar el, în fundul de pămînt,
Rămase singur călător:
Era o noapte de mormînt,
Un clin de iad îngrozitor,

în care bezna se simţea
Greoaie apăsînd pe minte,
Şi despărţind ca o perdea
Ce e, de ce-a fost înainte.

Mergea cu gîndul încordat
în scăpărarea de lumine,
Pe care ochiul, speriat,
Le sclnteia el, de la sine.

Cînd da-n urcuş cărarea grea,
Fugea pietrişul de pe prund;
De cobora, i se părea
Că valea nu mai are fund.

Cădea, şi se scula rănit,
Şi iar umbla, şi iar cădea.
Era vînjos şi oţelit,
Dar... ce-ar fi dat să vadă-o stea!

O stea! o rază! o scînteie!
0 licărire de lumină!
Şi bucuros atunci să-şi ieie
Pedeapsa pentru orce vină.

Dar vina lui nu sta în el,
Ci vina lui era în fire:
Mergind spre ea, avea un ţel,
Acum, mergînd, umbla-n neştire.

Şi cîteodată sta pe loc.
1 se părea că-i iese-n cale
Un năzdrăvan de dobitoc
Ce se-nchina măriei-sale,

Purtîndu-şi ochii pe-o tipsie
în labele de dinainte,
Şi-n locul lor, în scăfîrlie,
Crescîndu-i cîte-un colţ de dinte.

Sau întindea mîna să prindă
Muscuţe albe pe sub gene,
Ce în a ochilor oglinda
Mişcau, mirate, din antene.

O groaznică gheară de mort
Torcea din mintea lui un fir,
Un subţiratic fir de tort
Ce-l îndruma spre cimitir.

Şi el umbla încetinel
De frica firului subţire:
De s-ar fi rupt, murea şi el
Sau rămînea în nesimţire.

O stea! o rază! cit de mică!
S-o vadă numai că luceşte !...
Era voinic şi făr' de frică
Dar... se simţea că-nnebuneşte.

Şi cînd ieşi din nou la soare
Şi dete de lumina plină,
Curgea din ceruri o splendoare
De sclnteiere de lumină,

Atît de tînără şi nouă,
încît, pe valea ce se pierde,
Părea că primăvara plouă
Cu picături de un nou verde.

Un roi de lume zburătoare
Sărea prin crăngi, de veselie,
în haine vii de sărbătoare
Şi creste* ca de cununie,

Şi alerga din toată ţara
Să-şi prinză locul de pe ranguri:
Se cununa codrul cu vara
în cînturi vesele de granguri.

Iar el, ce nu putuse crede
C-ar fi în munţi aşa comoară,
Privea uimit. Credea c-o vede
Acuma pentru prima oară.

Deasupra lui, pe-un vîrf de tei,
Un piept rotund de turturică
Ce se-mbuca cu soţul ei
Huia, tremurător de frică.

* In volum: *creşte.* Se corectează după manuscris.

Deasupra lor, mai sus, mai sus,
Ţipau cu glasul argintiu,
Mergînd în unghiuri spre apus,
Poeţii şesului pustiu.

Părea că-n totul se ascunde
Prisos de soare, tinereţe,
Viaţă să reverse-n unde
In tot ce-i viu, două vieţe.

Atuncea el îşi aminti
De cai, de şoimi, de vinătoare,
De curtea lui. O fi ce-o fi,
De-acuma el aicea moare.

Iar tu, rămasă unde eşti,
In fund de peşteri sau în haos,
Icoană scoasă din poveşti,
A frumuseţii în repaos,

Adormi din nou, şi dormi pe veci,
Şi uită mîna vinovată
Ce ţi-a-ncălzit mînele reci
Şi sufletul sfios de fată.

Viaţa e în legea firii
Cea mai semeaţă-nfiripare,
Fiind un fel al nemuririi
Cu conştiinţă de ce are.

Dar conştiinţa ei n-o-nşeală
Cînd năzuieşte către tine,
Căci tu eşti forma ideală
A suferinţei de *mai bine.*

CĂTRE CLEOBUL

Cleobule, Cleobule, fericit ai fost de mic,
Şi la mare fericirea urmăritu-te-a cu sila,
Ca să ai pe Platon dascăl, Arist6tele amic
Şi amică pe Mnesilla[1];

Să te naşti într-o cetate ca Atena înţeleaptă
Şi să-ţi treci copilăria într-o lume-ncîntătoare,
Cu Acropolea la stingă, cu Ceramicul[2] la dreapta
Şi cu marea la picioare;

Şi în urmă să-ţi preumbli fericita tinereţe
Pe la şcolile străine: Selinunte, Syracuza[3],
Peste tot pe unde lumea mai putea să te înveţe
Şi să te inspire muza.

Aş fi vrut şi eu ca tine, rătăcind pe o triremă,
Să trăiesc în lumea veche 1... M-am visat de-atitea ori
Că ascult, pătruns de farmec, trilogia Triptolemă[4]
Şi-n S6phocle-arunc florii...

M-am visat trăind aievea, beat de toată poezia
Veacului cu minunata formă a lui Polyclet[6];
M-am visat luptînd în stadiu şi iubind pe Thargelia,
Curtizana din Milet[6].

Se făcea eă pe o scară c-un portal deschis pe mare,
Thargelia sta pe-o pernă prinsă-n lemn de chiparos,
Iară eu, privind cum dînsa se uita în fund de zare,
Stam pe treapta de mai jos.

Era luna lui aprile. Tinerețea şi amorul
Anina de mintea noastră aripi albe, uşurele;
Ne părea viața lină, mlădioasă, cum e zborul
Timidelor turturele.

Visuri, visuri, Cleobule !... Squalida* realitate
în desfăşurarea vremii a voit ca eu să vin
într-un timp ca cel de astăzi, şi la nord, într-o cetate
De pe Pontul Euxin[7].

Şi să am, în loc de Platon, de profesor pe Arunu[8],
Om cu carte, onorabil, decorat şi familist;
De amic pe Tulipante, mincinos numărul unu,
Trîndav şi socialist.

De amică, pe Tulipa, creatura cea mai nulă,
Corp pitic şi suflet negru, sub un chip albit cu cridă[9]:
Cine-i om ciudat şi smulge aripa la libelulă,
Se alege c-o omidă.

Şi să cresc în capitala Isauriei[10] latine,
Unde-n loc de sanctuarul Arthemisei Munychie[11]
Să-mi aprindă admirarea de splendorile creştine
Sfinții din Mitropolie[12].

Sub ciuperca răsărită pe ruina unui circ[13]
Bion şi cu logografii să-mi dezvolte astfel gustul,
Şi să-mi dea frumoase pilde necioplitul de Tityrc[14],
înălțîndu-şi singur bustul.

Megasthene şi cu Bibul, capi de masă la Finanțe[15]
Spre a face-o dramă proastă, îşi pun forțele a doi'

* *Squalid* — trist, palid (it.)

Şi Melpomenei, ei singuri recomandă-se în stanțe
Că-s Eschylii de la noi.

Am fugit din lumea asta, şi-n singurătatea minții
Am luat drumul Atenei[16] — țelul visurilor mele:
Tu, în tine, împlinindu-ți fantaziele voinții,
Poți călători prin stele.

Şi-mi părea că atinsesem țărmul clasicei Hellade;
Pherecyde de la Leros[17], omul vremilor* trecute,
îmi vorbea de strălucirea primelor olimpiade[18]
De prin anii şapte sute.

Luntrea lui împodobită, întîlnindu-ne în cale,
Sub umbrarul ei de pînze ne ferea de vîntul cald;
Era golful plin de farmec, de parfum de portocale,
Era marea de smarald.

Spre Corint, poporul, dornic de plăcerile vieții,
Strîns la istmicele jocuri, făcea țărmul să răsune:
Discobolii, muzicanții, lăncierii şi poeții
Se luptau pentru cunune;

Peste tot, viață, temple, cînturi şi filozofie,
Corpuri splendide la forme, minți senine, rîzătoare,
Sub un cer de-a pururi tînăr, noaptea plin de poezie,
Ziua inundat de soare.

Şi cu-asemenea imagini m-am tot dus mereu. Dar unde?
înapoi, pe drumul vremii... Căci eu ştiu de mai-nainte
Că Atena, cum e astăzi, prin nimica nu răspunde
Celeia ce-o am în minte.

* în *Conv. Ut.* şi voi.: *vremurilor;* se corectează după cele două manuscrise.

PRINTRE TRESTII

întins în luntre, printre trestii,
Eu stau gîndind la tine;
La tine, farmecul acestii
Nețărmuriri de bine.

Deasupra mea cad din senin,
Cad mrejele de toamnă;
Trimis-ai tu carte să-ți vin,
Să-ți vin, stăpină Doamnă?

Un vălătuc de păsărele
S-a prins pe vîrf de trestii;
Un vînător a tras în ele:
S-a rupt firul povestii.

CĂTRE DIANA

Prin frunzişul des, străbate umed răsărit de soare
Dînd adîncului pădurii liniştita ei răcoare;
Vechi stejari, boltiți în ramuri, au văzut de mii de ani
Cum pe nimfele din grote
Ale flautelor note
Le îmbie prin tufişul pădureților silvani.

A văzut Lacul de Nemi' falnici cerbi ce se omoară
Pentru galeşea privire unui ochi de căprioară,
Şi mistreții, plini de sînge, spintecîndu-se în două,
Taurii ucişi în lupte,
Vulturii cu aripi rupte,
Numai pentru năzuința firii lor spre-o formă nouă.

Ție, vremea trecătoare nici nu-ți ia, nici nu-ți aduce;
Aşezatu-ți-ai altarul în pădure, la răscruce,
Şi-ai rămas de-atunci în umbră, pururi rece şi senină,
Fără dor, fără păcate,
Doamnă pe pustietate,
Ascultînd cum se deschide mugurul de gelsomină.

Şi din vremile trecute, dacă umerii-ți de zee
Pot fi prinşi de-nfiorarea unei patimi de femeie,
Iți întorci prelung spre ceruri raza ochilor albastră,
Şi în calea ei s-aține,

Scăpărîndu-i din lumine,
Orion[2], gigantul tînăr, prefăcut de tine-n astră.

O, Dianăl tu, ce pururi fost-ai rece şi senină,
Mintea mea, căutătoare, numai ţie ţi se-nchină.
Tu de patimele lumii eşti atîta de departe!...
Nici nu poate înţelege
Vulgul, nobila ta lege:
A fi rece şi frumoasă: simbolul eternei arte !

PHENIX

S-au stins, s-au stins de-atltea ori,
Atîtea stele au apus,
S-au scuturat atîtea flori,
Atîtea primăveri s-au dus;

Atîtea vremuri au trecut,
Atîtea şi atîtea vremuri
De cînd trăieşti necunoscut
Şi-n lungul vremurilor tremuri,

încît, o, suflete, de-ar fi
Să mai trăieşti pe-atîta încă
Tot n-ai putea a socoti
Cît este vîrsta-ţi de adîncă.

Şi, totuşi, vin din depărtări
Păgîne doruri de viaţă,
Cum vine pe pustiu de mări
Curentul cald prin sloi de gheaţă.

Cu forţa primei năzuinţi
Străbaţi în timpii viitori,
O, Phenix fără de părinţi
Şi fără de coborîtori!

IN ZĂDAR

în zădar răsare şi-n zădar apune
Luna pe lagune;
în zădar te caut, chip din vremuri bune,
în zădar te caut.

Turnurile-şi pleacă umbra legendară;
Valul bate-n scară;
Fîlfîie din aripi şoaptele de vară;
Cîntă trist un flaut.

Cînte 1 — Ale sale note picurate
Timpul vor străbate,
Deschizînd izvorul inimei curate
Potmolit într-însa.

Şi din tinereţea dusă pe vecie
Poate — cine ştie ! —
Va lua o formă, palidă, tîrzie,
Dorul meu de dînsa.

Veneţia, 1892

VERSURI HETEROMETRE ALBE
LUI LEOPARDI

Ca aerul munţilor, limpede,
Adînc, ca a nopţilor stele,
Tu eşti a durerii imagine[1],
O, tînăr cu palidă frunte.
Pe ochii tăi mari, suferinţele
Intins-au zăbranic de ceaţă,
Sub care întorsu-s-au, singure,
Spre tine privirile tale.
Văzut-ai acolo imagina
Atîtor splendori îngropate
încît de atunci închinatu-ţi-ai
Trecutului toată viaţa.
Cum vine prin desele negure
O rază din stinsul luceafăr,
Şi timidă luptă cu spaţiul,
De lumea de azi doritoare;
Aşa din a speţiei flacără
Pornit-a scînteia iubirii
Şi-n tine aprins-a tot farmecul
Amorului fără speranţă[2].
Atunci ai crezut că-n Aspâsia[3]
Natura pusese răsunet
Din mersul armonic al zorilor
Spre calda viaţă a zilei;
Şi iar ai crezut că în Silvia[4]
Pusese poetica umbră

Din geana luminii ce tremură
In lungul crepuscul al serii.
Dar nu era nimeni să semene
Duioasei icoane din suflet.
De-abia dacă floarea pustiului,
Ginestra[5], cu galbene ramuri,
Mişcînd pe a clipelor aripă,
Uşor adia pentru tine;
De-abia dacă luna patetică[6],
Plutind pe deasupra pădurii,
Venea din trecut să te mîngîie
O, tînăr cu palidă frunte!

E MORT POETUL

E mort poetul. Cea din urmă dramă,
Ca cea dîntîi, va fi necunoscută:
De-o ideală minte începută,
Acum o-neheie glasul de aramă.

Alături stă, încremenită, mută,
Sărmana lui nemîngîiată mamă;
Ea lung ridică colţul de maramă
Şi tremurînd pe mînă îl sărută.

Într-un pahar se scutură o floare,
O floare prinsă la o cununie,
Ce ca şi dînsul s-a plecat şi moare.

Iar prin perdele, raza aurie
Aduce caldul zîmbet de la soare:
O mîngîiere scumpă, dar tîrzie.

LA O FÎNTINĂ

Doarme Roma prin ruine.
Umplu crinii atmosfera
Cu miresme de demult.
Sunători din mandoline
Trec, zicîndu-şi „buona sera".
Eu ascult:

Moare cîntecul pe cale;
Gîlgîitul de chitară
Rar şi rar îl mai îngînă.
A rămas acum pe vale,
Straje nopţilor de vară,
O fîntînă.

Salve, limpede făptură,
Tu, ce-ai pus prin împrejururi
Floare albă lîngă floare!
Prin scirocco şi căldură
Numai tu rămas-ai pururi
Cîntătoare.

Roma

DE CE TE-AM IUBIT?

De ce te-am iubit? Cu ce mă momeşti
Şi sufletu-mi tot de umbra ta-l legi?
De ce te-am iubit, cînd nu mă iubeşti?
Cînd nu mă iubeşti
Şi nu mă-nţelegi?

Din pom înflorit luîndu-şi avînt
Pornit-a în zări o pasăre-n zbor.
De tremurul ei un ramur s-a frînt
Şi dus lin de vînt
S-a prins la izvor.

Stingherele flori în el au murit
Şi apele lui le-au dus pe pustiu.
Cînd pasărea lor, din cald răsărit,
Spre ele-a venit,
Era prea tîrziu.

NU MAI PLÎNGE

Nu mai plînge; şterge-ţi ochii; lasă bolnavilor dorul,
Şi-ţi dă coapsa fecioarească să ţi-o mîngîie Amorul;
Dă-te lui, întreagă, toată; frînge-ţi albul trup în două:
El va da vieţii tale un avînt de viaţă nouă.

Vin pe muchia înflorită, sus, la poalele pădurii,
Să-ţi anine din gropiţe Erato surîsul gurii;
Vino, să te liniştească, cu răcoarea lui, Alfeul[1],
Şi cu fruct de lăuruscă, Dionysios lyeul[2].

Crede-mă, copilă Thaîs, oamenii de azi sunt mici,
Mici la trup şi mici la suflet, — generaţii de pitici.
Zeii lor sunt ca şi dînşii, cîrcotaşi şi cărturari:
In iubirea pămîntească numai zeii vechi sunt mari.

Vin pe pajiştea pădurii, unde ramuri de verbină
Odora-vor pentru tine imnul lor către lumină;
Vin cu umerile goale şi cu braţele deschise,
Să începem o iubire fără spasmuri, fără vise.

Sînul tău va fi atuncea leagănul voinicei rase
Ce va da copii puternici, dolofani cu pulpe grase,
Tineri luptători în stadiu, călcători de mii de mile[3]
Şi hopliţii vremei noastre pentru alte Termopyle[4].

Nu mai plînge; şterge-ţi ochii; depărtează din ei dorul,
Şi dă-ţi coapsa fecioarească să ţi-o mîngîie Amorul.
Dă-te lui, întreagă, toată; frînge-ţi albul trup în două:
El va da vieţii tale un avînt de viaţă nouă.

IARNA, PE DUNĂRE

Răsare luna de pe dealuri,
Sclipind în gerul dimineţii
Şi luminînd văile ninse.
Bătrînul fluviu bate-n maluri,
Luptînd să rupă trupul gheţii,
Sub care braţele-i sunt prinse.

Bătrîn nebun, de ce te zbuciumi,
Sărind pe sloi cu-a tale unde,
Gărînd pe spete munţi de gheaţă?
Tu nu simţi golul cărui buciumi
Şi gerul care te pătrunde
Şi te răpune de viaţă?

Se urcă sania pe-o coastă.
In vîrful muchii stă hăiticul
Şi urlă lupii către lună.
Iar luna, strîmbă, pare proastă.
Ne-nvăluie pe toţi nimicul.
Eu aţipesc şi... noapte bună.

SIHASTRUL

în unghi de arcuri, poarta răsturnată
Oprit-a zborul vremii trecătoare;
în parc s-aud fîntîni suspinătoare;
în aer plană timp de altădată.

Şi peste toate, luna se arată
Privind spre lume pururi gînditoare;
Un glas pe văi alunecă şi moare;
O frunză cade lung înfiorată.

în turla neagră candela se stinge.
Albeşte luna vechile atlasuri
Pe care doarme nobilul sihastru.

E mort acum. Nimic nu-1 mai atinge
Din vanitatea tinerilor glasuri:
Purificat, pluteşte în albastru.

CE-A FOST..

Ce-a fost atunci, s-a dus,
S-a dus şi nu mai vine.
Cad frunzele de sus,
Uitarea ta, pe mine.

Se duc spre răsărit
Cucoarele în clipăt;
Se duc, le-am auzit
Sfîşietorul ţipăt.

S-au dus. Zadarnic trec,
Zadarnic au să vină:
Eu nu mai pot, şi plec.
Adie tu, sulfină.

La colţul unui foc
Gîndi-mă-voi anume
Cum n-am avut noroc
De nimenea în lume.

Cum ea s-a dus, şi cum
0 simt atît de-aproape,
Că nu cred nici acum
Că-i prada unei groape.

PRIBEGII

Peste miele de leghe de întindere pustie
Luna varsă din înalturi clara ei melancolie.
Uriaş pluteşte vasul; bat helicele din clape;
Un norod întreg se duce pe pustietăţi de ape.

Unde merge? Ce speranţă către alte lumi îl mînă?
Ce chemări înşelătoare plîngerile lui îngînă?

în tîrziul ceas al nopţii, de pe ape mişcătoare
Vine somnul şi-i adoarme în prielnica răcoare:
Se-nchid ochii, doarme gîndul, doarme-n el tot universul,
Numai vasul, pe talazuri, lunecînd, îşi merge mersul.

Palid, trist, cărunt de grije, pururi în nedumerire,
Stă cîrmaciul şi veghează, singur în întreaga fire.
El se uită peste valuri, peste mare, peste vremuri:
—Lacrămi, şi nevoi, şi doruri: suferinţi să te cutremuri!—
Le-a văzut pe toate, toate, şi el tot n-a înţeles
Care este rostul lumii: nebunie? interes?

Unde merge gloata asta, disperată şi pribeagă?
După care nălucire ia în lung vecia-ntreagă?
Ce aşteaptă? ce visează?
El se-ntreabă şi se miră,
Cînd, prin frînghiele ude, raza lunei se resfiră,
Şi, căzînd pe-un colţ în care doarme prăbuşita turmă,
Luminează două braţe, ce, nebune, cat în urmă.

ACUM

O, tînăr blînd, cu chip frumos
Şi suflet dulce de poet,
De ce cu triştii ochi în jos
Şi cu oftatul dureros,
Te duci pe drum încet?

Ridică fruntea către soare,
Ridică glasul ca un crainic:
Viaţa noastră muritoare
Nu merită să te doboare:
Nimic în ea nu-i trainic.

Fii fericit, şi fii acum!
Acum e ultimul cuvînt.
Tot restul: un vîrtej de fum,
Iar mai tîrziu, un colţ de drum,
O cruce si-un mormînt.

GETHSEMANI

Sub cerul plin de idealuri,
In limpezimea străvezie,
Răsare luna de pe dealuri
Iradiind melancolie.

E ceasul tainei. Ziua moare
In depărtările senine.
Se vede vremea trecătoare
In geana ultimei lumine.

Cînd cedrii vîrfu-şi încunună
Cu mlădieri de albe flamuri,
Pe sub copacii prinşi de lună
Se mişcă umbrele de ramuri.

Nedesluşită se iveşte
In luminişul din grădină
Statura unui om. Ea creşte,
înaintează în lumină

Şi stă. Apoi porneşte iară,
Şi iarăşi stă. în două rînduri
Se vede, galben ca de ceară,
Cu ochi albaştri, plini de gînduri,

Cum îndelung brațe întinde
Spre bolta albelor misteruri,
De care sufletu-i se prinde
Cu dor neistovit de ceruri:

„Părinte, tu, ce toate cele
Le duci pe dreapta lor cărare,
Ce cîrmuiești prin haos stele,
Talazuri pe pustiu de mare;

Tu, cel ce legi de lumi create
Pe cele ce vor fi să fie
Prin arcuri de singurătate
Şi temelii de armonie;

Părinte, tu, ce-ai pus în mine
Senin din sfînta ta ființă,
Mărește-mi sufletul spre bine,.
Puterile spre suferință."

Şi cade pe genunchi.
Eteric
Sclipește luna peste dealuri,
Lăsîndu-i chipu-n întuneric,
Iar gîndul sus, în idealuri.

PE MARE

O, Lâlage[1], părul răsfiră
Pe umări-ți ca de zăpadă,
Şi lasă pe coarde de liră
Suflarea ta caldă să cadă.

Privește pe luciul mării
Cum paseri s-avîntă pe spume,
Molatecul ritm al cîntării
Ducîndu-l pe aripi în lume.

Hyperion[2] trece alene
Şi-n ape ar vrea să coboare...
întîi te sărută pe gene,
Te-mbie cu el la răcoare.

O, Lâlage, scumpa mea Lală,
Ascunde-te: el o s-apună.
Nu-l plînge, că-i crud și te-nșală:
întoarce-ți privirea spre lună.

II

Din funduri de singurătate
Răsare duioasa fecioară,
Şi genele-i nesărutate
Spre lumea de jos le coboară.

Cu raza privirilor sale,
Ea, tristă, îți mîngîie părul.
Și-n nota simțirilor tale
Tresare atunci adevărul:

Tu cînți, şi din glasul tău pică
Aduceri aminte de doruri,
Rămase în lumea antică
Din glasul fecioarei din coruri[3]:

Tu cînți, şi cu blînda-ți solie
îmi pare că vii dintr-o sferă
Ce-n limpedea ei armonie
A prins fericirea-himeră.

III

Pe țărmuri se-ntinde răcoarea
In pacea deplină a firii:
S-aud cum îşi scutură floarea
în brazdele lor trandafirii.

Venind către țărm, ni se pare
C-am fost prin trecutele vremuri.
Uşor tu te mişti pe cărare
Şi-n aerul limpede tremuri.

Cu clipătul apei ce moare
Oceanul sărută nisipul
Şi urmelor tale uşoare
Gelos le acopere chipul.

Aruncă-ți pe umere haina
Şi strînsă de mine păşeşte:
Amorul e pururea taina
Ce totul şi toate-ncălzeşte.

SĂRUTIND-O UNDA BLONDĂ...

Sărutînd-o unda blondă de pe crestele de valuri,
Lido, pe întins de ape, ca o insulă s-a prins,
Şi-ascultînd povestea mării, rătăcită prin canaluri,
S-a acoperit cu umbră şi cu flori de mac s-a-ncins.

Sfînt locaş al poeziei, care Adriei[1] te-nchini,
Iată-mă-s călcîndu-ți pragul, pururi gînditoare Lido,
Şi păşind sfios pe iarba-ți, dintre ramuri de măslini
Mă aştept să-mi iasă-n cale mîndra Venere de Cnido[2].

Te ştiam, măcar c-aievea te-am văzut numai cu gîndul,
Şi eşti tu, eşti tu, întocmai, precum pururi te-am visat:
Ca Ulys rătăcitorul, azi pămîntu-ți sărutîndu-l,
Credincioasa mea Itacă[3], te-am găsit cum te-am lăsat.

Cînd singură stai la fereastră,
Privind în apusul de soare,
Nespusa ta singurătate
Te-apasă şi parcă te doare,
Iar ochiul, aprins de imagini,
Aşează în discul de aur
Un crunt cavaler ce se luptă,
Ca-n lefţi bizantini, c-un balaur.

Plutind pe a timpului clipă,
Amurgul se lasă pe dealuri
Şi piere din fund orizontul
In negura de idealuri;
Se-mbracă natura în noapte,
Iar genele-ţi lungi se coboară
Pe-o lume ce se-nfiripează
In ochi visători de fecioară.

Tu, palida frunte îţi mîngîi
Cu degete lungi ca de fee;
Apeşi pe un nerv de durere
Ce-n arcul sprincenei se-ncheie^
Ai vrea să dai forme la puncte
Ce-ţi picură din întuneric,
Dar mintea-ţi încheagă din ele-
Acelaşi războinic himeric.

LEGENDĂ

Din steaua cea moartă desprinsă,
Plecat-a o rază prin spaţiu, de lumea de azi doritoare:
Ea pare suspinul din urmă a formei ce astăzi e stinsă,
Suspin ce se-ndreaptă spre Soare.

Spre dînsul ar vrea să se cearnă
Curgînd prin pustiul ce doarme în preajma planetelor oarbe;
In drumu-i atinge pămîntul, pe o seară tăcută de iarnă,
Iar huma lui rece o soarbe.

Şi astfel ea pare că-i moartă.
Dar iată că-n locul acela, pe vară, răsare o floare,
Subţire la trup, mlădioasă, ce ochii de-a pururi îşi poartă
Pe cerul senin, după Soare.

CÎNTUL THARGELIEI

Amor, amor
Incîntător,
Sălbatec ca o căprioară,
De ce mă-mbii
Şi tu nu vii,
Şi tu nu vii a doua oară?

De cînd te-ai dus
Toate-au apus,
S-a stins întreg surîsul firii;
Copacii plîng,
Pe trunchi se frîng,
Şi se usucă trandafirii.

Amor, amor,
Tare mi-i dor
De ochii tăi fugari şi tineri,
De-a săruta
Guriţa ta,
Copil şiret al Mamei Vineri,

Că de-ai veni,
Ţi-aş împleti
Un cuib din dezmierdări de soare,
Şi-n ciuda ta
Ţi-aş anina
Painjiniş de aripioare.

SCHERZO

Cetind în bucoavnă adîncă
Se pleacă fecioara pe pernă,
Suavă ca floarea pe stîncă
Din munţii cu gheaţă eternă.

A fost cineva pe sub gene;
Un vis din amurgul de vară.
A fost cine-a fost. Ea, alene,
Se dă de pe umbra fugară.

Se-ntoarce pe stînga. Închide
Pleoapele tremurătoare,
Şi-l vede pe el. Ghide, ghide,
Copil răsfăţat de fecioare!...

Ai vrea să-i momeşti de pe gură
Surîsul ce-abia se îngînă,
Dar somnul, mai sprinten, o fură
Şi-i cade bucoavna din mînă.

CĂTRE DONNA MĂRIA

Ţi-aduci aminte, o, donna Măria,
De răbdătoarea pernă de mătase?
Părea că lumea-ntreagă ne uitase,
Ne rămăsese numai poezia.

Un vechi Petrarca graiul lui îţi dase,
Iar glasu-ţi tînăr toată armonia;
De prin grădini ne îmbăta *gagia,*
Căci peste flori un nor se scuturase.

Şi strîns uniţi, vibram de fericire:
Ni se părea viaţa muritoare
Oprită-n loc de milostiva fire.

Iar cînd te văd acuma uitătoare,
Mireasă, tu, la braţul unui mire,
îmi vine-n minte perna răbdătoare.

UNUI COPIL

O, Doamne, cit îmi eşti de drag,
Băiat frumos, cu gura mică,
Cînd mă aştepţi zîmbind în prag,
Zburdalnic ca o păsărică!

Te ţiu în braţe lung şi lung;
Ne sărutăm ca doi fraţi gemeni;
Te tot privesc, şi nu ajung
Să ştiu curat cu cine semeni.

Cînd serios te-aşezi pe scris
Iar mîna mea mînuţa-ţi poartă,
Mi-aduci aminte ca prin vis
De surioara mea cea moartă.

NOAPTE BUNĂ

Noapte bună, noapte bună,
Copilaş cu gura mică,
Dormi sub razele de lună
Şi la cap c-o floricică.

Mîine, cînd te-i deştepta,
Razele din sfîntul soare
Genele ți-or săruta
Socotindu-te o floare.

Şi-or trimete către tine
De pe-un vîrf de românită
Ursitoarele de bine
Pe aripi de gărgăriță.

Azi norocul îți zîmbeşte,
De pe drumuri te adună:
Gărgărița urmăreşte,
Urmăreşte-o... Noapte bună.

POEZII NOUĂ

Frascati, 1899

BUCOVINĂ

La o tufă de sulfină
Car cu patru boi
S-a oprit şi ţi se-nchină,
Bucovină, Bucovină,
Leagăn de eroi.

Ţi se-nchină, că se duce
Nevoiaşul car
Către valea de la cruce,
Unde omul o s-apuce
Drumul spre hotar.

Ah, Ştefane Voievoade,
Scoală din mintean,
Că duiumul de noroade
Inima din el i-o roade,
Bietul pămîntean.

Şi la muchie te arată,
Fioros pe sur;
Prinde-ţi paloşul din spată
Şi-nvîrteşte-te o dată
Roată împrejur.
[. . . . .]

Alei, Doamne, dă de frînge,
Frînge-i de 3a brîu.
Că noi plugurile-om strînge
Şi-om mai semăna prin sînge
Ghindă-n loc de grîu.

FLUTURE

Fluture, fluture, fluture,
Aripa vîntul ți-o scuture,
Craiule tînăr al florilor,
Crainic al zorilor.

Dau pentru clipa-ți uşarnică
Toată viața mea harnică;
Dau pentru leagănul vîntului
Tronul pămîntului.

Du-mă prin lunci, unde soarele,
Bînd dimineața izvoarele,
Merge nuntaş, iar tu ginere
Florilor tinere.

Doi spînzurați ce prind fetele',
Unul furîndu-le betele,
Altul, mai sprințar, vederile,
Dorul şi vrerile.

Muşce-te-ar dragostea, fluture,
Friguri de dor să te scuture;
Plînge-te-ar roua cu zorile;
Rîde-te-ar florile.

LA UN MODEL

Plîngi, fecioară, mîna aîbă,
Delicata, blinda mînă,
Ce din marmoră scotea
Gîtul tău încins în salbă,
Umerii frumoşi de zînă,
Fruntea-n raze, ca o stea.

Dacă azi îi cîntă psalții
Iertăciunea de păcate,
Nu zîmbi de glasul lor:
Cum eşti tu au fost şi alții,
Foaie verde, foi uscate,
Drumul lor, al tutulor.

Timpul va scăpa-n tăcere
Lutul grațielor tale,
După vechiul nostru rost,
Şi-ntr-o zi şi tu vei cere
Chiparoşilor din vale
Locul tău de adăpost.

BUZESCU

„Buzescule, scoal din bătrîni,
Că te-a ajuns amurgul,
Ia paloşul din nou în mîni
Şi strînge-n pulpe murgul.

Că doar ai fost fecior de Ban
Şi pui de Basarabă[1],
Şi n-o să dormi sub pom la han
Cînd vremea e pe grabă."

Şi numai iacă de sub pom
Un cap de cal de munte
Şi-apoi un ciot de cap de om
C-o rană drept în frunte.

„Buzescule, ţi-ai părăsit
Şi paloşul şi durda,
Şi umpli lumea, necăjit,
Cu rana de la Turda[2]."

„Măria-ta, de mult eşti mort.
Iar eu, coprins de jale,
Cernita inimă, o port
Prinos măriei-tale.

Atîta timp de vecinie somn,
Că parcă nici mai numeri

De cînd frumosul cap de domn
Ţi l-au zburat din umeri.

Frumosul cap cu nări subţiri
Şi bolta frunţii plină,
Catapeteasmă de gîndiri
Zidită din lumină.

Ţi l-au zburat, măria-ta,
Că-i răpuseseşi, cînii,
Apropiind ce depărta
De ţel, pe toţi românii[3].

Iar eu, acum, ce să mă fac,
Străin de tot ce este,
Un putrezit ciot de copac,
C-un nume de poveste?...'

„Ce să te faci?... Să-ntinereşti
Şi să te-ntorci la oaste,
Să-ţi simtă hoardele crăieşti
Dejghinurile-n coaste.

Să fii voinic, ca să mai poţi
Trăi precum ţi-e scrisul,
Imbărbătînd pe cei nepoţi
Să-şi împlinească visul."

„Am înţeles, măria-ta,
Răspunse, tînăr, Banul,
Mă duc, pîn' nu s-o înnopta,
Să-mi caut buzduganul."

TURTURICĂ

Vine soarele alene
Iar în calea lui, păgînul,
Frunzei tremură din gene,
Florilor deschide sînul;

Codrul — tainele şi plînsul
In izvoare şi le-ascunde,
Bucuros că pîn' la dînsul
Raza caldă va pătrunde;

Cîntă-n cuiburi păsărele
Ciripit de guşe plină,
Că s-a-ntors voios la ele
Dătătorul de lumină.

Turturică venetică,
Neam de fire gînditoare,
Baţi din aripi singurică
Plopilor de la izvoare.

Totuşi toate sunt schimbate,
S-a-ncălzit tot ce-a fost rece;
— Turturică, nu mai bate,
Dorul nostru nu ne trece.

FLORI DE PAŞTE

La Palermo

La Palermo, primăvara,
Trandafirii urcă scara.
Liliacul alb roşeşte
Cînd sărută
Dintr-o cută
Sînul ce-l adăposteşte.

Prin grădini a prins o fee
Gardurile-n azalee,
Casele învolburate
In ciorchine
De glycine
Pe balcoane aninate.

Dimineaţa ideală
Rîde-n floarea de migdală,
Tinereţea stă în cale,
întrupată
într-o fată
Cu un coş de portocale.

Vin, Bălcescule, din somnul
Adormiţilor în Domnul,
Să vezi firea cum renaşte:
Totul cere
Mîngîiere
Pentru florile de Paste.

Unde eşti, în care floare
Clipa ta nemuritoare
Şi-a luat fiinţă nouă?
Care plantă
Elegantă
Poartă sufletu-ţi în rouă?

Căutînd urmele tale,
M-am oprit la Monreale[1].
De sub vechile morminte
Se ridică
Plin de frică
Crinul, floarea cea cuminte.

ADIO, NAPOLI

Adio, Napoli, cetate
De creaturi încîntătoare,
Cu gene lungi, catifelate,
Cu sufletele însetate
De zgomot şi de soare.

E scris să-ţi închinăm şi ţie
Acest netrebnic de cuvînt,
Oraş de vis şi nebunie
Cum n-a fost şi n-o să mai fie
Un altul pe pămînt.

Încins cu viţă drept cunună[1],
Cu gînduri calde şi senin,
Închin amorului, la lună,
Ca un păgîn din vremea bună,
Paharul meu cu vin.

Adio dar, rămîi cu bine
In visul tău de dimineaţă;
Fii pururea făr' de suspine,
Precum e drept şi se cuvine
Cui crede în viaţă.

CÎND LUNA BATE-N MARE

Cînd luna plină bate-n mare
Tresare tot sub geana serei,
Precum tresare
Un sîn sub calda sărutare
A primăverei.

S-aude glas dezmierdător
Cum picură din mandolină,
Cîntînd de dor,
La luminişul gînditor
Din luna plină.

He, tinere ce te jeleşti
Pe nestatornicele unde,
Te potriveşti
Necazului, — copil ce eşti,
Cînd n-ai de unde?-..

Te uită sau te-nşeală-o fată.
Ca ea, o mie.
Fii tînăr, — inimă curată,
Că asta-i doar adevărată
Filozofie.

LUCEAFĂR

„Luceafăr ce vii de departe
Şi vremuri străbaţi peste vremuri
Ca-n lumile noastre deşarte
Luminile blînde să-ţi tremuri,

Ce patimi te poartă pe cale,
Ce doruri te mînă prin haos,
De nărui luminile tale
Pe lanuri de negru repaos?"

Aşa parcă zice poetul
Cînd noaptea priveşte la stele
Şi intră încetul cu-ncetul
In sufletul candid din ele.

„De viu, şi tot viu, şi tot scapăr.
Din razele mele curate,
Eu fug şi încerc să mă apăr
De groaza de singurătate.

Tu nu ştii ce crudă menire
E dată luminei supreme:
A merge pe nemărginire
în curgerea goală de vreme-

i

Pe cînd tu c-un deget în pagini
Stai pacinic la umbra pădurii
Şi mintea ţi-o porţi în imagini
De zmei, de poveşti şi lemurii,

Tu poţi mîngîia din privire
Sclipirea luminelor mele,
Şi cînd eu mă sting, — prin gîndire
Tu poţi zămisli alte stele.

Tu ai o putere în tine
Ce rumpe izvodul a toate,
La toţi voitoare de bine
Şi dulce cît nu se mai poate.

Deci lasă-ţi deprinsul de-a geme
Şi dorul de bolta cerească,
Că nu e iertat să blesteme
Acelor ce pot să iubească."

SOSESC

Sosesc cocoarele, sosesc,
De după deal de ţintirim,
Iar anii trec, copiii cresc,
Se schimbă tot ce-i omenesc
Şi noi îmbătrînim.

Mi-aduc aminte ca acum
Cînd alergam cu capul gol
Prin prafaria de pe drum
Şi cînd ardeam cărţile scrum
Şi şcoalei dam ocol.

Şi mai tîrziu, cînd am plecat,
Ce veselie în trăsură!...
Cum nici n-am plîns, nici m-am mirat,
Pe cînd plîngea un biet argat
C-un deget dus la gură.

Şi vreme lungă mai tîrziu,
Cînd m-am întors cu dor de bine,
Nehotărît, fără să ştiu
Ce pot să fac şi ce-am să fiu
În lupta mea cu mine.

Şi-n fine astăzi, cînd gîndesc
La ce ne este dat să fim,
Cum anii trec, copiii cresc,
Bătrînii cum se odihnesc
In deal la ţintirim,

Mă simt nepriceput şi mic
în gloata de zădărnicii,
Şi nu mai pot zice nimic,
Ci numai ochii îi ridic
Şi caut spre copii.

Tivoli, 1898, iulie

7

LA MORMÎNTUL LUI SHELLEY

Pe Tibrul ce curge cu turbure spume,
In pacea deplină a Romei antice,
Sub myrtul balsamic şi iedera verde,
Mormîntul se pierde,
Iar glasul dintr-însul se pare că zice:
„Ce bine îmi este departe de lume!"

O, Shelley! Venit-am să-mi plec către tine
Genunchii şi fruntea în pulberea verii;
Venit-am să caut în lumea-ţi senină
Un vis de lumină,
Ce paşii să-mi poarte pe calea durerii
Spre ceea ce este de-a pururea bine.

Tu ştii poate astăzi ce suntem şi ce
Vom fi mai pe urmă, cînd nu vom mai fi;
De unde ne vine şi cum de ne este
Duioasa poveste
Ce tremură-n simţul de-a fi şi-a iubi,
Şi cum de stinge aceea ce e.

Se zbuciumă lumea, se prinde şi creşte,
Un val după altul aleargă şi geme:
Pe toţi îi îmbie o dungă de soare
Ce naşte şi moare
In însăşi făptura ce nu are vreme
Să prindă de veste că e şi trăieşte.

Viaţa? Nimicul văpsit lîngă om,
O umbră ce-n fuga c-un nour o mături:
Tu singur ţi-nchipui un chip despre tine,
Un rău şi un bine.
Şi nu eşti, sărmane, decît cel de-alături,
Eşti umbra ta însuţi: nici cît un atom.

O alcătuire a lumei acestii,
Atît de neroadă şi-atîta de goală,
In care sminteala şi fapta nebună
E legea comună,
Ar fi plăzmuirea clocită de boală
In creierul unei oribile bestii.

Dar nu, căci există un Bine în sine!
Se pare că este ceva, ce, din vremuri,
Se luptă cu timpul, spre vremuri noi tinde
Şi-n noi se aprinde,
Iar lumea divâmpă*, şi tu, Shelley, tremuri,
Arzi, mori de durerea de-a face mai bine.

Da. Tu, Prometeul acestui veac palid,
Lipsit de imagini şi de idealuri,
în care copiii se nasc din greşeală
Şi mor de sminteală,
întinsu-ţi-ai braţul pe negrele valuri,
Ghemînd nefiinţa, tu, geniul valid.

Şi astăzi, la umbra solemnei coline,
Te plîng chiparoşii ce leagănă vîntul
Şi myrtul balsamic cu boabe de sînge,
Şi Tibrul te plînge;
Iar eu adorîndu-ţi acuma mormîntul,
Senin al meu suflet se-nalţă spre tine.

Tivoli, 98

* „Vorba divâmpa ştii că înseamnează un foc care izbucneşte (divarnpare, ital.)", explică D.Z. lui N. Pătraşcu în ser. din 27 dec./ 8 ian. 1898.

INVECTIVĂ

Batjocorit-aţi cît aţi vrut
Un timp ce nu mai este,
Cînd viscolul de peste Prut
Sufla ca în poveste ;

Cînd boeîncarii vistavoi,
Hălăduiţi din pustă,
Soseau stăpînitori la noi
Cu cioara lor augustă;

Cînd grecul stupid şi fodul
Mergea smerit să-nchine
La plăcintării din Stambul
Şi ţara şi pe sine.

Destul, cu minte de copii,
Aţi rîs într-o neştire
De patrioţii morţi de vii
Surghiun la mînăstire;

De sufletele de eroi
Ce, pline de avînturi,
Erau în ei şi nu-s în voi,
Bătuţilor de vînturi.

Un Tudor v-ar fi scos din minţ
Şi v-ar fi fost spre fală

VladimireSG la Mehedinţi
Şi în Bucureşti dîrdală;

Un Cîmpinean şi un Golesc'
Sunt buni de zeflemele
Şi-n graiul vostru păsăresc
„Copii ai ţărei mele".

La voi, un pamglicar e dat
Ca tip de bărbăţie
Şi-un calambur mai admirat
Decît o poezie.

De-aceea voi vă închinaţi
Sarcasmului şi urei,
Cu sufletele de piraţi
Şi gîndu-n cerul gurei.

Şi v-aţi ales drept ideal
Pe prostul-tombateră,
Pe care 1-a icnit un val
In vremuri de holeră:

Spînatec, gras, soios, urît,
Ghebos cu faţa scurtă,
Cu capul priponit în gît
Şi gîtul într-o burtă;

Zidit din greu, bolohănos,
Şi, cum îi zice presa,
Un chip menit să fie dos
Ce şi-a greşit adresa;

Mîncău, vorbăreţ, strîmb la gînd
Şi scîlciat la cizme,
Şi prost şi cinic rînd pe rînd,
Dar prost cu aforisme,

Da, negreşit că ai să fii
Tu, Fătul' din poveste
Al scumpei noastre Românii,
In vremuri ca aceste.

LUNĂ

Lună, lună gînditoare,
Înflorită ca o floare
Pe pustiul vîntului,
Paznică pămîntului,

Multe glasuri tremurară
Către fața ta cea clară,
Dar nici unul nu ți-a spus
Cît e dorul său de sus,

Cum ți-au spus fără cuvinte
Palpitările ei sfinte,
Cînd în brațele lui strînsă
Te-a privit privirea-i plînsă.

Şi-a trecut şi luna, casta,
Cum trec toate-n lumea asta.

O NOAPTE IN PĂDURE

Peste codri varsă luna
Clarul feței visătoare,
Luminînd ca-ntotdeauna
Taina apei din izvoare.

Unda se opreşte-n maluri
Şi se umflă, se ridică,
Creşte, geme, bate-n valuri
Şi deodată se despică.

Se desface apa-n două,
Iese-o zînă din bolboacă
Cărei ramurile plouă
Sărutări de promoroacă.

Rîd stejarii, fioroşii,
Scot din flori miresme teii,
Ies din veacuri Făt-Frumoşi
Şi din cremene ies zmeii.

Mura tremură pe viță,
Ard din aripi licuricii,
Vin smeriți către Domniță
Uriaşii şi piticii.

Stsăilă şi *Glnganul*
Vin călări pe rîşi de munte,
Car agaţă, căpitanul
Pe-un haram cu corn în frunte

Badea Vulpe din Straoane'
Vine în olac cu coadă,
Bate patru lighioane
De gîndeşti că le deznoadă;

Ursu, vameş de prisează,
Ţine hîţele lui slabe:
Scoate sabia din teacă
Şi salută-n două labe.

Vin cu toţii, mic şi mare,
Şi, purtînd la coifuri mîna
Stau la front în nemişcare,
Aşteptînd să treacă zîna.

Zîna trece plutitoare
In lumină albăstrie,
Legănîndu-şi pe izvoare
Scurta ei călătorie.

Şi cum trece şi se duce
Ga o stea pe valea vremii,
Ies voinicii la răscruce
Din versetele poemii:

Făt-Frumos *Cercel-Pălincă*
Sare jos dintr-o poveste,
Bate malul din opincă
Şi se-nchină la neveste.

Măriuţa, bibilica,
Se spăşeşte de ruşine:
I-a-nlemnit guriţa frica
Şi-a uitat să se închine;

Ginditoarea *dadă Uţă*
Stă c-o labă sub bărbie,
Scrisă-n chip de pisicuţă
Gata de călugărie;

Magdalina, găinuşa,
Numa-n horbotă de pene,
îşi mlădie-n valuri guşa
Tremurînd uşor din gene.

Doamna Clara lui kir Vulpe
Din olacu-i vrea să sară...
Ce picior ! şi ce mai pulpe !
Ah ! zglobie doamnă Clară !..

Dar deodată printre ranguri
Şopăitul încetează;
Toţi ascultă: patru granguri
Imnul zînei modulează.

După dînşii tot poporul
îşi înalţă către zînă
Rugăciunea sa şi dorul
Cum îi vine la-ndemînă:

Ciripesc în somn copacii
Visul lor de dimineaţă;
înstrunează pitpalacii
Cobzele de prin fîneaţă;

Lîngă vrabia cochetă
Stă mierloiul în picioare
îndrugîndu-i din flaşnetă
Dorul lui de zburătoare.

Pelicanii în jabouri,
Barza-n „doamnă preoteasă",
Rîndunelele din nouri,
Pitulicele din leasă;

Lume veche, lume nouă,
Totu-i viers, parfum şi floare ;
Dintr-o picură de rouă
Soarbe o privighetoare.

Pune-n scorburi vîntul strună
Doina-n ea să se alinte;
Cîntă tot, văzduhul sună
Hramul învierii sfinte.

Lună, tu, ce ieşi din vremuri
Şi pluteşti peste abisuri,
Cum de luminezi şi tremuri
Faţa gîndului de visuri?

Raza ta, lucind uşoară,
Pune-n mintea-mi fermecată
Amintiri de-odinioară,
Parc-am mai trăit odată.

Unde, cînd, sub ce domnie?
Pe ce văi de Himalaia?
Cine-o crede? cine-o ştie
Decît faţa ta, bălaia?

Tivoli, 1898, august

DOMNIŢA MEZINĂ

Venit-a un prinţ de departe,
Cu carte regească la mînă,
Şi vrea, cum e scris şi în carte,
Să vază pe Doamna română.
Portarul din clopot grăieşte
Şi vin slujitorii la poartă:
„Ceas bun" logofătul pofteşte
Şi zice lui: „Doamna e moartă".

„E moartă Domniţa mezină!"
„Domniţa e moartă!" — „E moartă?!"
Şi toţi se privesc şi se-nchină
Şi coiful pe mînă îşi poartă.
Descăleca trupa-n tăcere;
Rămîn scudierii de pază;
Bertrando portarului cere
Pe Doamna română să vază.

Portarul pe arcuri apasă
Şi umbra coboară în şanţuri:
Pe scripete puntea se lasă,
Scrîşnind din oţelul din lanţuri.
Şi trec cruciaţii pe punte,
Sunînd din minere de săbii:
Cucori speriaţi fug la munte,
Pe vînt plutitoare corăbii.

Bertrando se urcă pe scară
El singur, să vază pe Doamnă.
Rămîn cruciaţii afară
Sub cerul albastru de toamnă.
Un clopot vecernia sună,
Ingenunche toţi cavalerii;
O blîndă lumină de lună
Ingînă crepusculul serii.

Dar iată Bertrando că vine
Pierdut în priviri gînditoare:
El pare că poartă în sine
Imagina moartei fecioare.
„Nimic ce mai e şi viaţa!
Nimic, domnii mei. — Vă salut.
Naşti seara şi mori dimineaţa.
Să mergem. — Un vis de-un minut."

Tăcuţi se pornesc cavalerii;
Din nou cade puntea — să treacă;
Ţin caii de frîu scudierii;
încalecă trupa şi pleacă.
De ropote tremură munţii.
Portarul plîngea şi cu plînsul
Stropind chiotorile punţii,
„Venea împeţit", zise dînsul.

Roma, 1898

SUFLETUL

I impede murmură seara izvorul,
Apa lui tremură curpeni de mure,
Zînelor timide scaldă piciorul
Noaptea-n pădure.

Fuge pe căile nestrăbătute,
Cîntă prin peştere razelor gemii,
Cîntă azurului, văilor mute,
Doinile vremii.

Pare că lumile vrea să colinde:
Trece pe măgură, urcă pe stîncă,
Saltă, se zbuciumă, — pînă ce-l prinde
Rîpa adîncă.

Apa lui limpede cade-n viitoare,
Spumegă-n pulbere albe scînteie,
Soarbe, desfăşură raze de soare,
In curcubeie.

Apoi pe placidul fund de ţărînă
Gîrla cea turbure mersul îşi scrie,
Curge zăbavnică, mînă şi mînă
Spre vecinicie.

CĂ POATE-ATUNCL.

Răsare luna palidă pe dealuri;
Pe văi se lasă bruma argintie;
Erau atuncea alte idealuri
Ce niciodată n-au să mai revie.

O, tu, ce tremuri, apă curgătoare,
Pe prundul gîrlei din pustietate,
întinde-ți brațul dorului ce moare
Şi unda rece buzelor curate.

Şi du-mă dus cît ține-n zări cîmpia:
Voiesc să dorm în brăzdile cu soare,
Pe unde cîntă vara ciocîrlia
Şi umblă tristă strajea de cucoare.

Că poate-atunci, din fund de bărăganuri,
S-ajungă noaptea chiotele firii
Pe nesfîrşita curgere de lanuri,
în preajma sură a nemărginirii.

Atuncea eu lega-mă-voi în gînduri
Din nou, şi-oi rupe vrăjea de morminte,
Spre-a mai gusta, în somn de patru scînduri,
înduioşarea ținerii de minte.

DON JUAN

Din Veneția la Mestre[1]
Bate luna în ferestre
Şi se joacă pe lagună
Singurateca de lună,
Parcă Paul Veronese[2]
Ar fi prins să lumineze
Cadrul nopții, într-un fond
De păr blond.

Prinde-ncet înfiripare
Gondola din fund de zare;
Mişcă numai cîteodată
Lopătarul din lopată,
Iar pe foşnetul de unde
Freamăt de suspin pătrunde,
Cînd îşi mîngîie Annina
Mandolina:

„Lunecuş brumat de rouă,
Către care lume nouă
Duce alba ta cărare
Peste margine de mare?
Eşti tu puntea aruncată
Către vremi de altădată,
Sau eşti drum spre o splendoare
Viitoare?

Doge tînăr, don Giovanni,
Scoală şi străbate anii
De la Lepanto la mine,
Să vezi timpurile pline
De icoana ta fugară,
Către care palpitară
Sînurile iubitoare
De fecioare.

Tu eşti, tu, şi altul nu e
Punctul către care suie
Dorul nostru de mai bine
Treapta scrisă în suspine,
Şi în tine se încheie
Idealul de femeie,
Tînăr zămislit de soare
Cu o floare."

PALINODIE

Cînd toate trec, cînd anii fug,
Cînd ce-am dori, nu se mai poate,
De ce ne chinuim pe rug,
Cătînd cuvîntul lor la toate?

Ce-a fost, s-a dus, — ce este, e
Şi va mai fi ce se cuvine.
Nu te munci să ştii de ce,
Căci nici nu poţi, şi nici nu-i bine.

Ursita noastră e să fim
Himera dorului de-a fi;
Că suntem, ne-o închipuim
Din darul de-a ne-nchipui.

Atinge-ţi degetul de gură
Şi suflă-n vînt o sărutare:
Atîta e. Orce făptură,
O năzuinţă spre urmare.

21 — D. Zamfirescu — Opere, voi. I

UN CĂRTURAR

Un măgar
Cărturar
Fu adus cu greutate
De prin țări civilizate
Şi ales
De congres,
Pentru marea lui cultură,
Maestru de agricultură.

într-o zi
Se trezi
Baciul Stan din Faraoane
Că-i vin patru lighioane
Ce-l poftesc,
Cum sosesc,
Să le pună la-ndemînă
Condicele de la stină.

Bietul Stan,
Gogoman,
Cum e omul făr' de carte,
îi luă mai la o parte
Şi gîndi
A-i cinsti
După obiceiul sacru
Cu un blid de lapte acru.

Ba le dete
Brînză-n bete,
Drob de sare
De mîncare
Şi trifoi
De la oi,
Doar o face vreo minune
Să găsească toate bune
Domnii din comisiune.

Mai la urmă
îşi chemă întreaga turmă
Şi-ncercă să le prezinte
Cîrdurile de mioare,
Domnişoare
Gospodine şi cuminte;
Apoi cîrdul de cîrlani,
Dumnealor mai gogomani,
Fiind sexul mai ingrat.

Şi cînd fu mai pe-nserat
Iată că-ncepu să vină
Şi măgarul
Cu samarul
Şi cu bîta la ciochină.
El, pristavul avuției,
Trist, tăcut şi gînditor
Şi spre culmea infamiei
Priponit de un picior.

Domnii din comisiune,
Galbeni de emoțiune,
Ridicară botu-n vînt
Şi-ncepură să răgească
Şi să guițe de ură
Cînd văzură
Răutatea omenească
Cîte face pe pămînt.

Auzi colo nedreptate!
Un confrate,

Om cu-atîta protimie,
Doctor în agronomie
Şi în contabilitate,
Un măgar ca dumnealor,
Ajuns rîsul tutulorl...

Apoi se îmbrăţişară
Bot la bot şi bot la coadă,
Hotărînd că „asta-i ţară
Prea neroadă
Pentru tinerii cu carte".

Şi luînd pe Stan deoparte:
„Bine, bre, grăiră unii,
Astfel ştiţi tunde cîrlanii,
Voi, mocanii,
Parcă i-au muşcat tăunii?
Unde-ţi e gospodăria,
Parcurile şi moşia,
Sticlele sterilizate,
Fabrica de derivate:
De brînză,
De pînză
Şi stofe de straie
De lînă tigaie;
De unt şi de ouă
Cu apă din două;
De piei tăbăcite;
De coarne de vite;
De oase
Poroase,
Menite să fie
O sută şi-o mie
De lucruri frumoase:
Minere de briciuri
Şi coade de biciuri,
Bastoane sculptate
Şi nasturi de haine
Şi nenumărate
Articole faine?"

Bietul Stan, încremenit,
Zise celor lighioane:
„Apoi, să iertaţi, cucoane,
Pe la noi
Unt de oi
De cînd sunt n-am pomenit;
Straiele şi sforile
Ni le ţes' nurorile,
Iar din cornul păcătos
Ce să faci? că osu-i os."

La aşa cuvinte grele
Unul dintre comisari
Ridică botul la stele
Şi răgi către măgari:

„Să ne dea registrul-casă
Să vedem cît cheltuieşte
Cu impozite şi masă
Şi cît economiseşte"-

Cînd mai auzi şi asta,
Baciul îşi chemă nevasta
Şi-amîndoi se chibzuiră,
Se chitiră
Pînă ce o-nnemeriră.

Apoi Stan ieşi din tîrlă
C-un gătej, adus de gîrlă,
Scrijilit şi făr' de coaje.

„Stane, astea sunt răboaje I"
„Păi că chiar aşa, cucoane",
Zise Stan ieşit din toane.
Atunci domnul cel mai mare,

Amărît şi dezgustat
De atîta nepăsare,
Zise baciului, curat:
„Bine, Stane, dacă eşti
Fără rost de-nvăţătură,

Cum de nu te chibzuieşti
Că la tine-n bătătură
Ai un om de viitor,
Eminent agricultor,
Pomolog şi astronom,
Poate că unicul om
Cu nepreţuitul dar
De-a fi şi veterinar...
Fără să-ţi mai dau rezoane
Că mai e şi moldovean."

„Păi vezi, asta-i rău, cucoane,
Că-i măgarul pămîntean."

PE MAREA NEAGRĂ

PE MALUL MĂRII

Pe malul mării, — călătorul
S-a liniştit.
Povara vieţii lui e dorul
De-a mai iubi cum a iubit.

De-atîta vreme pribegeşte,
Fugind de dor,
Şi-n loc să scadă, dorul creşte,
Sălbatec şi poruncitor.

Dar marea mîngîie nisipul
Atît de lin,
încît în ea îşi vede chipul
întinerit şi mai senin;

Sau vede ce apropiere
De val la val
Goneşte zîmbet şi durere
După acelaşi ideal.

Cînd marea furios se zbate
Lovind în stînci,
Din valul rupt, cade pe spate
Dorinţa poftelor adinei.

Şi cînd se-nalţă, ca nebună,
Urlînd la cer,
E năzuinţa către lună,
Puterea vechiului mister.

Sau cînd se-ntinde sclipitoare
Ca de smarald,
E pofta de-a trăi din soare
Şi-a prinde sufletul lui cald.

Oceanul, soarele şi luna
Par a-i şopti
Că toate la un loc cer una:
Să relnceapă a iubi.

Ah, tu, eterna mea credinţă
în viitor,
Te vei preface-n suferinţă
Sau într-un tînăr, nou amor?

Pe Marea Neagră

COPILA DIN CODRU

Din codrul des, a răsărit
Copila lui cea mai nebună.
E brună ca un asfinţit,
în ochi cu suflet ispitit
Şi-n păr cu scînteiri de lună.

De unde e? Cum de-a venit
Din vis, — în lumea asta vie?
Din ce necunoscut zenit
Lumina s-a ademenit
Şi s-a înfiripat să fie?

E-atît de tînără şi nouă
Şi fragedă şi străvezie,
Că parc-ar fi un strop de rouă
Sau ritmul dintr-o poezie.

Cînd umblă, — vîntul se desfată
Că poartă-n el aşa făptură,
Iar ramurile din pădure
S-au aplecat şi stau s-o fure,
Ca, pururea, o altă fată
Să nu mai aibă aşa gură.

De zeci şi zeci de mii de ani,
De prin ţinuturi de titani,

Se lasă spre contimporani
Dorința timpului, de-a fi
Oprit o clipă, şi-a iubi.
Şi-atunci se-nchează din neant,
Din dungile de amarant
Şi irisul din curcubeu',
Cîte-o femeie, sau o floare,
Un geniu tînăr, sau un zmeu,
Ce-abia s-a-nfăptuit, şi moare.

Că nu e dat pămîntului
Să lege coama vîntului
Şi nici frumosul lui să fie
întruchipat pe vecinicie
în ochii umezi de amor
Ai unui tînăr muritor.
De aceea, tremur c-ai venit
Şi-ai turburat odihna mea
Ce liniştită apunea
Spre haosul nemărginit.

Şi, totuşi, cît mă simt de viu
Din ziua cînd ai apărut.
Trăiesc prin ochi, şi nu mai scriu,
Ci numai stau şi te privesc
Şi caut să-mi reamintesc
Cu cine semeni din trecut.

Pe Marea Neagră

ATUNCI ?...

Pe locul unde te-am iubit,
Senina mea frumoasă floare,
Din malul rupt, a răsărit
Izvor de apă curgătoare.

Că firea s-a cutremurat
Şi raiul lumei s-a deschis
La înfocatul sărutat
Ce te-a dezmeticit din vis.

Şi repezindu-se de sus,
S-a aruncat voinic în mare,
Şi-a curs într-însa, s-a tot dus,
Izvorul dintr-o sărutare.

îl urmăreşti ca pe o vînă
Ce delicată şerpuieşte
Sub pielița de la o mînă
A unei fete ce gîndeşte.

Ieşit cum e dintr-un vulcan
Al patimelor omeneşti,
E plin de duh şi şarlatan
Cînd scaldă trupuri femeieşti.

Le ia şi le sărută gura
Cu mii de vălurele crețe,
Pîn' le topeşte în căldura
Din omeneasca tinerețe.

Şi parcă ştiu şi zmei şi zîne,
Tritoni şi nimfele haihui',
Că ce e azi, nu va fi mîne,
Şi toți se scaldă-n apa lui.

Amorul meu te-a deşteptat,
Te-a încălzit şi te-a ales.
Atuncea, de ce m-ai uitat?
Sau poate nu m-ai înțeles...

UN TRANDAFIR S-A SCUTURAT

Un trandafir s-a scuturat
Cu suflet parfumat de floare,
Iar de pe ramuri a zburat
Glas tînăr de privighetoare.

Te-ai dus, şi-atunci am priceput
Că tinerețea a trecut.

Cînd vestea a venit pe vînt,
In primăvara viitoare,
C-a înviat ca din pămînt
Şi roză şi privighetoare,

Te-am aşteptat, — dar n-ai venit,
Nu, n-ai venit, n-ai mai venit.

Pe Marea Neagră

IN AMURG

Palidă şi gînditoare
Luna iese din abisuri
Şi-n amurgul de răcoare
Pune dor şi varsă visuri.
Bolta cerului se umple
De o vraje de lumină
Ce dă lumei înţelesuri
Din durerea vesperină.

Unde eşti şi-n care vremuri
Ai apus pe-ntotdeauna,
Tu, ce-aveai asemănare
Cu durerea şi cu luna?
Astrul sfintei nopţi de vară
Iar revine printre vii,
Numai tu, nemîngîiato,
Pururea nu mai revii.

Curg pîraiele în cînturi,
In miresme cad petale,
Şi suspină toată firea
După umbra gurei tale.

ADIO

Adio, dulcea mea durere,
Ce-atît de mult m-ai chinuit.
Te las, că nu mai am putere
Să te urmez pîn' la sfîrşit.

Tu eşti sfioasă şi curată
Ca floarea albă de pe stlnci,
Dar ai făptură vinovată,
Cu ochii negri şi adinei,

Şi nu-nțelegi că eu sunt bietul
Nebun culegător de flori
Ce mă ridic încet cu-ncetul
Pînă la stîncile din nori.

Dar forma ta Înşelătoare
Ia calea timpului apus,
Şi cînd ajung pînă la floare,
Ea se ridică tot mai sus.

Pe Marea Neagră

UNEI COPILE LA SCHIT

Copilă fără de prihană,
Pornită spre călugărie,
Mai lasă cîntecul de strană
Şi rostul de la liturghie,
Şi vino seara în grădină
S-asculți, în glas, privighetoarea
Şi să-nțelegi de ce suspină
Aleanul, apele şi floarea.

O biată pasăre, trudită
De nebunia de a fi
Aleasă, şi a fi iubită,
Şi de-a alege şi-a iubi,
îşi umple inima de dorul
trengarului soț călător
i cîntă pentru tot amorul
Neînțeles de alt amor.

Că soarta noastră una este:
Să vrem ce nu poate să fie,
Pe Făt-Frumosul din poveste
Şi geniul din poezie,
Şi truda noastră să ne lege
Tot mai adînc de vrerea firei,
De a iubi şi-a nu-nțelege
Nespusa taină a iubirei.

De-aceea, lasă liturghia
Şi jalea, maicelor ce plîng,
Şi vin' de-ascultă poezia
Privighetorilor din crîng,
Ga să-nţelegi că legea sflntă
E-n glasul celora ce cîntă,
Iar Domnul, harul său ceresc
L-a dat acelor ce iubesc.

Iaşi

CALD E SOARELE

Cald e soarele cînd, tînăr,
Lumile călăuzeşte,
Dar mai cald e şi mai tînăr
Sufletul care iubeşte.
Că, pe cînd, din mii de neamuri,
Focul, soarele îşi ţine,
Sufletul îşi arde numai,
Numai flacăra din sine.

Tristă-i luna, călătoare
Pe întins fără fiinţă,
Dar mai trist e bietul suflet
Ostenit de suferinţă.
Că doar ea, sub întrupare
De „Crai-Nou", se va renaşte,
Pe clnd omul aştepta-va
Pururi ziua lui de Paşte'.

Pe Marea Neagră

MĂRGĂRINT

Mărgărint, mărgăritar,
Ce te scuturi în pahar,
Pe măsuţa dragei mele,
între lacrămi şi inele,
Cautà de-ntinereşte,
Tremură şi-nfloreşte,
Că poate mireasma ta
Sufletu-i va turbura,
Te-o privi şi ţi-o zîmbi,
Florile ţi-o mirosi...

Dar atuncea, alb cum eşti,
Vezi să nu îngălbeneşti.

Pe Marea Neagră

S-A DUS

Cu cîtă durere iau pana să-ţi scriu,
De cele ce-n sufletu-mi port,
Cînd totul în mine e tînăr şi viu
Şi numai amorul e mort.

E mort făcătorul de dulce minuni,
Poetul cel tînăr pe veci,
Cu palida frunte sub rece cununi
Cu mlnile albe şi reci.

S-a dus, fără vină şi fără noroc,
în lumea de unde-a purces,
Plutind peste margini de timp şi de loc,
Dar singur şi neînţeles.

Pe Marea Neagră

LUMINA SENINĂ

Lumina senină încet se coboară
Spre dulcele său asfinţit,
Cînd umbra se-ntinde din oară în oara
Pe sufletul ce te-a iubit.

Te duci ca un cîntec ce-abia mai răsună
Sub bolta zidirii cereşti,
Ca valul în jocul sclipirei de lună,
Ca dorurile omeneşti.

Mă uit de pe culme pe trista clmpie
Şi sper să te văd că revii,
Dar nimeni nu vine, şi zarea-i pustie
Şi căile-s toate pustii.

Uitare, tu sfîntă surоră blajină
A oamenilor tuturor,
Coboară din umbre puterea-ţi divină
Şi pace dă inimei lor.

laşi

IN PARCUL DE LA GENZANO

Pe lacul de Nemi

Ş-au scuturat rozele toate
In rondul parcului ducal;
Pe lac stă nufărul în roate,
Iar lebedele dorm sub mal.

De pe aleile tăcute,
Diana vine gînditoare,
Privind cum razele de soare
încearcă timid să-i sărute
Hlamida grea de pe picioare.

De ce n-ai fost pe-acele vremuri
Atît de dulce cum eşti azi,
De te ascunzi cînd vii, şi tremuri
în umbra splendizilor brazi,
Şi cînd răspunzi iubirei mele
Nestăpînită şi păgînă,
Cu ochii visători spre stele
Şi muta strlngere de mînă.

Eu ştiu că nu eşti vinovată
Şi că te porţi aşa cum eşti,
Cu neştiinţa ta de fată
Şi truda firei femeieşti,
în care tremură sfiala
Şi poezia şi păcatul

Şi năzuinţa spre greşeala
întruchipată în săgeata
Lui Gupido necununatul.

Le ştiu. Şi, totuşi, vreau să-ţi spun
Că sfînta Vinere — că-i sfîntă —
Şi alte sfinte se supun
La glasul celora ce cîntă,
Şi-ntinde braţe în neştire
Către ştrengarul fiu de zînă[1],
Cerîndu-mi îputernicire
De-a mai redeveni păgînă.

Că poezia cea mai plină
E pururi numai în lumină,
în gura ce-ţi şopteşte taina
Copilului nemuritor,
în braţul care-ţi mişcă haina
Şi-ţi prinde sînul binişor,
Ca o divină mîngîiere
A tot ce-i violent şi cere.

Te lasă, gînditoareo, — lasă
Pe curcubeul de mătase
Ce lacul a răsfrînt într-însul.
înoată molcom lîngă mine
în simfonia de suspine
Ce portocalii îţi îngînă
De pare că-i îneacă plînsul.

întinde-mi liniştit o mînă
Şi-atinge fundul cu piciorul.
Vom merge amîndoi spre grota
De unde murmură izvorul
Şi-ţi spune la ureche nota
Divinei voluptăţi, *amorul.*

Din grotă va ieşi Sirena
Şi nimfe străvezii, în grup,
Vor dezbrăca frumosu-ţi trup,
Iar Venus Anadiomena[2],

în numele lui Tata Joe,

îţi va semna un benghi în frunt
Şi alte două mai mărunte,
Ca nimeni să nu aibă voie
S-atingă cu mîni omeneşti
Pecetiile lui domneşti.

In parcul de la Stînca

MALVINA

La un portret al lui Romney'
(Lady Hamiltonî)

Eşti naltă şi subţire ca un crin,
Cu glasul mişcător ca un suspin,
Cu ochii de mireasă, visători,
Şi gura ca potirul unei flori.

Din ce necunoscută lume vii
Cu gene rourate şi tîrzii,
Cu mersul plin de farmecul încet
Al tînăr-visătorului poet?

Eşti scrisă numa-n graţii şi păreri,
In ritm cu elegante mlădieri,
In primăvara florii de migdal
Şi cadrul mişcător al unui val.

Cum poţi să spui cu mîna ce întinzi,
Atîtea lucruri, minei ce cuprinzi,
Şi ce mister e-n toată firea ta
De nu te poate nimenea uita?

Iaşi

STROFE STINGHERE

Ciocîrlie cîntătoare
Ce te-nalţi atît de sus,
Se usucă jos o floare
Că te-ai dus.

Rîndunică de pe sîrmă,
Dacă vrei să pleci din ţară,
Ia speranţa mea de cirmă,
Şi te-ntorci la primăvară.

Tu, care eşti stăpină
Şi ţii cerul în mînă,
Zi lunei să se culce
Ca să te pot visa:
E-atît, atît de dulce
întruchiparea ta 1...

Pasăre nemîngîiată,
Părăsită şi uitată,
Ce iubeşti acum tăcerea.
De-ai putea să ştii cum este
Omeneasca mea poveste,
Ţi-ai mai potoli durerea.

Adio, draga mea, adio.
La cîntătorii despre zio
Nu umblă nimenea pe stradă.
Eşti ostenită şi eşti pală,
Cu ochiul lung ca o migdală
Şi sînul alb ca de zăpadă.

Ce-i drept, nu-i nimenea pe stradă,
Dar zorile pot să te vadă.

LA ORŞOVA

Dunăre bătrînă, spune, ce ascunde
Trupul tău în unde,
De te zbaţi în maluri, urli de mînie,
Pînă ce Carpaţii piscurile-şi pleacă,
Apa ta să treacă,
Gîlgîind în mersul ei de vijelie?

Din adînca umbră de pe malul verde
Gîndul meu se pierde
Peste nesfîrşirea căreia-i pluteşti,
Peste timp de astăzi şi de altădată,
Cînd bătea curată
Inima în pieptul lumei româneşti.

Că de-au fost păcate, lipsă de credinţă,
Păs şi neputinţă,
Lifte peste lifte, unguri şi tătari,
Au mai fost şi oameni, fost-au pămîntenii,
Domnii şi moşnenii,
Drept-coborîtorii din legionari.

Şi-a mai fost stăpînul stîncilor cărunte,
Bourul de munte,
Străjuindu-şi singur codrul la pripoare,
Decebal voinicul, fiu de fiu localnic,

Ridicîndu-şi falnic
Fruntea către oastea lor năvălitoare.

Tu, ce pe sub malul negru de ruine
Te frămînţi în tine
Năbuşind avîntul apei furioase,
Şi prefaci în trimbă lucie de brumă
Şipote de spumă,
Ca să legeni raza stelelor sfioase,

Tu mai speri că, poate, au să mai coboare
Lungile pripoare
Dacii cu Zamohte şi Boeribiste
Ca să ia virtute, bînd apă din tine,
Şi să ţi se-nchine,
Şi să-şi lumineze feţele lor triste.

Nu mai vin. Dar vremea, care schimbă toate,
Multe vrea şi poate,
Multe le preface şi le-ntinereşte:
Pune vis în codri, umbră în'poiene,
Doruri pe sub gene,
Viers şi bucurie pune-n tot ce creşte.

Salve, ţie, apă binefăcătoare,
Ce te-nalţi spre soare
Şi te laşi pe holde, rod şi avuţie !
Crească-ţi flori pe maluri jururi-împrejururi,
Tînăro de-a pururi,
Tînăro, eterno, salve, salve ţie 11

CINTEC

Trece apa pe sub trestii
Şi viaţa pe sub gînduri,
Depănînd firul povestii
Pînă-n scoc de patru scînduri.

Mierlă, pasere zbrehudă,
Cine-o să te mai dezveţe
De-a tot fluiera de ciudă
Călătoarei tinereţe?

Dragul meu, dragă să-ţi fie
Vîrsta tinereţii pline,
Că de-abia unul la mie
Ştie să i se închine.

Zi, cobzar, mereu din strună
Pîn' s-o face dimineaţă,
C-am trăit pe vreme bună
Picul ăsta de viată.

LENA

Mustul spumegă-n ulcică,
Plin de duh, ca o făptură,
L-ar bea Lena, dar i-e frică
Că ştrengarul se ridică
Şi-o muşcă de gură.

Bea-l cît fierbe, Leno, fată,
Că acuma-i el de duşcă,
De s-o-nțelepți vreodată,
Ai să vezi, poate, că-mbată,
Dar că nu mai muşcă.

Roma

UNEI COPILE

Copilă albă ca o floare,
Păzeşte-te să nu te fure
Suspinul apei la izvoare
Şi glasul de privighetoare
Ce cîntă în pădure.

Păzeşte-te de luna plină,
Ce-n limpede miros de tei
Ademeneşte prin grădină
Cu lunga ei privire lină
Şi cu tăcerea ei.

Şi fii aievea trăitoare
Cu gînd şi înțeles de-acum.
Că doar suspinul de izvoare
Şi glasul de privighetoare
Şi luna — toate-s fum.

TIMPUL ZBOARĂ

Călător pe ideale,
Fîlfîiri din oară-n oară,
Timpul zboară,
Iară luna peste vale
Varsă clarul feţei sale
Şi coboară...

Bate ornicul din roate:
Tu-ţi închipui c-o să bată
Clipa dată;
Pe cînd el le bate toate,
Azi, sau ieri, sau mini — sau poate,
Niciodată.

Tu, imensa vecinicie
O împărţi în părticele,
Şi din ele
Baţi o mie şi o mie.
Tu'eşti vremea. Cine ştie
Ce-i prin stele!

Ceruri şi eternitate,
Sori, planete şi puzderii
De materii,
Toate la un loc — le bate
Infinită vanitate
A părerii.

PRIMĂVARĂ

Bine-ai venit din nou la noi,
Surată primăvară,
Să mai răsune prin zăvoi
Teleanca turmelor de oi
Şi cucul, pierde-vară.

Bine-ai venit cu părul prins
în mărgăritarele,
Cu trupul pe sub sîn încins
în volburate intr-adins
Rochiţi de rîndunele.

Mireasă-n carul tău de flori,
Cu fluturi prin bulendre,
Aduci taraf de cintători,
Vioarele-n privighetori
Iar cobza-n măcălendre.

Dai lumei sufletul senin
Şi dor de poezie,
Dai chef de joc şi de pelin
Şi, poate, un pahar cu vin
Nuntaşului ce scrie.

Roma

FUGE

Viaţa fuge... Fruntea se înclină
în faţa vremei pururi curgătoare.
Din tot ce e, ce-i astăzi, mîine moare
Şi eu cel trist şi steaua cea senină.

Iar tu ce ai un suflet ca de floare
Şi ochi albaştri, umezi de lumină,
Tu porţi în gînd iluzia divină
A dragostei, şi-ţi pari nemuritoare.

Părere. Fuge tot ce vrea să fie-
Coboară lung amurgul trist al serei
Pe clipa de duioasă poezie

Ce-o lasă-n suflet farmecul durerei.
în ochii noştri vîntul ce adie
A-nchis pe veci icoana primăverei.

CRINUL

Din vremuri de demult purces,
S-a-nfiripat regescul crin
Şi-a răsărit neînţeles
Pe-o stîncă de pe Palatin.

Străinii trec pe lingă el
Şi, în mirarea lor adîncă,
Se-ntreabă toţi in fel de fel,
Cum de-a crescut un crin pe-o stîncă?

Saxoni roşcaţi, şi gali, şi huni,
Neguţători de peste mări,
Şi barzi, şi critici, şi tăuni,
Se rătăcesc in întrebări.

Iar el se leagănă în vînt
Pe piatra clasicului deal,
Cu rădăcinile-n pămînt
Şi florile în ideal.

Roma

MIRIŢĂ

POEM EROIC

Cetit în şedinţa Academiei Române din 7 mai 1910.
Publicat pentru prima oară în *Analele Academiei.*

Partea In ti ia

OLTUL

i

SOLIA

Se ridică luna plină,
Doamna timpului senin,
Şi îmbracă în lumină,
Turnurile ce se-nchină
   Banului de Severin.

Umbrele ce curg la vale
Umplu noaptea de vedenii;
Sună clopotul agale;
Se opresc smeriți în cale
   Credincioşii de la denii.

Prin balcoanele de scînduri
Văd privirile creştine
Cum se mişcă rînduri-rînduri
Umbra domnului pe gînduri,
   Ce se dispută cu sine.

Că din țara ungurească
Craiul nemeşilor scrie
Pergamenă latinească,
Către fața lui domnească,
   Şi-i trimete o solie.

„Noi îți cerem, Doamne, ție,
Pentru fiul Nostru, Noi,
Pe Marghita de soție;
De ne-o dai, pace să fie,
Iar de nu ne-o dai, — război".

Nu și-ar da domnul copila
Pentru lumea asta toată,
Celor ce i-o cer cu sila,
Dacă nu i-ar fi de mila
Bietului popor de gloată.

Că de-atîta zbuciumare
De cînd umblă și se bate,
A ajuns de nu mai are
Nici măcar un pumn de sare
Or un biet suman în spate.

II

DOMNIȚA

Diminețele de priar
Scaldă raza lor de aur
în răsufletul zăpezii
Ce-a rămas tîrziu din faur,
Și deșteaptă rostul lumii,
Aromitul lung din fire,
Aișorul din pădure
Și scînteia din iubire.

A venit acum din soare
Andilandi catariga
Și-a cîntat din ciup de aur,
însoțind pe cucul-riga,
Și-a-nviat pădurea toată,
Parcă paserea măiastră
S-ar fi dus să bată-n geamuri
Mugurilor la fereastră.

Salve, pasere eternă,
Ce-ai purces cîntînd din soare
Și-ai venit să bați din aripi,
Ogurlie, pe ogoare !
Prinde-ți zborul sus pe ramuri,
C-au să treacă de la vale
Călăreții cu alaiul
Banului, măriei-sale.

își trimete domnul fiica
Către deal la mănăstire,
Cu sănduc plin de odăjdii,
Cu făclii și cu prostire,
S-o aștearnă sub icoana
Preacuratei din Ohrida[1]
Și să dea-n genunchi la Sfînta
Să le mîntuie obida.

Iată-i, patru cîte patru,
Mișcători pe pas de seară:
Scudierii în urșinic
Duc făcliile de ceară,
Cavalerii, plini de grije,
Duc sănducul de-a călare
Și de strajă fac Domniței,
Trup și suflet, fiecare.

Ea, în lectică de aur,
Legănat își merge mersul
în cîntările de pasări
Ce îi gungură cu viersul.
Cu dulama peste umeri,
Rozmarinul sub picioare,
Nu se lămurește bine
De-i femeie, or e floare.

Vine starița la poartă,
Sub cloponiți, s-o primească
în cîntări, cum scrie-n slovă
Legea lor călugărească,

Şi se văd pierind sub bolta
Turnului care se scurmă
Iarăşi patru cîte patru
Cavalerii cei din urmă.

III

TRIMISE DOMNUL

Trimise domnul lume
Să răscolească totul,
Ştafete, cai în spume,
Să-i caute nepotul.

Şi iată-l în acele
Frămîntături cum geme:
„Miriţă, vremuri grele
Trăim d-un cîrd de vreme.

Din ţara ungurească
Trimite craiul ştire
Pe boabă latinească
Cu miez de înrudire.

Ne cere mîna craiul
Domniţei noastre scumpe,
Ni s-amărăşte traiul
Şi visul ni se rumpe;

Dar ce putem Noi face
Cînd astfel Preacurata:
Să ai război or pace,
De-ţi dai or nu-ţi dai fata.

Plugarul nu mai poate
De-atîtea angarale...
Ce zici?
Supunem toate
înţelepciunii tale."

IV

PLOUĂ

Miriţă se uită la dînsul adînc
Şi fulgere trec între unchi şi nepot:
„O, Doamne, să iau pe Marghita-n oblînc
Şi Oltul să-l trecem la unguri înot".

A zis. Şi alaiul porneşte la drum.
Covoare şi straie şi flori de Bizanţ,
în curgerea vremii se duc ca un fum,
Iar oastea se ţine în urma lor lanţ.

Şi plouă. Se pare că norii se rup
Şi cerul apleacă uscatul în mări.
Vin gîrlele toate grămadă pe-un trup
Şi-i apă şi apă pe margini de zări.

V

OLTUL

Vine Oltul, vine mare,
Ia cohalmuri pe spinare,
Şi cirezile din prunduri,
Bolovanii de prin funduri,
Rupe scocul morilor,
Vadul trecătorilor,
Fură lunca florilor,
Iarba cositorilor,
Şi mîlind,
Şi ocolind,
Taie drumul oştilor,
Nemeşilor, proştilor.

Iar Miriţă, de-a călare,
Numără numărătoare
Cum stau miile de corturi,
Oşti în fel de fel de porturi,
Tuiuri sus de la pămînt,
Flamuri mişcătoare-n vînt,
Herghelii păscute-n plai

Mîncătorilor de cai,
Şi strîngînd
Mînia-n gînd
Se încrede valului,
Şi dă pulpe calului.

Fata-n cugetul ei drept,
I se strînge strîns la piept,
Şi i-e cald şi-atît de bine,
Că din flacăra din sine
Ar aprinde c-un cuvînt,
Soare unui alt pămînt,
Unde n-ar mai fi nici nori,
Nici oştiri, nici peţitori,
Ci veri buni
Să-i încununi
Cu mirese verişoare,
Floarea-soarelui în floare.

„Vere, verişorul meu,
A ieşit un curcubeu,
Degetul lui Dumnezeu,
Să-ţi întoarne drumul greu.
Nu mă duce să mă-nchini
Papistaşilor străini,
Gă-s fecioară de creştini,
Mugure de Mărăcini[2],
Şi mi-ai dat
Şi mi-ai jurat
Şi din ochi şi din cuvînt
Dragoste cu jurămînt."

„Vară, verişoara mea,
A căzut demult o stea
într-o dungă de vălcea
Şi-a crescut un crin din ea.
Floarea dacă s-a uscat,
Din pămînt s-a întrupat
Un fecior de împărat
Căruia s-au închinat

Zorile,
Surorile,
Iar din lumile de jos
Tot ce-i tînăr şi frumos."

„Vere, verişorul meu,
Nu eşti drept cu dreptul tău
Lasă Mul sârgului,
Să ia drumul largului,
Să ne ducă-n depărtări
Peste nouă ţări şi mări,
Unde cresc sulfinele
Luminînd gradinele,
Şi-n covor
De aişor,
De pe ramuri, pe cărări,
Nu cad flori, ci sărutări.

Apa duduie ca vîntul,
Apa zguduie pămîntul,
Apa li se urcă-n rîu
De la glezne pîn' la brîu,
Şi, talaz peste talaz,
De la brîu pîn' la grumaz.
Iar el sta înfipt în şea,
Strîns la pieptu-i o ţinea,
Nu vedea,
Nu auzea,
Ci la măgură trăgea,
Sârgului se juruia:

„Alei, şargule fîrtate,
Frate mie pe dreptate,
Prinde-ţi frîul cum te prinde,
Muşchii pieptului destinde,
Fă-te plută plutitoare,
Nările, răsuflătoare,
Solz de peşte pe picioare,
Şi mă scoate frăţioare,
La prundiş,
La luminiş,

Unde stau cu stelele
Mărgăritărelele."

Şargul mişcă de pe prund,
Sare şi se dă afund,
Apoi iese, hăt, spre larg,
Capul spumegînd de şarg:
Sforăie cu nara-n sînge,
Valu-n pieptul lui se frînge,
Iar el bate din picioare
Vîrtecuşul din viitoare,
Şi plutind
Şi sforăind,
Urcă sperios pe mal
Năzdrăvanul şarg de cal.

Nemeşii aleargă sprinteni,
Bat din mîini şi bat din pinteni,
Strigă-n dîmbul dealului,
Rîd de dragul calului,
Şi-i aruncă peste şale
Rantiele lor ducale,
Chingi cu stema în paftale
Grajdului măriei-sale
Şi burghiu
Agabaniu
Şi învirte pe ţîrloaie,
Ca să-1 apere de ploaie.

VI

CÎND FALDURI DE AUR...

Voinicul îşi simte grumazul, în sînge,
Ca-n cerc încleştat:
Cu braţe de gheaţă copila îl strînge,
Iar ochiul ei tînăr, ce-acum nu mai plînge,
Ca-n plumb e turnat.

S-adună oştenii şi-n braţe ridică
Frumosul ei trup,
Cînd falduri de aur din creştet îi pică,

Şi prinse-n inele de za de lorică
In bucle se rup.

„E moartă 1" s-aude prin tabără glasul,
„Domniţa s-a dus!..."
Şi şmotrul din flancuri îşi măsură pasul,
Tot zgomotul cade. Se pare că-i ceasul
Oprit în apus.

VII

MARGHITA

întinse-s pe masa din cortul regesc
Hlamide cu steme ducale;
Făclii pe la colţuri din flăcări clipesc
Tămîia dă miros de jale.

Mai alb decît luna de mai apunînd,
Stă trupul fecioarei, în somnul
Eternelor umbre, iar sufletul blînd
L-au dus heruvimii la Domnul.

Pe recile tîmple, sub părul bălai,
Mai tremură parcă-o lumină:
Fiorul iubirii din luna lui mai
A frîntului crin pe tulpină.

Pe haina lipită de sînul ei drept
O cruce atîrnă, şi cere
A mînilor rugă, ce-s strînse pe piept
De suflet smerit de durere.

Şi pun cavalerii genunchiu-n pămînt,
Ţin coiful în mîna lor stingă,
Se roagă cu gîndul, dar fără cuvînt,
Căci teamă le e să nu plîngă:

„S-a dus!... Călătoare şi fără de rost,
Viaţa ne lasă şi piere...

O lume de visuri cătînd adăpost
La țărm adumbrit de durere.

Lumină, ce noaptea s-aprinde pe cer
Rotindu-se lung împrejururi,
Amor, sau părere, sau rază,—mister,
Mister pentru noi, pe de-a pururi.

Intoarnă-te iarăşi în forme de flori,
In farmecul gemelor stinse,
Şi lasă pămîntul sub pete de nori,
Sub umbre de aripi întinse.

O pasăre neagră pluteşte pe noi
Şi noaptea ne ia de cu zio;
întoarnă-te-n valea din lumea de-apoi,
Adio, copilă, adio!"

Se scoală cu toții, se pleacă pe rînd,
Şi mîinile moartei sărută,
Se-nchină cu palma, zic *„Amen"* în gînd
Şi ceata se-mprăştie mută.

VIII

PRINȚII

Rămaşi acuma față-n față,
In dreapta şi în stînga moartei,
Ei se privesc şi parcă-nvață
Intîiaşi dată voia soartei.

Vei fi orice: şi domn şi mire,
Sau rob, ohavnic a robi,
Nu eşti stăpîn pe fericire
Atîta-i!... Şi nu poți iubi.

Tot ce e tînăr, e acum,
Cînd nu-nțelege pentru ce,
Căci tot ce-i flacără, e fum,
Şi tot ce este, nu mai e.

Şi ce-i frumos e împletit
Din zîmbet şi din întristare,
Din truda d-a fi zămislit
Din lacrime, mărgăritare.

Şi ce e drept, nu poate fi,
Că nu e rău şi nu e bine,
Ci numai om' putînd gîndi
Şi-nchipuirea lui de sine.

IX

Semeți, cu inimi învrăjbite,
Ei se privesc şi se măsoară,
Ca două acvile cumplite
Ce vor să-nvingă sau să moară:

—„Eu ştiu că țara voastră e,
E cît o lingură de tină,
Pe care nu-nțeleg de ce,
De ce n-aş prinde-o la ciochină;
Şi-apoi în pusta mea s-o-ngrop
Şi s-o bătăturesc cu carul,
Iar dac-ar rămînea vrun hop,
Un hop, să-l sar cu armăsarul".

— „Tu ştii ce e şi ce-ar mai fi
Cînd n-âr fi toate cum sunt azi,
Dar ține-ți calul, nu sări,
Că-i locul' larg, şi poți să cazi.

Fii mai cuminte, c-ai să fii
Stăpînitor pe-atîți păgîni,
Şi stăpîniții de copii
Aleargă după alți stăpîni."

— „Eu sunt maghiar, iar tatăl meu
E Arpad[3], cel fără prihană."
— „Iar eu sunt eu, un pui de zmeu
Hrănit de-o acvilă romană."

— „Aici, eu am venit întîi
Şi pentru doi, Carpaţii-s mici;"
— „Eu nu ştiu ce-au făcut ai tăi:
Eu n-am venit, că sunt de-aici.

Eu sunt de-aici, cum sunt copacii
Şi muntele şi bolovanii,
Şi de-am rămas una cu dacii
Şi una, apoi, cu romanii,
E că mi-au înţeles aleanul
Şi^ gîndul ce muncesc, voinicul,
Că eu, aici, sunt pămînteanul,
Iar tu, maghiar, eşti veneticul!"

Şi prinşi acum de toată ura
Ce din părinţi le umple gîndul,
îşi caută căutătura
Şi sabia, să-i treacă rîndul.

Partea doua

LUPTA

TABĂRA MAGHIARĂ

Din funduri de văi s-aud ca prin gînd
Telenci de la cai, şi goarne, şi ropot;
Boari furioşi şi bivoli trăgînd,
Şi vuiet de mori, şi sunet de clopot.

Pe turnuri de lemn, maşini de război
Se clatină-n vînt, de urlă mulţimea.
Se-nşiră la drum tînjale de boi,
Şi trage la jug, cu ei, pedestrimea.

Şi uliţi întregi de corturi de piei
Se pierd în afund, prin fum şi prin suliţi.
Boemi mercenari frig turme de miei,
Iar conţi bavarezi se taie pe uliţi.

Că tînărul prinţ, Arrun Balthazar,
Din neam de Conrad[4] şi sînge de rege,
O duce-n orgii şi joacă la zar
Castel, şi femei, şi ţară, şi Lege.

Secuii, trudiţi de contele lor,
Gomir Zuboslau, hingherul năpraznic,
Sosesc din păduri, setoşi de omor,
Şi trag prin cuţit toţi cîinii la praznic.

Furtuna s-a dus. Pe-o gură de vad,
Stau ungurii uzi, şi beau, şi înjură.

Noroiu-i la brîu, și vitele cad,
Iar ei ies pe cai, la cîmp, de se-ncură.

XI

Cei doi baroni, turnați în fier,
Pe cai prinși cu arcanul,
Sudalmagii pînă la cer,
Se bat cu buzduganul,

G-au degerat sub un balcon,
De unde-o castelană
Zvîrlise unui alt baron
O floare de sub blană.

Doi matematici din Veszprkn[5]
își taie beregata,
Că nu răsare-un *Alfa prim*[6]
Cînd i se scrie data.

Și cronicari rogeriani
Se luptă latinește,
Rogerius cu doi curcani
Și Kikello c-un pește[7].

Iar filozofi și literați
Produc literatură,
Cercetători și inspirați
De sfînta băutură.

Că doar e veacul umanist
Al odelor pe buză,
Cînd tot maghiarul e artist
Și toată plosca, muză.

XII

Venea placid Oltul, tăcut și domol,
Bătrînul habotnic de neamuri,
Dînd sălciei barbă, și luncii nămol,
Și codrului galbene ramuri.

Sclipeau zorii zilei, prin aerul șters,
în geme și aur de straie,
Cînd frontul oștirii sta gata de mers,
Sta gata în rînd de bătaie.

Losonczy, străbunul vestitului ban
Și comite al Temișanei[8],
Aduce arcașii ce Sfîntul Ștefan
Lăsase de pază coroanei.

Japlani prinși din pustă cu haite de zbiri,
Cu fier înfierați pe spinare,
S-așează în fruntea întregii oștiri,
' Mai nalți decît cei de-a călare.

Și Kemeny urlă, înfipt într-o șea
Cu scări și pulpane de aur,
Sub za de aramă și suliță grea,
Și coif peste vîrf cu balaur.

Vin toți strănepoții de bani unguresți,
Pe-o rînă călări, ca la șmotru,
Și Luca și Oslu, și pajii regești,
Rămași cu castele pe Lotru[9].

Adîncă pe rînduri și slută la chip,
Grăbit călărimea s-așterne
Pe drumul de urme rămas pe nisip
Al corbilor groaznicei ierne.

în goana lor, caii s-avîntă ca-n zbor,
Cu nări înroșite de sînge,
Și tremură mușchii pe coapsele lor,
Piciorul subțire se frînge.

Un urlet răsună. Se văd de pe mal
Venind pe nisipul de aur
Magnații, în frunte cu prințul regal,
Călare pe calul său graur.

XIII

TABĂRA ROMÂNĂ

Peste lunca ce se-ntinde poştelor numărătoare,
Se mlădie de pe vînt
Fum subţire ce se pierde în sclipirile de soare,
Iar din cătina în floare
Se înalţă către Domnul gemete de la pămînt.

Stă românul şi-mpleteşte smîrcurilor iezătură,
Iar sub hornul din bordei
Îşi aprinde foc de vreascuri, sub un ciot de uscătură,
Ga să-şi fiarbă udătură,
Şi să-şi arză la săcure coadă dintr-un retevei,

Că de cînd se bate vecinie, a rămas fără moşie,
Fără vite şi nutreţ,
I s-a rupt coada săcurii, ghioaga de la herghelie
Şi-a-nvăţat, bietul, să scrie,
Pe răboj, ce-i datoreşte judele de la Judeţ[10].

Dar şi-i place să se bată !... Cînd dă ghioaga de-o armură
Or de-un coif cu zurgălăi,
Zboară ţestelor de duşman creierii pe bătătură,
Iar cu dinţii lor din gură,
Ca pe boabe de fasole, joacă la ţintar flăcăi.

Stau judeţii pe la vaduri şi s-aţin să nu le treacă
Ungurii, călări pe boi;
Tihomir, Şerban şi Neagu, unul vine, altul pleacă,
Şi cu paloşul în teacă
Merg să ia porunci la cneazul, nemblînzitul Litovoi.

Peste măgură, la vale, stau la pîndă, prin răchite,
Vlâsie şi Bratomir;
Negruţă din Kralieva, peţitor doamnei Marghite,
Lăcrămile îşi înghite
Şi aşteaptă-n nerăbdare să dea sasului la mir.

Doi boien muiaţi în zale şi cu paloşul de criţă,
Murgu şi cu Baldovin,
Se coboară fiecare din aşa de veche viţă,
Încît Murgu este spiţă
Dintr-un zmeu văzut în soare, cînd *amurgul* e senin.

Şi se cred Baldovineştii c-au păzit odinioară
Umbra Sfîntului Mormînt,
Iar boieri ca Murguleştii, ce se ţin că se coboară
Dintr-o pajură de cioară,
Pentru dînşii, Baldovinii,—sunt chineji, fără cuvînt[11].

Dar aşa cum sunt cu toţii, toţi îşi blestemă ursita
Că s-a dus Domniţa lor,
Că de cînd s-a dus copila, fiecare prăpădit-a,
Cu Marghita-Mărgărita,
Zîna vremii lui mai bune, Doamna lor a tuturor.

în zadar încearcă Domnul să-i întoarne pe la vetre;
Ei sunt liberi cneji de plai[12]...
Şi vorbesc unii cu alţii: „O să-i prindem, măi cumetre,
Şi-o să le umplem cu pietre
Ţeasta capului pocită, mîncătorilor de cai".

XIV

LUPTA

Cum se repede de la munte
Şi rupe apa stăvilarul,
Ducînd în trunchiuri sfărîmate
Podoaba codrului, stejarul,
Aşa s-aruncă ungurimea
Şi către poduri dă năvală,
înfăşurînd întreg văzduhul
în zgomot şi învălmăşală.

Şi prinşi de cai, de cozi de vite,
De grinzi de poduri plutitoare,
Secuii trec înot puhoiul,
Iar Zuboslau trece-n picioare.

Aşa-i de nalt şi hîd la faţă
Şi-atîta strigă şi se zbate,
Încît curata undă albă
Il ocoleşte pe la spate.

Iar Kenieny, faimosul duce,
Ce-i prins pe pod în aşteptare,
Nerăbdător s-aruncă-n lături,
Dă pinteni calului şi sare.
Cei mai voinici din călărime
S-avîntă după el, să treacă,
Şi sar în spate la mulţime,
O dau afund şi o îneacă.

Un cal cu nările în sînge,
îşi poartă capul sus, arabul,
Ducînd pe el pristavul oastei,
Prevestitor că trece Ştabul.
Şi iată după el, magnaţii
înconjurînd pe noul rege[13]
Şi-nconjuraţi de învăţaţii
întru războaie şi-ntru lege.

S-avîntă trupele pe poduri,
De huruie a gol pămîntul,
Şi trec ostaşi şi provianturi
Şi turnuri ce le pleacă vîntul,
Şi se orbesc unii pe alţii
Cu fumul de răşini din torţii
Rizînd de focul către care
îi mînă nebunia morţii.

Dar iată, zbîrnîie prin aer
Un zbor subţire de săgeată
Şi grindină din mii de praştii
Opreşte ceată după ceată,
Se-nfige-n coarne pe la vite,
Răstoarnă oameni şi-i omoară,
Iar răgetele de durere
Puterea zilei înfioară.

Din fund de smîrcuri şi din cătini,
Ca din pămînt, deodată, sare
Mulţimea îndelung trudită,
Urlînd de dor de răzbunare;
Şi cu topoare şi cu suliţi,
Cu buzdugane şi cuţite,
Desface ţestele la unguri
Şi crucea pieptului la vite.

Cu Negoiţă, Cap-de-piatră,
Ce şi-a adus şi lăutarii,
Sar din Zărneşti toţi năişorii
Şi ies din groapă ferentarii.
Iar Negoiţă prinde boul,
împinge-n el, care pe care,
îi frînge gîtul sub cerbice
Şi-l grămădeşte pe spinare.

De la Bălăci, vine viteazul
Cu *capul negru* pe stindarde;
Pe Zuboslau îl vede-n apă
Şi-n sfîrcul biciului îl arde.
Se dă afund secuiul buhoş,
Dar Bălăceanu-l împresoară
Şi cînd se-ncearcă să mai iasă,
Cu scara şelii îl omoară.

Dar dintr-o dată se deschide,
Pe rînduri, armia română,
Şi din adînc o mogîldeaţă,
O suflă vîntul şi o mînă.
S-aude vuiet de departe
Şi ropot şi şuierătură,
De parcă zmeii de prin peşteri
S-au învrăjbit acum de ură.

Miriţă vine din afunduri
înfipt pe şargul năzdrăvanul;
Cu stînga ţine strîns dîrlogii,
Cu dreapta ţine buzduganul.

Cînd dă la pod, în ungurime,
Ca trăsnetul, fără de veste,
De peste tot țîșnește sînge
Și zboară creierii din țeste.*

El intră ca un vînt de moarte
Prin procleții fără de lege,
De-ajunge să atingă-n ciapcă
Zărpalele noului rege.
Și cînd ridică buzduganul
Și-l prăbușește peste ele,
Se sfarămă și trup și zale
În patru mii de bucățele.

Grozavă urlă fiara-n codru
Cînd pajura îi fură puii,
Și marea cînd o sparge vîntul,
Dar mai grozav urlă secuii:
S-aruncă patruzeci deodată
Pe unul singur să-l răpună,
Dar șargul se smucește-n lături
Și buzduganul îi detună.

Atunci, mulțimea rupe podul;
Miriță, sprinten, sare-n apă,
Dar paloșele taie calul
Și fruntea omului o crapă.
Iar bietul șarg, cu șale rupte
Și nări tăiate cu cuțitul,
Își caută din ochi stăpînul,
Răsuflă greu și-și dă sfîrșitul.

S-aruncă-n goană Lehăcescu
Cu volintirii din Tilinca,
Și din Bălășința voinicii
Izbesc pămîntul cu opinca,
Și sar să scape pe Miriță
Călări pe stîrvuri smreduite,
Dar apa, beată de-atît sînge,
Nu-i mai cunoaște, și-i înghite.

In volum strofa lipsește. Întrucît sensul cîntului reclamă pre-
ei, textul se restabilește după *Conv. Ut.* și *Analele Acad.*

XV

BANUL

A dat domnul taleri zestre şi cunune pe la nunţi,
Iar la sfintele icoane lefţi împărăteşti în salbă,
Şi a pus să i s-aprindă vîrfurile de la munţi,
Sturul, Rusca şi Voineagul, Brusturul şi Piatra-Albă.

Şi-a venit de prin coclauri toată daco-românimea,
Mugur-mic din Baia-Mare, Albuţă din Albuleşti,
Seneslau din Sărărie şi Ion lui Badea Nimea,
Toţi bătrînii ce ţin minte vremile împărăteşti.

Iar el, prinsul de durere, domn cu oastea sfărîmată
Şi părinte fără fiică, gînd şi suflet turburat,
El, statura îşi înalţă, scutură din cap o dată
Şi cu ochi privind departe, le vorbeşte răspicat:

„Mări, domni, cinstiţi şi vrednici, fraţi întru Mîntuitorul,
Nouă ne-a venit veleatul şi ni-i gîndul să plecăm:
Tot românul cu nevoia, toată pasărea cu dorul;
Noi ne ducem după fată, s-o găsim şi s-o-ngropăm.

Dac-om întîlni pe unguri, vom căta domnia-noastră
Să-i cinstim cum se cuvine solilor dintr-o solie.
Iar de-ar fi să fie ceasul, unii din cinstirea-voastră
Să mai meargă într-acolo, — am avea de bucurie."

Se ridică de prin jilţuri toţi bătrînii cneji de sate,
Dau sprincenele în lături, îşi prind bărbile în brîie
Şi tuşind de bătrîneţe se pornesc pe la cnejate
Şi-şi şterg ochii cu basmale tămîiate cu tămîie.

XVI

Sună goarnele pe dealuri, sună buciumul prin văi,
De la coasă, de la tîrlă, tot românul se adună.
Duce vîntul pînă-n peşteri chiotele de flăcăi;
Codrul tremură din ramuri; cornul sună şi iar sună.

„Măi pescar ce dai cu plasa, la ostreț, cînd apa crește
Și prinzi fetele la horă mai ușor decît prinzi pește;
Pogonar, ce prin podgorii cît îi ziua nu mai taci,
Că doar dragostea de viță moștenit-ai de la daci;
Tu, ce paști buhaii noaptea, la'întîiul sfert de lună
Și-ți strîngi pletele pe creștet ca o falnică cunună;
Măi plugar, cu spete late și chimirul lat la brîu,
Ce de-abia te vezi călare prin mănosul lan de grîu;
Măi, lăsați-vă de glume, și de muncă și de horă,
Că vă cheamă peste graniți glas de tînără suroră.
Ridicatu-s-au din stepe hoardele de căpcăuni
Și călări pe deșelate, vin sălbatecii de huni;
Se aude prin poiene ropot de alergătură,
Greul celor ce duc oastei zaharea și băutură...

Măi, săriți cu mic cu mare, măi voinice, măi burlace,
Și lăsați-vă de pază clinii singuri la otace."

XVII

Și de mersul înainte
Al atîtor ginte arii,
De prin funduri de morminte
Se ridic legionarii:

Vin din peșteră de munte
Zmei din vremi de-odinioară,
Uriași cu frunți cărunte
Și cu spada subsuoară.

Vifor, hotărît și rece,
Mînă oastea lui ca spuza,
Dar l-ajunge și-1 întrece
Stei din Sarmisegetuza.

Vine Deciu, și Bîrhală,
Și Longin, și' Mețianul,
Căpitani de-nvălmășeală
Și eroi porniți cu anul.

Iuniu Quintu vine sprinten,
Șuierînd din colțul gurii,
Dar, lovindu-se de-un pinten,
Face semn unei centurii:

Se avintă într-o spată
Două rînduri cîte două,
Ce doboară, dintr-o dată,
Unul, nouă sute nouă.

Quintu și-a-nălțat statura
Și se uită cum cad hunii,
Cărnuri rup unii cu gura
Sau pămîntul mușcă unii.

Arme, cai, și buturi rupte,
Urlete și gust de sînge,
Ochi aprinși și fețe subte,
Tot se darmă, tot se frînge.

XVIII

Iar din farmecul de visuri
De sub genele poemii,
Ies voinicii de prin scrisuri
Și străbat prin pînza vremii.

Legioanelor bătrîne
Le iau locul laolaltă
Bacii toți de pe la stîne
Și județii de la baltă.

Murgu, Farcaș și Brătilă,
Seneslav și Baldovinul
Rup din nemeși fără milă
Și le iau în glumă chinul.

îşi răzbună de cu vreme
Pentru vremuri viitoare:
Cui i-e milă, dă și geme,
Cui nu-i e, dă și nu-1 doare-

Şi deasupra, peste toate,
Ghioaga domnului strujeşte,
Face goluri, roate-roate,
Şi tot merge şi tot creşte,

Pînă ce morman de ţeste
I s-aşează sub picioare,
Peste care îşi înfige
Ghioaga lui omorîtoare.

Fug pedeştrii, fug călării,
Fug boemii şi secuii,
Ies din graniţele ţării
Şi se-mprăştie ca puii.

Domnul şi-a-nălţat statura...
„Ura!" strigă deodată,
Iar pe Olt răsună „Ura!"
Apa lui înseninată.

XIX

MORMÎNTUL

Şi-a curăţit domnul pămîntul
De duşmani şi de angarale
Şi-acum îşi caută mormîntul
Copiilor măriei-sale.

Intreabă-n deal şi în cîmpie
Şi pe părinte şi pe fată,
De nu care cumva se ştie
Unde-i domniţa îngropată.

Şi i se spune că pe tînăr
L-a îngropat Oltul în unde,
Iar pe domniţa Mărgărita
Pămîntul peşterii afunde.

Şi i s-arată cum luceşte
O singuratecă movilă,
In coasta cărei odihneşte
Dezmoştenita lui copilă.

Îşi ia un preot şi-o lopată,
Şi slujitorul lui de-aproape,
Şi, jinduit de dor de fată,
Se duce singur s-o dezgroape.

Şi cum dormea fecioara blînd,
Cu faţa palidă şi mută,
Se pleacă domnul tremurînd
Şi tîmplele i le sărută.

Apoi o-ngroapă la izvoare,
Pe malul Oltului, sub glie,
Pe unde-i loc de trecătoare
întregii Daco-Românie.

COPILUL

Copilul meu a adormit
Cu zîmbetul sfios pe gură:
E ostenit de-atîta gînd
Şi-atîta foc de-nvăţătură.
Şi cum se odihneşte-n pace,
Cu capul rezemat pe mînă,
S-ar zice că-i stăpînul lumei
Şi că l-a adormit o zînă.

De unde vii şi cine eşti,
înfăptuire drăgălaşe,
Ce dorurile omeneşti
Coprind în mreaja lor, din faşe?
Tu rîzi şi tremuri să te cheme
Apropierea unei daţi,
Ce fuge pururea pe vreme
Ga zarea pe pustietăţi.

Că doară asta-i fericirea:
Inchipuire-ntr-aripată,
Ce amăgeşte cu venirea
Şi vine pururi altă dată.
Iar noi o aşteptăm atîta
Şi-atîta ştim că ne înşeală,
încît, cînd a sosit la unii,
O cred venită din greşală.

Dar tu, atîta eşti de tînăr
Şi-atîta crezi în tot ce nu e
încît scriptura se-mplineşte
Şi marea către munţi se suie.
Fiindcă în zădar ţi-aş spune
Că steaua ce acum se vede
A fost şi nu mai este astăzi,
— Ar fi zadarnic, — nu m-ai crede.

Şi totuşi, poate e mai bine
Să-ţi treci viaţa surîzînd,
încrezător în orişicine,
în orişice, şi orişicînd.
Şi-atunci, surîsul de pe gură,
Ce parcă-ar tot voi să zboare,
Ţi l-aş pecetlui acolo
C-o înfocată sărutare.

CĂTRE DOMNUL

Pe cărăruia ce se urcă
La țintirimul de la schit
S-a dus boierul' să se culce
Cu fața către răsărit,
Iar noi i-am pus un măr alături,
Ca-n boarea caldei primăvere
Din nins de flori să-i adieze
Speranța de reînviere.

Aduce vîntul de la vale
In zurn-zetele de cîmpie,
Miros de fîn cosit în floare
Și cîntece de ciocirlie.
Grăbește totul să trăiască
Și simte că via-ța este
înfiriparea unei glume
Și pajiștea unei poveste.

Te-ai dus din biata noastră lume
In care totu-i trecător
Și-n care neputința noastră
E scumpă totuși tuturor.
Te-ai dus cuminte către Domnul,
Către Păstorul cu o turmă,
Sperînd că poate e acolo
înțelepciunea cea din urmă.

Dar am simțit în mîna rece,
Ce tremura strîngînd pe-a mea,
Nemărginirea disperării
Și dorul de-a mai rămînea
In lumea asta rătăcită
Și-atît de plină de nevoi,
De unde tu porneai la ceruri
Dar unde ne lăsai pe noi.

O, tată! cel mai dulce nume,
Simțirea mea cea mai curată
Și visul tinereții mele,
Unde poți fi acum, tu, tată?
Te-ai dus, și plînsul mă îneacă,
Că nu mă lămuresc de-i scris
Să trecem toți prin lumea asta
Ca prin năluca unui vis;

De nu-i viața, nicăierea,
Statornic pusă în repaos,
Ci numai oarba devenire
Și întunerecul din haos;
De nu e, undeva, prin stele,
O pajiște, unde să fie
Așezămînt de fericire
Și chezășii de vecinicie?

Că doară noi, așa cum trecem,
Prin trista asta întocmire,
Avem un sîmbure de suflet
Și licăriri de nemurire.
Și-atuncea, unde merge, Doamne,
Alcătuirea asta toată,
Și muntele turnat din humă
Și sufletul ce mi-a fost tată?

LUMINĂ NOUĂ
DOMNITA ALBĂ

A pornit Domnița Albă
Din Castel de la Izvoare
Către Vineș împărat,
Și cu leiții ei din salbă
A plătit numărătoare
Prețul murgului rotat.

Cînd îl scot din grajd, feciorii,
Și îi pun zăbala-n gură
Și dîrlogii la oblînc,
Din înalt se pleacă norii
Să-l privească cum se-ncură
Pe întinsul lor adînc.

Iar Domnița cea vitează
Cum îl vede scos afară,
îl alintă din cuvînt;
Murgul din văzduh nechează
Și se lasă drept la scară
Cu genunchiul la pămînt.

Ea, prin coamă mîna-i trece
Și de frîu ușor îl prinde,
Aruncîndu-i-se-n șea,
Și îi face semn să plece,

Iar el aripa destinde
Și se duce-n nori cu ea.

Cum o poartă fără frică
Dulce Doamna lui măiastră
De la Vineș împărat,
Și-o ridică, și-o ridică
Pîn' ce dau de-o stea albastră
Vremilor ce-au înserat!

Dar Domnița strînge frîul,
Murgul prinde iar să zboare
Tot mai sus și tot mai sus,
Pîn' ce dau de-o stea, cu brîul
Luminat de-un vîrf de soare
Ce răsare în apus.*

Doamna frîul iarăș strînge;
Murgul sforăie și zboară
Peste naltul tuturor,
Pîn' la steaua cea de sînge
Unde sorii vin să moară
în văpaie de amor.

Și se năruie deodată
în puterea arzătoare
Ce îi bea în para ei,
Cal și Doamnă vinovată,
Pulbere ascultătoare
Năzuinței lor de zmei.

*

Asta-s eu. Și sunt ca mine
Mii de suflete trudite
Ce s-adăpostesc în vis;
îmboldire spre *mai bine,*
Ura celor împlinite,
Dor de ce ne este scris;

* Strofa lipsește în volum; sensul poeziei însă arată o evidentă eroare de transcriere sau de tipar, astfel că se restabilește textul integral după *Convorbiri literare,* unde a apărut prima oară.

Nimeni n-a-ndrăznit să spună
Ce ne arde, ce ne doare,
Ce văpăi şi-n care vlnt.
— Tu te-nchipui — ceasul sună
— Omule, aşti ca o floare
Răsădită-n alt pămînt.

Fericire,—val ce piere,
Glorie, — zădărnicie.
Trist şi singur, rînd pe rînd,
Ţi-a rămas ca mîngliere,
Rima dintr-o poezie
Şi iluzia din gînd.

MAIESTĂŢII-SALE
REGINEI ELISABETA*

La 70 de ani

A fost odată, cînd a fost,
Peste ţinuturi depărtate,
împărăţie cu bun rost
Şi împărat pe direptate.
La el veneau ziua din zori
Şi pînă-n noaptea înnoptată
împricinaţi şi peţitori,
După judeţ or după fată;
Că-i dase Domnul în hotare
Un lucru nou şi-atît de rar,
îi dase dar, o fată mare,
Ca un mărgăritar.

Mersese zvonul pînă-n fundul
înstrăinatei depărtări,
Şi se porniseră toţi prinţii
în butci de aur sau călări,
Din toate unghiurile lumei,
De la apus şi răsărit,
Care de care mai ohavnic
Pe tron şi hirotonisit.

* în volum poezia este înso{ită de următoarea notă in subsol: „în ziua de 29 decembrie 1913, autorul s-a prezentat la palatul regal, împreună cu d-nii Iacob Negruzzi, Bogdan, Mehedinţi, în numele revistei *Convorbiri literare,* pentru a felicita pe majestatea-sa regina Elisabeta, care împlini 70 de ani."

Stîlpan întîi din Codrul-Negru,
Şi Ludovic, frumosul fante,
Şi Cadmu, bogătaşul mării
Acoperit de diamante;
Şi Gustav-Adolf, scandinavul,
Şi Ottokar, blondul margrav,
Unul ca altul mai poetic,
Mai supt la faţă şi mai grav.

întîrziase să sosească
Un tînăr duce mai străin,
Călătorind din Valea-Verde
De după Pontul Euxin.
Era sever la-nfăţişare,
Dar bun la suflet şi cuminte,
Intîiul prinţ de Dealul-Mare
Şi unsul Locurilor-Sfinte.
Cînd îl văzu fecioara dreaptă,
Frumos şi-atît de înţelept,
Alunecă de pe o treaptă
Şi îi căzu pe piept.
Şi ce mai nuntă începură
Pe veselie şi belşug,
Cu toată lumea cască-gură
De la palat pînă la plug!

Venea în fruntea tuturor
Un crainic îmbrăcat în zale,
Cu pană-n coiful lucitor
Şi cu zmaralde în paftale.
In urma lui, cinci camerlingi
Cu chei de aur pe galoane,
însuliţaţi şi strînşi în chingi
Ca Sfîntul-Gheorghe din icoane;
Apoi, un rînd de trîmbiţaşi
Ce buciumau nunta prin nori,
Şi două rînduri de arcaşi
Şi două de privighetori.

Şi numai iată că venea
Intr-o călească de cristal

Mireasa albă ca o stea,
Iar mirele venea pe cal.
Venea măreţ şi-npintenat
Pe calul său de lupte, graur,
Cu frîu-n pietre luminat
Şi cu zarpalele în aur.
Privea norodul, după ei,
Cu văzul înecat în gene,
Ca după nunta unor zmei
Şi-a unor Cosînzene.

Şi după nuntă s-au pornit
Pe drumul lung al depărtării,
Şi-au tot mînat şi-au tot gonit
Pînă la graniţele ţării.

Din fundul codrilor albaştri
Şi din adîncuri de izvoare
S-adună sufletul pădurii
Şi se înalţă către soare,
împrăştie mirezme brazii,
Iar Peleşul, mîngîietorul,
Cu glas de pămintean îţi spune
Urarea sa şi dorul:

„Bine-ai venit, măria-ta,
Frumoasă astfel precum eşti;
Noi mînile ţi-om săruta
Şi ţi-om istorisi poveşti.
Ţi-or spune brazii cum au fost
Boieri de neam de Copăceni,
Iar florile de pe gheţari
Domniţele de pămînteni;
Ţi-o spune ţara cîte-a tras,
Cum doinele s-au zămislit
în sufletele de pripas
Din dorul pururi nemplinit.

Cum neamul nostru e orfan,
Copil de sînge-mpărătesc,
Cu suflet de soldat roman,
Dar iertător şi femeiesc.

Ți-c-r spune codrii cîte știu,
Gîte-au văzut și cîte-au strîns,
Pribegi cu umbletul tîrziu,
Haiduci, și chiote, și plîns.
Tu să le scrii, măria-ta,
Cum le voi curge în cristale
Eu, Peleșul, cînd voi sălta
Pe mesele mării-tale."

Și ai rămas de-atunci pe loc,
Ai veselit și-ai luminat,
Ba ai și plîns lacrămi de foc
Cînd puișorul ți-a zburat.
Și iarăși, timpul iertător
Cînd rana ți-a tămăduit,
Ai înfiat pe fiii lor,
Celui căzut, celui rănit;
Ai dat putere celor slabi
Și celor singuri mîngîiere,
Ai dat orfanilor părinți
Și celor orbi ai dat vedere.

Și timp cu timp, cu azi cu mîni,
A nins viața, troienind
Sub tîmple gîndul săptămîni,
In inimă pustiu și jind.
Din nalturi, Zînele ți-au nins
Năframa albă a uitării,
Iar nemurirea ți-a încins
Cu lauri, bolta cugetării.
Și azi pășești pe drumul drept
Sfioasă și nedomerită,
Că inima-i tot caldă-n piept,
Speranța tot neîmplinită.

Și-atunci arhanghelii s-adună
Cu îngerii la nobil grai,
Sub dreapta Tatălui, și sună
Pe depărtările din rai.
Răspund la farmecul chemării,
La foc de strălucite săbii,
Toți marii voievozi ai țării,
Mușatenii și Basarabii,
Și laolaltă toți se-nchină,
Văzîndu-ți tinerețea feței,
Și-ți zic: „Bine-ai venit, regină,
Pe pragul bătrîneții".

DIN PUBLICAȚII

DOMNIŞOAREI NICULESCU AMAN
DEDICAȚIE

Din somn adînc, letargic, m-am deşteptat deodată»
Spre-a asculta o voce sublimă, înfocată,
O voce îngerească; Aman, tu ai cîntat?
Or numai am visat.

în frunzele tăcute, a vîntului şoptire
O ascultam pe gînduri; un echo de iubire
Murea în depărtare...;—Aman, iar ai cîntat?
Or tot eu am visat.

Priveam odată-n spațiu, cum se mişca eteru,
Şi mă gîndeam atuncea: o notă e misteru...
Pe vîrful unei stînce era Aman, cînta,
Cînta „nu mă uita".

Cît va trăi în suflet ideea de mărire,
Cît va exjate-n inimi un germen de iubire,
Şi-n viață un viitor... —Aman, tu vei cînta,
Şi nu te vom uita!

1877, martie 3

MĂRIEI S.

In cui candela arde şi palid luminează
Figura înnegrită a sîntului Mina.[1]
In leagăn de mătase copila dormitează
Şi lîngă dînsa mama un cîntec îngîna...

Sclipesc mii de steluțe pe bolta-ntunecată...
La ele gînditoare se uită mama lin
Şi vede-n depărtare o stea ce parcă cată
La leagănul Măriei... — E steaua de destin.

Din somn însă copila a tresărit, suspină...
Se scoală mama-ndată, şi-o cruce i-a făcut...
Copila iar adoarme, şi mama fruntea-nclină
Privind iarăşi spre ceruri... dar steaua a trecut.

1877, aprilie

1

GHIOCELUL ALB

Vă duceți triste vînturi, zburați, zburați mai iutei
De amintiri frumoase, de suveniri plăcute
Cînd sufletul e plin,
Vrea iarăşi primăvara, vrea flori, vrea păsărele;
Un cîmp făr' de verdeață şi cerul făr' de stele
Ar naşte un suspin...

Azi pădurea întristată e în mare sărbătoare.
Printre brazi cu fruntea-naltă, ce sunt verzi cît iarna ține,
Printre ulmi ce la furtune nu vor fruntea să-şi încline
Umblă vestea mult iubită că a răsărit o floare.
Unii zic că-i o crăiasă albă, fiică-a primăverei
Ce anunță un timp dulce, dulci speranțe ce-au trecut,
Alții zic că-i o steluță ce-a căzut în murgul serei,
Şi apoi în floare dalbă: *ghiocel* s-a prefăcut/

Ca surîsul printre lacrămi, ca speranța-n zile grele,
Tu apari iubită floare; pe-al tău sîn desfătător
Fluturi gingaşi ca şi tine, cu aripe uşurele,
Transportați de fericire, vor dormi beți de amor

Parfumata ta guriță, călătorul vînt de seară
O va săruta în taină, şi va trece încîntat...
Din profundul tău caliciu, raze dulci vor sorbi iară
Roua, lacrămile nopții, ce din ochii-i au picat.

Zburați dar rele vînturi! luați cu voi tristețea
Acestor ani de doruri; redați-mi iar junețea,
Sau... timpul de-a muri.

— O floare azi răsare, și primăvara vine...
— Junețe, fericire, speranțe, zile line,
Voi, cînd veți reveni...?

BĂTRÎNUL ȘI FLUTURUL

„Vale verde-ncîntătoare,—tainic rîu ce-n liniștire
Printre maluri înflorite nencetat călătorești,
Flori și fluturi ce vă treceți toată viața-n îndrăgire,
Iacă-mă,—venit-am iară ca din timpul de iubire
Ce-a trecut, să-mi dați o parte 1 — Puterilor omenești,
Nu le-i dat să poată-a-ntoarce a trecutului mărire.
Florilor, îmi dați profumul, iar voi, fluturi, aripioare,
Ca să zbor și s-ajung timpul cînd am fost tot fericit.
Nu voiesc viața lungă, ci numai cît ține-o floare
Să trăiesc în fericire și apoi, întinerit
Să mor vesel ca un flutur, deși alb îmbătrînit."

*

Doarme fluturul pe floare!
Moșu-i zice cu-ntristare:
„Măi băiete, nu dormi.
Dă-mi aripele-ți ușoare
Să cutreier lumea mare...
Voiesc a întineri."
Și îndată mîna-ntinde
De aripi voind a-1 prinde.
Sprinten, fluturul zbură.
Dar din zboru-i lin el pică,
Căci după aripa-i mică
Praful i se scutură.

„Ce nebun, îşi zise iară moşul cu barba albită,
Cu ce slabe aripioare după ani voiam să zbor...
Gîndule, tot împreună spre junețea-mi fericită
Vom zbura, căci pentru aripi de un flutur sprinteor
Prea sunt grei ai vieței mele ani de jale şi de dori"

OH! TACI...

Din ochii tăi cei negri o lacrimă fierbinte
Pe mîna mea răcită — în umbră a picat, —
Şi ce-am simțit atuncea...nu ştiu; plăpînda-mi minte
Părea că se topise în plînsu-ți înfocat.

Oh! taci, oh! taci, iubito! — Pămîntul tot înghite;
Curînd... şi răsuflarea pe buze-mi va-ngheța,
încet, încet, mai vino; de buzele-mi pălite
Lipeşte încă-o dată, gingaş, făptura ta.

Văzut-ai tu vrodată, în zorile senine,
Lucind a nopței rouă pe frunze şi pe flori?
— Ca noaptea-am plîns adesea, uitîndu-mă la tine,
Gîndind că las în urmă o floare printre flori.

Oh! taci, dar, taci iubito, şi lasă-mă pe mine
Să plîng, nebun de dorul acestor ochi frumoşi.
Eu plec, mă duc departe, iar tu rămîi cu bine,
Şi "ită tot trecutul din anii furtunoşi.

ECOUL

Cînd noaptea îşi întinde zăbranicu-i cernit
Pe-aceste lungi morminte în care noi, sărmanii,
Ducîndu-ne povara ne tot număram anii,
Ca să vedem cîţi alţii avem de suferit;
Cînd inima adoarme la umbra cugetării,
Cînd cugetarea moare în haosul uitării,
Cînd totul tace-n lume, — cînd visul, însuşi el,
Se stinge-n nesimţire încet, încetinel,

Atunci cobor în vale pe-a cărei neted prund
Poetic plînge Putna măririle trecute,
Iar vîntu-i poartă plînsul prin văile tăcute
Trezind ecoul nopţii ce-n fund dormea profund.
Coprins de-un dor de bine, de-o sfîntă-nfricoşare
Mă-ncerc să-ntreb atuncea ecoul, cu glas mare,
De-i scris ca suferinţa mult timp să stea-n Focşani.
Iar el, în depărtare murind, răspunde: „ani!"

ÎN ALBUMUL DOAMNEI E.D.

De-aş deschide o lăcriţă ce o port în pieptul meu,
Ai găsi un chip într-însa: mult seninul chip al tău.

De-aş deschide cartea vieţii, mîna nenduratei sorţi,
Ai vedea că pe-a mea filă a scris numele ce-l porţi!

Iar acuma pe albumu-ţi poezie cînd doreşti,
Am să-ţi scriu curată proză: numele care-l citeşti.

IN ALBUMUL D-REI FLORIGA SION

Ga mormîntul care doarme supt al florilor parfum,
Dorm aceste triste versuri în acest frumos album.

Ochii cari-or vrea să vadă scrisul de pe piatra mea,
Niciodată să nu-şi spuie dorul care-1 vor avea.

Căci deşi mormîntul doarme şi deşi sunt un mormînt
Citeodată chiar mormîntul are suflet pe pămînt.

PLECÎND

Plecînd voios, am vrut să-ţi zic
Un lung adio... — Şi-am plecat,
Dar n-am putut să-ţi zic nimic
De plînsul care m-a-necat.

Azi sunt departe şi te-aştept
Ca pe un vis de mîngîiere,
Ca să-mi alini dorul deştept
Şi să adormi surda-mi durere.

O... vino dar, vino cu mine
Şi rătăcind ne vom iubi...
Sau nu, să nu mai vii mai bine,
Căci de-ai pleca, eu aş muri.

în fcbr. 1882

POVESTEA CRINULUI

D-lui Theodor Şerbănescu

I

Sus pe vîrful munţilor,
In răscrucea codrilor,
întîlnitu-te-am, surată,
Mîndră, albă, luminată,
Ca o zi plină cu soare,
Ca un vis de fată mare.
Şi de-atunci mereu alerg
Chipul tău din gînd să-l şterg
Ca pe-o stafie ce vine
Să-mi ia cugetul din mine.
Dar nu pot, surată, nu,
Căci de fug, umbra-mi eşti tu,
Sau de pleci în drumul tău
Umbra ta atunci sunt eu.
Frunză verde săpunel,
Bată vîntul uşurel,
Din drum norii să-i abată
Ca prin ramuri să străbată
Somnul alergînd pe sus
Pe o rază din apus.
Şi-n răscrucea codrilor,
Sus, pe vîrful munţilor,
Sub stejarul ce sărută
Steaua de pe cer căzută,
Să adorm somnul de veci,
Suflet rece, buze reci.

Frunză verde lemn uscat,
Bate, Doamne,-un vînt turbat,
Codrul să se desfrunzească,
Apele să-ncremenească,
Norii să se învîrtească,
Ca un gînd de surghiunit,
Ca un vultur rătăcit.
Iar pe trupul meu culcat
Să s-aştearnă ca pe-un pat
Toată frunza dată-n mai,
Singur şi tăcut halai.
Eu sub frunze voi dormi,
Azi o zi, mîine o zi,
Pînă ce voi putrezi.
Iar cu trupul meu vecin,
Doamne, răsădeşte-un crin
Alb ca pînza zînelor,
Ca mioara stînelor,
Să se ducă-n lume veste
Ca de craiul din poveste,
Pe tot scrisul plaiului
Pin' la gura raiului.

Iar din rai să-mi vie ea,
Albă, surăţica mea,
Şi să urce sus la munte
Cum se urcă-ades în frunte
Sîngele celui cinstit,
Ura celui necăjit.

Dorul meu o să apuce
Drumul vechi dintre răscruce,
Şi urcînd s-ajungă crinul,
Să-i aud prin gînd suspinul
Cînd cu ochii va vedea
Că-i mai alb crinul ca ea.

Iar de dragul crinului,
De focul suspinului,
Să se plece către floare
S-o miroasă cu-nfocare,

Şi-mbătată de miros
Lîngă ea să cadă jos
Şi să doarmă un somn greu,
Somnul care-l dorm şi eu.

II

Iar de-o fi să-mi fie scris
Să am parte de un vis,
Doamne, prinde-un şoim în zbor,
Iute ca un glnd cu dor,
Şi-l aruncă pe sub soare
Ca pe-o rază călătoare
Din naltul seninului
Pin' la locul crinului.

Şoimul jos cum va cădea
Să se ducă drept la ea,
Şi sub sinul stîng să cate
Dacă inima-i mai bate.
De i-o bate liniştit,
Fără semne de iubit,
Să o lase şi să zboare,
înapoi spre mîndrul soare.
De i-o bate în răgazuri,
Azi cu dor, mîine cu nazuri,
Scrisul să adevereşte:
Ea pe altul îndrăgeşte.

Şoimu-atunci să flămînzească,
Intre coaste s-o lovească,
Inima s-o nemerească,
Şi din piept s-o scoată vie,
Umbră de nevrednicie,
Şi s-o înghită fără trudă
Ca pe-un boţ de carne crudă.

Ea din somn cînd s-a trezi
De dureri a-ngălbeni,
Drept la crin s-a repezi
Şi din foaia crinului,

Peste rana sinului
Legătură va întinde
Pînă rana se va prinde.

Atunci iarăşi va porni
Lumea a o cuceri
C-o ochire furişeată,
C-o mişcare răsfăţată,
Fără dor de fericire,
Fără milă de iubire,
Fără rost, fără soţie,
Fără teamă de robie,
Colindînd lumea întreagă,
Ca o pasăre pribeagă.

Iar la urmă cînd va fi
Locu-n cer a şi-l primi
Ea, fiinţă răsfăţată,
Tristă şi nemîngîiată,
Fără dor de fericire,
Fără milă de iubire,
Ea să uite c-a iubit
Pe pămînt cît a trăit,
Şi să nu poată muri
Decît numai cînd va şti
C-a murit fără-a iubi.

IARNA

în faţa sobei stam pe gînduri
Privind cum trece, rînduri, rînduri,
Parada tinereţei mele,
Şi-n foc, al minţii ochi zărise
Două figuri aievea scrise,
Care-1 chemau parcă spre ele-

Eram noi doi: era Ea, albă,
Ea, mlădioasă ca o nalbă,
Şi eu, voios, privind la ea,
Şi-mbrăţişaţi treceam prin lume,
Născuţi spre-a ne iubi anume,
Setoşi de noi, de-a ne vedea.

în alba-i haină de zăpadă
Venise iarna să ne vadă
Dacă suntem tot amîndoi...
Ca şi-n alţi ani voise iară
Să stea sărmana pînă-n vară,
Să-ntinerească lîngă noi.

Şi-ncet simţii o mînă rece
Că pe bătrînu-mi chip îmi trece,
Ştergîndu-mi fruntea ce ardea,
Şi-o voce aspră, îngheţată,

De-atîtea viscole secată,
Părea că-ntreabă: „Unde-i Ea?"

Nu mă-ntreba — nu-ţi pot răspunde,
Căci ea s-a dus, dar nu ştiu unde,
Ştiu bine numai că s-a dus...
Tu, dacă poţi, ia-mă cu tine,
Să fug de dor, să fug de min,
Spre lumile care-au apus.

Iar dacă nu, îţi dau de veste
S-asculţi a focului poveste,
Ascultă!... Ne vorbeşte Ea...,
Rămîi aici, rămîi cu mine
Şi uită-te, priveşte bine:
Dac-ai iubit o vei vedea.

DOftA PAZ

I

Dona Paz, cea mai frumoasă fiică de aragonez,
Coborînd din don Jaîme grand de Carjaval-Morena[1],
Neam de oameni preistorici, din Paris şi din Elena[2],
Dona Paz se-ntoarce astăzi în Madridul cel burghez.

Ducele-i repetă vecinie învechita-i rugăminte
Să-şi mai lase Aragonul, şi să fie Paz, cu minte,
Să-1 asculte, să pornească... Tot Madridul e mişcat...
Toată lumea îl întreabă...
„Dona Paz, ar fi păcat!"

Ea se hotărăşte-n fine... De la munte nu-şi aduce
Decît numai papagalul cel vorbăreț — şi o cruce,
Iar din curtea-i de ducesă ia cu dînsa la Madrid
Numai pagiul, — o fetică îmbrăcată-n za de Cid[3].

Pleacă. Toamna îi întinde drum de frunze scuturate,
Ca s-o legene trăsura uşurel, dormind în spate,
Iară vîntului potrivă se pun trei raze din soare,
încălzind-o, sărutînd-o, ca trei mîndre surioare.

Lung, de-a lungul unor maluri, crenelate-n stînca vie,
Printre care Ebro plînge strămoşeasca vitejie,
Se strecoară echipagiul, coborînd, ureînd la dealuri,
Ca şi unda de pe Ebro, coborînd, ureînd pe valuri.

Dona Paz priveşte-alene panoramele ce trec,
Dînd din cap cînd vede-n apă frunzele cum se înec,
Şi gîndindu-se că-n lume pentru cea mai mare doamnă
Vin momentele de silă, sosesc zilele de toamnă.

Paz simțea că-mbătrineşte... Ochii ei cătau prin lume
Cărăruia care duce la castelul fără nume,
Loc de vecinică dorință, vîrf de cer atingător,
Unde locuieşte singur, blîndul, dulcele amor.

Ea-1 zărise pe sub geana somnului cîteodată
Că în chip de rîndunică la fereastra ei s-arată,
Tremurînd de osteneală, pînă ce îi deschidea,
Şi apoi sărind în casă cavaler născut pe şea.

Dar de-abia venea spre dînsa, vrînd în brațe s-o apuce,
Că, dormind în pat alături, se-nvîrtea bătrînul duce,
Şi-ncepea să bombănească, să se bată ca un crap,
încît visul cel mai vajnic îşi lua lumea în cap.

De aceea şi ducesa, strălucita dona Paz,
Cea mai dulce-închipuire de un femeiesc obraz,
Nu-şi mai părăsea castelul şi viiața muntenească.

Acum însă, fără voie, trebuia s-o părăsească.

II

Soarele făcuse jurul lumilor aragoneze,
Şi din cele şeapte Spânii, unde-n timpuri n-apunea[4],
Seara ostenit plecase, lăsînd luna să vegheze,
Şi acum voios şi rumen către Spânii revenea.
Cînd se deşteptă ducesa era ziuă. In trăsură
Pagiul se-ncercase noaptea lîngă dînsa a veghea,
Şi, de frig păzind-o, mîna i-o lipise de-a lui gură,
0-nvelise, — pînă-n urmă adormise lîngă ea.
Chipu-i alb ca de femeie, prins în părul cel bălai,
Odihnea pe-ale ei brațe, ca pe-o pajişte din rai,
Fără gînduri necurate, fără dor, fără mustrare,
Ca-n furtună, pe catarturi, paseri rătăcite-n mare.
Cînd deschise ochii dînsa, văzul nu-i venea a-şi crede;
îi părea că-ntîiaşi dată în viața sa îl vede;

Era altul, — alte visuri, alte gînduri deştepta...
Şi era tot el, tot pagiu], Pedro di Real-Saa'.

O, amor! poveste veche şi în veci poveste nouă!
Răsărit în omenire ca pe flori un strop de rouă,
Tu care-ai făcut să plîngă şi pe sfinţii cei mai reci,
Unde-ţi este raiu-n care te-ai păstrat tînăr pe veci?

Dona Paz, măreaţa doamnă, recea doamnă, dona Paz,
îşi simţi că i se urcă din piept focul în obraz
Şi îi şerpui prin vine o scînteie de plăcere
Nenţeleasă, negrăită... —E plăcere?... e durere?
Binişor, să nu-l deştepte, ea se înclină spre el
Şi îl sărută pe bucle, lung, duios, încetineli...
— Dona Paz, Macbeth ucis-au, în bătrînul ce dormea',
Nu pe om, ci somnul însuşi!... Tu, cu sărutarea ta,
Ai ucis copilăria... — Dona Paz, eşti criminală!

El se deşteptă. Văzînd-o, „doamnă,-i zise, din greşeală
Stau aci... mi se păruse că vă este frig, şi vream
Să v-acopăr pe picioare... era frig... eu nu dormeam.
„Bine Pedro,-i zise dînsa, ştiu că tu dreptate ai...
Era frig şi mă-nveliseşi... ai dreptate: nu dormeai!"

Şi-şi urmară mai departe drumul lor obositor,
Ea, privindu-l şi zîmbindu-i, —el, tăcut şi gînditor.

III

Ajunseseră de-o lună. în Madrid mersese veste
Despre dona Paz, ducesa, ca de-o zînă din poveste.
Da nobleţă madrilenă sărbători în cinstea ei
De se ridica tămîia pînă mai presus de zei.
Nume de la Carol Quintu, căror Spania se-nchină,
Duci, marchiji, măreţe resturi, scrişi în frunte de noroc,
Pentr-un zîmbet de-al ducesii s-ar fi aruncat în foc
Şi-ar fi mers, făcînd în urmă-i o suită de regină,
Pîn' la marginele lumei, dacă-n margini le-ar fi dat
Să sărute, fiecărui, mîna ei de sărutat.
Dar în lumea lor de mumii ostenise dona Paz,
Şi de-aceea, făr' de voie, nu putea să-i facă haz.
Cînd vrun curtezan mai aprig se-ncerca să-i fure gîndu

Ea îl asculta distrată pînă cînd îşi făcea rîndu,
Şi-apoi iar privea cu jale cum venea altul la loc
Cu aceleaşi vorbe goale...
Hotărît, n-avea noroc!

într-o seară — sta acasă — era tristă, nu vorbea,
Se uita fără privire în căminul ce ardea,
Şi părea că ochii minţii străbăteau prin alte geamuri,
Vedeau alte panorame, alte lumi, cu alte neamuri.
E un colţ ce-ascund în suflet oamenii nenorociţi
Care-n vremuri de restrişte se măreşte, îi coprinde;
Peste frunţile lor triste ca un balsam se întinde,
încît crezi că tot nu sufer, tot mai pot fi fericiţi,
înapoi trăind cu gîndul, dona Paz privea pe zid
Zugrăvindu-se trăsura, călătoare spre Madrid
Şi în ea vedea o umbră, făcînd pernă unui paj
Din chiar braţul ei... Ce pernă! ce poetic echipaj 1

Pe cînd ea visa mai bine, cineva intră în casă.
„Doamnă, zise-o voce blinda, hotărîrea mea mă lasă...
As vrea să vă spun... şi nu pot... Sunt eu... pajul...
Aaa venit..."
„Or la ce-ai venit, vorbeşte, îi răspunse cam răstit."
,,Doamnă, două luni sunt astăzi de cînd am plecat din ţară
Şi de două luni viaţa mi se pare-aşa de-amară
încît aş dori mai bine moartea de o mii de ori,
Decît traiu-în care nu poţi nici să speri, şi nici să mori...
Doamnă, nu-ndrăznesc... n-am pace... Am plecat din Aragon
Să servesc ducesii mele ca reginei de pe tron,
însă, doamnă, n-am putere... simt că voi muri aci...
Aş voi să plec la munte... Face-voi ce-ţi porunci..."
„Vrei să pleci? Eşti liber, Pedro."
' El se înclină spre ea
Sărutînd cu sfiiciune mina ce i-o întindea,
Şi ieşi.
Ducesa-n urmă cătă umbra de pe zid,
Dar simţea că ea fugise, se dusese din Madrid.
Se-ncercă să mai viseze, dar ceva-ncepea s-o strîngă,
S-o-ncălzească, să o doară: îi venea parcă să plîngă.

Ea sună să se dezbrace. Se culcă. Femeia ei
Zise să trimeată pajul după duce. „Dacă vrei...
Dar mai bine zi să vie pagiul însuşi. Am să-l cert."
„De ce, doamnă? pagiul plînge."—„Zi-i să vie: am să-l iert."
Raza unei lămpi de aur săruta umerii ei
Dulce rotunjiți în lapte, prinşi în perne, uşurei,
Ochii se-necau în lacrămi şi privirea ostenită
Se părea că vine-n lume dintr-o lume-nchipuită
Unde pacea e eternă şi din razele din soare
Ia pentru pămînt căldură însuşi omul care moare.
Pagiul se ivi în uşe tremurînd.
Ea îl chemă
Şi îi dete încă-o dată mîna de i-o săruta.
„Pedro,-i zise ea punîndu-l să îngenuche la pat,
Tu te duci în munții noştri... si mă lasi... — Tu n-ai aflat
Că în munții noştri creşte floarea dulcelui amor
Şi că cel ce n-o culege moare omorît de dor!..."
Şi cu ochii mari privindu-l, brațele-i se prind de el
Şi-l apropie spre dînsa, întrebînd încetinel
De-o iubeşte, de o crede, de mai ține minte încă
Valurile de pe Ebro, noaptea, dragostea-i adîncă?...
Sărutările aprinse aprind alte sărutări,
O-ncercare izbutită, naşte alte încercări,
Şi privire în privire, gură-n gură, piept în piept,
Ei se pierd... şi noaptea-ntreagă din vis nu se mai deştept.

Iar a doua zi, ducesa, întîlnindu-şi pagiul său:
„Cînd pleci, Pedro?"-i zise dînsa.—„Cînd va voi D-zeu!"

DIN ALT VEAC

Cînd florile de liliac
Se scutur vara pe morminte
Îmi pare că-mi aduc aminte
Că-am mai trăit încă-ntr-un veac;
Un veac în care tu-mi spuneai
Că mă iubeai.

Cînd florile de iasomie
Prin aer triste se-nvîrtesc
Cu încetul îmi reamintesc
C-am scris odată-o poezie
în care vesel îți spuneam
Că te iubeam.

Iar azi cînd florile de dor
Se scutură şi zbor pe vînturi,
M-apucă nişte negre gînduri
Şi de urît aş vrea să mor,
Căci tu departe ai zburat
Şi m-ai uitat.

CÎNTEC

Privind mereu spre Miramar'
Gîndirea-ţi s-a întors din cale-şi;
Veneţiană cu ochi galeşi,
Vino cu noi; —hei! lopătar,
întoarce-te spre Miramar.

Sub bolta verde de smochini
Capu-ţi pe pieptu-mi să se culce...
O!... tu nu ştii cît e de dulce
Să fii iubit şi să suspini
La Miramar pe sub smochini I

Blîndele raze din apus
Trimet tîrzia lor privire
Cu o cerească învoire
La dragostea ce ne-am adus
în faţa soarelui de-apus.

FUM

Departe, pe cîmpuri, sub vechea gîrneaţă,
S-ascunde coliba gheboasă de vremuri
Şi-n zare văzînd-o îţi vine să tremuri
De mila fiinţei ce-ntr-însa îngheaţă.

Nu-i nimeni în preajmă. Pustiul se-ntinde
Ca cugetul morţii pe-un suflet ce plînge.
Gelos, geru-n braţe tot cîmpul îl strînge,
Iar viscolul, zarea întreagă-o cuprinde.

Deasupra colibei un fum se iveşte
Purtîndu-şi spre ceriuri albastra-i fiinţă;
El vrea către Domnul să ducă ştiinţă
Că omul şi singur şi-n gheţuri trăieşte.

Dar vîntul s-abate sălbatec din drumu-i
Şi-neacă tot fumul în fulgi de zăpadă.
în loc să se -nalte el cată să cadă,
Căci şi omul fum — îi.

CÎND MĂ GÎNDESG ÎN URMĂ...

Cînd mă gîndesc în urmă, de-abia mi-aduc aminte...
Un veac întreg îmi pare de cînd n-am mai iubit 1
Sătul peste măsură de-aceleaşi jurăminte
Şi înşelat cu-aceleaşi nemernice cuvinte
Aş vrea să am puterea de-a crede c-am murit.

Desigur, lumea asta, simţită în afară
De mii de existenţe ce se hrănesc în ea,
Băndari născuţi pe cîntec din zori şi pînă-n sară,
Desigur, lumea asta nu este-atît de-amară:
Amarul e în mine... şi vina e a mea.

O, duşman fără milă a fericirii mele !
O, *Eu!* tîrzie rază din soarele-mi apus !
Tu dormitezi în mine, dar colcăieşti de rele,
Şi pari că dormi anume spre-a tot visa la stele,
La ideal, la ceriuri, la tot ce e *prea sus !...*

PE MORMÎNT

Doi pruni, de-un pustnic răsădiţi,
Ca doi orfani stau pe mormînt,
Cu frunţile către pămînt,
Poetici, tineri şi-nfloriţi.

Cînd vîntul primăverii trece,
Şi mişcă ramurile lor,
C-un freamăt lung, întristător,
Cad florile pe huma rece.

Şi-aceste lacrămi ale firei
Par plînse de un ochi ceresc,
Căci flori, ele se veştejesc,
Dar din parfumul lor cel dulce
Vîntul ce merge să se culce
Prinde tămiia nemurirei.

ADIO

Acei ce au iubit vor şti-o...

E peste firea omenească
Să ai puterea de-a nu plînge
Cînd trenu-ncepe să pornească,
Iar ea, plîngînd, mîna ţi-o strînge
Şi-ţi zice-ncet: „Adio".

Era o toamnă cam tîrzie.
Prin aer raze de-abia calde
Se încercau să mai topească
Pe ierburi bruma in smaralde,
Iar sufletul să-1 dezrobească
De-o grea melancolie.

Şi trenul a plecat cu ea...
Eu singur am rămas pe şine,
Privind în urma lui pe gînduri;
Şi-atîta l-am privit de bine
Că numa-n cele patru scînduri
Poate să-1 uit cum se ducea.

FANTAZIO

DOAMNEI B <

IV

Durerea-ntreagă-a lumei în pieptul tău se strînge.
Tu plîngi şi ai dreptate: prea mult ai suferit!
Dar crezi că plînsul face pe om mai fericit?...
Ascultă: nu mai plînge.

Viaţa noastră trece c-un soi de-ntîrziere
Ce pare că vieţii viaţă încă-i cere.
Bătrîni cam de cu vreme, ne trecem singuri drumul,
Din existenţa noastră arzînd pînă şi scrumul,
Şi-atît suntem de silnici, şi-avem atîtea gînduri,
Că nici nu ştim cînd drumul se-ncheie-n patru scînduri.
De-aceea nu mai plînge, căci dac-a fost să fie
Ca tu *să fii,* —mai bine-i să fii fiinţă vie.

Inchipuie-ţi că soarta te-ar fi făcut o stîncă,
O apă, o grădină, o peşteră adîncă,
Sau dacă vrei, o rază... Crezi oare c-ai fi fost
De groaznica durere *de-a fi,* la adăpost?

Căci de-ai fi fost o stîncă, pe vîrful unei cline,
Te-ai fi-ndrăgit de soare, sau soarele de tine,
Şi-ai fi rămas acolo eternitatea toată,
Privind aceleaşi lucruri, trăind acelaşi trai,
Tot dînd soarelui roată,
Cu mizera planetă ce-i poreclită rai.

Sau de-ai fi iost o apă curată de izvor,
Te-ar fi secat căldura şi, iarna, poate, sloii,
Şi de-ai fi avut parte să răcoreşti vreun dor,
Ar fi venit să beie din unda ta toţi boii.

Sau de-ai fi fost grădină cu-nduioşată umbră,
Te-ar fi iubit amanţii, dar... tot perechi, perechi
Te-ar fi cîntat toţi barzii cei nobili prin urechi
Rimîndu-te cu *sumbră.*

Sau de-ai fi fost o rază sfioasă, gînditoare,
Eu cel de-ntîi pe lume m-aş fi oprit drept soare
Şi calda ta făptură de sîn mi-aş fi lipit-o
Rostind vorba: „Iubito".

Nenorociri destule.
Fiind însă cum eşti:
Făptură făurită din doruri omeneşti,
Cu ochi adinei şi negri ca două patimi gemeni,
Femeie eşti, — şi totuşi femeilor nu semeni.

FANTAZIO

VARIAȚII PE O TEMĂ VECHE

Ce tot te juri pe lună
Că suferi pentru mine, că nu mă poți uita;
Te juri ca şi cum luna e-ohamnică a ta...
Eşti tot nebună.

îți spun fără sfială:
Mi-e mult mai dor de codrul în care te-am iubit
Căci el e tot acelaşi, sălbatic şi-nverzit...
Şi nu înşală.

în pacea lui adîncă
Ți-am spus de-a mea iubire, jurîndu-mă pe soare,
Pe orce-ai vrut: pe tine, pe-un nour, pe o floare...
Ai stat de stînca.

Acuma fă ce-i face
Şi lasă luna-n ceruri să-şi caute de drum;
Nu mai căta cărbune în scrumul cel mai scrum...
S-a stins. Dă-mi pace.

CLARA

Domnişoarei Mas. M.W.

Mai blîndă ca zîmbetul trist
Tu stai noaptea-ntreagă afară
Ş-aştepți pe-un biet tînăr artist
Să-ți cînte duios din ghitară...
El nu vine, scumpa mea Clară.

Du-ți dorul, copilo, să-1 culci
Căci el a plecat, nu mai vine...
Ghitara cu sunete dulci
Stă singură, tristă ca tine...
El nu vine, nu, nu mai vine.

Căci dac-a plecat spre apus,
Apusul e țara cea plină
Cu doruri din lumea de sus,
Cu galbene văi de sulfină,
Cu ape şi punți de lumină.

Din care nu vin înapoi
Nici visuri, nici suflet, nici gînduri...
Plecînd, ducem totul cu noi
în luntrea de cîteva scînduri
Pornită spre drumul de-apoi.

Flori albe din cer nourat
Dau care de care să cadă

Pe negrul tău păr, resfirat,
Cînd tu, dup-un trist sărutat,
îngheți în balconul din stradă.

O, Claro, ascultă-mi cuvîntul
Şi du-te, căci el a murit.
De-i vrea, cîteodată, mormîntul
Te-i duce să-l vezi troienit
Sub flori de salcîm înflorit.

O, SUFLET!.

O, suflet, tu, văpaie stinsă,
Cenuşă-a unui dor din ceruri,
De ce ți-e umbra-aşa de-ntinsă
Şi golul plin de-aşa misteruri?
De ce nu ştiu care ţi-e scrisul
Şi care-i vrerea ta în toate...
Aşa, eu parcă-s o cetate
Şi tu că-ntr-însa eşti proscrisul.

O, suflet, spune-mi ce te doare?
La ce gîndeşti? ce-ai vrea să fii?
în mine stai ca la-nchisoare,
Eu sunt prea mic, — tu eşti prea mare,
Dar cine esti? de unde vii?

Zadarnic mă încerc a-l face
Să-mi spuie-o vorbă... el e mut!
în trista mea formă de lut
Ca orice suferă, el tace.

FEBRUARIE

Din coardele-ntinse zbor notele pline,
Mişcîndu-ţi simţirea întreagă din tine,
Şi valsul prin aer cu visu-ţi s-alungă
Voios ca un zîmbet şi blînd ca un dor:
Un flutur de seară cătînd să ajungă
Pe-un altul în zbor.

Cum paserea pleacă spre ţările calde
Ca aripa-n raze de soare să-şi scalde,
Aşa ea pornise pe-a valsului urme,
Plecată ca spicul pe şubredu-i pai,
Luînd o cărare ce-avea să se curme
Pe-o gură de rai.

în braţu-i puternic ea mijlocu-şi lasă
Şi braţul ei însuşi pe umăr l-apasă,
Iar rozele toate din părul ei moale
Se scutură, prinse de calde fiori,
Şi cade în urmă-i, din sîn, de pe poale,
O dîră de flori.

E mută durerea ce-n coarde răsună,
Şi-i nota aprinsă, e caldă, nebună,
Căci sufletul tînăr ce-ntr-însa tresare
S-a dus cu privirea întoarsă-napoi,
Cerînd încă zile, viaţă, iertare,
Iubind ca şi noi.

Şi coarda pocneşte, iar valsul se curmă.
Ea pleacă; el, palid, îi calcă pe urmă.
Pe geamul trăsurei ea-l caută. însă
îngheţul îşi lasă perdeaua-i de flori.
Trăsura porneşte. Ea plînge, — şi plînsă
Adoarme in zori.

MARTIE

Apa vine, vine mare;
Plouă; ceru-i tot un nor;
Crîşma e-n pericol mare
Iar vătaful Dinu sare
Ajutor.

Unii spun, cu badea Dinu,
Că la crîşma de pe prund
E mai dulce decît vinul
Crîşmărița cea cu sinul
Alb, rotund.

Căci, cînd după băutură,
Umblă podul ca să-l ia,
Dinu-i trage lung din gură
Şi pe moş podar înjură
Ia aşa:

— Măi podar, fi-ți-ar de hîncă,
Ține podu că mă-nec!
— Unde-i apa mai adîncă
Să dau dorului o brîncă
Şi să trec?

Logofete, podul trece,
Dar cu dorul căpătîi;
Cine vrea să şi-l înece
Are sîngele mai rece:
Se îneacă el întîi.

APRILIE

Pe pomii îngheţaţi de ger
S-a coborît de sus, din cer,
O caldă veste de noroc
Şi-au înviat morţii la loc.

Iar ochii ce întîi s-au stins
întîii iarăşi s-au aprins,
Căci prima rază de la soare
Căzu pe sălcii plîngătoare.

Iar cei mai surzi, cei mai tirzii,
Salcîmii rîpelor pustii,
înviorați zi după zi,
Au prins şi ei a înverzi.

Ş-atunci un crainic călător
Trecu, sub formă de fior,
Prin flori, prin iarbă şi prin vînt
Şi deşteptă tristul pămînt.

în luna asta rămîn reci
Numai acei ce dorm pe veci...
Haidem cu toţii să-nflorim
Albele cruci din ţintirim.

ÎN RUINE

Adio, lung adio, şi pentru totdeauna,
O, tu, a cărei lacrămi curgeau aşa de lesne
Şi-a căror jurăminte luau de martor luna
Cînd ne-nveleam în păru-ți cel lung pînă la glezne

Adio, tu, a cărei nelegiuiri senine
Zîmbeau ca-n nopţi de vară un răvărsat de zio;
Trup alb, c-un suflet tînăr închipuit de mine,
Adio îți zic astăzi, adio, lung adio!

Şi singur în cetatea eternelor morminte,
Mă uit în lungul vremii şi caut un repaos:
Prezentul osteneşte, iar viitorul minte:
Pe toate le coprinde eternul, lungul haos.

Pe marmora căzută din fruntea unui templu
A scris bătrîna vreme un înțelept exemplu,
Ştirbind sumeţul vultur de glorii purtător[1]
Şi îngrădindu-i zborul în pulberea din For[2].
In For, în însuşi templul a tot ce-a fost să fie,
în care toată piatra tresare de mîndrie,
în care clarul astru, în orce noapte caldă,
Ca-n zodiele lumii privirile îşi scaldă.
Eu, omul mic de astăzi, intrînd pe *Calea sacră*[3]
Şi dînd de trei Imperii[4] închise ca-ntr-o lacră
Şi-atîtea negre vremuri culcate prin ruine,

Crezutu-m-am eu Însumi o lespedă din tine.
O, For, mormînt al lumii, ce dreaptă-nvăţătură
E umbra morţii tale pe mica mea statură,'
Şi-n tristul meu adio, ce searbădă durere,
Gînd măsur îndurarea din lunga ta tăcere!...

Dar iartă unei inimi ce bate în zădar
Parfumul ei de lacrămi să-ţi arză pe altar;
Ingădui-o să-ţi spuie, ca echo unui prund,
Tot chinul ce i-l sapă torentul ei în fund.

O Venere de Cnido din epoca păgînă
Uitase să mărească mormanul de ţarină[5],
Şi, vie, prefăcută, dar pururi zîmbitoare,
Plutea pe cursul vieţii ca pe un rîu o floare.

Un farmec prins de fire în forme de femeie,
Cu aer de vestală şi patimi de Phrinee[6],
Atîta-i era ochiul de mîndru şi ticnit,
Că magii după dînsul ar fi călătorit,
Iar virginii luceferi, de-ar fi putut s-o vadă,
S-ar fi lăsat din noapte pe sînul ei să cadă.
Re braţele rotunde şi umerii ei plini
O primăvară-ntreagă ninsese flori de crini;
Plăpînda rotunjire a sînurilor linii
O dase-ntreg Oiympul din zorile luminii;
Cu miere de Hymetta[7] îi netezise glasul;
în curgere de valuri îi mlădiase pasul:
Era o armonie cum n-a mai făcut firea.
Şi astfel chibzuită de-o lume de artişti,
Te-nvăluia-n privirea adîncilor ochi trişti,
îţi străbătea în suflet şi-ţi surprindea simţirea.

Trecuse luna plină spre alte emisfere
Muind întreaga lume în valuri de-ntuneric;
Se-mpodobise cerul c-un borangic feeric;
Era senin în aer şi pe pămînt tăcere.

Parfum de portocale venea de prin grădini?
Da laurul în floare, şi crinul da în crini,
Şi roze scuturate şi crăngi de iasomie

Puneau în jurul nostru atîta poezie!...
Suna în jgheab de piatră fîntînă cîntătoare,
împrăştiind în aer un abur de răcoare
Atît de plin de visuri, de forme uşurele,
încît, mişcîndu-ţi braţul, te-ai fi atins de ele.

Cădea o stea albastră din visul ei de-a fi[8];
Bătea un ceas departe cadenţa clipei dusă;
Melancolia lumii, o da steaua apusă
Şi-o da viaţa noastră, croită pe o zi.

în mijlocul acelei naturi încîntătoare
Noi stam pierduţi pe gînduri. O floare, că-i o floare,
Cînd nimenea n-o smulge, nu moare din senin:
Răsare şi apune, trăind traiul din plin.
Noi stam pierduţi pe gînduri. Din părul ei cel moale
îmi pătrundea departe, ca pînă-n fundul minţii,
Mirosul nebuniei şi gustul suferinţii.
Aş fi ucis-o-n braţe — şi-o sărutam pe poale,
Pe mîni, pe ochi, pe gură, pe umerile goale,
Sperînd să turbur fundul fiinţei sufleteşti.

Nimic! Aceeaşi formă de zînă din poveşti,
Cu ochii plini de umbră şi gura zîmbitoare,
Enigmă necetită: femeie? piatră? floare?

Şi astfel stînd cu fruntea pe umărul ei cald
Cătam şi eu cu gîndul pe marea de smarald
O barcă fără rame, cu pînza de iluzii,
Mişcîndu-se pe ritmul căzut din lira muzii,
Fantasmă zburătoare, pe aripi de poveste:
„Departe, mai departe, spre aceea ce nu este".

Spre ceea ce nu este decît sub fruntea mea,
Măreaţă desluşire a lumei printr-o stea,
Iluzie, tu care, vieţii fără rost,
Poţi fi făgăduinţă, eşti ultim adăpost.

Pe forma ce alături, opacă adormise,
Iluzia din mine încet o limpezise

Şi-o ridicase-n spaţiu, uşoară ca o fee,
Punîndu-i sub picioare un drum de curcubee.

Din lumea ei albastră privea către pămînt
Cu ochiul de păgînă făcut deodată sfînt,
Cu fruntea luminată de raza mîngîierii:
O nouă Beatrice în calmul lin al serii.

Şi prins de năzuinţa ce tremură in dor
De-a da înfiripare imaginei iubite,
Privii din nou spre dînsa, supus, tremurător...

Dormea neturburată. Atunci, pe nesimţite,
Mă desfăcui de dînsa, lăsînd păru-i să cadă
Pe braţele ei goale, — şi coborîi în stradă.

Cu vechile palaturi, mergea drumul la vale
înmărmurit sub şirul de palide opale
Ce timpurile noastre le închinau lui Jan*.

Ca din poveşti trecute, ieşeau în vremea-aceea
Sfioase constelaţii: punea Cassiopeea[10]
Coroana sa de stele pe Forul lui Traian;
în mijlocul splendorii şi stăpînind zenitul,
Pe stadiul lui Flaviu[11] sta Vega[12] strălucitul,
Cîntînd voios din Lyră şi scăpărînd din focuri
Spre gloria eternă a nobilelor jocuri;
Arcturus[13] şi Altaîr[14] şi care mai de care,
Din mii de milioane de poşte depărtare
Luptau cu propagarea sclipirei lor prin gol,
De dorul de-a-şi aduce o rază-n Capitol;
Antares[15] se ridică, aprins şi sîngeros,
Un Neron sus pe ceruri, cătînd pe-un Neron jos,
Iar Regulus[16] se culcă în mările Thyrerie[17],
Nepăsător la glasul şiretelor sirene.

Sus, bolta înstelată cu alba-i feerie,
Jos, temple părăsite, trecut şi poezie;
Deasupra, Universul nemuritor aşterne
Dovada luminoasă a legii lui eterne,
Pe cînd în valea Romei tresaltă din ruine
Eterna mărturie a gloriei latine.

Atunci, ce vrei tu, simbol, însufleţit pe-o zi,
Predestinat de fire a fi şi-a nu mai fi
în fuga unei clipe? Durerea ta? Iubirea?
Sunt întîmplări de care nu se-ngrijeşte firea.

Atom plutind prin haos, — de s-a-ntîmplat să cază
Pe mica ta făptură o călătoare rază,
A luminat în tine vibraţii din avîntul
Ce-a fost în începuturi, cînd *tot* era cuvîntul.
Cu un nimic de suflet şi-o clipă de viaţă,
Tu ai afinitate cu-o stea de dimineaţă[18];
Nemuritor ca dînsa în clipa ta tu eşti,
Nemuritor şi tînăr, de poţi să nu iubeşti.

Iar tu, ce nu ai suflet şi vrei să frîngi în mine
Puterea de a crede în bine şi mai bine,
Rămîi pe piatra rece pe care dormi acum,
Sau poartă-ţi frumuseţea pe leagănul de arcuri;
Zîmbeşte, rătăcită, la tot ce-ţi iese-n drum;
înmărmureşte glasul fîntînelor din parcuri;
Aprinde dor de tine în tot ce-i viu şi vede;
Dă lebedei-bărbată suspinul unei Lede[19];
Fii una sau fii alta, cît poţi şi cum doreşti:
De-acuma, pentru mine, ai fost şi nu mai eşti!

Roma, 1889

SEARA DE TOAMNĂ

Ah, ce frumoase-s serile de toamnă!
Prin frunze reci doar un fior adie;
S-arată-n deal, cu fața purpurie,
A nopților fermecătoare doamnă.

Pe cîmpul veșted tainic ea-mprăștie
Strălucitoarea-i negură albastră.'
O, Doamne sfînt! Ce pană mult măiastră
Atîta farmec ar putea descrie !

Stropit cu lacrămi pare-acum boschetul;
în umbra lui mă simt prins de tristețe:
Există oare-atîta frumusețe
în fire, — așa cum o simți tu, poetul?

Ori sîntem pradă — o! gîndire-amară !
De-a simțurilor noastre amăgire
Ce-aruncă-un văl frumos peste-o neștire?..
Şi totuşi, Doamne, ce frumoasă seară!

FRAGMENT

Domnului Titu Maiorescu

„O, pasăre, ce tremuri pe-un ram cu promoroacă
Cînd ai aripi de ducă spre țările cu soare,
Ce soartă nemiloasă cu soarta ta se joacă?
în mine stă de vremuri un suflet la-nchisoare
Şi tremură de frigul iernaticei vieți,
Şi, totuşi, ca şi tine, el ar putea să zboare..."

Pe gerul plin de aer al clarei dimineți
Te văd cum stai la geamu-ți, cătînd în lungul vremei
Himerica splendoare a timpilor măreți,
Şi plin de-un dor de oameni din vorbele poemei
Clădești o lume nouă pe-un arc de ideal,
Şi umpli c-un luceafăr tot locul gol al stemei
Din poarta lumii tale. — Un templu, pe un deal,
Deschis spre nesfîrşite singurătăți senine,
Ca templele normande ce rîd la Monreal',
îți vede fantazia venită să se-nchine
Frumosului, icoană purcească de la zori
Ce-a prins înfiripare în sufletul din tine.
în lumea-ți ideală vin blînzii sunători
Sa cînte împrejuru-ți din harpe nevăzute
Eterna simfonie a celor muritori:
Amorul, fericitul. — Sub bolțile tăcute
De ramuri de naramze, soseşte încruntat,
Soseşte singuratec din vremile trecute

Poetul cel mai tînăr şi cel mai delicat[2],
Pe care *Epigonii* l-au răsticnit pe cruce
Şi numai tu, şi-n ceruri o stea, l-aţi adorat.
El vine lîngă tine, vrea mîna să-ţi apuce,
Dar, prins ca de o vraje, ca urmărit de-un gînd,
Te uită, visătorul, şi trece şi se duce...
Se vede Nicoleanu[3] o *Victimă* cătînd,
Bălaie, cu ochi negri, şi albă ca o fee,
Pe care i-a furat-o o rază apunînd;
Şi Petrino[4] tăcutul, purtat de o idee
De-a-nsufleţi o umbră apusă de demult,
Ce pentru dînsul însă rămas-a tot femeie;
Şi blinda Veronică[5], poeta unui cult,
Ce Anadiomena pe sînu-i legănase[6]
Şi-o trimisese-n lume c-un farmec şi mai mult;
Şi-n urma lor, pe-o luncă cu ierburi de mătase,
Poetul *Mioriţei*[7] se primblă-nseninat:
Rodica-l întîlnise şi mîna-i sărutase
Că se-mplinise vorba ce el i-a fost urat.
Şi alţii, plini de doruri, coprinşi de idealuri,
Blînzi serafimi ai minţei, cu sufletul curat,
Sosesc din fund de vremuri, se lasă de pe dealuri
Şi fîlfîie în juru-ţi, purtînd mănunchi de flori,
Ce-ţi scriu cărare albă pe linişte de valuri,
Spre alte timpuri bune, cu alte Aurori.

LA LUNĂ

în limpede miros de tei,
Pluteşte luna prin grădină,
Purtînd în înţelesul ei
Că parcă-i vie şi suspină.

Eu nu pot şti de unde vii
Atît de singură în vrere,
De pari născută pe pustii
Din dor şi din nemîngîiere[1];

Şi nu pot şti prin ce te legi
De soarta noastră muritoare,
De pari că toate le-nţelegi,
De toate suferi şi te doare.

Cînd zorile te-alungă, vara,
Peste cîmpiele de aur,
înveştmîntîndu-te în para
Mistuitorului Balaur,

Tu pari icoana străvezie
A unui suflet de vestală
Ce-ar rătăci prin poezie
Şi Auroră Boreală.

Şi, vis din începutul vieţii,
întîrziat acum pe cale,
Tu pieri în faptul dimineţii
Pe arcul bolţii ideale.

Roma, 1903

LACUL TRASIMEN

Desfăcîndu-şi lacul ceaţa,
Doarme leneş dimineaţa,
Clipotind uşor din gene,
Iar în ape i se joacă
Braţele de promoroacă
Ale nimfei Trasimene.'

A iubit-o altădată
Cînd erau toate în vrere,
Şi iubirea mai curată
Şi el biet mai în putere.
Şi cum stă privind pe gînduri
Locul sfintelor morminte,
Se deşteaptă rînduri, rînduri,
Lumea ţinerii-de-minte.

Răsărea pe dealuri luna
Mîngîind ca-ntotdeauna
Truda naşterilor firei,
Cînd *ginestra* din petale
Da miresme ideale,
Geniului făptuirei.

Şi din funduri de izvoare
A ieşit atunci o zînă
Ce-a pornit-o, plutitoare,

După apa din fîntînă.
Apa, clocotind de dorul
Lacului umflat de spume,
Sărută zînei piciorul,
Deşteptîndu-i dor de lume.

Cînd ajunse ea în vale,
Lacul, desfăcut de zale,
Aburea vedenii calde.
Nimfa albă şi rotundă
Se rostogoli în undă,
Doritoare să se scalde.

Cînd o strînse lacu-n braţe,
Bolta ceriului înaltă
Se umplu de zbor de raţe,
Lebede, nagîţi de baltă,
Cucove chiuitoare
Ajutînd cu nor de pene
Lacului să se însoare
Cu zeiţa Trasimene.

Şi cîntară primprejururi
Fericirea cea de-a pururi
Toată ţara lor etruscă:
Silfii[2] tineri prin pădure
Cu cofiţi de vin de mure
Şi prin păr cu lăuruscă;

Toate nimfele mărunte,
Zeea *Lasa*[3], gonitoare,
Satirii, bărbaţi în frunte,
Şi berbeci pe la picioare;
Pan cu naiul subţioară,
Bachus cu ulcica-n mînă,
Chef şi rîsete să moară
De păţania de zină.

Dar de-atunci, cîte necazuri
Amărîtele-i talazuri
N-au gustat din rostul vieţii !.

Moartea lumei lui păgîne,
Poate dor de alte zîne,
Poate zborul tinereţii...

N-a trăit oare să vadă
Punii cum se ştiu ascunde[4]?
Elefanţi şi cai, grămadă,
Inecîndu-i-se-n unde?
Legioanele învinse[5],
Anibal stăpîn pe toate,
Totul putred, toate stinse?...
Nu se poate, nu se poate !

Nu se poate să se stingă
Cine-i învăţat să-nvingă
Armii ca nisipul mării;
Nu se poate să îngheţe
Sîngele ce-n tinereţe
Clocotea la glasul ţării.

„Nu se poate !" geme-n unde
Mersul furios de valuri,
„Nu se poate 1" îi răspunde
Echo stîncilor din maluri.
„Noi, sădiţi aici de Joe
Pentru veacurile toate,
Te slujim de bunăvoie
Şi noi nu vrem. Nu se poate !"[6]

îmbunat de vorbe bune,
Lacul, palid, se supune
Şi-şi adună vînturile,
Iar'noi, barzii de departe[7],
îţi trimitem, Doamne, carte
Că-ţi începem cînturile.

Roma, 1905

POEȚII

Copilă, pe tine te-nşeală ce-i scris:
Vedenii cu aripi de ceară.
Vedenia însă-i făptură de vis,
Ce este, şi nu mai e iară.

Să nu-ncerci să afli cum sunt cei ce scriu,
Că ei se arată sub chipul
Sub care ajunge oceanul, tîrziu,
Venit să sărute nisipul:

Enigmă pornită din tainicul țel
De-a fi pretutindeni străinul,
Ce vine ca valul şi fuge ca el,
De nu-i înțelegem suspinul.

Şi cum vine valul, uşor, pe nisip,
Şi-ncet îți coprinde piciorul,
Aşa te coprinde în molcomu-i chip,
Te fură în vis scriitorul.

ELEONORA D' ESTE

Stăpînă doamnă domnitoare,
Cînd din Ferrara tu suspini,
îmi umpli sufletul de farmec
Şi-mi încununi fruntea de spini,
Că parcă simt că-mi eşti aproape,
Că mă îmbeți cu blondu-ți păr,
Şi-ți rîzi apoi de bietul Tasso,
De versuri si de adevăr.

Tu eşti departe, în afundul
A cîtorva sute de ani,
Şi totuşi ai şi azi o curte
De muzicanți şi curtizani,
Te cîntă şi te simt poeții
Cum simt izvoarele o fee,
Că eşti ducesă domnitoare,
Dar mai cu seamă esti femee.

MAZURCA

(Chopin, 32—2)

Cîntă dimineața apa în izvoare,
Frunzele plutesc pe vînt,
Trece tinerețea, trece călătoare,
Umbră fără de mormînt.

Nu spera s-aducă altceva viața,
Orbilor de muritori,
Decît ce aduce, vara, dimineața:
Picătura de pe flori.

Prinde-n zbor momentul, rîde-ți de ursită,
Trece-ți tinerețea-n joc;
Nu-i deșertăciune mai nemărginită
Decît zdreanță de noroc.

Fii străin de toate, frînge-ți slăbiciunea,
Mai cu seamă de femei;
Fii bărbat, dar gustă din înțelepciunea
Oamenilor ușurei.

Că ades nebunii știu unde-au să meargă
Și sunt mai cuminți ca noi,
Cînd răstoarnă noima celor ce aleargă
După vremea de apoi.

[ȘI NOPȚILE...]

Și nopțile, ca zilele de calde,
Și luna rătăcită-n calea ei
Se duce, visătoarea, să se scalde
în apa sclipitoare de scîntei.

Ca luna e viața muritoare:
Răsare și se urcă și-a pierit;
Se scaldă în sclipirea ce o doare,
A propriului vis nenfăptuit.

Dar visul ce n-a fost înfăptuire
E singur adevărul cel de-apoi,
Și sunt făgăduinți de fericire
In mugurul ce n-a dat încă foi:

Tu nu-ți închipuiești că fericirea
E numai în speranța de a fi,
Că doară tu pricepi că te-a scris firea
Spre-a fi cu-adevărat și a iubi.

Iubește dar. Femeia-i pururi nouă,
Ca pasărea ce tremură în crîng,
Și e ca mierea florilor pe rouă:
Mai dulce cînd petalele se strîng.

PRIMĂVARA

Străbate soarele în vale,
Prin crăngi uscate de copac,
Iar purpura făpturii sale
Aprinde apele din lac;
Se scoală vîntul din poiene,
Voios şi cald ca un voinic,
Şi suflă vremii pe sub gene,
Pămîntului pe sub colnic,
Şi prinde iarba să-nverzească
Şi mugurii să iasă iară
Din moartea lor vremelnicească
Spre luminoasa primăvară.

Ah, cucuie, străin de casă,
Dar pămîntean şi iscusit,
Cît farmec dai singurătăţii
Şi sufletului necăjit,
Cînd prinzi a spune din pădure
Cu duioşia ta de glas
Că tu eşti cuc cu pene sure
Şi cu credinţă de pripas !
Se-ntoarnă fetele din cale,
Zîmbesc şi se opresc în loc
Să-ţi prindă cîntecul în faţă,
Ca să le fie cu noroc.

Eu viu din lumea obosită
A celora ce pururi speră,
Ce cred în scrisul de ursită
Şi-n împlinire de himeră;
Din lumea celor ce se-ncîntă
De-un basm poetic sau de-o floare
Şi cred că limba lor e sfîntă
De-au prins o rimă sunătoare;
Din lumea celor mulţi la număr
Ce cred aievea în ce nu e,
In răstignirea bătrîneţii
Şi piericiunea ei pe cuie.

Şi-atunci te simt, copilă albă,
Cum ieşi din fundul tinereţii,
Cu haina aninată-n umeri
Şi harul în lumina feţii.
Mă iau pe urmele cărării,
Te caut şi te-aştept să vii
Din vraja albă-a depărtării,
Din sufletul din poezii,
Să iai făptură zîmbitoare
Cu păr bălai şi ochii verzi,
Să mă îmbeţi de cald din soare
Şi-n soare iarăşi să te pierzi.

Că dacă-ai şti ce frig e-n lume
Şi cît de singur am rămas;
Cum nu mă înţelege nimeni,
Nici bietul suflet de pripas,
Nici el, care ardea odată
Din toată nemurirea lui,
Ai plînge să mă vezi pe drumuri
Rămas atît de-a nimănui,
Şi poate-atuncea te-ai întoarce
Să mă înşeli c-o vorbă bună,
Cu-o sărutare peste rana
De sub sărmana mea cunună,

Şi mi-ai trimite prin pădure
Răvaş din fericita ţară
Pe aripa cu pene sure
Şi glasul ud de primăvară.

DONA CLARA

Dulce dona Clara, dragă,
Vrei să-ţi spun că te iubesc?
Ai să rîzi cu gura fragă
Şi cu ochiul ştrengăresc,

Şi-ai să-mi dai peste ghitară,
Ca să nu mai spun că eşti
Cea mai dulce dona Clara
Din poveşti.

Dar de-ai vrea să-ţi spun cum sună
La Grenada, legea sfîntă,
Am cînta-o împreună...
— Cîntă singur, cîntă, cîntă:

.,La Grenada înfloreşte
Rodia cu flori de foc:
Dragostea precumpăneşte
Tot ce-i tînăr şi ce creşte
Fără de noroc.

A sosit o rîndunică
La uitatul cuib de lut,
Şi-a adus murind de frică
O scrisoare sub tunică
De la un necunoscut.

Ce se spune în scrisoare
Nu se poate bine şti,
Dar necunoscutul moare
Implorînd razei de soare
      Dorul de-a iubi."

Se opreşte şi aşteaptă.

Ea-i întinde mîna dreaptă,
Şi priveşte gînditoare
Apa pe Guadalquivir,
Şirurile de cocoare
Şi străinul care moare,
      —- Umbre fără şir.

Apoi se mlădie-ntreagă
Şi îl măsură încet,
Căutînd să înţeleagă
Ge-i un suflet de poet.

„Dulce dona Clara, dragă,
Nu ştiu, — nu mai pot să cînt.
Te-a rănit rima cu «fragă»
Şi-a căzut orce avînt.
Orce-aş face, e-n deşert."
Ea, cu ochii în pămînt:
— Dă-mi scrisoarea si te iert.

CE-A MAI FOST?

Trecea o umbră peste ochii
Copilei care mă privea.
Singurătatea de pe mare
Lua întins şi depărtare
Sub geana ei de catifea.
Pantoful, aninat de-abea
Sub marginea uşoarei rochii,
Părea că-i viu şi se-nfioară
De-a mîngîia aşa comoară.

Pe mare fîlfîia departe
Un cormoran fără soţie.

Eu îi citeam. O biată carte,
Cu rime şi filozofie,
Mă ajuta să par cuminte.

— „Citeşti ca din bucoavne sfinte",
îmi zise ea.
      — „Citesc şi par
Un înţelept de cărturar,
Fiindcă nu îndrăznesc să fiu
Ceea ce sînt: nebun şi viu
Şi nu-ndrăznesc să-ţi spun că eşti
Atît de dulce cînd zîmbeşti,
Şi-atît de nouă şi curată

în forma ta ingîndurată".
Şi-atunci, timid, m-am plecat,
Ca un copil neştiutor,
Şi ochii mari i-am sărutat,
iar mijlocul i l-am încins,
Cu tot divinul ei coprins
în brațe de om vinovat.

A fost un fulger trecător.

Ea s-a sculat atît de rece !
N-a zis nimic, şi-a vrut să plece.
Atuncea ce s-a petrecut
Nu pot să ştiu.
Mi s-a părut
Că soarele în asfințit,
S-a-ntunecat,
Clădirea s-a cutremurat,
Şi inima mi s-a oprit,
Mi s-au umplut ochii de lacrimi
Şi n-am mai zis nimic.
A fost
Un suflet fără adăpost.
Ea s-a oprit.
— „Eu nu-nţeleg
Să fii bărbat atît de-ntreg
Şi cu voință-atît de mică.

Nu sta-n genunchi, că mă jenezi.
Şi uite, dacă vrei să crezi
Ce vinovat eşti, cînd deştepți
Pe morți din somnul celor drepți,
Atinge-mi inima şi vezi."

Şi-atuncea, mîna mi-a lipit
De sînul stîng, unde bătea
Eroică, o turturică,
Şi-mi zise trist:
— „De ştii iubi,
Pricepe ce-a mai fost în ea".

GRENADA

în Grenada, fericita, nimenea nu-i sclavul modii:
Ochii galeşi pe sub gene,
O mantilă pe sprincene
Şi gurița îmbinată ca un sîmbure în rodii.

Haina e mai mult o glumă aninată strîns pe şolduri;
Mîna, o minune mare,
Sufletul, o întrebare,
Inima, o biată rană, cu străpunsături de bolduri.

Dragostea e o poemă ce se cîntă întru sine;
Danțul e o frenezie.
Muzica, o bucurie
Ce străbate tot cuprinsul Andaluziei' divine.

Nu mai vreau să fie iarnă şi mizerii omeneşti.
Ci eternă primăvară,
Rîs şi sunet de chitară,
Spanie pe tot pămîntul şi castele ca-n poveşti.

Iar de-o fi să mor eu însumi, cel ce-s rupt din nemurire,
Să mă-ngroape la Grenada,
Ca să-mi cînte serenada
Singurul popor ce este tînăr în întreaga fire.

Azi, pe apa sa tăcută,
O pereche se sărută
Şi aruncă-un trandafir
Tristului Guadalquivir.

SEVILLA

în Sevilla e răcoare,
Sunt fîntîne cîntătoare,
E lumină şi sunt flori,
Visuri şi privighetori.

Vîntul poartă boarea lină
Din grădină în grădină
Şi minunile răsar
Din Gicalda-n Alcazar.

Pe la gratii, după baluri,
Fac poeţii madrigaluri
Şi rimează „andaluză"
Cu „madonă" sau cu „muză".

Carol Quintu, legendarul,
Şi-a mai îndulcit amarul,
Ascunzîndu-şi în Sevilla
Pe Oaria de Padilla.

Gondola imperială,
Da mărire ideală
Ostenitului amor
De pe vasul plutitor.

DIN MANUSCRISE

DOftA ESMERALDA LEAL

Şi de-aş putea să-ţi spun, fetica mea,
Tot farmecul şi taina dintr-o stea,

Şi de-aş putea să-ţi spun cîtă mîhnire
S-ascunde uneori într-o privire,

Tu poate-ai îndrăgi tristul acord
Din cîntecul poetului de nord.

Dar tu eşti spaniolă, hotărîtă
Să nu fii nici bătrînă, nici urîtă,

Ci pururea să crezi că ce-o mai fi,
E rest din obiceiul de-a iubi,

Iar cine cîteodată vrea să moară
E sigur că se naşte-a doua oară.

SIC TRANSIT

Ca o pasăre ce trece, către țări mai călduroase,
Peste cîmpuri, peste ape, peste văi, peste ninsori,
Astfel trec spre o viață mult mai dulce, mai frumoasă,
Fără dor, fără durere, fără visuri, fără nori.

Voi, ce rămîneți în urmă-mi, scuturind haina vieții,
Norod, nobili, tineri, gîrbovi, încă nu ați înțeles
Că-ntr-a sale buzunare dulcea floare-a dimineții
Fericirea, nu încape. Spuneți, nu ați înțeles?

Norod, ție-n astă lume nu ți-e dat să aibi nici haină,
Necum să aibi buzunare şi în ele fericiri...
Pentru tine fericirea e o nepătrunsă taină
Scrisă numai pentru-aceia ce au nobile simțiri.

Nobili, voi trudiți pămîntul zbîrnîind cîte un nume
înnegrit de mişelia celor cari l-au purtat
Și muriți strigînd că nu e om mai fericit pe lume
Decît cel născut în zdrențe şi în zdrențe îngropat.

Tineri şi bătrîni, voi tindeți unii către alții vecinie,
Tînărul murind de dorul de a deveni bătrîn,
Iar bătrînul, trist şi gîrbov, voind să rămîie sfeşnic
Spre a tot purta prin lume focul stinsului său sîn.

Deci, destul cu scuturarea hainei făr' de buzunare I
înțelegeți că al sorții cel mai neschimbat cuvînt
Este: Pentru cel cu suflet firea fericire n-are,
Pentru cel ce n-are suflet, firea n-are nici pămînt.

[PENTRU RAZELE DIN SOARE...]

Pentru razele din soare, ce vor calde să s-aştearnă
Pe un cîmp întins de gheață — iarna este un mormînt.

Pentru razele din ochii-ți, luna-ntreagă e o iarnă
Vecinie rece prin simțire, — caldă numai prin cuvînt.

Dacă însă sunt pe lume suflete ce port în ele
Primăvara — nu sunt raze pentru sufletele-acele.

[SUB A LUNEI BLÎNDĂ RAZĂ]

Sub a lunei blinda rază
Vino să te mai sărut,
Şi din ochiul tău pierdut
Să laşi lacrima să cază.

Supt a sufletului geană
Vino-n tainică poiană
Cu flori albe de mohor
Şi cu triste flori de dor.

Eu de ani întregi aştept
Să-mi prinzi tu la chiotoare,
Tu, cu mîna ta, o floare,
Ca să mor cu ea pe piept.

Azi, cînd sufletu-mi se scaldă
In dulci visuri despre tine,
In a trupului ruine
Bate inima mai caldă.

PE ALBUMUL SURORII SALE

Viaţa noastră-ntreagă e ca acest album,
In el ne scriu doi maeştri al vieţii noastre d

Ei scriu urmînd pe pagini a destinatei mersuri
Nenorocirea-n lacrămi, şi Fericirea-n versuri.

Eu dacă-aş duce mîna vreunuia din doi
Desigur numai versuri aş seri pe-aceste foi.

[SOARELE, CERESCUL SOL]

Soarele, cerescul sol,
Sărutîndu-te pe gură
Ți-a făcut o mușcătură
Ce te dă de gol.

însă n-a băgat de seamă
Nimeni, nici chiar mama ta.
Mie însă, spre-a uita,
Să-mi dai vamă
Dreptul de-a te săruta.

— De-ai fi mai domol, bădica,
Da-ți-aș vamă ce-aș vrea eu,
Dar ești iute ca un zmeu
Și viclean ca o pisică,
Și mi-i frică.

— Bine fată, pentru soare
Ți-ai făcut gurița floare
Și i-ai dat-o...
— Eu?... i-am dat-o?... Și-a luat-

[UN VÎNT DE MIAZĂNOAPTE...]

Un vînt de miazănoapte cu paşi de zmeu măsoară
Deserturile negre din graniţa cerească
Şi cînd şi cînd din ceruri pe codri se coboară
Huind... parcă oceanul ar curge pe o moară,
Ce-ar măcina sub pietre durerea omenească.
Scrîşnesc stejarii falnici, plecîndu-se pe laturi.
Zbor crăngile uscate şi se înfig pe haturi,
Puzderie de frunze din rovine adînci
Se spulberă şi umple spărturile din stînci.
Mor puii smulşi din cuiburi, iar păsărele mume,
Luate de vîrtejuri sunt răzleţite-n lume.
Şi-atîta groază vine din ceruri pe pămînt
Că tot pămîntul pare un profanat mormînt.

Pe-o rîpă-ntunecoasă, adîncă, fără fund,
Pe care pîrîiaşul mereu o tot mănîncă,
Şi din adîncă ce e o face mai adîncă,
Se pierde o cărare bătăturită-n prund.
Pornită de la rîpă ce pururea s-afundă,
Ea merge de s-ascunde în gîtul unei peşteri
Ce pare că-i cioplită de mii şi mii de meşteri
Anume ca s-o-nghită.

în peşteră e pace, mister şi întuneric.
Rar, cînd şi cînd, prin unghiuri reflexuri trădătoare,
Căzînd pe stalactite de-a pururi plîngătoare

Destăinuiesc viața acestui loc feeric.
Videnii îmbrăcate în țesături de raze;
Acorduri înecate în prelungiri de fraze
Pe care le rostește tăcerea vorbitoare
Și zgomotele surde ce-n humă nasc și mor,
Și miele de fire fantastice, ușoare,
Ce greerii le mișcă din unghiurile lor;
Și-apoi sfioase umbre de-nchipuiri nebune
Ce ochiul, cînd nu vede, în minte ni le pune,
Și toată nesfîrșita viață dintr-un vis
Ca într-un cap ce doarme aici parcă s-a-nchis.

[CA DOI PLOPI...]

Ca doi plopi strînși deasupra aceluiași izvor
Trăit-am c-un tovarăș prin care astăzi mor,
Un eu al firei mele, un suflet într-un altul,
Cu care-am fost prin timpuri și-am cunoscut înaltul.

In mine, ca-n orcare făptură omenească,
Natura despărțise de mult și cu încetul
Doi oameni: unul *omul* și celălalt *poetul.*
Pusese într-o formă și foc ceresc și iască.

Și dacă-ți scriu acuma, e ca să-ți dau [de] știre
Că tu murind, poetul în mine a murit,
Și singur ca un suflet lipsit de amintire
M-am stins, m-am isprăvit.

Zăpadă și urîtul, doi dascăli făr' de glas
Venit-au să aducă odăjdiele popii
Și chiar parcă de-acuma presimt răceala gropii.
Mi-e frig... vă las.

DECHEMBRIE

Pierzîndu-mă în lumea din vremile de-acum,
Ca bolnavul ce cată spre soarele ce-apune,
Mi-ntorc ochii spre tine, chip alb din vremuri bune,
Şi te-ntîlnesc şi-acuma ca-n cea din urmă oară,
Cînd m-aşteptai duioasă sub plopul de la drum,
Cu ochii blînzi şi umezi ca două nopţi de vară.

Tu, stinsă-n întunerec şi moartă pe vecie,
Mai e un colţ in lume in care eşti tot vie,
Şi dacă tu nu suferi şi nu mă mai iubeşti,
Eu pururea stau noaptea deştept pînă ce vine
O umbră-nsufleţită ce seamănă cu tine,
Şi-atunci adorm, căci dînsa eşti tu, o da, tu eşti 1

De ce te-ai dus şi unde? şi cînd ai să revii
Din pîcla cea greoaie a tristei vecinicii?
Şi oare reveni-vei aşa precum te-ai dus,
Cu dulcea-nduioşare a razei de apus?
Sau ochii tăi acuma, deprinşi în cer cu îngeri,
Zîmbi-vor fără suflet la ale mele plîngeri.

FANTAZIO

Rochiţa ta de catifea
Ascunde-aşa de multe,
Că dacă însăţi ai vedea
Ce bine-ţi şade fără ea
I-ai zice să m-asculte.

Cînd, goală, capul ţi-1 închini
Şi-ţi strîngi în braţe sînul,
Ai umerii atît de plini
Că-ţi vine lor să te închini
Ca Vinerii, păgînul.

Artistul care te-a cioplit
Cînd te-a visat pe tine
De dorul tău a-nnebunit
Şi,-aşa, nebun, cînd te-a sfîrşit
Atît erai de bine,
Că Dumnezeu a-ngălbenit.

[BINE-AI VENIT FECIOARĂ...]

Bine-ai venit fecioară, cu paşii mari şi falnici,
Cap tînăr de femeie pe umeri de statuie.
Atît îţi stă de bine cu ochii lungi şi jalnici,
Cu sîngele ce-n faţă sălbatec ţi se suie
Că Crist murind el însuşi ar fi sărit din cuie.

încremenire vie a gîndurilor mele,
Domniţă cu ochi negri şi zîmbet de copilă
Văd chipu-ţi de lumină cum tremură prin stele
Şi doru-ţi cum porneşte pe-o rază de la ele
Şi-n sufletu-mi coboară din sufletul tău milă.

De eşti tu pedepsită de-a pururea să tremuri
Pe-aceeaşi nenceputǎ şi nesfîrşită vale,
Coboară-te şi ia-mă spre-acele negre vremuri
Cu cîteva din stele, prietenele tale,
Căci singur intre oameni eu voi muri de jale.

MOARTEA

O, moarte, copilo cu ochiul fantastic,
Arată-te. Totul de ducă mi-am strîns.
Va plînge iubita în felul ei plastic...
Dar cine n-a plîns?

N-am nici o nădejde şi nici o căinţă;
Pornit din nimica, mă-ntorc în nimic,
Să cînte amicii un imn la ştiinţă...
Dar cine-i amic?

Aduceţi o ploscă cu vin de Barolo[1]
Şi daţi-mi ghitara să-mi uit de necaz;
Voi rîde, şi-a rîde chiar moartea de colo.
Dar ce e de haz?

„Urît şi durere" zicea Leopardi...
Durere de o parte, de alta mister,
Pe-un rug de ananghii viaţa te arde,
Şi pieri în eter.

Eterul şi dînsul se pierde-n contururi
A căror iluzii se-ntoarnă în noi
Tu singură, moarte, eşti legea de-a pururi
Şi legea de-apoi.

Roma, 1889

[DE VOI MURI...]

De voi muri de lipsa ta
Să nu mai cînţi precum cîntai
Cînd luna nopţilor de mai
Din cer ne binecuvînta.
Căci cînd cu degete pe clape
Vei căuta somnul uitării,
Veni-va vînt de peste ape
Şi-a şterge sunetul cîntării.

De voi trăi şi te-oi uita
Atunci să cînţi, precum cîntai,
Cînd luna nopţilor de mai
Din cer ne binecuvînta.
Căci poate vîntul de la munte
Va prinde sunetul cîntărei
Şi fîlfîind pe a mea frunte
Va şterge negura uitărei.

Atena, 92, sept.

[MAGDĂ, MAGDALINĂ...]

Magdă, Magdalină lină,
Nu te du-n ţară străină
Că te-i pierde-n ceea lume,
Ca o piatră
Aruncată
Pe-a talazurilor spume.

Albă, albă Magdalină,
Tu eşti singură de vină
Că in lungul depărtărei
Plîngi de mine,
Eu de tine,
Şi-amîndoi de dorul ţărei.

LA O FRUNZĂ

Frunză scuturată
Şi înstrăinată
De pe Vîrful crăngei, din bătrînul tei,
Cîţi creştini pe lume
Lacomi de renume,
N-au pus pentru tine mîna pe condei!

Tu prefaci orcare
Netedă cărare
Cu căzute frunze într-un ţintirim,
Şi în tot băietul
Tu deştepţi poetul
Ce dormea în pielea sa de anonim.

Un potop de versuri
Scrise fără ştersuri,
Fără remuşcare, drame, tragodii,
Ode, acrostihuri,
Stihuri, stihuri, stihuri...
O varietate rară de prostii.

Tu-l îndemni la toate,
Poate sau nu poate,

Şi, o biată frunză, tu îţi rîzi de-un om,
Mai cu seamă unde
Se mai şi ascunde
Patima de-a pune stihurile-n tom.

[CE-I MAI DULCE...]

**Ce-i mai dulce şi mai dulce
Decît sînul cald de mamă.
Vine puiul să se culce
Sub năframă.**

**Ea, cu mîna ei i-aşterne
Şi-l vrăjeşte la noroc,
Presărîndu-i pe sub perne
Busuioc.**

Atena, 92, sept.

GLYCERIA

**în faptul fragedelor zori
De pe Hymetta' se coboară
Glyceria c-un braț de flori,
C-un braț de flori la subsioara,
Ochi mari albaştri ce avea
Şi-atît de minunate gene
Că nuda Anadiomene
Le-ar fi luat drept o perdea.**

**Pe sub Acropole se scurg
La umbra înfocatei zile
Şi merg spre vecinicul amurg
Eroii de la Thermopyle.
La fiecare luptător
Ea dă un ram de balsamină,
Pe care dînşii o anină
De vîrful săbielor lor.**

**Dar întinzînd brațul spre ei
Se rupse peplul de pe umăr
Şi-atunci din sîn doi porumbei,
Atîta numai, doi la număr,
Umplură ochii fermecați
De-o aşa de dulce nebunie
încît în loc de bătălie
I-ar fi luat perşii legați.**

Atunci pentarhul Achelau
Văzînd primejdia în fată,
Găsi că porumbeii au
Pe guşa albă cîte-o pată.
Dar ea, Glyceria, zîmbea
Şi-i zise lui: „Tu ştii prea bine
Că pe Hymetta sunt albine:
De m-au muşcat, nu-i vina mea.

Bruxelles, aprilie 1893

UMBRĂ ŞI UITARE

Şi-ntinde umbra negura-i eternă,
Şi-ntr-însa piere forma trecătoare;
Poetu-şi pleacă tîmplele pe pernă,
Dar forma de sub tîmpla lui nu moare.

Uitare, tu, coboară-te din haos
Şi fă, ca umbra, forma să-nceteze...
Adoarme ! Iată-i mintea în repaos.
Dar nu: căci mintea-i are s-o viseze.

Zadarnic gîndu-ţi spre neant se suie,
Zadarnic speri în mîne şi alt mîne;
O, noule Macbeth ! uitare nu e
Decît sub stratul umedei tărîne.

QUARTA RIMA

O, toamnă, blinda mea suroră,
Cu ochii mari şi plini de gînduri,
Din care lume vii spre mine,
Din care stinsă, auroră?
Gîndirea mea, de printre rînduri,
Şi-ntinde aripa spre tine...
Oh, stai, opreşte-te o oră.

Şi-n fund de codri, pe cărare,
Sub umbra bolţilor de ramuri,
Vorbeşte-mi, cheamă-mă pe nume,
Şi dă-mi frăţeasca sărutare
Ce a legat din neam de neamuri
Pe cei dezmoşteniţi de lume
De trista ta înfăţişare.

O, surioară, surioară,
Ajută-mă să las pămîntul
Spre orizontul plin de soare,
întinde-ţi aripa şi zboară
Şi du-mă, cum ar duce vîntul
Ecoul unui glas ce moare,
Spre amintiri de-odinioară.

[STROFE STINGHERE]

Suflet vagabond, ce cauţi prin pustiul întuneric?
Ce durere te goneşte către umbra altor vremuri?
Totul seamănă cu totul: mersul timpului e sferic
Şi in picla-i friguroasă nu se cade tu să tremuri.

Ce cauţi tu în lumea asta
Alcătuită fără rost?
Iubirea ta îngroap-o, casta;
Ca dînsa cîte n-au mai fost.

[PE CIMPIA...]

Pe cîmpia *(cuvînt lipsă)* s-a uscat o biată floare,
În al cărei suflet tînăr tot parfumul s-a închis.
Lîngă dînsa, la tulpină, vremea noastră călătoare
A înmormîntat un vis.

Dulce vrajă din adîncul sufletului meu cuminte,
Cum să mă despart de tine, vreau să fug de vraja ta
Şi să prind întruchiparea poeziei mele sfinte
Înecată în durerea de-a iubi şi-a nu uita.

Vreau să uit cît eşti de dulce, patimă stăpînitoare,
Şi să fug de stăruinţa ce-n privirea ta o porţi,
Să te-ngrop la o tulpină, fără *(cuvînt lipsă)* şi fără soare,
Dacă nu mi-ar fi că-nvie inimele celor morţi.

[PLĂPÎNDĂ FLOARE DE SULFINĂ]

Plăpîndă floare de sulfină,
Amorul nostru a murit.
Se pleacă salcia-n grădină
Şi apa din izvor suspină
Că floarea n-a trăit.

S-a prins cîndva către apus
În zbor de două rîndunele,
Băteau din aripi tot mai sus,
Cu mîngîierea de-a fi dus
Iubirea lor pînă la stele.

Şi se-nălţau atît de mult
În setea lor de ideal,
Încît şi azi parcă ascult
Vibrările acestui cult
(Cuvînt lipsă) de nereal.

Dar a murit bietul amor,
Că prea era nepămîntesc.
Şi-atît de mult îmi este dor
De rîndunelele în zbor,
Că parcă tot le mai iubesc.

[DE NE-AM IUBIT...]

De ne-am iubit cu dor de frate şi de soră,
Eu amăgit, şi tu, iubito, nereală,
E că erai cea mai splendidă auroră,
Cea mai tîrzie auroră boreală.

Şi semănai atît de mult cu o lumină
Ce tremurînd mă cheamă pururi către soare,
încît m-ai înşelat fără să aibi vreo vină,
Şi de te-ai dus, e pentru că eşti călătoare.

DE S-AR PUTEA

Dac-aş putea să-ţi spun, deschis
Minunile din ochii tăi,
Ai crede că priveşti un vis
Visat de omul cel dintăi
Culcat în pajişte de flori,
La umbra unui trandafir,
Sub veghe de privighetori
Şi adiere de zefir.

Dac-aş putea să-ţi spun curat
Că te iubesc şi-s fericit,
Că sufletu-mi s-a luminat
Şi iarăşi am întinerit,
Atît de bine ţi-aş vorbi
Şi-atît de cald te-aş săruta,
încît ai crede că-a iubi
E poate şi-n puterea ta.

NU MAI PRICEP

Am fost atîta vreme singur
Din cel mai depărtat trecut,
încît, cînd ai venit acuma,
Nu te-am recunoscut.

Şi totuşi, te aştept de-atuncea,
Te cuget şi te simt că vii,
Ca inspirarea fericită
Şi rima unei poezii.

Dar te doream cu ochi albaştri,
Cu păr bălai şi suflet viu
Şi cînd te văd cu ochii negri
Şi părul castaniu,

Nu mai pricep ce judecată
E-n bietul suflet omenesc
Şi după care lege nouă
Mă iau si te iubesc.

MORMINTE

în cîmpul fără adăpost
Mormintele clipesc la stele.
De unde vin şi cine-au fost
Sărmanii care dorm în ele?

Drumeţule, ce pari grăbit,
Opreşte-te şi ia aminte
Că nu e nimene scutit
De soarta celor din morminte.

[DE LA BRAŞOV LA FELDIOARA]

De la Braşov la Feldioara
Feciorul stă şi stă fecioara
Ieşiţi întru întîmpinare
Cu flori, cu pîine şi cu sare.

Şi pedestraşi şi călăreţi
Privesc cu ochii lor isteţi
Un general cu doi băieţi
Ce merg în fruntea oştilor
Pe drumul drept al foştilor
Stăpîni pe-acest aşezămînt,
Din strămoşescul lor pămînt.

— „Copiilor, aţi priceput
Ce-a fost pe-aicea în trecut?"
— Au fost strămoşii noştri mari,
Izvodul de legionari
Ce-au biruit şi-au semănat
Putere de la împărat,
De s-a dospit în sfînta glie
O viitoare Românie
Cu graniţele *(cuvinte lipsă)*
Din Val în Valul lui Traian.[1]

[O, PATRIE!...]

O, Patrie ! Acum te ştiu,
Te înţeleg şi te iubesc,
Tu ai suflare de om viu
Şi port şi cuget românesc.

Tu nu mai eşti o vorbă-n vlnt,
Căci tu eşti gindul tutulor,
Cum este fulgerul In nor
Şi Înţelesul în cuvînt.

In pieptul tău inima bate
Zvicnindu-ţi sîngele in vine
Iar inimele noastre toate
Răspund bătăilor din tine.

Clnd îţi avînţi acum feciorii
Peste prăpăstii şi corhane,
Din fundul anilor de glorii
Ies umbrele daco-romane.

Şi fruntea lor se luminează,
Şi-şi iau bătrlnii iar avîntul
Văzînd o naţie vitează
Ce-şi cere înapoi pămîntul.

O, Patrie ! Te port în mine
Izbucnitoare de putere,
Cum poartă sufletul în sine
Speranța de reînnoire.

TRADUCERI

LEOPARDI

SEARA ZILEI DE SĂRBĂTOARE

Dulce şi limpede e noaptea şi fără vînt
Şi liniştită se odihneşte luna peste acoperişuri
Şi prin grădini şi de departe arată ochiului
Munţii senini. O, draga mea,
Tăcerea a coprins drumurile, şi prin balcoane
Rar se iveşte lumina lămpei de noapte;
Tu dormi: te-a cuprins uşorul somn
In pacea odăilor tale; şi nu te atinge
Nici o grijă; şi nu ştii, nici nu gîndeşti
Ce rană mi-ai deschis în mijlocul pieptului.
Tu dormi; eu ies să mă închin înaintea acestui cer,
Ce apare atît de blînd, şi înaintea atotputernicei naturi
Care m-a deprins cu durerea. Ţie îţi neg speranţa,
îmi zise — chiar speranţa! şi să nu strălucească
Ochii tăi de nimic alta decît de plîns.
Această zi fu mare: acum odihneşte-te
Pe umbra petrecerilor; poate-ţi vei aminti
în somn la cîţi azi ai plăcut, şi cîţi
Ţi-au plăcut ţie; eu nu, nu sper
Să apar în minte-ţi. Mă întreb numai
Cît am încă de trăit şi cad la pămînt,
Şi strig şi mă înspăimînt. O, groaznice zile
In aşa de tînără vîrstă! Vai, şi nu departe
în cale aud cîntecul singuratic
Al muncitorului care se întoarce noaptea tîrziu,
După petreceri, la sărmana-i locuinţă;

Şi crud mi se strînge inima,
G-îndindu-mă că totul în lume trece
Şi aproape nu lasă urmă. Iată, s-a dus
Ziua de sărbătoare şi sărbătorii urmează
Ziua obicinuită, şi timpul ia cu sine
Orice întîmplare omenească. Unde mai e acum răsunetul
Anticelor popoare? unde e strigătul
Străluciţilor noştri străbuni, şi marele imperiu
Al măreţei Rome şi armele şi zgomotul
Ce umplu lumea şi oceanul?
Totul e pace şi tăcere şi totul se odihneşte
In lume, şi mai mult de dînşii nu se vorbeşte.
în copilăria mea, cînd se aştepta
Cu nerăbdare ziua de sărbătoare, ori mai pe urmă
După ce trecuse, eu, îndurerat veghind,
îmi lăsam capul pe perne; şi noaptea tîrziu
Un cîntec ce se auzea pe drumuri
îndepărtîndu-se şi murind încetul cu încetul
Ca şi acum îmi strîngea inima.

CĂTRĂ LUNĂ

O, fermecătoare lună, eu îmi aduc aminte
Că acum un an veneam pe dealul acesta
Plin de nelinişte să te privesc îndelung:
Iar tu atîrnai atunci deasupra pădurii,
Precum atîrni ş-acuma, scăldînd-o în lumină.
Dar chipul tău limpede apărea ochilor mei
înnorat şi tremurător de plînsul
Ce-mi izvora sub gene, de chinuită ce
Era viaţa mea: şi e încă ş-acuma nu se schimbă,
O, dulcea mea lună! Şi cu toate astea îmi place
Să-mi aduc aminte, şi să socotesc vîrsta
Durerii mele. Oh, cît este de dulce
în vremea tinereţei, cînd e încă lung
Drumul speranţei şi scurt al memoriei,
A-ţi aminti despre trecutele lucruri,
Cu toate că sunt triste şi că durerea e vie.

CĂTRĂ SINE ÎNSUŞI

De-acum te vei odihni pentru totdeauna,
Ostenita mea inimă. Pieri şi cea din urmă înşelăciune,
Pe care o credeam eternă ! Pieri! Simt prea bine,
în noi de dulci iluzii
Nu numai speranţa, dar şi dorinţa s-a stins.
Odihneşte-te pentru totdeauna. Destul
Ai palpitat. Nimic pe lume nu merită
Să te mişte şi nici e demn de suspine
Pămîntul. Viaţa nu-i decît urît şi amărăciune,
Alta nimic; şi noroi e lumea.
De-acum te linişteşte. Deznădăjduieşte
Pentru cea din urmă oară. Firii noastre de la soartă
Nu-i este dat decît a muri. De-acum dispreţueşte-te
Pe tine, natura, urîta putere,
Care, ascunsă, spre obştească pagubă domneşte,
Si infinita vanitate a totului.

INFINITUL

De-a pururi dragă îmi fu singurateca colină
Şi gardul acesta, ce din atîtea părţi
Răpeşte ochiului priveliştea ultimului orizont, —
Dar stînd şi privind, îmi răsar în minte
Nesfîrşite spaţiuri dincolo de cel văzut, şi tăceri
Supraomeneşti, şi liniştea cea mai adîncă;
Puţin încă şi s-ar înspăimînta inima.
Şi cum aud vîntul sunînd printre pomi,
Eu aseamăn în ruine nemărginite acea tăcere
Cu glasul acesta: şi-mi amintesc vecinicia,
Şi vremile duse şi pe cea vie de astăzi,
Şi zgomotul ei. Astfel în această
Imensitate se îneacă gîndirea mea;
Şi-a mă îneca în această mare mi-e dulce.

CĂTRĂ SILVIA

Silvio, îţi mai aduci tu aminte
De-acel timp al vieţei tale muritoare
Cînd frumuseţa strălucea
In ochii tăi rizători şi fugarnici,
Şi tu, mulţumită şi gînditoare, ţărmurile
Tinereţei treceai?
Răsunau liniştitele
Odăi şi drumurile dimprejur
De lungul tău cîntec,
Atunci cînd pornită pe lucru
Şedeai, părînd mulţumită
De nehotărîtul viitor ce aveai în minte.
Era în luna parfumatului mai: şi tu obicinuiai
Astfel a-ţi petrece ziua.
Eu lăsînd adesea
Plăcutele studii şi ostenitele cărţi
Cu cari se trecea timpul meu de-atunci
Şi cea mai bună parte din mine,
Din balcoanele caselor părinteşti
Ascultam sunetul glasului tău
Şi mişcarea harnicei mîni,
Ce, ţesînd, alerga pe pînză.
Admiram cerul senin,
Drumurile aurite de soare şi gradinele,
Ş-apoi marea de departe, ş-apoi munţii.
Graiul omenesc nu poate spune
Ce simţeam eu atunci,
Ce gîndiri suave,
Ce speranţe, ce deplină Înţelegere, o, draga mea Silvie !
Cum reapărea atunci
Viaţa omenească şi soarta!
Cînd îmi amintesc de-atîta speranţă pierdută,
O durere mă coprinde
Crudă şi nemîngliată
Şi sufăr din nou de nenorocirea mea.
O, natură, o, natură,
De ce nu dai mai tîrziu
Aceea ce atunci făgăduieştî? de ce aşa de mult
îţi înşăli copiii?

Mai-nainte ca iarna, iarba să usuce,
De necunoscută boală doborîtă,
Tu mureai, prea dulcea mea. Şi nu vedeai
Floarea anilor tăi;
Nu-ţi încălzea sufletul
Dulcele laude ale părului tău negru,
Or ale privirilor înamorate şi tăcute;
Şi nici vorbeau cu tine sărbătoarea
Soaţele tale de amor.
Peste puţin pierea
Şi dulcea mea speranţă; vieţei mele
Soarta de asemeni negă
Tinereţea. Ah I şi cum te-ai dus,
Cum te-ai dus,
Tovarăşă scumpă a primei mele vîrste,
De-a pururi plînsa mea speranţă!
Aceasta este lumea? acestea sunt
Farmecele, amorul, faptele, întîmplările
Despre cari atîta vorbeam împreună?
Aceasta este soarta neamurilor omeneşti?
Cînd apăru adevărul,
Tu, sărmană, căzuşi; şi cu mîna întinsă
Arătai de departe moartea rece
Şi un mormînt deschis.

CÎNTECUL DE NOAPTE AL UNUI PĂSTOR RĂTĂCITOR DIN ASIA

Ce faci tu, lună, în cer? spune-mi, ce faci,
Tăcută lună?
Răsai seara şi te tot duci,
Contemplînd pustiurile; apoi te ascunzi.
Nu eşti încă sătulă
De-a bate vecinicele drumuri?
încă nu ţi s-a urit, încă mai doreşti
A privi îndelung aceste văi?
Se aseamănă cu viaţa ta
Viaţa păstorului.
Se scoală dimineaţa in zori,
îşi mişcă turma spre cimp, şi vede

Turme, fîntlni şi ierburi;
Apoi, ostenit, se odihneşte înspre seară;
Alta nimic nu aşteaptă.
Spune-mi, lună: la ce foloseşte
Păstorului viaţa sa,
Şi viaţa ta, ţie? spune-mi: spre ce tinde
Scurta mea rătăcire pămîntească,
Cursul tău nemuritor?
Sărman bătrîn, alb, neputincios,
Pe jumătate gol şi discuit,
Cu grea sarcină în spinare,
Pe munţi şi pe văi,
Prin pietre ascuţite şi nisip gros şi mărăcini,
Pe vînt, pe furtună şi cînd arde
Namiezul şi cînd apoi îngheaţă,
Aleargă, aleargă, gîfîie,
Trece pîraie şi bălţi,
Cade, se ridică şi din ce în ce grăbeşte
Fără odihnă or întremare,
Sfîşiat, plin de sînge, pînă ce ajunge
Acolo unde calea
Şi chinul acesta ţinteşte:
Prăpastia spăimîntătoare, nemărginită,
în care căzînd, uită totul.
Lună fecioară, astfel
E viaţa muritoare.
Omul se naşte în munci
Şi naşterea e primejdie de moarte.
Cunoaşte durerea şi chinul
înainte de orce; şi de la-nceput chiar
Mama şi tatăl
Prind a-l mîngîia că s-a născut.
Şi cu cît creşte,
Şi unul şi altul îl ajută, şi astfel tot mereu
Cu fapte şi cu vorbe
Caută să-i facă inimă,
Şi să-1 mîngîie de umana soartă:
Altă slujbă mai plăcută
Nu se face copiilor de către părinţi.
Da' de ce să dai la lumină,
De ce să sprijini în viaţă

Pe cine apoi trebuie mîngîia de aceasta.
Dacă viaţa e nenorocire,
De ce noi s-o-ndurăm?
Neprihănită lună, astfel
Este soarta muritoare,
Dar tu muritoare nu eşti,
Şi poate de vorba mea puţin îţi pasă.
Şi totuşi tu, singurateco, de-a pururi călătoareo,
Ce atît de gînditoare eşti, tu poate înţelegi
Acest trai pămîntesc,
Chinul şi suspinul nostru ce să fie;
Ca să fie acest „a muri", această din urmă
Ofilire a feţei*,
Şi a pieri de pe pămînt, şi a lipsi
Orcărei vechi şi scumpe deprinderi,
Şi tu, desigur, înţelegi ascunsul
Pentru ce al lucrărilor şi vezi folosul
Dimineţei, al sărei,
A tăcutei, nesfîrşitei treceri a vremii.
Tu ştii, tu, desigur, cărui dulce amor
Surîde primăvara,
Cui foloseşte arşiţa şi ce aduce
Iarna cu gheţurile sale.
Mii de lucruri ştii tu, mii descoperi,
Din cîte sunt ascunse bietului păstor,
Adesea cînd îndelung te privesc
Stînd aşa de mută în cîmpul pustiu,
Ale cărui depărtate margini se-mbucă în orizont,
Sau cînd mă urmăreşti treptat, treptat,
Cum eu călătoresc cu turma;
Şi cînd admir cum stelele ard în cer,
îmi zic în mine glndind:
De ce atîtea făclii?
Ce face nesfîrşitul aer şi acel adînc
Senin nemărginit? ce înseamnează
Această singurătate imensă? şi eu ce sunt?
Astfel judec în mine: şi despre locaşul
Prea întins şi măreţ,

* Incomparabila frumuseţe a lui *„questo supremo scolorar del sembiante"* nu se poate traduce (D.Z.).

Şi despre nenumărata familie
Ş-apoi despre atîta muncă, atîta mişcare
A orcărui ceresc sau pămîntesc lucru,
Ce se-nvîrteşte fără odihnă
Spre a se întoarce vecinie de unde a plecat.
Nici o menire, nici un scop
Eu nu pot ghici. Dar tu, desigur,
Tînără nemuritoare, cunoşti totul.
Eu numai atît cunosc şi simt
Că din vecinica alergătură,
Din şubreda mea făptur„ă
Vreun bine sau mulţumire
Vor fi avînd poate alţii; pentru mine viaţa.
O, turmă ce te odihneşti, ferice de tine
Că mizeria ta tu nu ţi-o cunoşti:
Cît aş vrea să fiu în locu-ţi!
Nu numai fiindcă de durere
Aproape liberă trăieşti;
Că orce necaz, orce daună,
Orce spaimă numaidecît uiţi;
Dar, mai mult, fiindcă ţie nu ţi se urăşte niciodată.
Cînd odihneşti la umbră, pe iarbă,
Tu eşti liniştită şi mulţumită
Şi mare parte a anului
O petreci fără urît, astfel.
Şi eu stau pe iarbă la umbră,
Dar supărarea îmi încurcă
Mintea; şi parcă un pinten mă-mpunge,
Aşa că, şezînd, sunt mai departe ca oreînd
De a găsi pace şi odihnă.
Şi totuşi nimic nu doresc
Şi pîn-aci n-am de ce mă plînge.
De ce şi cît te poţi tu bucura
Nu pot spune; dar norocită eşti.
Eu şi de bucurat mă bucur puţin,
Draga mea turmă, dar nu numai de asta mă tînguiesc.
Dacă tu ai putea să vorbeşti eu aş întreba:
Spune-mi: pentru ce
Stînd tihnit la odihnă,
Mulţumit e orice dobitoc;
Pe cînd pe mine, cînd mă odihnesc, m-apucă urîtul?

Poate dacă aş avea aripi
Să pot zbura pe nouri
Şi să pot număra stelele una cîte una,
Sau ca tunetul să rătăcesc din pisc în pisc,
Aş fi mai fericit, dulcea mea turmă,
Mai fericit aş fi, candidă lună,
Sau poate rătăceşte departe de adevăr,
Privind soarta altuia, gîndirea mea:
Poate că sub orice formă sau în orice
Stare ar fi, în staul sau în leagăn,
E funestă, cui vine în lume, ziua naşterii.

LUNA APUNE

Precum în singurateca noapte
Peste cîmpuri argintii şi peste ape,
Acolo unde adie vîntul
Şi umbrele depărtate
Iau mii de forme neînţelese
Şi de obiecte înşelătoare
Printre pîraie liniştite
Şi ramuri şi garduri şi coline şi vile;
Ajunsă la marginea cerului,
Dincolo de Apenini sau de Alpi,
Sau în adîncul sîn al Mărei Tirrene,
Se coboară luna şi se ofileşte totul;
Pier umbrele şi întunericul învăluie
Valea şi muntele,
Oarbă noaptea rămîne,
Şi cîntînd cu dulce viers,
Căruţaşul salută
Ultima licărire a fugacei lumini;
Astfel se risipeşte şi astfel lasă
Viaţa muritoare, tinereţea.
In fuga se duc umbrele şi imaginile
Dulcelor înşelăciuni; şi de-abia mai vin
Depărtate speranţe
Pe cari se reazemă natura muritoare.
Părăsită, întunecoasă
Rămîne viaţa. Străbătînd-o cu privirea,

Zadarnic nedumeritul călător,
Cu cît mai mult înaintează,
Caută scopul drumului;
Şi vede că lăcaşul oamenilor îi este străin,
Şi străin e el însuşi în lume.
Prea fericită şi uşoară
Soarta noastră mizerabilă
Păru în cer — dacă tinereţea,
In care totuşi orce bine e rodul a mii de osteneli,
Ar dura tot cursul vieţei,
Prea dulce-ar fi menirea
Fiecărui animal la moarte,
Dacă în mijlocul căii
Nu i s-ar fi dat bătrîneţea,
Mai grea chiar decît teribila moarte.
Iscodire demnă
De minţi nemuritoare, cel mai rău
Din toate relele, găsiră zeii
Bătrîneţea, în care dorinţa
Rămîne întreagă, speranţa stinsă,
Seci izvoarele plăcerei, nevoile
De-a pururi crescînd şi mulţumirea niciodată.
O, voi, plaiuri şi ţărmuri,
O dată căzută splendoarea ce în apus
Arginta vălul nopţii,
Nu veţi rămînea mult timp încă
Orfane: de ceelaltă parte
In curînd veţi vedea cerul
Albindu-se din nou şi răsărind zorile.
In urma lor va veni soarele
Şi strălucind jur împrejur
Cu putemicele-i flăcări,
Va acoperi străveziele cîmpuri
Cu valuri de lumină.
Dar viaţa muritoare, după ce frumoasa
Tinereţe s-a dus, nu se mai colorează
Niciodată cu altă lumină, nici cu altă auroră.
Văduvă rămîne pînă la sfîrşit; şi nopţii,
Ce întunecă vremile duse,
Sfîrşit zeii puseră mormîntul.

PRELUDIU

Urăsc uzata poezie: ea îşi dă
Cu înlesnire moile şolduri vulgului
Şi fără bătăi de inimă, sub obişnuitele sărutări,
Se întinde şi doarme.

Mie daţi-mi strofa vioaie, ce saltă
Sub aplauze şi cu ritmic picior în coruri:
Oprind de-o aripă în zbor, ea se-ntoarce
Şi luptă să scape.

Astfel, sub îmbrăţişările unui silvan înamorat
Se luptă o bacantă pe ninsul Edone[1]:
Mai fermecătoare, slnurile pline
Saltă apăsate,

Şi se amestecă sărutări şi strigăte pe aprinsa
Gură: rîde marmoreea frunte
La soare: displetit în lungi unde, părul
Tremură în vînt.

FANTAZIA

Tu vorbeşti; şi, ademenit molcomul glas
De zefirul dulce, se lasă sufletul
Graiului tău pe undele legănătoare,
Şi spre necunoscute ţărmuri pluteşte.

Pluteşte în caldul apus de soare,
Ce rîde albastrelor singurătăţi:
între cer şi mare albe pasări zboară,
Insule verzi trec,

Şi pe primejdioase virfuri strălucesc templele
De candidă marmoră în roşiatecul apus,
Chiparoşii ţărmului sună din ramuri,
Şi mirţii parfum răspîndesc.

Râtăctşte departe parfumul pe adieri de mare,
Şi se amestecă cu molcomul cîntec al pescarilor,
Pe cînd o corabie în faţa portului fîlfîie
Strîngîndu-şi roşele pînze.

Văd copile coborînd de pe Acropoli
în lung şir; şi au albe, frumoase pepluri,
Cununi poartă pe cap, în mîini ramuri de laur,
întind braţele şi cîntă[1]...

înfigînd suliţa în pămîntul strămoşesc,
Sare pe ţărm un om splendid în arme;
Să fie oare Alceu[2] întorcîndu-se din bătălii
La fecioarele lesbiene?

LA IZVOARELE CLITUMNO

„Huic albi, Clitumne, greges et maxima taurus
Victima, saepe tuo perfusi flumine sacro,
*Romanos ad templa deum duxere triumphos". *[1]*
(Virg. G., II, 146)

De sus de la munte, ai cărui frasini negri
Se leagănă murmurînd în vînt şi răspîndesc
Departe prin aer miros sănătos de păduratec
Jaleş şi de cimbru,

* „Aici, Clitumne, stropite în rîul tău sacru, turmele albe şi taurul, suprema jertfă, au purtat adesea la templele zeilor trofeele romane" (lat.) Virgiliu, *Georgice,* II, 146.

Se coboară în umedul amurg, o, Clitumno,
Către tine turmele: în unda ta
Flăcăul umbru nevolnica oaie
îşi scaldă, pe cînd

Către dînsul, de la sînul mamei arsă de soare,
Ce desculţă stă lîngă casă şi cîntă,
Un copil se întoarce şi cu obrazul
Plin surîde.

Gînditor tatăl, cu piei de capră
Acoperit pînă la brîu, ca faunii antici,
Stăpîneşte carul văpsit şi puterea
Frumoşilor junei,

A frumoşilor junei cu pieptul voinic,
Mîndri pe cap cu coarne lunate,
Blînzi la privire, albi, cum îi erau dragi
Dulcelui Virgiliu.

Iar pe Apenini norii posomoriţi
Fumegă: mare, austeră, verde,
De pe munţi ce în cercuri treptat se coboară,
Umbria priveşte[2].

Salve, Umbrie verde, şi tu divinitate a limpedei
Flntîni Clitumno ! îmi simt în inimă
Antica patrie, şi pe fruntea aprinsă fîlfîindu-mi
Zeii italici.

Cine pripăşi umbrele plîngătoarei sălcii[3]
Pe ţărmurile sacre? Te răpească vîntul
Apeninului, o arbor molatec, iubitor
De umile temple[4]!

Aci să lupte cu iarna, murmurînd tainice poveşti,
Stejarul verde purtător de primăvară,
Al cărui trunchi cu veselă tinereţe
Iedera îl îmbracă:

Aici să steie deşi, împrejurul izvorului,
Chiparoşii, sentinele gigantice;
Iar tu, la umbră, tu să cînţi dureroase
Cînturi, o, Clitumno.

O, tu, martur a trei imperii[5], spune-ne
Cum tăcutul umbru, crîncen în lupte,
A trebuit să se supuie hastatului velit,
Şi puternica Etrurie să crească;

Spune cum apoi, peste oraşele unite[6],
Trecînd"muntele Cimin[7], cu grabnici paşi
Se coborî Gradivo[8], împlîntînd semnele
Mîndre ale Romei.

Dar tu[9], deopotrivă la toţi trebuitor,
Zeu italic, tu, impăcai pe învingători cu învinşi,
Şi, cînd tună punica furoare[10]
De la Trasimen[11],

Prin peşterile tale răsună un strigăt,
Pe care cornul răsucit îl buciumă din munţi:
„O, tu[12], cel ce paşti boii lîngă Mevania[13]
întunecoasă,

Tu, cel ce ari corhanele de pe malul
Stîng al Narului[14] şi tu care dobori
Pădurile verzi de pe Spoleto[15], or în războinica
Todi[16] petreci,

Lasă boul gras în stuf, lasă
Juncul roşcat în mijlocul brazdei, lasă
Despicătoarea în stejarul povîrnit, lasă
Nevasta la altar,

Şi aleargă, aleargă, aleargă ! cu securea
Aleargă şi cu săgeata, cu măciuca şi cu lancea:
Aleargă ! căci ameninţă crudul Annibal
Penaţii italici."

Ei 1 şi cum rîse strălucitorul soare
Prin aceste gîturi de munţi, cînd
îi văzu urlînd şi dărîmînd în fuga
înaltul Spoleto,

Pe maurii cruzi şi caii numidici,
într-o amestecătură obscenă, şi deasupra lor
O ploaie de fier, valuri de untdelemn aprins,
Şi cîntecele victoriei[17]!

Acum totul tace. în limpedea fîntînă
Privesc vîna subţire cum se urcă:
Tremură, şi cu o uşoară gîlgîire descrie
Oglinda apei.

Rîde în fund o mică pădure
întinzîndu-şi imobilă ramurele: jaspul
Pare că în legănătoare smoruri se amestecă
Cu ametista,

De safir par florile; şi au
Reflexurile rigidului diamant,
Şi strălucesc reci, şi cheamă către tăcerile
Verdelui fund.

Pe poalele munţilor şi la a stejarilor
Umbră cu rîuri, o, Italie, e izvorul poezielor tale[18].
Trăiră nimfele, trăiră: şi un ceresc
Aşternut este acesta.

Răsăreau subţiratece în udele veşminte
Albastrele naiade şi în liniştea serei
Chemau cu glas mare pe oacheşele surori
De la munte,

Şi învîrteau la jocuri sub luna
Răsăritoare, vesele cîntînd în cor
Nemuritorului Janus cum îl birui
Amorul Camesenei[19].

El din ceruri, dînsa fată voinică de pe acele
Locuri: avură drept pat Apeninul fumegător:
Acoperiră norii măreţul lor amor, şi se născu
Gintea italică[20].

Acum totul tace, o, văduve Clitumno,
Totul: din nenumăratele tale temple, unul singur
Iţi mai rămîne şi pe acela, zeu făgăduit,
Tu nu-1 locuieşti[21].

Şi stropiţi de riul tău sacru,
Taurii, mîndre victime, nu mai duc
Trofee romane la strămoşeştele temple: Roma
Nu mai triumfă l

Nu mai triumfă, de cînd un galileu
Cu părul roşu[22] se urcă în Capitol,
Ii aruncă în braţe o cruce, şi-i zise
— Poart-o, şi servă[23].

Fugiră nimfele să plingă, ascunse
Prin rîuri, şi prin grote materne,
Şi, tlnguindu-se, se împrăştiară ca
Norii la munţi.

Cînd o ciudată mulţime, printre albele
Ţemple prădate şi sfărîmatele colonade,
Înainta domoală, în saci negri îmbrăcata,
Mormăitoare[24],

Şi peste cimpurile răsunătoare de munca
Omului şi colinele martore de mărirea trecută,
Se făcu pustiu, iar pustiul se chemă
împărăţia lui Dumnezeu.

Ridicară lumea de la sfintele pluguri, o răpiră
Bătrinilor părinţi nerăbdători, tinerelor neveste,
Pe orunde divinul soare binecuvînta,
Ei blestemau:

Blestemau bunurile vieţei
Şi ale amorului şi bîiguiau groaznice
Legături de durere cu Dumnezeu
Pe rîpi şi prin peşteri:

Coborîră beţi de chinuri
în oraşe, şi în fricoase danturi
Cerură în' genunchi crucifixului, ei, necredincioşii,
Să fie despreţuiţi.

Salve, o, suflet omenesc ce senin stai
Pe malurile Ilisului[25], întreg şi drept pe încîntătoarele
Ţărmuri ale Tibrului! negrele zile trecură,
Redeşteaptă-te şi domneşte[56].

Iar tu, milostivă mamă de junei neîntrecuţi
în răsturnarea brazdei şi căratul maldărului,
Şi de mînji sălbateci rînchezători în război,
Italie mamă,

Mamă de holde, şi de vii şi, de legi eterne,
Şi de frumoase arte ce îndulcesc viaţa,
Salve! eu cîntecele anticei glorii
Ţie reînnoiesc[87].

Aplaudă versul munţii şi pădurile şi apele
Umbriei verde: în faţa noastră, fumînd
Şi îmbiind la noi industrii în naştere,
Fluieră aburul.

NOTE ŞI VARIANTE

FĂRĂ TITLU

Buc, 1883, Tipografia St. Mihalescu, str. Covaci 14

Este primul volum literar al scriitorului şi are un subtitlu: *Poeme ţi Nuvele.* I se poate determina foarte exact data apariţiei — 15 martie 1883 — după anunţul din *România liberă* unde Duiliu Zamfirescu era redactor. Difuzarea s-a făcut într-un mod oarecum diferit de al altor cărţi: autorul şi tipografia expediau volumele la librării şi chioşcuri, dar vînzarea se făcea şi direct, către cumpărătorii obişnuiţi, evidenţa desfacerii fiind ţinută cu ajutorul unor foi special imprimate, de tipul listelor de subscripţie sau de abonamente. (Mai multe lucrări ale poetului, chiar din perioada romană vor fi scrise pe astfel de foii) Ziarul *R.I.*, care se tipărea în aceeaşi tipografie, va publica în numere la rînd anunţuri despre apariţia volumului, avînd caracterul unor reclame publicitare, cu un text ca următorul: „O carte înnemerită pentru premii, mai cu seamă în şcoalele secundare".

Tipărirea volumului s-a făcut, prin urmare, pe socoteala autorului şi pe baza unui aranjament cu tipografia, elocvent pentru genul de editare în epocă. Scriitorul a renunţat, pentru celelalte cărţi — cu excepţia volumului de poezii *Pe Marca Neagră* (1919) — la astfel de experienţe, probabil costisitoare, şi a recurs la serviciile editorilor consacraţi din epocă: Socec, Carol Miiller etc.

Volumul, cu o prezentare grafică îngrijită, e în formatul 14/22 cm şi are 206 pagini, din care o parte, *poemele,* ocupă primele 60 de pagini; partea a doua cuprinde lucrări de proză, însă nu numai *nuvele,* cum arată titlul ei, ci şi schiţe, note de drum, cugetări.

Volumul, dedicat mamei poetului, se deschide cu o întreagă poezie, cea intitulată *Mamei;* abia apoi urmează ciclurile de poeme şi nuvele, marcate prin cîte o pagină albă.

Sumarul părţii de *poeme* este cel reprodus şi în ediţia prezentă.

Poeziile au apărut în *Literatorul* în perioada 1880—1883, cu cîteva excepţii, introduse direct în volum (sau poate publicate anterior în reviste ce nu ne sînt cunoscute). De altfel, Duiliu Zamfirescu a compus volumele sale în mare parte din lucrări publicate mai întîi în presă, atît poezii şi nuvele, cît şi romane.

P- 3 **MAMEI**

Lit., I, 9, 16 mart. 1880.
In *Lit.* titlul este: *Dedicaţie. Mamei mele*

Lit., I, 4, 10 febr. 1880.

Este poezia considerată drept debutul literar al lui Duiliu Zamfirescu, cu toate că poetul publicase şi alte lucrări chiar cu trei ani înainte. O discuţie mai largă în jurul ei se impune, atît pentru că s-a aflat de mai multe ori în centrul unor vii dezbateri, cît şi pentru că, prin intermediul ei, se aduc interesante amănunte cu privire la perioada de început a lui Duiliu Zamfirescu.

Al. Macedonski recomandă poema, la apariţie, într-o entuziastă şi generoasă notă însoţitoare:

„Avem de introdus astăzi un nou nume în arena publicităţii literare: Duiliu Zamfirescu, a cărui admirabilă poezie o dăm mai jos. D. Zamfirescu e tînăr şi nu vom zice despre d-sa că *promite.* Prin această poezie face însă ceva mai mult; se afirmă ca poet într-un mod strălucit. Suntem fericiţi că *Literatorul* este pus astfel în poziţiune de a se înzestra cu una din acele producţiuni literare ce ne asigură că într-un timp apropiat o nouă eră se va deschide, eră poate mult mai frumoasă decît aceea pe care a făcut-o să nască neuitatul Eliade.

Bizară coincidenţă a lucrurilor omeneştii Un Zamfirescu cade zdrobit de povara decepţiunilor, cenuşa lui s-a răcit, şi un alt Zamfirescu, talent mai suav, mai dulce şi mai puternic, este azi gata să-i ia locul, gata să ne farmece auzul în limba armoniei şi să ne legene cugetările în murmurul valurilor mării izbindu-se în cadenţă de clasicile stînci ale Heladei.

Fie ca cel puţin pe acesta descurajarea să nu-1 atingă şi mizeria să nu vie într-o zi să întunace orizontul vieţii sale.

Vail Acum că am scris aceste rînduri parcă am voi să le luăm îndărăt, căci amărîtă viaţă face ţara noastră poeţilor săi. Parcă am regreta acum că introducem pe acest tînăr talent. Soarta lui e hotărîtă din acest moment: cîţi vrăjmaşi nu-i vom face, cîte inepte personalităţi nu-1 vor insulta; va fi poate silit să urce şi el într-o zi calea calvariului; îi va fi sete şi va înseta, se va zvîrli pîine lingăilor şi el va muri de foame. El va suferi, toţi ai lui vor suferi din cauza lui. O! Poeţii Poeţi! De ce nu vă puteţi zdrobi mai bine inima şi să fiţi ca toată lumea. Face-vă-ţi lupi ca să trăiţi cu lupii. Inima voastră zadarnic bate, sufletul vostru zadarnic se înalţă. Nimini nu ascultă cîntecile voastre şi le ia vîntul! Un Torquato Tasso înnebuneşte şi-şi pierde şi libertatea chiar, un Dante moare expatriat; un Gil'bert, în spital; un Heliade... O! dar să nu venim la noii

Fie ca o altă epocă să înceapă. Talente avem; avea-vom şi oameni care să dea cuvenitul avînt literaturii noastre?

S-o sperăm.încai pentru copiii viitorului, cari, ca Duiliu Zamfirescu, sunt plini de inspiraţiune, măcar de ne-am mai făuri un vrăjmaş, măcar de ne-am mai crea un ingrat. încît despre laudele ce-i dăm, despre onoarea ce-i face *unica revistă literară* din Capitală, nu se va Ingîmfa de ele dacă va fi aceea ce poezia de astăzi ne dă dreptul a crede că este. Numai mediocrităţile să îngîmfează. Nimini nu ar trebui să uite aceasta."

Rlndurile lui Macedonski erau şi o recomandare — întîlnită nu o dată în activitatea sa, după modelul eliadesc — din partea unui poet ce se dorea şef de şcoală şi promotor de „nouă eră" în poezie, dar şi expresia unei reale emoţii. Chiar în numărul următor al revistei el îi consacră un amplu şi minuţios studiu analitic: *Poema „Levante şi Calavryta" — curs de analiză critică,* continuat în alte patru numere '{*Lit.,* I, 5—10, 17 febr.—23 mart. 1880). Subliniind virtuozităţile poetice ale versurilor tînărului autor, Macedonski descoperă subtilităţile şi valorile poemului, realizînd practic un exemplu de felul cum înţelegea revista că trebuie interpretată în genere poezia, precum şi un exemplu de analiză prozodică. Concluziile, foarte favorabile poemului şi tînărului autor, îl plasează pe acesta în primele locuri ale poeziei tinere.

(Zamfirescu care cădea „zdrobit de povara decepţiunilor" era Mihail Zamfirescu [1839—1878], colaborator la *Revista contimporană.* Poet, autor al volumelor *Aurora,* 1858, şi *Cintece şi pltngeri,* 1874, Mihail Zamfirescu a scris „bufoneria în 3 acte" *Muza de la Borta rece,* 1873, revistă teatrală de pomină, în care apar caricaturizaţi junimiştii.)

Tematica din *Levante şi Calavryta,* de ordin exotic, drama romantică a cărei desfăşurare o urmăreşte, factura epică a compoziţiei şi, în acest cadru, abundenţa lirismului l-au cucerit pe Macedonski, care, lăudîndu-le, polemiza astfel nedisimulat cu poezia eminesciană şi cu întreaga direcţie convorbiristă, opunîndu-le pe tînărul nou lansat „în arena publicităţii literare".

împrejurările în care s-a ivit Duiliu Zamfirescu la cenaclul *Lit.* şi aprecierile de care a avut parte această poezie vor constitui prilejul unor interesante dezvăluiri ulterioare din partea lui Macedonski însuşi in 1892. Faptul că ele sînt cu totul contradictorii faţă de altele, din 1883, trebuie pus pe seama temperamentului fugos al autorului *Nopţilor;* important e că mărturia cea mai tlrzie, din cele două ale lui Macedonski, despre momentul debutului lui Duiliu Zamfirescu la *Lit.,* este una favorabilă şi poemului în cauză, ca şi autorului ei; toate indiciile arată că aceasta din 1892 trebuie socotită drept esenţială. O succintă relatare a faptelor o vom face, însă respectînd cronologia lor.

In 1883, Duiliu Zamfirescu avea să părăsească definitiv ospitaliera revistă a lui Macedonski, trecînd făţiş de partea Junimii şi luînd poziţie împotriva lui, în legătură cu nefericita epigramă la adresa lui Eminescu; Macedonski nu putea ierta fugarului dezerţiunea — petrecută, sub raport publicistic, mai demult — astfel că, în articolul *Nebuniile unui pseudospaniol,* apărut fără semnătură în cadrul rubricii *Literatura de prin ziarele de azi (Lit.,* IV, 10, oct. 1883), răbufneşte necruţător, denunţînd ca pe nişte adevărate infamii cîteva versuri în adevăr slabe ale lui Duiliu Zamfirescu (e vorba de suita *Nebunii,* semnată *Don Padil, R.I.,* VII, 1899, 3 oct. 1883), dar în orice caz nu meritînd un oprobriu atît de categoric. Nelăsîndu-se mai prejos, *Don Padil* dă curînd replica într-una din cronicile rubricii sale *Palabras (R.I.,* VII, 19S1P, 18 dec. 1883) ironizînd nu mai puţin vehement o acţiune, în fprKrfrumoasă, a celor de la *Literatorul,* anume lectura şi interpretarea — desigur, cam *ă Vimproviste* — în cadrul unei serate literare a unor fragmente din opera lui Bolintineanu. Febra polemicii ridicîndu-se numaidecît la temperaturi înalte, riposta lu

Macecionski este şi mai necruţătoare şi, în articolul *Bustul lui Bolintineanu (Lit.,* IV, 11 — 12 nr. dublu, nov.—dec. 1883), fostul vestitor al unei „noi ere", „talent mai suav, mai dulce şi mai puternic" decît celălalt Zamfirescu, este tratat exact invers: Macedonski l-ar fi lansat atît de entuziast „crezînd că lauda îi va da avînlul şi talentul ce-i lipsea", că „i-a deschis *Literatorul* dîndu-şi osteneala să-1 povăţuiască şi să-i îndrepteze şubredele sale versuri".

S-ar înţelege de aici că, atît în *Levante şi Calavryta,* cît şi în alte poeme ulterioare, poetul a operat modiiicări ia sugestia lui Macedonski, dar că, totuşi, acesta nu era prea mulţumit de producţiile tînărului său emul.

Manuscrisele poetului nu atestă ca lucrurile să fi fost aşa, iar, nouă ani mai tîrziu, Macedonski însuşi revine asupra chestiunii, de astă dată cu multe amănunte, elocvente pentru ceea ce a însemnat pentru el lectura poemei lui Duiliu Zamfirescu: „Dată solemnă pentru *Literatorul* este anul 1880", proclamă Macedonski în articolul *Intre 1880 şi 1892 (Rev. lit. — Lit.,* 5, 15 oct. 1892). „La 1880, un tînăr student universitar, se prezenta la redacţia *Literatorului* — un salon în care toată tinerimea talentată a Capitalei avea un ecou. Serata neuitată va fi pentru mine. Pe atunci tînăr de tot era d-nul Zamfirescu — frunte de atenian şi ochi de poet. Şi tînărul gîngăvea versuri. El ne citi o poemă. Toţi ezitau. Aşteptau părerea mea... poema era *Levante şi Calavryta.*

Armonios, tînărul o citi.

Eram în acele momente, prieteni cititori, într-o critică situaţiune. Mulţi tineri se aflau de faţă şi îi cunoşteam. Ştiam că am înrîurire asupra lor, dar ştiam că omul în genere greu admite superioritatea. *Levante şi Calavryta* era un cap de operă. Nu putui să rezist entuziasmului, spusei ce cuget despre poemă şi îmi creai, mie şi lui Duiliu-inamici. Cu toate aceste, analizele critice pe care le scrisei mai în urmă, avură darul să consacre pe Duiliu, poet mare. Necunoscutul de ieri fu celebritatea de mîine. Poezia română aştepta un novator: el sosise."

„Analizele critice" scrise de Macedonski le putem socoti, prin urmare, mai mult un răspuns şi o demonstraţie pentru membrii contrariaţi ai cenaclului, care vedeau clar că poezia lui Duiliu Zamfirescu nu se înscria pe linia celor practicate de ei în revistă. Dar Macedonski urmărea să-şi închege o şcoală, şi în tînărul autor al poemei el descoperea pentru direcţia sa ceea ce revelaseră lui Maiorescu, pentru *Convorbiri Ziterare* primele poezii ale lui Eminescu. „Poemele lui Duiliu — spunea el ceva mai departe, în acelaşi articol, referindu-se la *Levante şi Calavryta, Harpista, Nebuna din Herăşti* şi *Alina-Linda* — au fost pentru mine emulaţiunea pentru a scrie *Nopţile."* Declaraţia este prea categorică şi la o distanţă prea mare — 12 ani I — de momentul cînd apărea *Levante şi Calavryta* ca să mai lase loc la întrebări cu privire la sinceritatea lui Macedonski. Poema avea, la publicarea ei în *Lit.,* semnificaţia manifestului inaugural al direcţiei macedonskiene, era, cum se spune, macedonskiană *„avânt la lettre":* Duiliu Zamfirescu debuta ca un macedonskian înaintea lui Macedonski însuşi!

Notăm o continuare, rămasă pînă acum necunoscută, pe care a avut-o poema la apariţia în *Lit.*

Cum după lunga serie de calităţi, generosul Mecena găsea poeziei, tn analiza sa critică, şi o oarecare „moliciune", notată ca o slăbiciune a versurilor lui Duiliu Zamfirescu, acesta, încurajat de primirea atît de favorabilă, nu vru să-i rămînă dator mentorului său. Ii alcătuieşte deci o întîmpinare, al cărei început îl găsim în manuscrisele poetului:

LUI ALEXANDRU MACEDONSKI

Pe mare, supt o rază de lună argintie,
C-un vlnt ce după ţărmuri abia-abia s-adie;
Pe cheiuri umbllnd singur, de lume dezgustat,
Cătlnd să furi din raze a lunei poezie
Sau să-nţelegi ce spune un val înfuriat;
Născut In fund de codri, la umbra dimineţii,
Şi-n suflet cu bogata simţire-a tinereţii,
De ai darul să cugeti, poţi oare să te legi
De proza scrisă-n versuri, de poezia slută?
Din proza pusă-n versuri, cu proză te alegi,
Din versurile slute, te-alegi cu-o muză slută.

Ai scris că sunt molatic tn versurile mele,
Şi eu, ca om de viţă, Indaţă-ţi şi răspund:
Azi cei ce pot să scrie trei-patru versurele,
Cu-a lor glndiri greşite şi-a lor direcţii rele
Ca struţul tn nisipuri, tn stihuri se ascund.
Răspunsul meu de astăzi se-ncheie-ntr-o-ntrebare:
Viaţa, *ce rost are?*
In lunete de vară cînd nopţile sunt calde,
Cînd zlnele din codru la rtu vin să se scalde...

In ms., proiectatul „răspuns" se opreşte aici. Se pare însă că el a fost continuat — sau scurtat — şi trimis lui Macedonski, căci în focul polemicii din 1883 aflăm o atestare despre o astfel de poezie, promisă de Duiliu Zamfirescu pe cînd era la Hîrşova, deci la mai multe luni după apariţia poemei şi după analiza critică din *Lit.* Macedonski însă nu i-a dat curs, din motive necunoscute, iar în 1883 declara că „directorul revistei noastre nu voi s-o primească [dedicaţia, n.n.], simţind bine că era interesată". Dacă, în adevăr, e vorba de poezia de mai sus, e greu de crezut să fi fost în intenţia lui Duiliu Zamfirescu o adulare: „dedicaţia" e mai degrabă o replică!

O apropiere pe care o putem face, în ce priveşte continuarea dedicaţiei către Macedonski, este cu un grupaj de versuri apărut în ciclul foiletoanelor *Palabras (R.I.,* VI, 1557, 29 aug. 1882) şi avînd acelaşi ritm, demonstrînd o continuitate de preocupări faţă cu fragmentul citat, chiar vehiculînd o terminologie comună şi comparaţii de acelaşi fel. întrebarea cu care debutează versurile din ciclul *Palabras* explică şi justifică „moliciunea" imputată de Macedonski .-gîndul, spune poetul, „ţi se duce ca o fantasmă vie" în căutarea nemuririi, el pare numai să fie leneş („ca un sultan leneş"), de fapt însă el e neobosit, aleargă fără odihnă, şi încheie cu acest catren, situat direct în prelungirea dedicaţiei către Macedonski:

Aşadar cugetarea cea leneşă să fie
Iertată pentru lenea din marea-împărăţie,

Iar versul meu molatic, cu totul ostenit,
Cu multă plecăciune se-nchină.
Am sfîrşit.

Semnează: *Duiliu Zamfirescu; Don Padil* încă nu apăruse în arenă I

Din dedicaţia citată iniţial merită semnalat cu deosebire următorul vers din partea finală: *„Cu-a lor gîndiri greşite şi-a lor direcţii rele".* Referirea la direcţiile „rele" este desigur o piatră aruncată în grădina *Convorbirilor,* a lui Titu Maiorescu, privitor la „direcţia nouă" formulată de critic în 1872 şi despre care se discuta mereu, cu pasiune de loc atenuată.

Şi caldele cuvinte ale lui Macedonski şi „cursul său de analiză critică", prelungit timp de 5 săptămîni dar, în primul rînd, desigur, valorile intrinseci ale poemului au creat o anumită faimă autorului său în mediul literar, astfel că, după un an, *Lit.* reproduce pe *Levante şi Calavryta* (II, 9, sept. 1881), împreună cu aceste rînduri justificative: „După cererea mai multor d-ni abonaţi, retipărim următoarea poezie, care a fost publicată în nr. 4 din anul trecut".

Mai tîrziu, cînd lui Duiliu Zamfirescu i se va sugera renunţarea la uneltele gazetăriei în favoarea celor poetice, sau cînd el însuşi se va gîndi la aceasta, se vor face referiri la poemul *Levante şi Calavryta.* De exemplu, *Argus* (Delavrancea), într-o *Odă barbară,* ca răspuns la o *Cronică rimată* a lui *Don Padil,* îi confirmă acestuia viziunea critică asupra societăţii timpului său, dar îl sfătuieşte ca, poet fiind, să nu trăiască în *acea* societate, ci să se îndrepte spre lumea care i-a oferit pe *Levante şi Calavryta.* Notăm, de asemenea, una numai din cele mai entuziaste aprecieri despre poezie, pe care o aflăm după doi ani şi jumătate, cînd, deci, amintirea ei se afla încă vie:

„Citească oricine *Calavryta,* publicată în *Literatorul,* şi se va convinge că această capodoperă e de ajuns a-l face poet. *Levante şi Calavryta* e o poemă ce rar îşi găseşte seamăn în literatura noastră. Această poemă singură, în altă ţară, ar fi făcut din Duiliu Zamfirescu un poet mare..." *(Ce va să zică a fi poet, Telegr.,* XII, 3090, 29 aug. 1882; semnat: *Un amic al literaturii.)*

Alături de *Harpista,* apărută tot în *Lit.,* două luni mai tîrziu, de asemenea una dintre cele mai cunoscute poezii ale lui Duiliu Zamfirescu din perioada debutului, *Levante şi Calavryta* a fost un succes cert al tînărului poet, contribuind mult la consacrarea sa. Una în peisaj elin, cealaltă în peisaj iberic, ambele prefigurau — fără ca autorul lor să bănuiască — două din mediile care aveau să influenţeze mai fertil creaţia sa poetică ulterioară.

Numele celor doi eroi nu este întîmplător, *Levante* e prea apropiat denumirii generice *Levant,* prin care se desemnau ţările de pe ţărmul răsăritean al Mediteranei; prin levantini se înţelegeau îndeosebi grecii; nu o dată termenul era socotit sinonim cu bizantini. *Calavryta* conţine în numele ei prefixul grec *calos,* care înseamnă frumos. Există de altfel şi o insulă grecească, la nord de Peloponez, numită *Kalavria,* sau *Calavria* (aici s-a otrăvit celebrul orator grec Demostene); Calavryta poate fi o locuitoare din această insulă.

Missolonghi, cetate în Grecia, cu port la Marea Ionică, unde, în 1822 — 1825, au avut loc eroice bătălii ale patrioţilor greci împotriva otomanilor. Aici a murit Byron, venit să sprijine pe luptătorii Eladei.

1 — *Zante,* insulă grecească în Marea Ionică (la sud-vest de Missolonghi), cu un oraş avînd acelaşi nume.

2 — *Botzaris* Marcos (1788—1823), erou cunoscut al războiului din 1822—1825 pentru independenţa Greciei.

3 — *Pandemos,* unul dintre multele supranume ale zeiţei frumuseţii, Afrodită-Venus, în ipostaza cînd ea patronează dragostea cheltuită orgiac, devenită vulgară, adulterină.

4 — *Nereide,* cele cincizeci de fiice ale lui Nereu, unul dintre zeii mării la vechii greci; nereidele erau nimfele Mediteranei şi personificau jocul valurilor.

5 — *Thaisa.* Mitologia greacă ne-a lăsat mărturii despre o celebră curtezană Thais, care şi-a încredinţat graţiile lui Alexandru cel Mare, apoi urmaşului său, Ptolomeu. Anatole France închină un întreg roman, *Thais* (1890), unei curtezane din Alexandria cu acest nume, devenit, cum se vede, un simbol al frumuseţii darnice fără alegere I Menţiunea din poezia lui Duiliu Zamfirescu nu se referă, se pare, la curtezana antică, ci numele e unul generic, de femeie nu tocmai cinstită, ca şi Calavryta, de altfel. E interesant totuşi de semnalat un loc unde consemnează el numele Thaisa, cu puţin înainte de apariţia poeziei. Intr-o scrisoare către prietenul său Duiliu Ioanin, din vara lui 1879, Duiliu Zamfirescu îi reproşează glumeţ acestuia că nu-şi mărturiseşte dragostea şi-i povesteşte o întîmplare: „Era odată la Milet un filozof grec care toată viaţa lui îşi bătuse joc de femei şi de simţîmentul omenesc cel mai cultivat pe atunci, de amor. Thaisa, o curtizană milesiană, îşi propuse să facă pe filozof a-şi schimba părerile asupra acestui capitol şi reuşi..." (Scris, din 14 iul. 1879.)

6 — *Capul Kalogria,* promontoriu pe coasta vesticS a Greciei, în apropiere de Missolonghi.

P. 8 HARPISTA

Lit., I, 12, 6 apr. 1880.

Alături de *Levante şi Calavryta,* a creat faimă poetului, în epocă şi mult după aceea. Merită subliniat faptul că, prin tematică şi prin întreaga plasare a cadrului social — drama femeii nevoiaşe, strivită de mizerie — poezia se aseamănă cu o mare parte din literatura pe care o vor cultiva Const. Miile, N. Beldiceanu şi alţi scriitori grupaţi în jurul *Contemporanului,* apărut la peste un an după publicarea poeziei lui Duiliu Zamfirescu. Adaptarea lui Eminescu *Viaţa,* cu o temă înrudită, este cu unul sau doi ani anterioară celei a lui Duiliu Zamfirescu, dar nu fusese publicată; în schimb, *La icoană* a lui Al. Vlahuţă e ulterioară cu trei ani.

Momentul fiind cu deosebire favorabil dezbaterii în jurul drepturilor femeii şi rolului ei în familie şi societate, *Harpista* a avut o largă audienţă şi s-a bucurat de mare popularitate. Ea a fost recitată la mai multe festivaluri publice în epocă — la primul, din 30 apr. 1880, de Aristizza Romanescu — şi ecourile ei au stăruit îndelung

după tipărire (încă se recita cu succes la 1890), cu toate că poezia n-a mai fost republicată decît cu prilejul apariției în volum. Mihail Sadoveanu evocă un sugestiv episod, pe care-l putem situa prin anul 1921 şi din care rezultă că poezia *Harpista* a avut un rol netăgăduit în fixarea profilului poetic al lui Duiliu Zamfirescu în conştiinţa contemporanilor. Unul din personajele povestirii lui Sadoveanu *Filozofie,* modest cîrciumar din Iaşi, dar rafinat intelectual, istoriseşte următoarea scenă semnificativă: „Soseşte şi vinul, îşi informează el muşteriii, între careprozatciul însuşi. E un vin pe care l-am dobîndit de la un diplomat subţire. Nu-i spun numele, dar cuconu Mihai ştie că e vorba de colegul său de Academie, domnul Duiliu Zamfirescu. Aflasem de la un misit că are în pivnițele sale o comoară. Am luat cu mine pe cel mai bun degustător al Iaşilor: îl ştiţi şi pe acela: poet subţire — îl cheamă Mihai Codreanu. Ne-am înfăţişat la podgoria diplomatică.

Domnul Duiliu ne-a primit puţintel rece şi distant. Tovarăşul meu, pe cînd coboram în pivniţă, a murmurat cîteva versuri vechi:

Cum, Paulo, sărmano, vii tu din Miramare,
Unde-ai cîntat în duo cu întristata mare
Suspinul unui val...

Diplomatul a devenit atent la aceste versuri vechi ale poetului.

— Poftiţi, domnilor, ne-a îndemnat domnia-sa, cu un gest larg." *(Opere,* 17, E.S.P.L.A., 1959, p. 119-120.)

Versurile recitate de mai sus sînt tocmai refrenul din *Harpista.* Dacă episodul va fi avut loc sau nu, este greu de ştiut; el poate fi real, cum tot atît de bine poate fi imaginar. Dar în perioada la care se referă povestirea lui Sadoveanu, adică prin 1921 — 1922, Duiliu Zamfirescu medita, se pare, să lase la o parte tocmai *Harpista* din culegerea pe care voia s-o alcătuiască pentru apariţia în seria de reeditări de la „Cultura naţională". Declară acest lucru Ion Pillat, în articolul comemorativ *Poezia lui Duiliu Zamfirescu — Cuvinte rostite,* publicat la zece ani după moartea poetului, în revista focşăneană *Milcovia* (III, voi. I—II, 1932), şi editorul din 1922, Marin Simionescu-Rîmniceanu, rudă apropiată şi prieten al poetului. (Pentru aceasta vezi şi Mariana Zamfirescu-Rarincescu, *Prefaţă la ediţia III,* în: Duiliu Zamfirescu, *Poezii,* ed. „Scrisul românesc", Craiova, 1938.)

Deşi poezia fusese publicată în revista lui Macedonski, tot din cercul acesteia va veni, 14 ani mai tîrziu, o zgomotoasă contestare a ei, într-o analiză pe care i-o consacră Cincinat Pavelescu, sub titlul *Harpista (Lumina,* I, 61, 20 iun. 1894), şi în care declară că e un „mărgăritar fals". Revista respectivă, care reproduce multe din lucrările în versuri şi în proză ale lui Duiliu Zamfirescu, este vizibil sub înrîurirea lui Macedonski; genul „poeziei sociale" se afla acum în desuetudine la mentorul *Literatorului,* care, totuşi, situase recent poezia, împreună cu altele ale lui Duiliu Zamfirescu, între cele care-l stimulaseră să compună ciclul *Nopţilor* (vezi nota la *Levante şi Calavryta).*

Motivul harpistei nefericite l-a urmărit pe scriitor şi mai pe urmă, şi tînără Nannina din nuvela *Alessio,* publicată în oct. 1889, este soră bună cu Paola din Miramare. Refrenul cîntecului ei:

Vorrei morir'nella stagion dell'anno
Quando le rondinelle...

(„Aş vrea să mor în anotimpul cînd rîndunelele...") sună asemănător aceluia cu care poetul însuşi întîmpină pe eroina din *Harpista:* „Cum, Paolă, sărmano, vii tu din Miramare..." etc.

1 — *Miramare* sau Miramar, castel imperial din apropiere de Triest, pe malul Adriaticii, clădit pe o stînca uriaşă, pe la 1860, în stil neogotic. Termenul are şi o accepţie mai largă, denumind priveliştile pontice frumoase; există şi alte localităţi italiene (maritime) „miramare", dar poetul are aici în vedere una spaniolă, căci vorbeşte de „bucle catalane", deci originea eroinei este Catalonia.

P. 12 DEZGUST

Lit., I, 27, 28 sept. 1880.

In *Lit.* poezia e datată: *In 13 august 1880.*

v. 30 — în ms.: *Si se verse-atita fiere,* atît foc necunoscut.

Titlul, ca şi începutul acestei poezii: „Sunt sătul de tot pe lume..." le găsim formulate aproape aidoma într-o scrisoare către prietenul Ioanin din vara lui 1880, cînd poetul se afla acasă, la Focşani, în vacanţa de după terminarea facultăţii: „Mă apucă cîte-un dezgust de totul, dar de totul, începînd de la calea robilor de pe cer şi pînă în adîncimea mormintelor de pe pămînt, şi văd că robi sunt toţi şi toate de sus şi pînă jos şi nimic e totul de jos şi pînă sus". Urmarea scrisorii aduce, în diferite forme, chiar unele din imaginile poeziei, anunţînd tocmai că unor astfel de idei sînt închinate versurile sale de acum: „Mă apucă iarăşi cîte o furie de poezie şi de macrocosmism, în care-mi par toate lucrurile cu mult mai importante de cum sunt, cu mult mai demne toate fiinţele, cu suflet şi fără suflet, de o consideraţiune oarecare. Vin apoi ceasurile de urît, în cari spiritul, neafectat de nici o influenţă exterioară, judecă şi cîntăreşte tot, pune în paralel microcosmul cu macrocosmul, realitatea cu imaginea, nimicul cu totul, pămîntul cu nemărginirea, şi ajunge a găsi un termen de mediocritate pentru toate, termen care este şurupul pe care se-nvîrteşte întreaga existenţă universală." (Scris, din 13 iul. 1880, „unsprezece ceasuri noaptea", cum specifică poetul.)

Macrocosm şi *microcosm* sînt universul şi omul, după o terminologie de nivel filozofic mijlociu, explicabil şi pentru vîrsta poetului, şi pentru ceea ce se vehicula mai frecvent în epocă în ce priveşte raportul om-natură.

„Numai atît pentru mintea omenească? continuă zguduit cu naivitate tînărul epistolier. Dacă aş fi fost eu puterea creatoare, i-aş fi dat ceva mai mult decît o scînteie; sau nu i-aş fi dat nimic." Tînărul Juan din poezia care-i poartă numele în titlu, apărută în revistă ceva mai înainte, judecă la fel; dar şi cugetătorul mizantrop din *Dezgust* devine iconoclast şi ateu, ca şi Duiliu Zamfirescu: „încît singur socoteală mă-ncerc cerului a cere" (v. 28). Iar o altă poezie, *Indignare,* neîncheiată cu totul şi publicată numai fragmentar în cadrul unora din foiletoanele sale Jde jmai tîrziu *(R.I.,* VI, 1552, 24 aug. 1882, şi VII, 1899, 3 oct. 1883), pe care o găsim între manu-

scrisele acestei epoci, jonglează cu ateismul In chip juvenil, ca şi cu alte noţiuni filozofice consacrate, ce-i populează acum poeziile.

INDIGNARE

Curată întrupare a cugetării mele,
Dumnezeire, haos, apus sau răsărit,
Cind ai făcut jos oameni, cînd ai făcut sus stele,
Cînd ai plecat pe oameni cu un potop de rele
Avut-ai planul lumei croit, răstălmăcit?

O... ce arhitecturăI ce ziduri! ce ruinei
Şi noi ce pisicuţe, ce motănei, ce soi!
Cum stăm pe la ferestre, sălbatice jivine,
Privind cu scirbă lumea, pe înţelepţi, pe tine,
Chiar şi pe tine, Doamne, cel mai superb cotoi!

Ne vezi? li vezi pigmeii ce cred numai cu toane?
Cum rîd de-a tale raze prin veacuri strălucind?
Cum se închin la totul: la pietre, la cucoane,
Decît să se închine la sfintele icoane
Pe care lipovenii te-au zugrăvit dormind?

Ei nu văd, nu, sărmanii, cînd lung privesc spre stele
Şi dincolo de stele, prin haosul tăcut,
Cum mîna ta aprinde pe cer lumînărele,
Cum luminezi cu soare pierdutele vâlcele
In care omul doarme, tot om, tot orb, tot slut.

O... Doamne, eşti puternic, şi ei sunt mici, ştii bine,
Sunt mici ca egoismul, sunt goi ca un cuvînt;
Dar, Doamne... am o vorbă, şi cred că se cuvine
Sfinţia-ta s-asculte, spre-a îndrepta în bine
Aceea ce munceşte bătrînul tău pământ:

Cînd ai făcut la urmă pe om, această iasmă,
Şi cînd la el venit-ai să-l superi cu zi-ntâi,
Aveai drept dascăl timpul şi lacrămi drept aghiasmă
Şi l-ai stropit pe frunte, făcînd catapiteasmă
De grele suferinţe din fruntea cea dinlăi.

De-atuncea omul plînge şi nu mai vrea să ştie
De-a cerului voinţă, de-a Domnului cuvînt;
El vede că pămîntul e-o veciniei pustie
In care dînsul trece, un fleac de jucărie,
Lăsat în voia vremii, uitat pe-acest pămînt.

O, Doamne!... Dacă singur eşti Dumnezeu cel mare
Şi-ai poruncit ca-n lume chiar cei ce se iubesc
Să moară făr' de lacrămi, şi făr' de indignare...
Dînd moarte, fie-ţi milă şi dă-le şi uitare
Sau altfel... iartă-i, Doamne, cînd nu te mai cinstesc!

Două variante notabile chiar pe acest manuscris:

— Strofa penultimă, vers 5, avea o formă pe care poetul o prefera, dar n-a dus-o la capăt: *„Grăbindu-se s-ajungă..."* probabil că trebuia să urmeze ceva de felul: „mai iute la mormînt". Am transcris deci forma primă a versului, deşi în ms. e tăiată de autor.

— Strofa ultimă, vers 4, are o formă paralelă:

De-ai dat omului moarte, dă-i, Doamne, şi uitare.

Unda zeflemistă nu poate scăpa Ia lectură, toată diatriba fiind, în ultimă instanţă, o şarjă uşoară, poate o glumă între prieteni. Acest sens 1-ă şi dat el însuşi compunerii, ultima strofă fiind introdusă în cadrul unui grupaj hibrid, *Nebunii,* şi avînd drept titlu: *Cugetarea din urmă a unui nebun.*

în această perioadă, trecerea de la *Indignarea* graţios atee la *Dezgust* era absolut firească; poetul se afla într-o criză de formaţie, caracteristică multor intelectuali tineri de vîrsta şi pregătirea sa. Se mai adaugă şi dragostea nemărturisită, plină de îndoieli, pentru frumoasa Eliza Ioanid, precum şi faptul că tocmai isprăvise facultatea şi viaţa punea în faţă-i întrebări grele, în primul rînd cu privire la drumul ce avea de urmat.

Un somn sănătos, o masă bună şi un vin potrivit aduc alte gînduri în mintea cutreierată de tentaţii contradictorii şi, după criza pesimistă, a doua zi vine alta, de blazare, care-i produce, deşi din alte pricini — şi mai atenuată — o scîrbă asemănătoare pentru totul din jur. „Această stare de beatitudine gastrică mă face să mă gîndesc — nu fără oarecare dezgust — la starea noastră...", continuă poetul, în aceeaşi scrisoare, justificînd deci din nou introducerea: „Sunt sătul de tot pe lume" etc.

în această parte a scrisorii către prietenul Ioanin, însă, direcţia atacului este către ideea constituirii unei familii, în timp ce, cu o zi înainte, ţinta satirei din scrisoare era mica burghezie focşăneană, prinsă într-un foarte expresiv tablou, care merită citat, tocmai spre a se vedea că *dezgustul* tînărului poet avea tot felul de cauze obiective, în afara celor subiective, determinate de sfîrşitul adolescenţei.

La restaurant, îi comunică el lui Ioanin, „vecinii mei de prin prejur mîncau ţîri şi beau care ce-i cereau stomacu, sau mai bine care ce-i cerea ţîrii. O mare de pălării, stacojii, vinete, negre, galbene, verzi, albe, îşi plimbă valurile sale multicolore; înţelegi că sub fiecare pălărie trebuie să se adăpostească proprietarul său, care fiind de genu feminin ridică un uragan de nisip cu rochia şi ni-1 transportă prin buzunare, prin pălării, pe pălării şi peste întregele noastre fiinţe. Asta-i petrecerea de seară... Pe cînd scriu, o buhă geme pe-o ruină de-alături. Nu aşa că-i cam teatral? Ce vrei, aşa este, dar nu-i mai puţin adevărat că buha geme. Ea pare că înţelege mai bine decît noi toţi pentru ce suntem pe pămînt. Dar, iarăşi, prea-i laşe. Prea plînge vecinie."

Starea aceasta sufletească pare să fi ţinut toată vara, căci iată ce scrie aceluiaşi Duiliu Ioanin şi în august, lună care figurează ca dată a încheierii poeziei:

„Eu? Eu trăiesc neafectat de nimic, nici de bucurie, nici de durere. Dacă ar fi ceva în sufletul meu, n-aş îndrăzni s-o spui, fiindcă ar fi

sau prea mare sau prea mic în raport cu lumea din afară. Aşa, mai bine nici nu voisăstiu ce mai este. A trăi sau a nu trăi, în Focşani, e totuna." (Scris, din 16 aug. 1880.)

P- JUAN

Lit., I, 7, 2 mart. 1880.
Dedicaţia, în *Lit.: Lui Duiliu Ioanin.*

Juan din poezie nu are legătură cu celebrul şi legendarul spaniol, Don Juan, cuceritorul inimilor delicate de femeie; el este, dimpotrivă, imaginea tînărului studios, profund, serios. Nu este exagerat să presupunem că scriitorul atribuie eroului său ceva din propriile îndrăzneli şi îndoieli, între care şi năzuinţa spre o dragoste curată; aceasta şi explică dedicaţia către Duiliu Ioanin, prietenul cel mai apropiat în anii studenţiei şi ai magistraturii, pînă la stabilirea în Bucureşti — adică pînă prin 1882 — şi cunoscător al întîmplărilor de dragoste ale poetului.

Putem face şi o altă presupunere, anume cine poate fi rîvnita zînă, pe care o dorea Duiliu Zamfirescu, dar, scurmat de „îndoinţe", era îndemnat să creadă „că-i este scris / Ga pînă şi iubirea s-o treacă tot în vis" (vv. 164—165). Aceasta este, aproape fără îndoială, Eliza Ioanid.

Juan pare cea mai direct autobiografică poezie a lui Duiliu Zamfirescu din toată epoca debutului său, nu în ce priveşte amănuntele concrete ale vieţii, ci în caracterizarea modului propriu de a gîndi, în definirea universului de preocupări, a ispitelor şi dorinţelor care-1 încearcă. Iată un fragment dintr-o scrisoare datînd din perioada cînd poetul încheie pe *Juan,* sau din aceea care 1-a generat. (Poezia este, probabil, anterioară cu trei ani publicării ei; la începutul poemei se spune: „Voi... cîţi aţi trecut prin vîrsta de optsprezece ani..." — v. 6; la apariţia lui *Juan,* poetul avea 22, deci trecuse de peste trei ani „prin vîrsta..." etc.) Este o scrisoare din nov. 1879, anterioară cu numai patru luni apariţiei lui *Juan* în *Lit.:* „Sunt în Bucureşti singur. Câteva ceasuri pe zi citesc; restul umblu haimana pe Pod (Podul Mogoşoaiei, n.n.) cînd e cald, iar acum, fiindcă e frig, prin cafenele. In Bucureşti sunt multe caraghiozlîcuri; multe mutre demne de rîs, mulţi nătărăi, cari toţi se-nvîrtesc împrejurul aceloraşi nimicuri, rîzînd, cîntînd, cîteodată plîngînd, fără să ştii de unde vin, de ce fac aşa şi unde se duc. îi priveşti pe toţi, faci ca dînşii sau rîzi de dînşii şi te duci acasă — cînd ai casă — cu un nou strat de nepăsare în jurul inimei. Aci îţi scoţi pălăria, te uiţi în oglindă şi vezi cum firele din barbă şi din musteţi — măcar că le razi mereu — năzuiesc să iasă la lumina. Iţi aduci aminte că anii trec şi că trebuie să iei un loc în această tulbure mare care se cheamă societate; îţi aduci aminte că pînă acum eşti un nimic foarte absolut; îţi ridici fruntea, cu mîndrie, ca să priveşti viitorul în faţă... în faţă pîlpîie flacăra albăstruie a unor tăciuni pe jumătate stinşi şi se desinează pe perete umbra capului al cărui proprietar eşti. Atunci te apucă jalea şi gîndeşti... gîndeşti... pînă o mînă delicată îţi lipeşte genele. Bună seara atunci, te culci. De multe ori, însă, acea frumoasă mînă nu vine şi genele nu se unesc şi gîadul nu adoarmă." (Scris, din 30 nov. 1879 către Ecaterina Munteanu.) (De comparat: „şi gîndeşti... gîndeşti... pînă o mînă delicată îţi lipeşte genele" cu vv. 150 — 151: „El rămînea lungi ceasuri cu gîndu-n neglndire, / Simţind cum vine somnul, cu degetele-i fine..." etc.)

Dezgust şi *Juan* sînt polii între care oscila poetul: blazarea şi încrederea — poza mizantropică, mai mult juvenilă, convenţională („Sunt sătul de tot pe lume...") şi meditaţia activă, îndreptîndu-se către o concepţie solidă, de participare la viaţa socială („Şi cîte, cîte planuri pe cosmosul măreţ / Juan n-a scris de-atuncea cu gîndul său isteţ...") — şi, peste toate, încrederea în poezie („Atunci e ora scumpă a celor ce visează, / A celor ce pe lume pot încă să mai crează / In sfînta poezie") şi în dragoste („...Trista îndoinţă în veci n-a mai venit... / Juan e astăzi mare căci astăzi e iubit!")

Această încredere în puterea dragostei îl va mai caracteriza pe poet, dar scurt timp, căci, din motive care ne-au rămas necunoscute, el nu şi-a mărturisit sentimentele pentru Eliza decît poate pe căi ca aceasta, a poeziei, la care ea n-a fost receptivă şi s-a măritat, lăsînd tînărului poet inima zdrobită pentru o bună bucată de vreme.

Aşa cum Eminescu îşi creiona un autoportret în *Geniu pustiu,* descriind un personaj, pe Toma Nour, şi îşi descria interiorul locuinţei proprii în aceea a lui Dionis *(Cugetările sărmanului Dionis),* la fel Duiliu Zamfirescu trasează fin eroului său, în vv. 27—34, o figură ce nu poate fi decît a sa proprie şi care e a poetului romantic tipic.

1 — „E non si muove", acest strigăt care ar nega cunoscuta formulă a lui Galileo Galilei, sugerează în ce măsură poetul însuşi încerca interpretări proprii ale adevărurilor fundamentale, într-un fel de catehism naiv, ateu şi acesta, dar vehiculînd termenii unei filozofii de nivel mijlociu, ce repudia prin paradoxe uşoare explicaţiile idealiste.

2 — Versuri a£ee, ce dovedesc o gîndire de pe acum îndrăzneaţă. Ceva mai tîrziu îi scria lui Duiliu Ioanin: „...Iată ce gîndesc eu: un Dumnezeu care nu poate să fie perfect nici înaintea creaţiunilor sale nu mai este un Dumnezeu... Tu vrei să crezi că Dumnezeu a făcut pe om după chipul şi asemănarea sa; eu cred tocmai dimpotrivă că omul a făcut pe Dumnezeu după asemănarea şi chipul său, şi deci 1-a făcut imperfect, precum însuşi este. Cu religiunea mea, mi se pare că poţi mai lesne şi mai bine să-ţi explici şi pe om şi puterea creatoare... Sper să te fac ateu." (Scris, din 16 aug. 1880.) Şi schiţează o teorie foarte materialistă asupra originii şi dezvoltării vieţii, provenind direct de la Darwin. Intre încercările perioadei de debut se mai găsesc astfel de manifestări ale unei gîndiri ce se vrea liberă, scăpată de prejudecăţi.

3 — Apărut în 1774, romanul *Die Leiden des jungen Werthers (Suferinţele tînărului Werther)* a avut un răsunător ecou printre tinerii cu firi romantice, care, urmînd exemplul eroului principal, se sinucideau atunci cînd iubirea le era ameninţată, înşelată, sau numai pusă la încercare. „Febra wertheriană" a sinuciderilor din dragoste, care a bîntuit în Europa sfîrşitului secolului XVIII şi începutului secolului XIX este cea acuzată de poet în acest vers.

4 — Protestul antigoethean, paradoxal şi patetic: „De ce-ai mai scris pe Faust?" e dat, prin antiteză cu versul: „O... Goethe, umbră

măreață de ateu!", de regretul în fața prezenței în poem a forțelor supranaturale, a îngerilor, a puterii divine care apreciază faptele oamenilor. Protest e o figură de stil, căci e cu neputință ca poetul să nu fi intuit sau să nu fi aflat din lecturi sensul alegoric al operei goetheene și să nu fi interpretat cum trebuie mitul faustic, constînd în înfățișarea destinului omului călăuzit, ca de o supremă datorie, de ideea acțiunii, a înfăptuirii. Dovadă adresarea la fel de patetică a lui Juan, de mai departe: „B un secol de cînd Goethe a ghicit/ Gîndirea mea", anume că, dacă alchimia nu va putea prelungi viața pe pămînt, pentru ca dragostea să poată dura, atunci Juan — ca Faust — va dărui omenirii „sînge, suflet, viața mea din mine!"

5 — Alchimia nu era numai arta mutației metalelor, ea s-a preocupat și de aflarea „panaceului", remediul tuturor bolilor și suferințelor umane. Versurile

Și dacă din metale licoarea prefăcută
Nu poate omenirii da zile mai senine,
Voi pune singe, suflet, piața mea din minei

se referă la ambele direcții ale căutărilor generoase ale alchimiștilor.

P- 2" DJALI

Lit., I, 25, 10 aug. 1880.

v. 4 De vînt, încet o duse pe *luciul* canal. (Și în *Lit.*)
v. 5 Treceau întinse umbre de nori pe *sumbrul* val.
vv. 24—26 *Sta* scris în slove negre aceeași vorbă moartă,
[vers lipsă]
Să vie dar furtuna și vînturile sale.
vv. 36—38 *Și iară s-a-ntîmplat*
Cînd valurile mării o duc către uscat
S-ovadă lopătarii pierind ca-ntr-un mormînt. (Și în Lit.).

Cuvîntul „lopătarii" e înlocuit în ms. cu: „batelarii" (de la fr.: *batelier* — luntraș).

In *Lit.* poezia nu este datată.

In ms. există un lung început al poemei, la care însă autorul a renunțat, un fel de comentariu descriptiv și patetic, în oarecare contrast cu tristețea poeziei, dar reprezentînd o interesantă confruntare a sentimentelor frumoasei turcoaice cu natura:

Djali plîngea. Alături izvorul îi zicea:
„Tu singură vei plînge și tot tu vei tăcea.
Djali, privește-mi cursul: eu, gingașul izvor,
Mă nasc plîngîndu-mi soarta și plîng pînă ce mor.
Și-n drumul meu spre mare, o lacrimă eu sînt,
Căci scris e ca și munții să plîngă pe pămînt.
Și vintu ca izvoru și oamenii ca vîntu;
Și ca și dînșii, plînge cu ei întreg pămintu."

Bosforul ca o față de cer, din cer căzută,
Purta tăcute stele pe apa sa tăcută

Și leneș sta s-asculte cum noaptea trecătoare
Șoptea un lung adio pe-o notă plîngătoare.
In țara-n care morții etern reînfloresc
Chiar nopțile-s amante și chiar ele iubesc.
Iubirea crește-n sevă, în sînge, se respiră,
Ea tremură în oameni ca coardele-nlr-o liră.
Iubire-n suferință, în chin, în răzbunare,
lubire-n eroismuri, iubire în trădare!

Alte trei versuri, părăsite, sînt notabile. Două din ele, în finalul primei strofe de mai sus, aduceau un prim răspuns al fetei:

E scris, zicea atuncea Djali, dar nu tăcea;
Ea ar fi vrut să tacă, dar dacă nu putea.

Al treilea, plasat drept al 5-lea vers din strofa a doua, era o referire la ciudățeniile Bosforului:

Minuni de felul ăsta pe Bosfor se-ntîlnesc.

Abia după acest amplu început, Djali își afla luntrea și pleca, așa cum arată poemul, „pe tainicul canal", în întîmpinarea furtunii, să-și cînte nefericirea și să moară în valurile răscolite.

1 — „Celebrul vers" al lui Dante, șters de pe poarta infernului și așezat pe „ușea vieței", trebuie să fie: *„Lasciati ogni speranza voi ch'entrate"*, finalul inscripției care, după spusa lui Dante, s-ar afla deasupra intrării în infern (*Infernul*, c. III, v. 9). în poema dantescă această inscripție este alcătuită însă din nouă versuri, nu din unul, cum afirmă Duiliu Zamfirescu.

P. 22 CÎINELE NIZAMULUI

Lit., II, 9, sept. 1881.

v. 12 Ca să se-ncerce astăzi *și* la *rusesc* vînat.
vv. 17—18 Alături stă un cîine roșcat ca o *lupoaică*
Cu ochiul viu și *negru* ca ochiul de șerpoaică.
v. 38 Căci el își strînse pușca, *zicîndu-și întru sine.*
v. 40 Și astfel rusul *merse-nainte tot cu bine.*
vv. 57-58 Tu...
— *Bang!...*
Un foc din vale îi curmă cugetarea.

In ms. poezia începea cu versul 9; de asemenea, în ms. partea I avea, după versul 24, următoarele versuri nemaicontinuate de poet:

E poate-o sentinelă, e poate un pribeag,
E poate cel din urmă din Kaii de Buceag.

Oarecum surprinzător, strofa întîi a baladei este adusă aici din manuscrisul primei variante a poeziei *Ecoul*, apărută cu un an înainte în ziarul focșănean *Putna.* Locul ei firesc este însă acolo unde un anumit patos și mai multe elemente componente ale viziunii își au o justificată continuitate în strofele următoare; aici, versurile introductive creează un cadru în cea mai mare parte lipsit de legătură cu întîmplarea dramatică ce se va desfășura. In adevăr, ideea libertății, permanentă în acest adaos („văzduhul liber", v. 2; „libertatea de șes

necunoscuta", v. 7), de asemanaa misterul „dulce" al „tăcutei" şi „leneşei" poezii (v. 6) sînt destul de nelalocul lor în introducerea scurtei nuvele de război, ia versuri, cu atît mai mult cu cît lucrurile se petrec aici într-o „iarnă surdă c-un ger omorîtor"; totodată, mormintele „ce-s săpate de timp acestor stînci" se leagă bine cu ideea gloriei trecute, pe care se întemaiază poezia *Ecoul,* lirică în toată construcţia ei. Rezolvarea în faţa căreia ne aflăm, cu mutarea strofei de la o poezie la alta, nu e fericită.

Episodul e plasat în timpul războiului de la 1877 între ruşi şi turci. Sursa e una folclorică, de circulaţie largă, adaptată ad-hoc de poet şi cu o direcţie critică destul de ciudată dacă ne gîndim că, în alte lucrări despre acelaşi eveniment (nuvela *Natalia Anisimova* şi mai ales romanul *In război),* optica sa este diferită.

Episodul e însă elocvent pentru caracterul sîngeros al luptelor desfăşurate aici, cu toată simplificarea operată de poet: la trecătoarea Şipka din Balcani s-au înfruntat la 1877 unităţi compacte, nu patrule sau santinele izolate.

1 — *„Anadol",* Anatolia, vechea denumire a Turciei asiatice.

P. 2n ALINA-LINDA

Lit., III, 5, mai 1882.

In *Lit.* poema are următorul *motto:* „Omul nu ride decît la patruzeci de zile după naştere; iar de plîns, plînge din ziua-ntîi".

Variantele sînt numai faţă de textul din *Lit.*

v. 173 O *lume,* lume! înger cu faţa mititică.

v. 199 Spre marea nesfîrşită mina apa de ploaie.

Versurile 144—145, 180, 185—186, lipsesc. In schimb apare un vers în plus, între versurile 177—178:

Ca pe un fier durerea o Intărise-n foc.

în *Lit.* poema este datată: *In apriliu 1882.*

Este ultima din lucrările originale publicate de Duiliu Zamfirescu în *Lit.* înainte de trecerea spre Junimaa; îi urmează în revista lui Macedonski numai traducerea primului act din *Hernani,* apărută o lună mai tîrziu.

Merită menţionat faptul că poetul a intenţionat şi o nuvelă a cărei eroină se num3a tot Alina-Linda, un fel de femaie adusătoare de nenoroc celor îndrăgostiţi de ea: patru oameni, între care un lord, un medic şi un tenor, şi-au pus capăt zilelor din cauză că ea nu le împărtăşea dragostea. Singura scenă care ni s-a păstrat — se pare că şi unica scrisă — e începutul unei plimbări pe lacul Leman, cu barca, a celor doi viitori protagonişti: Alina-Linda, cîntăreaţă de operă, şi Pindar Luigi. Ea nu are o patrie definită, ca în poem, însă Pindar Luigi e... bucureştean! Manuscrisul e aproximativ contemporan cu poemul, deci de prin 1882—1883.

1 — Personajele poeavilui, negustori, nu puteau locui mai nimerit în altă localitate decît Liibeck, oraş şi port la Marea Baltică, de veche tradiţie comarcialâ şi industrială: aici a fost fondată în secolul

al XIII-lea liga hanseatică, celebra asociaţie medievală de protejare şi promovare a comerţului.

2 — Toate trei numele au rezonanţe de istorie, dar se pare că împerecherea lor este intîmplătoare şi personajul rezultat e imaginar.

3 — ,.£ccul *I Seu* tEkie?" Secul şi salcia sîr.t esenţe slabe de lemn, care nu dau nici cărbuni, nici flacără, nici căldură. „A recunoaşte socul şi salcia" înseamnă deci a descoperi ascendenţa proastă a cuiva.

4 — între cei doi protagonişti ai luptelor civile care au însîngerat Roma în a doua jumătate a secolului II î.e.n. — consulii Caius Marius şi Cornelius Sylla (sau Sulla), şefi ai partidelor popular şi, respectiv, aristocratic — poetul nu are preferinţă pentru nici unul, ci îi condamnă deopotrivă, întrucît Sylla îl alungă pe Marius „fără vină" (v. 165), acesta, la rîndu-i, „el însuşi ne lasă o ruină" (v. 166) din oraşul lovit de armatele rebele.

5 — Intrat în terminologia curentă, numele celebrului consul roman Caius Iulius Caesar (101 — 44 î.e.n.), cuceritorul Galiei şi învingătorul triburilor germanice, a devenit sinonim cu titlul de împărat; însă referirea lui Duiliu Zamfirescu e la personajul atestat de istorie cu acest nume, cu toată aparenţa de generalizare: „vine-un Caesar".

6 — Referire la incendierea Romei, contemplată de împăratul Neron (37 — 68), poet veleitar, care voia sâ aibâ un model pentru a descrie nimicirea Troiei.

P. 32 LA BAL MASCAT

Lit., II, 3, 15 mart. 1881.

v. 14 *Invăţînd* că-n lumea noastră...

Viziunea trebuie pusă, probabil, în legătură tot cu decepţia provocată de căsătoria Elizei. în durerea disperată care-1 sufoca în faţa ireparabilului, în faţa prăbuşirii visului fericirii alături de femeia iubită („...gîndul însă se ducea ca o furtună / Către-o ţară-ncare astăzi nu mai mergem împreună", vv. 17—18), poetul a aşternut pe hîrtie această izbucnire de revoltă şi de sfîşiere sufletească în faţa înşelării pe care-o suferise („...recunoscusem / Vocea-n care altădată cu-atît drag mă încrezusem", vv. 34—35). Respectul pentru adevăr ne face să subliniem şi aici că Duiliu Zamfirescu e într-o măsură nedrept cu Eliza; despre gestul ei, iată ce-a scris ceva mai tîrziu, într-o misivă către prietenul Duiliu Ioanin, explicîndu-şi el însuşi responsabilitatea în hotărîrea, nedorită de el, dar nu şi neaşteptata, a fetei, şi a făcut-o sub forma unei explozii lirice, închinată tinerei căsătorite, în acel moment bolnavă grav: Niciodată în viaţă nu mi-a fost dat să-ţi sărut vîrful buclelor şi să-ţi spun cîtă adorare îţi păstrez în altarul credinţelor mele..." (Scris, din 9mai, probabil 1882,„noaptea", specifică poetul.)

P. 35J NEBUNA DIN HERĂŞTI

Lit., I, 19, 8 iun. 1880.

In *Lit.* poezia purta menţiunea: *Închinată doamnei A. Romanescu,*

v. 9 Şi vîntul *tace,* trece'... — *Şi* ziua-n depărtare.

Destinatara poeziei a Tost, desigur, marea actriţă Aristizza Romanescu (1854—1918), care, după debutul strălucit de la 19 ani, studiază în străinătate 7 ani şi se întoarce în ţară în 1880, chiar anul apariţiei poeziei în revistă. Duiliu Zamfirescu va avea adesea, în cronicile sale, aprecieri pozitive despre marea actriţă, care la un festival din primăvara aceluiaşi an i-a recitat cu o mare expresivitate poezia *Harpista.* Poate chiar acestui fapt îi e datorită dedicaţia.

Cu acest nume, Herăşti (uneori: Hereşti), erau trei sate în epoca respectivă, din care unul chiar în judeţul R.-Sărat, nu prea departe de Băleşti, unde-şi petrecea poetul de multe ori vacanţele. Totuşi, nu la acest Herăşti se referă poezia, ci la Herăşti-Ilfov: „Sub vechea ta fereastră se întindea o vale... / ... Pe sînul ei, departe, trecea Argeşul lin" (vv. 21 şi 23). Satul Herăşti aparţinuse familiei Năsturel-Herăscu, ajunsă la mare faimă sub Matei Basarab, îndeosebi prin vornicul Udrişte Năsturel, figură culturală şi politică de prim rang în epocă; soră sa, Elena, era chiar soţia voievodului. în acest timp au fost clădite în sat castelul familiei şi o biserică. E tocmai decorul la care se referă poezia. în perioada 1880 moşia era a Stolojanilor, care aveau ei înşişi un castel alături de ruinele celui vechi.

Episodul trebuie să fi fost real şi să se fi petrecut cam în acest fel, poetul cunoscîndu-1 probabil pe timpul studenţiei, în vizitele făcute în sat şi în Măgurelele vecine, destul de apropiate pentru ca întîmplări tragice, ca aceea a nefericitei nebune, să fie cunoscute în scurt timp şi să rămînă mult în amintire. Iată ce-i scria în această privinţă lui Ioanin: „Prin mijlocul pădurei trece Rîmna, o gîrlă frumoasă, pe a cărei prund am stat... cîtăva vreme (poetul plecase la vînătoare, n.n.) uitîndu-mă cum curgea apa încet... încet. Şi am gîndit în cîteva ceasuri la cîţiva anii La Hereşti, la Măgurele şi la multe încă." (Scris, din 16 aug. 1880.)

p. 38 OPT RÎNDURI

Lit., II, 5, mai 1881.

Apare împreună cu poezia *Rozele de iarnă.*

P. 39 DORINȚA

Lit., II, 12, dec. 1881.

P. 40 NELLA. *Clntec de mare*

Lit., II, 7, iul. 1881.
Apare împreună cu poezia *In albumul d-rei Florica Sion.*

P. 41 UN TRANDAFIR

Lit., II, 10, oct. 1881.

Poezia este, după cum arată Duiliu Zamfirescu însuşi, rezultatul unei stări de continuă tristeţe, care-1 cuprinsese şi-1 stăpînise cu consecvenţă după căsătoria Elizei, întîmplată cu un an înainte. Venind într-o zi de la Bucureşti, după „un drum lung şi monoton", s-a simţit sîcîit de întrebările alor săi — i se păreau indiscrete şi nedelicate — şi apoi, cînd toţi au mers la culcare, poetul a rămas singur cu gîndurile: „Eu am visat încă mult, şi am suferit încă mult de despărţirea noastră. Tu şi ea sau ea şi tu, iată ce am lăsat în urmă."

„Ce prăpastie nemărginită şi neexplicată e inima omenească!" exclamă poetul, sugerînd apoi contrarietatea sentimentelor care-1 încearcă: „Ai inima goală şi sufletul liniştit — ţi se pare că trăieşti zadarnic; ţi se umple inima, eşti adesea fericit — te simţi nenorocit, ai vrea să mori. Astfel, vecinie oscilînd între aceste două extreme, ajungi să te încredinţezi că poate cei mai fericiţi oameni după lume sunt aceia cari nu se ridică niciodată cu sufletul la un grad de simţire mai înalt. Şi încă fericiţi aceia cari au ca mine un prieten, prietenia, calda reverberaţiune a razelor focului celui puternic, a amorului."

„In tristeţea care m-a coprins întoreîndu-mă acasă, am scris această mică poezie, atins de poetica frumuseţe a unui biet trandafir, pe care mama mi 1-a adus dintr-o glastră. Fii bun şi treci pe la *Literatoru* spre a o lăsa să se publice." (Scris, către Duiliu Ioanin din 30 oct. 1881.)

Prietenul bucureştean s-a executat cu promptitudine, *Lit.* la fel şi, în numărul cel mai apropiat, poezia a apărut. Aluzia cu floarea care, ruptă din elementul ei, glastra, şi pusă în apă, fie ea şi dulce, moare, se referă tot la Eliza, desigur, care se va ofili în „apa dulce" a casei lui Ion Dănescu, socotită de poet drept mediu străin, nepotrivit.

P. 42 ROZELE DE IARNĂ

Lit., II, 5, mai 1881.
Apare împreună cu poezia *Opt rînduri.*

Poezia are o neaşteptată explicaţie, dată de autor însuşi: ea se referă la caracterul prieteniei. „Sufletele vii", deci temperamentele mai ardente, au legături de amiciţie pe măsură; poetul doreşte şi pentru „sufletele de toamnă", adică cele melancolice, prietenii adecvate.

Iată cuvintele lui Duiliu Zamfirescu adresate prietenului Ioanin: „Ştiu că cea din urmă călătorie a unui om în lume e, totdeauna, de natură a-ţi inspira triste reflecţiuni. Şi îţi voi observa asupra acestui punct că frumoasele tale *triste reflecţiuni* mă bucură cu atît mai mult cu cît cuget că-mi sunt adresate mie; pentru că: trăind între oameni, este natural să avem diferite feluri de prietini, după diferitele stări ale spiritului şi ale inimei; acei cu cari ne bucurăm de bucuriile noastre nu sunt aceiaşi cu cei cari ne întreţinem de durerile noastre. Şi adevăraţii prieteni sunt cei pe care-i leagă durerea. Tot astfel îmi aduc aminte, şi trebuie să-ţi aduci şi tu aminte, că cugetă Arnould într-un frumos sonet al său, pe care m-am încercat să-1 imitez. El, în tristeţea sa, preferă să se adreseze rozelor de iarnă, amicii cei ca şi dînsu trişti:

Iarna, printre ceața deasă, se deschid dragele flori
Ca și ochii triști ce-n lacrămi se deschid adeseaori."
(Scris, din 16 aug. 1880.)

Față de această primă formă a începutului poeziei, textul din *Lit.* vădește o mică deosebire: lacrimile și florile nu se mai *deschid,* ci: se *ivesc.*

Arnould, la care se referă poetul, este Edmond Arnould, profesor și eseist francez (1811 — 1861), autor și al unor lucrări literare, între care și poezii. în ciclul *Palabras,* Duiliu Zamfirescu îl va menționa, de asemenea, o dată citînd chiar primele versuri din *Rozele de iarnă,* pentru a caracteriza eroina unei nuvele de Turgheniev *(R.I.,* VI, 1557, 29 aug. 1882), altă dată reproducîndu-i trei versuri în franțuzește, o cugetare rimată *(R.L,VI,* 1563, 5 sept. 1882) etc. Arnould se afla deci între lecturile preferate ale poetului nostru; un volum al său de versuri nu ne-a fost însă cu putință să aflăm, astfel că nu am avut cum identifica modelul poeziei *Rozele de iarnă.*

P. 43 LUNA LUI MAI

Lit., III, 2, febr. 1882.

Apare împreună cu poezia *Plecînd,* neinclusă în volumul *Fără titlu.*

P. 44 DEDICAȚIE

Lit., III, 1, ian. 1882.

în *Lit.* titlul este: *Improvizație;* precizarea numelui: *Rimniceanu,* lipsește în *Literatorul; de* asemenea, poezia este datată: *lanuariu 1882.*

Destinatara dedicației este fiica lui Dumitru Simionescu-Rîmniceanu, proprietarul Băleștilor, la care venea adesea poetul și pe care avea să-1 aibă drept unul dintre modelele viitorului Tănase Scatiu; „Gretchen" — după cum arată tradiția familiei — nu e însă chiar numele destinatarei, ci o poreclă, un diminutiv cu sens de alintare, pentru a indica o persoană blondă, după tipul eroinelor lui Goethe.

P. 45 PE O PAGINĂ DE MUZICĂ

Lit., I, 16, 11 mai 1880.

v. 21 Trăind în *golul* său...

v. 24 în *gol...* ca-n gîndul meu...

Se pare că e scrisă în amintirea surorii lui Duiliu Ioanin, Măria, moartă în vara anului 1876, cînd poetul avea 18 ani. Ea cînta la pian; amintirea ei este legată de muzică. „... îmi apare acest talent precoce, stins cu mult înainte de a străluci și... mi se pare că o văd, o aud întonînd note de acelea pe cari numai ea știa să le scoată..." La Bălești, unde se află poetul și de unde-i scrie aceste rînduri prietenului Ioanin, fratele moartei, „portretul Marii înconjurat de foi de stejar cari deja s-au uscat... epuspepiano..." (Scris, din 12 aug. 1876.)

P. 48 TE-AM ÎNTREBAT

Lit., I, 17, 18 mai 1880.

Apare împreună cu poezia *Salbele* și cu proza alegorică *Cele două surori.*

v. 2 Unde-i speranța cea *arzătoare.*

v. 6 Unde-i iubirea cea *rîzătoare.*

Este prima din poeziile lui Duiliu Zamfirescu reprodusă de *Familia* (XVI, 41, 1/13 iun. 1880), care atunci apărea la Oradea și care, ulterior, îi va relua adesea din *Lit.* sau *R.l.* poezii și lucrări în proză. în același număr cu *Te-am întrebat,* revista orădeană publică la rubrica *Literatură și artă* o notă, în care se recunoaște ușor generozitatea patriotică a lui Iosif Vulcan (tot el întîmpinase la fel de cald pe Eminescu în 1866): „Un talent poetic s-a ivit nu de mult în literatura romană. Acesta e domnul Duiliu Zamfirescu, care a început să publice niște frumoase inspirațiuni în revista *Literatorul* din București. De acolo reproducem și noi poezia din n-rul prezinte, salutînd cu bucurie pe autorul ei în coloanele foii noastre."

p. 47 SALBELE

Lit., I, 17, 18 mai 1880.

Apare împreună cu poezia *Te-am întrebai.*

p. 48 ÎNTR-UN ALBUM

R.l., VI, 1568, 12 sept. 1882.

v. 1 — în *R.l.: Doamnă, mi-ați cerut* odată *să vă fac* o poezie.

În ziar, catrenul e intercalat într-un grupaj de cugetări, comentarii ironice, șarje literar-mondene, cronici etc, atît de caracteristic foiletoanelor *Palabras.* Pretextul de legătură este aici caricaturizarea modei franțuzești a dedicațiilor în albume, pe evantalii etc. „Dacă aș fi om mare și ar fi introdusă și la noi această modă, aș scrie pe instrumentul răcoritor al doamnei aceste stihuri" (urmează o strofă plină de neologisme și, la urma urmei, nu madrigalescă, ci răutăcioasă).

„Sau, continuă poetul, dacă o fi cu totul puritană, și nu vrea decît lucruri serioase și distinse, atunci aș alerga la un repertor ceva mai dramatic și i-aș scrie pe album aceste rînduri" (urmează dedicația). După tonul zeflemist al relatării, trebuie să presupunem oare că ele n-au figurat în nici un album? Poetul n-ar fi săvîrșit, probabil, nepolitețea unei atare indiscreții, cum ar fi fost reproducerea în foiletonul unui ziar a unei dedicații intime, cu toată autoironia catrenului.

P. 49 GHICI!..

R.L, VII, 1690, 13 febr. 1883.

Apare în cadrul rubricii *Palabras,* intercalată în textul foiletonului obișnuit. Nu are titlu. Semnat: *Don Padil.*

în aceeași cronică mai figurează și alte versuri.

ALTE ORIZONTURI

Bucureşti, Editura librăriei „Carol Miiller" 1894.

în *Conv. lit.* apărea, incă din martie 1893, ştirea că, între volumele junimiştilor, ce urmau să se tipărească în editura „Socec", era şi unul al lui Duiliu Zamfirescu. Cine va fi dat, totuşi, ştirea din revistă, de vreme ce autorul nici nu avea cunoştinţă de aşa ceva şi nici nu pregătise volumul? „Văd în publicaţiele Junimei de pe scoarţa *Convorbirilor,* sub numele meu, anunţat un volum de poezii în editura «Socec», îi scria el lui Iacob Negruzzi. Nu-mi pot închipui că editorul s-ar fi crezut autorizat să facă o astfel de publicaţie fără să mă-ntrebe, sau fără cel puţin să vă-ntrebe pe d-voastră or pe d-1 Maiorescu. De aceea socot că e o simplă eroare (numărul pe martie)." (Scris, din 15/27 mart. 1893.) Anunţul nu putea fi totuşi întîmplător şi e clar că unul din cei doi încuviinţase ştirea, plauzibilă întrutotul, dat fiind numărul mare de poezii publicate în ultimii ani de Duiliu Zamfirescu în *Conv. lit.,* care asigurau din plin un volum apreciabil. Acesta avea să apară abia peste doi ani, şi nu la „Socec", ci la „Miiller"—unde Maiorescu îi dăduse şi romanul *Lume nouă ţi lume veche...*— determinîndu-1 astfel să renunţe şi „la ideea de a tipări volumul de versuri pe cheltuiala mea". (Scris, către Trandafir Djuvara din 3 sept. 1894.)

Scriitorul şi-a supravegheat singur imprimarea. „In repedea mea trecere prin Bucureşti am fost prins de broşura *Alte orizonturi,* tipărită în zece zile sub ochii mei." (Scris, către Titu Maiorescu din 1 iun. 1895.) Dar încă dinainte de apariţie solicita prietenului Djuvara asistenţa publicitară, atît în revistă, cît şi prin intervenţii directe, pe lîngă cronicari. „La apariţiunea acestui prim volum (poetul micşora astfel importanţa celui anterior, *Fără titlu,* ignorat, cum vedem, cu totul, n.n.), te voi ruga să mă sprijini cu publicitatea revistei şi cu autoritatea d-tale personală; pînă atunci, tăcere absolută, ca să nu am aerul de a vinde pielea ursului din pădure." (Scris, din 3 sept. 1894.)

Conv. lit. marchează în acest chip apariţia volumului în librarii, în dec. 1894: „Zilele acestea va apare un volum de poezii ale d-lui Duiliu Zamfirescu. Extragem din el, cu învoirea autorului, această

poezie, pînă acum inedită." *(Conv, lit.,* XXVIII, 8, 1 dec. 1894.) Poezia publicată este *Sărmanul vultur.*

Alte orizonturi este prima culegere poetică a autorului, după *Fără titlu,* care apăruse cu aproape 12 ani înainte. între 1883 si 1894 scriitorul publicase numai volume de proză. Titlul este găsit, probabil, în ultima clipă, de vreme ce, cu două săptămîni înaintea apariţiei, revista *Ateneul român* îl anunţa simplu: *Poezii,* ştirea fiind comunicată desigur de Duiliu Zamfirescu însuşi, aflat în Capitală. Formatul volumului este relativ mic (12,5/16 cm) — scriitorul îl va păstra aproximativ la fel şi la următoarele două volume de poezii, *Imnuri păgîne* şi *Poezii nouă* — şi are 70 de pagini.

Sumarul, alcătuit din 41 de poezii, este cel reprodus în ediţia prezentă.

Tematica dominantă este cea de sursă antică greco-romană, simbolistica generală a volumului împrumută mai ales din mitologie elementele preferate. Ideea unui volum de poezii „inspirate de pămîntul Italiei" îi venise curînd după sosirea sa acolo (scris, către Iacob Negruzzi din 11 mai 1890; *Id.,* din 30 mai 1890), şi chiar de la primele poezii consacrate mediului italic, şi apoi aceluia elin, se remarcă acea tristeţe atît de caracteristică lui Duiliu Zamfirescu din epoca 1890—1900. O bună caracterizare a ei o aflăm într-o scrisoare către Elena Miller-Verghy, puţin ulterioară volumului *Alte orizonturi,* dar cu valabilitate pentru întreagă această perioadă a poeziei sale: „Acum sunt aici, în singurătatea solemnă a Romei. Fără nici un necaz serios, mă simt trist, coprins de acel fel de disperare înăbuşită ce mi se pare că trebuie să se găsească în toate sufletele cînd vine ceasul reculegerei, cînd gîndul te poartă îndărăt şi înainte, cînd îţi apare evidentă nestatornicia lumei şi a însăşi firei tale." (Scris, din 2/14 sept. 1896.) Melancolia ruinelor, a trecutului, se suprapunea deci cu un sentiment complex al conştiinţei de sine, prin raport cu viaţa, cu arta, cu veşnicia. Rezultatul era o poezie meditativă, cu destul accent pe descripţie, însă de o anumită răceală, de care autorul însuşi e conştient: „Sunt reci, nu-i aşa? le aprecia el la puţin timp după apariţia volumului. Am vrut să le fac reci, ca de marmoră, dar poate au ieşit de piatră de gîrlă." (Scris, din 4 ian. 1895, către Elena Miller-Verghy.) Probabil că şi această „răceală", ca şi accesibilitatea totuşi mai restrînsă a poeziilor s-au adăugat la situaţia generală a difuzării poeziei în epocă, făcînd ca volumul să se vîndă în librării cu destulă încetineală. Lucrul este declarat de poet însuşi într-o scrisoare către N. Petraşcu, în care-i explică de ce la apariţia unei cărţi, a unei reviste nu se poate conta pe un venit realizat prin vînzarea în librării, chiar în cazul cînd se face o bună reclamă, sau cînd autorul însuşi se îngrijeşte de difuzare: „Care e pricina? se întreabă. Şi răspunde singur: Nu ştiu. Desigur, cînd te uiţi la lumea românească cultă, îţi pare că o asemenea poznă nu e cu putinţă. Şi totuşi e aşa. Iată un exemplu care poate să nu dovedească mult, dar care totuşi dovedeşte ceva: broşura mea de poezii nu s-a vîhdut, într-un an şi jumătate, decît în 200 exemplare. Sunt gata să convin că nu s-a ocupat nimeni s-o pună în evidenţă, că valoarea ei nu o impune publicului etc. Dar, la

dracul 200 de exemplare, într-o ţară de 5 milioane de indivizi, cînd poartă un nume, de bine de rău cunoscut, e prea puţini" (Scris. datată: *martie 1896.)*

Sensul citatului care figurează ca *motto* al volumului, din Dante *(Paradiful,* cînt. 33, vv. 121 — 126), transpare prea puţin, nu numai din cauza traducerii lui Coşbuc, aici mai confuză, dar şi din cauza unei excesive condensări a originalului. In întregimea lui, cîntul al 33-lea, ultimul din *Paradisul* şi din *Divina Comedie,* aduce o invocare a divinităţii, în cadrul unei rugăciuni, mai mult un psalm. Viziunea pe care am avut-o, spune Dante, a fost de dimensiuni gigantice, dar, dacă mă gîndesc adînc, ajung la încheierea că prea puţin mi-a rămas în amintire din cîte mi-au stat sub priviri (se referă la drumul străbătut prin paradis şi la cele văzute acolo, şi la trinitatea Dumnezeu, Hristos, Sfîntul Duh). Singur Dumnezeu, care întruchipează raţiunea supremă a vieţii, poate înţelege imensitatea viziunii, dar şi el, numai întorcîndu-se către sine însuşi. Cam aceasta ar fi traducţia versurilor 123—125, cele mai criptice din grupul citat de Duiliu Zamfirescu.

Poetul nostru, însă, nu invocă nici pe Dumnezeu şi nici paradisul, ci aplică poeziei, *stricto sensu,* afirmaţia utilizată de Dante în scopul arătat mai sus. Bl măsoară, cu ajutorul textului dantesc, *propria* viziune despre lumea antichităţii romane şi greceşti, reînviată în versurile volumului *Alte orizonturi.* Măreţia ei — sugerează Duiliu Zamfirescu prin cuvintele din cîntul 33 al *Paradisului* — este uriaşă faţă de imaginea măruntă, puţină, fixată de el în poeziile proprii; dar dimensiunile întregi ale acestei lumi există în poetul însuşi, el o descoperă, se afundă în ea atunci cînd se întoarce către sine. Cu alte cuvinte, ne avertizează poetul, nu reconstituirea, nici existenţa obiectivă, aidoma, a lumii antice o vom afla în *Alte orizonturi,* ci viziunea sa, propria sa reprezentare despre acea lume.

p. 55 FUGIND DE TOT...

In ms. poezia nu are titlu.

v. 2 Mă duc să dorm pe *pajişte* de ape.
vv. 7 — 8 *Privirea noastră pururea o* doare
Pe ea, pierduta in singurătate.
W. 9 — 11 O, tu, *o, eu, o, cineva, acela*
Ce eşti in mine şi mă faci să sufăr,
Din lutul meu [cuvinte lipsă]

Poezia e izvorîtă din aceleaşi stări cu *La lună* („E noaptea caldă..."), căci se află scrise pe aceeaşi pagină de manuscris (şi împreună cu *Umbră şi uitare,* aflată în cap. *Din manuscrise* al prezentei ediţii), cu strofele alăturate, uneori intercalate. Astfel, strofa a doua din *Fugind de tot...* aparţinea iniţial sonetului *La lună.*

P. 56 AMURG

Al. rom., I, 6, 15 iun. 1894.

In ms. titlul era *In amurg.* De asemenea, succesiunea iniţială a strofelor a fost alta, iar ordinea definitivă a fost stabilită ulterior, prin numerotarea cu creionul. Astfel:

str. 1 din ms. a devenit 3; str. 3 a devenit 4; str. 4 a devenit 1; doar strofa 2 şi-a păstrat locul din prima formă.

Precizarea anului, *92,* apare numai în volum.

v. 5 Pe-un soclu *vechi...*
vv. 5 — 8 *In Partenon, căzute-n mii de feluri,*
(...coloanele căzute)
Coloanele de două mii de ani
Şi-ascund in umbre pururi elegante
(...dantela de la capiteluri)
Dantela umerilor diafani,
vv. 11—12 *Iar pupa lor un idol vrea să cheme,*
Imagina lui Hermes demiurg,
vv. 13—16 La umbra lor pescarul *împleteşte*
Şi cîntă-ncet, *aproape adormit,*
Duioasa lui tragudie de-acasă
Visînd şi el *noroc la pescuit.*

Deci, poezia se limita să încheie tragic tabloul, printr-o opoziţie izbitoare: de la „izbînzile lui Hermes demiurg", în negoţ şi cutreier pe mări, ale înaintaşilor, la pescuitul placid al contemporanilor — ceea ce măsura un regret profund şi o mare decepţie. Poetul a absolvit însă peisajul atic de o atare situaţie mizeră, inferioară oricum celei a cadrului roman, proiectînd totul spre timpii viitori.

Iniţial, autorul a intenţionat poezia mai concret localizată în peisajul atenian, cu o metrică diferită, elementele decorului însă rămîneau aproximativ aceleaşi, tonalitatea trebuind probabil să fie şi ea alta, mai veselă, mai optimistă, lipsită de taină. Din această variantă n-a fost însă realizată decît prima strofă:

E seara limpede şi caldă,
îndurător albastrul cer.
E ceasu-n care la Faler
Atenienele se scaldă.

Poezia e scrisă în 1892, în vreme c» se afla la Atena, explică autorul în scrisoarea cu care-o însoţeşte către Trandafir Djuvara, conducătorul revistei *At. rom.:* „Atena şi starea sufletească în care mă găseam eu acolo m-au predispus la o înţelegere intimă, şi aş îndrăzni să zic chiar personală, a priveliştelor ce înfăţişează natura Greciei vechi. După cum vezi, e un simplu tablou." (Scris, din 1/13 iun. 1893.) In perioada respectivă revista lui Trandafir Djuvara nu apărea, şi se pare că discuţiile nu erau prea avansate în vederea scoaterii ei, astfel că autorul i-o trimite din pură prietenie, „pentru singurătatea munţilor în care te afli" (Djuvara era în vilegiatură undeva prin occidentul Europei), totuşi şi pentru un scop precis: publicarea ei. Că e aşa, stau dovadă recomandările pe care i le face: „De se va publica, te rog să atragi luarea-aminte a corectorului asupra exactei punctuaţiei şi mai ales asupra vorbei *tragudie,* care, după cum ştii, însemnează cîntec. Mă aştept ca zeţarul să culeagă *tragedie,* şi atunci tot sensul dispare." Deci, *Ateneul* era mai demult în curs de apariţie.

Trandafir Djuvara i-a confirmat repede primirea, dîndu-i probabil asigurările de rigoare, astfel că, la 11/23 iul. 1893, poetul îi mulţu-

meşte pentru promptitudine, referindu-se însă la... un sonetl *Amurg,* însă, nu e sonet. E clar, totuşi, că nu e vorba de o a doua poezie, ci, avînd în minte şi o probabilă intenţie iniţială de a face din poezie un sonet (ritmul e cel clasic al sonetului), Duiliu Zamfirescu a menţionat acest lucru mai mult fără voie. Trebuie să presupunem că tot la această poezie se referă aprecierea atît de măgulitoare a lui Trandafir Djuvara din 25 iun. 1894, curînd după apariţia numărului respectiv al revistei, că „e una din cele mai frumoase ce au ieşit din pana ta şi, fără exageraţiune, pot zice una din cele mai frumoase ce s-au scris în româneşte".

1 — *„Hermes demiurg".* Hermes era zeul comerţului în Grecia antică şi curierul zeilor; era înfăţişat cu sandale înaripate; demiurg — calificativul dat de grecii vechi oricărui zeu care desăvîrşea o creaţie de vreun fel pentru scopurile proprii sau ale oamenilor. Hermes crease şi el lira, instrumentul simbolic al poeţilor. Aici însă Duiliu Zamfirescu îl socotea pe Hermes drept un demiurg nu pentru liră, ci pentru că patrona treburile de negoţ, în care grecii erau adevăraţi maeştri, fiind, după fenicieni, comercianţii cei mai vrednici ai antichităţii. Acest lucru îl subliniază în aceeaşi scrisoare către Trandafir Djuvara: „Ce-am vrut să zic prin triremele ce visează la izbînzile lui Hermes demiurg (oWjutov.îYoţ = creator): toată isteţimea grecilor vechi se manifesta pe mare, unde triremele şi quinqueremele purtau făclia geniului lor naţional, personificat în zeul Mercur (Hermes)".

P. 57 SĂRMANUL VULTUR

Conv. lit., XXVIII, 8, dec. 1894.

v. 13. Iar tu răspunzi *durerii mele multe.* (în *Conv. lit).*

(Ţinînd seama de rima: *multe—sărute,* e probabil că forma din revistă e datorită unei erori tipografice. Dacă, totuşi, forma aceasta îi aparţine lui Duiliu Zamfirescu — deşi poetul evita asonantele de acest fel — atunci e o imagine foarte frumoasă şi, în orice caz, distinctă ca sens de „durerei mele mute".)

Poezia este însoţită, în *Conv. lit.,* de o notă, semnată de redacţie, în care se anunţă ieşirea în librării a volumului *Alte orizonturi.*

Solemnitatea poeziei introduce şi o imputare directă făcută unei destinatare, ce va fi fost reală şi care a înşelat dragostea curată a poetului; el însuşi e vulturul „rănit în luptă" (v. 2), de vreme ce curînd se trece la pers. I: „Rănit în suflet, plînsul mă îneacă" (v. 9); rana este una interioară, un amor-propriu rănit, „lupta" nefiind ea însăşi o veritabilă dispută. Poezia poate fi alăturată cu *Au mai fost...,* apărută numai sub iniţiala *Z.* în *Conv. lit.* şi avînd acelaşi ton de imputare, ce presupune o adresă precisă; poate, deci, că sînt contemporane, ambele de prin preajma sosirii poetului în Italia, cînd se plasează desigur, şi *S-aud...,* apropiată ca sferă de preocupări.

Ori poate trebuie s-o punem în legătură cu unul din monumentele Romei, o fîntînă cu păuni şi cu un vultur, care-i va fi deşteptat, mai la începutul stagiului italic, sau în anii următori, nostalgia în legătură cu propria-i soartă şi va fi generat, foarte îndepărtat, simbolul majestuoasei păsări, neînţeleasă, în durerea ei, de cei din jur. Iată

ce-i scria lui Maiorescu la 11 sept. 1889: „Să vedeţi, bunăoară, grădina villei Grazzioli — e curată fantasmagorie. Răul e că sunt singur. Azi, uitîndu-mă la bietul vultur de deasupra fîntînei cu păunii, mi-am adus aminte..." etc. Întorsătura ce urmează e de o veselie tristă — se referă la un colonel care, inspectîndu-şi trupa de pompieri, vede... că mulţi dintre cei de faţă sînt absenţi! — dar apropierea între „bietul vultur" din scrisoare şi „sărmanul vultur" din poezie se impune.

p. 58 LA LUNĂ *[„Lună, astră plutitoare..."]*

Conv. lit., XXVI, 6, oct. 1892.

Apare împreună cu poeziile *Ofelia* şi *La Villa Aldobrandini.* Datarea figurează numai în ms. şi în volum, nu şi în revistă,

v. 7 *Cari în cursul veciniciei au valori* de un minut,
v. 8 Plin e spaţiul de glasuri *chemătoare* în pustiu,
v. 12 *Şi-i atît de vorbitoare suferinţa-ţi* fără viers,
v. 19 *Am simţit-o cum din ochi-ţi* în ai ei se furişează,
w. 24—25 *Parcă stai să-ntrebi aievea că de noi* ţi-aduci aminte
Şi te-ntrebi nedumerită *unde? cum ne-am cunoscut?*

Poezia putea să continue cu rememorarea concretă a întîmplării la care se referă, confuz, evocarea, căci există începutul unei noi strofe, a şasea, oprită la primul vers:

Petrecutu-s-a atuncea,. altădată, altădată.

Poetul a preferat, explicabil, să învăluie totul în neguri, lăsînd trecutul îngropat şi sfîrşind poezia într-o melancolică întrebare.

După cum rezultă din aprecierea transmisă de Maiorescu despre *Ofelia, La lună* n-a plăcut prea mult, în orice caz nu cît cealaltă. (Vezi nota la poezia *Ofelia.)* Dar pentru Duiliu Zamfirescu ea are o semnificaţie certă, e închinată vizibil soţiei, de care se afla departe şi către care fugeau mereu gîndurile sale, aşa cum însuşi arată la trimiterea poeziei către *Conv. lit.:*

„...Dintr-o parte a lumii în cealaltă umblu şi eu [adică de la Roma la Atena, n.n.], n-aş putea spune dacă odihnit sau necăjit, fiind şi una şi alta. Dar, lipsit de copii şi de familie, sentimentele mele pentru dînşii s-au clarificat pînă la cea mai diafană transparenţă, şi am trecut două luni de zile într-o singurătate populată de cele mai ideale videnii. Aşadar, nu vă veţi mira dacă veţi găsi aci versuri cam şchioape şi cam confuze, dar în fine sincere, izvorîte dintr-o adevărată nevoie de «a spune ceva»." (Scris, către Titu Maiorescu din 2/14 sept. 1892.)

P. 60 S-AUD..

Conv. lit., XXIX, 1, ian. 1895. Se publică, fără titlu, în cadrul romanului *Viaţa la ţară* (cap. XX), de fapt, aproximativ concomitent cu apariţia ei în volum.

In ms. poezia are, în loc de titlu, o dedicaţie: *Domnişoarei X la Atena* — sau chiar acesta e titlul!

v. 2 In pacea *ultimei* lumine.
w. 8 şi 12 sînt schimbate între ele.

T

în ms. figura încă o strofă, finală, în două variante, prima cu multe schimbări de cuvinte, a doua incompletă:

a *Şi mă voi duce înainte*
Şi mă voi duce pin' la zio
(...pin' la fine)
Avindu-te pe veci in minte
(Gindindu-mă necontenit)
(Cu tine pururea în minte)
Pe tine, draga mea, adio.
(Cu tine, draga mea, cu tine)
b *Ţi-am zis adio şi-am plecat,*
Crezînd c-o să te pot uita,
Dar n-am putut, nu te-am uitat.

Pe aceeaşi foaie mare de hîrtie, din obişnuita condică *Varia,* pe care-şi scria poeziile în prima parte a perioadei romane, se află şi acest început, sau simplu catren madrigalesc, cu titlul *Aceleeaşi,* deci adresată tot *Domnişoarei X la Atena:*

Minunată eşti în toate
Şi cînd taci, şi cînd vorbeşti,
Dar mai mult eşti, de se poate,
Minunată cînd priveşti.

Existenţa dedicaţiei probează sursa biografică a poeziei, independentă de substanţa romanului, în textul căruia a fost integrată. Căci, concomitent apariţiei volumului *Alte orizonturi,* ea figurează spresfîrşitul romanului *Vieţii la ţară* şi este atribuită lui Mihai Comăneşteanu, plecat la Paris, pentru studii, cu Saşa, care îl însoţeşte; aceasta îi găseşte între hîrtii textul poeziei şi i-o comunică lui Matei Damian, rămas acasă, la Ciulniţei. Versurile sînt închinate de erou Tincuţei, la această dată încă necăsătorită cu Scatiu. Trimiţîndu-i-le lui Matei Damian, cu care se va căsători curînd, Saşa îi încredinţează de fapt ea însăşi acestuia, cu ajutorul lor, un mesaj asemănător cu al fratelui mai mic: „Eu mă tot duc gîndind la tine"; de altfel, cu aceste versuri se şi încheie, semnificativ, scrisoarea Saşei către viitorul ei soţ.

Dacă trebuie să gîndim o clipă la logica poeziei, apare ciudat că autorul ei, Mihai Comăneşteanu, trăind la marginea Bărăganului, utilizează imagini montane: valea, buciumul din munţi, codrii cărunţi etc; lucrurile se explică abia în al treilea volum al ciclului, *In război,* unde se menţionează că familia Comăneştenilor avea o moşie în Vrancea, la Şarba. în mintea lui Duiliu Zamfirescu lucrul era clar încă de la *Viaţa la ţară,* deşi nu se face menţiunea corespunzătoare; poetul, în tinereţe, scrisese şi el versuri lirice despre munţi *(Ecoul* etc), ceea ce poate întări presupunerea că poezia e legată de un episod biografic al autorului însuşi, fapt atestat şi de existenţa ei într-un ms. distinct de al *Vieţii la ţară,* concomitent totuşi, după toate probabilităţile, cu scrierea romanului.

Poezia a fost pusă pe melodie şi s-a cîntat mereu, fiind una dintre cele mai răspîndite romanţe, deşi numele autorului textului nu mai era cunoscut celor mai mulţi dintre cîntăreţi şi ascultători.

P. 61 VERSURI HETEROMETRE

Manuscrisul prezintă un mare număr de variante:

vv. 5—6 a Aşa *se iveşte* tîrzie
Şi rece dar încîntătoare.
b Aşa cîteodată *s-aprinde*
în noaptea vieţii pustie.
v. 8 E nou şi *viaţa e vie.*
v. 10 a *Apune pe marea pustie.*
b *în noaptea vieţii pustie.*
v. 11 a *Şi umbra de melancolie.*
b *în noi şi din valuri albastre.*
c *Preface-se în bunătate.*

In ms. apare încă o strofă, a patra, în două variante, numai a doua terminată, la care însă autorul a renunţat cu totul:

a. *Iar pacinica singurătate*
Se varsă tn noi de prin astre
Schimbîndu-se raze albastre.

b. *Iar pacinica singurătate*
Ce tremură sus printre astre
Se varsă în valuri albastre
Ce-n noi răsădesc bunătate.

(După „răsădesc" e adăugat, chiar în vers, dar în paranteză un „sch", probabil: „schimbă", marcînd intenţia modificării verbului, în adevăr pus acolo la repezeală. O asemenea intenţie e notată şi la versul 3 din forma definitivă, care iniţial era... *superbă şi nepăsătoare)*

Există, de asemenea, o strofă a cincea, nedefinitivată (rimele nu sînt perfecte), care îndrepta poezia şi către dragoste:

Tu însăţi îmi pari mai senină,
Mai dulce la vorbă, mai roză:
Amorul o apoteoză
A lungului şir de iluzii.

Dar, prin înlăturarea ei, poezia rămîne una dedicată numai artei, un crez literar: poezia, în general, spune poetul, pare legată numai de nou şi frumos, de ceea ce e încîntător; că totul e poezie — aceasta e o iluzie, sau concluzia pripită a unor stări şi împrejurări trecătoare; în realitate, ceea ce e dominant, permanent, e „marea durerei", suferinţa, urmată de apropierea morţii („umbrele lungi ale serei" care „învăluie trista viaţă").

Manuscrisul începe cu schema prozodică următoare:

Peon sec | *dactil* | *troheu*

Deci caracterul „heterometric" (prozodie variată, puţin obişnuită) nu se referă numai la amfibrahul aparent şi relativ frecvent în versurile lui Duiliu Zamfirescu, ci, după cum se vede, în primul rînd la prezenţa a trei picioare metrice, diferite unul de celălalt. La lectura curentă, totuşi, neonul dispare, la fel dactilul, şi rămîne un vers amfibrahic simplu, încît avertizarea făcută de poet chiar din titlu se dovedeşte necesară.

i

Conv. lit., XXVII, 1, mai 1893.
Apare împreună cu poezia *Curgea Şiretul liniştit.*

w. 1—2 Luna *contempla din ceruri pacinica singurătate*
In al cărui farmec [cuvînt lipsă] *Salamina dormita.*
v. 4 Pe Acropolea ştirbită, Partenonul *cugeta.*
v. 5 Ah, şi *ce durere crudă imi strlngea* în gheara-i rece,
vv. 9—10 *Totul trece,* totul piere, ca o umilă scînteie:
De la zei şi pin' la oameni [cuvinte lipsă]
v. 13 Tu, ca toate *cele-n* lume *eşti din formă* pieritoare.

(„Timpul şi forma /Par că se schimbă", spusese în *De la Villa Tusculana;* sau, tot acolo: „Timpul şi forma de astăzi mă Iasă rece ca gheaţa./ Toate sunt încă-n fiinţă şi totuşi toate sunt moarte." Deci şi formele *care durau* puteau fi moarte, cu toate că rezistaseră timpului!).

w. 21—22 *Lasă-mă să vin la tine, o,* Minerva înţeleaptă.
(Şi în mijlocul a toate stă Minerva înţeleaptă).
(In prezent căzută astfel stă Minerva înţeleaptă).
Căutind printre atîtea lucruri nouă ce o mint.
v. 26 Ce răsai din *vremea caldă înfundată în trecut.*
v. 29— în ms.: Să cunosc amorul vostru, zeu a tot ce-i *armonie.*
vv. 29—32 *Lasă-mă să gust* amorul *cum era în lumea veche,*
Zeu al armoniei lumei, limpede şi-n veci senin.
El, ce locuieşte-n aer, în pămînt şi-n toate cele
Şi mai mult decît în toate pe obraji trandafirii.
vv. 35—36 *Platone,* Minerva pleacă. *Partenonul îţi rămîne*
Ca un crin fără miros.

Trimisă de la Atena, împreună cu altă poezie, *Curgea Şiretul liniştit,* la *Conv. lit.,* citite ambele o dată la Junimea (la 6/18 mart. 1893) şi apărute tot împreună, *Pe Acropole* — iniţial poate intitulată *Partenon* —, după cum va rezulta dintr-o scrisoare a lui Maiorescu — este primită de Maiorescu cu o explozie de entuziasm. Aceasta e cauzată şi de poezie, dar astăzi ne apare şi ca o încurajare trimisă de departe poetului, foarte amărît de transferarea neaşteptată Ia Legaţia din Atena. Dacă despre *Curgea Şiretul liniştit* criticul are cuvinte incolore, celei de faţă îi spune: „o lirică înaltă cu Partenon — primavera, primavera! Gioventu delP anno, e... della vita!" („primăvară, primăvară! Tinereţe a anului şi... a vieţii!", parafrazare după un vers al poetului italian Pietro Trapassi Metastasio, 1698—1782). **Insă** la Junimea poezia a suscitat, se vede, vii discuţii, comunicate astfel de critic: **„Incîntare!** Mai ales de Partenon. Jacques (cam matufit) (e vorba de Iacob Negruzzi, n.n.) se opunea la strofa a doua, cu strania stilizare de la rîndul al doilea spre a treilea şi la «Pentelic» — Penteleu! Eu găseam puţin clară pentru public citarea anume a lui Sofocle pentru amor... Dar băieţii (Maiorescu se

referă la noul grup de redactori ai *Convorbirilor,* foştii studenţi ai criticului: Mihail Dragomirescu, Pompiliu Eliade, S. Mehedinţi, I. Al. Brătescu-Voineşti, I. A. Rădulescu-Pogoneanu, P. P. Negulescu, n.n.) te-au susţinut uni-sono, «sus şi tare», mai ales cu Sofocle la amorul, care răstoarnă imperii, deşi este pe obraji trandafirii, tot felul de Amor, Antigone d.e.

Aşa să fie dar şi aşa să rămîie!" (Scris, din 7/19 mart. 1893.)

Ştirea dată de critic i-a prilejuit lui Duiliu Zamfirescu una din cele mai frumoase „apărări" ale versurilor proprii, începînd de la explicarea viziunii de ansamblu pînă la clarificarea rolului unor cuvinte, versuri, imagini. Mai întîi, o săgeată a trimis-o către Iacob Negruzzi, opozantul, cam fără duh în această chestiune, a apropierii Pentelic-Penteleu. „Am văzut că Pentelicul v-a supărat din cauza prea marei apropieri de un munte coleg, producător de adevărat caşcaval, îi scrie el la 15/27 mart. 1893. Ce-i de făcut? Să suprimăm reputaţia Penteleului, nu se poate; să înlocuim versul cu Pentelicul vinovat, iar e greu. Dar, în sfîrşit, dacă găsiţi ceva care să-1 înlocuiască, eu primesc." Invitaţia la modificare rămîne, desigur, fără urmări. Apărarea poeziei este desfăşurată într-o scrisoare concomitentă către Maiorescu, pregătit să pătrundă o atare demonstraţie; argumentarea e strînsă şi dovedeşte atenţia profundă şi deplina conştiinţă artistică a poetului atunci cînd îşi construia versurile. „Impresiunea d-lui Negruzzi cu Pentelic şi Penteleu poate să fie justă, scrie poetul. Eu eram încîntat de tonalitatea vorbei în greceşte, Pentelikon (cu accentul pe antipenultima silabă) şi în franţuzeşte cu *en* făcut *an.* Cred însă că oricum ar fi accentul, ca impresiune topică e exactă, deoarece Pentelicul a dat marmura carierelor sale tuturor monumentelor clasice din Atena, iar Păros mai numai statuelor; apoi Pentelicul e muntele cel mai important al Aticei, pe care o apără despre nord, cu Himeta despre răsărit, Parnesul despre apus, şi Salamina, de pe ape, spre sud-est. în mine era aşa de imposibilă o rechemare de caşcaval, în înflăcărarea sufletească în care am zis *scrisă într-un bloc de albă marmoră de Pentelic,* încît d-nul Negruzzi, astăzi, mă răneşte în întreaga poezie a lumii, şi e o fericire că nu suntem războinici din fire (cer iertare balafrelor glorioase), căci s-ar întîmpla duel!"

Rănirea „în întreaga poezie a lumii" şi invocarea duelului sînt desigur glume, dar punctul de pornire este o neîndoielnică iritare a poetului în faţa surprinzătoarei gafe — chiar de va fi fost tot o glumă — făcute de secretarul perpetuu al *Convorbirilor* prin apropierea Pentelic-Penteleu. La aceasta se referă şi paranteza despre „balafrele glorioase", care, dacă **n**-au putut fi cicatrice reale de data aceasta, echivalează însă cu o rană total lipsită de glorie, prin felul cum observaţia lui Iacob Negruzzi eludează regulile elementare ale interpretării imaginii.

In continuare, Duiliu Zamfirescu îşi apără la fel de ager şi inversiunea din strofa a doua (w. 2 şi 3) precum şi sensul utilizării afirmaţiilor lui Sofocle despre amor.

„Stilizarea de la strofa a doua e în adevăr ciudată. Dar nu găsiţi d-voastră accentul puternic, care hotărăşte retorica frazei, tocmai în această inversiune ?:

La priveliştea acestei unice în univers
Protestări a omenirii contra timpului ce trece.

Ia vedeţi cum ar veni fără inversiune:

La priveliştea acestei protestări a omenirii
unice în univers, contra... etc.

Unice In univers, astfel pusă, capătă importanţă şi trebuie să capete, fiindcă atributul cel mai însemnat al acestei protestări este de a fi unică în univers. Citarea Iui Sofocle pentru amor este, în adevăr, puţin clară pentru public; dar atunci puţin clară este toată poezia, fiindcă cine nu ştie ce erau sărbătorile panatenee, ce rol au jucat Eleusis, Megara şi Corintul, ce raport este între Partenon şi Pericles, de ce rămîne Partenonul criptă de mormînt dacă i se duce Minerva etc, acela va citi fără nici o plăcere întreaga poezie. Taine citează pe Sofocle *(Phil. de l'Art en Gr.)* tocmai spre a stabili conceptul celor vechi despre amor. «Amor zice el (Sof.), nebiruit în bătălii, Amor, tu, care zdrobeşti puteri şi avuţii întregi, tu locuieşti pe obrajii delicaţi ai fetei tinere; şi treci marea, şi intri în colibele ţărăneşti, şi nimeni, nici dintre zeii nemuritori, nici dintre trecătorii oameni, nu poate fugi de tine.»

înţeleg că toate acestea sunt explicări proaste; că dacă impresia, la citire, este că Sofocle nu merge, degeaba vii cu dicţionare să susţii contrariul. Dumneavoastră sunteţi liber să tăiaţi şi să înlocuiţi cum credeţi mai bine." (Scris, din 14/26 mart. 1893.)

Evident, nu s-a schimbat nimic, de altfel şi scrisoarea lui Duiliu Zamfirescu e alcătuită după ce Maiorescu îi comunicase că totul rămîne în forma iniţială. E totuşi greu de crezut că poetul ar fi fost chiar atît de dispus să-i înlocuiască alţii ceea ce el pusese în vers cu atîta rost, meditînd serios la diferitele implicaţii şi sensuri ale numelor proprii citate. Mai degrabă e şi aici o împunsătură la acei din Junimea care trebuiau să facă apel la dicţionare pentru a înţelege numele vechii mitologii greceşti, iar aceştia nu puteau fi tinerii cultivaţi, cum am văzut, susţinători ai poeziei. Căci, în continuarea explicaţiilor, el face o adevărată execuţie unei poezii a lui Teodor Şerbănescu — Duiliu Zamfirescu îi zice: Todiriţă, familiar-ironic, căci colonelul tecucean era mai vîrstnic cu două decenii! — poezie publicată recent în *Conv. lit.,* aluzie străvezie că revista publică numeroase platitudini; totodată el ridica un imn adevărat tinereţii: „ea singură este izvorul a orice poezie, prin chiar aceea că este".

Cinci zile după scrisoarea de mai sus, criticul îl încredinţa încă o dată pe po-et că „bine inspirata d-tale poezie *Partenon* rămîne fireşte cum ai făcut-o, fără o iotă schimbată. Aşa şi e frumoasă. Şi Sofocle, şi inversiunea de strofa a 2-a, şi Pentelicul sunt caracteristice la locul lor, şi cins n-o simte, *tantpis pour lui."* (Scris, din 19/31 mart. 1893.)

Poezia ar rămîne, totuşi, numai în parte înţeleasă, fără anumite explicaţii, căci, în afara unor cunoscători foarte apropiaţi, specializaţi, ai istoriei Greciei antice, lectorul curent de poezii tot trebuie să rememoreze cu ajutorul enciclopediilor sensurile mai subtile ale nomenclaturii utilizate de poet şi care-i alcătuieşte baza simbolurilor. Astfel că, pentru a reconstitui viziunea poeziei, sînt absolut necesare mai multe lămuriri.

Cetăţuia vechii Atene, *Acropole,* construită prin sculptarea unei uriaşe stînci ce domină oraşul, la 150 de picioare deasupra nivelului mării, avea mai multe temple şi zidiri, dar principalul era tocmai Partenonul amintit.

Cea mai mare parte a edificiilor mari ale Atenei — şi în primul rînd Acropolea — au fost desăvîrşite în timpul lui Pericle (499—429 î.e.n.), cînd au trăit majoritatea artiştilor mari ai cetăţii, de aceea Duiliu Zamfirescu îl citează pe celebrul atenian alături de zeiţa Atena însăşi (v. 35) şi vorbeşte în scrisoarea către Maiorescu despre raportul „între Partenon şi Pericles".

1 — *Partenonul,* închinat zeiţei Atena (numită şi Partenos), protectoarea oraşului, fusese decorat de marele sculptor şi arhitect Phidias (sec. V î.e.n.). Durat din marmoră albă de Pentelic (aşa cum spune poezia), templul e construit în stilul doric peripter, adică avînd un şir de coloane de jur împrejur. Frizele înfăţişau aspecte ale procesiunilor panatenee; alte sculpturi reprezentau momente celebre din mitologia ateniană. In interiorul Partenonului se afla statuia zeiţei Atena, sculptată de Phidias în fildeş şi aur. Zeiţa era întruchipată cu emblemele şi armele, aşa cum se născuse din capul tatălui ei, Zeus, pentru a simboliza în acelaşi timp inteligenţa, dar şi capacitatea de luptă a locuitorilor oraşului.

Tocmai pentru că statuia conţinea simbolurile fundamentale ale vieţii ateniene, de la război pînă la poezie, sintetizate de poetul nostru în strofa a 3-a, Partenonul, strălucitor prin arta sculpturii şi arhitecturii, era mai mult decît un templu, el devenea lăcaşul cel mai reprezentativ al cetăţii Atena; lipsit de statuia zeiţei, el putea fi considerat, în adevăr, o „criptă de mormînt", iar Acropolea întreagă rămînea „ştirbită", aşa cum spune Duiliu Zamfirescu în poezie (v. 5).

2 — Geografia notată de poet nu era ea însăşi de loc întîmplătoare, ci aleasă pentru a spori gloria Acropolei de odinioară. In apropierea Salaminei, mica insulă din sud-estul Atenei, flota grecească, aflată sub comanda lui Temistocle, a zdrobit în anul 480 î.e.n. puternica flotă persană invadatoare; Megara, cetate apropiată şi rivală atunci, era sediul vestitei şcoli a peripateticienilor; Eleusis adăpostea templul zeiţeiDemeter,protectoarea agriculturii— vestitele „mistere eleusine" ce constituiau cultul zeiţei întruchipînd regulile eterne ale cultivării pămîntului; Corintul, rival şi el Atenei, era vestit prin comerţul său, prin jocurile „corintice" asemănătoare celor olimpice.

Intre toate acestea, sugerează poezia, Atena, cu Acropolea şi cu Partenonul, era nu doar o apariţie singulară, ci era culmea lor, simbolul lor nemuritor.

3 — *„Armonia limbei din Areopag".* Areopagul era cel mai important loc de judecată în Atena antică, luînd în dezbatere numai chestiunile cele mai grave, marile crime etc. Judecătorii de aici, foşti arhonţi (primii magistraţi ai cetăţii), nu îngăduiau în pledoarii nici un fel de înflorituri retorice care ar fi putut înmuia inimile judecătorilor. Prestigiul imens al acestui for 1-a trecut în legendă, ca şi în vorbirea curentă, cu sens de adunare foarte aleasă de oameni imparţiali şi pe deplin stăpîni pe voinţa şi judecata lor.

De ce poetul vorbeşte atunci despre „armonia limbei din Areopag", de vreme ce aici erau excluse orice figuri de stil, orice procedee ale artei oratorice? Tocmai pentru a sublinia că limba cea mai frumoasă — poetică prin aceasta — e cea simplă, directă, fără ornamentaţii. Acest crez poetic apare adesea în poeziile, ca şi în articolele şi corespondenţa scriitorului.

. 4 — Lămuririle date de poet însuşi, în scrisoarea de mai sus către Titu Maiorescu, sînt edificatoare. Afirmaţia lui Sofocle despre Eros figurează în tragedia sa *Oedip la Colona.* Duiliu Zamfirescu, care cunoştea, fără îndoială, opera marelui tragedian, le citează însă după Taine, lucrarea respectivă a criticului literar şi istoricului francez fiind *Philosophie de l'Art en Grece* (1869). *„Je n'en citerai qu'un, Eros l'Amow* — spune H. Taine în lucrarea citată (pag. 182) — *pour montrer comment le grec, libre et penetrant d'esprit, reunissait dans la mime e'motion Vadoration d'une personne divine et la divination d'une force naturelle. ţAmour, dit Sophocles, invincible au combat, amour qui t'abats sur Ies puissances et Ies forlunes, tu habites sur Ies joues delicates de la jeune fille; et tu franchis le mur et tu vas dans Ies cabanes rustiques, et il n'y a personne parmi Ies hommes ephe'meres qui puisse de te fuir.»"* Numele lui Taine va reveni adesea în corespondenţa lui Duiliu Zamfirescu, care-i cerceta asiduu scrierile, îndeosebi a sa *Philosophie de l'Art* (cu urmările: *Philosophie de l'Art en Grhce,* menţionată, şi *Philosophie de l'Art en Italie, Histoire de la Litterature Anglaise* etc).

p. 64 DE LA VILLA TUSCULANA

Conv. lit., XXII, 2, mai 1889.

In ms. subtitlul era: *Hexametre,* iar iniţial: *Alexandrine.* De asemenea, în manuscris, poezia poartă, ca în volum, menţiunea simplă: *Roma;* în *Conv. lit.* se specifică şi data: *aprilie 1889.*

v. 2 Singure, palide, pline de-o lume *mare* de basme.
v. 9 Zeii, pontificii, fraţii Arvali *şi însuşi* Lupercii.
v. 16 Ochii-mi, o, Marcus Tarenţiu *Varone* cată spre tine.

In scrisoarea însoţitoare către Maiorescu (14 apr. 1889), se dau următoarele lămuriri:

„Vă rog să cetiţi întîi alăturata încercare.

Villa Tusculana e o minunată casă de ţară, la Frascati (după cum se vede de pe nume), în ale cărei grădini se află ruinele unei viile a lui Cicerone. Din fruntea dealului viderea îmbrăţişează toată valea Tibrului, pînă la mare.

Impresia mea iat-o în versurile de alături. Acum pentru ce Cicero şi nu Cicerone; pentru ce Tarenţiu şi nu Terenţiu; pentru ce toată invocarea asta de nume proprii; pentru ce hexametre etc, e de prisos să le explicăm. M-am văzut silit să pun vorba «hexametre» alături de titlu, ca să se poată prinde forma metrului. De altminteri, dacă accentele vor fi lăsate la locul lor, cum sunt în româneşte, versul îşi urmează drumul de la sine. Altfel, după metrica românească a alexandrinului.

Ale turnurilor umbre... etc.
ar trebui să se citească versul întîi astfel:

Tristele um / bre se lasă / pe văi de sus / de pe dealuri,
pe cînd mergerea lui firească e aceasta:
Tristele / umbre se / lasă pe / văi de / sus de pe / dealuri
Singure, / palide, / pline de-o / lume / vie de / basme.

Lucrul nu e aşa de uşor pe cît se pare. De altfel, încă o dată, e de prisos orice explicare. Cred însă trebuitoare amintirea că Tarenţiu (aproape contemporan cu Cicerone) era poetul cel mai înamorat de timpurile vechi ale republicii."

Cu o zi înainte îi explicase, mai mult liric, lui Iacob Negruzzi starea sufletească generatoare a acestei poezii. Singurătatea, pacea, peisajul, chiar oamenii îi creau o linişte şi o predispoziţie spre poezie cu totul speciale. „îmi simt un grad de saturaţie de firea altuia care substituieşte toată negura firei mele, şi mă cred oarecum dublu, cu un mănunchi de impresii strîns legat dar de diferite naturi. Nu-i aşa că înţelegi acest mişmaş de cuvinte? Eu vreau să spun ceva, dar cine ştie ce-oi fi spunînd.

Şi mergînd aşa pe uliţe, caut nişte hexametre. Am o amintire care mă chinuieşte, de la villa In măreţe ruine a lui Cicero, Ia Frascati sus. Aş voi să ştiu ce credeţi de un aşa fel de poezie.

Eu multe aş mai spune *pro,* dar... ia să vă dau mai bine cîteva versuri."

Urmează strofa întîi din poezie, de asemenea împărţită în picioare metrice, ca şi în scrisoarea către Maiorescu, însă fără indicarea accentelor.

„Am pus printre măsuri parmacele ce le vedeţi, că să nu mai avem vorbă. Aşa trebuie să meargă şartul cîntecului. Nu v-aţi săturat de rimele noastre?

Mai limbă uşoară decît cea românească pentru a stihui nici că se mai poate. Şi apoi, simţimentul meu e de aşa fel că nu primeşte drumul mare a lui *fãceai* cu *dregeai.*

Odio l'usâta poesia: concede
Comoda al vulgo e fiosci fianchi e senza
palpiţi sotto i consueti amplessi stendesi e dorme.

Curat vorba poetului: poezia uzată îşi dă cu-nlesnire vulgului flancurile moleşite, şi, fără emoţiune, sub obicinuitele sărutări, se-ntinde şi doarme.

Se-ntinde şi doarme e o poemă întreagă. Carducci." (Scris, din 6 — 13 apr. 1889.)

Tonul cam zeflemist, de altfel obişnuit în scrisorile către Iacob Negruzzi, vizează de pe acum mai puţina înţelegere a acestuia în ale noutăţii în poezie, lucru care se va vedea şi la *Pe Acropole.* înorice caz, intenţia de inovare e clară la Duiliu Zamfirescu încă de la venirea în Italia, şi citarea primei strofe din *Preludiu* de Carducci *(Odi barbare),* unde acesta îşi exprimă programul poetic de înnoire a poeziei, e semnificativă pentru planurile poetului nostru cu privire la seria de versuri pe care o începea.

Explicaţiilor date de Duiliu Zamfirescu li se pot adăuga cîteva precizări folositoare.

„Villa Tusculana" îşi ia numele de la vechiul oraş latin Tusculum, pe locul căruia ea a fost ridicată şi ale cărui urme se văd pretutindeni în acest loc. La Tusculum, Cicero a compus, cu un an înaintea

morţii sale, deci în 55 î.e.n., tratatul de filozofie *Tusculanae disputationes;* celebrele „dispute" s-au desfăşurat timp de cinci zile chiar în locuinţa autorului, amintită de Duiliu Zamfirescu în scrisoarea către Maiorescu, ruinele acestei locuinţe fiind în grădina actualei vile.

Atmosfera de tristeţe din poezie, regretul după timpurile apuse nu au rădăcini în dialogurile ciceroniene, unde este vorba despre nemurirea sufletului, dar şi despre diferite dureri care apasă sufletul omenesc, căci, în totul, lucrarea are un sens optimist. Sursa „dorului fără saţiu de lumea vremilor duse" stă în pasiunea poetică şi în admiraţia autorului pentru epoca antică, romană ca şi greacă, de unde şi apelul la Tarenţiu, „poetul cel mai înamorat de timpurile vechi ale republicii".

îndată după trimiterea poeziei şi a scrisorii către Maiorescu, acesta a trecut prin Roma, împreună cu soţia sa, şi, călăuzit de poet, a vizitat locurile celebre, îndrăgite de acesta, între care şi vila tusculana. Iată ce-i scrie Duiliu Zamfirescu la 28 apr. 1889: „Acum cred că stihurile mele au să deştepte o amintire fericită, căci va fi a d-voastre personală. Cînd ajunseserăm sus la villa lui Cicerone, de se videa cîmpul taberei lui Hanibal, iar la stînga grămăjuia de case atîrnată de piatra de la Monte-Cavo, cu Albano în fund, marea la orizont şi vîntul ce cînta în ramurile molifţilor de la picioarele noastre... Era viaţă şi adevăr în toată această adiere a trecutului! Astea sunt lucruri care trebuiesc văzute spre a fi înţelese, şi teoria mea că toate impresiile primite de-a dreptul de la lucruri se pot transmite şi altora, prin scris, sufere, pe ici pe colo, cîte o excepţie."

Dar, în afară de pelerinajul firesc la locurile vechi cu privelişti frumoase, întîlnirea cu criticul a adus cîteva modificări poeziei. Una e de mai mică importanţă (v. 9: „Zeii, pontificii, fraţii Arvali şi însuşi Lupercii" pierde pe *însuşi* şicîştigă pe *Sălii,* micşorîndu-se astfel ponderea *Lupercilor);* a doua e mai relevantă, tocmai pentru că poetul insistase asupra formei prime în scrisoarea anterioară („pentru ce Tarenţiu şi nu Terenţiu", „Tarenţiu... poetul cel mai înamorat de timpurile vechi ale republicii"): ultimul vers (16), al invocării imaginate prin glasul ce se aude din ruine, devine: „Ochii-mi, o, nobile Marcus Terenţiu, cată spre tine", diferit de forma iniţială, în care se spunea: „Ochii-mi, o, Marcus Terenţiu Varone..." Versiunea primă, părăsită la publicare, făcea de două ori mai netă distincţia, urmărită de autor, între cei doi poeţi latini: cel numit de poet Tarenţiu (Marcus Terentius Varron, cunoscut şi sub numele Varro, sau Varone, 116—27 î.e.n.) şi Terenţiu (Publius Terentius Afer, 194—159 î.e.n.), mort cu aproape jumătate de secol înainte de naşterea primului.

„Cred că aşa nu mai e nici o umplutură, şi vorba *nobile,* pusă pe lîngă numele lui Terenţiu, defineşte natura măreaţă a poetului înamorat de vremuri bune de demult", adaugă Duiliu Zamfirescu, comentîndu-şi modificările. Se vede că Maiorescu îl convinsese că vorba *însuşi* şi numele lui *Varone,* din cele două versuri, erau de umplutură!

De la Villa Tusculana este, dacă nu prima, în orice caz una dintre primele poezii originale româneşti utilizînd dactilii vechilor epopei, ai odelor şi elegiilor clasice — pe ms. versurile sînt chiar împărţite în picioare metrice — într-o perioadă cînd la noi şi traducerea acestora în metrul modelelor din greacă şi latină era abia la început.

(Ii şi scria în acest sens lui Trandafir Djuvara: „In vremile din urmă mă bîntuie clasicismul. Mă măgulesc cu credinţa că eşti abonat la *Convorbiri,* şi deci ai cetit hexametrele *La Villa Tusculana."* (Scris, din 27 sept. 1889.) *Sara pe deal* a lui Eminescu, care a putut sta între exemplele naţionale ale poetului, apăruse cu patru ani înainte în *Convorbiri* (iul. 1885), dar versificaţia acesteia e totuşi alta, mai compusă — coriambi cu dactili — şi, fireşte, sensul ei e cu totul diferit. Dactilul este însă folosit mai demult, dar în alte tipuri de versificaţie, de exemplu în finalul baladei *Mihnea şi Baba* a lui D. Bolintineanu:

Mihnea încalecă, calul său tropotă,
Fuge ca vîntul;
Sună pădurile, fişie frunzele,
Geme pămîntul etc.

1 — Ca şi în *Pe Acropole,* avem şi aici o subtilă istorie specifică antichităţii latine, constituită din elemente primordiale, chiar dacă de mai puţină circulaţie în mitologia curentă. *Umbro-Sabellii* sînt cei mai vechi locuitori ai regiunii Italiei centrale. *Quirium* e denumirea uneia din cele şapte coline ale Romei, cea mai importantă, pentru că acolo se aflau ruinele celor mai vechi temple ale cetăţii; numele ei însuşi vine de la zeul Quirinus, identificat cînd cu Marte, cînd cu Romulus, fondatorul Romei. *Taţiu* este regele sabinilor, care şi-a ridicat poporul împotriva romanilor veniţi să le fure femeile, episod petrecut în timpul lui Romulus şi concretizînd simbolic complexitatea şi adesea violenţa procesului de fuzionare a vechilor populaţii italice. *Numa Pompiliu* este urmaşul sabin al lui Romulus la tronul cetăţii (761 — 714 î.e.n.). *Fraţii Arvali* şi *Lupercii* sînt zeităţicîmpeneştifoarte vechi, primii slujind pe Dea Dia (Arvali de la *arvum,* lat.: cîmp), ultimii fiind emulii lui Lupercus, protectorul turmelor, numit şi Faunus şi identificat cu Pânde la greci (Lupercii pot fi deci faunii sau satirii). Spre deosebire de aceştia, care prezidau îndeletnicirile agricole, paşnice, *Sălii* sau *Salienii* erau preoţii lui Marte, zeul războiului, iar *Vesta,* cu preotesele ei fecioare, patrona focul domesticit (pus în slujba omului), de fapt, căminul, unitatea şi puritatea lui. Poetul sugera astfel că toate tipurile de făpturi şi manifestări ale antichităţii romane celei mai vechi, de la sursele ei legendare, iniţiale, par a continua să trăiască, nevăzute, în ruinele contemplate. Poezia *In ruine,* publicată cu doi ani înaintea celei de faţă, dezvolta aceeaşi idee.

2 — „Marcu(s) Terenţiu" Varron sau Varro este, între altele, autorul unui tratat istoric, mai mult liric, personal, decît ştiinţificeşte exact, *De vita populi romani (Despre viaţa poporului roman).* La acesta se referă poetul nostru în invocarea sa (vv. 13—16), căci Varron, înfăţişînd aici istoria romană, mai ales în instituţiile, practicile şi moravurile ei, în modul ei de viaţă, exalta „frumoasele timpuri de odinioară." Duiliu Zamfirescu forţează întrucîtva lucrurile, spunînd că Varron era „înamorat de timpurile vechi ale republicii", căci istoricul latin idealiza de fapt perioada copilăriei şi adolescenţei proprii (petrecută în ultimii ani ai republicii), răsfrîngînd şi asupra vieţii publice căldura amintirii, în defavoarea epocii imperiului, a lui Caesar îndeosebi, cînd îşi scria el tratatul; dar epoca atît de lăudată de Varron — şi de Duiliu Zamfirescu — era sfîşiată de mari lupte interne, care au şi

dus la căderea republicii romane. Poetul nostru preia însă tonalitatea lirică direct şi aidoma de la scriitorul latin, fără preocupări pentru adevărul istoric.

3 — „Adîncul mărilor tusce", metaforă îndrăzneaţă — sub raport geografic — dar frumoasă, ducînd departe către asfinţit, în Mediterană, proiecţia vechiului Tusculum, reînviat o clipă şi pus să denumească în finalul poeziei nu doar un loc, o clădire, ci marea, chiar mările din jur pînă unde se vedea apunînd soarele. Nu există „mări tusculane"!

P- 65 SONET *[„S-a stins, copilă..."]*

In ms. titlul e: *Către Aspasia lui Leopardi,* devenit *motto* la publicare.

vv. 1—4 S-a stins, copilă, *flacăra vieţei*
Din care tu îţi aprindeai privirea;
Pe chipul palid doarme nemurirea;
Pe frunte-i zboară calmul dimineţei.
(Pe frunte-i trece vîntul dimineţei.)

vv. 12—14 Pe cînd acolo casta poezie
Prindea tot locul: umbre şi lumine,
Ca Beatrice-n Divina Comedie.

Pe foaia de manuscris a poeziei se mai află şi *Versuri heterometre albe,* dedicată lui Leopardi şi apărută în *Conv. lit.* în 1896, apoi în volumul *Imnuri păgîne.* Pe aceeaşi foaie Duiliu Zamfirescu a desenat în creion pe Leopardi mort şi a notat următoarea însemnare, în italieneşte, cu cuvintele dispuse ca mai jos:

„Ammiratore appassionato
del suo altissimo ingegno,
a Giacomo Leopardi
face D.Z.
ă Bruxelles, 94".

Se mai află transcrise şi următoarele versuri, în italieneşte

Edi subito parve giorno a giorno
Essere aggiunto, come quei che puote
Avesse il ciel d'un altro sole adorno.
Beatrice tutta nell'eterne rote
Fissa con gli occhi stava; ed i in lei
Le luci, fisse di lassu rimote
Nel suo aspetto tal dentro mi fei.

Sînt versurile 61 — 67 din cîntul I al *Paradisului* lui Dante, cuprinzînd viziunea Beatricei în imperiul ceresc, cea care a generat versurile finale din poezia lui Duiliu Zamfirescu: *„precum între lumine* / Beâtrix *stă-n* Divina Comedie".

Iată traducerea fragmentului dantesc:

Şi-n clipă parc-a şi lipit eterne
o zi la zi — părînd că Cel ce poate
cu-al doilea soare vru s-orneze cerul.

Beatrice sta spre veşnicele roate
cu ochi ţintiţi; iar eu ţineam pe-ai mei
la ea, şi-uitînd de ceruri sus, de toate,

Pătruns In mine-atît de ochii ei eram...

(Trad. G. Coşbuc, E.S.P.L.A., 1957)

(„Cel ce poate" este Dumnezeu, care parcă ar fi dublat durata zilei şi ar fi aşezat pe cer încă un soare; „veşnicele roate" privite de Beatrice sînt cerurile care se rotesc fără sfîrşit, aşa cum s-a arătat în versurile anterioare.)

0 menţiune foarte interesantă cu privire la geneza poeziei o avem în finalul scrisorii trimise din Bruxelles, la 11/23 oct. 1893, lui Maiorescu, o dată cu poeziile *Către Cleobul* şi *Corsarul:* „Dar sărmanul Popovicil..." exclamă poetul, referindu-se la Ion Popovici-Bănăţeanul (1869—1893), prozatorul din Lugoj, cu nuvele din viaţa micilor meseriaşi şi a lucrătorilor, mult apreciat de Titu Maiorescu şi, în mai mică măsură, de poet: „Ca unele bătrîne cari au trăit mult şi au îngropat mult, ochii mei rămîn fără lacrimi faţă cu o asemenea moarte. A fost un vis străveziu ce a trecut pe frunţile noastre ostenite. L-am lăsat să treacă, şi numai după ce a trecut am ridicat privirile spre imaginile ce deşteptase în noi.

S-a stins, copilă, focul tinereţii
Din ochii lui cu timidă privire...

Am avut mai acum cîtăva vreme o impresie foarte puternică de un asemenea poet mort, pe care nu pot să mi-o explic prin nici o împrejurare a vieţii mele reale.

S-a stins. Să-i fie pămîntul mai uşor decît i-a fost viaţa."

Citarea celor două versuri — primele din *Sonetul* dedicat Aspasiei lui Leopardi — şi impresia foarte puternică „de un asemenea poet mort" ne conduc la Leopardi. Ciorna rîndurilor din scrisoarea către Maiorescu, referitoare la Popovici-Bănăţeanul, se află pe contrapagina manuscrisului cu poezia *Către Cleobul,* în continuarea proiectului de explicaţii despre această din urmă poezie. In ciornă, paragraful care începe cu: „Am avut mai acum cîtăva vreme..." este plasat *înaintea* celor două versuri, ceea ce are drept consecinţă că ele apar ca izvorînd din viziunea amintită despre Leopardi; aşa cum e aşezat paragraful în scrisoarea către critic, versurile par a fi generate de ştirea morţii tînărului prozator bănăţean, ceea ce se vede că nu e adevărat.

Deci, poezia este o meditaţie tîrzie despre Leopardi mort, la originea viziunii iniţiale stînd versurile lui Dante despre Beatrice.

1 — *Beatrix,* exact: Beatrice (Portinari) este una dintre „cele trei femei alese" din a treia carte *k Divinei Comedii* danteşti.

Ajuns spre capătul peregrinărilor sale, în paradis, Dante o întîlneşte pe iubita sa de odinioară — acum învăluită într-o vie şi eternă lumină, concretizare a credinţei, speranţei şi milei — a cărei raţiune

îl va călăuzi în continuare pe poet prin domeniul paradisului, de unde în infern și purgatoriu fusese călăuzit de Virgiliu. Prin revenirea dragostei pentru minunata Beatrice, pentru frumusețea ei spirituală, Dante înțelegea întoarcerea către luminile cerești, Beatrice fiind considerată ea însăși reflexul îndepărtat al cuvîntului divin.

Asemănînd „casta poezie" cu prezența Beatricei din opera dantescă, înconjurată de luminile frumuseții spirituale, Duiliu Zamfirescu reînnoia crezul său despre poezia privită ca supremă detașare de contingent și realizare a desăvîrșitei sublimări a sentimentelor, rațiunii, aspirației spre frumos.

LA LUNĂ *[„E noaptea caldă..."]*

Conv. lit., XXVIII, 2, iun. 1894.

W. 3—4 *Pierdut cu ochii in singurătate*
Din patru stele întocmesc o floare.
(Îmi pare lumea plină de splendoare)
(La tirlă focul cel din urmă moare)
vv. 5—7 Privind pe ceruri *formele* stelate.
Adorm în lumea *celor 'nșelătoare*
Şi dorm. Răsare luna gînditoare.
w. 9—11 *Şi clară suie,* clară, tot mai clară.
Pe *presupusul* arc al hemisferii
Imensitatea poartă-a ei povară.
W. 12—13 *Icoană castă a nemîngiierii*
A fi — și ție-ți este o povară.

Compusă o dată cu *Fugind de tot...* și cu *Umbră și uitare* — sînt pe aceeași pagină de ms., și cu strofele alăturate, uneori chiar amestecate — se pare că, în mod efectiv, strofa a doua a sonetului *La lună* trebuia să fie constituită din strofa a doua a poeziei *Fugind de tot...:*

Nespus de dulcea ei singurătate
Şi-o poartă-n lume luna gînditoare:
Mă uit la dînsa și nu mă mai doare
Viața-mi plină de pustietate.

Chiar fără ea, sonetul e geamăn cu poezia inaugurală a volumului și vorbește cititorului de azi despre stări intime, tot atît de esențiale în compunerea universului poetic al lui Duiliu Zamfirescu, din *Alte orizonturi,* cît și cadrul italic. Sensul titlului dat volumului nu indică, deci, numai peisajul, nu e doar simplu descriptiv, ci implică și dimensiuni sufletești — *orizonturi* interioare.

Poezia s-a bucurat de o bună apreciere din partea lui Maiorescu, dar, mai mult, a suscitat un interesant schimb de întrebări și precizări între critic și poet.

Solicitat de Trandafir Djuvara cu o colaborare pentru noua sa publicație, pe care începuse să o scoată, Duiliu Zamfirescu nu vrea să-l supere pe Maiorescu și-i trimite acestuia două poezii, urmînd ca aceea pe care el n-o va agrea să rămînă pentru *At. rom.,* revista lui Djuvara. „Vă rog să-mi spuneți care din acestea două merge" (desigur, la *Conv. lit.),* întreabă poetul (scris, datată mai 1894). „M-ai făcut arbitru, am hotărît, îi răspunde criticul; alăturata trimite-o la *Ateneu* sau la orice altă colecție de maculatură; iar frumoasa poezie *La lună,* cu *casta nemîngiiere,* am dat-o la *Convorbiri* pe iunie." (Scris, din 13/25 mai 1894.)

Nu e sigur care din poeziile lui Duiliu Zamfirescu își atrăsese surprinzătoarea calificare din partea criticului, de obicei manierat și atent. Maiorescu nu va fi urmărit, totuși, să-l jignească pînă într-atît pe poet, încît, desființînd dintr-un cuvînt revista lui Djuvara, să includă cu intenție și poezia lui Duiliu Zamfirescu chiar între cele meritînd să stea în „orice altă colecție de maculatură". E mai probabil că, în fuga condeiului, nu a apreciat exact sensurile frazei. Dacă poetul n-a dat nici o replică — deși amărăciunea aprecierii se va fi adunat la un catastif mai vechi — se datorește probabil chestiunilor mai grave ce urmează în scrisoarea amintită a lui Maiorescu și care atingeau laturi dureroase ale vieții lui Duiliu Zamfirescu în acel moment.

„A propos de această «castă nemîngîiere» — continua criticul — și de toată atmosfera ce-mi transpiră în depărtare de la d-ta prin puținele d-tale rînduri (scrisori sau poesii): dacă aș fi mai indiscret și dacă am putea vorbi împreună, așa, la o cigară, cu glas intim-domol, aș avea serioasă materie de vorbă cu d-ta, cu inima d-tale, cu «noua formă a durerii». Uneori vorba unui prieten mai bătrîn sau liniștește, sau hotărăște...

Stai în bune relații cu familia șefului d-tale? Cum sunt domnișoarele Bengescu?"

Criticul bănuia, se vede, o pasiune a poetului pentru vreuna din fiicele ministrului la Bruxelles din acea vreme, diplomatul și istoricul Gheorghe Bengescu (1844—1922).

„Domnișoarele Bengescu", în care Maiorescu credea un moment că a găsit explicația „noii forme a durerii" poetului și adresa „icoanei caste a nemîngîierii" lui, erau cu mult mai tinere decît Duiliu Zamfirescu, și răspunsul acestuia arată clar că sursa poeziei *La lună,* ca și a altora din această perioadă *(Ofelia, Pe Acropole, Curgea Şiretul liniștit),* sta în împrejurări tot ale vieții individuale, însă ori mai vechi, dacă erau de dragoste, ori dacă nu, atunci erau de altă natură, prilejuind firesc reînvierea icoanelor triste de altădată, ca un refugiu, oricît de dureros.

„Scrisoarea d-voastre — îi scrie el lui Maiorescu — m-a găsit în aceeași stare sufletească în care sunt de mai multe luni, și dacă n-aș fi fost foarte, dar foarte ocupat, mi s-ar fi întîmplat ceea ce se întîmpla copiilor necăjiți cînd părinții le zic o vorbă bună: aș fi plîns." Calmîndu-se însă și hotărîndu-se să nu se piardă nici în lamentări, nici în lucruri mărunte, înșiră metodic grijile materiale pricinuite de micșorarea bruscă a veniturilor socrului său, care-l ajuta, determinată de „ruina financiară a Italiei", apoi starea familiei părintești de la Odobești și ajunge la neînțelegerile cu șeful Legației, Gh. Bengescu: „Pot să vă asigur, cu toată sinceritatea, că viața cu șeful meu e amară"; „cu familia sa suntem în bune raporturi fiindcă n-avem nimic a împărți".

Din această parte este exclusă, prin urmare, orice sursă de „nouă formă a durerii" și de „icoană castă a nemîngîierii". Atunci, de unde răsar acestea? Explicația încercată de poet, legată de altele, ne duce

la *firea* lui, la continua lui aspirație *către altceva,* simpla satisfacție a împăcării casnice — pe care o avea („Femeia mea e, din fericire, un suflet neprețuit; cu dînsa orice restriște devine suportabilă") și pe care o evocă în mai multe poezii *(Doamnei X,* cealaltă poezie *La lună* etc.) — nu numai că nu-i era de ajuns, dar izbutea în cele din urmă să-1 nemulțumească. „Cînd îmi vorbiți de *noua formă a durerii,* mă faceți să tresar și să mă întreb, eu, care socoteam că nimic din sufletul poeziilor nu are rădăcini în viața zilnică, de nu m-am înșelat întotdeauna. Și, cu toate astea, nu! Luna și ochii ce o simt pe sub gene închise sunt niște tovarăși vechi, fără legătură cu nevoile din lume. Fericirea, sau ceea ce se aseamănă cu această himeră, poate că nu ascute așa de mult năzuința sufletească spre forme desăvîrșite, fiindcă o fericire trainică este o stare neîntreruptă de placiditate. Pentru mine, scrisul este, astăzi mai mult ca oricînd, un refugiu. Puțin îmi pasă cum judecă lumea lucrările mele. Veți ceti *Viața la țară* și veți vedea că nu are nimic a face cu preocupările în care am trăit cînd am scris-o." (Scris, din 20 mai/l iun. 1894.)

La aceasta criticul n-a mai răspuns. Poate că vedea și aici, ca și în poeziile trimise din Atena, existența la poet a unei răni din care să iasă pînă la urmă perle: „în definitiv, ce e mai bine — îi scria atunci — să rănești scoica pentru a avea mărgăritarul? sau să te lipsești de mărgăritar, dar să fii lipsit și de rănire? După ce a trecut rana, e bun mărgăritarul." (Scris, din 1/13 iun. 1893.)

Este însă clară o anume neliniște la poet, rezultantă a multor coordonate sufletești și împrejurări care-și pun amprenta pe versurile acestei epoci, între care și pe unele pagini din romanul *Viața la țară,* înrudite cu poezia de față. în peisajul noptatic din roman, admirat de Matei Damian de pe șira de paie, întîlnim aproape aceleași elemente ale peisajului care, toate la un loc, fac ca viața să-i pară eroului — și autorului — „plină de durere și farmec", ceea ce seamănă bine cu „noua formă a durerii", atît de apreciată de criticul *Convorbirilor.*

P. 67

LA VILLA ALDOBRANDINI

Cono. lit., XXVI, 6, oct. 1892.

Apare împreună cu alte două poezii, *Ofelia* și *La lună [„Lună, astră plutitoare..."].*

V. 2 *Pe mușchiul umed prins pe* (cuvînt lipsă),
v. 3 *Plouat* Orfeu (cuvinte lipsă).
VV. 6—7 *Pe-un lung portic de marmoră*
Pe capiteluri.
v. 8 *Se joacă-n apă și de ei* se miră.
v. 9 Domnița vine, văduvă *și plînsă*
W. 12—14 *Atunci din vîrful plopilor o-ngînă,*
Dezmierdător, o voce-namorată
De turturele.
v. 14 *înamorate, două* (cuvînt lipsă).

Mult prea convențională, această primă intenție de final a fost părăsită de poet în favoarea formei definitive, unde luna apare pe cer, în chip ciudat, în plină lumină diurnă: „în clarul zilei .

Toate cele trei poezii menționate sînt încheiate, după cum rezultă din scrisoarea către Maiorescu, în vara 1892, petrecută de poet singur la Atena, departe de familia rămasă la Roma (vezi în continuare nota poeziei *La lună).*

„Din poeziile trimise, *Ofelia* ne pare foarte frumoasă, nouă și altora", îi răspunde scurt criticul. (Scris, din 16/28 sept. 1892.) Cum alte poezii ale lui Duiliu Zamfirescu nu apar în perioada oct. 1892 — mai 1893, putem socoti că tocmai *Ofelia, La lună* și *La Villa Aldobrandini* sînt versurile declarate de poet „cam șchioape și cam confuze" în scrisoarea către critic din 2/14 sept. 1892, ceea ce este, evident, o cochetărie.

Definitivată abea la Atena, poezia trebuie să fie însă mai veche, deoarece, ca modalitate de compoziție și concepție, e foarte apropiată de o alta care poartă în titlu numele unei vile, Tusculana, apărută în mai_1889, deci rezultat al primelor impresii din Roma. De unde, probabil, și răceala criticului față de ea, fiindcă avea un motiv cunoscut și era construită aparent descriptiv.

Vila Aldobrandini, de la Frascati, în apropierea vechii Rome, se numește așa după celebra familie italiană căreia i-a aparținut. Cardinalul Pietro Aldobrandini a construit-o pe la 1600, apelînd la constructori celebri în epocă. Decorarea interiorului și mai ales ornamentele și statuile din parc, executate de Giacomo Della Porta, sînt cele evocate de poet.

1 — Referirea poetului la Orfeu, cîntărețul nefericit de pierderea soției, trebuie pusă în legătură directă cu ceea ce îi mărturisește lui Maiorescu, dorul de soție și de copii, „clarificat pînă la cea mai diafană transparență", adică sublimat în imagini. Este unul din exemplele care demonstrează foarte bine legătura cu viața a multora din poeziile lui Duiliu Zamfirescu — altfel aparent detașate, pure, fără surse reale — și în același timp ilustrează procesul de transfigurare-abstractizare a sentimentelor proprii.

2 — „Gîrbovul Atlante" era un rege legendar al Mauritaniei, prefăcut de Perseu în munte, cu ajutorul capului vrăjit al Meduzei. Datorită înălțimii muntelui (admis a fi Atlas din nordul Africii), mitologia a voit ca Atlas să fie identificat și cu unul din aliații titanilor pedepsiți de Zeus pentru vina de a fi atacat locuința zeilor, Olimpul, și obligat să stea pururi aplecat pentru a purta pe umeri cerul. Deci, globul pomenit de Duiliu Zamfirescu în poezie nu e pămîntul, ci bolta cerească, deși nu o dată povara lui Atlas e identificată cu globul pămîntesc.

Eminescu spusese corect: „Precum Atlas în vechime sprijinea cerul pe umăr..." *(Scrisoarea I).*

P. 68

ANIENUL

Cono. lit., XXIV, 12, mart. 1891.

A apărut împreună cu poeziile *Urseolo, Castel Fusano* și *Plouă,* iar în altă parte a aceluiași număr al revistei, cu patru traduceri din Leopardi (cînturile XII, XIII, XIV și XVIII), acestea din urmă semnate numai cu inițiale.

In *Conv. lit.* poezia este datată: *Roma, 1889.*

Anienul, cum îi zice scriitorul, probabil din cauza articolului, sau după o pronunţie locală — corect: *Anio* — este un rîuşor din Italia centrală, afluent al Tibrului, în apropierea Romei, venind din ţinuturile vechii Sabinii.

Peisajul l-a tulburat adînc pe poet şi imaginea l-a atras mereu, încît, şapte ani după apariţia poeziei, îi scria cu aceeaşi emoţie lui Titu Maiorescu despre valea Anienului: „Vara (1897, n.n.) am petrecut-o la Tivoli, la Villa Gregoriană, sub cascade... Aci, în faţa templului sibylei, în fundul rîpelor danteşti pe care le sapă Anienul, a voit soarta să trăiesc o lună şi jumătate viaţa cea mai intensă şi mai absorbantă ce se poate trăi pe pămînt..." (Scris, din 6/18 sept. 1897.) Scriitorul lucra la romanul *In război,* ale cărui drame se profilau bine pe fundalul „rîpelor danteşti", ferestruite de vijeliosul pîrîu.

1 — Sensul versului nu e că îngerul face să sune clopotniţele, cum s-ar putea înţelege din vers, ci că acestea vestesc pe *Angelus,* rugăciunea numită astfel după cuvîntul cu care începe. Cum aceasta se rosteşte la catolici dimineaţa, la prînz şi seara, sunetul clopotului care o vesteşte e numit şi el tot *Angelus.*

2 — *Numa* Pompiliu, a fost al doilea rege al Romei, după legendă (761 — 714 î.e.n.). Spre deosebire de înaintaşul său, Romulus, era sabin de origine, de aceea şi aluzia poetului la rîul care „se lasă către vale/... Ducînd cu el legendele sabine". Vechiul „măslin din vremile lui Numa" poate fi o aluzie la faptul că regele venea des în pădurile de măslini de pe malurile rîului, pentru a se bucura de farmecele nimfei Egeria şi mai ales pentru a primi sfaturile ei.

p. 69 **BOUL**

Conv. lit., XXIV, 2, mai 1890.

A fost publicată o dată cu altă poezie, întru totul contrastantă ca atmosferă, peisaj, stare sufletească, *Anzio.*

In *Conv. lit.* poezia poartă subtitlul: *Sonet* şi nu este datată.

Priveliştea este vădit italică, din Campania romană, iar referirea la ţinutul Latium o precizează. Nu tîrziu după apariţia ei în *Convorbiri,* poezia a fost suspectată de inspiraţie prea directă din Carducci. Descoperirea a făcut-o G. Bogdan-Duică, atunci tînăr — avea 25 de ani şi era colaborator al revistei. Apreciindu-1 cam acru şi cu destulă zgîrcenie, Duiliu Zamfirescu spune: „Fiindcă e autorul unui studiu din *Convorbiri,* asupra criticelor Gherea, destul de sănătos în urzeala lui, m-am interesat să ştiu ce-i şi ce-a învăţat, *et mal m'en a pris:* se pare că d-sa ar fi descoperit că sonetul meu *Boul* e luat după Carducci, şi aceasta v-a spus-o şi d-voastre. Sper că aţi luat imediat volumul *Rime nuove* spre a vă încredinţa. *II Bove* de Carducci e a cincea sau a şasea poezie. Cînd eu am scris *Boul,* nu cunoşteam sonetul italienesc, fiindcă m-aş fi păzit de a-l boteza pe al meu tot aşa şi a-i da forma tocmai de sonet. Dar că nu e luat după Carducci şi după nimeni e dovadă faptul că sonetul meu e mai bun decît al lui Carducci. Ştiţi, modestia s-o lăsăm, că ea nu probează nimic pentru sau contra faptului. Oricine a trăit la Frascati, Albano sau Marino, în Campania romană, va recunoaşte exactitatea impresiunii mele. Din acest punct

de vedere sonetul românesc are defectul de a fi poate prea topic — însă fiecare îşi ia impresiile unde le găseşte.

Bănuiesc că d-l Bogdan, criticul, cînd mă denunţa, era faţă de Carducci în stadiul în care eram eu cînd îmi scriam sonetul." (Scris, către Titu Maiorescu din 26 oct. 1890.)

Cititorul îşi va putea face şi singur o idee în această chestiune citind sonetul poetului italian:

Mi-eşti drag, tu, bou pios; un sentiment
De pace, de vigoare mă pătrunde
Ori clnd solemn precum un monument
Veghezi prin cimpuri libere, fecunde,

Ori clnd la jug, cu-atit devotament,
Eşti grav însoţitor umanei trude:
La-ndemn şi-mbolduri ochiu-ţi cată lent
Şi răbdător rotindu-se răspunde.

Din larga-ţi nară umedă şi neagră
Duh atămii şi-un tonic imn transpare
In aer pur cînd mugetu-ţi se pierde;

Iar ochiu-ţi grav, de-azur, reflectă-ntreagă
Dulce-austeră, calm, cuprinzătoare
A clmpului cerească tihnă verde.

(Trad. de Tudor George, în voi.: Carducci, *Scrieri alese,* E. L. U., 1964, p.71)

Judecind numai după traducerea de mai sus, afirmaţia lui Duiliu Zamfirescu că sonetul său „e mai bun decît al lui Carducci" se susţine, dar în comparaţie cu originalul italian, opiniile pot fi împărţitei Iată textul lui Carducci:

IL BOVE

T'amo, o pio bove; e mite un sentimento
Di vigore e di pace al cor m'infondi
O che solenne come un monumento,
Tu guardi i campi liberi e fecondi,

O che al giogo inchinandati contenta
L'agil apra de l'uom grave secondi:
Ei t'esorta e ti punge, e tu co'l lento
Giro da' pazîenti occhi rispondi.

Da la larga narice umida e nera
Fuma il tuo spirito, e come un inno lieto
II mugghio nel sereno aîr si perde;

E del grave occhio galuco entro Vaustera
Dolcezza si rispecchia ampio e quîeto
II divino del pian silenzio verde.

Este însă evident că numai prima strofă a poetului italian are apropieri — şi încă mari — cu sonetul român, şi anume în ce priveşte latura exterioară a tabloului, nu şi semnificaţia generală a poeziei. La Carducci avem de-a face cu o poezie campestră, optimistă în ultimă instanţă, pe cînd Duiliu Zamfirescu acordă priveliştii simbolul — repetat de el în numeroase alte poezii — al stingerii iremediabile, ireversibile a unui trecut legendar măreţ („Laţiul e ţară de morminte"), în care boul e singurul şi ultimul element păstrat aidoma din vremurile vechi. Plecarea lui, în final, pe urmele lungului şir de cocoare are semnificaţia ciclicităţii sosirilor şi plecărilor în lumea omenească. Poezia rămîne o meditaţie tristă, din aceeaşi familie cu *Pe Acropole, De la Villa Tusculana, Sonet [„S-a stins, copilă..."], La Villa Aldobrandini, Anienul, Castel Fusano* etc.

Ceea ce însă nu s-a remarcat nici la apariţia sonetului şi nici mai tîrziu, a fost existenţa unor posibile surse comune la amîndoi, de pildă în Tibul, elegia întîi, în *Georgicele* lui Virgiliu şi în Victor Hugo, unde poemul *La Vache* (voi. *Voix interieures)* are sugestii foarte asemănătoare şi cu cele din Carducci şi cu cele din sonetul lui Duiliu Zamfirescu.

Independent de comparaţia cu sonetul lui Carducci, acela al poetului român este reuşit şi trebuie să acceptăm şi argumentaţia sa că, dacă ar fi pornit de la un model, atunci ar fi căutat în mod deliberat să se îndepărteze de el; admitem deci că Duiliu Zamfirescu n-a cunoscut poezia italiană amintită cînd şi-a scris pe a sa proprie. Tocmai, sigur pe aceste fapte, el a inclus cu hotărîre în cel mai apropiat volum sonetul *Boul.* Datîndu-1 abia aici: *Frascati, 1889,* a urmărit desigur să precizeze, o dată mai mult, o anumită vechime a lucrării şi să sugereze inspiraţia directă de la sursa tabloului, pentru a evita suspiciunea provenienţei lui livreşti. De altfel, prezenţa boului în peisajul Campaniei.romane e atestată, între detaliile care l-au impresionat mai mult pe poet, şi în condica sa de însemnări *Varia,* unde apare, în poemul în proză *O scenă antică,* referirea la o privelişte identică celei din sonet *(Fam.,* XXVI, 23, 10 iun. 1890). Insă chestiunea 1-a urmărit, astfel că, puţin mai tîrziu, el a fost preocupat să dea priveliştii din poezie o sursă şi naţională, nu numai una italiană.

In *Viaţa la ţară* va fi conturat un peisaj avînd liniile esenţiale aidoma cu cele din poezie şi cu silueta boului în prim-plan, dar totul situat nu în Campania romană, ci în cîmpia română, adică în Bărăgan: „Ialomiţa curgea domoală între două maluri joase, lăsînd să se vadă o margine de Bărăgan, cu pîrloagele sale nestrăbătute, cu sunaturi roase de vite, cu o turmă de oi ce se zărea în fund ca o pată albă, şi, mai presus de toate, cu orizontul său înşelător, a cărui dungă închipuită juca în arşiţa soarelui ca oglinda unei ape. Din prundul gîrlei, cireada se urca pe un vad şi se îndruma cu greu la păşune. Cîte un bou singuratec sta înfipt în marginea apei, cu capul întins înainte, neclintit, întrupînd în nemişcarea lui pustietatea locului."

In poezie, boul e singur, e „paznicul moşiei", în lipsa vechilor umbre de altădată, stinse „în lumea veşniciei"; în roman, el întruchipează „în nemişcarea lui pustietatea locului", ceea ce, dacă nu e totuna, în orice caz nu e total diferit ca natură a simbolului.

P. 70 SONET *[„Şi iarăşi... zică lumea..."]*

Conv. lit., XXII, 5, aug. 1888.
Apare împreună cu poezia *San Marc.*

vv. 6—8 Sau *chiar altfel: fiind A* Evei fiice
Sunteţi pe drept Proserpinei amice,
Şi totuşi văd c-amorul ne *orbeşte.*

vv. 12—13 De cumva somnul *pe gene te sărută*
întinde-ţi [cuvinte lipsă].

Este prima poezie a lui Duiliu Zamfirescu — sau în orice caz între primele trei — trimisă de la Roma. Destinatara ei, doamna E.P. din dedicaţie, trebuie să fie cea dintîi dragoste — rămasă numai platonică — romană a poetului: numele ei — cu aceleaşi iniţiale — figurează într-o scrisoare a lui Duiliu Zamfirescu către N. Petraşcu, indicîndu-ne o prietenie adîncă, dar fără alte perspective pentru diplomatul tînăr şi holtei! Ea trebuie să fie acea „fiinţă simpatică de altminteri, foarte inteligentă şi mai cu seamă foarte cultă. Dar... nu-i drum de la mine la ea", cu toată cochetăria ei îmbietoare, chiar uşor libertină. „De nu venea frate-su, notează cu veselă obidă scriitorul, în noaptea în care m-a făcut să nu dorm, se întîmpla lucru dracului" (Scris, din 6—8 sept. 1888), adică întocmai ca în poezie: „Cu porţi de fier te-nchide ca-n cătuşe, / Căci altfel, zău, îţi intru-n bătătură". Doamna E.P., vara unui marchiz della Stuffa, este cea care îi povesteşte lui Duiliu Zamfirescu un episod amoros petrecut cîndva între scriitoarea Ouida şi vărul său, bărbat straşnic. „D-na E.P., vara marchizului, care mi-a dat toate lămuririle astea, îl descria (pe eroul masculin al întîmplării, n.n.) cu o înflăcărare ce mă făcu să deviu melancolic... etc." Ţinînd seama de aluziile neîntrerupte pe care le amesteca E.P., „grecoaica rea cu zîmbetul pe gură", în povestirea sa despre Ouida, avem cuvînt să credem că ea e una şi aceeaşi cu „fiinţa simpatică" şi inaccesibilă din scrisoarea către N. Petraşcu.

Dar, vorba poetului — probabil referitoare chiar la acest sonet — în legătură cu scrierile care poartă dedicaţii: „Bune sau rele, sunt închegare a minţei impersonală, căci chiar cînd sunt adresate lui Stan or lui Bran, numele e numai un pretext ori un omagiu — fondul e tot neatîrnat" (Scris, către N. Petraşcu, din 9 sept. 1888).

1 — *Euridice,* soţia legendarului Orfeu (muşcată de un şarpe în noaptea nunţii, moartă şi readusă pentru puţin timp la viaţă datorită cîntecelor îndureratului soţ), a rămas simbolul iubirii profunde, dar, cu toate eforturile bărbatului, zadarnică. în poezia lui Duiliu Zamfirescu se porneşte de la acest simbol, dar adresarea cuprinde fără îndoială numele adevărat al destinatarei, judecind după iniţialele din dedicaţie şi după descriere; în acest chip, simbolul este răsturnat şi frumoasa greacă promite toate fericirile noului său Orfeu, poetul.

2 — Fiică a zeiţei Demeter, patroana agriculturii, Proserpma sau Persefona fusese răpită de Hades pentru a şi-o face soţie; locuia o parte a anului cu soţul său sub pămînt, în infern, iar o altă parte deasupra, la mama sa, ceea ce corespunde simbolic rotaţiei anotimpurilor; aşadar, deşi dusă în infern la fel cu Euridice, Proserpma

1

putea pleca periodic de acolo, ceea ce explică referirea poetului tocmai la ea, aluzie la nestatornicia femeii.

3 — „Ochii mari de blîndă vițeluşe". Comparația, aparent stranie şi jignitoare, dobîndeşte un sens foarte favorabil clnd e raportată la mitologie: Hera, soția lui Zeus, zeița căsniciei, cea mai frumoasă după Afrodita, era numită adesea „zeița cu ochi mari" sau „cu ochi de juncă" (în textele homerice), sugerîndu-se astfel blîndețea ei (cu toată supărarea, îşi ierta mereu soțul pentru numeroasele escapade amoroase în compania unor nimfe!). „Vițeluşa" din versul poetului indică o vîrstă încă mai fragedă decît aceea a zeiței căsătoriei din mitologie. Aluzia la vechile legende greceşti merge şi mai departe: versul „cu porți de fier te-nchide ca-n cătuşe" (v. 13) se referă şi la măsurile de apărare ale femeii în fața asaltului amoros al poetului, dar şi la altă juncă mitologică, frumoasa Io, prefăcută astfel de Zeus pentru a o feri de ochii şi de furia geloasei Hera şi dată în paza lui Argus, fiu de rege, avînd o sută de ochi, din care jumătate erau totdeauna trezi.

Descifrată astfel, poezia este un madrigal gentil, ale cărui imagini, stridente pentru un neavizat, deveneau aluzii amabile şi cu dublu sens, de care însă nu avea de ce se supăra frumoasa E.P., cunoscătoare, desigur, a legendelor Arhipelagului!

P. 71 CULCATE-S ROMÂNITE

Conv. lit., XXVII, 2, iun. 1893.

In ms. poezia poartă subtitlul: *Sonet* şi e datată *Atena, 1892, iuliu;* în revistă specificarea datei şi locului lipsesc.

Pe foaia de hîrtie, marginal, e următoarea schemă prozodică:

-L	-L-	| 1-	—X—
U-şor	se miş-că	tî-nă-ra	fe-cioa-ră
Iamb	Amfibrachiu	Dactil	Amfibrachiu

Alături e desenată, în tuş negru, o amforă.

„Minunata d-tale poezie *Sunt culcate românite!* Aşa de frumos — antic-sensuală, cu benghiul ei cu tot, îi scria Maiorescu poetului. Asta într-un fel, şi *Partenonul* într-alt fel sunt efectul cel mare ce ți l-au făcut cele două priviri adînci în lumea antică, din Roma şi din Atena, şi iacă la ce a fost bună greaua strămutare vremelnică în căldura Aticei." (Scris, din 1/13 iun. 1893.) Rîndurile sună şi a scuză pentru a nu fi izbutit sau a nu fi încercat să oprească transferarea poetului la Legația din Atena, care i-a pricinuit acestuia destule necazuri.

Poezia va fi şi mai tîrziu privită de critic drept una dintre cele mai bune ale poetului şi luată ca termen de comparație. „In *Noapte bună,* II (e vorba de poezia *Noapte bună,* n.n.), nu-mi mai merge românită la copilaşul nevinovat, după ce a rămas consacrată Venerei

sub forma *culcată,* din ceailaltă foarte frumoasă poezie, tot de la Atena." (Scris, din 31 iul./12 aug. 1893.)

Cu versurile acestei poezii, anume, cu acelea aparținînd catrenelor — care limitează scena de dragoste la un sărut cast, depus pe „benghiul din bărbie" — Duiliu Zamfirescu avea să picteze în cuvinte pe eroina comediei satirice *Voichița* (1915), într-un spiritual duel verbal, construit prin apeluri la poezia sa anterioară. Introducția amabilă, încă distantă, a scenei, e făcută de personajul masculin tocmai cu începutul din *Culcate-s românite;* eroina — interpretată de Tina Barbu — îi ştie însă nestatornicia şi întoarce lucrurile în glumă, respingîndu-i avansurile şi replicînd, nu fără o uşoară imputare, cu primele versuri din *Fluture* (vezi nota la această poezie); în final, ea ascultă în întregime cele trei strofe de cîte opt versuri ale poeziei *Ca un mănunchi de ramuri* (vezi şi nota la această poezie), recitate de actorul Ion Livescu, care interpreta rolul doctorului Fingal. Textul publicat al piesei nu conține această mică antologie poetică; ea a figurat numai în spectacol.

1 — *Polibus* aici e utilizat drept numele unui flăcău oarecare. Scena din poezie, plasată de poet în contemporaneitate, se aseamănă cu vechile întîmplări legendare de la culesul de vii, cînd satirii ațineau calea culegătoarelor, le beau, mai cu voie, mai fără voie, mustul din amfore şi apoi se bucurau împreună de toate cele patronate de Dionysos, zeul petrecerii. Satirii aveau, ca şi mai-marele lor, Pan, cununi de viță pe cap, asa cum are Polibus din poezie (v. 12).

P. 72 CASTEL FUSANO

Conv. lit., XXIV, 12, mart. 1891.

Apare o dată cu poeziile *Vrseolo, Anienul* şi *Plouă.* În acelaşi număr Duiliu Zamfirescu are şi patru traduceri din Leopardi.

După datarea poeziei putem stabili cu destulă precizie şi împrejurările în care a fost ea compusă. In aug. 1889 poetul se afla în localitatea indicată prin datarea finală a poeziei — „De şase zile sunt la Castellammare, cu marea în față, cu muntele în spinare..." (Scris, către Titu Maiorescu din 11 aug. 1889) — într-o plăcută societate, din tot ce avea Neapolul mai select. După ceasuri de petrecere, urmau momente de voluptoasă reculegere prin contemplarea priveliştii: „A, domnule Maiorescu, ce minune de frumusețe! Inchipuiți-vă un imens balcon de o sută de metri de lung, cotit şi învîrtit în jurul palatului la 600 m de înălțime (în scrisoarea următoare, din 11 sept. 1889, avea să dea cifra exactă: 60 m, n.n.), din care te uiți ca într-o oglindă răsturnată în tot golful de Napoli..." Urmează un inventar emoționat al priveliştii, după care, în peisajul lunar al serii anterioare (10 aug. 1889), e fixată starea sa sufletească: „Clarul de sus mă limpezise cu desăvîrşire. Liniştea cea mai largă şi mai blîndă îmi cuprinse orizontul sufletesc, şi pe nesimțite trecui la a dori imaginea ideală a vieții noastre, ce se prezintă în toate împrejurările de resfrîngere întru sine şi la mai toți oamenii cu hipertrofia facultății de a-şi imagina propria lor viață." Deci, momentul genezei poeziei poate fi chiar acesta. Insă castelul Fusano nu se află aici, ci în împrejurimile Romei,

în sud-estul orașului, aproape de Via Appia și Via Severiana, ceea ce înseamnă că la Castellammare di Stabia, pe malul golfului Napoli, i s-a precizat poetului o viziune anterioară, de la Roma, contrastantă ca tonalitate generală cu starea euforică din preajma Vezuviului.

1 — Regele etrusc Porsena (sec. VI î.e.n.) s-a amestecat în certurile interne ale romanilor, prilejuite de succesiunea la tronul cetății, pierzîndu-și în cele din urmă și viața. Prezența lui în poezie e datorată tocmai faptului că el reprezintă cel mai vechi și mai semnificativ contact al Etruriei cu Roma, în perioada fuzionării populațiilor din centrul Italiei și a formării statului roman.

2 — „Febre cel palid". Febre era o zeitate dătătoare de călduri în timpul bolilor. „Mlaștinile pontine", menționate în versul 5, resturi ale mărilor de odinioară, puteau fi un bun teren de activitate al zeului, prin frigurile de baltă ce le răspîndeau, semn al puterii lui.

3 — în mitologia greacă există cel puțin trei porci mistreți celebri, care au constituit subiecte de inspirație pentru sculptori și pictori: unul l-a rănit pe frumosul Adonis, care a și murit din această cauză; al doilea (mistrețul din Calidon) a fost ucis de Meleagru; al treilea (mistrețul din Erimante), care pustia cîmpurile fericitei Arcadii, a fost ucis de Hercule. La care se referă poetul? „Umbrele serei" vorbește poate despre seră (sera de flori a castelului), nu neapărat despre seară.

4 — Versul e întrucîtva confuz: Harpocrat era un zeu egiptean, închipuit ca un copil sugîndu-și degetul și socotit de aceea, de grecii și romanii care l-au preluat, că ține degetul la gură în semn de tăcere. El a devenit zeul liniștii. Cum trebuie înțeles deci versul poetului? Că Harpocrat, ca „regent al tăcerei", a plantat acolo mistrețul, sau că acesta a devenit el însuși un fel de locțiitor, „regent", al lui Harpocrat, pentru a patrona liniștea?

p. 73 JOS, LA TIVOLI

în ms., o variantă a poeziei, substanțial diferită, atît în ce privește locul întîmplării, cît și ca desfășurare, eroi etc:

La izvoarele din Vei
Cupido cu ochii galeși
Și-a spart amfora de-un stei
Și-a plecat plîngînd în cale-și.

Dar în calea lui venea,
Venea Lyo la fintină.
Gingașe ca o nuia
Și [cuvînt lipsă] *ca o zîna.*

[Strofă lipsă]

Dar copilul o înșeală,
Căci, cătîndu-și jucărie,
Ia așa, ca din greșeală,
O sărută sub bărbie.

„Măi băiete, *fii de treabă,*
Că te vede Sfînta Vineri."
„Vorbă-i, soro!... Cine-o-ntreabă?
Eu sunt zeul celor tineri."

Vei era o localitate pe malul Tibrului, azi încorporată în Roma, în trecut cetate aparținînd Etruriei și aflată în continuă rivalitate cu vecina sa, „Cetatea eternă". De Vei se leagă un mare număr din legendele vechi romane. *Lyo* e aici o nimfa, sau mai curînd numele unei muritoare de rînd? S-ar părea că e o fată oarecare.

Localitatea nu e aleasă întîmplător de poet. Tivoli este un orășel în apropierea Romei, cu priveliște frumoasă. în vechime se numea Tibur. Se afla aici unul din templele celebrelor sibile, femei care preziceau viitorul, și un altul al Vestei, zeița focului, unde se aflau prin urmare și vestale, tinerele preotese care întrețineau nestins focul sfînt. Cu toată severitatea și austeritatea vieții impuse de cultul sacru al Vestei (cea care păcătuia era îngropată de vie), se vede că vicleanul Cupido știa și altfel de lucruri, de vreme ce se ațînea stăruitor prin partea locului. „Iar te-am prins / întinzînd curse la fete", îl dojenește cam fără convingere zeița Venus, mama sa, înțelegătoare a unor astfel de întîmplări, prin natura domeniului pe care îl oblăduia, acela al frumuseții feminine.

1 — Numele lui Cupido (sau Cupidon) — și nu al lui Amor — este de asemenea utilizat cu un sens anumit de către poet. Cupido e și el fiu al zeiței Venus, zeu al iubirii, dar al acelei iubiri ce se dorea împlinită pînă la capăt *(cupido,* lat.: dor, dorință), nu rămînea pură, ca acea patronată de Amor.

2 — „Sfînta Vinere cea albă", o referire la Venus, Venera, zeița frumuseții, cea născută din spuma mării. Românizarea numelui zeiței duce cu gîndul la o femeie bătrînă, basmul nostru înfățișînd pe sfînta Vineri ca pe o imagine nu numai a purității, a sanctității creștine, dar și a abstinenței nevoite din cauza vîrstei înaintate. „Sfînta Vinere " a lui Duiliu Zamfirescu e albă, și deci netedă la obraz, are mijlocul subțire și mlădiu „ca o nuia", iar veșmîntul îi e tineresc, înflorit, de aceea epitetul „sfînta" poate fi și ironic.

în legătură cu aceasta, merită menționată preocuparea poetului privind adaptarea numelor latine la mitologia românească. Chestiunea i s-a pus la piesa *Thargelia din Milet* (vezi nota la poezia *Cîntul Thargeliei),* dar ea e actuală și pentru poezia de față, apărută în volum cam o dată cu scrisoarea în care e dezbătută problema. „Nu știu dacă *sfînta Vinere* nu vi se pare nelalocul ei intr-o piesă cu caracter antic, scria poetul la 14/26 sept. 1894 lui Maiorescu. Eu cred că numai vorba *sfînta* ar putea fi rău primită, însă împreună, *sfînta Vinere,* este o expresiune păgînă, deoarece, după cît știu eu, calendarul nu are o asemenea sfînta, iar caracterul creștinesc al zilei vineri este împrumutat de la suferințele lui Christ, care ar fi murit în ziua aceea. în toate cazurile, transmisă cum e pe calea legendelor, *sfînta Vinere* e păa;înă, și *sfîntă* trebuie luată în înțeles de *sacră."*

3 — Lydia lui Faustin este un nume comun, se pare fără intenția de referire concretă mitologică, reprezentînd deci o aducere în contem-

poraneitate, şi la dimensiuni foarte terestre, a scenei din legendă, în schiţa *Singurătate (Conv. lit.,* XXIV, 5, aug. 1890), Duiliu Zamfirescu se referă la acest personaj, construit de el după modele antice, dar cu şirete implicaţii de actualitate: „Mă uitam, pe unele locuri de luminiş, la scorbura stejarilor umplută cu zid, şi, în aprinderea închipuirii, mi se părea că trebuie să iasă în cale Lydia lui Faustin, o făptură a fantaziei mele, tăcută, albă, cu haină căzîndu-i de pe umeri ca o aripă de lebădă. Şi ce bine că n-a ieşit! Iluzia este în noi cea mai desăvîrşită formă a frumosului."

4 —'Sorrento, oraşul în care a fost definitivată poezia, a produs asupra scriitorului o impresie cu totul deosebită. La cîţiva ani după sosirea în Italia, îi împărtăşea lui Iacob Negruzzi sentimentul complex pentru această localitate: „Să fie oare el aşa de frumos într-însul, sau frumuseţea lui era numai un motiv pe care sufletul meu de atunci împînzuia videnii proprii? Cînd îl voi mai vedea, vă voi spune dacă era *el* sau eram eu de vină." (Scris, din 12 oct. 1894.)

Pe o altă foaie de ms. găsim o încercare de factură diferită, de sursă mai mult folclorică decît legendară, dar înrudită prin tonalitatea versurilor şi prin ritm; o situăm aici, pentru că întîmplarea se petrece tot „la izvoarele din Vei", ca şi prima variantă a poeziei *Jos, la Tivoli,* dar seamănă, în bucolismul ei, şi cu prima variantă din *Vara,* atunci cînd aceasta se intitula *Iunie:*

La izvoarele din Vei
Trei neveste şi-un holtei
Spală lină de mioară
Şi 11 rid că nu se-nsoară.

„Ba eu zău că tare-aş vrea,
Dară nu vrea maică-mea.
Fete-s multe, zice ea,
Fete-s multe, zestre nu-i
După dragoste hai-hui
Ca buhaiul salului".

Încercarea trebuie să fie din primele luni ale stagiului roman, cînd numai peisajul era italic, dar oamenii care-1 populau erau încă cei din ţară şi întîmplările încă nu-şi trăgeau originea din mitologia greacă şi romană, ci din folclorul românesc.

P. 74 URSEOLO

Conv. lit., XXIV, 12, mart. 1891.
în *Conv. lit.* data e: *Borna 1889.*

Se pare că e una din primele poezii imaginate după ce Duiliu Zamfirescu a pus piciorul pe pămîntul Italiei în mai 1888. Oprindu-se la Veneţia, oraşul cu peisajul lui original 1-a fascinat pe poet, prilejuindu-i reverii şi adevărate transporturi romantice, avînd între consecinţe şi pe *Urseolo.* „Ce nu poate fantazia omenească, cînd e pusă în nişte condiţiuni de fermentare ca la Veneţia!" îi scrie el lui Maiorescu opt luni mai tîrziu, copleşit încă de farmecul unic al oraşului lagunelor.

„Partea în care impresia mea a fost osebită e aceea a rezultatului mecanic ce a produs în suflet. La mine înrîurirea colorilor, a liniilor arhitectonice, a canalurilor s-a preschimbat în linişte, în cîteva crîmpeiuri de idei senine, în nişte arcuri lungi ca de curcubeu, sub care treceam ca fiind parcă altul şi uitîndu-mă eu la mine ca la un arhanghel, fără durere, fără patimi... Dar e probabil că pe mine mă încîntă şi cuvintele. Lido nu ştiu ce-mi spune, de ducă şi de uitare, după cum în istoria Veneţiei nume de dogi ca Urseolo şi Marino Faliero îmi par nişte poeme întregi." (Scris, din 20 ian. 1889.)

Numele proprii utilizate în poezie — Navagieri, Sanudo, Morosini — sînt desigur reale, întîmplarea la care se referă e şi ea atestată în legendele palatelor celebre ale Veneţiei, în cronicile faimoşilor dogi, între care Marino Faliero (1274—1355), menţionat în scrisoarea către critic, i-a inspirat pe poeţii Byron, C. Delavigne, A. Ch. Swinburne şi pe compozitorul C. Donizetti, lucrările acestora fiind apărute înainte de sosirea lui Duiliu Zamfirescu în Italia şi din care el a cunoscut, desigur, măcar unele. Episodul lui Urseolo este mai puţin celebru, mai puţin frecventat de înaintaşi, ceea ce va fi însemnat un motiv pentru poet de a se apropia el însuşi de acesta, cu toate că nu s-a dat în lături, alteori, să încerce şi căile bătute.

1 — Pentru a-şi păstra coloniile — baze de comerţ — din arhipelagul grecesc, veneţienii au purtat îndelungi războaie, în secolele XIV—XVII, mai ales cu turcii, iar numele locurilor (Cipru, Zara) unde dogii viteji au cîştigat victorii sau unde aveau posesiuni se adăuga numelui lor de familie.

2 — Bucentaur, vas mare cu pînze, de tip medieval, păstrat prin tradiţie pentru o ceremonie păgînă cu sens religios, cînd dogele, urcat pe puntea vasului, oficia însoţirea simbolică a cetăţii cu marea.

P. 76 NIMFA TÎNĂRĂ LEUCO...

Conv. lit., XXII, 7, oct. 1888

Apare împreună cu poezia *Strofe;* în acelaşi număr, revista mai publică din lucrările lui poezia *Au mai fost...,* semnată *Z.,* precum şi nuvela epistolară *Scrisori din Italia,* semnată *X.Y.Z.*

v. 2 Nimfa tînără Leuco, *unda* [cuvinte lipsă] *faţa.*
v. 5 *Albă,* ca *un crin ce moare,* şi cu vine străvezii.
(... ca *un crin de vară...)*
(...ca o *stîncă* ninsă...)
v. 8 Două glume, două *semne...*
vv. 9—12 Nimfa tînără şi zeul, pe nisip *ca doi pisici*
Se răstoarnă, se sărută, ea la sînul ei îl *pune*
Şi *privindu-l* îl întreabă: «puiule, *ce faci aici?»*
El, cuminte, îi răspunde: *mite, împleteam cunune».*
vv. 13—14 Dar *atunci zeul şăgalnic,* văzînd *vîrful unui sîn,*
îşi întinse lacom gura ca să soarbă *vin din boabă.*
v. 16 Şi-mprejurul lui, întreagă, se îndoaie *ca o scoabă.*

Se pare că la această poezie face aluzie poetul cînd îi scrie lui N. Petraşcu, în acel timp redactor, pentru o vară, la *Conv. lit.:* „Iţi

trimit o poezea pentru conu Jacques. Spune-mi dacă-ţi place." (Scris, din 23 iun. 1888.) Pentru Iacob Negruzzi, poate avînd în vedere şi aluziile ei amoroase, poate însă numai pentru că acesta era redactorul ***Convorbirilor.*** De fapt, „poezeaua" nu era singură, ci avea alte două înaintaşe. Două luni şi jumătate mai tîrziu îi da de grijă din nou lui Petraşcu să publice poeziile „sub numele meu, aparte" (Scris, din 6—8 sept. 1888), adică nu Ia un loc cu lucrarea în proză, ***Scrisori din Italia.***

In orice caz, două din cele trei poezii care apar în numărul din oct. 1888 al ***Convorbirilor*** erau trimise de prin mai, de vreme ce poetul i se plîngea lui Iacob Negruzzi că „i-am trimes [lui N. Petraşcu, n.n.] şi ***poezele.*** Na, nici pis nu zice... Eşti proprietar al ***poezelelor*** şi, ca atare, ai dreptul să le reclami de la musiu Costin [A. Costin era pseudonimul lui N. Petraşcu, n.n.], căruia îi dedic o sprafcă într-o viitoare scrisoare..." (Scris, din 16 iun. 1888.)

„Sprafca" avea să fie însoţită, cum s-a văzut, de o nouă „poezea pentru conu Jacques".

Leuco este una din nimfele mai puţin experimentate, ea însăşi abia învaţă dragostea — altfel specialitatea nimfelor, pe care chiar Zeus le cerceta adeseaI — şi o învaţă de la Bachus, şi el copil O. Leucothea („zeiţa albă ca spuma") a fost chiar doica lui Bachus ***(leukos,*** gr.: alb).

1 — Bachus era încă şi el în poezia lui Duiliu Zamfirescu un copil nepriceput în ale dragostei, ca şi nimfa Leuco, căci încă nu descoperise nici vinul şi se îndeletnicea numai cu împletitul cununilor din viţă-de-vie, iar strugurii îi consuma în stare naturală! Bachus a fost primit tîrziu în rîndul zeilor, abia după ce, în fruntea unei armate de satiri, sileni, bacante, centauri etc, a cucerit India; la aceasta se referă poetul cînd îl numeşte „zeul făr' de Dumnezeu", adică din vremea cînd nu era încă zeificat, sau, în termenii noştri, îndumnezeit.

Mai tîrziu, scriitorul se va feri de utilizarea unor echivalenţi creştini pentru termenii şi numele proprii din mitologia greacă şi romană; însă în primii ani ai stagiului roman sau atenian amesteca adesea terminologia şi chiar căuta argumente teoretice în sprijinul acestei practici, nepotrivită în fond.

2 _ „Oceanul o îngînă". Nu e vorba de ceea ce denumim astăzi prin ocean — întîmplarea are loc, de altfel, în arhipelagul grecesc — ci de Ocean, sau Okeanos, unul dintre titani, zeitate a mării. Vuietul mării în furtună era hohotul de mînie al lui Okeanos, murmurul valurilor liniştite era cîntecul lui „îngînat" în surdină, aşa ca în poezie.

SAN MARC

Conv. lit., XXII, 5, aug. 1889.

S-a publicat împreună cu ***Sonet [„Şi iarăşi... zică lumea...]*** în ***Conv. lit.*** poezia este datată: ***Roma, 1888.***

în ms. se intitula ***Veneţia.***

v. 2 ***întinzi In lungul vremei a gindului aripă,***
v. 3 San Marc, ***parc-ar fi încă un doge*** în palatu-i.

în ms. strofa întîi era compusă cu totul altfel: actualul vers prim alpoeziei, modificat,se afla pe locul 3, iar strofa întreagă era aceasta:

Palatele-nvechite, ca lefţii dintr-o salbă,
Se leagănă pe mare ca pe un sin rotund
Cînd tu, In veci senină ca o statuie albă
Te uiţi In lungul vremei şi-o tulburi plnă-n fund.

0 poezie despre Veneţia nu putea lipsi din proiectele tînărului Duiliu Zamfirescu, dinaintea plecării în Italia, cînd imaginaţia sa cutreiera ţinutul mediteran, din Spania pînă în Asia Mică şi mergea pînă la Marea Nordului. Iată un început, abia palid schiţat, atînd de prin 1882—1883:

în mijlocul mării, pe braţe de valuri,
Se culcă furtuna,
Pe maluri
Veneţia doarme.

Trebuie să fie o reminiscenţă a lecturilor din Castelar!

Poezia, în forma ei publicată, a fost desigur compusă îndată după ce autorul a păşit pe pămîntul Italiei. ***San Marc*** şi ***Sonet [„Şi iarăşi... zică lumea..."]*** sînt primele poezii trimise de el de la Roma şi apărute după sosirea sa acolo; ele inaugurează literatura „romană" a poetului,

Veneţia fusese primul său popas italian şi, desigur, o poezie cu celebra San Marc i s-a impus, dacă nu va fi fost proiectată încă de la plecareI

Biserica San Marc, clădită pe la 830 în stil combinat, roman, bizantin şi gotic, este închinată patronului oraşului, evanghelistul Marcu, care, deci, nu putea lipsi nici el din poezie.' (Duiliu Zamfirescu stăpînea bine istoria Veneţiei, încă din lecturile lui Castelar I) Clopotul sonor al celebrei catedrale a impresionat mereu pe vizitatori; Eminescu, fără să-1 fi auzit, ci numai din lectură, fixa in vers aceeaşi idee (în sonetul ***Veneţia),*** formulată astfel de Duiliu Zamfirescu: „Vesteşte falnic lumei c-a mai trecut o clipă".

1 — Geografia descrisă e cea clasică pentru Veneţia, prezentă adesea în lirica despre acest oraş: San Giorgio Maggiore este una din insulele veneţiene, cu o frumoasă catedrală şi cu un parc admirabil, situată la intrarea în oraş dinspre mare; Lido, în schimb, cea mai mare din grupul insulelor de lîngă Veneţia care închid şi adăpostesc rada Lido, formînd portul, desparte teritoriul propriu-zis al oraşului de apele maritime ale Adriaticii. „Mie, viele [vilele? viile? n.n.] de la Lido şi nisipul dinspre Adriatica, cu priveliştea cea de-a pururi nouă a mării, precum şi de altă parte sutele lor de gondole, pe o noapte ideal de clară, mi-au lăsat o amintire nepieritoare... Lido nu ştiu ce-mi spune, de ducă şi de uitare." (Scris, către Titu Maiorescu 'din 20 ian. 1889.) Adică exact ce se spune în poezie: „San Giorgio Maggiore... / Deschide drum spre Lido, şi Lido înspre ape..." Alecsandri, petrecînd acolo ceasuri neuitate cu Elena Negri, i-a închinat ***O seară la Lido,*** iar în ***Gondoleta*** se reface peisajul veneţian cu referiri ca şi ale lui Duiliu Zamfirescu: „Mînă vesel, lopătare, / De la Lido Ia San Marc".

2 — Formula „îndurătoare parce" e o imagine contrastantă față de mitologie, subliniind zădărnicia așteptării evanghelistului că va putea pleca pe mări cu Bucentaurul. Cele trei parce—Clotho, Lachesis și Atropos — erau zeități neîndurătoare ale infernului, ele hotărau o dată pentru totdeauna cursul vieții omului și-1 stăpîneau neschimbat cu ajutorul unui caier. Clotho, echivalentă într-o privință ursitoarelor din credințele populare de la noi, asista la naștere, deci ținea caierul; Lachesis răsucea firul, tot timpul vieții omului, iar cînd fusul se umplea, sau ajungea la capăt, Atropos tăia firul cu o foarfecă de aur, și omul murea.

3 — Cei patru evangheliști sînt reprezentați fiecare cu cîte un animal alături — un taur, un vultur etc. Marcu, de pe statuia situată în punctul central al orașului, din piața San Marc, are lîngă el un leu cu laba sprijinită pe o carte, Evanghelia, deschisă la cunoscuta formulă *„Pax tibi Maree",* care e adresarea atribuită lui Isus, devenită apoi salut al primilor creștini și intrată ca formulă în ceremonialul religios, amintitoare a credinței creștine în viața eternă de după moarte. E o aluzie de asemenea la filozofia pesimistă a zădărniciei existenței pe pămînt. Eminescu spunea și el: „Nu-nvie morții — e-n zadar copile!" *(Veneția).* Sursa ambelor poezii e în aceleași credințe, larg răspîndite și acreditate de toată literatura închinată Veneției.

P. 78 ANZIO

Conv. lit., XXIV, 2, mai 1890.
Apare împreună cu sonetul *Boul.*
în ms. poezia nu are titlu.

vv. 5— 6 Fată cu *ochii plini de gîndire*
Spune-ți durerea pe mandolină.
vv. 13—14 *Napoli tînăr, plin de viață,*
Vezuviul arde pe coasta ta.

D?ri poezia fusese concepută inițial cu altă direcție, ea evoca păti mașeîe zile din vara 1889, petrecute în împrejurimile golfului Napoli la Gasiellammare di Stabia, pe insula Capri, etc, despre care va trimite înflăcărate scrisori lui N. Petrașcu (apărute în *Conv. lit.* sub semnătura X.Y.Z.). Abia ulterior, prin introducerea orășelului Porto d'Anzio în locul Napolului, și plasarea ei într-o scrisoare către Titu Maiorescu, unde se vorbește de primele întîlniri cu viitoarea sa soție, poezia dobîndește o semnificație specială pentru un anumit moment din biografia lui Duiliu Zamfirescu. Fata „cu sînul ars de căldură", chemată să cînte din ghitară și să rămînă mereu „nebună, așa cum ești", era mai la început identificată cu altcineva, fără să știm cu cine. Însă prezența orășelului Anzio și scrisoarea amintită către criticul *Convorbirilor,* o fac pe Henriette Allievi destinatara ultimă a pasiunii poetului, deci momentul cristalizării acestei noi adrese, mult mai personale decît fusese concepută prima oară, merită mai bine precizat și sub raport biografic, și din unghiul definirii structurii intime a unui temperament poetic.

Poezia marchează un moment biografic distinct în viața lui Duiliu Zamfirescu, acela al primelor întîlniri cu viitoarea sa soție, Henriette Allievi.

Maiorescu îl vizitase la Roma și, împreună, colindaseră împrejurimile, în a doua jumătate a lui april 1889. După aceea, însă, poetul își continuase singur călătoria, pentru ca, revenit la Roma, să-i comunice criticului, la București, impresiile de la Porto d'Anzio și de la Villa Borghese. Și peisajul admirabil al locului, dar mai ales episodul cu viitoarea soție—vechi acum de o jumătate de an—îi creează poetului o stare de mare expansivitate, vizibilă pe parcursul întregii scrisori din 12 mai 1889, scrisoare în finalul căreia este transcrisă poezia *Anzio,* prezentată drept „un efect alunei zile cu soare la mare".

întrucît, sub raportul biografic, ne aflăm în fața unui moment esențial din existența omului și poetului, iar versurile în cauză trădează o lătură mai rar vizibilă a firii sale, exuberanța — ulterior înfrînată permanent, sublimată în contemplație rece, detașată — cităm mai amplu din scrisoare acele pasaje care stau direct la baza poeziei:

„O, Doamne, de ce n-ați mers și la Porto d'Anzio? A înnebunit natura. Curge seva în vinele arborilor și a florilor cu o putere de viață extraordinară. Tot malul mării e așternut cu un fel de plantă grasă, care s-a ascuns toată sub flori, roșii, violete, azurii, de cînd treci cu drumul-de-fier printre ele, îți pare că vor să-ți intre pe fereastră, atîta sunt de vesele și de ștrengărite. Marea se desfășură la orizont pe sub bolta seninului ca o lungă iluzie de cîmpie, și ici, aproape, pe nisip, se joacă cu sutele de copii, ce rîd valului pitulați și plecați înainte ca niște boboci de gîscă. E viață, și s-a isprăvit.

Eu mă întreb, cîteodată, ce focu mai e adevărat, în coaja asta pămîntească, din ceea ce nu e al nostru absolut și imediat, cînd văd că e destul un cadru înviorat de soare ca să mă schimbe cu totul și să-mi coloreze gîndurile? Au oare preocuparea spiritelor mari, sau așa-zise, de a intra în fundul lui *pentru ce,* ori de a lăsa moștenire lumii o ladă de file mînjite nu care cumva e o măreață nerozie din punctul de videre a nerodului care le urzește? A vîna fericirea absolută și eternă e o nebunie. Dar a vîna fericirea imediată și relativă, aceea care vă face pe dvs. să ziceți faimosul «fu bun», nu e posibil și mai cu seamă înțelept? Știu bine că peste un ceas am să gîndesc altfel, căci simțurile au să-mi fie altele, dar ce-mi pasă de peste un ceas!"

Această filozofie hedonistă, de a folosi prilejul oricărei clipe pentru a dobîndi o plăcere, de „a vîna fericirea imediată și relativă", cum zice poetul *(„Cârpe diem"* spusese Horațiu, *Ode,* I, 11), stă la baza poeziei Prezic, dar Duiliu Zamfirescu însuși e destul de zgîrcit în a o comunica în versuri, proză, corespondență. Dimpotrivă, își declară imposibilitatea de a prelungi un asemenea mod de a gîndi, ceea ce explică mîhnirea atîtora din poeziile sale. în finalul scrisorii, după o plimbare prin oraș, recunoștea că în adevăr „ceea ce spuneam mai sus s-a adeverit (adică revenirea la o atitudine mai sceptică, mai cumpănită n.n.). Nu pot zice că mă simt nenorocit, dar nu mai e vibrația de astăzi." Drept care, după explozia de mai înainte: „a înnebunit natura", urmează cîteva elemente demne de *Cugetările sărmanului Dio-*

nis ale lui Eminescu: existenţă ternă „ca o zi de ploaie", perechea de şoareci din tavan, susurul—probabil trist, deşi „ciripind"—alunei l'întîni. Ce urmează? Eminescu zicea: „De-aş putea să dorm încaltea, — Somn, a gîndului odihnă, / O, acopere-mi fiinţa-mi cu-a ta mută armonie, / Vino somn, ori vino moarte. Pentru mine e totuna." Duiliu Zamfirescu spune la fel, doar mai scurt: „Dă, Doamne, să vie somnul".

Intre exuberanţa de la început şi mîhnirea (totuşi tinerească) din final, sînt plasate cîteva scene graţios stilizate, care explică începutul scrisorii şi poezia *Anzio.*

Explozia de bucurie şi încredere din poezie şi din scrisorile către Maiorescu, trimise în 1889, este deci rodul întîlnirilor poetului cu viitoarea soţie; prin august 1888 poate fi plasată geneza ei.

Anzio (Porto d'Anzio) este un orăşel aproape de Roma — „un villino vecin", cum va spune Duiliu Zamfirescu însuşi într-o scrisoare către Maiorescu (din 18 mai 1889) — port la Mediterană. în antichitate: Antium. împăraţii Caligula şi Neron erau originari de aici, ceea ce, ţinînd seama de familia nobilă din care proveneau ambii, face să se deducă uşor că localitatea atrăgea vizitatorii prin pitorescul priveliştilor ei.

P. 79 **OFELIA**

Conv. lit., XXVI, 6, oct. 1892.

Apare împreună cu poeziile *La lună [„Lună, astră plutitoare..."]* şi *La Villa Aldobrandini.*

în *Conv. lit.* poezia nu e datată; în ms. figurează doar locul scrierii: *Atena;* precizarea anului, *92,* e adăugată la publicarea în volum.

vv. 5—7 Salcîmii *ning cu albe flori*
Peste tăcerea de pe ape
Ning flori [vers neterminat],
v. 16 *Ca umbra unui palid crin.*
v. 19 *Cu muzică* de păsărele.
(In ciripit de păsărele),

în ms., între strofa primă şi cea secundă, figurează începutul încă uneia, ştearsă de autor:

O! palidă copilărie,
Amorul ochiul tău ţi-l stinse
Şi-acuma către ape ninse
Te poartă surda nebunie.

Duiliu Zamfirescu a trimis poeziile amintite la 2/14 sept. 1892 din Atena, unde se afla încă din iunie acel an. Dacă celelalte două erau legate mai direct de stări sufleteşti şi împrejurări pricinuite de plecarea din Roma, de lîngă familie, *Ofelia* nu are o astfel de geneză. Este numai fixarea în vers a scenei în care eroina din *Hamlet,* nebună de durere, se îneacă. Sensul poeziei e cuprins în versurile ultime, acolo unde se arată că o dragoste profundă, nefericită, duce la nebunie şi la moarte.

Criticul îi comunica laconic: „Din poeziile trimise, *Ofelia* ne pare foarte frumoasă, nouă şi altora" (Scris, din 16/28 sept. 1892), dar le publică şi pe celelalte două (vezi şi nota la poezia *La Villa Aldobrandini).*

P. go **STROFE**

Conv. lit., XXII, 7, oct. 1888.

Apare în acelaşi număr cu poeziile *Au mai fost* şi *Nimfa tînără Leuco...* şi cu corespondenţa *Scrisori din Italia.*

în *Conv. lit.* poezia poartă şi altă datare şi altă specificaţie a locului unde a fost scrisă, nu *Albano, 1889,* ca în volum, ci *Roma, 88* (ceea ce e firesc, de vreme ce apare tot în cursul anului 1888; autorul n-a mai controlat ulterior datele? în volum e o simplă greşeală de tipar?)

v. 6 *Poemă nouă să ţi-o* închin.
v. 10 *Făcîndu-mă* un om *din* nord.

Poezia e caligrafiată pe una din foile tipărite pentru decontarea vînzării la volumul *Fără titlu,* ceea ce ar putea îndreptăţi ipoteza că era începută chiar de mai înainte, din ţară. Să se fi chivernisit poetul cu atîta parcimonie, încît îşi lua la Roma foi tipărite pe-o parte, în vederea manuscriselor viitoare? Mai probabil e că avea pe ele aruncate, încă de la Bucureşti, versuri stinghere, pe care nu le-a mai transcris, ci le-a luat cu el la plecare,

Iniţial, strofa a doua purta poezia spre tristeţea destinatarei, nu spre confesiunea melancolică proprie:

Ce veste tristă îţi soseşte
Din negure de viitor?

P. 82 **CA UN MĂNUNCHI DE RAMURI**

Conv. lit., XX, 9, dec. 1886.

A apărut în cadrul nuvelei *Spre mare.* Prima publicare separată are loc sub titlul *Trei strofe* în *Almanahul literar ilustrat,* ed. „Socec & Teclu", 1887, p.99.

în nuvelă, poezia este atribuită eroului principal, cel care-şi povesteşte viaţa şi iubirea neîmplinită pentru frumoasa Matilda, destinatara poeziei. Mai întîi el îi începuse alta, tot madrigalescă, dar cu oarecare implicaţii mai adînci:

Bine-ai venit, fecioară, cu paşi măreţi şi falnici!
Cap tînăr de femeie pe umeri de statuie;
Atît îţi stă de bine cu ochii mari şi jalnici,
Cu sîngele ce-n faţă sălbatec ţi se suie,
Că de-ai fi plîns cînd Iuda îl ţintuia de glesne,
Mîntuitorul lumii ar fi murit mai lesne.

„Acest început mi se păru greoi şi silit — îşi comentează eroul propriile versuri, şi are dreptate! — Făcui hîrtia bulz şi-o aruncai." (vezi, în continuare nota la poezia *[Bine-ai venit fecioară...],* în cap. *Din manuscrise)* •

Dar nici noua poezie, cea care va fi apoi reluată în volum, nu i se pare izbutită, şi chiar îl irită atît de mult, încît, „cu atîta furie ştersei pagina de sus şi pînă jos, că mă stropii de cerneală pînă şi pe-obraz. O zvîrlii şi pe aceasta."

Ca poezie din specia madrigalului, menită să stea într-un album, sau să mişte în timp scurt, într-un sens dorit, inima vreunei Matilde, aceste strofa rezistă. Este probabil eă îndeosebi pentru destinatara adevărată a"dedicaţiei, căreia îi vor fi fost închinate aceste versuri — înainte sau după apariţia nuvelei — au fost ele cuprinse în volum.

Este interesantă de, semnalat şi o utilizare ţîrzie dată de poet acestor versuri, după aproape trei decenii, tocmai ca un madrigal. Transcriem din amintirile actorului şi omului de teatru Ioan Livescu:

„In ianuarie 1915 Duiliu Zamfirescu aduce noua lui lucrare *Voichiţa,* comedie în 3 acte, jucată cu Tina Barbu în Voichiţa şi cu mine în doctoral Fingal. Piesa a avut *un succes de stimă,* şi aceeaşi atmosferă de poezie lăuntrică înfăşoară întreaga lucrare. în actul al doilea citeam Voichiţei nişte versuri, pe cari autorul mi le-a trimis în cursul repetiţiilor, din Galaţi, unde se afla la întrunirile Comisiunii europene a Dunării, în calitate de ministru plenipotenţiar, însoţite de următoarea scrisoare:

«Stimate maestre,

Mă ţin de cuvînt cam tîrziu dar mă ţin. Vă trimit, versurile pe cari le veţi spune Voichiţii în actul al doilea şi cred că veţi avea timpul necesar să le învăţaţi. De spus nu port nici o grije, căci talentul dv. e o suficientă chezăşie nu numai pentru doctorul Fingal, dar pentru atîtea alte roluri cu mult mai grele, jucate, şi altele, cari aşteaptă viaţă, din bogatele mijloace ce le-aveţi la îndemînă, şi o interpretare justă de la spiritul analitic, pe care am avut prilejul să vi-1 preţuiesc de atîtea ori. , , -. . •. ,

Iată şi versurile.»"

Urmează transcrierea poeziei, cu două; mici modificări (v. 8 — *ori* în loc de *sau;* v.14 — *simţirea* în lo'Cîle *gindireă).*

Socotind versurile inedite, memorialistul le apreciază pentru „aceeaşi delicateţe în imagini, aceeaşi dantelărie de stil; cari imprimă eleganţa, seninul unui cer de Oriept în alcătuirea sufletească a întregii sale opere" (Ioan I. Liveşcu, *Treizeci de ani de teatru,* Ed. „Rampa", 1925, pp.269—271). Versiunea publicată a piesei în *Conv.* Zii. (XLVIII, 6—8, iun.-aug. 1914), anterioară reprezentării, nu cuprinde nici această poezie, nici alta, idar manuscrisul ei le include, împreună cu versuri din alte creaţii ale poetului.

Acolo, într-un episod adăugat scenei a V-a din actul II, protagoniştii piesei, Voichiţa şi d rul Fingal, susţin împreună cu cochetărie un duel poetic, cu versuri ale autorului, toate publicate anterior. Eroul o evocă pe partenera sa în decor antic, recitîndu-i pentru circumstanţă catrenele din sonetul *Culcate-s romănite,* ea îl admonestează graţios cu prima şi ultima strofă din *Fluture* şi, în sfîrşit, urmează *Ca un mănunchi de ramuri,* răspuns la admiraţia ei pentru modul lui de a declama.

1 -—„Videnii cu cap de Aplollo". Apollo era zeul luminii, al prorocirilor, la romani — Febus la greci — şi al artelor, deci el întruchipa soarele şi era conducătorul muzelor. „Videniile" la care se referă poetul pot fi chipurile lor, dacă nu cumva e vorba de o viziune în care zeul însuşi apare: multiplicat. Oricum, sensul versului este invitaţia Ia poezie pe care o simte eroul cînd îşi aminteşte figura iubitei sale.

P. 83 **PLECATĂ CU CAPUL...**

*Conv. Ut.,*XXIII, 4, iul. 1889.
Apare împreună cu poezia *In tăcerea din odaie...*
In ms. poezia nu are titlu.

v. 2 Fecioara cu *ochiul cernit*
v. 3 *Iar mîna-i alene* [cuvînt indescifrabil] mănunche
vv. 9—10 Cu raze *din soare* vin *lacrămi* nebune,
Vin visuri cu aripi de fluturi,
v. 13 *Un vînt* de pe dealuri, văzînd-o că-i goală,
v. 15 *îşi umflă plămlnii,* din lanuri se scoală,
vv. 18—20 Uşor i-1 desprinde *din cap,*
Şi alba-i fiinţă *cu drag* i-o ascunde,
Sub mîndra podoabă de păr.

în manuscrisul iniţial ordinea strofelor a fost alta: ultimele două strofe urmau după prima, deci poezia se încheia cu somnul şi visul fecioarei (după ce vîntul îi răvăşise părul pe cînd ea dormea).

Scena trimite cu gîndul la episoade mitologice, ca şi altele ale volumului.

1 — „Videnii cu aripi de fluturi" (v. 10) ar putea fi amoraşii, întruchipări graţioase ale lui Cupidon, zeul dragostei. în poezia *Ca un mănunchi de ramuri* (la al cărei titlu duce cu gîndul scena din prima strofă a celei de faţă, fecioara adunînd aici „mănunche de ramuri de tei înflorit") „videniile" aveau „cap de Apollo".

p. 84 ADIO *{„Se vede sus, pe stincile de criţă..."]*

Conv. lit., XXVII, 10, febr. 1894.
Apare împreună cu poezia *Noapte bună.*

In ms. datarea e mai precisă: *Atena, sept. 92;* în *Conv. lit.* ea lipseşte cu totul.

în ms. refrenul *Adio, fetiţă I* era, de fiecare dată, însoţit de cîte o indicaţie a împrejurării sau acţiunii săvîrşite, astfel: v. 4 *Eu plec.* Adio fetiţă!; v. 8 *la-mă.* Adio fetiţă!; v. 12 *Plecam:* Adio fetiţă!

întreaga strofă a treia avea şi o altă înfăţişare — sau poate e o strofă a patra?:

Mă vei uita, desigur, pin' la zio
(Cuvinte goale: le uiţi pin' la ziuă)
Dar de vei avea să-ţi mai aduci aminte,
Spre bătrlneţe, de-asemenea cuvinte:
Fetiţă, adio!
(Va fi prea tlrziua).

Ambele au fost trimise din Bruxelles tocmai în Pirinei, unde se afla Titu Maiorescu, în localitatea Lacul Gaube, la sud de Cauterets. „O poezie se ceteşte bine în Ririnei,, dacăp capeţi", spusese criticul în p.s.-ul unei scrisori (din 23 iul./4 aug. 1893), şi poetul dăduse prompt urmare invitaţiei expediind nu; una, ci „patru poezele, ca să alegeţi ce vi s-o părea mai bun. Una e de la. Atena, *Adio,* dar toate la un loc nu plătesc mult". (Scris, diii 6 aug. 1893,)

Prompt şi el în răspuns, Maiorescu îi scrie: „Cea mai gentilă poesie ne-a părut [criticul era cu soţia, n.n.] *Adio*—de la Atena, de la Atena! Ţi-o fi fost greu cînd ai mers la Atena, şi o fi fost cald la Atena, dar mult ai cîştigat acolo în intuiţie de artă." (Scris, din 31 iul./12 aug. 1893.) Din cele patru poezii apar numai două — celelalte nu mai ştim care au fost — şi anume după cinci luni. Aluzia criticului e la o scrisoare a lui Duiliu Zamfirescu din 11 iun. 1892, cînd acesta aflase pe neaşteptate, din ziare, că e transferat la Atena. „Pentru mine, a părăsi Roma, este în toate cazurile un sacrificiu... Dar a mă vedea transferat de la Roma, legaţiune de 1-a clasă, la Atena, legaţiune de clasa 2-a, în aceeaşi calitate, pe vreme de vară, cînd se moare de căldură, fără să fiu în prealabil înştiinţat, fără să mi se dea răgaz de cîteva zile... e dovadă că ministrul nu vrea să fie drept cu mine."

Maiorescu a căutat apoi mereu să-1 consoleze pe poet pentru această detaşare, cam nedreaptă, în adevăr. „In orce caz, şederea d-tale la Atena îţi va fi cîndva de folos sufletesc. Trebuiai neapărat să cunoşti şi lumea elenică din intuiţie, după ce te-ai familiarizat aşa de mult cu cea latină." (Scris, din 16/28 sept. 1892.) Iar de cîte ori a primit semne care-i îndreptăţeau prorocirea, n-a întîrziat să-i aducă aminte, apreciind cald o bună parte din producţia perioadei ateniene a poetului.

Pentru *Adio* i-a sugerat o modificare, pe care însă Duiliu Zamfirescu nu a acceptat-o: „Propui numai în rîndul 2, la strofa 3, «părea că vrei» în loc de «păreai că vrei», pentru a evita mica cacofonie «păreai că vrei să-mi spui»". Grupul respectiv de cuvinte, cu *i* în finalul a patru din ele, nu e totuşi atît de cacofonic pe cît este, culmea! formula criticului. Să fi fost o scăpare, sau e făcută cu deplină intenţie?

p. 86 ALT CÎNTEC

Cono. lit., XXVII, 11, mart. 1894.
în ms. şi *Conv. lit.* titlul este *Cintec.*

vv. 1—2 Pe subt umbrele de frasini, la fîntîna *de sub mure,*
Vin, *fetiţă,* vin.
v. 4 *Şi-apoi gură lingă gură, cite-un ţuchi* badea să-ţi fure.
v. 6 C-a plouat, şi-n fundul văii *două nimfe spală lină*
(...cîntă mierle prin aluni),
(...al privighetorii cînt).
v. 7 De gîndeşti că *raiul lumei s-a zidit de două ori.*
(De gîndeşti că mersul zilei *s-a înţepenit* în zori).
(De-a *tăcut toată pădurea, a rămas tot codrul mut).*
v. 10 *Că te-a scris, surată, firea cu un haz in colţul gurei.*
(...cu un benghi între sprincene)
(Este substanţa viitorului vers. 17.)
v. 12 Să privim pe valea tristă *apa morii cum se duce.*

V. 87 CURGEA ŞIRETUL LINIŞTIT

Conv. lit., XXVII, 1, mai 1893.
Apare împreună cu poezia *Pe Acropole.*
Există trei manuscrise, cu mari deosebiri faţă de forma finală.

vv. 3—4 *Şi aruncase peste toate*
O umbră de melancolie.
vv. 5—8 a Departe, *gîrla lucitoare*
îşi urmărea menirea sa,
Dar parcă-n loc să se coboare,
în orizont se revărsa.
b Departe, *strălucind la soare*
Şiretul *se vedea curgind,*
Ca o desfăşurare tristă
A unui trist şi singur gînd.
v. 10 Ce-abia o vezi pe cer senin (în *Conv. lit.).*
v. 18 Căci *viaţa noastră-i* o poveste,
vv. 25—26 *Nenorociţi căci numai dînşii*
Trăiesc şi sunt şi simt că sunt
(...nedesminţiti)
v. 26 *Şi toate-n suflet mi le-am* strîns.
v. 29 *Am plîns de toamna ce se duce.*
vv. 31—32 *Ce-mi răsărise în viaţă*
Ca soarele în răsărit.
vv. 33—36 *Şi care azi, privind la păsări*
(...cucoare)
Şi urmărindu-le de jos,
Mi-a răsărit în amintire
Ca şi atunci de dureros,

în ms. I, după versul 8, înfăţişînd cursul Şiretului, poezia lua o altă direcţie. Poetul îşi refăcea în gînd, la persoana a doua, scena din tinereţe, pe care forma finală, publicată, n-o mai arată în desfăşurarea ei concretă, ci doar îi declară existenţa (vv. 29 — 32). Această variantă, părăsită în cele din urmă, ar fi putut avea o configuraţie de sine stătătoare dacă poetul i-ar fi dat o încheiere oarecare. O transcriem aici, întrucît ea este dezvoltarea unui moment abia consemnat în treacăt de forma actuală a poeziei:

Eram copil şi tu erai
Nespus de fragedă şi albă,
Dar parcă pururi numărai
Anii trecuţi, şi te-ntrebai
Cîţi ani mai ai.
Se-ntîrziase-n ochii tăi
Un dor de-o lume mai senină:
Parcă mă văd şezînd sub nuc,
Cu capul pe-ale tale braţe:
Mă mîngîiai uşor pe păr
Ca pe-un copil făr'de părinţi
Şi molcom glasul tău suna
Un cîntec trist şi-aşa de dulce!
Iar eu şedeam lipit de tine
Şi tremuram să nu te scoli;
în nucul nostru se oprea
Un vălătuc de păsărele
Ce ţie îţi ziceau pe nume

Şi îţi vorbeau în graiul lor
De-un rai pierdut în altă lume,
într-un luceafăr arzător.
Şi tu te-ai dus. De ce te-ai dus?
Pe ce cărări ai apucat?
Au tu nu ştii că-n lumea noastră
Apus rămîne ce-i apus?
Şi totuşi, dacă poţi să-mi spui
Pe ce tărîmuri eşti acum,
Eu te-aş căta, le-aş căuta,
Şi chiar dacă-aş muri pe drum,
Neobosit sufletul meu
Ar merge singur mai departe,
Sorbind ca gîndul călător
Tot spaţiul ce ne desparte.
Ah, tu nu ştii, nu poţi să ştii
Ce-am suferit şi cît am plîns.
Natură, tu, ce-atîtea poţi...

Textul de mai sus are el însuşi cîteva variante. Versul 11, „Ca pe-un copil făr'de părinţi", fusese iniţial: „Ca pe-un copil stînd să se culce". Cele patru versuri care urmează după : „Şi tremuram să nu te scoli" erau iniţial altfel concepute: „Pe noi, din toamna ce trecea, / Se scuturau raze senine, / Şi sărutam cu-atîta dor / Mătasea hainei de pe tine".

Poetul a părăsit această direcţie, mai credincioasă evocării şi mai emoţionantă pentru el, in favoarea celei mai poetice şi mai atingătoare pentru cititor, din versiunea publicată.

Maiorescu a apreciat destul de rece poezia de faţă : „O sentimentală justă cu Şiretul (Scris, din 7/19 mart. 1893), însă cu o explozie de entuziasm *Pe Acropole,* trimisă concomitent (vezi nota la această poezie) ; la Junimea se pare încă că *Şiretul* a întrunit aprecieri mai calde şi sufragii mai multe: „Aseară le-am cetit *Partenon* şi *Şiretul.* încîntare! Mai ales de *Partenon",* comunica satisfăcut criticul.

„Amintirea de durere" (v.29), „bietul amor nempărtăşit" (v.30) datează probabil de prin perioada adolescenţei, distanţată de momentul scrierii poeziei, care e caracterizat de „umbra tristă / A tinereţii apunînd" (vv.33—34). Poetul avea acum 35 de ani şi începea să se simtă îmbătrînind; de aceea şi spune în poezie: „O, toamnă, scumpa mea suroră..." (v. 21), vers care va fi reprodus aproape aidoma în *Quarta rima,* poezie din aceeaşi perioadă, rămasă inedită. Atmosfera e însă reluată, cu mai mult tragism, în *Dechemvrie,* şi aceasta inedită, probabil anterioară cu puţin ca moment al zămislirii ei. Ele îşi au prima formă dinaintea plecării în Italia, deci se trag dintr-o sursă comună.

P. 89 DOAMNEI X

v. 12 „Şi o ştii, căci fără voie, *rîzi privindu-te* în geam".

Expresia: „...sau în înşine-am apus?..." (v. 4) pare greşită, locul lui „în" trebuind parcă să fie luat de „noi": am spus *noi* înşine. în ms. fiind însă tot „în" şi nu „noi", înseamnă că poetul a intenţionat să marcheze nu doar eventualitatea sfîrşitului tinereţii, ci faptul că acest sfîrşit, dacă a survenit în adevăr, el e de ordin interior, moral şi nicidecum nu e vorba de bătrîneţea fizică.

în ms. versul are şi variante:

Suntem noi înamoraţii?... *Or aceia au apus?*
(Te prefaci, or eşti bătrîn?)

Este un delicat omagiu soţiei şi... vîrstei ambilor. Poezia a fost transcrisă mai întîi în caietul de însemnări — cu caracter de album nu de jurnal — intitulat *Varia,* început o dată cu venirea la Roma şi continuat, cu intermitenţe, ani la rînd, după 1900. Cum aici figurează şi unele lucrări inedite — versuri şi proză — apoi traduceri din Leopardi, maxime diferite, crîmpeie mai ample sau mai restrînse etc, toate literare, şi toate apropiate inimii sale pentru cauzele cele mai diferite, prezenţa poeziei *Doamnei X* îi clarifică pe deplin semnificaţia.

P. 90 CORSARUL

v. 6 Corsarul *surd şi necăjit.*
vv. 8—9 *Se-ncearcă iederea să culce*
O piatră neagră pe-un mormînt.
v. 10 *Acolo-i locul de hodină.*
v. 11 *Şi de la fiica lui aduce.*
vv. 13—14 *Nu se rugase, nu plînsese*
De nimeni, nimeni, nimănui,
v. 18 *Căci era glasul* fetei lui.
vv. 19—21 *Izbea cu furie furtuna*
Talazuri mari spumegătoare
De stîncele de la castel,
v. 28 „Bătrînul hoţ.." e şters cu creionul şi înlocuit cu: *„Iar el, bătrîn,"* formă care'n-a fost păstrată, totuşi, la publicare,
v. 30 *Cu scumpul fetei lui pămînt.*
v. 31 *El tremura făcîndu-şi cruce*

„E o imagine fugară, pe care v-o trimit *ă titre de curiosite",* îi spunea lui Maiorescu la 11/23 oct. 1893, trimiţîndu-i poezia, o dată cu alta, *Către Cleobul.* Se pare că, pînă la urmă, „curiozitatea" criticului n-a fost satisfăcută corespunzător, deşi acesta îi răspundea că poezia e bună (Scris, din 4/16 nov. 1893), căci în *Conv. lit.* nu va apărea decît *Către Cleobul,* şi anume, doi ani mai tîrziu (în sept. 1895). Poate că autorul a trimis-o — sau s-a rezumat la intenţia de a o trimite — la *At.rom.,* căci găsim pe ms. menţionat cu creionul — de altă mînă decît a poetului — numele acestei reviste. Mai probabil că n-a trimis-o, totuşi, căci nu e de presupus s-o fi refuzat prietenul Trandafir Djuvara, şi atunci însemnarea aparţine poate criticului *Convorbirilor,* care indica astfel ca poezia să fie trimisă la *At. rom.* sau la „orice altă colecţie de maculatură"!

Poezia face parte dintre acelea care vădesc o mare frămîntare sufletească, în perioada 1892—94, Atena-Bruxelles: *Ofelia, La Villa Al-*

dobrandini, Pe Acropole, Curgea Şiretul liniştit, La lună _„E noaptea caldă..."], Sărmanul vultur etc.

In simboluri, ca al corsarului de aici, al vulturului ***(Sărmanul vultur),*** al lui Orfeu ***(LaVilla Aldobrandini)*** etc, trebuie să-l vedem, în diferite ipostaze, pe poet însuşi, trăind adesea din amintiri şi copleşit de stări sufleteşti intense. De aici afirmaţia : „Pentru mine, scrisul este, astăzi mai mult ca oricînd, un refugiu"'. (Scris, către Titu Maiorescu din 20 mai/l iun. 1894.)

P. 92 ÎN TĂCEREA DIN ODAIE

Conv. lit., XXIII, 4, iul. 1889.

Apare împreună cu poezia ***Plecată cu capul...***

în ***Conv. lit.*** poezia e datată: ***Roma, 1889.***

P. 94 PLOUĂ

Conv. lit., XXIV, 12, mart. 1891.

Apare împreună cu poeziile: ***Urseolo, Castel Fusano, Anienul,*** în acelaşi număr în care se publică şi traduceri din Leopardi (Cînturile XII, XIII, XIV şi XVIII).

P. 95 VARA

Conv. lit., XXVI, 1, mai 1892.

Poezia apăruse cu aproape patru ani înainte în ***Conv. lit.*** (XXII, 1, apr. 1888), în ciclul ***Lunile,*** avînd titlul ***Iunie*** şi următoarele două strofe în plus, în final:

***In cimp stau lanuri secerate,
Legate-n snopi sau strinse-n clăi;
Mai dincolo, patru surate,
Prin porumbişte tupilate,
Îşi fac de drag cu cinci flăcăi.***

***Şi sapa strînge muşuroaie
La rădăcină de hlujan,
Sub sapă mijlocul se-ndoaie
Şi, asudind, bietul ţăran
Îşi zice-ncet: „Dă, Doamne, ploaie."***

Acest ciclu a suscitat discuţii destul de aprinse la Junimea (vezi nota ulterioară, la ciclul ***Lunile), şi*** nu e exclus ca tocmai poezia ***Vara*** să le fi prilejuit, într-o mare măsură, de vreme ce, ulterior, poetul o dă din nou în ***Convorbiri,*** schimbîndu-i titlul şi eliminîndu-i cele două strofe.

Nu este exagerat să încercăm a reconstitui scena, pornind de la scrisoarea, foarte mîhnită, a lui Duiliu Zamfirescu către Titu Maiorescu, la două zile după lectura ciclului la Junimea (Scris, datată — probabil greşit - de Titu Maiorescu: ***13/25 dec. 1887).*** Poetul se referă la anumite „trivialităţi" spuse în cenaclu pe seama poeziilor sale şi reluate, multiplicate cu pasiune, de Caragiale. De la ce puteau porni ele?

Mai întîi de la scene ca aceea din strofele poeziei ***Iunie,*** excluse în ***Vara*** unde „patru surate,/Prin porumbişte tupilate, / îşi fac de drag cu cinci flăcăi", sau din ***Iulie,*** unde „Mărica, zînă printre fete, / Se coborîse să se scalde / Ş-acum... se descindea la bete", urmărită cu ochi lacomi de „Călin, jitarul de la sat", ascuns prin preajmă. Nu e exclus să fi stirnit obiecţii şi înţepături aglomerarea cam nefirească pentru luna iunie a unor munci care se fac pe o perioadă ceva mai mare: prăşitul de-al doilea, porumbul fiind însă foarte înalt, adică permiţînd împrejurări de dragoste, apoi lanurile, de grîu probabil, secerate, dar teiul fiind încă în floare! Este ştiut şi din romane şi din unele poezii că Duiliu Zamfirescu nu dădea importanţă acestui fel de exactitate a literaturii, ceea ce nu înseamnă că unii junimişti, porniţi pe ghiduşii, lăsau să le scape prilejul de a le exploata copios, spre supărarea autorului şi poate a Iui Maiorescu aflat, în această dispută, de partea poetului.

Trebuie recunoscut însă că eliminarea celor două strofe sporeşte valoarea poeziei şi că, deci, aluziile vesele ale junimiştilor şi ale lui Caragiale („trivialităţile 1") — dacă se vor fi referit şi la aceste strofe — nu erau neîndreptăţite!

LUNILE: IANUARIU, MAI, IULIE, AUGUST

Primele două: ***Conv. lit.,*** XXII, 1, apr. 1888; următoarele două: ***Conv. lit.,*** XXIV, 3, iun. 1890,

Au fost cunoscute opt „luni" ale lui Duiliu Zamfirescu, toate publicate iniţial în ***Conv. lit.*** — primele şase o dată, ultimele două separat — în ordinea calendaristică normală (ultimele două trimise probabil din Italia, căci n-ar fi de crezut ca Maiorescu să le fi ţinut doi ani dacă le-ar fi avut de mai înainte).

Totuşi, manuscrisele poetului mai atestă existenţa încă a unei ***„luni", Dechembrie,*** nepublicată. Nu este de loc exclus ca altele, scrise poate, să se fi pierdut, căci în caietul unde figurează numele „lunilor" de la ***lanuariela August*** şi apoi ***Dechembrie,*** numai la cinci din cele existente efectiv este transcris şi textul corespunzător (la ***Februarie*** şi ***Iunie*** figurează numai titlul), iar la unele există separat şi manuscrisul in - ţial al poeziei.

Toate manuscrisele prime datează de prin 1884—1886.

Rămîne neclar de ce autorul nu a inclus decît cinci din ele — inclusiv ***Iunie,*** cu titlul ***Vara*** — în volum, deşi toate fuseseră tipărite în revistă înainte de apariţia acestuia, iar literar sînt de un nivel relativ apropiat. S-ar putea ca la originea acestei selecţii să stea primirea de tot rece a poeziilor la Junimea. Cel puţin cinci dintre „luni" — fără să ştim care anume — au fost citite la Junimea, dacă nu chiar toate primele şase apărute iniţial, Maiorescu înşelîndu-se poate în ***Însemnările*** sale ***zilnice,*** unde notează: „Vineri sara (30 oct./II nov. 1887, n.n.) prima «Junime» în anul acesta la mine. Lectură: 5 poezii (lunele anului), de Duiliu Zamfirescu, o lectură de Odobescu asupra Meşterului Manole." Iar după ce înşiră prezenţii (între care Odobescu, N. Petraşcu, Iacob Negruzzi, Caragiale), încheie concludent: ***„Plixis".*** Ciclul nu numai că nu s-a bucurat de o prea bună apreciere, dar, dimpotrivă,

se pare că a fost destul de forfecat, şi pe motive neesenţiale, de aici plictiseala criticului.

Dacă amintirile lui Alexandru Obedenaru sînt exacte, atunci chiar ideea ciclului, cu fiecare poezie purtînd numele unei luni, şi-a găsit un adversar în părintele *Scrisorii pierdute*. „La un ceai literar, într-o seară de vineri, în saloanele lui Titu Maiorescu, notează memorialistul, Duiliu a scos din buzunar mai multe foi de hîrtie, începînd să citească cea dintîi poezie care avea titlul: *Ianuarie,* a doua: *Februarie,* a treia: *Martie,* a patra: *Aprilie...*

— Ia stai, domnule, îl întrerupse Caragiale, ce-ai făcut d-ta aici, calendar în versuri?

— Lasă-1 să termine, şi pe urmă, amice Caragiale, îi vei face critica, interveni Titu Maiorescu, zîmbind." *(Amintiri. Farsele din cafeneaua literară,* în *Adevărul* din 9 nov. 1933.)

Obedenaru sugerează că şi ţicnalul unui vardist, care s-a auzit chiar atunci din stradă, a fost invocat de Caragiale pentru a discredita poeziile lui Duiliu Zamfirescu. Este însă evident că ironiile sale nu s-au oprit la astfel de lucruri exterioare, ci au atins şi chestiuni mai serioase, ceea ce 1-a determinat pe Duiliu Zamfirescu, în prima clipă, să le retragă de la publicarea intenţionată. Maiorescu, după cum rezultă chiar din spusele lui Obedenaru, a fost unul dintre puţinii sau chiar singurul care a potolit pe oponenţi şi 1-a încurajat pe autor, cerîndu-i în cele din urmă poeziile pentru *Convorbiri;* acesta i le-a dat după ce a trecut prima supărare, iar la unele din ele a făcut poate chiar anumite transformări faţă de versiunea primă. „Vă trimit, domnule Maiorescu, aceste două «luni» (celelalte le lăsase anterior, sau le-a predat pe urmă, n.n.), ca să nu fac altfel de cum mi-aţi zis", îi scria el criticului la cîteva zile după lectura de la Junimea. (Maiorescu notează data acestei scrisori drept 13/25 dec. 1887, ceea ce e desigur greşit, de vreme ce lectura avusese loc cu aproape două luni înainte, iar scrisoarea lui Duiliu Zamfirescu e încă înceţoşată de norii discuţiei ce avusese loc.) „Negreşit că nu sunt destul'de bune şi eă le lipseşte mult. Dar şi ceea ce au nu a fost înţeles de mulţi' din domnii ce erau vineri de faţă. Cu Caragiali (sic!) m'-am explicat', între două pahare cu bere, şi aproape l-am convins că el e nevinovat de o mulţime de comedii ce spune cu haz pe socoteala unor lucruri bunişoare. Ceea ce mă supără, şi ceea ce-l face pe el să trăncănească, e partea ce o iau ceilalţi la o mulţime de trivialităţi, care, cu toată hotărîrea mea de a nu mă lăsa să fiu influenţat, mă supără, mă supără de o sută de ori. Apoi, domnule Maiorescu, să faci poezie cu Dr. Neagoe, Remuşiu şi alţi doctori în cîte ceva, revine a face arhitectură cu Dobre Nicolau."

înţelegem mîhnirea şi chiar iritarea autorului, pînă atunci publicat, chiar de *Convorbiri,* cu vreo cinci poezii şi cu şase nuvele, cu volum tipărit, cu ani de activitate jurnalistică, deci socotindu-se îndreptăţit la un alt tratament decît cel cu care Junimea întîmpina nu o dată unele lucrări chiar izbutite. Dar poetul este nedrept în supărarea sa cel puţin cu medicul Ioan Neagoe şi cu arhitectul Dobre Nicolau, deşi probabil ei, sau alţii ca ei, făcuseră mare haz de aluziile caracudei junimiste, reconstituită la Bucureşti şi incitată de ironiile lui Caragiale. Primul dintre cei doi, atunci în vîrstă de aproape 40

de ani, era un specialist reputat, autor de lucrări valoroase; cel de al doilea era şi el un arhitect şi constructor remarcabil în epocă, deşi om cu o pregătire teoretică de specialitate destul de discutabilă. Referindu-se la Dobre Nicolau, poetul avea în vedere, desigur, cunoştinţele lui reduse, faptul că acesta, deşi om îndemînatic, făcea arhitectura şi construcţia cam după ureche.

Ideea ciclului care să cuprindă anul întreg 1-a însoţit încă doi ani, dar, pînă la urmă, a fost părăsită de poet, căci în 1892 el reia una dintre „luni" *(Iunie)* şi o publică din nou în *Conv. lit.,* modificată şi cu titlul schimbat: *Vara.* Probabil că la cele două „luni" publicate ulterior *(Iulie* şi *August)* se referă poetul cînd îi scrie lui Iacob Negruzzi: „Iată aici trei poezii vechi, cetite la *Convorbiri* încă de cînd eram în ţară" (Scris, din 11 mai 1890), căci iată ce scenă îi reaminteşte poetul lui Maiorescu în 1893: „Căutînd într-un vechi caiet de note şi de date... am dat de manuscrisul novelei *Noapte bună* şi de două poezioare: *Iulie* şi *August,* deja publicate. Pe verso lui *Iulie* sunt mai multe îndreptări făcute de â-voastră şi un desen de floare, care, probabilmente, vrea să fie *cicoarea,* fiindcă e vorba de sulfină şi cicoare în poezie. Nu vă pot spune ce plăcere mi-a făcut descoperirea asta şi cu cîtă putere mi-am adus aminte de scenele citaniilor Junimei, de primele d-voastre încurajeri, după *Noapte bună..."* (Scris, din 22 febr. 1893.)

Manuscrisul iniţial al acestor două ultime „luni" se pare că s-a pierdut, în schimb se păstrează forma ultimă, trimisă la *Conv. lit.,* în 1890, cu mai multe strofe tăiate, de Maiorescu probabil, şi chiar cu unele mici modificări. Cele două „luni" apărute ulterior fac parte deci şi ele dintre cele dintîi poezii prezentate de poet la Junimea — nuvela *Noapte bună* a apărut în ian. 1886 — deşi publicate atît de tîrziu. (A treia poate fi *Barza,* înrudită ca factură — eventual gîndită iniţial ca una dintre „luni" — şi apărută trei numere mai tîrziu faţă de celelalte două.) Sînt dintre' ultimele tablouri cîmpeneşti ale lui Duiliu Zamfirescu începute în ţară şi trimise apoi *Convorbirilor* din Italia, sau lăsate la plecare. Inspiraţia sa, concretizată încă în puţine poezii de peisaj italic *(San Marc, De la Villa Tusculana, Boul, Anzio),* mergea către fixarea, mai ales în proză, a tablourilor văzute *(Scrisori din Italia, Alessio, Singurătate).* De aici încolo, aşa cum şi anunţă în amintita scrisoare către Iacob Negruzzi, devine dominantă atmosfera antichităţii romane.

Ciclul *Lunile* şi, alături de acesta, *Barza,* mai mult decît altele ale lui Duiliu Zamfirescu, premerg şi vestesc direct pe Coşbuc, în idilele lui cu subiecte şi tablouri cîmpeneşti. Scenele de dragoste urmau probabil să domine mica monografie a satului, dar ciclul nu trebuia să fie doar unul campestru — dovadă *Mai,* cu peisaj iberic, sau meditaţiile din *Ianuarie* şi *Februarie.*

Pretextul de compoziţie poetică de felul: lunile anului, anotimpurile, zilele săptămînii etc. erau frecvente în epocă, fie numai dacă ne gindim la *Nopţile* lui Macedonski, scrise în mare parte în acest deceniu şi concepute şi ele ca un ciclu urmînd succesiunea lunilor.

O ultimă precizare privind terminaţiile numelor de luni: Duiliu Zamfirescu a scris adesea nu Ianuarie, Iunie etc, ci *lanuariu, Iuniu* etc, grafie pe care o lntîlnim şi în manuscrisele sale, în corespondenţă. Maiorescu i-a făcut observaţie in această chestiune — e drept, după

apariţia „lunilor" — cerîndu-i terminaţiile în *ie* (cum poetul însuşi ortografia nu o dată, chiar din tinereţe).

„De ce Juniu?... întreabă scriitorul în replică. Dar de ce Junie... Or ***Giuno,*** or ***Junius Brutus*** par a fi naşii săi. Dacă e ***Giuno,*** nu merge de loc, admiţînd nestatornica formaţiune românească de la genitivul ***Giunonis;*** apoi: greceşte ***iounios,*** italieneşte ***giugno,*** frînceşte ***juin*** (masculine ca gen şi, cele două dintîi, ca terminaţiune). Dacă e ***Junius,*** ar ieşi mai uşor ***Junie,*** de la genitiv; dar atunci de ce ***Junius,*** nume de om, să se facă ***Junie in 15*** şi nu şi ***Junie Lecca?*** de ce Julius Caesar să nu se ***tacă.Iulie Cesar*** pe româneşte, ceea ce ar fi foarte ***Iulişca?...*** în sfîrşit, pe mine asemenea lucruri nu mă privesc. Dacă ţineţi la Iunie, aşa va fi anul viitor, şi mulţi şi foarte mulţi alţii..." (Scris, către Titu Maiorescu din 25 iun./7 i'ul.'l898.) Dar încă în ***Alte orizonturi,*** deci cu patru ani înainte, numele lunilor era ortografiat amestecat, cînd cu ***iu*** (Ianuariu), cînd cu ***ie*** (Iulie), ceea ce nu s-ar potrivi cu demonstraţia tîrzie de mai sus. Poetul, cu toată filologia sa comparată, avea să renunţe apoi la Ianuariu, Iuliu etc.

P. 97 MAI

1 — ***Miralaia,*** nume de cavaler legendar din Spania arabă.

2 — Referire la eroul principal al poemului ***Child Harold's Pilgrimage*** (1809 — 1818) de Byron. Lucrarea a circulat în româneşte sub titluri ca: ***Rătăcirile lui Child Harold, Călătoriile lui Child Harold*** etc, de unde şi formula lui Duiliu Zamfirescu. Personajul byronian cutreieră întreaga Europă, cercetînd locuri de vechi şi semnificative tradiţii, scumpe romantismului, şi săvîrşind tot felul de fapte mari; Miralaia, al poetului nostru, cavaler rătăcitor şi el, rămîne la unul singur din obiectivele ce-l însufleţeau pe eroul lui'Byron — cucerirea admiraţiei feminine — ceea ce şi izbuteşte, cu tot incidentul, neplăcut, desigur, cînd calul îl răstoarnă pe negîndite din şa tocmai în faţa frumoaselor admiratoare.

P. 98 IULIE

v. 10 De ***aburul*** de dimineaţă.

în ms. poezia avea cinci strofe, dintre care autorul n-a păstrat decît pe a 2-a, a 4-a şi a 5-a. Poate că şi pe cele eliminate le-a avut în vedere ironia ascuţită a lui Caragiale la Junimea.

Strofa I din ms.:

Pe-un singuratic mal de riu,
Prin bărăgane depărtate,
Se întindeau lanuri de griu,
Poeme de singurătate,
Pe faţa căror, cind şi cînd,
Venea voioasa ciocîrlie,
Cum vine-ades refrenul trist
într-o duioasă poezie.

Strofa a III-a din ms.:

Iar farmecul neţărmurit
Al lumilor de întuneric
li povestea eternul mit
Cu drumul robilor feeric;
Şi-atunci, aprinsă ca o pară
Venind din haosul pieirei,
Tot mai senină, tot mai clară
Luna-i părea steaua iubirei.

P. 99 AUGUST

v. 7 Eu în adîncuri ***mă afund.***
v. 12 La ***bulzul*** rotunjit din tină
vv. 14 — 15 ***Covîrşitoare*** de lumină
Cu licărirea rece, lină.
v. 20 ***Ce vin din cer pînă la*** noi.

în ms. poezia are încă o strofă, a 7-a, părăsită de poet la publicare:

O, august, vinovat ce eşti!
In calda ta singurătate
Tu mintea-n spaţiu mi-o porneşti
Şi-n inima-mi, ce-abia mai bate,
Tu pui o lungă voluptate...
(Tu pui o falsă voluptate___)

p. **101** BARZA

Conv. lit., XXIV, 7, oct. 1890.

v. 10 ***Spus-au*** din ciripitură.
V. 15 ***In pădure alte*** semne,
vv. 31 — 32 în ms. ordinea lor e inversată.

Deşi publicată atît de tîrziu, poezia datează din perioada 1884 — 1885 (e scrisă pe una din foile de evidenţă a vînzării voi. ***Fără titlu),*** deci face, eventual, şi ea parte din mica monografie rustică, intenţionată de poet în această perioadă. Poate chiar că trebuia să fie una din „luni". Poezia s-a bucurat de o mare popularitate şi, în aproape toate antologiile poetice unde figurează şi Duiliu Zamfirescu, ea e nelipsită (alături de ***Vara),*** contribuind la crearea unei imagini, de fapt neadevărate, despre poet, ca unul consacrat peisajului cîmpenesc. Cu toată atracţia ei, ***Barza*** rămîne, totuşi, în poezia lui Duiliu Zamfirescu, o prezenţă indicînd o orientare iniţială, stinsă curînd. (Vezi şi nota anterioară, la ciclul ***Lunile.)***

P. 103 LINIŞTEA

Almanahul Societăţii academice social-literare „România jună", **II,** Viena, 1888, p.229.

v. 2 ***Iubindu-se, zîmbindu-şi, grăindu-şi*** la ureche.
(Grăind încet, zîmbindu-şi, grăindu-şi la ureche).
(Spunîndu-şi vorbe scumpe, grăite la ureche)

vv. 5—6 Pe *spatele* lor, seara aruncă ca o haină,
Amurgul plin de *umbri.*
v. 8 Din văile pădurei un *zgomot* de foi moarte.
(versurile 7—8 erau inversate In ms.)
v. 9 ...trăsnesc *uşor* pe haturi,
vv. 15—16 El pleac-a lui statură *spre buzele ei mute*
Citind un colţ de gură pe care si-l sărute
(Şi-i face semn să tacă *punind mina* la gură)
vv. 27—30 Privirea ei se duce şi *soarbe* lungul spaţiu
Sorbind nemărginirea, [cuvinte lipsă]
Şi astfel, *fără umbră, căci umblă fără* soare,
Spre tainele cîmpiei ea *pare* călătoare,
v. 32 *Iar el stringind-o-n braţe,* se-ncearcă a-i răspunde.
(El trist, strîngînă-o-n braţe, se-ncearcă...).
v. 38 Cînd *plopul* nu mai bate...
v. 40 Şi iarba de flori albe ce *fabrică* din ceară,
v. 45 în urma ei *epace...* stăsomnul să tefure.
vv. 57—59 *Şi-apoi pe pat de frunze,* copila vrînd să-şi culce,
(...pe iarba moale...)
îi ia *în* braţe capul şi, *sărutînd-o* dulce,
O leagănă, s-adoarmă.

Scrisă pe o foaie de evidenţă a încasărilor la volumul *Fără titlu,* poezia are un subtitlu în ms., care arată că, iniţial, ea fusese concepută ca o dedicaţie: *Majestăţii-sale regina.* Tot ce putea aminti destinaţia, lipseşte din versuri, însă nu e exagerat să presupunem că motivul de la care a pornit poetul este amintirea morţii unicului copil al Elisabetei. Interpretarea sub forma scenei de basm şi fina stilizare a elementelor naturii, se acorda cu preocuparea Carmen-Sylvei pentru adunarea şi scrierea *Poveştilor Peleşului,* după modelul *Legendelor Rinului.*

Strofele reprezentînd discursul tînărului: *„E* Linişte*a, e doamna..."* etc. (vv. 33—44) sînt încadrate în ms. de un număr de alte versuri, care n-au mai fost păstrate de autor. Compus în acest chip, episodul structura altfel întreaga poezie, nu ca o întîlnire a perechii de îndrăgostiţi cu întruchiparea *Liniştii* (cuvîntul e scris cu majusculă), ci *Liniştea,* ea însăşi o fecioară, doarme, iar un voinic vine, ca în *Călin* al lui Eminescu, şi îi sărută sînul drept, dezgolit:

Pe dînsul [un tăpşan, un culcuş, n.n.]
doarme albă, rotundă, răsărită,
Copila cea cu ochii de-a pururea închişi,
Pe sinul ei de zînă stau braţele-i crucişi.
Pe cînd în forma gurii o umbră de ispită
Din cele patru vînturi [cuvinte lipsă]
O gură însetată ca ea. de sărutat.
(O gură, ca şi dînsa, setoasă de iubit)

(Versul al treilea de mai sus are încă două variante, care indică două atitudini ale zînei: *„Ea braţul şi-l cuprinde* cu braţele-i cruciş" şi *„Ea sînul şi-l încinge* cu braţele cruciş".)

Aici sînt plasate strofele închinate *Liniştei,* de data aceasta ca un fel de imn, aparţinînd poetului însuşi, după care urmează încă patru versuri, înlăturate şi ele la publicare:

Străinul se apleacă pe capul ei de zînă
Şi mîna lui coprinde micuţa-i albă mînă,
Iar buzele-i profane s-aşează pe nedrept
(Iar buzele-i s-aşează pe drept sau pe nedrept)
Şi sapă-o grădiniţă pe sînul ei cel drept...

1 — Formula: „Diana cea păgînă" are în vedere firea sălbatică a acestei fecioare, stăpînă crîncenă a pădurilor şi a munţilor pleşuvi: singura ei plăcere era să gonească şi să vîneze vieţuitoarele codrilor.

Această viziune a liniştii nu poate fi detaşată de o alta, de data aceasta concretizată într-un poem în proză: *Singurătate,* ulterior *(Conv. lit.,* XXIV, 5, aug. 1890), construit ca o evocare a Campaniei romane, într-un cadru nocturn, şi inclus în voi. *Novele romane* (1895). Insă preocuparea pentru „singurătate" şi „linişte" e mai veche. încă scrisorile de la Hîrşova către prietenul Duiliu Ioanin o atestă, iar în *R. I.* (VI, 1375, 17 ian. 1882) apare un veritabil poem în proză, intitulat de asemenea *Singurătatea,* apropiat ca factură de poezia de faţă, reprodus în voi. *Fără titlu.*

p. 105 AU MAI FOST...

Conv. lit., XXII, 7, oct. 1888.
în *Conv. lit.* poezia esemnată: *Z.*
în acelaşi număr al revistei mai apăreau: reportajele sub formă epistolară *Scrisori din Italia* şi poeziile *Nimfa tînără Leuco...* şi *Strofe.*

De ce oare poezia s-a publicat semnată numai cu iniţială, şi separat de celelalte două ale poetului, cînd putea fi alăturată foarte bine acestora, semnate cu numele întreg? Este de presupus că Duiliu Zamfirescu o lăsase cu această indicaţie la plecarea sa din ţară, sau o trimisese, cu această specificaţie, de la Roma. Totuşi nu despre ea este vorba în scrisorile către N. Petraşcu din 23 iun. şi 6—8 sept. 1888, ci despre celelalte două.

Căutînd raţiunile împrejurării în poezia însăşi, se poate afirma că aceasta avea o adresă precisă, se referea probabil la o deziluzie în dragoste a autorului, despre care ştim că pleca spre Italia lăsînd în urmă amintirea unei tinereţi desfăşurate în opt sau zece ani de intensa cheltuire sentimentală (care i se va şi reproşa ulterior, aşa cum va reieşi din scrisorile sale către N. Petraşcu şi Trandafir Djuvara, şi chiar din unele către Maiorescu). Repetarea, ca un refren, a versului: „Toate-au mai fost şi-or fi toate iară" denumeşte o infidelitate, poezia fiind adresată nu *ei,* ci *lui,* prevenindu-I, avertizîndu-1 asupra necredincioasei, care nu era de loc la prima abatere! Un fel de „am fost ce eşti, vei fi ce sînt" în treburi de amor, la aceasta se reduce poezia. Nu e de loc cazul să i se atribuie vreo înrudire cu eminesciana *Glossă,* la care firesc ne-ar putea trimite refrenul.

IMNURI PĂGINE

București, Editura librăriei „Carol Muller", 1897.

Poartă subtitlul: ***Poezii nouă*** (așa cum se va intitula peste doi ani un întreg volum). Este de formatul 12,5/16 cm, ca și volumul anterior al poetului, și are 72 de pagini.

In sumar figurează 27 de poezii, reproduse și în ediția de față.

La sfîrșitul lui 1895 Duiliu Zamfirescu a socotit că are destule poezii încheiate ca să se poată prezenta publicului cu un nou volum, destul deapropiat de celălalt, ***Alte orizonturi,*** dar voia, totuși, ca măcar o parte din piesele componente să le supună mai întîi examenului cititorilor și aceluia al Junimii. Deci, îi scrie lui Maiorescu: „Am de gînd, la venirea mea în țară, de Paște, să public o nouă broșură de poezii, cu deplinul consimțimînt al Junimii, și aș dori ca cele mai bune să apară întîi în ***Convorbiri.*** Ca totdeauna, publicați ce vă place; ce nu, însemnați cu crayonul și trimiteți-le înapoi. Mie pînă acum îmi plac cîteșipatru cele de față. Dar mai știi!..." (Scris, din 15/27 dec. 1895.)

Foarte sever, dar desigur prea dur, criticul îi răspunde numaidecît: „Două din cele patru poezii sunt ***foarte*** frumoase și apar în ***Conv.*** de la 1 ianuarie. Alăturatele două ne-au părut ceva mai puțin frumoase și am gîndit eu că ar fi mai ***practic*** să le trimiți îndată la ***Atheneu.*** **Știi** pentru ce." (Scris, din 19/31 dec. 1895.)

Atheneu, adică ***Ateneul Român,*** revista lui Trandafir Djuvara, unde Duiliu Zamfirescu publicase pînă atunci cîteva lucrări în proză și în versuri, cu toate că, inițial, anunțase pe redactorul revistei că a acordat ***Convorbirilor*** monopolul „tacit și gratuit" al colaborării lui și nu înțelege a se „sustrage" niciodată de la această conduită (Scris, din 10/22 ian. 1894). Diferite împrejurări, determinate și de atitudinea lui Maiorescu, au avut drept rezultat o slăbire a acestui monopol rigid, autoimpus, și, după ***At. rom.,*** va urma ***Lit. și artă rom.,*** care va atrage colaborarea activă a scriitorului.

Cele două poezii declarate „foarte frumoase" de critic **și** apărute în ***Conv. lit.*** sînt ***Preludiu*** și ***Către Diana,*** realmente dintre cele mai izbutite ale poetului.

Volumul ***Imnuri păgine*** a fost pregătit încă din primăvara anului 1896, cînd poetul îl avertiza pe critic că, deși trecuse prin încercări grele (moartea socrului, anumite restrîngeri în felul său de viață etc), totuși, „nici un moment ochii mei **nu** se închid frumosului" (Scris, din 4/16 iun. 1896) și-l vestea în continuare despre intenția unei culegeri poetice: „Vă voi spune că în mijlocul celor mai disparate sentimente, am legat la un loc crîmpeie vechi, crîmpeie noi, și am pregătit o broșurică de versuri, pe care mi-e în gînd s-o public la venirea mea în țară".

Amînările repetate, ca și cu alte prilejuri, ale plecării au dus și la întîrzierea apariției volumului. La 28 aug./9 sept. 1896 îl anunță pe Trandafir Djuvara că, pentru București, „am în tolbă manuscrisul unui volumaș de poezele. Sunt bine hotărît să nu-l cedez (adică să nu acorde editorului drepturile de tipărire în schimbul unei sume forfetare, sau chiar fără onorar, n.n.), deși sunt bine încredințat că nu mi-l va cere nimeni. Voi să-l tipăresc eu, cu grija și durerea de inimă a tatălui. Nu-ți mai vorbesc de perlele ce le coprinde. Este mai cu seamă una care ar fi mai drept un colan, sau o beltea, prin lungime, foarte a dracului." Trebuie să fie ***Fiica Haosului,*** la această dată cea mai lungă poezie a lui Duiliu Zamfirescu. Dar proiectul tiparului pe socoteală proprie e repede părăsit și poetul dă manuscrisul fără bani lui Muller ca și în 1894 (Scris, către Trandafir Djuvara din 3 sept. 1894). Venirea în țară amînîndu-se pînă la 25 ian. 1897, volumul iese abia în martie 1897.

După apariția volumului ***Alte orizonturi,*** Duiliu Zamfirescu e prins cu totul de proză — scria la ciclul Comăneștenilor — și mai publică în ***Conv. lit.*** doar opt poezii în cinci ani — toate în 1895 și 1896 — iar dintre acestea, patru i le trimite lui Maiorescu o dată cu scrisoarea în care-i vestește din nou intenția încă unui volum de poezii. „Vă trimit, din cele nouă („nouă" e aici adjectiv și nu numeral, fusese vorba ceva mai înainte de „crîmpeie noi", n.n.), patru, cu vechile drepturi la alegere: tipăriți ce vă convine, numai tipăriți-le toate la un loc, nu împrăștiate ici și colo în corpul revistei. De e ceva de schimbat, schimbați fără a mai întreba, fiindcă eu știți bine că nu schimb nimic" (Scris, din 4/16 iun. 1896). Criticul le-a dat tiparului pe toate ***(Conv. lit.,*** XXX, 9, sept. 1896). Sînt: ***Versuri heterometrealbe, La o fîntînă, In zădar, Printre trestii.*** **In** afara acestora și a altora patru, apărute anterior în ***Conv. lit. (Pe mare, Către Cleobul, Preludiu*** și ***Către Diana),*** toate celelalte 19 poezii ale volumului sînt sau inedite, sau apărute anterior în ***At. rom.*** și ***Lit. și artă rom.*** Pentru Duiliu Zamfirescu poezia ieșea tot mai mult dintre obiectivele activității curente și ale contactului cu presa literară, făcînd loc în afară prozei. Meditația sa din finalul poeziei inaugurale a volumului ***(Preludiu)*** începe deci a fi tot mai adevărată în ce-l privea: „O, de demult uitată poezie".

Se păstrează numeroase manuscrise inițiale ale poeziilor din volumul ***Imnuri păgine,*** astfel câ putem urmări cu minuțiozitate aspecte din laboratorul intim al poetului.

p. **109** PRELUDIU

Conv. lit., XXX, 1, ian. 1896.

Apare împreună cu poezia ***Către Diana,*** în același număr cu cea de-a treia parte (penultima) din ***Tănase Scatiu.***

Inițial, poezia începea cu strofa a doua; prima este adăugată ulterior.

v. 6 *Şi sufletelor* [cuvînt indescifrabil] *dă răcoare.*
(Şi răspîndeşte *aer de* răcoare).
VV. 6—7 Şi *răcoreşte inimi însetate.*
Redă pădurei vocea ei adîncă
v. 9 Aşa *s-adună-n* suflet *zi cu zi*
(Aşa în suflet *zi cu zi s-adună)*
w. 10—12 a Melancolia *vremei trecătoare:*
Ne-o spun cu glas de ape cristaline
Poeți pe care cîntul lor nu-i doare.
b *Melancolia ceasuri de durere:*
In ea-şi găseşte cîntul lui poetul
(... hrana lui poetul)
Şi noi găsim într-însa mîngîiere.

Numai primul vers al strofei a fost reținut pentru varianta definitivă a acestei „arte poetice", extrem de semnificativă şi în forma ultimă şi în cele intermediare.

p. 110 FIICA HAOSULUI

Lit. şi artă rom., I, 3, ian. 1897.

Se păstrează două manuscrise, precum şi strofe stinghere.

în ms. I, titlul este *Chaoskoria,* termen care în greceşte înseamnă tocmai fiica haosului; titlul definitiv, în româneşte, figurează în subtitlu.

v. 12 *Cum ar vorbi de-un* Făt-Frumos. *(\n Lit. şi artă rom.*
v. 15 *Simțeau şi cerbii* la izvoare.
vv. 25—28 *De-un cîrd de vreme se zvonise*
De Filip de la Severin
Că dintr-un vis înnebunise,
Înnebunise din senin.
v. 34 *Pe hoarna caselor* bătrînă.
vv. 41—44 *Dar slujitorii dau din cap*
Privind la scară calu-i pag,
Şi netezindu-l pe valtrap
Pllngeau [cuvinte lipsă] *drag.*
v. 49 *Era în fundul* unei văi
v. 90 *Alcătuiau un pat de flori*
v. 93 Pe pat dormea *tmpărătița.*
v. 99 Pe-un *orizont* închipuit.
vv. 101—102 Cu forme albe, *străvezii*
Şi păr tremurător la vale.
(Insuflețite-ncet, încet).
(Şi sînge cald bătind încet).
vv. 103—104 *Dormind de-a pururi,* ca-n poveşti,
Şi ca-n poveşti, *nenorocită.*
vv. 105—108 a *Vedea sub ochiul ei închis*
[vers lipsă]
Mişcat de milă şi pătruns

De trista ei înțelepciune.
Frumoasă ca întîiul vis
Al dragostei *nerăbdătoare*
(întîi, întiiului amor)
Visa sub ochiul ei închis
Acelaşi vecinie disc de soare.
v. 110 Năravul *dulcelui* păcat.

Incepînd cu versul 129 şi pînă la 152, capitolul care cuprinde discursul fiului de împărat a*fost scris ulterior; inițial, zîna era cea care deschidea dialogul, sau, poate, ea pronunța un lung monolog, punîndu-1 pe tînăr la încercarea fundamentală, adică trimițîndu-1 înapoi pe pămînt, ca să se confrunte cu dragostea *terestră* şi numai dacă va rezista tentațiilor ei, să se întoarcă la iubirea *ideală.* Poetul a simțit însă că un astfel de monolog, fără un preambul, o confesiune a feciorului, nu se echilibrează în construcția de ansamblu şi a intercalat discursul acestuia, deschizător al dialogului, nu replică. Definitivarea lui i-a cerut însă osteneli deosebite şi variantele sînt numeroase.

vv. 129-136 *Privea* voinicul *cu ochi mari*
Minunea *albă ce vorbise*
Şi cum în somn din vis tresari,
El tresări şi lung îi zise:
„De eşti [cuvînt lipsă] sau eşti *părere*
Un demon sau un Dumnezeu
Tu eşti icoana *ce o cere*
Dorința sufletului meu."
138 Te-am căutat, *am stat la pîndă.*
140 *Şi pe pămînt din toamna blîndă.*
143 Şi *n-a* fost, *nu,* nimic frumos, *(\n Lit. şi artă rom.)*
vv. 144—145 *Nimic măreț* ca să nu-mi pară
Că-n el eşti tu [cuvinte lipsă]
v. 148 *In gînd şi-n apa* curgătoare
(în ochi şi-n apa...)
vv. 149—150 Te ştiu, te simt, *te-am şi trăit*
Şi te trăiesc şi-acuma încă.
vv. 149—153 Te ştiu *că eşti dintotdeauna,*
Şi totdeauna ai să fii;
Că eşti în toate fiind una,
Că eşti [cuvinte lipsă].
155 *Cu glas domol,* încetinel.
173 *Copile, tu, tu* vei pleca.
178 Sau mort, *luat de-ntunecime,*
vv. 181 — 182 *Şi tocmai fiindcă eşti aşa.*
De ce?... nici însă eu nu ştiu.
(într-o variantă, aceste două versuri erau inversate între ele)
v. 186 Cea mai *deplină transformare* (şi în *Lit. şi artă rom.)*
v. 187 *Căci e o fază-a* nemuririi.
vv. 193—200 Dar tu eşti om, crescut în soare,
Deprins *cu adieri de vînt,*
(în calda mîngîiere-a zilei)
Să porți pămîntul sub picioare,

Iar nu să ***tremuri pe pămînt.***

De-aceea ia-ţi din nou drumul
S-asculţi cum viaţa-şi cîntă versul,
Cum ***florile îşi dau parfumul***
Şi ***existenţa*** Universul.

vv. 221-222 Pînă ce ***lacul ei*** deschis
(Pînă ce ***fundul de abis)***
Pieri în negurile firii
(Pieriră ***farmecele*** firii)
v. 236 Un ***fund*** de iad îngrozitor.
(Un ***chin*** de iad îngrozitor — în ***Lit. şi artă rom.)***
v. 246 ***Fugeau picioarele pe grund.***
v. 249 Cădea şi se scula ***la fel*** [caligrafie neclară],
v. 251 Era ***vîrtos ca de oţel.***
v. 257 Dar ***vină, el, bietul n-avea.***
v. 273 O groaznică ***mînă*** de mort.
v. 276 ***Care-l trăgea*** spre cimitir,
vv. 289 — 290 ***încît părea un „totdeauna"***
Turnat în cadrul dimineţii.
ˇ- 291 Părea că ***veselia*** plouă,
v. 295 ***Păreau gătiţi*** de sărbătoare,
v. 300 ***în melodiele*** de granguri,
v. 302 în ***codrul lui*** asa comoară,
vv. 310-312 Ţipau cu glasul ***omenesc***
Din răsărit către apus
Poeţii ***ce călătoresc.***
ˇ- 313 ***Era în toate armonie.***
v. 328 Şi ***dorul poftelor*** de fată.
v. 330 Cea mai ***deplină transformare*** (în ***Lit. şi artă rom.)***

Există şi cîteva strofe în plus.
Una, după actualul vers 12, prezenta calul eroului:

Avea un cal cu stea în frunte
Şi nările ca de jăratec,
Ce din Buceag adus la munte
Redevenise iar sălbatec.
(Era pe două părţi sălbatec).
(Crescuse liber şi sălbatec).

O a doua, cam după actualul vers 40, numea ursita feciorului împărătesc, de a se însura cu fata de pe tărîmul celălalt:

Şi că era menit de soartă,
Era menit de ursitoare,
Ca din izvor s-o scoată vie
Şi-apoi cu ea să se însoare.

O a treia, incompletă, plasată cam după versul 56, îl înfăţişa pe voinic apropiindu-se de locul unde dormea fiica haosului:

Venea voinicul pe cărare
Venea uitîndu-se în jos.

Era frumos nevoie mare.
[vers lipsă]

O a patra, după actualul vers 92, înfăţişînd mai amplu decorul:

Ninsese flori de iasomie
Pe lungul linielor sale
Şi umbrele de poezie
Se ascunsese sub petale.

Descrierea continua într-un început de nouă strofă:

Părea un vis întroienit
Sub florile de iasomie.

încă un început de strofă, după versul 153, prelungea convorbirea între Filip şi fiica haosului, cu promisiunea eroului de a consimţi la sacrificiul suprem din dragoste pentru zînă:

a. ***Şi de mă vrei, eu voi veni***

sau de a rămîne pentru totdeauna alături de ea:

b. ***Şi de mă vrei, voi rămînea***
De-acuma pururi lîngă tine.
(De-a pururi tînăr lîngă tine.)

Opinia autorului despre acest amplu poem, cel mai lung din cîte a scris pînă la această dată — mai tîrziu, numai ***Miriţă*** îl va întrece în compoziţie şi număr de versuri — este una superlativă. Desigur că despre ***Fiica Haosului*** e vorba în scrisoarea către N. Petraşcu, cînd îi spune: „îmi pare că sunt pe drumu de a sfîrşi o mică lucrare, care va fi, după impresiele mele, cea mai bună încercare a mea" (Scris, din 6/18 aug. 1896). Fără să promită propriu-zis poemul noii reviste ce se pregătea, ***Lit. şi artă rom.*** (şi unde avea să apară), poetul îl rezerva totuşi acesteia, de vreme ce îl anunţa lui N. Petraşcu şi nu lui Maiorescu, la ***Conv. lit.*** De ce nu preciza totuşi că-1 va trimite proiectatei reviste? O spune singur în scrisoarea următoare, unde, abordînd o chestiune intimă, care va fi stat nu puţin la temelia poemului — felul cum înţelegea el obligaţiile conjugale prin raport cu atracţiile feminine dinafară căminului — Duiliu Zamfirescu declară foarte răspicat: „Cît despre revistă, — cum ţi-am spus (o făcuse anume, tot cu rezerve, în scrisoarea din 6/18 aug. 1896, n.n.), cu dragă inimă voi colabora, după ce voi vedea primele numere. De altminteri, asta e şi un pretext. Adevărul e că n-am nimic gata." (Scris, către N. Petraşcu din 22 aug./3 sept. 1896.) Cu apariţia revistei a coincis — probabil nu întîmplător — definitivarea poemului, pe care, după elogioasa apreciere a primului număr, îl trimite cu încredere şi satisfacţie. ***„Literatură şi artă română*** — scrie el — este, desigur, revista cea mai curată ce s-a publicat pînă acum la noi. Ba, dacă e

să fiu drept, voi zice că e mai cuviincioasă chiar decît multe reviste străine, ce nu sunt făcute special pentru icoane. Publicări periodice, în cari şi textul şi schiţele să fie în adevăr minunate, numai americanii şi englezii au.

E adevărat că am fost Toma Necredinciosul pentru înjghebarea trebii. M-aţi biruit... Acuma sunt Toma mai mult ca orcînd (tocmai fiindcă e aşa de curată revista) cu privire la durata ei. Doresc să fiu proroc mincinos. (A şi fost! căci revista a continuat să apară, cu o ţinută grafică aparte, 12 ani, n.n.) Şi ca dovadă că doresc să nu mi se adeverească prorocia, iată sprijinul meu (plus abonamentul, bineînţeles): e o poezie mîngîiată, cioplită şi dăltuită pe toate feţele." (Scris, din 4/16 dec. 1896.) Titlul acestei poezii nu e dat, dar, cum primele versuri ale lui Duiliu Zamfirescu în *Lit. şi artă rom.* sînt tocmai cele din *Fiica Haosului,* nu rămîne nici o îndoială că despre acest poem este vorba. Următorul, *In ruine,* va apărea abia în sept. 1897, adică la aproape un an după scrisoarea de mai sus, şi apoi acesta e însoţit de o scrisoare aparte. Deci, „mica lucrare", anunţată mai înainte ca fiind, „după impresiele" sale, „cea mai bună încercare" a poetului, este tocmai *Fiica Haosului,* despre care notează şi în noua scrisoare lucruri de acelaşi fel: „Cred că mai bun decît aşa nu pot face. Ştiu că eu sunt rău judecător despre propriele mele încercări, şi dacă spun că e cioplită şi îngrijită, e numai ca să vezi sinceritatea cu care vreau să ies proroc fals."

Entuziasmul autorului pentru acest poem rămîne totuşi exagerat şi trebuie să ni-1 explicăm mai cu seamă în raport cu imaginea de ansamblu, cu traducţia simbolisticii, ceţoasă pe alocuri, căci şlefuirea propriu-zisă este cam deficitară.

Căutarea dragostei eterne, desăvlrşite, superioare, e un ţel salvator, purificator, care justifică, de fapt, rătăcirile îndrăgostitului. „Nestatornicia" în dragoste, se înţelege din poem, nu înseamnă o abatere de la legea veşnică a dragostei, o încălcare a ei, ci tocmai o apropiere treptată de eternitatea ei. Lumea, se spune în finalul poemului, nu se înşeală cînd năzuieşte către o astfel de dragoste, căci aceasta şi numai ea este „forma ideală/ A suferinţei de *mai bine".*

Poetul îşi răspundea sieşi I Epoca 1896 este cea în care ajungea la culminaţie — şi la soroc! — chiar „suferinţa de mai bine" a poetului: căutarea dragostei pure. Corespondenţa sa este grăitoare sub acest raport. Transcriem un fragment de acest fel chiar din perioada cînd lucra la definitivarea poemului: „Şi, cu toate astea, dacă ai şti cîte cuvinte aveam să revin Ia Bellagio! (în ziua cînd eu plecam, venea o comitivă de persoane încîntătoare) cît am îndurat anul trecut şi cîtă energie morală mi-a trebuit ca să lupt cu mine şi mai cu seamă cu mîngîierile unui suflet femeiesc, unic. Toate astea numai ca să redau nevesti-mi, care suferea în tăcere, liniştea şi toată afecţiunea la care are drept şi pe care le merită de o mie de ori! Mulţumesc lui Dumnezeu că sunt vindecat!"

După spusele lui N. Petraşcu, căruia îi e adresată scrisoarea de mai sus (din 22 aug./3 sept. 1896), „sufletul femeiesc unic" este soţia unui diplomat austriac la Roma, numită de criticul de la *Lit. şi artă rom.* Alisa de Raditz. Istoria ar fi început în toamna anului 1894 — dar atunci poetul se afla la Bruxelles! — şi ar fi durat vreun an, deci pînă în vara sau toamna lui 1895, după cum reiese din scrisoarea citată mai sus („cît am îndurat anul trecut"). Că a fost ceva de acest fel, e neîndoios, deşi spusele lui Petraşcu trebuiesc primite cu prudenţă, deoarece el fantazează în chip vizibil, literaturizînd sau dînd detalii atît de amănunţite, încît parcă ar fi fost el însuşi în cauză.

Acestei femei, Duiliu Zamfirescu i-ar fi dedicat versurile sale din *Phenix* (vezi nota la această poezie). Probabil că despre ea e vorba într-o scrisoare, tot către Petraşcu (din 6/18 aug. 1896), cînd i-o recomanda acestuia astfel: „Comme tu comptes passer par Lugano, depâche-toi de le faire un moment plutot, car tu pourrais y rencontrer encore — Hotel du Parc — jusqu'au 1-er septembre, une charmante personne... Je ne te dis pas son nom, ni ses signalements: tout ce que tu peux savoir c'est qu'elle est accompagnee d'une dame brune et qu'elle est ă coup sur la plus jolie blonde de l'hdtel. A toi le reste! Dis Lui que tu es mon ami".

Frumoasa blondă e cu siguranţă una dintre componentele făpturii de vis a zînei din poem. Dacă ea nu e, însă, aceeaşi cu Alisa de Raditz, avem în aceasta din urmă o a doua — şi probabil principala — sursă a fiicei haosului. Soţia ministrului de externe al Belgiei, din anii 1892-94, doamna conte de Merode de Rubanpre, „chip femeiesc din acele ce par alcătuite din suflet şi linii armonice, aşa cum visam eu de mult pe Saşa Comăneşteanu" *(Viaţa la ţară. Prefaţă la ediţia a patra,* 1914) îşi va fi dăruit şi ea din farmecele sale eroinei din poem. Cel mai mult însă a păstrat aceasta de la următorul „vis", care 1-a stăpînit pe poet în anul 1895 şi care ar putea să fie chiar austriaca la care face trimitere N. Petraşcu — coborîtoare, spune el, dintr-o veche familie românească *(Icoane de lumină,* III, 1940, p. 153—171) — dar care tot atît de bine ar putea să nu fie ea. Poetul i-o înfăţişează lui Maiorescu, referindu-se mai întîi la peisajul vrăjit al Florenţei, unde a avut loc întîlnirea, la „farmecele fluide" ale lui Botticelli, „ce par a ieşi dintr-un vis încîntător", şi apoi ajunge la faptul că a stat „sub blîndă mîngîiere a soarelui, tupilat sub gulerul imens al unei rusoaice tinere", căreia i-a aspirat „părul, parfumat cu venin îmbătător, cu miros de carne blondă (şi aceasta blondă, ca şi Alisa, ca şi frumoasa de la Lugano, ca şi zîna din poem, n.n.), de carne roşcată, ce ţi se urcă la cap ca vinul tare", îmbătîndu-se „de violenţa căldurii, de intensitatea vieţii, de parfumul părului şi de fluiditatea privirilor". Concluzia sa e că „icoana crudei prietene" 1-a făcut să se simtă „ca o paletă de pictor: plină de culori". Ce se va întîmpla cu această reverberaţie de culori? se întreabă poetul. „Va veni o mînă de copil nebunatec (acesta e Amor sau Cupido, n.n.) să le amestece pe toate la un loc şi să nu mai lase din ele decît o pată? sau va veni mîna discretă a unui artist să-şi înmoaie penelul în carminul palid spre a desina apusuri de soare? sau se vor usca pe scîndură, fără ca nimeni să le

atingă? Nu ştiu". (Scris, către Titu Maiorescu din 9/21 mart. 1895). Totuşi, poetul ştia că va birui pînă la urmă penelul înmuiat în „carminul palid", pentru ca să rezulte „apusuri de soare"! E probabil că ideea poemului se zămislea chiar acum, împrumutînd mai ales tonalităţile triste ale asfinţiturilor, căci Duiliu Zamfirescu era încredinţat dintru început că totul se va sfîrşi pur, fără să clatine statornica aşezare a familiei sale — adică întocmai ca în poem, unde întilnirea voinicului cu Zîna nu-l rătăceşte pe acesta, nu-l sustrage vieţii sale pămînteşti ci, dimpotrivă, îl redă ei. în poem, chiar această neîmplimre continuă a idealului erotic sau, mai exact, căutarea continuă a lui, e declarată, moralist, drept „fericire supremă". în viaţa sa curentă, poetul e mai rezervat în vehicularea vocabulei. „Nu sunt un om nefericit, în sensul strict al cuvîntului, fiindcă pasul cel mare pe care l-am făcut în ultimii ani ai vieţii, anume căsătoria, mi-a dat tot ce a putut să-mi dea... Dar tocmai în această lipsă de motive serioase de nemulţumire stă nefericirea: dacă le-as fi avut, aş fi zis că acolo trebuie căutată cauza. Nu le am". (Scris, către Elena Miller-Verghy, din 27 mart./8 apr. 1896, adică tocmai cînd se elabora poemul.

P. 121 CĂTRE CLEOBUL

Conv. lit., XXIX, 9, sept. 1895.
în ms. poezia e datată: *8/20 oct., Bruxelles 93.*

vv. 1-3 Cleobule, Cleobule, fericit *suflet ai fost*
Să te naşti într-o cetate ca Atena [cuvînt lipsă]
Şi *te-au urmărit,* la mare, *fericirile* cu sila.
v. 23 Iară eu, privind cum dînsa *şi-a legat ochii* de zare.
vv. 26—28 Anina *în* mintea noastră aripi *de călătorii.*
Şi-mi părea că-n lume nu am [cuvinte lipsă] zborul
Pasărei în răsărit.
v. 33 Şi să am în loc de Platon *dascăl pe Burienescu*
(•••pe Arone Toma)
v. 35 De amic pe *Nicu Iorga...*
f...pe *Sicofante)*
f...pe *Furfanţo)*
v. 36 *Şi băiat de farmacist.*
vv. 37—39 De amică pe *Suzana, fată bună însă* nulă
(...pe Tulipa, *tînără de pensioane)*
Suflet mic şi minte neagră...
(Corp pitic şi suflet *moale...)*
_ (Suflet *înegrit de viaţă, dar obraz* albit cu cridă)
Cine-i *curios* şi smulge aripa la libelulă,
v. 43 *Am avut ca tip de templu* [cuvînt lipsă] splendorile creştine
v. 45 *Gustul artelor frumoase.*
v. 47 *Să-mi arate cum ei cîntă pe Melpomena în stanţe.*
vv. 49-50 Megastene şi *Saladhos,* capi de masă la Finanţe,'
Clironomii lui Sofocle în privinţa tragediei
(Dramaturgi şi autorii tablelor de logaritm)
v. 52 Că-s *Sofoclii* de la noi.

v. 53 **Am fugit din lumea asta,** ***m-am tot dus, m-am dus pribeag.***
YV. 55—56 ***Bînd voios de la izvoare, odihnind sub cîte-un fag***
Noaptea... privind la **stele**
(Chiar de-i vrea luna cu **stele).**
V. 61 ***Mă vedeam ajuns la istmul răzvrătitului Corint***
(...tulburatului Corint).
v. 65 **Spre Corint, poporul** ***harnic, lingă templul lui Neptun.***
v. 74 ***Orşiunde, nu la dînsa. Spre Atena dinainte***
(Spre trecut, **pe drumul vremei.** ***Spre Atena dinainte)***

în ambele manuscrise păstrate, după strofa a III-a urmează încă două strofe, tăiate cu creionul pe foile după care s-a cules, deci cel care a operat tăietura poate fi tot atît de bine Maiorescu sau Iacob Negruzzi. Iată-le:

De la fiul lui Charmides, de la Phidias divinul
Ţi-a rămas în gînd Atena ca-ntr-un ochi de panoramă;
De la dulcele maestru, de la Plătone — seninul;
De la dînsa o maramă.

Şi senin ca cerul alic, tu îţi zici, gîndind la dînsa,
Că e mare-nţelepciune să te ştii face iubit,
Mai cu seamă cînd destinul voia ta în mînă-i strîns-a
Şi de ea te-a despărţit.

(Primele două versuri ale strofei a doua de mai sus aveau şi o altă formă:

...tu te plimbi, **gîndind la dînsa**
Şi îţi zici că-i mare lucru **să te ştii face iubit.)**

Eliminarea strofelor s-a făcut, vizibil, la ***Conv. lit.,*** **dar autorul nu le-a păstrat nici pentru volum, unde foarfecă redacţiei nu mai avea putere. De altfel, strofele sînt evident inferioare restului poeziei.**

„Am comis această imprecaţiune, pe care v-o trimit, ca să faceţi şi d-voastră haz cu mine, îi scria poetul lui Titu Maiorescu despre satira ***Către Cleobul.*** **E o luptă teribilă cu forma şi cu numele proprii, cărora am căutat să le păstrez accentele originale. Nu am izbutit totdeauna, precum, bunăoară, cu Sofocle. Socot însă că păcatul e universal, şi deci mai mic decît dacă ar fi numai personal mie. De asemenea, Pherecyde. închipuiţi-vă pe Mişu Ferekydi, cu favoritele dumisale, pus în versuri!... Din nenorocire Pherecyde al meu (historiograf de pe vremea lui P.) e urmat de vorbele** ***de la Leros;*** **Leros e atît de dulce la sunet, încît răscumpără pe celălalt, cu toate datoriile sale." (Scris, din 11/23 oct. 1893.)**

Maiorescu, ca şi alţi junimişti, a descoperit lesne, desigur, cheia identificărilor, şi aluziile poetului au putut fi gustate. „E bun ***Cleobul*** **— răspundea criticul — şi e curioasă prezentarea (pentru noi) foarte străveziilor figuri moderne sub nume antice." (Scris, din 4/16 nov. 1893.) Dar, deşi „bun",** ***Cleobul*** **apărea — inexplicabil — în**

Conv. lit. doar peste doi ani, în sept. 1895. Poate din cauza *Vieții la țară,* care se publica în acest interval? dar romanul nu acoperă decît 11 numere din cele 22 ale intervalului. Este exclusă presupunerea că s-a evitat publicarea concomitentă, în același număr de revistă, a romanului și a unei poezii, întrucît în două rînduri intervin astfel de concomitente, chiar în acest interval, și apoi rămîn opt numere în care numele poetului nu figurează de loc. Să se fi făcut pe parcurs unele modificări la poezie, nu pare, căci manuscrisele autorului nu atestă decît intervențiile principale notate. O neglijență a lui Maiorescu și Iacob Negruzzi? Lipsă de atenție? Și încă față de un colaborator ca Duiliu Zamfirescu în această perioadă? E și mai puțin probabil.

Intîrzierea publicării rămîne în acest caz să o punem în legătură cu unele animozități și iritări pe care poezia le-ar fi stîrnit în lumea politică și culturală în general, tabăra junimistă nefiind nici ea cruțată de poet. De aici poate ezitarea conducătorilor revistei în publicarea satirei.

Poezia *Pe Acropole,* din volumul anterior, *Alte orizonturi,* este la fel construită: se întemeiază pe evocarea melancolică a timpurilor vechi, considerate ca fiind strălucite, spre deosebire de timpii contemporani poetului. La fel altele, ca *De la Villa Tusculana, Boul, San Marc, Castel Fusano, Anienul, Sonet [„S-astins, copilă..."].* Spre deosebire Insă de poeziile anterioare, *Către Cleobul* conține șase strofe — de la a 8-a la a 13-a — în care apar referirile la contemporani. Aici nici chiar numele atestate istoricește nu trebuie luate ca atare, ci doar ca indicii pentru descoperirea adevăratelor modele.

Identificările — foarte lesnicioase în epocă pentru junimiști și pentru numeroși cititori — sînt astăzi pentru noi mai grele, iar unele aluzii, străvezii, la vremea lor, nu ne mai spun azi mare lucru, noi neavînd la îndemînă toate elementele, la fel cu contemporanii poetului, sau fiind necesare prea multe explicații, cu rezultate de tot modeste ca să merite spațiul. Unele dintre ele sînt, totuși, indispensabile pentru înțelegerea poeziei.

Cleobul a fost, după legendă, unul dintre cei ;apte Înțelepți ai Greciei antice, vestit pentru capacitatea sa deosebită de a alcătui enigme, formule cu cheie, de a da ascultătorilor prilejuri de gîndire asupra sensurilor ascunse ale cuvintelor, după felul utilizării lor în frază. (El a avut și o fiică — poate numai spirituală — Cleobulina, neîntrecută și ea în enigme.) Prezența lui Cleobul chiar în titlu și invocarea lui să patroneze — ca o muză masculină — poezia indica din capul locului genul acesteia: literatură cu subtext, cu cheie. Pentru cunoscătorii istoriei grecești, lucrarea devenea chiar de la titlu un avertisment, o invitație la dezlegarea străveziilor aluzii-enigme.

1 — *Mnesilla,* femeie vestită in lumea antică grecească pentru înțelepciunea și frumusețea ei. Nu e sigur însă că a fost prietenă cu Cleobul decît în chip simbolic — o prietenie spirituală.

2 — Situarea lui Cleobul între Acropole și Ceramic subliniază alternativa filozofului: gloria prezentă a cetății și cea trecută (Ceramicul fiind cartierul unde se afla necropola, cimitirul).

3 — *Selinunte* (Selinonte) (ca și Siracuza) era unul dintre marile centre culturale în antichitate.

4 — „Trilogia Triptolemâ" denumește primul mare succes public al lui Sofocle, din vremea cînd încă nu era tragedian, ci doar actor; la un concurs, din anul 468 î.e.n., Sofocle a avut un triplu rol, în cadrul căruia întruchipa pe Triptolem, după mitologie fondatorul cultului zeiței Demeter de la Eleusis („misterele eleusine" adică tainele, principiile culturii pămîntului); Triptolem e cel care i-a învățat pe oameni cele trei operații succesive pentru obținerea recoltelor. Florile care trebuiau aruncate spre Sofocle (v. 16) erau cele cuvenite cîștigătorilor concursurilor.

5 — *Polyclet,* mare artist-sculptor grec, în același timp constructor și arhitect (sec. V î.e.n.). Este creatorul teoriei proporțiilor în arta plastică, cunoscută în antichitate sub numele canon; „forma lui Polyclet" (v. 18) se referă, deci, la teoria lui generală, dar și la una din statuile sale propriu-zise, în care-și aplică regulile, *Doriforul,* de o mare frumusețe.

6 — *Thargeliei,* „curtizana din Milet", poetul i-a închinat o piesă de teatru în versuri, din care n-a publicat decît *Cintul* de patru strofe inclus în voi. *Imnuri păgine.* Din păcate, cu excepția începutului, unde e cuprins și cîntecul, restul manuscrisului, neapărut nicăieri în presă, pare pierdut (vezi nota la această poezie).

7 — Precizarea poetului că a venit pe lume „la nord, într-o cetate/ De pe Pontul Euxin" (vv. 31—32), nu trebuie înțeleasă *stricto-sensu,* că ar fi vorba de un port la Marea Neagră, ci într-un oraș *din regiunea,* din apropierea Pontului Euxin, așa cum va și sublinia peste două strofe: „în capitala Isauriei latine" (v. 41).

8 — *Arunu,* figură negativă, contemporan cu poetul, greu de identificat astăzi. Care Aron din epocă ar fi putut atrage săgeata lui Duiliu Zamfirescu? Aaron Florian, fost în adevăr profesor la „Sf. Sava" și apoi la Universitate, era mort de șase ani. Aron Pumnul — lui i s-a zis în epocă Arune, ca latinizant — murise încă mai înainte, în 1866, și e greu de presupus ca el să fi fost ținta satirei aici. Mai curînd este vorba de Aron Dehsusianu, poet și critic (1837—1900), profesor de latină, de unde latinizarea forțată a numelui. Adversar al Junimii și al lui Maiorescu, a atacat cu totul absurd pe Eminescu și poezia sa, ceea ce ar putea explica, și în acest fel, ostilitatea lui Duiliu Zamfirescu, mai ales că, puțin mai înainte, apăruseră și două volume de versuri ale lui „Arune" Densusianu: *Valea vieții* și *Hore oțelite!*

Burienescu, care figura în primul ms. al poeziei ca posibil „dascăl" al eroului, e pînă acum o prezență neclară, dacă nu cumva e un nume creat ad-hoc de autor. Un Zaharia Burienescu exista în epocă, dar era actor (1841—1905) și figură nu prea expresivă din punctul de vedere al obiectivelor satirei *Către Cleobul.*

9 — *Tulipanle* și *Tulipa* cine pot fi? Ce se întîmpla în această epocă de natură să ne dea un indiciu? In decembrie 1892 apărea în *Conv. lit.* ultima parte a romanului lui Duiliu Zamfirescu *Lume nouă și Iftme veche...,* cuprinzînd, între altele, vehemente atacuri împotriva unei familii de socialiști, socotiți de el ca fiind ipocriți, fals-socialiști, și în care, chiar după proprie mărturisire, vizase pe frații Nădejde și V.G. Morțun, ca și pe Sofia Nădejde. Maiorescu acuzase de falsitate

figura lui Veniamin Stroescu, principalul erou satirizat de Duiliu Zamfirescu, dar scriitorul îşi apărase cartea dînd, mai mult decît argumente, nişte explicaţii interesante: „A lua pe Mortzun, pe care eu nu l-am văzut decît de vreo trei ori, cînd se întorsese de la Paris, în casă la Nicu Xenopolu (scriitorul Nicolae Xenopol — 1858—1917 — autorul romanului *Brazi şi putregai,* 1881, n.n.), dar îndestul ca să înţeleg că este un fel de nebun interesant; a-l presupune cu cultura Nădejdilor şi a-l însura cu m-me Sofia Nădejde poate să fie fals, adică poate să nu fie o soluţiune firească a problemului lui social, dar el este aşa şi nimic nu-i mai brutal decît un fapt" (Scris, din 1 apr. 1890).

Alăturarea celor doi termeni: „trîndav" şi „socialist" era deci rezultatul părerii lui Duiliu Zamfirescu nu despre mişcarea socialistă, în genere, ci despre unii din socialiştii români ai epocii — în speţă despre acel social-democratism care se îndrepta spre liberalismul burghez; căci despre „socialismul radical", identificat de el cu comunismul, scriitorul declară fără echivoc, în aceeaşi scrisoare, că aduce „o idee sublimă: ştergerea noţiunii de proprietate, care va ridica de pe capetele omeneşti pîcla preocupaţiunii celei mai meschine şi, ca un imens sac de lest aruncat dintr-un balon, va sălta inteligenţa omenească cu trei mii de metri în văzduhul înalt".

Forma iniţială a versului îl indica „de amic pe Nicu Iorga", însă este clar că nu el trebuia să fie „mincinos numărul unu,/ Trîndav şi socialist", căci Iorga, atunci la începuturile sale de scriitor şi istoric, era admirat sincer de Duiliu Zamfirescu, care se interesa de el: „Cine-i şi cum? — îl întreba la 27 apr. 1890 pe Maiorescu — căci e apariţiune proaspătă şi cu bune dispoziţii"; „copii precoci (cum probabil e tînărul Iorga)", spunea după un an, la 21 mai 1891.

Cealaltă formă a aceluiaşi vers: „de amic pe Furfanţo" duce direct la nuvela purtînd în titlu numele eroului principal, *Furfanţo,* care avea să apară în *Cono. Ut.* abia în 1900, deci autorul descoperise acest nume demult.

10 — „Isauria latină" e o imagine poetică, realizată prin contrast: Isauria era un vechi ţinut din Asia Mică, în faţa insulei Cipru, una dintre cele mai îndepărtate şi ultime colorii romane, mai expusă loviturilor din partea duşmanilor, mai greu de apărat de către metropolă şi avînd un contact foarte dificil cu aceasta. România era, pentru autorul lui *Cleobul,* un fel de Isaurie nouă, ţinut descălecat tîrziu, depărtat şi cu legăturile aproape rupte cu Roma.

11 — *Arthemisa Munychie,* zeiţa vînătoarei la vechii greci, numită Munychie după unul din cele trei porturi ale vechii Atene, localitate cu un teatru şi un templu al zeiţei.

12 — „Sfinţii din Mitropolie". Scriitorul îşi precizează dezaprobarea pentru nivelul scăzut al picturii din biserica, în fond, cea mai însemnată a capitalei, sub raportul ierarhiei creştine şi comparabilă din acest punct de vedere cu templele cele mai importante ale vechii Atene, acestea în adevăr opere de artă. „Admirarea" poetului este, deci, o ironie. Pictura Mitropoliei a fost realizată între 1834—1839 de către un meşter iconar, Nicolae Teodorescu din Focşani (1786—1880), cunoscut mai ales sub numele: Pitarul Nicolae Zugravu. Unul din cei mai cunoscuţi iconari români din epocă, Pitarul Nicolae Zugravu a fost unchiul şi dascălul pictorului G.M. Tattarescu — pe atunci tînăr

doar de 16 ani — care 1-a şi ajutat la treburile zugrăvelii Mitropoliei, alături de Polcovnicul Matei, considerat de tradiţie ca adevăratul inspirator şi executor al lucrării. Duiliu Zamfirescu nu aprecia, după cum se vede, pictura meşterului Teodorescu, în stil bizantin; totuşi, aceasta nu era pînă într-atît demnă de critică, după cîte putem aprecia astăzi din resturi ale altor picturi bisericeşti datorite aceluiaşi artist; dimpotrivă, el e socotit ultimul şi cel mai mare pictor bisericesc în maniera bizantină. „Sfinţii din Mitropolie" ai lui Nicolae Teodorescu au fost restauraţi — practic înlocuiţi — după un secol, de Belizarie, iar astăzi nu se mai păstrează decît puţine din icoanele sale — sau ale ajutoarelor sale, căci el însuşi nu-şi semna lucrările — în muzeul Patriarhiei.

13 — „Ciuperca răsărită pe ruina unui circ" să fie Academia? Ciuperca ar fi cupola Academiei — atunci proaspăt construită — iar aluzia la circ ar putea viza respingerea poetului la Academie — chiar în martie acel an (1893) — ceea ce s-ar potrivi şi cu „logografii" care urmează, adică academicienii! Mai sigur, însă, „ciuperca" este cupola Ateneului Român, recent terminată, clădită pe temelia intenţionată în 1870 să fie a circului bucureştean permanent. Ridicată puţin de la pămînt, construcţia a fost părăsită şi continuată apoi cu altă destinaţie — Ateneul — abia de pe la 1886, fiind terminată îndată după 1890, adică pe cînd se scria poezia. In acest caz, Bion — un Bion de Soles era un poet grec, sec. II. î.e.n., deci la el se referă poetul — ar fi, poate. Constantin Esarcu, iniţiatorul şi, ani la rînd, preşedintele societăţii „Ateneul Român", care avea să scoată în 1894 revista cu acest nume, unde a colaborat şi Duiliu Zamfirescu. Esarcu fusese cîtva timp şi şeful Legaţiei la Roma, dar poetul nu se avusese bine cu şeful său, încă din perioada cînd acesta îi era superior direct, ca ministru de externe în anul conflictului regal iscat de proiectul nerealizat al căsătoriei lui Ferdinand cu Elena Văcărescu. Poate deci că Esarcu e şeful „logografilor"! încă un argument, de ce Titu Maiorescu, care n-a tipărit doi ani poezia, i-a dat drumul numai cînd revista rivală părea să acapareze prea mult pe colaboratorul vechi al *Convorbirilor,* deci ca să-i taie drumul!

14 — „Necioplitul de Tityrc". Semnificaţia acestui nume este destul de confuză. Mariana Zamfirescu-Rarincescu îl socotea identic cu un personaj al celei dintîi dintre *Bucolicele* lui Virgiliu, luat ca prototip „pentru păstorul cu pretenţii poetice şi filozofice", deci ironizat în poezia lui Duiliu Zamfirescu (v. Duiliu Zamfirescu, *Poezii,* Ed. „Scrisul românesc", Craiova, ed. III, 1942, p.177). Această explicaţie s-ar potrivi cu termenul din versurile poetului nostru: „Să-mi dea frumoase pilde necioplitul de Tityrc,/înălţîndu-şi singur bustul" (vv.47—48), dar, în primul rînd, în egloga întîi, personajul se numeşte *Tityrus* şi nu *Tityrc,* apoi chiar dacă ar fi o scăpare a lui Duiliu Zamfirescu (o greşeală de tipar este exclusă, de vreme ce cuvîntul e pus chiar în rimă), este greu de presupus că poetul a încurcat nu numai numele, ci şi înţelesul poeziei. Tityrus (vocativ: Tityre) al lui Virgiliu nu e un necioplit, şi înălţarea propriului bust rămîne în acest caz cu totul fără înţeles.

Deci, explicaţia personajului trebuie căutată în altă parte. Sugerăm, cu toată rezerva, apropierea dintre Tityrc (aşa cum 1-a ortogra-

fiat poetul) şi* juptn- Titircă-al Iul Cft'ragiaîe' din *O noapte furmndasăk'* Poate'Insă nu lui Caragiale-îrtâu^iise zicea ^a'rciiaitouitfa, şi-poetul face apel la. această-poreclă»cunoscută de un cerc restpîns'ţi-î»-epocă sfr practica adesea poezia cu astfel de-cheie.-Nu-esteexcilus nici ca referirea să fie la părintele literarkl IftiiTitireăj de vreme ce, -în această perioadă chiar, Duiliu Zamlireseui scria cunoscutele scrisori către Maiorescu, în care *O făclie de Puşteib* numita „feştila", e criticată *Năpasta* şi scriitbrul însuşi, altfel; preţuit-de BuHiu Z&>rhfirescu pentru inteligenţa şi vervar-mî'-\"'>" •• îîi»'.-'»lfli 3ir..;-t.» - y- ! ut

a. 3i5 —'Legenda, nescrisă, Iniăriifcă de mărturii provenitendeila Builhi Zamfirescu însuşi, leagă «Ble-douAnum«,cu rezonanţă mitologică'sas din istoria romană şi greacă (Megasthenes, sec. III î.e.n.,' a-'fost'un strălucit istoric, autorul unor lucrări intitufete *Indica)' de*'doi a*utori dbscurij Unul din einumindu-se în realitate Constantin Băicoiantl şi ftfnd funcţionar superior *M* Banca;Naţională (comunicarea e trânstn-isă defiUl scriitorului, prozatorul AL Duiliu Zamfirescu)- '<>••: un,:;.

1*— „Am luat drumul Atenei'tMLafigurat autorul invocaţiei *(Hâtre <Cle6bul,* dezgUstat. de; faună idfe ^capitala Isaurielîlatine",«e refugiază cu închipuirea InrAtena strălucitei culturi antice;; la propriu poetul însuşi; se âflaBe la Atena, cu UD an înainte de a scriepoei 2ia, care datează, realizaiăi *âht* 'perioada-cit era la Bruxelles, adică 1893i t:-' - .V"-! • ' ' - ••• '-i ' - ' < • .

- 1-7 — Despre *Pkerecyde de,la Leros]* filozof şi scriitor grec, cu ideir^ titate re#lă îndoielnică, Duilhl Zamfirescu notează pe'foaia primului ms\ al-poeziei că „trăia cu totul In tradiţia trecutului", iar "îti scrisoarea-către Maiorescu;îi bumeşt©v,h'istdrîdgraf.de pe vremea lui P.", atiîtsă a lUi-Pericle (sed. Vî-l,em.); acest „historiograf" pare să-şi fi hiat; numele ld«pă aii adevăratului şi marelui filozof, Pherecyde din Atena; ^alăturat' uneori celor şapte înţelepţi ai Greciei, supranumit ,jgeneâlcgîstul"i"după lucrarea sa, *Genealogiile.*

,u->ţp-itRifat $ermettil' *olimpiade* azi se denumesc întreceri sportive dare aii k»o,'după modelul vechilor greci, la patru ani o dată. Sensul exact al termenul*!, în greceşte, denumeşte însă nu jocurile olimpice, ci perioada de patru ani *dintre* ele.

-"Dtiilitt 'Zamfirescu se referă Ia „strălucirea primelor olimpiade/ De jjrln'-aflii'şapte sute" (vv. 59—60), deci are în vedere nu întrecerile atletice; ci spaţiile de timp dintre ele. Jocurile olimpice s-au orgartiziit' prima oară în anul 776 î.e.n., iar ultimele în 392. „Anii şapte *g&M"* sînt deci mai înainte de secolul lui Pericle (al V-lea î.e.n.), înainte şi de Eschil, însă într-o epocă determinată, în care istoria Greciei începe să se diferenţieze net de legendă.

Pentru a vedea că, în epocă, poetul era adesea urmărit de intenţia satirelor directe, cu nume precise sau cu cheie, dăm mai jos un început de prin perioada 1895, adică aproximativ contemporan cu *Cleobul:*

Procopie, poetul, imberb ţi mucalit,
Fiu demn al unui tată ce tată n-avusese,
Ajuns prin Nămoloasa prefect dintr-un falit,
Procopie, băietul, tot intră ţi tot iese,
Cu muza-i grămădită In tolba-i de savant,

El miriie spre tine bucăţile alese:
Un curs la „Sfintu Sava" că-i tare omu-n Kant!
Iar celălalt ce vine, [cuvinte lipsă] *pereche,*
E criticul de forme, estetul cel berbant,
Cu creasta pomădată, cercel într-o ureche,
El speră, ba chiar crede că juriul de la Iaşi
„Va şti să recunoască..."

Cine pot fi cei doi? Lucrul e greu de stabilit azi, întrucît datele sugerate de poet pot fi cele adevărate, dar tot atît de bine şi inventate sau schimbate faţă de ale modelelor.

P. 124 PRINTRE TRESTII

Conv. lit., XXX, 9, sept. 1896.
Apare împreună cu *Versuri heterometre albe, La o fintînă* şi *în zădar.*

vv. 1—2 *Eu stau* în luntre printre trestii
Şi stau gîndind la tine.
w. 5 — 7 Deasupra mea cad *uşurele*
Cad mrejele de toamnă;
Trimis-ai *veste tu prin ele.*
(Trimis-ai *veste ca* să-ţi vin)

125 CĂTRE DIANA

Conv. lit., XXX, 1, ian. 1896.
Apare împreună cu poezia *Preludiu,* în acelaşi număr al revistei unde se publică şi partea a treia din *Tănase Scatiu.*

v. 4 Cum *ieşeau din fund de* grote
v. 6 Le *atrag pe sub frunzişul* pădureţilor silvani.
(Le chemau pe sub frunzişul...)
v. 9 Şi mistreţii plini de sînge *năzuind către viaţă.*
vv. 10—11 a Taurii *mugind sub jug*
Sclavii arşi de vii pe rug.

b Taurii *mugind prin trestii,*
Oamenii schimbaţi în bestii.

c Taurii *mugind prin şanţuri,*
Oamenii zăcînd in lanţuri

v. 15 Şi-ai rămas de-atunci *pe soclu,* pururi rece şi senină.
v. 20 *Sunt înfioraţi vreodată de simţire* de femeie.
v. 21 Iţi întorci prelung spre ceruri *ochii mari şi visători.*
w. 22—23 *Şi în raza lor albastră*
Tremura pe cer o astră
v. 25 O, Dianăl tu, *zeiţă,* pururi rece şi *frumoasă.*
v. 26 *Fruntea mea pe muşchiul umed prosternată* ţi se-nchină

Preludiu şi *Către Diana,* apărute în acelaşi număr din *Conv. lit.*, constituie cea mai expresivă artă poetică a lui Duliu Zamfirescu din toată poezia sa, şi nu întîmplător ele apar laolaltă în revistă. *Către Diana* ne îngăduie să descoperim, în cele trei variante ale vv. 10—11, mult mai clar, un aspect din procesul de elaborare — la alte poezii desfăşurat în mare parte mental şi neconsemnat în scris — în urma căruia arta poetului ajungea să se detaşeze de pămîntesc, sublimîndu-se în zonele unde să se poată spune despre ea: „A fi rece şi frumoasă: simbolul eternei arte!", vers cu care se încheie poezia.

Dacă *taurii* din toate variantele indică animalitatea condamnată sacrificiului prin însăşi condiţia ei biologică, *vulturii,* din forma definitivă, simbolizează condiţia umană prăbuşită de la starea firească, naturală, avînd adică „aripile rupte", ca urmare a unor împrejurări sociale, cum ne sugerează variantele succesive ale versului. Toate cele trei ipostaze ale omului-victimă au părut probabil poetului prea direct exprimate, şi el a căutat o formă mai „impersonală", „rece"—de fapt una cu un sens mai larg generalizator — care le include pe toate cele de mai sus.

1 — *Lacul de Nemi* este situat lîngă oraşul Nemi, în Munţii Albani, într-un vechi crater vulcanic. Locurile, de o mare frumuseţe, l-au atras mai înainte şi pe Lamartine, de unde şi formula lui Duliu Zamfirescu „pe drept celebrul lac a lui Lamartine: Nemi" (Scris, către Iacob Negruzzi din 28 iul. 1888).

2 — *Orion,* vînător mitologic iscusit, de care Diana, nepăsătoarea, s-a îndrăgostit şi voia să-1 ia în căsătorie. Mînată de fratele ei, Apollo, zeiţa a ucis din greşeală pe nefericitul vînător, dar apoi 1-a rugat, cu lacrimi, pe Jupiter, care 1-a preschimbat într-o constelaţie; spre această constelaţie se întoarce „raza albastră" a ochilor Dianei din poezie. Orion este aici întruchiparea poeziei de puritate desăvîrşită, „rece şi frumoasă", pornită de la un muritor pămîntean, dar cu totul detaşată de pămînt; chiar şi zeii o admiră.

P- i";

PHENIX

v. 14 — în ms.: a. *Vin adieri de tinereţe.*
b. *(Curente calde* de viaţă).

Geneza acestei poezii, aşa cum o declară N. Petraşcu *(Un caz de conştiinţă la Duliu Zamfirescu.* în *Icoane de lumină,* III, „Casa Scoalelor", 1940, p. 153—171) s-ar afla într-o complexă întîmplar'e de dragoste, ivită în viaţa poetului, la aproape cinci ani după căsătorie, cînd deci i se născuseră primii doi copii. Părintele *Vieţii la ţară* ar fi cunoscut, la sfîrşitul lui 1894, pe o anume Alisa de Raditz (numele adevărat e schimbat de N. Petraşcu, pentru a se evita recunoaşterea persoanelor reale) soţia primului secretar al ambasadei austro-ungare la Roma. O atracţie reciprocă au simţit amîndoi, păstrată însă cu discreţie mai multe luni, pînă cînd, în urma unui bal în palatul Farnese, cu un admirabil cadril în care cei doi au fost parteneri, lucrurile s-au precipitat. Ieşind de la bal, poetul a simţit nevoia unei plimbări pe colina Pincio, unde „avu impresia că se petrece ceva nou în el", şi se descoperi pe sine, „în chip neînţeles, reîntinerit, smuls dintr-o bătrîneţe sufletească timpurie, adîncă, rece, cu multe

deziluzii". A doua zi, încredinţa caietului poezia *Phenix* „patru strofe în şir", pe care N. Petraşcu le şi transcrie în cartea sa de amintiri, (ele sînt primele dintre cele cinci ale poeziei) — lăsînd-o un timp între filele de hîrtie, unde se aflau şi alte fulgurări asemănătoare ale sensibilităţii lui. Deci, poezia este o meditaţie despre reînvierea capacităţii de a iubi, un soliloc cu propriul suflet, surprins într-o stare crezută pentru totdeauna apusă („încît, o suflete, de-ar fi..." etc.).

Poezia a fost comunicată destinatarei într-o împrejurare prielnică, la o reuniune literară intimă, a lordului Currie, ambasadorul Angliei, şi a soţiei sale, poetă şi romancieră, apreciată în mediul diplomatic roman pentru pasiunea sa artistică. Una din poeziile ei, închinată soţului şi citită, patetic de acesta, o face pe d-na de Raditz, aflată de' faţă — şi care-i tradusese lui Duiliu Zamfirescu din englezeşte versurile gazdei — să admire pe lord pentru dragostea pe care a declanşat-o în sufletul soţiei sale, şi să-i vorbească poetului nostru despre împlinirea tuturor dorinţelor unei femei, despre topirea a două inimi într-o singură flacără, etc. Momentul era cum nu se poate mai nimerit şi, după clarificarea situaţiei dintre ei, Duiliu Zamfirescu i-a citit poezia *Phenix,* adusă oportun cu el — iar de aici a început una din acele istorii de un romantism pur, profundă şi intensă, dar fără primejdii pentru căsnicia diplomatului, ci numai ca o floare rară şi scumpă sufletului său. După cum arată memorialistul, lucrurile au devenit evidente — de fapt însă n-a fost nici o taină la mijloc, pentru că familia austriacului a devenit intimă cu cea a românului, au existat între ei tot felul de relaţii de strînsă şi caldă amiciţie — şi Henriette Zamfirescu a avut serios motiv de tulburare, de jenă în lumea unde se purta împreună cu soţul ei; au fost deci nopţi cu lacrimi, explicaţii, regrete şi remuşcări, după legea acestor întîmplări; probabil că, declarate ori nedeclarate, au revenit în amintire istorii asemănătoare, petrecute în intervalul de eînd dura menajul diplomatului, etc. etc. Poetul a fost aici de o tărie remarcabilă, caracteristică pentru firea sa, şi a făcut să se rupă brusc o văpaie care putea ajunge pojar mistuitor. Aceasta s-a întîmplat în 1896. în toamnă el îi comunica lui N. Petraşcu, că e „vindecat" (Scris, din 22 aug./2 sept.), dar încă se ghicesc, sub cuvinte, urmele vii ale incendiului trecut. *Phenix* e, prin urmare, rodul direct, însă distilat în stilizări fine, al acestei explozii erotice; *Fiica Haosului,* la care poetul lucra acum („îmi pare că sunt pe drum de a sfîrşi o mică lucrare, care va fi, după impresiele mele, cea mai bună încercare a mea". Scris, către N. Petraşcu din 6/18. aug. 1896), avea să fie traducţia poetică încă mai sublimată a aceleeaşi întîmplări, suprapusă peste amintirea altora, anterioare, însă rezolvată aşa cum se sfîrşise episodul cu Alisa de Raditz, deci cu reintegrarea definitivă, totală, a poetului în familia sa, fără ochi pentru ispitele extraconjugale. (Vezi şi nota la poezia *Fiica Haosului.)*

P. 128

ÎN ZĂDAR

Conv. lit., XXX, 9, sept. 1896.

Apare împreună cu poeziile *Versuri heterometre albe, La o fîntînă* şi *Printre trestii.*

i
i

v. 3 In zădar te caut, *vis* din vremuri bune
w. 11—12 Deschizînd izvorul *lacrimei* curate
Potmolit *de vreme*
(Inimei ce plins-a)

Pe aceeaşi foaie de ms. se află următoarele versuri, care, deşi în alt ritm, par continuarea ideii din ultima strofă a poeziei. Ele încep, probabil, o altă poezie, rămasă neterminată:

Aş vrea să am glas şi să eint,
Să cînt pentru tinere fete
Cu-acelaşi puternic avint
Cu care rosteam un cuvînt.

Aş vrea să am glas şi să cînt,
Să cînt pentru florile toate,
(...pentru tinere inimi)
Cum vine polenul pe vînt,
Ce mare-i amorul şi sfînt...
Aş vrea — dar azi nu se mai poate.

O rece (tristă) icoană de mort
In(pe) sufletul alb zugrăvită...

P. i29 VERSURI HETEROMETRE ALBE

Conv. lit., XXX, 9, sept. 1896.

Apare împreună cu poeziile *La o fintină, In zădar* şi *Printre trestii.*

vv. 11—12 încît de atunci *dăruitu-te-ai*
Cu timp şi cu suflet trecutului.
w. 22—23 Natura *cea crudă* pusese
Răsunet *din farmecul* zorilor.

1 — „ Tu eşti a durerii imagine", vers izvorît direct dintr-unele leopardiene: „Totul e zădărnicie, în afara durerii" *(Lui Angelo Mai)* sau: „Totul e taină, în afara durerii" *(Cel din urmă cînt al lui Sapho).* Duiliu Zamfirescu limitează, totuşi, căci poezia lui Leopardi cuprinde şi importante zone de încredere în primăvară, în tinereţe, chiar dacă lui însuşi tinereţea i-a fost întunecată de suferinţe.

2 — „Amorul fără speranţă" se referă la unul din primele *Cînturi* ale lui Leopardi, scris cînd poetul avea 20 ani, *Amintirea celei dintti iubiri* (1818).

3 — *Aspasia* este eroina unuia din *Cînturile* tîrzii leopardiene, intitulat chiar cu numele ei.

4 — *Silvia,* altă eroină leopardiană, din poezia *Către Silvia* (tradusă şi de Duiliu Zamfirescu).

De remarcat că ordinea cronologică a poeziilor, ce pare a se stabili datorită expresiilor poetului nostru („Atunci ai crezut...", v. 21; „Şi iar ai crezut...", v. 25; „De-abia dacă floarea pustiului...", V. 31), nu e cea reală; *Aspasia* este ulterior cîntului închinat *Silviei* şi contemporan *Ginestrei.*

5 — *Floarea pustiului, ginestra,* este traducerea exactă a titlului unui alt *Cînt* al lui Leopardi: *La ginestra o il fiore del deserto,* poate ultima sa creaţie, tipărită postum. Poemul este primul care 1-a impresionat pe Duiliu Zamfirescu în timpul stagiului său roman, fiindu-i citit de viitoarea sa soţie (vezi nota la traducerile din Leopardi). Filozofic şi polemic cu vremea sa, poemul e privit drept cel mai bun al poetului italian, de aceea şi Duiliu Zamfirescu îi acordă cel mai important loc în portretul pe care-1 schiţează lui Leopardi (vv. 31—34).

6 — „Luna patetică". Leopardi a fost unul din poeţii cei mai „selenari"; prezenţa lunii este continuă în versurile sale (vezi şi nota la traducerea poeziei *Către lună).* Duiliu Zamfirescu nu pare să aibă în vedere aici o anumită poezie, căci peisajul nocturn din vv. 35—37, cu întoarceri în trecut, este unul frecvent în creaţia lui Leopardi.

P- 131 E MORT POETUL

At. rom. II, 4, apr. 1895.

Apare împreună cu poezia *Către Donna Măria.*
In ms. titlul lipseşte.

V. 1 *S-aude sunet jalnic de aramă.*
v. 7 *Din cînd in cînd se pleacă pe* maramă.
V. 14 *Poetu-i mort. Adio poezie.*

P- 132 LA O FINTINĂ

Conv. lit., XXX, 9, sept. 1896.

Apare împreună cu poeziile *Versuri heterometre albe, In zădar şi Printre trestii.*

v. 1 *Vara nopţile sunt line.*
vv. 13—15 Salve, *ţie, apă clară,*
Ce te-auzi prin împrejurimi
De alîtea mii de ani.

Poezia întreagă e o alegorie: fîntîna simbolizează însăşi poezia, sau, mai larg, arta.

P- '33 DE CE TE-AM IUBIT?

In ms. poezia nu are titlu.

V. 3 *De orunde vii, orunde porneşti,*
(...şi orunde eşti)
v. 7 Pornit-a *cîntînd* o pasăre-n zbor.
(Pornit-a *pe* mâTri, n.n.] o pasăre-n zbor),
v. 9 *Iar florile-n* vînt.
(Şi *dusă* de vînt)
v. 12 Şi-n apele lui le-a dus pe pustiu.

Există în ms. şi o a patra strofă:

Tot astfel cind tu vei vrea să revii
Spre lungul apus al celor ce-au fost,
Vei da de-un pămint cu lanuri pustii
Şi-un mort printre vii
Trăit fără rost.

Primele trei versuri au, la rîndul lor, variante:

a *Tot astfel cînd tu, cuprinsă de dor,*
Vei vrea să revii la ţărmul iubit,
Spre lungul apus al celor ce-au fost.

b *Tot astfel cind tu, privind spre apus,*
Vei vrea să cunoşti aceea ce-a fost.
(...să revii la ceea ce-a fost)

C *Tot astfel şi tu cînd ochii tăi cer*
Trecutului dus pe cei ce-ai iubit
(...pe omul iubit)
[versuri lipsă]
Şi-un suflet trudit.

d *Tot astfel cind tu, din plaiul de sus*
Vei vrea să cobori la ţărmul iubit.

De asemenea, separat de versurile prime ale acestei strofe, au fost refăcute succesiv şi ultimele două:

a. *Un suflet stingher*
Şi-un trup istovit.

b. *Un trup călător*
Şi-un suflet zdrobit.

Poetul a renunţat în cele din urmă la întreaga strofă.

P. 134 NU MAI PLÎNGE

In ms. poezia avea titlul: *Imn păgînesc,* apropiindu-se de titlul volumului, justificîndu-1.

w. 1 — 2 Nu mai plînge; şterge-ţi ochii; *las'să-i încălzească doml,*
Lasă coapsa fecioreascǎ...
v. 6 Să-ţi *dea zeii gînduri bune, Venere* surîsul gurii,
v. 8 Şi *un* fruct de lăuruscă, Dionysios *ateul.*
v. 9 Crede-mă, copilă Thais, *zeii vechi sînt buni şi sînt.*

Ideea întreagă cu imnul închinat vechilor zei, a fost lăsată pentru o menţiune simplă în ultimul vers al strofei (v. 12), iar în rest se vorbeşte despre oameni, nu despre zei.

v. 17 Sînul tău va fi atuncea leagănul *anticei* rase.
(...va fi *un nou leagăn al acelei* rase)
(...va *reîncepe* leagănul *anticei* rase)

v. 21 Nu mai plînge; şterge-ţi ochii; *lasă bolnavilor* dorul,
vv. 23 — 24 *Lasă lumea să bîrfească; lumea nimenea n-o schimbă:*
Cît o fi şi de cînd este a avut aceeaşi limbă.

Urmau încă două versuri, fie ca o concluzie, fie ca începutul unei noi strafe, împotriva criticilor luaţi în bloc:

Mai toţi criticii coboară din corcitul Ephialte:
Pentru mica lor statură, tu ai umere prea-nalte.

Motivul poeziei, abordat aici dintr-un unghi optimist, îl urmărea pe poet de mult. În manuscrisele sale din perioada 1882—1883, aflăm această strofă stingheră, în care îndemnul *nu mai plînge* exprimă o poziţie sceptică:

Durerea-nlreagă-a lumei în pieptul tău se stringe.
Tu plîngi, şi ai dreptate; prea mult ai suferit!
Dar crezi că plînsul face pe om mai fericit?...
Ascultă: nu mai plînge.

Ceea ce dă optimism poeziei, în forma ei finală, e plasarea episodului în peisajul antichităţii, singurul în care umanitatea e considerată pură şi măreaţă: „oamenii de azi sunt mici", spune poetul, „zeii lor sunt ca şi dînşii", adică ţelurile, idealurile lor; „în iubirea pămîntească numai zeii vechi sunt mari", conchide el.

1 — *Alfeu,* rîu în vechiul Peloponez, se varsă în Marea Ionică; azi Rufios. Despre acest rîu se spunea că udă pămîntul fericit al Arcadiei. Cine se scălda în Alfeu era fericit.

2 — *Lyeul,* adică dezlegătorul de limbi, una din ipostazele lui Dionysos, zeul vinului, dedusă din grecescul Lyaios printr-o pronunţie specifică după versiunile franţuzeşti, în care poetul consulta mitologiile.

3 — „Călcători de mii de mile" sînt desigur maratoniştii, alergătorii unei distanţe de peste 42 de km, în amintirea victoriei obţinute de Miltiade împotriva perşilor (490 î.e.n.), anunţată la Atena de un soldat care a parcurs în goană drumul pînă la cetate, a spus numai: „Am învins" şi a căzut mort.

4 — *Termopile* (în traducere: *porţile calde),* strîmtoare în Tesalia, unde spartanii, în număr de numai 300, conduşi de Leonida, au oprit în loc armata uriaşă a regelui pers Xerxes (480 î.e.n.), dar au fost nimiciţi din cauza trădării lui Efialte.

P- 136 IARNA, PE DUNĂRE

v. 1 *Se vede* luna de pe *maluri.*
v. 9 *Ducînd* pe spete munţi de gheaţă?
v. 10 Tu nu *vezi* golul cărui buciumi,
v. 13 Se *duce* sania pe-o coastă.

în ms. versurile sînt dispuse în strofă, în chip obişnuit, fără denivelările din volum.

E iarăşi un simbol, referitor la poetul însuşi, acum ajuns dincolo de jumătatea vieţii, zadarnic luptînd cu gheaţa (timpul, bătrîneţea), care-1 strînge în chingi.

P. 137 **SIHASTRUL**

vv. 1—4 a *Pe ruginite porți monumentale*
Grafitele de veacuri încrustate
[vers lipsă]
Din noapte cad aducerile-amin te.

b *Monumentala poarta răsturnată*
S-a prins în mreaja vremilor trecute
[S-a prins rugina timpului ce trece]
In parcul [cuvînt lipsă] *fintînile stau mute,*
în aer plană timp de altădată.

c în unghi de arcuri *negrele morminte*
(...vechile morminte)
Oprit-ait zborul *vremilor trecute*
(Au prins rugina vremilor trecute)

vv. 5—7 Și peste toate luna *își revarsă*
(...visătoare)
Sfioasa ei lumină visătoare.
Un glas pe văi *se-ntunecă* și moare,
v. 13 Din *ale lumei sunete de* glasuri.
(Din vanitatea *miilor de* glasuri).

P. 138 CB-A FOST...

Variante în ms.:

V. 1 Ce-a fost, *s-a dus,* s-a dus.
vv. 3 – 4 *O rază în apus*
Și dorul tău în tine [fine (?),n.n.]
vv. 17–18 Cum *tu te-ai* dus, și cum
Te simt atît de-aproape.
V. 20 — a *Că vor să te îngroape,*
b *în fundul* unei groape.
vv. 21-23 Ochi lin ce dormi *frumos*
In lumile senine
Ridică-mă de jos...

în ms. între strofa a doua și a treia există încă una, la care poetul a renunțat:

S-au dus. Căci timpul crud
Ia tot pe unde trece.
Eu nu le mai aud.
Mă duc: e vremea rece.

De asemenea figurează o a șaptea strofă (sau poate e o variantă a ultimei strofe din versiunea publicată), și aceasta, în două forme, puțin diferite între ele:

a. *Sulfină, sora mea,*
Adie tu din ramuri:

Mă cheamă sus o stea
Ce s-a oprit în geamuri.

b. *Sulfină, sora mea,*
Ce bați ușor în geamuri.
Mă cheamă sus o stea;
Adie tu din ramuri.

p. 140 **PRIBEGII**

în ms., următoarele variante:

v. 1 Peste miele de *poște* de întindere pustie.
v. 4 Un norod *pribeag'se* duce pe pustietăți de ape.
v. 8 Vine somnul și *îi prinde* în prielnica răcoare.
v. 17 Unde merge *turma* asta disperată și pribeagă?

Cuvîntul *turmă* a fost menținut în versul 22 (aflat în rimă), ceea ce ne face să credem că nu sensul lui peiorativ, ci necesitatea de a evita repetiția î-a făcut pe poet să-1 înlocuiască prin *gloată.*

v. 22 Și căzînd pe-un *grup ce* doarme *din* [cuvinte lipsă].

Pe reversul paginii de ms. cu poezia, următoarele versuri, șterse de poet:

Dorm învăluiți in zdrențe, minți opace, inimi goale,
Mulți nădăjduind că poate miine n-au să se mai scoale,
Dorm căzuți de oboseală, frinți de lungă iobăgie.

Sensul social era mai direct. Poetul a preferat un sens mai general, în care se poate implica, simbolic, și raportul între poet și mulțimea lipsită de orizont.

p. 142 **ACUM**

vv. 1—2 a *Prietene* cu chip frumos
Și suflet *tînăr* de poet.
b *Copil cu zîmbetul* frumos,
De ce te plimbi cu ochii-n jos?
v. 3 De ce *te plimbi cu ochii-n* jos?
(De ce cu *ochi plecați* în jos?)
v. *Pe drumul ei te duci?*
V. Ridică fruntea *din pămînt*
(...spre seninuri)
(Tu cere-ți partea ta de soare.)
vv. 7-8 *Cu glas răsunător de* crainic:
Nimica-n lume nu e sfint.
v. 9 Nu merită *așa onoare*
(...atltea chinuri)
v. 10 *Nimica-n lume nu e sflnt.*

Strofa a doua (w. 6—10) și pînă acum foarte elaborată, are două variante, incomplete, compuse separat din elemente anterioare:

a Ridică fruntea *din pămînt*
Şi fii încredinţat [cuvînt lipsă]
(Şi crede unui — [cuvînt lipsă])
Nimica-n lume nu e sfînt.

b Ridică fruntea *spre seninuri,*
Ridică *fruntea* ca un crainic,
Viaţa noastră [cuvinte lipsă]
Nu merită *atîtea chinuri*
Nimic în ea nu-i trainic.

vv. 11 — 13 *A fi întreg ţi-a fi* acum!
Acum e ultimul cuvînt.
Tot restul: *vorbe, praf şi* fum.
vv. 14—15 Iar *viitorul, colb* de drum
(Intr-un tîrziu un colţ de drum)
De drum către mormînt
(O piatră şi-un mormînt)

Momentul alcătuirii acestui poem îl putem determina cu oarecare precizie — în primăvara lui 1896. Tînărul „blînd, cu chip frumos", căruia se adresează poetul, e, într-o privinţă, Duiliu Zamfirescu însuşi. Iată în ce context plasează el ultima strofă a poeziei, într-o scrisoare către Elena Miller-Verghy: „Nu sunt un om nefericit, în sensul strict al cuvîntului... Dar tocmai în această lipsă de motive serioase de nemulţumire stă nefericirea: dacă le-aş fi avut, aş fi zis că acolo trebuie căutată cauza. Nu le am.

Nici nu e pustiu mai mare decît al iumei locuită de oameni, în care nu-ţi găseşti loc. Cu cît mergi mai departe, cu atît convingerea că «non val cosa nessuna moti tuoi» se face mai mare. Cuvîntul care să definească o întreagă situaţie de felul acesta este *disperarea* — nu o disperare de nebun, militantă şi primejdioasă, ci disperarea inofensivă a omului care simte *Vinfinita vanita del tutto.* Disperare în literatură, că nu poţi prinde în cuvinte adequate infinita transparenţă a unor imagini, sau că ele nu sunt înţelese; disperare în raporturile tale cu lumea, că eşti judecat fără să fii cu adevărat cunoscut, după legende vechi şi stupide; disperare în viaţa ta intimă, că îmbătrîneşti fără să fi făcut nimic. In sfîrşit, o jale întreagă, care te îndeamnă să priveşti cu părere de rău la atîtea lucruri frumoase ce există în natură şi să regreţi că nu poţi trăi, ca cei vechi, pentru a trăi:

Fii fericit şi fii acum.
Acum e ultimul cuvînt.
Tot restul, un vîrtej de fum,
Iar mai tîrziu, un colţ de drum, J
O cruce şi-un mormînt."

Şi scrisoarea continuă în acest ton, cu motivele de disperare (Scris, din 27 mart./ 8 apr. 1896).

La această dată poezia era încheiată probabil, dar trebuie să presupunem că nu cu mult înainte. Ea este, după cum se vede, expresia regretului şi a conştiinţei că nu poate trăi el însuşi, aşa cum recomandă

celorlalţi, după un stil mai vechi de viaţă, hedonist, de robie consimţită faţă de plăcerile trecătoare ale existenţei.

P. U3 GETHSEMANI

Titlul iniţial în ms.: *In grădina măslinilor.*

V. 6 *Luceafărul e sus pe cer.*
vv. 9—12 Primele două versuri sînt inversate cu ultimele două.
v. 15 O *umbră albă. Umbra* creşte.
v. 17 *Un om. El trece către muche.*
v. 21 Cum îndelung braţe *deschide.*
vv. 23—24 De *unde-i vine şi-l ucide*
Neistovitul dor de ceruri.
VV. 29 — 30 *Ce despărţişi lumea văzută*
De alte lumi şi alte încă.
v. 35 *Sunt flacără ce ard iubire.*
în ms. se mai afla, de asemenea, o strofă, penultimă:
Cind vin ostaşii să-l ridice,
Iar cei mai cruzi se pun să-l certe,
El, gînditor privindu-i, zice:
„Rugam pe Tatăl să vă ierte".

Citită de Maiorescu la Florenţa, împreună cu poetul, care venise să-l vadă şi rămăsese cîteva zile (2/14—5/17 apr. 1895), poezia n-a plăcut, se vede, criticului, de vreme ce n-o găsim în *Convorbiri.* A fost chiar o controversă între ei, după cum rezultă din notele zilei respective: „După masă discutat poezia lui Duiliu, *Gelhsemani" (însemnări zilnice* din 4/16 apr. 1895). Elementele nemulţumirii criticului faţă de poezie ni s-au păstrat, căci există fila de ms. transcrisă curat, pentru publicare, şi citită la Florenţa, cu menţiunile lui Maiorescu, în creion. (Ultima strofă, pe o altă filă, s-a pierdut; nu este exclus ca acolo să fi existat şi alte note ale criticului, dar e puţin probabil).

Prima strofă urma să cadă în întregime (probabil fiind prea asemănătoare cu altele recente: „A răsărit pe codri luna" — *Strofe;* „Răsare luna palidă pe dealuri" — *Că poate-atunci...;* „Răsare luna de pe dealuri — *Iarna, pe Dunăre,* etc. Versul din urmă figurează aidoma în prima strofă a poeziei *Gethsemani).* Criticul a comparat apoi strofa a III-a cu a VI-a şi nu i-a plăcut repetiţia *prinşi* (v. 11) — *prinde* (v. 23); în strofa a IV-a altă repetiţie: *luminişul* cu *lumină;* alături de strofa a V-a, unde se dau cîteva elemente ale figurii („Se vede, galben ca de ceară, / Cu ochi albaştri, plini de gînduri", vv. 19—20), criticul a notat, subliniind *ochii:* „Şi altă descriere nu?"; formula „toate cele" (v. 25) nu i-a plăcut de asemenea, căci e subliniată.

Probabil că, totuşi, criticul nu va fi respins poezia cu totul, dar prea multele obiecţii de text l-au determinat pe autor să renunţe la ea pentru *Convorbiri* — deşi în simbolul năpăstuitului Isus, Duiliu Zamfirescu va fi sădit cel puţin cîteva concluzii despre soarta sa proprie — nu însă şi pentru volum, unde o reproduce, ignorînd total observaţiile lui Maiorescu.

Poezia se mişcă, evident, pe teritoriul mitului creştin. Este momentul cînd Isus, conform prorocirilor, urmează să fie prins de soldaţi pen-

tru a fi judecat şi condamnat la n oarte prin răstignire pe cruce. Totuşi, poetul nu rămîne cîtuşi de puţin în limitele evanghelice, ci, ca şi în cazul poeziilor sale întemeiate pe miturile păgîne, latine şi greceşti, el extrage simbolul fundamental: ca mai tîrziu în poezia *Isus* a lui Panait Cerna („Ai fost un om şi-ai suferit ca dînsul" etc), Isus iese din sfera dumnezeirii şi intră în aceea a umanului, el devine întruparea suferinţei pămînteşti, un fel de expresie a damnării funciare a omului, motiv frecvent în poezia lui Duiliu Zamfirescu. In acelaşi volum, *Fiica Haosului* se va încheia cu un cuvînt de slavă către „forma ideală/A suferinţei de *mai bine",* întocmai ca în rugăciunea lui Isus: „Măreşte-mi sufletul spre bine,/Puterile spre suferinţă". Tonalitatea tristă, prezentă în mai toate poeziile acestui volum şi în numeroase scrisori contemporane, arată clar că *Gethsemani* e departe de a fi simpla descriere a unei scene evanghelice, ci, dimpotrivă, e una din concretizările — e drept, mai singulare — a aceleiaşi atitudini şi cu aceeaşi tehnică a construcţiei ca şi în majoritatea versurilor populate de Atlanţi, Venere, fauni etc. Aceasta e semnificaţia tabloului din prima strofă şi din ultima — prezenţa cerului „plin de idealuri", a gîndului ancorat „în idealuri", sau a dorinţei de înălţime, de elevaţie sufletească, mai presus de suferinţă.

P. 145 PE MARE

Cono. lit., XXIX, 4, apr. 1895.

v. 6 Cum păsări *in zbor se mlădie.*

v. 9 Hyperion *lung se coboară.*

v. 14 a *Aşteaptă,* el o să apună.
b *Ascunde-ţi privirea de soare.*

w. 26—28 Aduceri aminte *de-o lume*
Mai veche ca lumea antică
Ce-a fost şi ce nu are nume.

vv. 29—32 a *Eşti tu, şi tmi pari că eşti alta,*
Purtată-nlr-o nobilă sferă
(C-un glas din vreo palidă sferă)
In care cei făr' de speranţă
Ce plinge pierduta himeră

b *Îmi pare că vii dintr-o sferă*
In care poeţi ce-au să vie
Au prins fericirea himeră
In limpedea lor armonie

c *Şi clntecul tău de iubire*
îmi pare *venit* dintr-o sferă.

d *Ce farmec şi ce poeziei...*

w. 41—44 Cu clipătul apei *uşoare*
Mai mtnglie marea nisipul
Şi marea tn veci mişcătoare
Să nu mai ia stelelor chipul.

Partea a doua a poeziei trebuia să aibă iniţial un curs diferit, părăsit însă chiar de la primele versuri de poet:

Căci luna e blinda suroră
A timidei tale simţiri.

în ms., strofele 10 şi 11 erau inversate între ele.

Pe foaia de ms. e desenată în tuş negru o nimfă, poate frumoasa Lâlage, poate cea în amintirea căreia este evocată fecioara din coruri, turburătoarea Lâlage. însă, tot pe aceeaşi foaie de ms. se află şi următoarea terţină, aruncată ca o compensaţie ironică, în genul viitoarelor *Fables microscopiques* ale lui Topîrceanu:

Deux coqs vivaient en paix;
Une poule sur vin t;
Amour, tu perdis Troie!

Deci nimfa n-ar fi Lâlage, ci poate Elena de la Troia soţia lui Menelaos şi prada adorată a lui Paris, cei doi „coqs", care„vivaient en paix"?

1 — După modelele horaţian şi carduccian, Duiliu Zamfirescu o invocă şi el pe Lâlage. Aceasta este femeia iubită de Horaţiu, căreia el i se adresează în odele XXII (Cartea I) şi II (Cartea a Il-a).

Dulce ridentem Lălage amabo
*Dulce loquen tem... **

spune poetul în prima din cele două ode, pentru ca în cealaltă, adresîndu-se lui însuşi, la persoana a doua, să se refere la faptul că Lâlage e încă prea tînără pentru a fi iubită:

Jam te sequetur: currit enim ferox
Aetas et Mi quos tibi dempserit
Apponet annos; jam proterva
*Fronte petet Lălage maritum.***

Adresarea lui Carducci către Lâlage o aflăm în poezia *Lingă urna lui Percy Bysshe Shelley* din voi. *Ode barbare:*

Cunosc, Lălage, visul ce filfiie-n inima ta
şi dusa ta privire...

(Carducci, *Scrieri alese,* E.L.TJ., 1964, p. 169, trad. de Barbu Solacolu.)

Frumoasa eroină horaţiană, privită aici ca simbol al dragostei, indică pe femeia care-1 însoţeşte pe Carducci însuşi în pelerinajul la mor mîn tul poetului englez.

2 — Titanul *Hyperion,* fiu al lui Uranos şi al Geei şi părinte al lui Helios (soarele) şi al lui Selenus (luna), e luat aici drept simbol al soarelui; Eminescu i-a zis Hiperion luceafărului de seară.

3 — „Glasul fecioarei din coruri" este tot al eroinei lui Horaţiu, Lâlage.

• „O *voi iubi pe Lălage cea cu dulce risl Şi cu vorbă dulce"* (lat.).

•* *„In curînd ea te va căuta: căci necruţător zboară/ Vîrsta, şi acei ani pe care (ie ţi-i va fi răpit,/ Ii adaugă (virstei, n. n.) ei; în curîndlLălage cea cu fnmte îndrăzneaţă îşi va căuta bărbatul"* (lat.)-

p

p. 147 SĂRUTIND-0 UNDA BLONDĂ...

Almanahul Românului pe anul 1891, Buc, Tip. „Românului", Vintilă CA. Rosetti, 1891, p.110.

în *Alm. Rom.* poezia poartă titlul *Lido* şi e datată: *Roma 1888.*
v. 2 Lido, pe întins de ape, *lîngă malul sting* s-a prins *[Va Alm. Rom.)*
v. 8 Mă aştept să-mi iasă-n cale *dulcea* Venere... (în *Alm. Rom.).*

Ziarul *Românul* al lui CA.Rosetti îi solicitase colaborarea, dar Duiliu Zamfirescu nu se hotăra să trimită ceva. „încă o vorbă — îi scria lui Maiorescu în *p.s.-ul* unei lungi epistole, din 6 oct. 1890 — am primit de la redacţia Românului o invitare de a colabora la un *Almanach* ce apare în 1891. Ştiţi ceva? Să trimit vreun rînd, sau nu?"

Sfatul cerut de poet avea în vedere anumite raţiuni politice, Junimea aflîndu-se în relaţii bune cu liberalii lui I. C Brătianu, nu şi cu liberalii radicali ai Iui Rosetti, care aveau drept organ de presă amintitul ziar.

Criticul i-a comunicat urgent avizul (4/16 oct.), informîndu-1 despre combinaţiile subterane, pentru a-1 preveni asupra vreunei posibile gafe: „La întrebarea d-tale despre *Almanachul «Românului»* pe 1891 răspund: dacă ar fi Carp la Externe, ai putea trimite ceva acolo; dar fiind pasionatul om de partid Lahov. la Externe, nu ştiu cum s-ar privi lucrul, şi atunci vorba veche: *in dubiis abstinendum".**

Dar pînă să primească această explicaţie, şi mai cu seamă avertismentul cu Alex. Lahovary (1841—1897), mare adversar al tuturor nuanţelor liberale, Duiliu Zamfirescu apucase să trimită poezia *Lido,* ceea ce e un indiciu că întrebase mai mult formal. Lucru care rezultă şi din replica lui, de loc îngrijorată în faţa lipsei de politeţe, evidentă acum, de a nu fi aşteptat răspunsul la întrebarea pusă: „Apropos, zice el, am apucat de-am trimis trei rînduri Ia *Almanachul Românului,* fiindcă îmi scriau mereu. Sper că *lumea* e ceva mai puţin mohorîtă la inimă decît atît" (Scris, din 26 oct. 1890). „Lumea", adică ierarhicii politici conservatori, de care se temea Maiorescu să nu se simtă vexaţi pentru participarea independentului lor emul la publicaţii liberale.

Poezia pare a fi dacă nu prima, în orice caz una dintre primele scrise de poet după ce a pus piciorul pe pămîntul Italiei. întîiul său p_opas_peninsular, în mai 1888, a fost tocmai Veneţia, unde prezenţa celebrei plaje de la Lido, văzută pînă atunci numai în închipuire („Te ştiam, măcar c-aievea te-am văzut numai cu gîndul"), 1-a impresionat profund. Avea s-o mărturisească lui Maiorescu, multe luni mai tîrziu, Lido rămînîndu-i mereu în amintire ca un veşnic prilej Ue emoţie. „Mie viele de Ia Lido şi nisipul dinspre Adriatica, cu priveliştea cea de-a pururi nouă a mării, precum şi de altă parte sutele lor de gondole, pe o noapte ideal de clară, mi-au lăsat o amintire

* *„în cazurile de îndoială trebuie sd le abiii"* (lat.).

nepieritoare." (Scris, din 20 ian. 1889.) Poeziile *San Marc, Urseolo* datează tot de acum, cînd va fi încolţit în mintea poetului şi ideea ciclului italic.

1 — *Adria,* oraş în Italia, cu mare vechime, cuprins astăzi în Veneţia. De la acest oraş s-a dat numele Mării Adriatice. Lido parcă s-ar prosterna în faţa Adriei.

2 — *Cnido,* Cnidos, oraş în Asia Mică, pe un promontoriu, unde se găsea un celebru templu al Afroditei (Venus), cu o frumoasă statuie a zeiţei de Praxitelles. întregul oraş, de altfel, era închinat zeiţei.

3 — „Credincioasa mea Itacă." Pornind de la idealul rătăcitorului Ulise, de a se întoarce acasă, poetul dă insulei o semnificaţie mult mai largă: „a regăsi Itaca" este o formulă care denumeşte întoarcerea în patrie, după lungi rătăciri şi încercări, de-a lungul cărora însă icoana vie a locurilor de origine nu s-a stins niciodată.

P. na CÎND SINGURĂ STAI...

At. rom., II, 12, dec. 1895.

I

în revistă versul este lung, format din cîte două versuri mici scrise în continuare.

P. 150 CÎNTUL THARGELIEI

v. 12 *Se scutură toţi* trandafirii,
v. 18 Copil *iubit al Sfintei* Vineri.
(...Zeiţei Vineri)

f Poezia rămîne pentru cititor un simplu cîntec al unei femei care cheamă dragostea.

Se pare chiar că aceasta a fost prima intenţie a poetului, căci strofa inaugurală a *Cîntului* o aflăm răzleţită pe unul din manuscrisele perioadei 1895 *(Quarta rima).* Prezenţa lui în *Imnuri păgine* ne prilejuieşte dezvăluirea unei interesante pagini, cu totul ignorată pînă acum,' din literatura lui Duiliu Zamfirescu.

Cunoscînd că Thargelia este o curtezană celebră din Milet, e de înţeles că semnificaţia *Cîntului* se clarifică într-o direcţie anumită: ostenită de amorul profesional, frumoasa milesiană, întîlnită şi în satira *Către Cleobul* (v.20), îşi doreşte o iubire adevărată. Această semnificaţie rămîne totuşi de importanţă redusă. Abia cînd vom şti că cele patru strofe sînt numai o frîntură dintr-o piesă de teatru cu pronunţate elemente sociale, vom înţelege de ce poetul a ţinut să salveze măcar atît de la naufragiul uneia din lucrările sale, de care s-a legat mult, dar care n-a trecut de judecata severă a lui Maiorescu. Acesta i-a executat-o fără cruţare şi, după cît putem aprecia astăzi, nu întru totul cu dreptate.

într-un fel, *Cîntul Thargeliei* are o geneză asemănătoare cu a poeziei *Peste vîrfuri* de Eminescu, şi aceasta un cîntec al unei femei îndrăgostite, într-o construcţie de mari proporţii, şi la el neterminată, drama *Bogdan-Dragoş.*

In 1894, în perioada cînd încheiase *Viaţa la ţară* şi trecea la *Tănase Scatiu,* drama în versuri într-un act *Thargelia din Milet* i-a ocu-

pat lui Duiliu Zamfirescu cîteva luni, la o tensiune care arată cîtă pasiune a pus scriitorul în realizarea scenică a acestui episod din istoria Greciei antice.

„Şi, spre a sfîrşi, o bună noutate, îi comunică lui Maiorescu; vă voi trimite în curînd un act, în versuri, *Thargelia din Milet.* Ce-o ieşi cu dînsul, nu ştiu. Dar, povestea veche: nu e pentru voi, ci e pentru mine. Thargelia mi-a ţinut de urîto vară întreagă... evviva Thargelia!..." (Scris, din 2/14 sept. 1894.) Tonul scrisorii arată că afirmaţia „ce-o ieşi cu dînsul („un act în versuri", n.n) nu ştiu" este evident, nu o îndoială, ci o cochetărie, de vreme ce-i spusese criticului că-i dă „o bună noutate". Două săptămîni mai tîrziu o şi trimite, însoţind-o cu un număr de lămuriri, mai degrabă recomandări şi preveniri ale unor nedumeriri posibile la Junimea şi la Titu Maiorescu:

„Apoi — continuă scriitorul — vorba *Iad* merge cu conceptul vechi despre *Infern?* Eu cred că da. Enea roagă pe Sibylla Cumaea să-i dea voie a se coborî în fundul Infernului, pe malurile Acherontului, spre a revedea pe tată-său, Anchise, iar aceasta îi face descrierea locului cu culori negre, pomenind vorba *Tartar* (bis nigra videre Tartara) deparc-ar fi vorba de Iadul creştinesc. *(Y.En.* C. VI.) De altfel, cuvîntul acesta se poate mai uşor înlocui decît cel de sus. Dar astea sunt lucruri fără mare însemnătate. Doresc să ştiu care este impresia d-voastre asupra întregului. Am fost silit să las să treacă unele expresii prozaice, cum e într-un vers vorba *ambiţiune,* pe care n-aş primi-o într-o poezie. Insă e cu neputinţă să înlături asemenea cuvinte într-un dialog.

Eu am impresia că acţiunea, atîta cîtă e, se susţine şi merge repede către sfîrşit. Caracterul Thargeliei, cu multe contraziceri, dar în fond cu nota de generozitate dominantă (aşa cum pare a fi fost în realitate — în toate cazurile cum a fost Aspazia), îmi pare că reiese din acţiune.

Istoriceşte, cred că toate datele sunt exacte. Toate persoanele (afară de sclava Nedtita) au existat, cu rolul lor bine definit. Arthmios fusese exilat din Atena de către Themist, din cauză că încerca să cumpere lumea cu aur de-al perşilor. Timon era în realitate amicul lui Themist. Simonide este poetul timpului.

Ştiu că datele istorice au o importanţă secundară, dar cînd sunt exacte, nu strică.

In sfîrşit, bună-rea, asta este.

Ca întotdeauna, d-voastră hotărîţi, iar eu sunt de toate primitor şi bun şi devotat amic." (Scris, din 14/26 sept. 1894.)

Confirmarea primirii piesei o face soţia lui Maiorescu, Ana, făptură inteligentă şi uneori capricioasă, cu oarecare maliţie, ca în acest *p.s.* amabil şi uşor ironic: „Sosi şi Thargelia; era să trimit la gară să o oprească din drum, dar cînd am văzut-o îmbrăcată în carton în loc de peplum de stofă scumpă, nu i-am mai interzis pragul casei. Titu îţi va scrie despre frumoasa greacă peste cîteva zile, acum epierdut în bacalaureat şi alte năzbîtii studenţeşti, şi apoi mai aşteaptă şi întoarcerea lui Jacques spre a aduna areopagul, marele areopag, căci de, greci fără areopag, mai greu!" (Scris, din sept. 1894.) „Jacques" este Iacob Negruzzi; marele areopag — adică adunarea Junimii, care nu-şi reîncepuse adunările după perioada de vacanţe.

Ce va fi răspuns Maiorescu, nu cunoaştem, căci scrisoarea s-a pierdut, de va fi existat; cum însă nu există nici vreo menţiune în scrisorile lui Duiliu Zamfirescu referitoare la părerile criticului despre *Thargelia* — sau se va fi pierdut şi scrisoarea respectivă? — putem crede că aprecierile criticului au fost comunicate scriitorului direct, în vremea cît acesta îşi făcea concediul în ţară, în nov. 1894 — ian. 1895. „In toate cazurile", cum ar fi zis Duiliu Zamfirescu, la începutul lui octombrie acel an, Maiorescu nu citise piesa, nici Iacob Negruzzi nu se întorsese din Italia, deci „areopagul" junimist încă nu o judecase pe frumoasa curtezană din Milet. Iar atunci cînd „a judecat-o"— Junimea, sau numai Maiorescu — răspunsul a dus la nepublicarea piesei şi la extragerea unicelor patru strofe ale *Cin tu lui Thargeliei,* care au figurat în volumul *Imnuri păgine.*

Patru ani mai tîrziu, Duiliu Zamfirescu refăcea *Thargelia* şi o trimitea de data aceasta lui Petre Grădişteanu, director al Teatrului Naţional, desigur în vederea prezentării ei pe scenă. Ca un reproş tîrziu, poate, îl anunţă de acest lucru şi pe critic: „Vara asta am prefăcut încercarea de piesă de acum 5 ani, *Thargelia,* şi am trimis-o lui Grădişteanu prin Ollănescu. Vom vedea de se poate juca." (Scris, din 28 sept./lO oct. 1898.) Rezultatul intervenţiei ne este necunoscut pînă în prezent, probabil că piesa nu s-a jucat, deşi D.C. Ollănescu, de care era vorba, promisese, cu generozitatea-i cunoscută, marea cu sarea: *„Thargelia!* Trimite-mi-o de îndată şi ţi-o voi pune eu singur în scenă, voi alege interpreta (nu pe Aristizza) şi voi face însumi repetiţiile cu protagonista fericită de a-ţi vorbi versurile pe scenă. Pe Grădişteanu îl ai în buzunar, dîndu-i aşa ceva de jucat, iar timpul reprezentării, negreşit la sosirea ta în Bucureşti. Prin urmare, cînd?" (Scris, datată 21 sept./3 oct., fără an, dar trebuind să fie din această perioadă). La 22 nov. Ollănescu revine cu întrebarea despre piesă: „Cuin merge cu dramaturgia de care-mi vorbeai? ad-o la noi, că ne trebuie şi la teatru şi la revistă." Nu ştim dacă poetul a trimis-o şi la *Lit. ţi artă rom.,* însă piesa nici nu s-a jucat, nici în revistă nu s-a publicat.

Nu ştim nici unde a dispărut manuscrisul lucrării, dar începutul lui, cu scrisul elegant al autorului, ni s-a păstrat, într-o variantă foarte curată, semn că e o transcriere, nu prima formă.

Faptele piesei privesc un moment crucial în istoria cetăţilor greceşti, acela al invaziei perşilor, conduşi de regele Xerxes, şi se axează pe pregătirile în vederea luptei navale care avea să aibă loc la Salamina (480 î.e.n.,), unde flota greacă, de sub comanda lui Temistocle, a repurtat o strălucită victorie, şi pe mare, după cea a armatei terestre condusă de Miltiade, la Maraton.

Indicaţiile date de autor pentru punerea în scenă trimit la o lucrare literară: piesa *Aspasie de Milet* de Becq de Fouqieres şi la două studii de istorie, consultate în traduceri: *Histoire grecque* de Curtius (Ernst Curtius, *Griechische Geschichte)* şi *La vita dei greci et dei romani* de Guhl şi Koner (Ernst Guhl şi Wilhelm Koner, *Das Leben der Griechen und Romer nach anticken Bildwerken).* Liniile de bază ale subiectului sînt extrase din lucrarea lui Curtius, dar întreaga desfăşurare a piesei

îi aparţine lui Duiliu Zamfirescu. Personajele — numai şase şi fără nici o explicaţie a autorului despre ele — sînt următoarele:

Themistocle, viitorul conducător al bătăliei de la Salamina; filozoful *Timon,* care şi-a pierdut averea în războaiele epocii, devenind profund pesimist, urînd pe oameni (a şi fost poreclit „mizantropul"); poetul liric *Simonide din Ceos,* autorul inscripţiei de pe monumentul ridicat la Termopile în amintirea celor 300 de spartani şi a conducătorului lor, Leonida, căzuţi în lupta cu perşii; *Arthmios* din Zelea, fruntaş atenian, membru al aristocraţiei, partizan al lui Aristide, spre deosebire de Themistocle, reprezentant al partidei democratice; curtezana *Thargelia* din Milet şi sclava ei *Neotita.*

Acţiunea se petrece în casa frumoasei curtezane, ajunsă la vîrsta cînd farmecele încep să pălească şi înţelepciunea să ia locul nepăsării tinereşti. Duiliu Zamfirescu dă el însuşi, într-o notă, explicaţia numelui eroinei: *Thargelia,* de la *Thargelion,* numele grecesc al luni) mai.

La începutul piesei, Thargelia stă de vorbă cu sclava Neotita, care o împodobeşte şi-i relatează ce se spune în cetate, în Atena, despre frumuseţea ei. Dar curtezana nu mai simte încîntarea de altădată, ea se socoate o decăzută, a cărei viaţă începe să încline spre asfinţit. Cele două femei vorbesc într-un limbaj distilat, oarecum impropriu, şi poetul însuşi a avut sentimentul unei intelectualizări cam accentuate, dar a apreciat că aceasta se limitează doar la unele aspecte ale vocabularului. Realitatea e că tot textul e livresc, personajele vorbesc cu o solemnitate rece, căutată:

THARGELIA

Sunt gata?

NEOTITA

Da, stăplnă, de-ai pune-n colţul gurei
Un fluture de zlmbet, ai da vieţei grai:
Thargelion e luna surisului naturei.
Şi-n mijlocul naturei eşti tu luna lui mai.

Acum chiar, în scena a doua, cînd eroina rămîne singură, urmează *Cîntul* reprodus în volumul *Imnuri păgine* (în care curtezana, deşi greacă, utilizează denumirile romane ale celor două zeităţi: *Amor* şi *Venus,* în loc de *Eros* şi *Afrodita,* cum ar fi fost firesc !).

Asupra finalului melodiei intră Arthmios, care-şi aduce omagiul său graţiilor Thargeliei, pentru a dezvolta apoi o violentă diatribă împotriva lui Themistocle, acuzîndu-1 şi dispreţuindu-1 pentru că ar fi fost ilot. „Dar tatăl lui, Neocles, e nobil", ripostează eroina.

ARTHMIOS

Nu se-mpac&
Asemenea nobleţe c-un sînge ca al meu,
A cărui începuturi se urcă la Tezeu.
Noi nu primim nobleţea turnată-n cîţiva ani
De toţi bastarzii lumii. Cu ultimii tyrani,
Cu Pisistraţii, cartea de aur s-a închis.

Noi am făcut Atena! părinţii şi străbunii,
Nobleţă! Iar noi astăzi n-avem nimica: unii
Slăbiţi, iar cei puternici proscrişi. Eu sunt proscris,
Aristide de asemeni...

Pisistrate (600 — 527 î.e.n.) este unul dintre cei mai vestiţi tirani (conducători ai cetăţii la greci, învestiţi cu putere absolută); gonit, apoi readus la tron, s-a remarcat prin înfrumuseţarea Atenei şi prin adunarea operei homerice. Aluziile poetului apără pe Themistocle, reprezentant al unei nobleţe de caracter, activă, opusă categoriei echivalente lui Scatiu şi mai apropiată de a sa proprie. Să fie aici una din cauzele supărării junimiste, în nedisimulata adversitate faţă de conservatorul Arthmios şi în simpatia clară pentru recent înnobilatul Themistocle? în orice caz, Arthmios — care făcea parte dintre adepţii lui Aristide, reprezentant al aristocraţiei ateniene — îi cere în continuare Thargeliei să-l determine pe Themistocle să renunţe la luptă, ca nu cumva perşii să fie victorioşi şi să supună cetatea, distrugînd-o! prefăcînd pe locuitori în sclavi. însă curtezana, deşi femeie si deci roabă dragostei, ba chiar străină de Atena, îi dă o frumoasă lecţie de patriotism şi demnitate:

THARGELIA

Eu patrie n-am. Mîine ca astăzi, azi ca ieri,
Un lanţ de vicleşuguri, de lacrămi, de plăceri,
Pe care-l duc orunde. Războiul ce se-ncinge
Mă supără.

ARTHMIOS

Atuncea...

THARGELIA (după o mică pauză)

Dar dacă e s-aleg
Eu, curtizana, moartea poporului întreg,
Sau placida cădere sub jugul satrapiei,
Eu aş alege moartea.

Arthmios neagă — deşi Thargelia nu-l învinuise — că ar fi primit bani de la perşi (tocmai negînd, se autoacuză!), afirmînd că el urmăreşte numai salvarea cetăţii. Deocamdată nu e clar în piesă dacă Arthmios e laş, prudent sau trădător, dar ultima alternativă pare să se contureze: conservatorul poate ajunge deci o unealtă a străinului invadator. El insistă şi-i oferă eroinei bijuterii ca să acţioneze în sensul propus, dar, tocmai cînd să desfăşoare o nouă peroraţie, intră chiar Themistocle. Thargelia îl ascunde pe Arthmios după o usă, apoi îi dezvăluie marelui comandant obida ei, mai exact drama ei:

THARGELIA

Aş vrea
Să fiu o muritoare cu haruri mai puţine,
Dar cu mai multă minte şi cu mai mult noroc.
(Cu căldură.)'
Aş vrea să fiu iubită, iubită pentru mine,

Să fiu iubită pururi, din inimă, cu foc.
Să fug de lumea asta, şi singuri, eu şi dînsul,
Să dăm un sens vieţii din nou...

La replica lui Themistocle că ea e iubită totuşi, „cea mai iubită dintre femei", Thargelia răspunde, la rîndu-i, că nu e decît o jucărie de lux, „omîngîiere a regilor bătrîni", că el însuşi, Themistocle, o consideră o sursă a plăcerilor. Viitorul erou de la Salamina îi cere atunci să-l ajute, pentru a-i convinge pe comandanţii armatei, dezbinaţi, invidioşi, să prefere lupta pe mare. „Mîntuirea Heladei este marea", spune el. Themistocle ar vrea să-i încredinţeze eroinei rolul de a-l convinge pe Adymantes să preia comanda în vederea luptei pe mare. (Acesta, comandant al armatei corintiene, avea să dea bir cu fugiţii la Salamina!)

Manuscrisul transcris se opreşte aici. Cîteva pagini răzleţe, provenind probabil din prima lui versiune, o prezintă pe Thargelia cerîndu-i lui Themistocle să plece cu ea oriunde, să o scape din situaţia de bacantă, curtezană, de care s-a săturat. într-o altă pagină, poate făcînd iniţial parte din prima scenă, unde are loc discuţia cu sclava Neotita, Thargelia va apărea cu totul altfel decît în versiunea socotită de noi finală: ea e o femeie rea, dorind să învrăjbească pe atenieni cu spartanii:

THARGELIA

Ii vreu pe toţi aicea, supuşi şi mici. Ii vreu
Supuşi, Ii vreu pe nobili îngenunchiaţi. Poporul
Superb, ce-n epigrame batjocorit-a dorul
Cetăţii mele scumpe, îl vreu batjocorii!
A!...Arthmios!... nobleţe din sînge de Atride,
Themistocle eroul! şi bardul Simonide,
Pitici!... Atenienii?... copii!

(„Cetatea scumpă" a Thargeliei este Miletul, în concurenţă cu cetăţile Greciei continentale.)

Nefericirea frumoasei curtezane nu e aici explicată — vrea ea să-şi răzbune oraşul nimicit? urăşte pe oameni pentru tinereţea ei irosită, pentru frumuseţea ei întinată, jignită de bărbaţi? e rea din fire, sau din sentimentul apropierii bătrîneţii? sau e un dor vag de *altceva,* „de tine însuţi", cum va spune ea în finalul următoarei tirade, ca răspuns la o afirmaţie, făcută tot de ea, că e zadarnic fardul de vreme ce „golul tot rămîne":

NEOTITA

Un gol... de ce?

THARGELIA

Vezi, asta-H... Un gol de... nu se ştie.
Un gol de rîu ce seacă; un gol de colivie
Din care păsărică s-a dus; un gol de floare
Pe-a cărui sin se prinde un fluture ce moare...
Tu nu pricepi. Ia seama: un gol ce ţi se suie
Din inimă tn minte; un gol ce e şi nu e:
Un gol de... (văzînd că Neotita nu pricepe)
Ai dreptate. Cuvintele sunt mute.
Un dor de tine însuţi... Nu poţi pricepe. Du-te.

Păcat că nu cunoaştem — nu cunoaştem încă, sau ne va rămîne pentru totdeauna neştiut — ce se va fi petrecut mai departe cu cele şase personaje. Se înţelege însă că Duiliu Zamfirescu învestea episodul şi cu capacitatea de a răspunde unor probleme mai noi, nu numai de la începutul secolului al V-lea î.e.n. Trădarea, amestecul femeilor frumoase, dar uşoare, îh politica statului şi, în opoziţie cu acestea, patriotismul, dorul de o viaţă superioară, iată idei care, dacă nu dobîndeau în piesă relieful scenic necesar, în orice caz constituiau, în tratarea scriitorului, o lectură interesantă, asemănătoare poeziei meditative, în genul *Epistolelor* lui Aleesandrescu sau al *Scrisorilor* lui Eminescu.

Pe un manuscris, diferit găsim aruncate următoarele versuri, probabil un început de poezie, avînd-o acum pe Thargelia drept eroină:

Cînd se-ncepea grozava bătălie
Lui Themistocle se aduse ştire
Că din [cuvînt lipsă] *perşilor oştire*
S-a prins trirema mindrei Thargelie.

După cum debutează, poemul trebuia să semene, poate, cu viitorul poem *Glyceria,* adică să fie un fel de idilă cu întorsătură graţioasă, omagială, la adresa frumuseţii femeieşti. Caligrafia nu ne indică dacă proiectul de poem e anterior sau ulterior piesei, dar şi una şi alta din ipoteze sînt la fel de acceptabile.

P. 151 SCHERZO

în ms. figurează cu alt titlu: *Amorul şi somnul.*
v. 1 *Cu ochii în umbră* adîncă.
v. 3 *Curată* ca floarea pe stîncă
vv. 13—14 *Surîsul ce-abia se îngînă*
Ai vrea să i-l furi de pe gură.

P. 152 CĂTRE DONNA MĂRIA

At. rom., II, 4, apr. 1895.
Apare împreună cu poezia *E mort poetul.*
In revistă poezia are şi o parte a doua, următorul sonet:

Ne-am mai văzut de-atuncea într-o seră:
Voiai să pui la locul ei o plantă
Ce-şi scuturase floarea elegantă
Pe păru-ţi negru, de pe-o etajeră.

Te îmbrăcase toată ca o mantă.
In parfumata serii atmosferă
Tu întrupai iluzia-himeră
A unei stranii virgine-bacantă.

Şi m-ai privit cu-atita întristare,
Cu-atita de neînţeleasă silă
Şi-atîta dor de vecinică uitare,

Încît atunci făcutu-mi-s-a milă
De sufletu-ţi coprins de zbuciumare,
Şi „am uitat" frumoasa mea copilă.

Viziunea s-ar potrivi chiar frumoasei Thargelia, curtezana din Milet, rămînînd de neexplicat de ce poetul n-a inclus sonetul în culegerea sa, poate pentru că avea o adresă precisă, era prea direct adresat unei împrejurări concrete de viaţă.

Trimisă lui Trandafir G. Djuvara cu tot cu partea a doua şi împreună cu poezia *E mort poetul,* autorul le însoţeşte de următoarele explicaţii: „Iată trei sonete pentru *Revista Ateneului.* Dacă îţi plac, publică-le, dar pe cîte trele deodată. *E mort poetul* cred că se-nţelege şi n-are nevoie de proza autorului spre a fi tălmăcit. în celelalte două, intitulate *Către Donna Măria,* e un nume de floare, *gagia,* care nu se poate traduce în româneşte, fiindcă nu avem obiectul. Obiectul este o floricică mititică, rotundă ca o cireşe, grozav de parfumată, care în adevăr că îmbată pe cine mai cu seamă stă alături de o femeie frumoasă". (Scris, din 13/25 mart. 1895.)

Aluzia finală pare să indice o sursă reală, şi toată povestea cu sera, din al doilea sonet al poeziei, ar da întregii construcţii un aer autobiografic, ca şi altor versuri ale poetului.

P. 153 **UNUI COPIL**

în ms. poezia are titlul: *Băiatului meu* şi poartă menţiunea: *Roma.*
v. 4 *Şi-n limba mea îmi zici „tâtică"!*

Varianta are o semnificaţie cu totul specială şi e păcat că autorul a părăsit-o (e drept, pe de altă parte, că diminutivul „tătică" e destul de neinspirat, ceea ce va fi determinat şi părăsirea întregului vers). Duiliu Zamfirescu era foarte preocupat să-şi educe copiii în spirit românesc şi, în primul rînd, să-i înveţe limba ţării:

„Vorbesc româneşte cu oamenii pe cari îi înfiripează fantazia în romanul de care vă scriam *(Viaţa la ţară,* n.n.), plus cu băiatul meu. Acesta nu poate răspunde decît cu monosilabe, ceea ce-mi păstrează iluzia întreagă şi mi-e aşa de drag, încît îmi pare că şi el înţelege şi o să mă răsplătească vorbind ca mine." (Scris, către Titu Maiorescu din 2/14 aug. 1893.) Citatul trebuie să fie contemporan cu poezia, după cum atestă cu atît mai mult prima formă a versului amintit.)

Problema o reia după trei ani în scrisoarea către Trandafir G. Djuvara, cînd enunţă chiar cîteva măsuri concrete: „înţelegi ce monstruozitate ar fi, pentru copilul unui scriitor, să ajungă la terminarea studiilor fără să cunoască bine limba părintească! Cred dar că sunt dator să fac sacrificiul de a mă despărţi de el şi a-l trimite la Focşani să facă şcoala primară de-a valma cu fiii de tăbăcari, ca să ia caracterul limbei şi al poporului lui, pentru totdeauna." (Scris, din 28 aug./ 9 sept. 1896.)

Versul cu „surioara cea moartă" arată că poezia are înţeles strict biografic, iar copilul căruia îi este dedicată este fiul scriitorului însuşi, la apariţia volumului în vîrsta de 5 ani (poezia ar fi însă scrisă mai înainte, prin 1892—1893); atunci surioara amintită este Ecaterina, sora lui Duiliu Zamfirescu, stinsă în vîrsta de 18 ani. Era, se pare, foarte talentată la muzică.

P. 154 **NOAPTE BUNĂ**

Conv. lit., XXVII, 10, febr. 1894.
Apare împreună cu poezia *Adio* („Se vede sus, pe stîncile...")

vv. 5—8 Mîine, cînd te-i deştepta
în a zorilor răcoare,
De pe tine va zbura
Gărgăriţa vrăjitoare.
(Sorbind roua de pe floare),
v. 10 De pe-un *fir* de romăniţă
(...ram de romăniţă — în *Conv. lit.)*
vv. 13—16 *Sai din flori, căci azi norocul*
De pe drumuri te adună:
Gărgăriţa *pest' tot locul*
Urmăreşte... Noapte bună.

în revistă a existat şi o primă parte a acestei poezii, alcătuită din următoarele trei strofe, datate: *Br. 93* (adică BivxcJks):

Luna bălaie stă să apună.
Tristul meu suflet, în lumea-ntreagă
Tu n-ai pe nimeni să te-nţeleagă,
Deci... noapte bună!

Ai fost şi azi ca-ntotdeauna
Pe nesfîrşitul drum de durere,
Şi tot la mine ceri mîngîiere,
Dar... noapte bună!

Tu eşti ca raza ruptă din lună,
Blînd şi poetic, tînăr şi dulce,
Trupul meu însă vrea să te culce,
Deci... noapte bună!

Variante ale acestui adaos:
vv. 2—3 *Tristul meu suflet trist intră-n tine*
Tu n-ai pe nimeni decît pe mine.

De asemenea a existat intenţia unei strofe a paira, oprită la primul vers:

Dulce prietin, nu e cunună.

Cum se vede, această parte e mai mult o elegie, care distonează față de a doua, astfel că poetul n-a mai inclus-o în volum. In același timp există și o logică a împerecherii celor două părți de poezie: după ce *sufletul* poetului nu găsea în lumea întreagă pe nimeni care să-l înțeleagă, iar trupul său cerea odihnă, ostenit, atunci poetul se întoarce, cu o ultimă nădejde, către copil, ca spre singura certitudine. E, în fond, aceeași idee ca în viitoarea meditație elegiacă *Sosesc,* din volumul *Poezii nouă,* de peste doi ani: „Ci numai ochii îi ridic/Şi caut spre copii".

POEZII NOUĂ

Institutul de arte grafice „Carol Gdbl", Buc, 1899.

Volumul are 54 de pagini, format 12,5/16 cm, ca și cele două anterioare. E datat pe pagină separată: *Frascati, 1899,* și cuprinde 20 de poezii, reproduse și în ediția prezentă.

„La iarnă sper să public o broşură de poezii inedite, îi scrie poetul lui Maiorescu la 21 iul./2 aug. 1899 de la Frascati. Dacă la *Convorbiri* e lipsă, v-aş putea trimite textul lor să alegeţi şi apoi să-l remiteţi tipografului."

Deci volumul trebuia să fie întemeiat exclusiv pe recolta verii 1899, petrecută la Frascati. Ceva mai tîrziu, proiectul va suferi uşoare amendamente, în sensul includerii în volum şi a altor poezii, roade ale unor ani anteriori. Chiar pînă la trimiterea amintitei scrisori avea apărute în *Lit. şi artă rom.* aproape zece poezii, din care şase au şi fost incluse în volumul *Poezii nouă.*

La Frascati poetul stătuse „trei luni încheiate (cu dese veniri la Roma, între 2 trenuri)" (Scris, către Titu Maiorescu din 21 sept./3 oct. 1899). La sfîrşitul lui octombrie acel an trimite „indicele micei broşuri de poezii" criticului, întrucît acesta fusese pînă atunci călător în Italia, de unde se întorsese de curînd, dar între timp Duiliu Zamfirescu luase singur legătura cu editorul, iar volumul se şi afla în corectură. Cu acest prilej anunţa că şi-a rectificat intenţia iniţială de a publica numai inedite şi a inclus şi un număr de poezii apărute. Ca totdeauna cînd trimitea la *Conv. lit.* mai multe lucrări dintr-o dată, poetul adaugă şi aici nelipsita formulă: „alegeţi... bucăţile ce vă plac" (Scris, din 23 oct. 1899). Alte două săptămîni mai tîrziu, volumul apare, anunţat de *Conv. lit.* cu următoarea notă, redactată desigur de Maiorescu: „Ne facem o deosebită plăcere împărtăşind cititorilor noştri următoarele poezii din volumul, acum apărut de sub tipar, al distinsului şi statornicului nostru colaborator, d. Duiliu Zamfirescu. Cu deosebire în aceste poezii iese în evidenţă tendinţa originală a poetului nostru de a întrupa într-o formă sculpturală partea senină, cumpănită şi aleasă a emoţiunilor noastre." *(Conv. lit.,* XXXIII, 11, nov. 1899.) „Următoarele poezii" sînt: *Adio Napoli, Palinodie, Flori de Paşte, Luceafăr, Seara de toamnă.* Politeţea infinită a lui Maiorescu săvîrşea

însă mai întîi o nedelicateţe, deoarece nu e potrivit ca, atunci cînd recomanzi un volum şi extragi din el numai cîteva poezii, să afirmi că în primul rînd acestea („cu deosebire") scot „în evidenţă tendinţa originală..." etc. Duiliu Zamfirescu a trecut, în scrisorile de răspuns, peste toate acestea, dar, cu atenţia lui foarte sensibilă la astfel de amănunte ale regulilor de comportament în societate, le-a adunat alături de cele anterioare. Pe de altă parte, „statornicul colaborator" publica poezie, în acea vreme, doar la *Lit. şi artă rom.* — pe cîtă vreme la *Conv. lit.* figura de doi ani numai cu proză — iar Maiorescu nu pierdea prilejul să releve doar ceea ce nu apăruse în revista lui N. Petraşcu, Ollănescu şi Esarcu, deşi mai erau şi alte poezii în volum demne în aceeaşi măsură de aprecierea sa.

Dar, în afară de nedelicateţea amintită, criticul — sau revista — săvîrşesc o eroare cel puţin ciudată, a cărei sursă e greu de presupus. Nota care anunţă apariţia volumului spune că acesta este „acum apărut de sub tipar", şi n-avem de ce ne îndoi de adevărul afirmaţiei (Duiliu Zamfirescu însuşi crede, la 13/25 nov. 1899, că întîrzierea apariţiei volumului se datoreşte necesităţii de „a lăsa timp *Convorbirilor* de la 15 nov. să apară"). Dar cea de-a cincea din poeziile despre care se spune că sînt extrase din sumar („următoarele poezii din volumul..." etc.) nu figurează în volum! E vorba de *Seara de toamnă.* Să o fi scos poetul în ultimul moment din sumar? Să fi rămas la *Convorbiri* nepublicată din transporturi mai vechi şi, dintr-o scăpare a lui Maiorescu, sau dintr-o dorinţă a redacţiei de reparaţie tîrzie, să fi fost alăturată grupului? „în toate cazurile", cum ar fi zis poetul, o lipsă de atenţie a *Convorbirilor* faţă de „statornicul ei colaborator".

Starea poetului, în momentul venirii la Frascati, era foarte ciudată. „Cîteodată mai bate vîntul a poezie, apoi a roman, apoi a nimic, şi trece vremea. Am început a simţi bucuria vieţii prin ochi: a o vedea cum se desfăşură pe dealuri, în caldul verei, arsă de patimi, tînără sau caducă. O instinctivă temere de moarte parcă mă face să cred că n-am trăit destul de din plin. E o copilărie, fiindcă la urma urmei n-am de ce mă plînge; dar asta e nestatornicia firei noastre."(Scris, către Titu Maiorescu din 27 mai/8 iun. 1899.) O astfel de stare putea foarte bine dacă nu zămisli, cel puţin duce la capăt poezii de oarecare melancolie, de oarecare scepticism, cum sînt *Palinodie, La un model,* rude cu *Că poate-atunci,* definitivată cu un an mai înainte (şi apărută în *Lit. şi artă rom.,* în primăvara lui 1898).

Deci, proiectul volumului de la Frascati a venit aşa-zicînd pe drum, adică atunci cînd vîntul a început a bate mai stăruitor „a poezie", ceea ce s-a petrecut în a doua parte a stagiului în staţiune, de vreme ce la 10/22 iunie 1899 încă nu scria, ci doar nutrea speranţa ca „aleanul visurilor să treacă pe la ochi, aducînd videnii albe în horbote de versuri pe poale". De ce această lîncezeală? Dintr-o scrisoare către N. Petraşcu din această perioadă aflăm o interesantă explicaţie: „Ai dreptate să te miri de tăcerea prea lungă, literară şi prietenească. E însă un fapt curios de constatat: felul de încremenire ce-mi lasă fiecare călătorie în ţară. Amuţesc, şi ca bard, şi ca om. îmi închipuiesc că dacă m-ai pune să caut în cutele sufleteşti, aş găsi cauzele cari fac ca barda bardului să nu mai taie, iar glasul omului să amuţească. Dar ce să cauţi lucruri triste!..." (Scris, din 3/15 aug. 1899.)

Situaţia explică întrucîtva accentuarea peisajului din ţară în acest volum *(Sosesc, Că poate-atunci, O noapte în pădure),* a evocărilor din trecutul ei sau din legendă *(Buzescu, Domniţa mezină).* Tristeţea poetului ia adesea forma meditaţiei despre bătrîneţe, despre propria artă, dar şi a satirei împotriva unor stări constatate în ţară *(Bucovină, Invectivă, Un cărturar).*

De fapt, cele mai multe satire ale poetului cu implicaţii sociale şi politice se află în acest volum!

La începutul lui august, „videniile albe" rîvnite de poet începeau să vină şi volumul începea şi el să se contureze (Scris, către Titu Maiorescu din 21 iul./2 aug. 1899 şi către N.Petraşcu din 3/15 aug. 1899), dar definitivat era abia trei luni mai tîrziu (Scris, citată din 23 oct. 1899).

Este dar evident că cele mai multe din poezii sînt definitivate la Frascati, însă pe baza unor concepte mai vechi, nu iniţiate aici. Structura volumului e eteroclită. E cel mai slab şi cel mai mic din volumele perioadei romane a poetului.

p. 187 **BUCOVINĂ**

Inaugurînd volumul cu această poezie, autorul i-a acordat o semnificaţie deosebită, dacă nu sub raportul literar propriu-zis, în orice caz sub acela al ideaţiei social-politice. O spune foarte explicit lui Maiorescu la apariţia volumului: „Cred că prima poezie, *Bucovină,* e bună, sau, mai exact, răspunde unei stări sufleteşti a tuturor românilor. La mine cel puţin a ieşit dintr-o adîncă indignare şi face parte din visul vieţii mele mature, din aprinderea închipuirei bărbatului întreg, care nu vede alt ideal în viitor decît al unirei... El este însă, pentru mine, un izvor de limpede veghere a sufletului, şi cred că în partea asta are să se îndrumeze adevărata literatură a românilor. Eu mîngîi de multă vreme un roman prin Bucovina sau Transilvania." (Scris, din 13/25 nov. 1899.) Romanul în cauză va fi *îndreptări,* a cărui elaborare va începe în curînd. Ceea ce e remarcabil e tocmai această gîndire unitară a unei părţi din operă, în slujba unui mare ideal politic. *Bucovină, Miriţă, Romanul Comăneştenilor,* îndeosebi în partea lui finală, îşi au geneza în aceeaşi stare de exaltare naţională care-l stăpînea pe poet în ultimii ani ai secolului trecut şi la începutul noului secol.

„Adîncă indignare" din care au izvorît versurile poeziei *Bucovină* l-a purtat însă pe scriitor şi către excese exclusiviste în izbucnirile sale satirice, alterînd serios două strofe, prin nedrepte adrese directe, care împuţinează literatura, înlocuind-o cu polemica pătimaşă, gazetărească.

Modelul eminescian din *Doina,* urmat îndeaproape, se identifică uşor în invocarea lui Ştefan pentru a mobiliza ţara împotriva străinilor.

P. 159 **FLUTURE**

Situarea poeziei pe locul doi în sumarul volumului e un semn că autorul îi acorda un rol mai mare decît acela de graţioasă prezentare a fluturelui. în prima poezie din Volum, *Bucovină,* se aducea omagiul cuvenit poporului, pămîntului strămoşesc, solidarizării cu omul necă-

jit; după această prezență social-patriotică, fixată în poezia inaugurală a volumului, *Fluture* este o întoarcere către sine, elogiul dragostei care înfrînge convenția conjugală. Aceasta şi-a pus întotdeauna pecetea pe viața lui Duiliu Zamfirescu. Poetul a fost un permanent îndrăgostit, după legea viețuitoarei cîntate în poezie, a fluturelui, dăruit cu egală sinceritate oricărei flori la care i se opreşte zborul. Acest fel de dragoste, care nu mai e casnică şi nici nu poate fi numită nestatornicie, ci trece în domeniul esteticului pur, echivalentă cu neastîmpărul creator de artă, cu căutarea permanentă a frumosului, 1-a caracterizat toată viața pe poet. Ei, deşi de fiecare dată scurtă („clipă uşarnică", v. 5), dar totală, poetul e gata să-i sacrifice toate celelalte îndeletniciri lucrative („toată viața mea harnică", v. 6).

Poezia este, în fond, una de iubire, de un optimism cum puține altele mărturisesc în creația lui Duiliu Zamfirescu.

0 utilizare tîrzie a dat poetul cîtorva versuri ale poeziei, în comedia satirică *Voichița,* publicată în 1914 în *Conv. lit.* şi jucată la Teatrul Național un an mai tîrziu. Eroina, singurul personaj pe de-a-ntregul pozitiv din piesă, este îndrăgostită de doctorul Fingal, apariție contradictorie, frivolă, privită însă cu îngăduitoare simpatie de autor. între cei doi are loc, ia un moment dat, un dialog fin, construit din aluzii şi rețineri, declarații directe şi suspensii retractile, din care doctorul vrea să se înțeleagă dragostea sa caldă, sinceră pentru Voichița, iar cititorul deduce şi rezervele lui, de vreme ce eroina, desăvîrşită sub raport moral, e urîțită fizic de o cocoaşă. La rîndu-i, ea nu va primi propunerea de căsătorie, făcută de doctor, tocmai fiindu-i teamă ca totul să nu fie decît rezultatul unei compasiuni şi deci prilejul unor complexe tragice ulterioare. însă scena de dragoste dintre ei e slujită de versuri mai vechi ale lui Duiliu Zamfirescu, între care cele din poezia *Fluture* sînt aruncate cu grație de eroină partenerului său, pentru a-i numi nestatornicia, atunci cînd el o cheamă la oficieri dintre acelea sugerate de primele strofe din *Culcate-s românite.* Totul se încheie într-o astmosferă de tristețe, împăcată, cu un madrigal rostit de doctor — tot o poezie mai veche a autorului, anume *Ca un mănunchi de ramuri* (vezi şi nota la această poezie).

In textul publicat al piesei toate acestea nu figurează. Ele au aparținut numai versiunii jucate pe scenă şi le aflăm în manuscrisul folosit de regia teatrală.

1 — Cei „doi spînzurați ce prind fetele" (v. 13) sînt: primul — soarele, după cum arată strofa anterioară (deşi mai logic ar fi să fie vîntul, căci el „fură betele", adică înfoaie fustele); al doilea — fluturele însuşi, care fură fetelor „vederile, /Dorul şi vrerile".

P. 162 **BUZESCU**

Familia boierească a Buzeştilor e veche în Oltenia şi Țara Românească, ea e pomenită în hrisoave încă din secolul al XV-lea, dar epoca ei de glorie a fost în timpul domniei lui Mihai Viteazul, cînd trei frați Buzeşti — Preda, Stroe şi Radu — erau dintre sfetnicii apropiați ai voievodului şi unii din principalii săi comandanți în oştire.

Căruia dintre cei trei se adresează poetul? Neîndoios, lui Preda, care a trăit încă 11 ani după moartea eroului la Turda. Totuşi, în referirile concrete se amestecă şi fapte ale celorlalți Buzeşti, numele marelui ban fiind în acest fel un simbol al boierului patriot, luptător pentru un mare țel național.

Dimitrie Bolintineanu a închinat şi el lui Preda Buzescu o baladă istorică:

De trei zile lupta n-a mai încetat
Şi tătarul pare c-a înaintat,
Dar Buzescu Preda vede cu durere...
(Preda Buzescu)

1 — Amănuntele nu sînt conforme cu istoria — poetul nu era preocupat de exactitatea riguroasă, ci de semnificația generală a numelui. „Fecior de ban" trebuie înțeles: coborîtor din țara banilor; „puide Basarabă", adică locuitor al țării unde a domnit familia Basarabilor, Țara Românească. Vorbind la propriu, Buzeştii nu erau „pui de Basarabă" 1

2 — „Rana de la Turda" se pare că nu trebuie luată în sens strict propriu — anume că Buzescu ar fi fost rănit la Turda, pur şi simplu — ci e vorba mai ales de cealaltă mare suferință a banului, ca urmare a morții voievodului, ucis lîngă Turda, la 19 aug. 1601. In adevăr, între cei mai adînc loviți sufleteşte de tragicul sfîrşit al lui Mihai Viteazul au fost frații Buzeşti, cu toate că în acelaşi an ei trecuseră pentru cîteva luni de partea lui Simion Movilă, pe care apoi tot ei l-au alungat, restabilind în tronul Țării Româneşti pe Mihai Viteazul.

3 — „Apropiind ce depărta/De țel, pe toți românii" — referirea e a unirea țărilor române, realizată în 1600 de Mihai Viteazul, cu ajutorul marilor săi căpitani, între care în primul rînd frații Buzescu. Duiliu Zamfirescu era, în această perioadă — cînd gîndea la romanul *Îndreptări* — puternic frămîntat de idealul întregirii hotarelor fireşti ale țării.

P- 16& **FLORI DE PAŞTE**

Conv. lit., XXXIII, 11, nov. 1899.

Apare împreună cu poeziile *Adio Napoli, Palinodie, Luceafăr* şi *Seara de toamnă.*

1 — *Monreale,* oraş din Sicilia, în apropiere de Palermo.

P- 167 **ADIO, NAPOLI**

Conv. lit., XXXIII, 11, nov. 1899.

Apare împreună cu poeziile *Palinodie, Flori de Paşte, Luceafăr* şi *Seara de toamnă.*

1 — „încins cu viță drept cunună" se purta Bachus, zeul vinului; poezia e deci un cîntec de petrecere, amintitor de „vremea bună" (v.14), adică de timpurile antichității.

P. 169 LUCEAFĂR

Conv. lit., XXXIII, 11, nov. 1899.

Apare împreună cu poeziile *Adio Napoli, Palinodie, Flori de Paste* şi *Seara de toamnă.*

E şi un ecou omagial la *Luceafărul* lui Eminescu; cadrul şi drama luceafărului — singurătatea şi nemurirea — sînt aceleaşi. Replica jui Duiliu Zamfirescu e însă una mai senină, mai optimistă; poetul — şi omul în general — să rămînă mai legat de pămînt, să nu-şi deplîngă viaţa, „c nu e iertat să blesteme/Acelor ce pot să iubească".

P. 171 SOSESC

Lit. şi artă rom., II, 10, aug. 1898.

Apare împreună cu poezia *O noapte în pădure.*

„Şi cîte ceva de citit", nota laconic poetul în finalul scrisorii către N. Petraşcu (din 4/16 iul. 1898), recomandînd astfel poezia de faţă şi pe cea intitulată *O noapte în pădure.* D.C. Ollănescu confirmă însă din partea revistei primirea numai a acesteia din urmă, nu şi a celeilalte.

Cu jumătate de an şi mai bine înainte de apariţia poeziei, autorul îl felicita pe Maiorescu cu prilejul aniversării a 58 de ani, referindu-se Ia vîrsta criticului şi a soţiei acestuia, „pe al cărei păr ninge, ninge".

„Da' pe al cui păr nu ninge? exclamă poetul, încăruntit încă mai de mult. Vremea vremuieşte. Am scăpat de muche. Se vede coborîşul văii, imens: un vis plin de farmecul şi de melancolia lucrurilor nerealizabile, iubite d-le Maiorescu. Cum o fi, ce s-o mai întîmpla? Cine ştie..." (Scris, din 30 dec. 1897.) Cam pe aici trebuie situată geneza poeziei. Referirea mai directă la copii, la trecerea vremii, o aflăm într-o scrisoare către N. Petraşcu: „Văd cum curge pustia de viaţă la vale, ca tot ce este element nestatornic şi fugar. Am împlinit 40 de ani, au mai crescut peri albi — dar încolo tot cum mă ştii. Mă uit la copii lung, mai aprind o ciubeică si vremea trece" (Scris, din 27 dec. 1898/8 ian. 1899).

Starea sufletească menţionată revenise şi într-o scrisoare către Maiorescu din 30 oct./II nov. 1898, ea era deci continuă, şi poezia *Sosesc* reprezenta pentru poet concretizarea artistică a unei trepte a vieţii, nu doar un tablou fugar.

P- 173 LA MORMlNTUL LUI SHELLEY

Lit. şi artă rom., III, 3, ian. 1898.

v.37 Dar nu, căci există *o lege* în sine! — (în *Lit. şi artă rom.)*

Shelley a murit înecat în golful Spezia, de pe coasta apuseană a Italiei; la acest trist sfîrşit se referă versul 47: „întinsu-ţi-ai braţul pe negrele valuri", care are însă un ecou mai adînc, „negrele valuri" fiind şi ale vieţii, ale morţii, ale veşniciei.

Shelley a scris şi *Prometeu eliberat* (1820), la care face aluzie poetul nostru (v. 43). Emoţia lui Duiliu Zamfirescu în faţa mormîntului

poetului englez trebuie să fi fost întotdeauna copleşitoare, căci iată cum o descrie, cam în epoca apariţiei versurilor, în romanul epistolar *Lydda.* Mergînd spre cimitirul Testaccio din Roma, bătrînul filozof Filip A., eroul romanului, are o viziune tragică a priveliştii: „Intrarăm pe poartă ca în vis. îmi aduc aminte de moliftii ce stau la rînd, printre morminte, cu solemnitatea îndurerată a unor soldaţi biruiţi în război; de inscripţiunea de pe o urnă funerară cu numele lui Sheiley..." etc.

Poezia lui Carducci cu titlul *Lîngă urna lui Percy Bysshe Shelley* (voi. *Ode barbare)* a stat, desigur, între modelele lui Duiliu Zamfirescu, dar într-o viziune lipsită de bogatele referiri mitologice ale italianului şi mai evident rămasă în cadrul restrîns al odei tragice.

P- 175 INVECTIVĂ

E o izbucnire cu totul izolată în scrisul lui Duiliu Zamfirescu, un pamflet, nu o poezie. Nu mai întîlnim una asemănătoare nici în proză, necum în versuri. Am putea-o însă compara cu finalul *Scrisorii III* a lui Eminescu, care i-a stat desigur între modele. Adresa pamfletului ne rămîne deocamdată necunoscută, deşi se vede că era foarte precisă. „Bocîncarii vistavoi" (v. 5) e mai neclar — dar se referă la un militar („bocîncar") care se complace în rol de ordonanţă („vistavoi") — însă „cioara augustă" (v. 8) vizează evident sau vulturul bicefal habsburgic, sau vulturul prusac; fanarioţii sînt cei vizaţi în „plăcintării din Stambul" (v. 11), iar prin opoziţie cu aceştia surghiuniţii „la mînăstire" (v.16), pot fi paşoptiştii, de exemplu Ko'găll niceanu, Bolliac, Russo, toţi trecuţi prin aresturi mănăstireşti. Dar cine e „prostul-tombateră" (v. 38), monstrul din final, căci de data aceasta portretul nu mai e unul colectiv, ci cu totul individual. Aşa cum Eminescu viza în *Scrisoarea III* pe I.C. Brătianu, poreclindu-1 „ceafă-groasă", şi pe CA. Rosetti înfăţişîndu-1 „cu nas subţire" şi cu „ochi bulbucaţi", tot astfel Duiliu Zamfirescu reproducea în pastă groasă şi diform un chip real. După neglijenţa înfăţişării fizice şi a îmbrăcăminţii, poate fi D.A. Sturdza, persecutor permanent al poetului, mai cu seamă în aceşti ani, cînd se opusese sistematic alegerii lui la Academie, îl jignise în activitatea diplomatică, îl tăiase de pe lista avansărilor etc. Tot atît de bine poate fi însă şi altcineva.

1 — „Un Cîrnpinean şi un Golesc". Este vorba desigur de Ion Cîmpineanu (1798—1863), mare figură a epocii dinainte de 1848 şi din perioada revoluţionară şi cel mai ilustru reprezentant al familiei care număra descendenţi numeroşi în epocă (un Cîmpineanu — fiul celui de la 1848 — era ministru de externe în 1885, cînd a intrat Duiliu Zamfirescu în corpul diplomatic).

In cazul Goleştilor, referirea vizează mai multe persoane, începînd cu Iordache şi Dinicu, ctitori ai începuturilor culturii moderne româneşti, şi continuînd cu Alexandru, Nicolae, Radu, cu roluri mari la 1848 şi după aceea.

Lit. ţi artă rom., II, 10, aug. 1898.
Apare împreună cu poezia *Sosesc...*

„Noapte in pădure... gingaşă de tot. Mi-a răcorit sufletul, se extaziază D.C. Ollănescu, confirmînd primirea poeziei pentru revistă, nu şi a celeilalte, trimisă o dată: *Sosesc...* întreb însă de ce învălui toate, pînă şi splendidele taine ale naturii, în o melancolie ce se armonizează puţin, puţin de tot cu firea şi menirea acestui gen de poezie, în care simţ pentru tine orizonturi largi, luminoase şi bogate, ce nu-ţi cunoşteam încă. Cînd vorbim de ale lui D-zeu, care te farmecă, lasă impresiunea lor să vorbească, nu impresia ta, fii [urmează trei cuvinte indescifrabile, n.n.], căci tu eşti lira şi despre dînsele să cînţi. Aşa, cel puţin, simţesc eu." (Scris, din 21 sept./3 oct., anul desigur 1898, cînd apare poezia în revistă.)

Viziunea acestei nopţi de vară, cînd păsări şi animale în sobor întîmpină o zînă a pădurii — întruchipare cu semnificaţie incertă, putînd fi tot atît de bine luna însăşi, căreia i se adresează poetul — e din familia *Concertului în luncă* al lui Alecsandri şi a *Concertului primăverii* al lui Coşbuc, prima dintre ele anterioară, a doua ulterioară celei a lui Duiliu Zamfirescu. Dacă, deci, se pune problema unei filiaţii, e de la autorul *Imnurilor păgine* către al *Firelor de tort,* şi, fireşte, a descinderii ambilor din Alecsandri.

Eminescu avea un tablou oarecum asemănător în finalul lui *Călin (File de poveste),* de asemenea anterioară. Semnalăm înrudirea cu această poezie a scenei din romanul *Nopţile de Sinziene* de M. Sadoveanu, cu visul pădurarului Neculai Peceneaga şi tablourile — unele de atmosferă tragică — din cîteva *Rapsodii* ale lui G. Topîrceanu *(Rapsodii de primăvară, Rapsodii de toamnă),* care va mărturisi admiraţia sa puternică pentru Duiliu Zamfirescu, în perioada debutului propriu.

Unele denumiri — Cercel-Pălincă, Măriuţa-bibilică, pisica Uţa, găinuşa Magdalină, „doamna Clara lui kir Vulpe" etc. — pot fi aluzii la o terminologie familiară, în parte de circulaţie restrînsă, întreaga poezie fiind probabil şi un exerciţiu plăcut destinat unor lectori foarte concreţi, cunoscuţi poetului, aflaţi la vîrsta copilăriei, poate chiar copiii săi.

1 — *Straoane,* numele a două sate (Străoane — de jos şi de sus) în fostul judeţ Putna, pe linia Mărăşeşti-Panciu.

P. m DOMNIŢA MEZINĂ

Lit. ţi artă rom. II, 1, nov. 1897.
In revistă figurează numai menţiunea: *Roma.*

v. 7 «Ceas bun » *scudierul* pofteşte (şi în *Lit. ţi artă rom.)*
v. 8 Şi *prinţului:* «Doamna e moartă»
v. 16 *Să intre tn curtea domnească.*
v. 18 Şi *roata* coboară în şanţuri.
v. 20 *Cu zgomot de* [cuvînt lipsă] lanţuri.

vv. 21—24 Şi trec cruciaţii pe punte
Din streşini fug cîrduri de vrăbii.
Cocori speriaţi fug la munte
De zgomotul lungilor săbii.
(Pe *cer* plutitoare corăbii).
VV. 34—36 a *încet el pe scări se coboară,*
Se pare că vede în sine
Imagina moartei fecioare,
b *El galben pe trepte coboară,*
Se pare că poartă în sine.
c *Senin ar voi să coboare*
Dar pare că poartă în sine
Icoana duioasei fecioare,
vv. 41—42 *Şi trişti ei* pornesc *către poartă*
(Pornesc *către cai* cavalerii)
Iar puntea *din nou se apleacă.*

începînd cu strofa a doua, intenţia iniţială a poetului fusese de a continua balada în altă direcţie. După ce logofătul comunică prinţului moartea castelanei („Doamna e moartă..."), nu urma uimirea luiBertrando, ci relatarea scudierului în continuare:

„Domniţa cea tînără plînge,
Iar tînărul domn Meţian
Ostaşii din plaiuri îşi strînge."

Deci Bertrando venea să peţească nu pe doamna moartă, ci pe domniţa îndurerată, poate sora sau chiar fiica moartei, iar „tînărul domn Meţian", poate soţul decedatei sau fratele domniţei, avea de gînd să se opună cererii în căsătorie, de vreme ce îşi strîngea repede „ostaşii din plaiuri". Poetul a renunţat însă la această cale a întîmplărilor baladei, şi, înţelegînd prin *doamnă* pe *domniţă,* a rămas la o dramă de iubire, nu la un conflict politic. Pe acesta avea să-1 dezvolte în poemul eroic *Miriţă.*

Se pare că aceasta este poezia trimisă şi pentru *Almanahul pe 1898* — neaflat pînă în prezent — al editorului Carol Muller, care-i scosese volumele anterioare. „Fiind inedită şi calendarul apărînd ceva mai tîrziu, vezi-o de ţi se pare bună, în care caz pune-o în revistă", îi scria el lui N. Petraşcu (la 10/22 nov. 1897). N. Petraşcu s-a conformat cu promptitudine!

Asemănarea împrejurărilor de aici cu acelea din balada *Urseolo* şi cu pretextul conflictului din poemul *Miriţă* este evidentă. In toate trei, o frumoasă fecioară e aflată moartă de cel venit s-o peţească.

P. 185 SUFLETUL

Lit. şi artă rom., II, 4, febr. 1898.
Apare împreună cu poezia *Că poate-atunci.*
v. 3 *Pasării* timide scaldă piciorul.
Str. a II-a in ms. are următoarea formă:

Fuge pe căile nestrăbătute,
Cîntă *amurgului doinite vremii,*

Lunei, azurului, văilor mute,
Razelor gemii.

Iar pentru versul al treilea din strofă poetul a încercat o altă versiune (care putea duce la modificarea primului vers): „Saltă, se zbuciumă, urcă pe stînca", utilizat, în forma definitivă, în versurile 10 şi 11 (strofa a treia).

în ms., figura o ultimă strofă, a şasea, traducînd prea didactic simbolul în primele sale două versuri şi aplatizîndu-1 cu celelalte două:

Asta e sufletul: apă de munte
Pînă ce patima ia înţelesuri,
Apoi deprinderea: luntre şi punte,
Gîrlă de şesuri.

Poetul a renunţat, pe drept, la ea.

P- 186 CĂ POATE-ATUNCI...

Lit. şi artă rom., II, 4, febr. 1898.
Apare împreună cu poezia *Sufletul.*

w. 7—8 întinde-ţi *valul* dorului ce moare,
In inima ce mai că mai bate [sic]
[„că nu mai bate", n.n.]
vv. 9—12 Şi du-mă dus *pe pajiştile lucii*
(...pe cîmpurile lucii)
Voiesc să *mor* în brăzdile cu soare
Pe unde cîntă *primăvara cucii*
Şi *vara* umblă strajea de cucoare.
v. 14 S-ajungă noaptea *zgomotele* firii
(Teleanca serii sunetul să-şi poarte.)
vv. 19—20 *Şi voi* gusta în somn de patru scînduri
Redeşteptarea ţinerii de minte.

Forma iniţială a versului 14 indică prezenţa ciobanilor cu oile; „din fund de bărăganuri", nu numai „chiotele firii", în abstract, ajungeau la poet, ci, o dată cu ele, semnele prezenţei umane, singurătatea populîndu-se cu făpturi. Duiliu Zamfirescu a preferat însă în cele din urmă solitudinea desăvîrşită.

Peisajul noptatic estival al acestei poezii („bruma argintie" este cea lunară, nu e bruma toamnei) îl găsim construit în linii asemănătoare în *Viaţa la ţară,* cu prilejul rămînerii lui Matei Damian să doarmă la arman, în perioada treierişului. După discuţia cu baciul Micu, eroul admiră cerul, priveşte Calea lactee, ascultă zgomotele stingîndu-se.

Tabloul din roman este continuat de meditaţiile mai mult melancolice decît triste ale personajului, prezente şi în poezii ca *La Urnă* — aproximativ concomitentă cu scrierea *Vieţii la ţară* — sau *Palinodie,* apărută ulterior.

Că poate-atunci... e una dintre cele mai calde evocări, din perioada romană, închinate Bărăganului, ale cărui icoane îl urmăresc pe

poet după plecarea în Italia. Versurile de mai jos — rămase între manuscrise, neduse la capăt, dar înrudite (şi cu celelalte poezii menţionate mai sus), de astă dată, de atmosferă diurnă — o dovedesc:

IMN CĂTRE TINEREŢE

Prin aburul cald al zilei ce moare
Mirosul de fin se urcă spre soare;
(străbate spre soare)
Flăcăii cosesc şi fetele cîntă:
Amurgul s-a-ntors cu pacea lui sfinta.

Buhaiul voinic, cu stemă în frunte,
(...cu colţ între coarne)
îşi poartă domol privirile-i crunte
(Mugeşte la jghiab
şi-aşteaptă să-i toarne)
Spre roşu aprins din soare apune.

Ce dragă mi-ai fost, viaţă ticnită,
A şesului trist, cu vadul de gîrlă,
Cu turma de oi trecînd ostenită.

Priveliştea evocată este una datînd în amintire din primii ani, cînd autorul a cunoscut şi trăit direct natura cîmpenească unde copilărise, dar poezia e de prin 1888 —1890.

Manuscrisele poetului ne oferă încă un început de poezie, cu o prozodie asemănătoare celei din *Versuri heterometre* („Cum Sirius noaptea răsare") sau din *Pe mare* („O , Lâlage, părul resfiră"), dar cu o tonalitate diferită de a acelora, în schimb foarte apropiată de a celei de faţă: reapar luna, dealurile, idealurile de altădată, toate învăluite într-o tristeţe izvorînd din aducerile-aminte ale vîrstei fericite.

Notăm aici şi aceste versuri, datînd de prin 1895, întrucît alcătuiesc, împreună cu cele de mai sus şi cu cele ale poeziei *Că poate-atunci...,* un triptic al nostalgiei după ţara de departe şi după tablourile copilăriei.

Cînd luna se urcă pe dealuri
Ca visul tăcut al durerii,
Răsar din adine idealuri
[vers lipsă]

Bălaie vedenie stinsă
în cea mai dinţii auroră
(în negura copilăriei)
Tu vii, şi de fruntea-mi aprinsă
Lipeşti mîngîierea-ţi de soră

Că parc-ai simţit pînă-n stele
Adîncul şi pururea tristul
Ecou al durerilor mele
Ce [cuvînt lipsă] *şi omoară artistul.*

„Vedenia stinsă" din „cea mai dintîi auroră" este o dragoste pierdută, din copilărie (cum precizează chiar varianta versului referitor la „auroră"); poetul o leagă de copleşitoarea durere de a se afla departe de locurile unde s-a desfăşurat vechea poveste, singur şi trist (ca în *Curgea Şiretul liniştit).* Elegia trebuia să se încheie cu cuvintele „prin ţară străină",'singurele scrise din proiectata strofă a patra şi ultimă.

Acestei poezii — sau altei intenţii din aceeaşi gamă tristă— să-i aparţină următorul început? E pe contrapagina msului *Nimfa tînără Leuco:*

Icoană a vremilor duse
Cu zîmbetul trist ca de moartă.

P. 187 DON JUAN

Personajul, popular în legendele spaniole, poreclit şi Tenorio — deci şi bun cîntăreţ — este tipul seducătorului, cu o filozofie destul de libertină în ce priveşte temelia căsniciei şi cam lipsit de scrupule cît priveşte statornicia în dragoste şi ţinerea jurămintelor. (Nu această semnificaţie o are Juan din poezia cu acest titlu a lui Duiliu Zamfirescu din prima sa perioadă; acolo e, dimpotrivă, tipul izolatului meditativ, descurajat, mai degrabă wertherian.) Din legendă, unde Don Juan era o întrupare a răzbunării populare asupra granzilor, prin ridiculizarea acestora, el a trecut în literatura cultă şi se pare că e cel mai frecvent personaj în literatura lumii.

Don Juan nu lipseşte din poezia lui Duiliu Zamfirescu. Personajul său e însă unul real, Don Juan de Austria, fiul natural al lui Carol V (Quintul), regele faimos al Spaniei în prima jumătate a secolului al XVI-lea, în al cărui imperiu, după spusa sa, „soarele nu apunea niciodată". Don Juan — cel real — cîştigă în 1571 marea bătălie navală de la Lepante, strîmtoarea cu acelaşi nume ce leagă golful Patras cu golful Corint, în Grecia. Real cum e, personajul se bucură de toată gloria militară cîştigată, dar şi de legenda numelui. La ce s-a referit însă Duiliu Zamfirescu numindu-l „doge tînăr"? căci Don Juan de Austria n-a fost doge al Veneţiei, ci numai guvernator al Ţărilor-de-Jos. Probabil că la geniul său militar, de conducător de flotă, la fel cu al celor din *Urseolo* — aceştia toţi, într-adevăr, dogi. Identificarea lui Don Juan de Austria, învingătorul de la Lepante, cu imaginea generică a seducătorului Don Juan e una din trăsăturile originale ale poeziei lui Duiliu Zamfirescu, faţă de ale înaintaşilor, în tratarea motivului. De asemenea faptul că frumoasa veneţiană Annina îl invocă tocmai pe acest Don Juan, care n-a avut legături prea strînse cu Veneţia, ţine de aceeaşi identificare, cam îndrăzneaţă, ce-i drept.

Deşi publicată tîrziu, poezia trebuie situată, ca geneză, în perioada ateniană a poetului.

1 — *Mestre,* mică localitate italiană, în faţa Veneţiei, pe continent.

2 — Luminozitatea şi bogăţia coloristică a tablourilor lui Paul Veronese sînt trăsăturile care l-au impresionat pe Duiliu Zamfirescu, încît le-a pus în poezie. Veronese, originar din Verona, de unde şi porecla (se numea Caliari), a murit la Veneţia, ceea ce explică în primul rînd prezenţa sa în evocarea poetului.

P. 189 PALINODIE

Conv. lit., XXXIII, 11, nov. 1899.

Apare împreună cu *Adio, Napoli, Flori de Paşte, Luceafăr* şi *Seara de toamnă,* o dată cu apariţia volumului.

Titlul — desemnînd o odă „cîntată din nou" şi într-alt fel, adică o poezie ce retractează sentimente şi stări anterioare ale poetului — nu se justifică îndestul faţă de poeziile mai vechi ale lui Duiliu Zamfirescu, căci sensul multora din ele era adesea asemănător cu al poeziei de faţă. Poate însă că poetul se referea la cîntecele unor contemporani, prea de suprafaţă, sau numai la unele din stările proprii, cărora le socotea necesară o rectificare, o trăsătură mai sceptică. Situarea poeziei spre finalul volumului are, desigur, acest sens.

O primă formă a acestor meditaţii o aflăm la Matei Damian în romanul *Viaţa la ţară.* Culcat pe şira de paie şi admirînd peisajul noptatic, personajul — de fapt mai mult autorul î — face astfel de constatări: „Ca la toţi oamenii echilibraţi, dar cu fantazia caldă, nimicnicia făpturei noastre faţă cu natura uriaşe era o cauză statornică de melancolie, iar pe de altă parte, scînteia ce arde în noi, facultăţile noastre sufleteşti, un continuu îndemn de a trăi. A pricepe că nu poţi pricepe şi că nu eşti în stare de-a împiedeca împlinirea legilor firei este deja interesant; dar a pricepe pentru ce nu poţi pricepe e minunat..." etc.

Drumul cugetării urmează tiparul socratic: ştiu că nu ştiu nimic, explicabil prin preocuparea scriitorului pentru Platon în această perioadă. Poezia se înrudeşte şi cu *La lună, Că poate-atunci,* toate trei avîndu-şi sursa cea mai îndepărtată în paragraful amintit din *Viaţa la ţară.*

P. 190 UN CĂRTURAR

1 — *Faraoane* este satul de lîngă Odobeşti, unde se va afla, după cîţiva ani, locuinţa poetului. Independent de faptul că scrierea acestei fabule poate fi chiar mai veche decît vara lui 1899 de la Frascati, deci dintr-o perioadă cînd via de la Faraoane încă nu aparţinea poetului şi ca atare nu exista o legătură mai strînsă a sa cu mica localitate, numele satului nu e întîmplător, căci Vîrtişcoi, unde se afla mica vie a părinţilor, e în vecinătate. Episodul ar putea fi deci real, şi atunci personajul, baciul Stan, este şi el real.

Trebuie menţionat că pretenţiile „comisiei" de inspecţie nu sînt totuşi absurde, căci lucrurile preconizate de membrii ei se realizau în epocă, în alte ţări, şi cea mai mare parte din ele aveau să se utilizeze şi la noi, chiar în sensul de care se mira baciul Stan. Stupoarea lui, considerată ca o reacţie determinată de bunul-simţ şi de situarea

cu picioarele pe pămînt, trebuie pusă în contrast cu ridicolul situației în care comisia, căzută parcă din cer, cere progres, civilizație, acolo unde primitivitatea era deplin stăpînă. Ascuțișul fabulei bate așadar în altă parte decît spre cioban, anume în direcția măgarului cărturar din titlu. Aluzia trebuie să fi fost la vreo persoană foarte reală, unul din mulții utopici ai tuturor reformelor în munca agrestă, unul din „specialiștii" improvizați, lipsiți de conștiința a ceea ce se putea realiza concret, în condițiile date, și care, prin pretențiile lor exagerate și prin lipsa de realism a soluțiilor lor, făceau mai mult rău decît bine oamenilor de la sate.

PE MAREA NEAGRĂ

Institutul de arte grafice „C.Sfetea", București, 1919.

Formatul, deosebit de al precedentelor trei, e unul mai obișnuit, 12/19 cm, și, tot spre deosebire de acelea, hîrtia este de calitate slal ă — hîrtie din primele luni după război! Volumul are 116 pagini.

Pregătit încă din vara lui 1918, volumul nu-și afla editor în Iași, probabil din lipsa hîrtiei și interesului pentru tipărit poezie în condițiile grele ale armistițiului. Cum împrejurările păreau să-i ofere oarecum prilejul — fiul său mai mare fusese trimis în misiune diplomatică în Bucureștii aflați sub ocupație străină — poetul, aflat la Iași, i se adresează cerîndu-i să caute nu un editor, ci un tipograf, pentru a-și putea scoate volumul pe cont propriu: „Je t'ai priede chercher un imprimeur et pas un editeur de mes poesies". Tînără care figurează în carte sub numele Malvina avea să transcrie ea însăși cîteva din poeziile mai rău copiate, astfel că manuscrisul putea fi u mis în scurt timp. „Cest une pauvre poesie lointaine, des bords de 1 ocean, comme dit Faust:

Lontano, lontano, lontano,
Sui țiuiți d'un ampio oceano..."

își caracterizează el versurile, desigur în primul rînd pe cele aparținînd „episodului Malvina" (Scris, din 28 iul. 1918).

Lucrurile cu tiparul au mers mult mai greu chiar decît era de așteptat, și abia în anul următor găsim în ziarul *Îndreptarea* — din al cărui consiliu de conducere poetul făcea parte — știre despre apariția volumului. In articolul intitulat: *Duiliu Zamfirescu* și semnat: 2?., publicat la rubrica: *Mișcarea culturală (Indr.,* II, 155, 28 iun. 1919), se spun următoarele: *„Pe Marea Neagră, poezii.* Simțind nevoia de a răscoli lumea literilor din apatia cronică care o stăpînește, d-l Duiliu Zamfirescu își tipărește versurile pentru a chema pe drumul frumosului pe cei dornici de a scăpa puțin din materialismul în care aspra luptă a vieții ne-a scufundat. Parte din poeziile d-lui Duiliu Zamfirescu ne sunt de mult cunoscute; ele au împodobit paginile *Convorbirilor literare;* parte, și cele mai bune — fie-ne îngăduită această preferință — sunt inedite.

Pentru a fi analizată în mod complet o colecţie de felul acesta, poeziile ar trebui dispuse în ordine cronologică, cu indicarea datei fiecărei poezii. Lucrul acesta ar avea însemnătate nu numai pentru biograful sau istoricul literar, ci şi pentru cititorul ocazional, care ar dori să urmărească evoluţia concepţiei poetice şi a sensibilităţii poetului. Neputînd observa această desfăşurare în timp, trebuie să ne mărginim a încerca degajarea impresiei unitare a acestor versuri.

D-l Duiliu Zamfirescu, academician, diplomat, om politic, are o activitate literară foarte bogată în aspecte şi de-o amploare impresionantă. Rolul şi însemnătatea d-sale în mişcarea literară din ultimele trei decenii sunt definitiv fixate prin nota nouă şi pronunţat personală pe care o aduce în literatura noastră. Această notă personală apare atît în operele sale în proză, care au îmbogăţit literatura noastră cu frumoasele romane, cît şi în versurile în care e mai caldă şi mai pasionată.

Citiţi *Pe malul mării,* care deschide preţiosul volum:

Pe malul mării, călătorul
S-a liniştit.
Povara vieţii lui e dorul
De-a mai iubi cum a iubit...

citiţi *Atunci, Unei copile la Schit, In parcul de la Genzano,* frumoasele versuri care ar trebui în întregime citate. Şi dacă, după tremurarea delicată a iubirei, vreţi să ascultaţi zgomotul ciocnirei tumultuoase a pasiunilor mai puternice, citiţi *Miriţă,* poem eroic, smuls ca o pagină de viaţă din trecutul nostru plin de slavă.

...în vremea cînd se vorbeşte peste tot locul de «unitatea sufletească» care trebuie să complecteze unitatea politică a neamului nostru, o operă ca a d-lui Duiliu Zamfirescu are valoarea unui fapt. La flacăra aceleiaşi frumuseţi îşi vor încălzi sufletul românii din toate unghiurile, pe care divina putere a rasei noastre le-a cuprins."

Textul aparţine foarte probabil lui Duiliu Zamfirescu însuşi. De remarcat în acest caz preferinţa poetului pentru ciclul erotic iniţial, ca şi avertizarea clară că ordinea poeziilor nu e cea cronologică, deci să nu se caute datele unei evoluţii în funcţie de succesiunea din volum.

Dintre toate volumele poetului acesta adună lucrări situate în cea mai mare întindere de timp — două decenii — astfel că e şi cel mai eteroclit în alcătuire, în formule poetice, în orientare (poetul lăsase în această perioadă loc prozatorului şi dramaturgului!).

în sumar figurează 26 de poezii şi ampla evocare epică *Miriţă. Poem eroic.* Ediţia prezentă reproduce întregul sumar.

O bună parte din poezii, cele de la începutul volumului, sînt scrise în perioada 1917 — 1918, şi ele sînt generate de dragostea tîrzie, dar profunda, pentru o tînără care atunci nu împlinise 20 de ani. Cazat pe vapor, Ia Odesa, el avea motiv să menţioneze la finele unora din poezii: *Pe Marea Neagră;* altele, purtînd menţiunea: *Odesa,* sînt scrise, probabil, pe uscat; în fine, o a treia categorie, purtînd specificaţia corespunzătoare, sînt de la Iaşi, unde prezenţa celei pe care-o va numi Malvina îl însoţea.

Floarea primăvăratică în grădina brumată a poetului nu e un fenomen inexplicabil. Şi Goethe, scump poetului, ca să nu ne referim decît la el, a trecut prin pojaruri asemănătoare. La fel, Duiliu Zamfirescu, care în toată viaţa a închinat şi ceasuri pure numeroase — nu numai ode înflăcărate — lui Eros şi Venerei! Episodul s-a sfîrşit fără istorie: modelul Malvinei a plecat în Italia, dar urma ei a rămas în literatură, alături de a Donei Măria, Donei Clara, Doamnei E.D. (Eliza) etc, cărora poetul le-a dedicat din prisosul inimii sale. Astfel, primele 13 poezii ale volumului, începînd cu *Pe malul mării* şi încheind cu *Malvina,* toate purtînd menţiunea locului unde au fost scrise: *Pe Marea Neagră, Odesa* sau *Iaşi,* aparţin episodului pe care-1 intitulăm,.Malvina". în presă au apărut numai o parte, cinci în ziarul *Îndr.* şi cel puţin una în suplimentul literar al publicaţiei *îndr. lit.* (un fel de geamăn al vechiului *R.I., nr. lit.* din toamna lui 1884).

Nu este de loc exclus ca revistîn a *Îndr. lit.* să fi fost publicate şi alte piese ale volumului — colecţia ei pare să nu se mai găsească, în orice caz ea lipseşte de la principalele biblioteci existente la noi. Celelalte poezii din volum sînt, în cea mai mare parte, anterioare războiului şi, aproape toate, publicate mai întîi în presă. Excepţie făcînd în primul rînd *Miriţă,* volumul *Pe Marea Neagră* are deci o semnificaţie mai direct autobiografică decît alte culegeri poetice ale autorului. „Episodul Malvina" nu se rezumă însă la poeziile din acest volum; după apariţia lui s-a publicat poezia *Ce-a mai fost,* apoi cîteva au rămas în manuscrise; nu este exclus, ba chiar e foarte probabil, ca poezia din nuvela *O muză,* anterioară doar cu cîteva luni şi oglindind o situaţie echivalentă cu aceea a bătrînului poet îndrăgostit, să fi fost şi ea un prinos adus Malvinei.

P- 197 PE MALUL MĂRII

v. 8 *Poetic şi fermecător.*

vv. 9—11 Dar marea *i-a adus aminte*
De ce era
In truda lui fără cuvinte,

W . 13—16 a *Şi simte ce asemănare*
E Intru tot
De la dorinţa lui, la mare.

b Sau vede ce apropiere
De ideal
Goneşte zîmbet şi durere
Ca valul mării după val.

v. 20 Dorinţa *ei de înălţimi.*

vv. 21 — 24 Şi cînd nebună *se ridică*
(Şi cînd *se zguduie* nebună)
Şi strigă [indescifrabil]
E năzuinţa către lună
Atrăgătoare şi [cuvînt indescifrabil]

vv. 29—32 a *Şi marea,* soarele şi luna
Au fost şi-or fi
(Prind a trăi).

b Oceanul, soarele şi luna
[cuvînt indescifrabil] *grăietc*

Şi toate la un loc *vreau* una:
Ei încă tot se mai iubesc.

O altă strofă a doua, îndrepta poezia către răscolirea continuă a neliniştii, nu către calmul declarat iniţial:

Nu-nţelegea cum de se poate
Să moară tot,
Cînd el le mai trăieşte toate
In gîndul lui de visător.

Poezia trebuia să mai continue cu o imputare adresată copilei, căci iată un început de nouă strofă:

Sau ce măreaţă născocire
De-a mă trudi
Vei pune iarăşi în iubire.

Acest final se lămureşte mai bine, împreună cu actuala strofă de încheiere, dacă ştim că poezia este scrisă pe o hîrtie albastră, de corespondenţă intimă, pe care aflăm următoarele rînduri, în creion, nesemnate, dar după sens şi formulare aparţinînd Malvinei şi adresate poetului: *„Voulez-vous venir un moment chez nous. Je vous attends, petite et repentante."* Poetul a datat — el — misiva: *„1918. Avril"*

Nu e greu să ne imaginăm că ele urmau unei întîmplări care declanşa zbuciumul sufletesc al poetului, dovedindu-i zădărnicia pasiunii sale; chemarea primită din partea copilei pline de căinţă *(„repentante")* răvăşea iar pe „călătorul liniştit", din prima strofă, care, pe de o parte, „nu-nţelegea cum de se poate/Să moară tot", iar pe de altă parte nu putea crede cu dinadinsul într-o astfel de dragoste, aşa cum mărturiseşte deschis în ultima strofă a poeziei şi în cea numai începută.

Pe aceeaşi hîrtie, şi datînd probabil din aceeaşi zi, se află poezia *Atunci?...,* compusă mult mai chinuit.

Pe malul mării, împreună cu poezia următoare, *Copila din codru,* aduc în scenă eroii întîmplărilor din celelalte momente ale ciclului, concretizaţi de aceste piese inaugurale în făpturi cu izvoare în mitologie: un fel de voinic rătăcitor, căutător al fericirii în iubire, şi o zînă a pădurii. Reminiscenţele eminesciene au lucrat desigur aici; asemănarea cu *Crăiasa codrului* se impune.

P. 199 COPILA DIN CODRU

1— „Dungile de amarant/Şi irisul din curcubeu", imagine oarecum ciudată sau numai complexă. *Amarantul* este o floare purpurie, catifelată, care, după cum arată numele grec, „nu se veştejeşte niciodată" ; *irisul* este floarea numită şi stînjenel, de culoare violetă. Cele două culori sînt extremele spectrului solar (deci ale celor 7 culori „din curcubeu"), care la un loc compun culoarea *alb,* aceasta fiind simbolul purităţii, prin urmare şi al frumoasei întrupări cu care poetul o aseamănă pe aceea căreia îi închină poezia. La această interpretare ne îndrumă „dungile... din curcubeu", ducîndu-ne cu gîndul la natura celestă a frumuseţii evocate în poezie.

p. 201 ATUNCI?...

v. 1 *Pe malul mărei* te-am iubit,
v. 6 *Şi zborul tainic* s-a deschis,
v. 12 Izvorul *plin de înfocare.*
vv. 15—16 Sub *pielea albă, ca de zînă,*
A unei *frunţi care gîndeşte.*
v. 19 *E cald şi parcă plin de spirit.*

In strofa a cincea (vv. 17—20) distihul al doilea figura în ms. la început.

vv. 21—22 Le *mîngîie şi* le sărută
Cu clipot.
v. 24 Din *vinovata* tinereţe.
(Nelegiuitei tinereţe).
(izvorului de tinereţe).

Ultimele două versuri ale poeziei sînt dispuse în ms. sub formă de dialog — desigur între cei doi protagonişti ai întîmplării de dragoste.

Iniţial, strofa a doua îndrepta poezia spre o mai accentuată lamentare, părăsită însă după trei versuri:

Dar nu e rouă ce din stele
Se cerne lung către pămînt,
Ci sunt biet' lacrimile mele.

Poezia e scrisă, alături de *Pe malul mării,* pe o hîrtie de corespondenţă, conţinînd o invitaţie adresată poetului de Malvina probabil (vezi nota la *Pe malul mării).* *1*

1 — Zmei, zîne, tritoni şi nimfe. Alăturarea acestor făpturi legendare are un tîlc evident: zmeii şi zînele aparţin fabulosului românesc, mai puţin ca duhuri ale apelor, fiind mai mult silvestre, dar, cu oarecare aproximaţie, şi acestora; tritonii şi nimfele însă sînt zeităţi acvatice precise la vechii greci şi latini. Invocarea deopotrivă a mitologiilor româneşti şi latine e prin ea însăşi un omagiu adus tinereţii şi frumuseţii celei cîntate în poezie.

P. 204 ÎN AMURG

Indr., I, 117, 5 sept. 1918.

Apare în cadrul rubricii *Literatura,* împreună cu poeziile *Adio, Unei copile la Schit* şi *Mărgărint.*

In *Indr.* menţiunea *Odesa* lipseşte.

v. 1 *Blondă şi îndurerată.*
v. 6 De o *tainică* lumină,
v. 16 *Numai tu* nu mai revii,
vv. 17—18 Curg pîraiele în *strofe,*
Cad din ramure petale,
v. 20 Dup' umbra *făpturii* tale.
vv. 21—24 a Că erai atît de nouă
Şi de neînchipuită,

încît nu *mai e putință*
Să te *naşti a doua oară.*
(Să te nasc' a doua oară.)
b Că erai atît de nouă
Şi atît de minunată
încît nu *e cu putință*
Să mai înviezi o dată
(Să te *mai renaşti* o dată)

In *Îndr.* poezia nu e datată.

Figurează, de asemeni, în ms., încă o strofă, poate a doua, poate a treia, foarte eminesciană în prima ei parte:

Unde e pădurea noastră
Pe sub boltă-i să te pierzi?
Unde e privighetoarea?
Unde-s ochii tăi cei verzi?
Unde este tinerețea,
Poftele de-atitea bunuri?
Azi le-năbuşe pe toate
Bubuitul surd de tunuri,

ceea ce creează poeziei fundalul tragic de război, altfel lipsă din ciclul dedicat Malvinei, cu toate că el a fost scris aproape în întregime în 1917 — 1918, în plină conflagrație, abătută amenințător asupra poetului, ca şi asupra fetei.

In ms. mențiunea *Odesa* lipseşte.

P. 206

ADIO

Îndr., I, 117, 5 sept. 1918.

Apare în cadrul rubricii *Literatura,* împreună cu poeziile *In amurg. Unei copile la Schit* şi *Mărgărint.*

v. 4 Să te *iubesc* pîn' la sfîrşit.

In strofa a doua versurile 5—6 erau inversate cu 7 — 8.

v. 14 *Prăpastia de-sub* [cuvînt indescifrabil],

în ms. şi în *Îndr.* mențiunea *Pe Marea Neagră* lipseşte.

P. 207

UNEI COPILE LA SCHIT

Îndr., I, 117, 5 sept. 1918.

Apare în cadrul rubricii *Literatura,* împreună cu poeziile *In amurg, Adio* şi *Mărgărint.*

In ms. titlul inițial era: *Unei copile aplecată spre călugărie,* iar mențiunea: *Iaşi* lipseşte, ca şi în ziarul *Îndr.*

Variante în ms.:

v. 6 *Sub merii înfloriți pe lună*
(S-asculți *cîntînd* privighetoarea)
vv. 22—23 Tot mai adînc de *neputința*
(...de legea firii)
De a *pătrunde şi-a-nțelege*
(De-a *nu pătrunde şi-a-nțelege)*

P. 209

CALD E SOAREL E

In ms., titluri inițiale: *Soarele şi omul* şi *Soarele, luna şi sufletul.*

vv. 1—2 *Tinăr,* soarele, *in ceruri*
(Cald e soarele, *In ceruri).*
Se înalță şi-ncălzeşte
(Cel ce arde şi-ncălzeşte)
(Luminează şi-ncălzeşte)
vv. 5 — 6 *Că din soare se înfruptă*
Tot ce-i neam viețuitor.
vv. 15—16 Pe cînd omul *îngîna-va*
Învierea lui *la* Paşte.

1 _ „Omul aştepta-va/Pururi ziua lui de Paşte" exprimă nu o speranță, ci conştiința unei zădărnicii. Ziua de Paşte, în mitologia creştină, simbolizează învierea naturii în curgerea ciclică a anotimpurilor, deci primăvara; viața omului, spune poetul, nu are însă o astfel de înviere, o întoarcere la tinerețe, cum are natura şi aşa cum luna are şi ea, ciclic, întoarcere la lună nouă, la „Crai-Nou" (v. 14).

P. 210

MĂRGĂRINT

Îndr., I, 117, 5 sept. 1918.

Apare în cadrul rubricii *Literatura,* împreună cu poeziile *In amurg, Adio,* şi *Unei copile la Schit.*

v. 4 Intre *funde* şi inele,
v. 5 *Şi priveşte-o şi-o priveşte.*
vv. 7 — 8 *Pînă ce va-ntoarce ochii*
De la [cuvînt lipsă] *de rochii.*

P. 211

S-A DUS

In ms. finalul poeziei, începînd cu versul 9, se află în două variante, ambele foarte diferite de forma finală:

a. *E mort, — şi de-atuncea eu stau şi mă mir*
De ce mai trăiesc pe pămînt.

b. *Pornit dintr-o rază aprinsă de dor,*
El sufletul mi-a încălzit, (luminat),
Dar cum este tînăr şi nemuritor,
Cuprinsul meu trist l-a uimit.

De asemenea, urma o strofă, a patra, neterminată:

Şi-atunci şi-a pus chipul în negru pervaz
Şi mîinile albe pe piept.

In ms. versurile 2 şi 4 din fiecare strofă nu sînt retrase față de celelalte.

P- 213 ÎN PARCUL DE LA GENZANO

Indr., I, 90, 1 aug. 1918.

în ms. poezia are o dedicație: *Către Donna Giovanna Sforza-Cesarin.*

în *Indr.* mențiunea finală, *„în parcul de la Stînca"*, lipsește.

In ms. strofele 1 și 2 sînt dispuse împreună, într-o singură strofă de 8 versuri.

v. 2 în rondul parcului *domnesc.*

vv. 5—6 *Pe sub* aleele tăcute
Diana *umblă* gînditoare.

V. 21 Și *grațiile* femeiești.

V. 25 Lui Cupido *nevinovatul*

V. 28 *S-ademenește cite-odată.*

v. 30 Și-ntinde brațe *cuvioase.*
(...brațele de moaște).

V. 31 *Spre fiul ei, cînd era* zînă.

V. 32 *Cu pofta șerpuind prin oase.*
(Cu pofta de a recunoaște).

v. 35 *E-n inimă* și în lumină.

V. 37 *Nemărginilule amor.*

Versurile 40—41 erau plasate în locul actualelor 38—39, iar strofa se încheia în forma următoare:

Din pătimașul de izvor
Al geniului creator

v. 49 *Cu florile ce-ți plîng în* mînă.

v. 51 Vom merge *liniștit* spre grota,

v. 56 *Să-ți strîngă părul scos* [cuvînt indescifrabil].

Situarea biografică a poeziei pare oarecum ciudată: prin toată structura ei ar aparține perioadei italice, deci ar putea fi plasată alături de cele din *Alte orizonturi* sau *Imnuri păgîne.* Totuși, manuscrisul poeziei o așează net în perioada 1917—1918, căci se află pe același caiet unde sînt mai multe din componentele „episodului Malvina". Poate deci e o reluare a unei vechi idei, lucru care ar reieși din titlu, motto și chiar din proiectata dedicație. Totuși, detalii' ca „rondul parcului domnesc" (v.2, variantă) arată că poezia e numai plasată încadrai mitologic latin, dar sursa ei și a cadrului e cea de la Stînca (moșia familiei Sturdza, cu un frumos castel și un parc întins), așa cum reiese din mențiunea finală, deci de lîngă Iași. Probabil cft pasionata chemare adresată tinerei adorate a fost socotită de poet ca fiind prea directă și atunci a învăluit-o în taina legendei romane, în acest chip, poezia nu e doar o simplă invitație la dragoste, ci ea se însoțește cu regretul că unei astfel de înfăcărări sentimentale i-a fost dat să vină atît de tîrziu: „De ce n-ai fost pe-acele vremuri/ Atît de dulce cum ești azi" (vv. 10 — 11). Farmecul poeziei stă și în această adresare ocolită, în suprapunerea neîntreruptă dintre momentul' cînd e scrisă poezia și evocarea unuia din tinerețea poetului.

Genzano se află la oarecare distanță de Roma, avînd în apropiere-lacul Nemi, ambele nume apărînd și în alte scrieri ale lui Duiliu. Zamfirescu.

1— „Ștrengarul fiu de zînă" este, desigur, Cupidon, zeul iubirii. El e fiul Venerei, totuși, spune poetul, chiar mama sa apelează la fiul ei pentru a-i mai da putere să iubească.

Cu diferite referiri mitologice, poetul cheamă dragostea tinerei și frumoasei copile.

2 — *Venus Anadiomena,* supranumele zeiței Venus-Afrodita, pentru a denumi nașterea ei din spuma mării. Femeile însemnate de Venus erau consacrate ca frumoase, la aceasta se referă poetul în ultima strofă.

P. 216 MALVINA

Indr. lit., I, 3, 21 oct. 1918.

(Indicația bibliografică este dată după *Indr.*, 1, 158, 26 oct. 1918.)

Numele atribuit de poet tinerei lui adorate nu e întîmplător; de el se leagă o interesantă sugestie, care merită o explicație mai largă. Malvina e una din eroinele cîntecelor legendarului poet scoțian Ossian (sec. III) și publicate pentru prima oară în 1760 de James Macpherson (1736—1796). în vechea galică Malvina înseamnă: cea cu obraz dulce și plăcut. Analogiile dintre îndrăgostitul Oscar, erou al cîntecelor ossianice, autor al unor adevărate ode adresate Malvinei, și poetul nostru sînt surprinzătoare. în însuși faptul că Duiliu Zamfirescu i se adresează fetei cu numele fecioarei din cîntecele ossianice trebuie văzută o implicare a declarațiilor pasionate făcute de Oscar, astfel că transcriem cîteva din cele mai elocvente pentru paralelismul împrejurărilor:

„Cine e cea care coboară cîntînd din munte, strălucitoare ca un curcubeu încoronînd costișele înflorite ale rîului Lena?

Este fecioara a cărei privire deșteaptă dragostea: este alba fiică a lui Tascar. O, tu, care odată ți-ai plecat urechea la cîntecele mele de slavă, tu, căreia eu i-am văzut culoarea lacrimilor dulci, vino să stai față la luptele noastre, sau să asculți istorisirile faptelor lui Oscar.

Cînd voi înceta să gem singur la malul pîrîului Cona? Anii mei s-au scurs în bătălii; și durerea, vai, împresură astăzi bătrînețea mea întunecată.

O, Malvina, eu nu eram orb și bîntuit de mîhniri; eu nu eram, ca acum, plîngător și fără tărie, cînd frumoasa Evir-Allin mă iubea, Evir-Allin, fecioara cu ochi negri, cu sînul mirositor precum crinul văilor."

Mărturisirea are loc în timpul unui război, ca și dragostea poetului nostru; în povestirile eroului ossianic se amestecă referiri la fapte de arme, așa cum pe caietul lui Duiliu Zamfirescu, unde se află majoritatea poeziilor dedicate Malvinei, sînt și poezii de atmosferă războinică.

„Tu ai stat nu o dată lîngă apele lui Branno, o, fiică a lui Tascar, sînul tău fecioresc se ridica nu o dată ca penetul lebedei plutind dulce pe fața lacului, cînd zefirii îi umflă aripile. Acolo, tu ai văzut nu o dată soarele învăluit într-o pîclă de aur coborînd încet pe după norii tiviți cu purpură; tu ai văzut noaptea îngrămădind umbrele împrejurul muntelui, cînd vîntul suflă în rafale, mugește și răscolește ecourile văilor adînci.

Grindina cade, tunetul se rostogolește și trăsnetul arde stîncile. Duhurile se înalță pe limbile de foc; șuvoaie nimicitoare se rosto-

golesc în valuri mari din munte. Aşa bubuia, o, Malvina, duhul războiului în acea zi întunecată.

Pentru ce să plîngi, fecioară a patriei mele? Lasă lacrimile fiicelor lui Loclin. Războinicii pămîntului îndepărtat cad cu miile, şi sîngele înroşeşte fierul din mîna eroilor noştri.

Dar eu nu sînt, vail în rîndurile eroilor; eu sînt bătrîn, orb şi neputincios. Păstrează pentru mine, o, Malvina, păstrează pentru mine toate lacrimile tale; căci eu sînt înconjurat de mormintele tuturor prietenilor mei" (Ossian, *Fingal,* cîntul IV). Poetul însuşi era acum bătrîn, el nu participa la bătălii decît cu scrisul, dar împrejur îi mureau toţi cei de-o generaţie. Dacă tînără destinatară a dedicaţiei lui Duiliu Zamfirescu cunoştea textul acesta — şi desigur că poetul i-l arătase — a înţeles de ce el îi dăduse numele Malvina.

1 — *Romney,* George (1734—1802), pictor englez de subiecte istorice şi portretist.

2 — *Lady Hamilton* este Emma Hamilton, soţia luiSir William H., ambasadorul Angliei la Napoli, una din femeile celebre prin frumuseţea lor la sfîrşitul secolului al XVIII-lea. Amiralul Nelson, învingătorul lui Napoleon la Trafalgar, era îndrăgostit de dînsa. Episodul lor de dragoste, continuat pînă în clipa morţii lui Nelson (1805), a făcut legendă în cursul secolului al XIX-lea, mai ales că frumoasa englezoaică a trăit pînă la adînci bătrîneţe: cînd a murit, în 1851, avea 90 de ani. Lady Hamilton nu era, ca Malvina cea reală, cu mult mai tînără decît faimosul comandant, semnificaţia dedicaţiei trebuind să fie dedusă din frumuseţea vîrstei cînd fusese făcut portretul, nu din similitudinea de situaţii amoroase.

P. 217 STROFE STINGHERE

Sînt, vizibil, cugetări triste, prilejuite de „episodul Malvina"; de aceea le-a şi aşezat la hotarul dintre poeziile dedicate acestui moment şi celelalte, scrise sau publicate înainte de război.

In caietul cu manuscrisele celor mai multe din poeziile „episodului Malvina" găsim şi alte versuri, poate începuturi de poezie, poate şi ele tot „strofe stinghere". Consemnăm aici numai un singur catren, cu sens de sine stătător, de loc mai prejos de cele introduse de poet în volum:

Tu pleci cu lumina din zori,
Şi bietul meu suflet se-ndoaie,
Ca ramura plină de flori
Sub recile lacrămi de ploaie.

Manuscrisul e, hotărît, din 1917—1918; alte strofe asemănătoare sînt reproduse în capitolul *Din manuscrise.*

P- «19 LA ORŞOVA

Conv. lit., XXXIV, 8, aug. 1900.

E una din poeziile în care sursele din legendă şi din istorie sînt căutate nu în antichitatea latină şi greacă, ci în universul istoric şi geografic naţienal. *Miriţă,* de mai tîrziu, va fi o continuare a acestei

orientări, concretizată mai amplu îndeosebi în romanul *Îndreptări,* conceput concret cam în perioada poeziei de faţă.

P. 221 CÎNTEC [„Trece apa pe sub trestii..."]

Conv. lit., XXXVI, 6, iun. 1902.
Apare împreună cu poezia *Lena.*

„Versuri bachice" îi spune Duiliu Zamfirescu acesteia şi celeilalte poezii, trimise o dată la *Conv. lit.* (Scris, către Titu Maiorescu din 29 ian./11 febr. 1902).

p. 222 LENA

Conv. lit., XXXVI, 6, iun. 1902.
Apare împreună cu poezia *Cintec* [„Trece apa pe sub trestii..."].
In *Conv. lit.,* menţiunea *Roma* lipseşte.

p. 223 UNEI COPILE

Conv. lit., XXXVI, 9, sept. 1902.
Apare împreună cu *Timpul zboară* şi *Primăvară.*

Pe toate trei poetul le numeşte „marfă de vară" (Scris, către Titu Maiorescu din 9 aug. 1902).

P. 224 TIMPUL ZBOARĂ

Conv. Ut., XXXVI, 9, sept. 1902.
Apare împreună cu poeziile *Unei copile* şi *Primăvară.*

P. 226 PRIMĂVARĂ

Conv. lit., XXXVI, 9, sept. 1902.
Apare împreună cu poeziile *Unei copile* şi *Timpul zboară.*
In *Conv. lit.* poezia e şi datată: *Roma 1902.*

p. 227 FUGE

Conv. lit., XXXIX, 7-8, iul.—aug. 1905.
Apare împreună cu poezia *Crinul.*

E de presupus că la această poezie şi la *Crinul* se referea poetul cînd îi scria lui Maiorescu: „După cum uşor vă puteţi închipui, poeziile trimise sunt pentru *Convorbiri,* dacă plac, sau pentru coş, dacă nu plac" (Scris, din 2/15 mai 1905), căci acestea sînt primele care apar în revistă, ulterior scrisorii în cauză.

P. 228 CRINUL

Conv. lit., XXXIX, 7—8, iul.—aug. 1905.
Apare împreună cu poezia *Fuge.*

In pachetul de scrisori primite de Titu Maiorescu de la Duiliu Zamfirescu figura şi o versiune franceză a acestei poezii, pe care, publicînd-o în volumul cu corespondenţa celor doi scriitori, Emanoii Bucuţa o însoţeşte cu următoarele cuvinte:

„între scrisori se găsesc şi aceste versuri, scrise tremurat de o mînă necunoscută, dar care pare de femeie. Că au venit de la Duiliu Zamfirescu e sigur: ce semnificaţie au, ca solie romană trimească la Bucureşti, sau de cine sunt traduse, în urzeala aceasta lamartiniană, ar fi, astăzi, mai greu de spus. Le redau cu slaba nădejde că poate zvonul lor argintiu va deştepta un ecou în vreun suflet contemporan şi vom putea astfel afla" *(Duiliu Zamfirescu si Titu Maiorescu în scrisori, 1884—1913,* „Casa Şcoalelor", 1942, p'. 250).

Nu ştim să se fi ivit un atare „ecou în vreun suflet contemporan", astfel că ne rămîne în continuare necunoscut cine şi de ce a tradus poezia *Crinul.* Totuşi, o ipoteză putem face. Em. Bucuţa nu va fi cunoscut scrisoarea poetului către Iacob Negruzzi din 31 dec. 1891, publicată în I.E. Torouţiu şi Gh. Cardaş, *Studii şi documente literare,* I, 1931, p. 76, în care aflăm următoarea indicaţie, legată, destul de probabil, tocmai de versiunea franceză a poeziei *Crinul.* Expunîndu-i redactorului *Convorbirilor* planurile sale cu privire la noi lucrări literare proprii (romanul *Lume nouă şi lume veche...,* apărut în revistă, monografia proiectată *Leon Tolstoi,* ce avea să apară curînd tot acolo), Duiliu Zamfirescu spmnea următoarele: „Cît despre celelalte: *Vînătoarea* şi poezia franceză, faceţi d-voastră cum socotiţi mai bine". *Vînătoarea* e schiţa *O vînătoare de vulpe în Campania romană,* ce avea să apară în numărul festiv al *Convorbirilor* (nr. 11 — 12, 1 mart. 1892), cu prilejul împlinirii unui sfert de veac al revistei. Ce poate fi însă „poezia franceză"? E clar că *o lucrare proprie în versuri, şi în franţuzeşte,* căci, pe de o parte, aceasta e logica întregii părţi a scrisorii, iar pe' de alta parte, n-ar fi de înţeles ca poetul să fi copiat o poezie străină şi s-o fi trimis lui Iacob Negruzzi — în ce scop ar fi făcut-o? — recomandîndu-i acestuia să procedeze cu ea cum o socoti mai bine! Cum de altă poezie a lui Duiliu Zamfirescu în franţuzeşte nu avem ştire, putem trage concluzia că tocmai despre varianta franceză a *Crinului* e vorba.

în sprijinul presupunerii vine şi scrisoarea anterioară către Iacob Negruzzi, din Sorrento, unde este descris cu lux de amănunte, cu explozii lirice şi cu imagini poetice, peisajul locului, plin de lămîi şi portocali şi, în genere, de flori, e drept că trandafiri, nu crini. Meditaţia finală a poetului e interesantă şi duce indirect la cea din *Crinul:* care poate fi soarta atîtor flori, care se aşteaptă să fie culese de către „degetele fine ale necunoscutei zîne"? în locul zînei, „vine o foarfecă grădinărească şi-1 toarnă la coş" (Scris, din 3 iun. 1891), foarfecă nemiloasă şi nesimţitoare putînd fi foarte bine o alegorie a criticii insensibile sau a unui public lipsit de gust, adică al faunei de felul celei din poezie: „barzi şi critici şi tăuni" care „se rătăcesc în întrebări".

Că Duiliu Zamfirescu putea să scrie direct în franţuzeşte chiar o poezie întreagă, rezultă încă din corespondenţa primei tinereţi, unde exprimarea sa în această limbă e foarte degajată. Versiunea franceză a poeziei este oarecum mai rigidă decît cea romînească, lucru explicabil prin aceea că limba respectivă nu era tot atît la îndemîna poetului ca propria sa limbă. Aceasta ar duce Ia concluzia că versiunea franceză este iniţială şi cea română e ulterioară. Pentru ca cititorul să poată aprecia mai bine, dăm această versiune:

LE LYS

Surgi du sein des siecles sombres
Un lys d'argent, un beau matin,
A tout ă coup fleuri Ies ombres
Sur un rocher du Palatin.

Chaque e'tranger qui s'en approche,
S'en demande, tout etonne,
Comment, sur cette aride roche,
Ce calice charmant est ne?

Et marchands, poetes, critiques,
Saxons rougeauds et gaulois blonds,
Cens bourdonnants des Ameriques
Se perdent en stupefactions I

Mais sur Vimmortelle colline
Le beau lys palpite, royal,
Dans le sol plonge sa racine,
Les fleurs montent dans VIdeal!

Anumite diferenţe au intervenit, fireşte, între cele două versiuni ale poeziei, dar, altfel, traducţia este foarte fidelă.

Dacă ipoteza noastră este cea exactă, rămîne de neînţeles un singur lucru: de ce a realizat poetul atît de tîrziu versiunea românească a poeziei, sau, dacă ea va fi existat concomitent cu cealaltă (ori îi era anterioară?), de ce a trimis-o atît de tîrziu la *Conv. lit.?* în fond, dacă Iacob Negruzzi îi va fi răspuns că revista nu publică lucrări în franţuzeşte — o astfel de scrisoare însă nu s-a păstrat — nimic nu-1 împiedica pe poet să trimită pe loc forma românească a poeziei, dacă o avea, desigur. Deci, presupunem că încă n-o avea, dar, cu timpul, a realizat-o şi, într-un moment oarecare, a socotit potrivit să o dea spre publicare. Anul 1905 e un astfel de moment, care justifică o poezie cum e *Crinul,* căci încă din 1903, cînd publicase articolul *Literatura română şi scriitorii transilvăneni (Rev. id.,* I, tom. III, nr.7, 1 sept. 1903), Duiliu Zamfirescu era ţinta a numeroase atacuri. Avea deci motive să lanseze la rîndu-i suliţe poetice împotriva adversarilor, în afara celor foarte ascuţite — şi nu o dată nedrepte! — din articolele menţionate.

Motivul poeziei e de largă circulaţie — Hasdeu, de exemplu, îl întruchipase foarte asemănător într-un brad, crescut şi el pe-o stînca, dar în Carpaţi, nu pe colina Palatin din Roma *(Bradul).* Totodată, mulţi poeţi ţinuseră să se răfuiască, în anumite momente ale creaţiei lor, cu criticii nereceptivi. *Criticilor mei* de Eminescu, *Unor critici* de Alecsandri sau *Un vis* de Macedonski erau anterioare *Crinului,* dar relativ apropiate versiunii franceze a poeziei, dacă ea datează în adevăr din 1891. Duiliu Zamfirescu nu putea lipsi el însuşi cu o poezie în această ordine, iar pe de altă parte, fie momentul 1891, fie acela 1905, puteau deopotrivă să genereze replica atît de mîndră a poetului.

Situarea crinului chiar pe Palatin — după legendă, colina pe care s-au construit primele aşezări ale viitoarei Rome — are desigur semnificaţia legăturii dintre literatura poetului şi solul latin, ideea latinităţii poporului urmărindu-l pe Duiliu Zamfirescu şi în perioada 1891, dar şi în aceea a anului 1905; romanul *Îndreptări* este una din mărturiile elocvente.

P. 229

MIRIŢĂ. *Poem eroic.*

Conv. lit., XLIV; *Partea Intîia* — 3, voi. II, mai, 1910"; *Partea doua* — 4, voi. II, iun. 1910.

Mai înainte (XLIV, 2, voi. I, febr. 1910), în volumul festiv închinat lui Maiorescu, la a 70-a aniversare, apăreau patru cînturi ale poemului: *Oltul, Clnd falduri de aur..., Marghita* şi *Lupta,* purtînd o numerotare diferită de cea a formei definitive (IV,V, VI, respectiv XIII).

In *Conv. lit.* poemul nu e dispus în cele două părţi, care vor apărea abia în forma publicată în *Analele Academiei Române* (Seria II, tom. XXXII, 1909 — 1910, *Memoriile secţiunii literare,* p. 13 — 60); poemul poartă aici menţiunea datei cînd a avut loc lectura: „Şedinţa de la 7 mai 1910", şi are caracterul unei comunicări academice, prima a scriitorului după primirea sa în Academie. Alte deosebiri faţă de forma din *Conv. lit.* — cu excepţia dispunerii în părţi — nu există, deoarece e utilizat chiar zaţul tipografic care a slujit la tipărirea poemului în revistă. La sfîrşitul textului este adăugat un glosar, alcătuit de poet.

Intre manuscrise se păstrează numai acelea ale cînturilor XV şi XVI, strofa iniţială din cel de al XVII-lea, precum şi finalul, *Mormîntul,* toate patru nenumerotate, primul neavînd nici titlu.

XV BANUL

v. 625 *Şi* toţi *juzii* ce ţin minte *de clnd domnii Asăneşti*
v. 626 Iar el, prinsul de durere, *gind şi suflet risipit*
f...domn cu oastea *risipită)*
v. 627 Şi părinte fără *suflet,* gînd şi suflet *risipit.*
v. 628 El statura îşi *ridică,...*
v. 629 Şi cu ochi privind departe, *caută spre răsărit*
v. 631 *Cneji de cimp şi cneji de plaiuri, eu m-am hotărîtsă plec.*
v. 634 *Iar de-om* întîlni pe unguri...
v. 635 Să-i cinstim cum se cuvine, *după rost de musafiri.*

XVI

v. 642 Sună *coarnele* pe dealuri.

(Se poate aprecia că forma *goarnele,* menţinută în toate publicaţiile poemului, este totuşi greşită, întrucît pe manuscris e vizibil corectat de poet: *coarnele,* ceea ce e şi firesc, în epoca respectivă cornul ţinînd locul goarnei de mai tîrziu. Se şi spune, în versul 4 al strofei: „Cornul sună şi iar sună." Forma *goarnele* apăruse în textul destinat să figureze drept marşul vitejesc compus de Milescu în romanul *In război,* pe cînd personajul se îndrepta cu unitatea sa spre locurile viitorului asalt. Scriitorul a transformat ulterior, pentru *Miriţă, goarnele* în *coarne,* în msul iniţial — dar să fi trimis însă *Convorbirilor* o transcriere tot cu *goarne?* Neavînd siguranţa, o păstram pe aceasta din urmă, care n-ar fi de loc unica inadvertenţă din opera

vv. 11 — 12 Măi plugar *lat in spinare* şi chimirul lat la brîu,
Ce-ţi rupi şalele să seceri tntr-o zi un lan de grîu.
vv. 17—18 Se aude prin poiene *ropotul de călărime.*
Si telencele la vite ce le mină [cuvinte lipsă].
(Si chirvanele neunse [cuvinte lipsă])

De asemenea, o proiectată strofă a doua urmărea, desigur, să schiţeze o geografie a ţării răsculate, indicînd proporţiile ecoului avut de chemarea la luptă. Se păstrează următorul vers:

De la Ccrna pin' la Argeş, de la Dunăre la munţi.

La fel, după actualul vers 12, urmau în manuscris alte două versuri, precizînd sensurile chemării:

Puneţi mină de la mînă şi bătute şi mărunte,
Plumb şi pulbere de puşcă să ne ridicaţi la munte,

— ceea ce e un nonsens, deoarece în perioada cînd puteau avea loc întîmplările nu se utilizau arme de foc. Dar puştile sînt explicabile, totuşi, dacă avem în vedere că versurile fuseseră scrise prima oară în 1897, atunci cînd se elabora romanul *In război.*

XIX MORMÎNTUL

v. 730 Întreabă *domnul* în cîmpie.
vv. 734—735 Şi i *s-arată că mormanul*
Din creştetul unei movile.
v. 735 L-a îngropat Oltul *sub tei.*
v. 737 [Cuvînt indescifrabil] *morţii s-ascunde.*
(Pămîntul *pe sub brebenei).*
vv. 742— 744 Îşi ia un preot, *schivnic sfînt*
Şi darabanii lui de-aproape
Şi, *îndreptat către mormînt.*
V. 746 *Dormea copila somn de veci.*
w. 750—751 *O-ngroapă singur* la izvoare
Sus la răsptntia înlie.

In manuscris urmau încă două strofe — cu variante — şi începutul unei a treia, sunînd ca un program contemporan poetului şi plasînd poemul direct în actualitatea epocii:

Str. I a *Ca din mormîntul ei să crească*
Amarul fruct al amintirii
Că vechea Ţară Românească
O stăpînesc şi astăzi zbirii

— ceea ce era, evident, de o duritate extremă, neeonvenabilă pricărei asistenţe şi mai ales lumii „zbirilor", în care se purta poetul însuşi — de aceea el a temperat diatriba, întorcînd strofa spre ideea scumpă lui, a unităţii de suflet a românilor:

b *Ca din mormîntul ei să crească*
Flori gingaşe de amintire,
Că vechea Tară Românească

(Că toată Țara Românească)
E una-n granițî și-n simțire.
Str. II a *Și toată țara noastră este*
S-o știe astăzi toți barbarii
(S-o știe bine toți barbarii)
Pămîntul sacru din poveste,
Ce l-au călcat legionarii.
b *Și toată țara noastră este*
Cum ne-au lăsat-o nouă mai-marii
Pămîntul sacru... etc.
Str. III *Ce-avem îl vom avea și mîine*
Iar ce n-avem îl vom păstra.

Adică leit-motivele mișcării pentru unitate națională, din formulările scriitorului, de la *Îndreptări* încoace. Acestor formulări directe, poetul le-a preferat sugestiile complexe din poem, socotite cu dreptate mai emoționante și convingătoare, și a renunțat la strofele patetice, de tribună, de mai sus.

Variantele din manuscrise și chiar prezența manuscriselor înseși aduc oarecare mărturii privind geneza poemului. Goarnele — în locul coarnelor — praful de pușcă și plumbii din cînturile XV și XVI aparțin unei perioade moderne, nu legendarului secol al XIII-lea, cînd pare să se plaseze acțiunea.

Că aceste versuri au putut fi compuse în legătură cu împrejurări mult mai apropiate de vremea cînd trăia autorul, devine evident la lectura romanului *In război,* de care se leagă în special cîntul XVI. Unul din personajele cele mai pitorești de aici, Nicolae Milescu, ascunde o fire poetică, de mare sensibilitate, sub o înfățișare de insurgent zgomotos și cu desăvîrșire neatent la ce se petrece în jur. în prima parte a romanului el recită o frumoasă și originală variantă proprie a baladei *Lorelei,* pentru ca, în cadrul furtunos al frontului, să alcătuiască frînturi de versuri patriotice, imnuri etc, potrivite momentului. într-unui din marșurile sale, aflat în fruntea companiei pe cîmpurile din jurul Plevnei, „Milescu se întoarse să-și vadă compania lui: oamenii se simțeau. Drepți, sănătoși, mergeau cîntînd cu voie bună.

«Mare popor! gîndi Milescu înșine, mare și răbdător popor!...Toate temperamentele individuale se contopesc în acest temperament colectiv, singurul care, în ceasurile grele ale vieței, scoate la liman.»

Și astfel prinse el mai departe a le închina gîndurile sale în versuri...

Sună coarnele pe dealuri..." etc.

Și urmează, în versiunea tipărită a romanului, prima strofă a cîntului XVI din *Miriță;* manuscrisul însă îl cuprindea pînă la versul 16, încheindu-1 cu un vers stingher, fără perechea firească: „hoardele de căpcăuni" din versul 15 veneau cu turbare, ridicînd alături de ei pe huni, „Și-mpreună să reteze ostile măriei-sale".

Atmosfera și amănuntele nu se potriveau, vizibil, cu cadrul romanului, ceea ce ne face să credem că Milescu evoca, simbolic, scene ale

trecutului legendar și nu se mulțumea să gloseze simple marșuri, oricît de însuflețite, pe marginea evenimentelor la care participa.

Această concluzie e întărită cu atît mai mult de prezența strofei introductive a cîntului XVII, cea cu *„ginte arii"* și cu ridicarea legionarilor romani din morminte.

în fața acestei revărsări poetice a personajului, criticul *Convorbirilor* a fost sever și a cerut amputări, după cît înțelegem din răspunsul autorului: „Admit cîteva propuneri, și anume: reducerea poeziei...", scria, el, acceptînd în acest chip și proporția acestei incizii cerute de Maiorescu (Scris, din 30 oct./II nov. 1897).

Ceea ce e important în împrejurarea cu romanul este că ni se atestă vechimea unei scheme epice, care va fi existat nebuloasă în mintea poetului chiar din perioada genezei ciclului Comăneștenilor și care avea să devină viitorul poem Afi'riță.Tablourile realiste contemporane, din cele trei romane, se împlineau simbolic cu viziuni de legendă, țintind către un obiectiv unic — acela al unității tuturor românilor.

Drumul înapoi în istorie, pînă la hotarul cu mitologia eroică,i era unul explicabil și necesar: sensurile operelor lui Duiliu Zamfirescu ne apar astfel convergente — proza contura în chip realist momentele înălțătoare ale actualității imediate, poezia descoperea aceleași sensuri în trecut și în legendă.

Cum se plasează istoric faptele conținute în poem? în această privință avem o concludentă declarație a scriitorului însuși, care face cîteva referiri la semnificațiile lucrării sale în scurta alocuțiune cu care-și precede lectura în ședința Academiei din 7 mai 1910. Cuvintele sale sînt importante sub mai multe raporturi, atît în ce privește geneza faptelor descrise, cît și intenționalitatea lor mai generală și mai direct personală.

„Subiectul poemului ce urmează, spune Duiliu Zamfirescu, e greu de fixat în timp. El s-ar petrece cam între anii ce au precedat așa-zisa «descălicătoare», în primele timpuri ale formațiunii banatului de Severin, care, politicește vorbind, pare a fi fost întîi unguresc și apoi românesc.

Un ban al Severinului, frămîntat de dorința firească de a-și întări scaunul și a-și ocroti poporul, se găsește într-o zi pus în greaua cumpănă de a nemulțumi pe regele Ungariei sau a-și călca vorba. în adevăr, copila sa, Marghita, făgăduită de domn lui Miriță, nepotul și căpitanul său, este cerută în căsătorie de regele Ungariei, pentru fiul acestuia, care așteaptă cu o întreagă armată pe malul Oltului.

După multe frămîntări, domnul cheamă pe Miriță, îi destăinuiește, în puține cuvinte, starea sufletului său și, fără a aștepta răspuns, îl însărcinează să ducă pe Marghita în tabăra maghiară.

Acesta este conflictul. Mai departe, Marghita moare înecată în Olt; cele două tabere, ungară și română, se încaieră; prinții sunt omorîți în luptă; armia română e fugărită, dar bătrînul ban, rămas fără copii și învins, e numai învins, dar nu e biruit; el se scoală din scaunul domniei sale, pune să i s-aprindă vîrfurile munților, buciumă prin văi, iar la glasul său se adună tot ce a rămas valid din rasa strașnică a daco-

românilor. Vin bătrînii cneji de la sate, juzii de la județe, bacii de la Urle, ciobanii de la oi, și, cu domnul lor în frunte, resping pe unguri.

Acesta este, în puține cuvinte și în proză, întregul subiect al poemului.

Firește, din punct de vedere curat literar, expunerea aceasta n-are nici o valoare.

Cum însă fiecare din noi trăiește, cu știrea sau fără știrea sa, într-un complex de cauze și de efecte, eu vreau să se știe că întreaga mea viață literară matură este legată de un motiv cauzal, care nu s-a dezmințit niciodată, și acesta este: latinitatea noastră adîncă, poate cea mai completă, ca tip etnic și ca legi sufletești, printre toate popoarele neolatine.

Obișnuința de a se bate, întotdeauna și peste tot, a strămoșilor noștri daco-romani era o virtute și o necesitate. Consolidarea lor ca popor putea să îndemne pe banul Severinului să-și calce cuvîntul, și, lucru extraordinari pe Miriță să asculte de porunca lui, dar armele erau ultimul cuvînt." *(Analele Academiei Române,* Seria II, tom. XXXII, *Dezbaterile secțiunii literare,* 1909 — 1910, p. 158-160.)

Înainte de a transcrie în continuare raportările intenționate de poet la vremea sa, este cazul unor comentarii, relative atît la precizările de mai sus ale autorului, prin comparație cu poemul, cît și la cadrul istoric propriu-zis, care determină semnificațiile eroilor și faptelor.

Afirmația după care Marghita fusese juruită anterior de ban lui Miriță nu se confirmă în poem, sau e într-atît de neclar exprimată, încît fără atestarea autorului intenția aceasta nu se poate deduce. Dimpotrivă, rezultă că Marghita e cea care, în fața perspectivei de a deveni mireasa unui prinț necunoscut și străin, îi aduce aminte lui Miriță de o mărturisire și un jurămînt al lui și-i cere iubirea tocmai cînd acesta o trece peste Olt (cîntul V). S-ar înțelege deci că totul e un vînt primăvăratic care cuprinde pe cei doi tineri, nu cuvînt domnesc, știută fiind neputința căsătoriei la poporul nostru între doi veri drepți. Afirmația lui Duiliu Zamfirescu, traducînd o intenție insuficient concretizată, clarifică mai multe situații din poem, altfel confuze: de ce banul ține să se sfătuiască neapărat cu Miriță în chestiunea iscată pe neașteptate („Ce zici? Supunem toate / înțelepciunii tale"), de ce, la aflarea întreării fatale a banului, „Miriță se uită la dînsul adînc / Și fulgere trec între unchi și nepot", de ce se hotărăște cu atîta îndîrjire și atît de brusc s-o ducă pe Marghita la pețitori, de ce refuză propunerea fetei de a fugi amîndoi în lume: nu e atîta grija eroului pentru „plugarul [care] nu mai poate / De-atîtea angarale", invocate de ban, cît orgoliul său rănit și spulberarea dragostei în care crezuse.

De altfel, nu banul îi dă poruncă lui Miriță „să ducă pe Marghita în tabăra maghiară", cum afirmă poetul, ci Miriță însuși, dintr-o dată vindicativ față de unchiul său, îi înțelege intenția. Toate acestea sînt, firește, nuanțe, însă ele explică mai bine izbucnirea lui Miriță atunci cînd vede că domnița a murit: el nu-l iartă nici pe mirele străin, din cauza căruia s-a petrecut nenorocirea, dar nu se iartă nici pe el însuși pentru vina de a fi acționat în chip necugetat în această împrejurare. Conflictul imaginat de autor era deci menit să conducă fără greș la ultima soluție — armele — cu sugestia că aceasta trebuia să fie calea aleasă chiar dintru început, adică respingerea netă a oricărui compromis, a oricărei concesii, acolo unde ar fi vorba de păstrarea integrității naționale. Acesta e sensul afirmației scriitorului că „obișnuința de a se bate, întotdeauna și peste tot, a strămoșilor noștri daco-romani era o virtute și o necesitate", idee concretizată în diferite versuri ale poemului, între care, îndeosebi, în cîntul IX și în finalul său dramatic, cînd cei doi prinți, aspiranți ia mîna Marghitei, „își caută căutătura / Și sabia să-i treacă rîndul". Fără explicațiile de mai sus, astfel de versuri par a expune un crez de un exclusivism național extrem; în realitate, raportate la Miriță, ele numesc necesitatea luptei armate pentru independență și suveranitate în fața spiritului cotropitor al adversarului.

Cît privește ambianța istorică generală și atestările documentare ale faptelor din poem, se dovedește că Duiliu Zamfirescu a interpretat exact sursele, în limitele specifice literaturii, ca și în declarația programatică cu care și-a inaugurat lectura la Academie.

Referirea la banatul Severinului ne poartă în secolul XIII, cînd această formație statală a fost creată — cu puțin înainte de 1233 — dependentă de coroana Ungariei. Felul cum e tratat șeful acestui stat de către „craiul nemeșilor" și de către poet însuși — e numit *domn,* adică *domnilor* — sugerează o anumită independență, cel mult raporturi de vasalitate, care nu însemnau supușenie (regele Angliei era în epocă vasal regelui Franței!). De aici adresarea ceremonioasă la cererea în căsătorie a Marghitei, cu toată amenințarea de război din final, și ea devenită atunci un fel de protocol, pentru a măsura insistența solicitării. Dacă avem în vedere acest tip de raporturi, atunci acțiunea s-ar situa după 1291, acesta fiind momentul cînd banatul Severinului trece practic sub stăpînirea voievozilor munteni, pentru trei decenii, pînă la 1324. în acest interval ar fi putut avea loc faptele narate. Totodată, trebuie avut în vedere amănuntul, foarte important, că, pentru a duce pe Marghita la „craiul nemeșilor", Miriță a trecut Oltul, iar oastea nemeșilor trece și ea Oltul, la rîndu-i, pentru a se lovi cu craiul de Severin, deci poemul se referă la o perioadă cînd stăpînirea maghiară dăinuia încă în Muntenia, adică după toate probabilitățile, tot în intervalul menționat.

Atestarea istorică este însă relativă și trebuie implicată masiv legenda, căci, dacă șeful oastei române este în poem Litovoi (toți cnejii „merg să ia porunci la cneazul, nemblînzitul Litovoi",c. XIII, vv. 472), atunci faptele istorisite sînt deduse din luptele care au avut loc pentru libertatea cnezatelor oltene, între anii 1272 și 1276, probabil în 1273, cînd viteazul voievod a și căzut în luptă. Aceasta a fost prima încercare de independență deplină a cnezatelor și voievodatelor din dreapta Oltului, iar soarta ei corespunde în linii mari cu rezultatul luptei din poem, unde domnul, văzîndu-se „cu oastea sfărîmată" (c. XV, v. 626), e gata să părăsească sceptrul („nouă ne-a venit veleatul și ni-i gîndul să plecăm", c. XV, v. 631) și să se declare vasal, sau chiar supus ungurilor. Abia după această dramatică mărturisire a craiului „se ridică de prin jilțuri toți bătrînii cneji de sate" și pleacă să răscoale țara, ridieînd-o pentru libertatea ei. La apelul cuprins în cîntul XVI se adună nu numai pămîntenii, dar și strămoșii daci și romani, pentru a goni cu totul pe năvălitori de pe teritoriul românesc. Poemul rămîne deci un document *literar* al perioadei luptelor pentru constituirea sta-

tului muntean independent față de regatul maghiar; frumoasa fată a craiului de Severin este în acest caz ea însăşi un simbol al ţării libere, fin stilizat, cu rădăcină directă în basme. între Marghita şi Ileana Cosînzeana există o explicabilă corespondență.

în acest caz, toate numirile, chiar dacă au rezonanțe cunoscute, nu pot fi învestite decît tot simbolic cu sensuri realiste. Lunga listă de nume ungureşti prezente în cînturile X—XIII trebuie privită ea însăşi ca o sinteză poetică: au existat în realitate bani maghiari ai Severinului cu numele Luca, Oslu, Losonczy, dar în perioade suficient de îndepărtate unii de alţii pentru a nu putea fi prezenţi toţi în aceeaşi armată. Luca figura cu titlul de ban al Severinului în 1233, Oslu pe la 1240, dar un Ştefan Losonczy avea acest titlu un secol şi jumătate mai tîrziu, fiind, în adevăr, şi „comite al Temişanei", ca în poem.

Poetul avea o bună documentare în materie, iar forţarea adevărului istoric, cu geografia cam amestecată, cu alăturarea arbitrară a numelor din epoci foarte diferite, are loc în limitele fireşti ale poeziei, prin sinteze şi sugestii. El însuşi recomandă o cheie potrivită pentru înțelegerea procedeului atunci cînd indică structura oastei maghiare: „Vin toți strănepoții de hani ungurești" (c. XII, v. 432), ceea ce denumeşte nu o armată anume, ci una simbolică. Cu scurte întreruperi, banatul Severinului a stat în adevăr sub dominaţia regatului Ungariei peste două secole.

în acelaşi chip trebuie privite şi numele româneşti, începînd cu acela al lui Miriță însuşi. Tihomir, Litovoi, Seneslau sînt atestaţi istoriceşte, dar cu alte atribuţii şi cu altă cronologie probată de documente, însă cea mai mare parte a personajelor poartă nume convenţionale, formate după topografia ţinutului sau obţinute direct din basme: Vlăsie (codrul Vlăsiei), Baldovineştii, „Negruță din Kralieva" (Kralieva—Craiova), „Negoiță Cap-de-piatră", „Ion (al) lui Badea Nimea"; apar şi personaje din reminiscenţele istoriei daco-romane: Bîrhală, Longin şi Meţiu, Iuniu Quintul etc. O concentrare asemănătoare de forţe nu mai avem în literatura română! Exaltarea poetului ajunge prin urmare la treapta cea mai înaltă a convertirii adevărului istoric în materie poetică. Este explicabil de ce poemul a dobîndit o atît de mare importanţă în epocă, fiind citit în şedinţă festivă la Academie şi publicat concomitent în ***Conv. lit., în Analele Academiei*** şi în volum.

Presa însăşi marca evenimentul în cuvinte solemne, iar conflictul cu Maiorescu, după replica acestuia la ***Poporanismul în literatură,*** se atenua el însuşi, ***Miriță*** marcînd reluarea colaborării poetului la „bătrîna revistă a «Junimii»" (după o întrerupere nu prea mare, de altfel, dar semnificativă).

Simbolistica poemului se leagă în chipuri diferite de alte lucrări ale lui Duiliu Zamfirescu, de la poezii scurte şi meditaţii pînă la ciclul epic al Comăneştenilor. Cu toate imperfecţiile de construcţie, poemul este pentru opera scriitorului nostru o piesă fundamentală, datorită concepţiei asupra istoriei naţionale, asimilării faptului istoric cu folclorul şi cu spiritul contemporaneităţii într-o viziune de ansamblu de un patriotism profund, patetic. Deplasarea accentului de la afirmarea spiritului naţional pur către implicaţii cu caracter extremist, îndeosebi în partea a doua a poemului, va apărea în chip explicabil datorată

acelei exaltări care face adesea pe luptători în focul încăierării să nu-şi aleagă armele şi să ajungă la exageraţii. Duiliu Zamfirescu n-a fost scutit de această primejdie, care a pîndit militantismul social şi naţional al umanismului generos, patriotic de odinioară. Cazul nu este însă numai al său; poeme ca ***Dumbrava Roşie*** de Alecsandri — ca să-l pomenim numai pe acesta, care i-a fost vizibil model — o dovedesc. Ceea ce însă trebuie subliniat în chip deosebit, în această ordine de idei, este caracterul esenţial al înfruntării între cele două tabere. Românii participanţi la luptă sînt nu numai cnejii şi voievozii, cu clientela lor firească în epocă, nu numai armata oarecum regulată, organizată, ci mai cu seamă oamenii de rînd, ceea ce dă războiului un caracter naţional, angajînd marea masă a populaţiei; chemarea din cîntul XVI e adresată pescarilor, podgorenilor, păstorilor, plugarilor, adică exact acelor categorii, menţionate în documentul maghiar din 1247, pe care cavalerii Ioaniţi dobîndeau dreptul să le exploateze. Practic, acestea şi erau principalele îndeletniciri în epocă, ocupînd majoritatea populaţiei. Numele de conducători ai acestor gloate, utilizate în poem, sînt deci generalizări, mai exact sinteze, cum s-a spus mai sus, ale unei tipologii istorice reale, dar despre care tradiţia a păstrat date mai sugestive decît izvoarele scrise.

Cealaltă tabără, a năvălitorilor, e constituită din individualităţi aparţinînd nobilimii pe de o parte şi soldaţilor în leafă pe de alta. Se vorbeşte deci despre „craiul nemeşilor", despre „magnaţii /înconjurînd pe noul rege", despre „boemi mercenari" şi „conţi bavarezi", despre „învăţaţii / întru războaie şi-ntru lege", deci demnitari de stat şi cavaleri, profesionişti ai năvălirilor. înfruntarea cu aceştia ia caracterul unui act patriotic, ea nu vizează etnicitatea, chiar cînd aceasta pare a fi implicată, mai ales ţinînd seamă de realităţile luptei naţionale a românilor în raport cu ungurii, începînd de prin secolul X pînă la 1918. Perioada cînd se zămislea poemul, adică de pe la 1895 pînă la 1910 cînd el apare, e una de ascuţire la maximum a sensibilităţilor româneşti privind Transilvania, care şi explică, între altele, şi geneza ciclului Comăneştenilor şi a poemului ***Miriță.*** încît deschiderea mare a frontului atacat de poet, atunci cînd ţinteşte în adversarii de altădată ai poporului său, trebuie înţeleasă în dimensiunile ei fireşti şi adusă la proporţiile cuvenite, chiar dacă suliţele autorului bat, lipsite de precizie, şi dincolo de obiective.

S-a spus mai sus că, într-o privinţă, poemul ***Miriță*** încorporează mai multe simboluri şi motive cuprinse în scrieri anterioare ale lui Duiliu Zamfirescu. Semnalăm numai cîteva. Chiar din cîntul prim, geografia elementară schiţată aminteşte pe ***Fiica Haosului,*** poem anterior, ca moment al publicării, cu peste un deceniu, dar aproximativ concomitent ca geneză. în ambele poeme ne aflăm pe teritoriul banatului de Severin, în plină legendă în ***Fiica Haosului,*** la confluenţa legendei cu istoria în ***Miriță;*** voievodul disputîndu-se cu sine însuşi ne trimite la viziunea din ***Gethsemani,*** a lui Isus, care va fi crucificat, adică sacrificat pentru iubirea sa de oameni, ca şi tatăl Marghitei, gata să-şi dea fata pentru a cruţa poporul de năpaste.

în al doilea cînt, priveliştea convoiului de cavaleri ce însoţesc pe domniţă la mănăstire, cu daruri, este compusă ca în ***Domniţa mezină,*** în mişcarea lui de o perfectă simetrie. Chiar motivul referitor la peţi-

tul domniţei moarte este asemănător, iar meditaţia tristă despre viaţă mărturiseşte un evident paralelism cu *Palinodie* (sau cu gîndurile lui Matei Damian din *Viaţa la ţară,* în noaptea petrecută la arie). Duelul atît de expresiv între Miriţă şi craiul maghiar privind vechimea locuitorilor din aceste locuri este alimentată de argumentaţia patriotului din romanul *Îndreptări* etc. Exemple se mai pot da, toate ducînd la concluzia unei mari sublimări a virtuţilor poetice ale scriitorului şi a conceptului său despre caracterul naţional.

Ecourile din folclor, tot atît de personal folosite, ne duc şi ele la creaţii fundamentale. Puhoaiele dezlănţuite în calea domniţei care merge spre craiul nemeşilor şi revărsarea Oltului sînt cele din *Legenda Mănăstirii Argeş;* rugăciunea fetei, care-i cere lui Miriţă să n-o dea străinului, ci să fugă amîndoi în lume, e un leit-motiv folcloric; ridicarea ţării, descrierea luptei, ca a unor uriaşi pedepsitori, şi, în genere, întreg clar-obscurul legendei aparţin folclorului. Structura este însă originală şi avem în *Miriţă* unul dintre primele poeme epice eroice care, păstrînd formula tradiţională de la Bolintineanu şi Alecsandri, se constituie într-o prozodie savantă, cu versificaţie variată de la cînt la cînt, multe dintre acestea avînd cîte un tablou sau un episod autonom. Şi sub acest raport *Miriţă* este, cu drept cuvînt, una din lucrările îndelung gîndite ale lui Duiliu Zamfirescu.

Aceeaşi declaraţie inaugurală a lecturii din şedinţa festivă a Academiei dezvăluie în continuare şi alte resorturi care au mişcat inspiraţia poetului. In chip explicit, Duiliu Zamfirescu polemizează prin acest poem cu toţi cei care socoteau profitabilă calea suplicaţiilor în problema Transilvaniei. Poziţia sa era intransigentă, aşa cum o afirmă în romanul *Îndreptări* şi cum o admiră la părintele Moise Lupu, la notarul Zgurea, la ţăranii din ţinuturile de baştină ale acestora. Tranzacţiilor de felul celei prin care banul de Severin speră la început să evite înfruntarea, scriitorul le demonstrează consecinţele chiar în cuprinsul poemului; ele nu pot fi decît tragice, cu atît mai mult cu cît, spune el, tranzacţiile nu sînt specifice poporului român. In numele acestei premise, *Miriţă* va fi în chip direct o prelungire a unor teze din discursul de recepţie şi prilejul unor noi suliţe împotriva poporaniştilor şi a celor apropiaţi lor, numiţi pentru circumstanţă... socialişti (desigur aluzia e la vechile simpatii socialiste ale lui C. Stere şi G. Ibrăileanu) .

„In discursul meu de recepţiune în Academie, căruia pe nedrept i s-a dat un caracter polemic, am spus că nu se poate admite dulcegării, contemplativitate pasivă, jale şi lacrămi în poporul nostru, declară Duiliu Zamfirescu. Nu am nimic de schimbat la cele zise, ci aş avea de adaos o nouă protestare împotriva poeţilor de talent de peste munţi, cari fac din admirabilul popor al Daciei Traiane o adunătură de socialişti plîngăreţi. La ei plîng codrii, plîng nevestele, plîng florile, fiindcă avem un vis neîmplinit, de care ne-au răposat şi moşii şi părinţii. Neadevăr! Protestez în numele românimii întregi. Avem un vis neîmplinit, este drept — şi cine nu are? — dar nu de el ne-au răposat nici moşii, nici părinţii, ci au murit de moarte bună, cum se cuvine unor oameni sănătoşi, cari, în viaţă, alcătuiesc un popor de viitor.

Consecvent cu mine însumi, am onoare a vă ceti această lucrare, pe care vă rog s-o primiţi ca un omagiu adus instituţiunii acesteia, ce m-a primit în sînul ei."

Formula „poeţii de talent de peste munţi" ne duce cu gîndul desigur la Coşbuc, Iosif şi Goga, dar Duiliu Zamfirescu îl vizează numai pe acesta din urmă, de vreme ce-i parafrazează atît de nedrept poezia *Noi.* Versurile incriminate sînt următoarele: „La noi de jale povestesc/ A codrilor desişuri". „La noi nevestele plîngînd / Sporesc pe fus fuiorul". „Chiar roua de pe trandafiri/ E lacrimi de-ale noastre." „Avem un vis neîmplinit/ Copil al suferinţii —/ De jalea lui ne-au răposat/ Şi moşii şi părinţii."

Totuşi, scriitorul e nedrept cînd reduce timbrul lui Goga la tonalitatea unei singure poezii, care şi aceea e foarte frumoasă. Iritarea sa polemică nu s-a stins deci la peste jumătate de an de cînd au avut loc altercaţiile, regretabile de ambe părţile, cu Goga, cu *Viaţa românească,* următoare discursului despre „poporanism în literatură", şi *Miriţă* era menit să aibă el însuşi şi semnificaţia unui argument în controversă.

1 — Una din controversele posibile: la care mănăstire putea fi trimisă domniţa căci, la data probabilă a întîmplărilor, în Oltenia nu se afla nici o mănăstire. Primele instituţii monahale vor lua fiinţă cam o sută de ani mai tîrziu, abia la sfîrşitul secolului al XIV-lea, cea dintîi fiind Vodiţa, din apropierea Severinului, ceea ce s-ar potrivi — în limitele poetice — cu formularea:

Îşi trimite domnul fiica
Către deal, la mănăstire,

deci undeva în apropiere. In acest caz, ce sens trebuie să dăm referirii de peste patru versuri, că domniţa aduce prinoase „Preacuratei din Ohrida"? Drumul fiicei de crai e peste Dunăre, la Ohrida, centru creştin vestit în epocă, sau e vorba doar de vreo icoană făcătoare de minuni adusă de la Ohrida şi căreia i se închină simbolic ofranda, dania făcîndu-se concret către mănăstirea vecină?

2 — „Mugure de Mărăcini". Legenda, acreditată anterior şi de Alecsandri în balada *Banul Mărăcină* şi, mai îndepărtat, de Pierre Ronsard într-o dedicaţie către prietenul său, poetul Remi Belleau, plasează un boier român, Mărăcine sau Mărăcină, drept ban — desigur al Severinului. Cum perioada banilor *români* ai Severinului e cea care cuprinde teoretic şi episodul *Miriţă,* înseamnă că Marghita e o descendentă a aceleiaşi familii din care se trage şi eroul lui Alecsandri!

3 — *Arpad* este fondatorul primei dinastii maghiare, stăpînitoarea tronului ţării pînă la 1301, deci şi în perioada ciocnirii descrise în poem, care putea să aibă loc înainte de 1300.

4 — *Conrad,* nume a cinci regi germani între 911 şi 1268, deci contemporani cu dinastia Arpadienilor din Ungaria. Prezenţa unui fiu de rege german în oastea maghiară sugerează şi mai clar caracterul acesteia.

5 — *Veszprim.* Nota lui Duiliu Zamfirescu însuşi, din glosarul cu care-şi însoţeşte publicarea poemului în *Analele Academiei Române,* spune următoarele: „Veszprim sau Veszpr6m. Oraş al Ungariei, care

In veacul de mijloc a avut cea mai veche universitate şi cea mai importantă după cea de la Paris."

6 — „Alfa prim". Versurile sînt voit confuze, dar formula, prin ea însăşi, e banală în matematică.

7 — Tot poetul însuşi, în glosarul din *Analele Academiei Române,* declară despre „cronicarii rogeriani" că aceştia sînt „impropriu numiţi astfel. Erau cronicari latini, nenumăraţi, care scriau despre toate disciplinele spiritului în limba latină, începînd încă de pe timpul dinastiei Arpazilor şi mergînd pînă dincolo de Hunyazi, cu Bonfinius şi Sambuc. Printre dînşii, Kikello' (sau Kukulo), Rogerius etc."

Dacă în privinţa lui Kukiilâ explicaţia se poate reduce la cea dată de autor, lucrurile sînt puţin altfel cu canonicul Rogerio („magister Rogerius"), italian de origine, şi care nu e doar un simplu istoric, un cronicar, ci un veritabil scriitor. El e autorul unui *Carmen miserabile* (în latineşte, desigur), dramatică descriere a invaziei tătarilor din 1241—1242, căreia el i-a fost martor (a murit în 1266, în vîrsta de 61 sau 65 de ani). „Cronicarii rogeriani" sînt, deci, istorici dublaţi de literaţi.

(Dar scriitorul săvîrşeşte aici o eroare de cronologie, frecventă la el, mai ales în proză: în perioada cînd se puteau petrece întîmplările, curcanii — aduşi din America — nu aveau cum figura pe masa „cronicarilor rogeriani"!)

8 — *Sfîntul Ştefan* (997—1038) făcea parte şi el din dinastia Arpadiană; i-a creştinat pe maghiari; rege şi organizator priceput, a devenit simbolul statului maghiar unitar.

9 — Versul e semnificativ pentru caracterul războiului ce va avea Ioc, anume unul de cucerire, de revanşă. In depresiunea Lotrului — sau poate poetul se referă la teritoriul din nordul Munteniei, situat în faţa vărsării Lotrului în Olt, aşa-numita Ţara Loviştei — s-a perpetuat un timp mai lung dominaţia maghiară,' chiar pe cînd banatul Severinului era liber, iar cnezatele şi voievodatele din Oltenia şi Muntenia erau libere şi ele.

10 — Oştenii pămînteni recrutaţi dintre ţăranii liberi aveau drept, prin urmare, la indemnizaţii clin partea celor ce le cereau anumite prestări, cum era participarea la lupte sau la paza hotarelor.

11 — Vechimea celor două spiţe e măsurată cu glumele ce şi le-ar fi aruncat unii altora reprezentanţii lor: Baldovinii s-au înnobilat prin participarea la vreuna din cruciadele care au ajuns la Ierusalim, probabil prima (1096—1099), al cărei conducător, Godefroy de Bouillon, şi-a luat chiar titlul de „păzitor al sfîntului mormînt" (al lui Isus) cum i se spune — întrucîtva ironic — şi Baldovinului din poem; dar între cruciaţii de frunte s-a aflat şi Balduin de Flandra, de unde poate veni numele eroului nostru din poem; Murguleştii se socot, la rîndul lor, coborîtori din coloniştii romani, „dintr-o pajură de cioară", cum sînt numiţi de ceilalţi, însă oricum incomparabil mai vechi, avînd un mileniu înaintea lor, nu doar cîteva secole ca ceilalţi.

12 — „Ei sunt liberi cneji de plai" — formula arată că statul feudal român din epocă era încă insuficient închegat şi consolidat de vreme ce domnitorul, puterea centrală, nu avea autoritatea necesară pentru a organiza şi înfrîna iniţiativele războinice ale micilor conducători de cnezate. Este tocmai caracteristica perioadei dinaintea lui Basarab I, care va realiza acest deziderat, al statului centralizat.

13 — „Magnaţii/Inconjurînd pe noul rege" — formula nu poate fi interpretată altfel decît pare să arate că s-a produs o schimbare la tron, impusă de nobilime, lucru obişnuit în epocă, îndeosebi în momente de operaţiuni militare. înseamnă, dacă luăm afirmaţia în sens propriu, că între începutul disputei şi momentul luptei a trecut un timp relativ mai îndelungat. Nu este exclus să fie aici o referire îndepărtată la noul rege, Carol Robert de Anjou, ajuns pe tronul Ungariei în 1330, organizatorul dezastruoasei expediţii nimicite la Posada. Contaminarea a două momente atît de distanţate în timp, cum sînt înfrîngerea lui Litovoi şi victoria lui Basarab I, nu e exclusă într-o poezie de felul lui *Miriţă.*

P. 258 CĂTRE DOMNUL

Poezia este scrisă la moartea tatălui său.

Prima publicare cunoscută pînă acum este versiunea franceză a poeziei, apărută în lunarul *La Revue Roumaine* (I, 10, 5/18 iul. 1912), revistă bucureşteană pentru popularizarea literaturii române în Franţa. Titlul este aici: *Vers Dieu;* figurează de asemenea următoarea notă: *„Cette magnifique poesie perd enormement en traduction. L'auteur, avec un gro.nd talent, y a mis des tresors de pensee. M. Zamfiresco a, sans doute, acrit un chef-d'oeuvre de la langue roumaine, qui reste presque intraductible. M.D. Zamfiresco, ministre plenipotentiaire, membre de VAcademie Roumaine, est un des plus grands ecrivains de Roumanie."*

Oricît de curios, formulele despre comorile de gîndire, despre imposibilitatea traducerii poeziei sînt aproape aceleaşi cu care Duiliu Zamfirescu îşi însoţeşte propriile versiuni româneşti din Leopardi şi Carducci. Să fie şi aici vorba de o traducere proprie, iar rezervele revistei să fie propriile rezerve ale autorului-traducător? Nu este exclus, cu atît mai mult cu cît versiunea franceză oferă, faţă de textul românesc, cîteva libertăţi, pe care nu şi le-ar fi luat un traducător, ci numai un autor. Cea mai importantă dintre ele e în strofa a şasea.

în primele ei patru versuri, aceasta exprimă, după o filozofie sceptică, îndoiala cu privire la infinitatea existenţei lumilor, iar în următoarele patru pune sub semnul întrebării şi „viaţa viitoare" creştină. Nu mă lămuresc, spusese poetul în strofa anterioară, de nu cumva e scris să fim în această lume iluzionaţii unui vis; nu mă lămuresc, continua el în strofa a şasea, de nu cumva viaţa nu e nicăieri aşezată pentru totdeauna să existe („pusă în repaos"), ci e „numai oarba devenire" — deci ciclul inconştient al evoluţiei — în rest rămînînd doar „întunerecul din haos" — deci vidul, nefiinţa.

Aceasta în textul românesc, publicat în volumul *Pe Marea Neagră.* în forma din *Revue Roumaine* lucrurile se simplifică sub raportul filozofic, căci, locul *vieţii* (cu sens de existenţă universală), este luat în poezie de viaţa pămîntească („vie terestre"), căreia nu-i este dat să aibă o odihnă veşnică („constant repos"), aceasta fiind atribuită numai devenirii oarbe şi întunericului din haos. Deosebirea între cele două versiuni e deci în stabilirea unui concept: o dată *viaţa*

(existenţa) e identificată cu „oarba devenire" şi cu vidul din haos; altă dată ea e distinctă de acestea şi redusă la dimensiunile terestre.

Să fie totul datorit numai unei lecturi mai pe deasupra, a lui Caion sau a traducătorului? E cu putinţă — însă o elementară armonie interioară a strofelor, căutată cu discreţie, în felul cum se petrecuse şi în traducţiile din Leopardi sau Carducci, oarecari tentaţii de respectare a rimei, de reproducere a ritmului, fără forţări de topică, dar adesea şi fără acea răceală a translaţiei simple, mecanice — pot îndreptăţi supoziţia că poetul însuşi e şi autorul versiunii franceze. O reproducem de aceea integral, mai cu seamă că e şi prima formă cunoscută a poeziei:

VERS DIEU

Sur le sentier qui mene
Au cimetiere du petit couvent
Le vieux boyard est alle se coucher
La face tournee vers l'Orient,
Et nous avons plante un pommier â son chevet
Pour que, sous la brise du chaud printemps,
De ses fleurs qui s'effeuilleront, surgisse
L'espoir de resurrection.

Le vent amene des vallons
Parmi le susurrement des champs
L'odeur du foin coupe en fleur,
Et Ies chansons d'alouette.
Tout invite â vivre,
Et l'on sent que la vie est
Une farce qu'on est force de vivre
Et le champ d'un conte.

Tu as quitte notre pauvre monde
Ou tout est passager
Et ou notre impuissance
Nous est pourtant aimee.
Tu es alle, pareil â un sage, vers^le Seigneur,
Vers le Pasteur d'un seul troupeau,
Avec l'espoir d'y trouver peut-Stre
La derniere des sagesses.

Mais j'ai senti dans ta froide main
Qui tremblait, serrant la mienne,
L'immensite du desespoir
Et le deşir de rester encore
Dans ce monde egare
Et que tourmentent tant de soucis,
D'ou tu es parti pour le ciel
Et oU nous sommes restes.

O perei le plus doux nom
Le plus pur des mes sentiments,
Et le râve de ma jeunesse
OU es-tu, pere bien-aimâ?
Tu es parti, et Ies sanglots m'etouffent
Car je ne puis pas savoir
S'il est ecrit que nous devons traverser le monde
Comme dans un râve,

Et si nulle part la vie terrestre
Ne jouit d'un constant repos,
Qui n'est donne qu'au devenir aveugle
Et â l'obscurite du chaos;
Et s'il n'y a pas dans Ies etoiles
Un champ ou l'on trouve
La loi du bonheur eternei
Et des gages d'immortalite?

Car ainsi que nous passons
A travers ce triste monde,
Nous avons un noyau d'âme
Et des lueurs d'immortalite
Et alors, ou passe, Seigneur,
Toute cette organisation
Et Ies montagnes d'argyle
Et l'âme qui fut mon pere?

DUILIU ZAMFIRESCO
de l'Academie Roumaine

Asupra poeziei, revista va reveni ulterior, în articolele lui Caion *(Un disciple de Maurice Barres — Duiliu Zamfiresco; La Revue Roumaine,* I, 11, 5/18 sept. 1912), sugerînd o „întoarcere" a poetului spre creştinismul renegat sau neglijat în tinereţe. O astfel de interpretare rămîne însă exagerată, căci versurilor din strofa a treia, care iustifică si titlul, le urmează o subtilă contestare a vieţii viitoare din mitologia creştină, însoţind o tragică şi disperată clamare atee a îndoielii faţă de vreun sens divin al vieţii pe pămînt.

1 — „S-a dus boierul să se culce." Termenul „boier" trebuie privit aici î'n sensul de „aristocraţie sufletească", atît de scump poetului. Lascăr Zamfirescu avea o astfel de ţinută, asemănătoare de altfel cu a fiului său, poetul, încît îşi atrăsese chiar porecla „boierul"; dubla aluzie e deci rezultatul unei împrejurări reale. Duiliu Zamfirescu a fost profund zguduit de tristul eveniment, aşa cum avea să mai fie numai la moartea fiului său Lascăr, decedat în urma rănirii într-un duel (ian. 1921).

Poetul îşi iubise nemăsurat tatăl, pentru el îndeosebi venea vacanţele la Focşani şi stătea acolo mai tot timpul. Moartea bătrînului nonagenar i-a prilejuit astfel încă una din tristele sale meditaţii, atît de frecvente după 1895, cînd constată Ia el însuşi semnele trecerii tinereţii.

Conv. lit., XLVI, 4, apr. 1912.
Apare inițial în primul act al piesei ***Lumină nouă.***
Titlul este dat de poet la publicarea în volum.
Poezia de față, se arată în piesă, este datorită unei eroine care nu apare, moarta Măria. Aceluiași personaj i-ar aparține încă o reușită poezie, lăsată însă de autor la o parte la alcătuirea volumului ***Pe Marea Neagră.*** Este vorba de cea care figurează în volumul de față sub titlul ***[„Și nopțile..."].*** Nu e mai puțin adevărat că poezia se aseamănă cu altele ale autorului, ceea ce a putut determina eventual neincluderea ei în volum.
Piesa ***Lumină nouă*** a fost scrisă în primă formă în 1895, vara, pe cînd autorul lucra la ***Tănase Scatiu.***
Intenția autorului era să realizeze cu ea o tragedie în patru acte. încheiată doi ani mai tîrziu, ea primește titlul ***Hypnoticii,*** dar de valoarea ei se îndoiește serios autorul însuși după ce văzuse la Roma o piesă cu motiv oarecum apropiat, ***Spiritismul*** de Victorien Sardou. „Ce falsă, goală și învechită e tema lui Sardou și cu toate astea cum a știut să scoată din ea scene frumoase — iar pe de alta (pe de altă parte, n.n.) ce bună este tema la mine, cu firea interesantă a doctorului meu, și totuși, cum nu e nici o scenă de teatru!", îi scria autocritic lui Titu Maiorescu (Scris, din 2/14 mai 1897). Versiunea publicată cincisprezece ani mai tîrziu în ***Conv. lit.*** sub titlul ***Lumină nouă*** (cu subtitlul „comedie în trei acte"; ideea tragediei fusese cu totul părăsită), și reprezentată tot în 1912 la Teatrul Național, nu e însă cea din 1895 — 1897, ci una diferită, mult refăcută în amănunte, cu personaje și scene noi, cu mai multe implicații sociale și, ce e esențial pentru noi, introducîndu-se un episod cu cele două poezii, din care numai ***Domnița Albă*** a fost reținută pentru volum. Deci, poezia aparține perioadei 1910, în orice caz după întoarcerea din Italia.

P. 263 MAIESTATII-SALE REGINEI ELISABETA

Conv. lit., XLVII, 12, decembrie 1913.

vv. 5 - 6 La el veneau ***de peste tot***
La nuntă ori la judecată.
(La împărțit de judecată).
vv. 11--12 ***Dar mai ales*** îi dase dar
Moștenitor o fată mare.
V. 13 Mersese ***buhul*** pînă-n ***zarea.***
vv. 15--16 Și se ***pornise pețitorii***
In ***teleguță*** sau călări.
V. 20 ***Stăpîn*** și hirotonisit.
V. 26 Și Ottokar, margrav ***de Rin.***
V. 31 Călătorind ***din Miază-Noapte.***
V. 33 Era ***frumos (străin)*** la-nfățișare.
V. 36 Și ***prințul*** Locurilor-Sfinte
V. 38 ***Atît de tînăr și de drept***
(Atît de [cuvînt lipsă] ***și-nțelept)***
vv. 43--44

(Cu ***trai avan pe*** cască-gură)
Și grîul răsărit sub plug.

Urarea finală era mult mai restrînsă și, întrucîtva oficială, rece:

„Bine-ai venit, măria-ta,
La noi, pe înălțime.
Noi cu troienii ne-om lupta
Și mîinile ți-om săruta
Noi, domnii din vechime.

Că Dumnezeu a vrut și-a nins
Pe fruntea ta și-a țării,
Iar nemurirea a încins
Cu lauri, tot vastul cuprins
Din tolba cugetării.

Măria-ta, bine ai venit
In pragul bătrîneții."

Această formă a fost părăsită — pentru a se da închinării o direcție nouă, implicînd idealul național al întregirii țării, și aducînd aminte și de fapte de ordin mai intim (moartea unicului copil al reginei), sau de activități obștești ale ei, și dînd proporții unei ample reconstituiri a fondului național românesc care s-a impus în basmele Carmen Sylvei.

Ca și poezia ***Gethsemani,*** de o religiozitate numai aparentă, nu și de substanță, nici aceasta nu trebuie considerată din perspectiva strictă a destinației pe care i-o acordă autorul. Duiliu Zamfirescu n-a practicat genul închinărilor de acest fel decît cel mult sub forma unor madrigale grațioase, adresate femeilor frumoase, în anii îndepărtatei sale tinereți, sau în aceia ai bătrîneții (ciclul „Malvina"). A făcut, totuși, două excepții — aceasta de față și o alta, anterioară cu treisprezece ani, la aniversarea Iui Maiorescu, pe care însă n-a mai cuprins-o în volumul ***Pe Marea Neagră,*** dată fiind ruperea violentă a relațiilor cu criticul în 1913, în urma afacerii Stratilescu și a antecedentelor evenimentului. Elogiul destinatarului nu este, în ambele, decît un prilej de stilizări care se îndepărtează sensibil de scopul declarat al poeziei, plasînd-o pe aceasta în zone detașate de sursa care i-a dat impulsul prim. în cazul ditirambului către Maiorescu asistăm la o reconstituire a Junimii din prima perioadă; urarea de față este transcripția poetică a unei nunți domnești cu sugestii vădite din ***Nunta Zamfirei*** a lui Coșbuc sau chiar din eminesciana ***Călin (File de poveste).*** O nuntă domnească stilizată în viziunile unei nunți din poveștile noastre populare, deși întîmplarea se consuma la curtea ducelui de Wied. Tablourile cu pețitul, cu petrecerea propriu-zisă, alaiurile etc. puteau oricînd figura în ***Miriță*** dacă eroul ar fi ajuns la căsătoria cu frumoasa Marghita. Risipa' de elemente folclorice din text este deci nu un anacronism — la o curte germană, plasate figuri din basmul românesc, obiceiuri românești — și nici numaidecît o intenție de elogiu, ci un procedeu caracteristic scriitorului: la un moment dat se producea la el o deconectare a laturii strict poetice, intime, de tema lucrării, viziunile proprii dobîndeau autonomie în cadrul com-

poziției poetice, nu o dată într-un anumit dezacord cu tema inițială. *Viața la țară* va fi plină de asemenea anacronisme; în alt plan, poeziile din perioada romană mărturisesc adesea procedeul de substituire a unei realități prin alta.

Față de Carmen Syiva, Duiliu Zamfirescu avea însă și puncte de vedere, sentimente care, în ce-l privea, o detașau întrucîtva pe aceasta de familia domnitoare, o detașau de Carol și o situau într-o postură ce nu avea prea mult de-a face cu situația unei regine. într-un anumit moment, anume în perioada 1891—1892, o persecuție necamuflată, declanșată de rege și de liberali, în frunte cu D.A. Sturdza, a cuprins într-un destin comun — pe cît se putea — pe Elisabeta, aflată în exil la Veneția, și pe scriitor, trimis acolo de guvern, ca să-l aibă ca un fel de informator oficial în preajma ei, misiune la care, firește, Duiliu Zamfirescu n-a consimțit. împrejurarea era legată de părăsirea proiectului căsătoriei între moștenitorul tronului, Ferdinand, și Elena Văcărescu, proiect agreat și chiar apărat de Elisabeta, dar respins de capii politici și, ca atare, de rege. Exilul de la Veneția, început în iulie 1891, era urmarea acestor împrejurări; dar părintele Elenei Văcărescu, poeta de mai tîrziu, era chiar titularul Legației din Roma, deci șeful lui Duiliu Zamfirescu, care primește dispoziții să raporteze ministerului mișcările familiei Văcărescu, așa cum, cîteva luni mai tîrziu, i se va cere s-o facă și despre regină.

Refuzul unei astfel de misiuni delicate socotită de guvern drept una de încredere _ m realitate delațiune — a fost interpretat ca un act de ostilitate față de oficialități și ca o solidarizare fățișă cu atitudinea reginei, ceea ce nu era departe de adevăr, nici într-o privință, nici în cealaltă. în plus, un șir de corespondențe venețiene despre stagiul și situația exilatei, publicate în ziarul junimist *Constituționalul,* în vara și toamna lui 1891, sub pseudonimul *Loredano,* aduc firesc în mintea guvernamentalilor pe tînărul diplomat de la Roma, care stătuse în două rînduri în orașul lagunelor, în preajma reginei. Denunțîndu-l pe el, presa oficială îndrepta de fapt către ea săgeți nedisimulate, între victime trebuia să se nască sentimentul unei inerente solidarități, cu atît mai mult cu cît, în iunie 1892, cînd ecourile întîmplării erau încă vii, Duiliu Zamfirescu era transferat pe neașteptate la Atena, „ca un fel de pedeapsă pentru că văzusem prea de aproape «drama de la Veneția» atunci cînd regina Elisabeta, bolnavă, se refugiase în laguna lui San Marco" *(Viața la țară.* Prefață la ediția a IV-a. 1914). Este de înțeles că, după rezolvarea disputei regale, exilata din 1891 n-a putut uita loialitatea cavalerească a persecutatului, lovit tocmai din această cauză, după cum și poetul avea, în 1913, temeiuri diferite de ale oricui să o privească pe regină cu totul m afara rangurilor ei oficiale. Urarea trebuie privită în primul rînd în acest cadru și legată de aceste circumstanțe. Este clar, în același timp, că împrejurarea festivă nu-i permitea poetului să facă aluzie la vechea istorie, cu toate că referirea la „pustiul" și „jindul" din inima destinatarei și la „năframa albă a uitării" pot fi ușor interpretate și în sensul unui apel la amintiri, vechi, în 1913, de două decenii.

In schimb era un prilej nimerit să refacă raporturile diplomatului cu capul statului, raporturi zdruncinate, orice s-ar spune, în vară, în timpul afacerii Stratilescu. Desigur, Maiorescu a trebuit să explice

regelui de ce îi supunea spre semnare decretul de punere în disponibilitate a unui ministru plenipotențiar, acuzat de a fi calomniat țara, armata etc. Argumentele înșirate atunci regelui de șeful guvernului nu vor fi fost uitate cu totul, cînd, după două luni, tot el venea la semnat cu noul decret, de data aceasta pentru reintegrarea demnitarului, acum cu onoarea pe deplin restabilită, în urma provocării la duel rezolvate nu pe teren, ci de către martori. O compensație, din partea sa chiar, era de resort, și aniversarea reginei a fost cea mai bună ocazie folosită din plin și în acest scop.

Urarea cuprinde, după regulile genului, rememorări ale faptelor mai de seamă atribuite reginei, sau ale unor evenimente din viața ei, nu cea propriu-zis regească, ci aceea în care se afirma un om. Carmen Sylva se apropia de condiția poetului însuși prin activitatea ei literară, din perspectiva căreia — a literaturii și nu a regalității — este numită durabilitatea numelui ei. Versurile:

Iar nemurirea ți-a încins
Cu lauri, bolta cugetării

se referă tocmai la aceasta, laurii încoronînd, în concepția primă a vechilor greci și latini, singura admisă de Duiliu Zamfirescu, pe aleșii muzelor, nu pe deținătorii tronurilor. Este iarăși de la sine înțeles că urarea nu putea să privească numai pe poetă, de aceea finalul aparține reginei, însă tot detașat de atribuțiile propriu-zise ale rangului și mai mult folosind o titulatură pentru a omagia o vîrsta!

1 — Numele de persoane nu trebuie luate nici aici, după cum nici în alte poezii asemănătoare *(Alina-Linda, Vrseolo, Don Juan, Domnița mezină),* în sens istoric strict. Scriitorul s-ar fi ferit să inventarieze pețitorii la mîna principesei de Wied, dar, după tradiția basmului, aceștia trebuiau să fie identificați într-un fel, de aceea li se dă cîte un nume generic, sau unul de basm, „Stîlpan întîi din Codrul Negru" (Schwarzwald), sau cîte unul de mare răspîndire la alte naționalități: Ludovic („frumosul fante") pentru un spaniol, Gustav Adolf pentru un scandinav, Ottokar pentru vreun boemian. Se amestecă și o invocare a mitologiei grecești prin Cadmu, „bogătașul mării,/Acoperit de diamante", ceea ce ne duce cu gîndul la un englez.

2 — Prezentarea lui Carol I este și ea plină de aproximații fabuloase, amestecate cu date istorice sau geografice reale: Valea-Verde este o antiteză cu Pontul Euxin — cîmpia verde (a Bărăganului), alături de o mare neagră; „întîiul prinț de Dealul Mare" e parțial o parafrază a titlului regal — întîiul de *hohen* (înalt, mare) *zollem* (dar *zollem* vine în germană de la *vamă,* nu de la *deal!).*

3 — Discursul pe care-l ține rîul Peleș și îndemnul la literatură pe care-l adresează nou-venitei sînt justificate de titlul unuia din volu-

mele Carmen Sylvei, prin care ea a fost mai frecvent menţionată ca scriitoare: *Poveştile Peleşului* (1882), dar şi de un altul, *Robia Peleşului* (1897). Sensul este însă şi aici mai larg — Peleşul solicită preluarea motivelor româneşti din basme şi legende şi a eroilor populari, ca haiducii (Carmen Sylva a semnat, între altele, traduceri germane ale baladelor folclorice *Mihu, Mioriţa, Oprişan, Şalga* etc).

4 – Unicul copil al Elisabetei, Măria, a murit în vîrstă de patru ani (1874).

5 — Carmen Sylva a patronat mai multe societăţi de binefacere, create în epocă, dintre care azilul de orfane „Elena Doamna" şi institutul surorilor de caritate. Pe această cale, deci, simbolică, ea a „înfiat" pe fiii „celui căzut, celui rănit", dînd orfanilor părinţi şi celor orbi vedere, cum spune poetul.

DIN PUBLICAŢII

P. 271 DOMNIŞOAREI NICULESCU AMAN. *Dedicaţie*

Ghimpele, XVIII, 14, 3 apr. 1877.

Este prima poezie publicată a scriitorului cunoscută pînă acum, debutul său literar. Apariţia ei în coloanele *Ghimpelui,* pline cu lucrări de satiră politică (de calitate literară cu totul îndoielnică, dar cu o ţintă foarte precisă), trebuie privită ca surprinzătoare. Revista publica, totuşi, din cînd în cînd şi poezie propriu-zisă. Chiar în numărul care cuprinde *Dedicaţia* prezentă, poetul Nicolae Nicoleanu semna şi el două „dedicaţii", intitulate: *Amicului I.A.* şi respectiv *Amicului M.D.* Că Duiliu Zamfirescu a fost dispus să publice chiar într-o revistă ca *Ghimpele,* el, care va fi mai tîrziu atît de circumspect în alegerea organului de presă unde să-şi trimită producţiile, aceasta se explică desigur prin frenezia debutantului, care voia să-şi vadă numele mai curînd tipărit. Exigenţele în privinţa publicaţiilor care să-i adăpostească lucrările vor începe o dată cu trecerea la *Lit.,* adică abia din febr. 1880.

In semnătura acestei poezii, ca şi a următoarelor trei din *Ghimpele,* se păstrează şi iniţiala tatălui, *L.,* care mai tîrziu nu va mai figura.

P. 272 MĂRIEI S. ...

Ghimpele, XVIII, 17, 24 apr. 1877.

In cadrul sumarului, unde e menţionată poezia, în continuarea titlului ei se află şi adaosul, probabil glumeţ: „bine că nu e B."!

După iniţiala *S.* putem să ne gîndim la o Mărie din familia Dumitru Simionescu-Rîmniceanu de la Băleşti, al cărei al treilea copil purta chiar acest nume. Poezia ar fi dedicată în acest caz mai mult mamei copilei, adică Elenei Simionescu-Rîmniceanu, una din sursele din care s-a plăsmuit mai tîrziu făptura Saşei Comăneşteanu.

P. 273 GHIOCELUL ALB

Ghimpele, XVIII, 38, 20 nov. 1877.

Apare împreună cu *Amintire* (vezi în continuare nota de mai jos, la *Bătrînul şi fluturul).*

P. 275 BĂTRÎNUL ŞI FLUTURUL

Războiul, II, 292, 12 mai 1878.

„ Prima parte a poeziei reproduce exact poezia *Amintire,* apărută in *Ghimpele* cu jumătate de an mai înainte, motiv pentru care aceasta din urmă n-a mai fost reprodusă în ediția de față. Precedată de ghilimele la fiecare vers, această parte a poeziei ap'are şi ca o formulare a gîndurilor bătrînului, dar şi ca un citat (după poezia anterioară).

Bătrînul şi fluturul este prima colaborare a poetului la ziarul lui Gr. H. Grandea, poet minor (1843-1897), dar gazetar cu pană ascuțita.

Decorul poeziei indică valea rîului Putna, pe care, doi ani mai tîrziu m ziarul focşănean *Putna,* poetul îl va celebra în chip asemănător: „cobor în vale, pe-a cărei neted prund/Poetic plînge Putna măririle trecute" *(Ecoul);* în ambele poezii e vorba de asemenea de „a trecutului mărire", deci ne aflăm în plină atmosferă alecsandrină, sau a succesorilor săi, frecventați asiduu de Duiliu Zamfirescu în această epocă: Nicoleanu, Depărățeanu, Sihleanu etc.

P. 277 OH! TACI...

Războiul, II, 334, 23 iun. 1878.

Poezia este precedată de următoarele rînduri, mulțumire din partea autorului pentru publicarea versurilor anterioare *(Bătrînul si fluturul):*

„Domnule redactor,

Vă sunt necunoscut, şi cu toate acestea vă scriu. Un redactor vede multe curiozități în viața sa de ziarist, dar un redactor, însă care este şi poet, acela desigur trebuie să vază şi mai multe, — dar acela şi iartă multe.

Mulțumindu-vă pentru publicarea celor dintăi versuri, vă rog a citi şi pe acestea.

Duiliu L. Zamfirescu"

Afectarea unei îndelungi experiențe în amor era o cochetărie foarte frecventă la poeții epocii, şi Duiliu Zamfirescu o practicase, ca pe un reflex înțelepțesc, şi în poezia anterioară, *Bătrînul şi fluturul.*

P. 278 ECOUL

Putna (Focşani), I, 18, 9 iul. 1880.
Semnat: *Zamfirescu.*

In manuscris poezia poartă titlul *Fragment* şi începe cu o strofă care a fost trecută mai tîrziu — nepotrivit, de altfel — în fruntea baladei *Clinele nizamului:*

în munți sunt stînci pleşuve ce stau de sentinele
Păzind văzduhul liber de vînturile rele etc.

Poezia e unul din puținele peisaje montane ale lui Duiliu Zamfirescu, mai tîrziu poet aproape exclusiv al cîmpiei. Să fi întîlnit la *Putna* o sensibilitate redacțională favorabilă numai şesului, şi din cauza ei să fi dispărut frumosul preludiu al poeziei? în orice caz, unele

comparații rămîn fără sens în varianta scurtată din ziar, de exemplu: „aceste lungi morminte" (v.2) erau, de fapt, cum ne lămureşte strofa eliminată, văile adînci, „morminte ce-s săpate de timp" stîncilor, ceea ce e chiar frumos. Fără precizarea din strofa inițială, poezia pare să indice un pesimism universal.

încă o modificare, scuzabilă însă pentru patriotismul focşăneanului. Intr-o scrisoare către prietenul Ioanin, ulterioară cu o lună publicării poeziei, dar în mod vădit avînd aceeaşi sursă din viața reală, aflăm modelul decorului înfățişat de poet: „Am fost zilele trecute la vînat. Zău, nu ştii ce farmec deosebit are linişte a pădurilor, ce şoapta lungă s-aude în căderea fiecărei frunze şi ce mărturie tristă găseşti la fiecare pas, sub picioare, despre destinata lucrurilor pe pămînt. Şi iarăşi, cînd bate vîntu, ce zgomot asurzitor, cîte glasuri multiple ies din îmbătrînitele piepturi ale plopilor uriaşi!... Prin mijlocul pădurei trece Rîmna, o gîrlă frumoasă, pe a cărui prund am stat cu puşca-n mînă cîtăva vreme, uitîndu-mă cum curgea apa încet... încet. Şi am gîndit în cîteva ceasuri la cîțiva ani!" (Scris, din 16 aug. 1880.) Este limpede că în acest cadru s-a zămislit poezia, dar Rîmna a devenit pentru circumstanță Putna, lucru impus de condițiile ziarului unde se publica poezia!

In organul de presă al tîrgului părintesc, tînărul poet îşi permitea să semneze simplu: *Zamfirescu,* ca scriitorii clasici! Pentru concetățeni nu putea fi nici o îndoială asupra autorului, cunoscut probabil ca singurul poet — în momentul respectiv — din localitate, cu acest nume. (Un altul, N.I. Pruncu, autorul *Suspinelorprimăverei,* era acum sfîrşit ca poet.) *Putna* fusese doar ziarul care, cînd proaspătul colaborator îşi trecuse examenul de licență, cu două săptămîni înainte de apariția poeziei, anunțase evenimentul în aceşti termeni de un provincialism patetic: „La 17 iuniu, Duiliu L. Zamfirescu, fiiu al Focşanilor, a susținut cu multă greutate, dară cu atît succesul a fost mai strălucitor, thesa pentru obținerea titlului de licențiat în drept. Subiectul thesei a fost: Despre efectele mandatului în privința terțelor persoane" *(Putna,* I, 14, 25 iun. 1880).

Existența pe manuscris a titlului *Fragment* indică intenția unui poem mai mare.

Să mai amintim că marea tristețe din finalul poeziei, mărită încă de lipsa strofei suprimate, este caracteristică şi altor poezii din această perioadă, dintre care *Dezgust (Lit.,* 1, 27, 28 sept. 1880) este vizibil scrisă tot acum. Scrisorile către prietenul Duiliu Ioanin sînt adesea nu numai nostalgice, ci de-a dreptul triste.

In legătură cu dragostea pentru munte a poetului, ea nu poate fi pusă la îndoială, cu tot ataşamentul său viitor pentru peisajul cîmpenesc. Iată şase versuri, copilăreşti, poate din acelaşi moment cu poezia *Ecoul,* şi mărturisind o dispoziție acută pentru mediul montan:

Sătul peste măsură de-a tot veni pe punte
Şi-a tot visa mărire şi glorie pe veacuri,
Mă-nchin cu plecăciune acestor demne fleacuri

Şi plec la munte.
Acolo e pacea de-a pururea plină
Şi umbra e umbră, lumina lumină.

Adică, m altă expresie, aceleaşi stări ca în patetica strofă mutată din *Ecoul* în baladă.

P. 279 ÎN ALBUMUL DOAMNEI E.D.

Lit., II, 2, 15 febr. 1881.

în acelaşi număr se publică şi începutul viitoarei nuvele *Cum a iubit Depărăţeanu*—ulterior: *Amintiri din vremuri*—şi aceasta dedicată tot *Doamnei E.D.*, Eliza Dănescu. Cu trei luni înainte, tot ei îi fusese dedicată, în ziarul *R.l.*, nuvela *O pagină din viaţa lui Johann Strauss*, ulterior: *Blaue Donau.*

vv. 3—4 *Şi pe fila vieţei mele*, mîna nenduratei sorţi
A-nsemnat un nume mîndru, numele *pe care-l* porţi!

P. 280 ÎN ALBUMUL D-REI FLORICA SION

Lit., II, 7, 15 iul. 1881.

Apare împreună cu poezia *Nella. Cîntec de mare.*

Poezia nu e transcrisă direct din albumul destinatarei — de va fi existat un astfel de album — nu e o improvizaţie, căci o aflăm pe o foaie de manuscris, chiar cu o variantă — cea menţionată mai sus.

Floricăi Sion îi va fi dedicată şi lunga poemă *Alina-Linda*, peste un an de zile.

p. 281 PLECÎND

Lit., III, 2, febr. 1882.

Apare împreună cu poezia *Luna lui Mai* şi cu reproducerea din *R.l.* (V, 1354, 24 dec. 1881) a cronicii la *Poeziile* lui Alexandru Macedonski.

p. 282 POVESTEA CRINULUI

R. I., VII, 1826, 31 iul. 1883.

Semnat: *Don Padil.*

Theodor Şerbănescu (1839—1901), căruia îi e dedicată poezia, a fost militar, demisionat, apoi reintegrat şi din nou demisionat din armată. Cu poezia a fost mult mai consecvent, şi în cercul Junimii era activ şi apreciat; în perioada cînd apare poezia lui Duiliu Zamfirescu, era chiar foarte la modă. *Povestea crinului* e mai mult parrdie, fără vizibile intenţii ironice — care însă nu lipsesc — construită în maniera colonelului-poet, chiar cu oarecare ostentative trimiteri la versurile lui. Theodor Şerbănescu avea astfel de viziuni complicate, dorinţe poetice ciudate, ca aceea din lucrarea pe care i-o închină aluziv Duiliu Zamfirescu. Lunga şi chinuitoarea verificare, amestecată cu neînduplecata pedepsire a iubitei, e din aceeaşi familie cu bizareriile fabulos erotice ale destinatarului. *Fiica Haosului*, ulterioară cu peste un deceniu, va fi şi o replică la această *Poveste a crinului.*

P. 286 IARNA

Conv. lit., XVIII, 3, iun. 1884.

în ms. poezia se intitulează *Nu mă întreba*, şi e datată: *In 10 X-brie, Bucureşti.* (X-brie = decembrie.)

v. 1 în *jilţ la sobă*, stam pe gînduri.
v. 16 Ca şi-n alţi ani *dorise* iară.

Este prima lucrare publicată de Duiliu Zamfirescu la *Conv. lit.* _ nu însă şi prima trimisă revistei, căci, cu aproape un deceniu mai înainte, în nov. 1875, „poşta redacţiei" îl refuza cu o duritate pe care azi o putem socoti excesivă, chiar dacă nu ştim ce versuri erau avute în vedere. „Respingere foarte netedă" — aceasta e formula revistei, asemănătoare cu cea de peste jumătate de an (iun. 1876) cînd interogativul „acestea sînt versuri?" strivea din nou şi nemilos veleităţile adolescentului.

Totuşi, între cea dintîi prezenţă semnalată la Junimea, în 16/28 mart. 1883 (Titu Maiorescu, *însemnări zilnice*, II, pag. 166) — cînd poetul citeşte şi versuri, în faţa unei adunări numeroase cu Alecsandri, Hasdeu, etc, — şi între publicarea primă în *Convorbiri*, distanţa e mare, chiar prea mare. Cauza n-o cunoaştem şi, de fapt, e şi greu de presupus, căci poetul era încă mai dinainte în cercul junimist, de vreme ce aparţinea din 1882 redacţiei *României libere*, oficiosul politic al grupării,' iar legăturile sale cu reduta adversă, a *Literatorului* lui Macedonski, încetaseră din iunie 1882 şi luaseră proporţii de dispută publică în toată jumătatea a doua a anului 1883.

Poate că poetul nu avea nimic definitivat, încă; poate aştepta să fie solicitat de revistă — care îl repudiase atît de violent — nu să-şi ofere el însuşi producţiile. Dar obiceiul Junimii era să îndrume spre apariţie în *Conv. lit.* tot ce se citea acceptabil în cenaclu. Neputînd stabili cu exactitate o explicaţie a împrejurării, trebuie să conchidem că, în orice caz, *Iarna* este piesa inaugurală a lungului stagiu convorbirist al lui Duiliu Zamfirescu, de 36 de ani — probabil mai lung decît al tuturor colaboratorilor revistei, cu excepţia lui Iacob Negruzzi.

P. 288 DONA PAZ

R.l.—nr. lit., I, 2, 23 sept. 1884.

Semnat: *D.Z.*

Publicaţia în care a apărut poezia e un simplu supliment literar, cum îl arată titlul. De format mai mic decît al ziarului, dar cu cîteva pagini în plus, ea îşi datoreşte existenţa prieteniei strînse a lui Duiliu Zamfirescu, cu Al. Vlahuţă şi Delavrancea, cei mai frecvenţi semnatari ai celor opt numere, cît a durat această mică revistă (ivită la 16 sept. 1884). Ultimii doi au oferit aici lucrări mai importante pentru opera lor şi pentru literatură; Duiliu Zamfirescu e înregistrat numai cu cîteva poezii, de o vibraţie mijlocie, sau şi mai puţin, şi cu o schiţă satirică, *Dolabela Răstoacă.* Publicaţia a murit destul de repede şi trebuie să presupunem că din cauza ruperii bunelor raporturi de prietenie între cei trei redactori ai ei. Dacă aceasta e cauza disparîţiei ei, responsabilitatea întîmplării le aparţine mai cu seamă lui Delavrancea şi Vlahuţă, şi mult mai puţin lui Duiliu Zamfirescu. Probabil că la aceasta se referă poezia *Ca doi plopi...*, nepublicată, care poate fi socotită actul de deces al unei prietenii şi al micii reviste *România liberă. Număr literar.* (Vezi şi nota la poezia *Ca doi plopi...*, în voi. de faţă, cap. *Din manuscrise).*

Mai discret, desigur, mai pe ocolite, poezia aduce aminte insă de întîmplările *Decameronului* boccaccian, sau cu unele din poveştile cu Sindipa.

1 — „Don Jaime grand de Carjaval-Morena", nume probabil inventat de poet sau combinat din altele cunoscute prin cărţi, de unde şi împerecherile hibride: *Sierra Morena* e un lanţ muntos în sudul Spaniei (Muntele Negru), dar Don Jaime e aragonez, iar Aragonul e situat în nord-estul peninsulei iberice etc.

2 — Originea („preistorică" I zice poetul) lui Don Jaime rămîne problematică, şi satira poetului porneşte chiar de aici, deoarece din scurta conviețuire a lui Paris şi a Elenei—cei doi vinovaţi principali de războiul troian — n-a rezultat vreun copil, din care să se tragă eroul poemei!

3 — *Cid* Gampeador este numele sub care e cunoscut un erou spaniol legendar, Rodrigue Diaz de Bivar.

4 — Aluzie la uriaşul imperiu spaniol din timpul lui Carol Quintul (1500 — 1558), întins în Europa, Africa şi America, şi în care, spunea regele însuşi, „soarele nu apune niciodată". întîmplarea cu DoăaPaz se petrece, deci, mai tîrziu, cînd imperiul se dezmembrase.

5 — *Real,* numele mai multor localităţi din Spania.

6 — Compararea faptei Dofiei Paz cu a lui Macbeth e, desigur, o exagerare ironică. în tragedia shakespeareană e vorba de uciderea lui Duncan, regele Scoţiei, de către Macbeth, la îndemnul soţiei sale, ceea ce nu se compară cu faptele frumoasei şi pătimaşei aragoneze!

P. 293 DIN ALT VEAC

R.l.—nr. lit., I, 3, 30 sept. 1884.
Semnat: *D.Z.*
Apare în acelaşi număr cu *Cîntec [„Privind mereu spre Miramar..."]*

p. 294 CÎNTEC *[„Pricind mereu spre Miramar..."]*

R.l.—nr. lit., I, 3, 30 sept. 1884.
Semnat: *D.Z.*
Apare în acelaşi număr cu *Din alt veac.*

1 — Poetul, deşi afirmă chiar din versul inaugural că privea „mereu spre Miramar", încă nu văzuse frumosul castel adriatic de lîngă Triest!

P. 295 FUM

Conv. lit., XVIII, 7, oct. 1884.
Apare împreună cu poezia *Cînd mă gtndesc în urmă...*

P. 296 CÎND MĂ GÎNDESC ÎN URMĂ...

Conv. lit., XVIII, 7, oct. 1884.
Apare împreună cu poezia *Fum.*

ţi

/,

/

J

P. 297 PE MORMÎNT

R.l.—nr. lit., I, 5, 14 oct. 1884.
Semnat: *D.Z.*

In suplimentul literar al ziarului este prima apariţie de sine stătătoare a poeziei, de aceea îi dăm datele bibliografice după aceasta Insă ea a apărut, cu un an şi jumătate înainte, în foiletonul *Corespondenţă literară,* datat: *Bucureşti, apriliu 22 (R.l.,* VII, 1753, 1 mai 1883). Prietenul căruia' se adresează autorul este evident A. Vlahuţă, căci el îi răspunde la aceste „corespondente", ca si la altele mai puţin directe. Citită simplu, aşa cum a apărut în suplimentul literar al ziarului, poezia pierde sensul ei fundamental, pe care însă îl releva foiletonul din *R.l.;* mormîntul cu cei doi pruni este al lui Eliade, deci „tămîia nemuririi" din final se referă la el. *Don Padil,* care semnează *Corespondenţa,* făcuse o plimbare la Şosea, însoţit de un prieten, şi trecuse şi pe la biserica „Izvorul tămăduirii", cu'mormîntul lui Eliade: meditaţia este cea prilejuită aici. Iată contextul:

„Ieşirăm din biserică şi ne pierdurăm cîteşitrei printre nenumăratele morminte care înconjură sfîntul lăcaş.

înţelegi ce căutam. Vream să vedem monumentul de la mormîntul marelui om. Tu ştii că eu nu prea am obicei să dăruiesc pe fieştecare muritor cu numele de *mare om.* Dimpotrivă. Cînd însă vorbesc de Heliade Rădulescu, trebuie să zic acest cuvînt. Mare poet, Heliade n-a fost. I timpul lui a fost cum trebuia să fie un român: mare patriot. Da, susţin că Heliade a fost, mai presus de toate, *mare patriot.* Tot ce-a scris, tot ce-a greşit a scris, a gîndit şi a greşit spre a arăta lumei ce sînge curge în vinele noastre.

Şi în aceste timpuri de şovinism universal, cel mai mare om pe lume este cel mai mare patriot.

Ce gîndeşti c-am găsit la mormîntul lui?"

Descrierea tabloului trist al locului unde era înmormîntat Eliade dă elementele de bază ale elegiei, care figurează în continuare (fără nici un titlu); apoi încheierea foiletonului:

„Aviz amatorilor de a deveni oameni mari:

Doi pruni şi-o salcie. Atîtl

întristat pînă-n adîncul sufletului, am ieşit din curtea bisericei dînd din cap şi-am luat-o pe o alee ce se pierde în perspectiva tabloului natural ce ni 1-a lăsat graţiosul Kisseleff.

In adevăr, sfîrşind o astfel de vizită, te-ntrebi ce dracu e viaţa asta, ce mai e şi moartea? La ce bun să te chinuieşti cît trăieşti, ca să luminezi un popor întreg, şi iarăşi la ce să trăieşti cînd n-ai pentru ce te chinui, cum trăim noi?...

Şi mergînd tot înainte, am mers şi mai-nainte..."

P. 298 ADIO *[„Acei ce au iubit vor şti-o..."]*

Rev. lit., VI, 12, 5 mai 1885.
v.l în ms.: nu figurează.

vv. 4—5 — a. *Şi ea la geam să-ngălbenească*
Păstrîndu-ţi mîna ce ţi-o strînge.

b. *Cînd ea se-ncearcă să zîmbească,*
Dar, după mîna ce ţi-o strînge.

La trei ani după întreruperea colaborării la *Lit.* şi după violentul conflict public cu Macedonski din a doua jumătatea lui 1883 (vezi nota la poezia *Levante şi Calavryta),* întoarcerea poetului la *Rev. lit.,* continuare a *Literatorului,* ar părea inexplicabilă. Ea se lămureşte însă dacă ştim că Macedonski era acum plecat la Paris, iar la conducerea revistei se afla Ştefan Vellescu, actor şi literat, coautor cu Duiliu Zamfirescu al piesei *Prea tîrziu* (1884).' Colaborarea la noua formă a revistei macedonskiene — de la care lipsea tocmai mentorul — nu durează decît puţin, în luna mai a anului 1885, pentru motive pe care le putem bănui legate de disputa, prea recentă ca să fie uitată de părintele *Nopţilor.* în cadrul revistei mai înregistrăm în două numere ciclul *Fantazio* (vezi notele respective).

Cîteva luni mai tîrziu, întors de la Paris, Macedonski îşi reorganizează revista şi gruparea, iar Duiliu Zamfirescu, care participase la adunarea convocată special în acest scop, nu mai figurează nici în lungile liste de sprijinitori ai grupării, nici în paginile *Literatorului* renăscut. *Adio* şi *Fantazio* constituie un interludiu tîrziu şi întîmplător în macedonskianismul lui Duiliu Zamfirescu; perioada respectivă se încheiase definitiv la 1882.

Să fie vorba oare de plecarea frumoasei primadone italiene Silvia Montalba, unul din episoadele de dragoste ale poetului, următor celui cu Eliza? Totul se petrecuse într-o „toamnă cam tîrzie" — ba, judecind după relatările lui N. Petraşcu, într-o iarnă timpurie—deoarece cîntâreaţa îşi desfăcuse contractul cu trupa italiană de la Bucureşti la sfîrşitul lui noiembrie 1883, la mai puţin de două luni după începutul stagiunii. Succesoarea ei, Adalgisa Gabbi, vine pe la 10/22 decembrie acelaşi an, cînd Montalba era, desigur, plecată. Starea sufletească în poezie este aceeaşi cu cea din ciornele scrisorilor în franţuzeşte către Silvia Montalba, de un dramatism reţinut, care vesteşte pe parnasianul de mai tîrziu.

p. 300 FANTAZIO IV. *Doamnei B * * **

Rev. lit., VI, 15, 26 mai 1885.

Apare împreună cu *Variaţii pe o temă veche,* din cadrul aceluiaşi ciclu, *Fantazio* (vezi şi *Fantazio* în capitolul *Din manuscrise).* Numărul anterior al revistei, cu celelalte trei poezii, nu a putut fi aflat pînă în prezent.

v. 10 Că *nu mai* ştim cînd drumul *se-nchide-n* patru scînduri.
v. 29 Te-ar fi cîntat *poeţii* cei nobili prin urechi.

în manuscris apare de asemenea o strofă nouă, prelungind şirul de ipostaze posibile ale femeii iubite, ipostaze enunţate în vv. 13—14. Plasată după actualul vers 26, strofa este următoarea:

Sau de-ai fi fost, spre pildă, o peşte[r&] adîncă,
Ar fi venit norodul să-ţi zgîrie păreţii;
Ecoul tău de veacuri l-ar fi-ngînat băieţii
Gonit din stîncă-n stîncă.

p 302 FANTAZIO V. *Variaţii pe o temă veche*

Rev. lit., VI, 15, 26 mai 1885.

Apare împreună cu cea de-a IV-a piesă a ciclului *Fantazio.*
v.7 Căci el e tot acelaşi, *adine* şi înverzit.
v.13 *Atuncea* fă ce-i face.
v.15. Nu *s-ar aprinde astăzi doar flacăra din* scrum.

Poezia încheie, oarecum ciudat, contrastant, un ciclu constituit din madrigaluri, care zeificau o anumită femeie (doamna B. din dedicaţie!) sau femeia în genere. Poate că tocmai aceasta a şi fost intenţia ciclului — dacă alăturarea poeziilor nu va fi fiind întîmplătoare — de a sugera că finalul celei mai pure iubiri se coboară la treptele saţietăţii, indiferenţei atunci cînd ea nu e împărtăşită la vreme. Acesta ar fi sensul exprimat în versurile poeziei.

p. 303 CLARA

Conv. lit., XIX, 12, mart. 1886.

P. 305 O, SUFLET!...

Conv. lit., XX, 10, ian. 1887.

Manuscrisul — anterior publicării, după caligrafie, cu cel puţin un an, dacă nu chiar cu doi — arată intenţia unei alte prozodii iniţiale şi a unei mai precise declarări a pierderii oricărui ideal:

Din cerul visurilor mele
Se sting azi ultimele stele
Şi trist privind cum ele-ating
A orizontului abisuri,
Mă duc şi eu cu-a mele visuri.
Mă sting.

Ţinînd seamă de momentul compunerii, poezia are, deci, semnificaţia unei confesiuni privind un plan mai larg al existenţei tînărului, căruia i se stingeau'„ultimele stele". Deruta care-1 asalta, privitoare şi la domeniul vieţii sociale, ca şi la acela literar, era profundă, şi poezia trebuie să o socotim sinceră: gazetarul îşi părăsea gazetăria, devenind funcţionar la Externe, romanticul îşi părăsea exaltarea în favoarea unei lucide introspecţii în poezie şi a unui realism analitic în proză. *O, suflet!...* este una din manifestările cele mai evidente ale conştiinţei despre o modificare interioară structurală.

în manuscris poezia nu are titlu, ci e marcată printr-o cifră: *2,* deci făcea parte dintr-un proiectat ciclu, mai amplu. Singura din caietul respectiv care mai poartă în loc de titlu o cifră, *1,* este un fel de idilă, slabă literar, o versificare obişnuită, caracterizată de o îngroşare a formulărilor relative la amor, cum întîlnim în mai multe încercări de acum (ciclul *Fantazio* în primul rînd), ceea ce vădeşte în alt

chip tot deruta amintită prin relevarea unui erotism mai accentuat şi întrucîtva obscen.

Idila menţionată începe cu o scenă sub un tei: doi tineri care se iubesc, îşi fac promisiuni de dragoste eternă, crezîndu-se singuri, nevăzuţi de nimeni. Un pătimaş sărut, care însîngerează — la propriu — figurile ambilor, îi răscoleşte, dar ivirea lunii îi aduce pe amîndoi la realitate, restabilind mai mult cu cochetărie decît cu sinceritate o atmosferă temperată.

Şi tocmai atuncea se ivi
Figura palidă a lunei...
Ea un moment nu se opri.

Dar îndrăgiţii de sub lei
Simţiră martorul că-i vede
Şi ruşinaţi, ei între ei,
Îşi ziseră încet: „Nu crede".

Poezia nu e definitivată.

P. 306

FEBRUARIE

Conv. lit., XXII, 1, apr. 1888.

Apare în ciclul *Lunile,* alcătuit din 6 poezii, consacrate lunilor din prima jumătate a anului. De ce poetul n-a inclus-o în volum? Pentru o încercare de explicaţie, a se vedea şi nota la ciclul *Lunile.*

Oricum, o sursă autobiografică e certă. Să fie Eliza?

p. 308

MARTIE

Conv. lit., XXII, 1, apr. 1888.

Apare în ciclul *Lunile,* dar nu e reţinută de poet pentru volum.

Str. I Apa vine, vine mare,
Plouă, făr' de nici un rost.
Vătaf Dinu de-a călare
Nelipsit e la hotare
Ca şi martie din post.

O variantă a ei amestecă elementele de mai sus cu cele din forma definitivă. Este eliminată însă menţionarea lui martie, care justifică titlul poeziei.

v. 12 *Trece* podul ca să-l ia.

In final, strofele sînt dispuse în manuscris ca într-o piesă, iar finalul e întrucîtva diferit de cel apărut în *Conv. lit.:*

Str. a 4-a: *Drumeţul*
Măi podar etc.

Str. a 5-a: *Podarul*
Nu te teme, podul trece,
Dar cu *dor cu tot în el;*
Cine vrea să şi-1 înece
Are sîngele mai rece:
Se îneacă *însuşi el.*

în partea de început a poeziei apăreau şi alte strofe, desfăşurînd mai larg tabloul pluvios:

Pică picături de ploaie,
Vîntul bate de te-ndoaie,
Ceru-i sur, posomorit,
E urît...

Apa vine, vine-n valuri,
(apa-n tulburele-i valuri)
Creşte, trece peste maluri,
Curge pe cîmpii nebună
Ca un limpeziş de lună.

O apă „nebună", revărsată, şi încă pe o vreme de ploaie torenţială, nu are cum semăna cu „un limpeziş de lună", ceea ce explică părăsirea ulterioară a imaginii şi condensarea celor două strofe în două versuri din forma publicată.

Merită amintit din nou faptul că poezia este una dintre idilele caracteristice primei perioade a poetului, înainte de plecarea în Italia.

p. 310

APRILIE

Conv. lit., XXII, 1, apr. 1888.

Apare în ciclul *Lunile* (vezi notele precedente la poeziile *Februarie* şi *Martie).*

Reproducînd această poezie în bogata sa culegere, Mariana Zamfirescu-Rarincescu îi alătură şi o alta, intitulată *April,* cu un conţinut asemănător *(Conv. lit.,* XXVI, 2, mai 1893). Poezia însă, deşi a purtat în revistă semnătura lui Duiliu Zamfirescu, nu-i aparţine acestuia, ci lui I.AL. Brătescu-Voineşti, care era pe atunci, culmea! membru în redacţie la *Conv. lit.* şi care n-a văzut la timp eroarea. Duiliu Zamfirescu a fost nemulţumit, fireşte, şi îi scrie lui Iacob Negruzzi numaidecît, uşor dispreţuitor la adresa poeziei în cauză: „Vă rog să spuneţi d-lui corector I.A. Rădulescu să nu mai năpăstuiască lumea, punînd pe seama mea poezii ce n-am comis" (Scris, din 13/25 mai 1893). (I.A. Rădulescu este viitorul profesor, pedagog şi filozof, atunci în vîrsta de 23 de ani, proaspăt redactor la *Conv. lit.)* în adevăr, în numărul cel mai apropiat al revistei apare următoarea comunicare: «Poezia *April,* trecută între ale d-lui D. Zamfirescu, este de d-1 I.A. Brătescu" (autorul lui *Niculăiţă Minciună* încă nu-şi adăugase numelui pe *Voineşti).*

Cu titlu de curiozitate, reproducem aici, pentru ultima oară, poezia în chestiune, dacă nu pentru altceva, cel puţin pentru că vreme de patru decenii ea a figurat între cele ale autorului *Vieţii la ţară* (de ex., ed. din „Bibi. pt. toţi", 1962, cea din „Lyceum", 1968,0 reproduc şi ele tocmai pe aceasta, şi nu celălalt *Aprilie,* care aparţine lui Duiliu Zamfirescu!), semn că nici autorul ei adevărat, timp de zece ani, după apariţia primei ediţii la „Scrisul românesc" şi pînă la moartea sa, n-a răsfoit culegerea de poezii ale lui Duiliu Zamfirescu, căci altfel, desigur, şi-ar fi dat seama de confuzie.

APRIL

Parcă n-a fost de cînd lumea iarna ce de-abia s-a dus,
De cînd firea iar, cu mîna-i nevăzută, ne-a adus
Soare tînăr sus în slavă, în crăiea lui albastră,
Şi de cînd răsună lunca de o pasăre măiastră.
Că-şi dă viers privighetoarea şi-n tăcere se desfac
Note limpezi din tufişul parfumat de liliac.

Parcă n-ar mai fi aceeaşi fire tristă şi săracă
De cînd frunza-mbracă codrul, de cînd iarba cîmpu-mbracă,
De cînd vîntul nu mai plînge, ci suspină-n frunze blînd,
Aducînd miros de floare sărutată — şi de cînd
Sub desiş umbros de sălcii gîrla cîntecul şi-ngînă.

Mama noastră-a tuturora, fire bună şi bătrînă,
Veche eşti, vechi al tău farmec şi-ale tale frumuseţi,
Ce-ncîntară-atîtea neamuri în atîtea mii de vieţi;
Insă îmbrăcate-acuma-n calde raze de la soare,
Cînd pămîntul varsă valuri de miresme-mbătătoare,
Reîntinereşti deodată-n dimineaţa lui april,
Ca un basm din alte vremuri spus de-o gură de copil.

p. 3n IN RUINE

Lit. şi artă rom., I, 11, sept. 1897.
Semnat: *D.Z.*

In manuscris poezia poartă titlul : *Via Apia* (corect: Appia) şi are numeroase variante:

v. 5 Adio, *dulce umbră a gîndurilor mele.*
v. 10 Mă uit în lungul vremii şi caut *un popas.*
f...caut *un amic).*
w. 13—14 *Şezut-am cu sfială în mijloc de ruine*
Şi s-a desprins deodată un uriaş exemplu,
v. 15 *Mînjindu-i cu rugină trufaşele cuvinte.*
(Şi acvila măreaţă ştirbitu-o-a din zbor).
v. 16 *Şi răsiurnîndu-l* [cuvinte lipsă].
v. 19—20 In care *luna vine* în orce noapte caldă
Şi în trecutul lumii privirile îşi scaldă,
vv. 21—23 *Străinul care* astăzi, *privind la* Calea sacră
(Eu, omul *gol* de astăzi...)
Videa-va trei Imperii închise ca-ntr-o lacră
Şi-atîtea negre *veacuri...*
v. 24 *Ar crede că el însuşi e-o* lespedă din tine.
v. 28 Cînd măsur *suferinţa* din lunga ta tăcere.
(Alături de a spune duioasa ta tăcere)
vv. 35—36 Şi, vie, prefăcută, dar [cuvînt lipsă] *încintătoare*
Plutea pe cursul vieţii *cum ar pluti* o floare
(...ca nufărul pe ape)
v. 37 Un farmec prins de fire în *forma unei fee.*
w. 38—39 Cu *aere de sfîntă şi umbletul de fee*
(Cu aer de *madonă* şi patimi de *femeie)*

Atît îi era ochiul de *blînd şi liniştit.*
(...albastru şi ticnit).
(...de blînd şi de ticnit).
V. 43 Pe braţele *ei albe,* şi umerii ei plini.
V. 49 Era o armonie, *o-ntreagă armonie.*
V. 53 Trecuse luna plină spre alte *orizonturi.*
vv. 58- De laurul în floare *şi crăngi de iasomie*
Şi roze scuturate *pe brazdele de crini*
(Şi rozele deschise...)
V. 62 împrăştiind *în juru-i* atîta poezie.
(Şi răspîndea în juru-i...)
V. 64 *Că mîna întinzînd-o,* te-ai fi atins de ele.
V. 65 Cădea o stea *în beznă din Cîmpii Elizei.*
V. 68 Şi-o da viaţa noastră *şi conştiinţa ei.*
V. 74 îmi pătrundea *în suflet şi* pînă-n fundul minţii
(...departe, *adine* în fundul minţii)
V. 80 Cu ochii *enigmatici, vioi şi visători.*
V. 91 *Făgăduială scumpă şi* ultim adăpost.
V. 93 Iluzia din mine *uşor* o limpezise.
V. 95 Punîndu-i sub picioare un *tron* de curcubee.
V. 96 Din lumea ei *senină* privea cătră pămînt.
vv. 101 De-a da înfiripare imaginei *dorite*
Privii din nou spre dînsa, supus, *încrezător.*
V. 113 *Pe cheia bolţii noastre* sta Vega strălucitul.
V. 123 *Ademenit pe ape de tinere* sirene.
vv. 127 *Alături mărturia splendorilor* eterne,
Pe cînd în valea Romei tresaltă *lîngă mine.*
V. 136 A luminat în *mine adîncul cel dintâi.*
vv. 139

(Tu *simţi* afinitate cu-o stea...)
Cu-o lună, un luceafăr [cuvinte lipsă].

Figurează de asemenea în manuscris şi alte modificări: schimbări de ordine a versurilor, versuri noi etc:

vv. 53—64 urmau iniţial după actualul vers 36; iar actualele versuri 37—52 erau separate de restul poeziei prin cîte o linie, indicînd poate intenţia de a le schimba locul sau chiar de a le înlătura,

între versurile 76—77 figurau următoarele două:

O mîngîiam cu gîndul pe ochi de-atîtea ori!..
Ah, ochii enigmatici, vioi şi visători!...

care au fost eliminate la publicare.

între versurile 83—84 figura următorul, de asemenea părăsit:
Pe care rătăceşte iluzia din noi.

Versurile 134—135 erau şterse pe manuscris şi înlocuite cu actualele 136—137, scrise pe pagină de-a curmezişul; poetul le-a păstrat la publicare şi pe unele şi pe celelalte.

Poezia aparţine primei perioade romane a scriitorului, de unde şi mult prea marea aglomerare de nume proprii, aluzii, asociaţii care vorbesc numai unui foarte bun cunoscător al locurilor, al mitologiei

greco-romane etc. N. Petraşcu, care avea s-o publice în revistă, vizitase Roma, chiar împreună cu poetul, ca invitat al acestuia, dar cititorii publicaţiei? De aceştia Duiliu Zamfirescu ţine mai puţin seamă — grija lui unică fiind ca redactorii ceilalţi să accepte poezia — dar e conştient, totuşi, de exagerare.

Trimiţînd-o lui N. Petraşcu şi invitîndu-1 să o citească înaintea scrisorii, poetul da următoarele explicaţii:

„Cu jenă şi mare sfială îţi trimit poezia *In ruine.* La vîrsta noastră nu ne mai este iertat să luăm cîmpii, în public, în aşa hal. Singura mea scuză este că o parte dintr-însa e scrisă în 1889 şi răspundea — atunci — unei simţiri sincere, o scrînteală sufletească, ce a trecut peste mine ca o vijelie. Dama în chestiune era o compatrioată a noastră — cine, nu are nici un interes de a se şti.

De aceea, te rog, chiar de la început, să nu se pună iscălitura mea, sub poezie, decît aşa cum am pus-o eu: numai cu iniţialele; rămînînd să puneţi, dacă voiţi, numele întreg în sumar. Ţiu şi poruncesc să se facă aşa, ca unul ce sunt domn-stăpînitor pe ale mele şi deoarece dorinţa asta nu s-a urmat cu mica porcărie de *Badea Cîrţan.*

Multe sunt de zis despre această poezie, multe rele şi poate şi cîte ceva bun. Mai întâi e prea romantică: suflă toată şleahta de la paşopt prin trîmbiţele psihologhiceşti ale modernilor. Apoi — arheologie, astronomie, mitologie, contopite într-o malahie venerabilă de om adînc. plus ce-ar mai găsi alţii. Iar bun, ce să fie? Doar o notă generală de oarecare eroism, ţinută bine pînă la sfîrşit. Mie, partea a 2-a "i se pare mai bună decît partea 1-a. îţi mărturisesc că recitind-o cu g'as tare, mă înecau lacrămile — poate lacrămi false, stoarse de cuvinte.

Aş voi să-ţi explic cîteva rebusuri, precum şi o aparentă contrazicere între *steaua care cade din visul ei de-a fi* şi *nemurirea unei stele de dimineaţă.* Dar e nevoie să se mai spună că una e stea, iar alta e planetă, luceafărul de dimineaţă; că însăşi steaua care cade, cade din visul nostru despre dînsa? Rebusuri: leagăn de arcuri — braşoveancă; lebădă bărbată — lebădoi sau Jupiter & Leda. Şi aşa mai încolo. Te vei întreba poate ce să mai fie bazaconia asta:

mergea drumul la vale
înmărmurit sub şirul de palide opale
Ce timpurile noastre le închină lui Jan.

Poate lui Jan Caretaşul?... Nu, omule. Lui Ian, zeul păcii. Toată poliloghia asta vrea să zică curat: electricitate. Da ce-ţi e cu românul de la Tecuci!... EI vrea să cheme lucrurile pe numele lor. Ei, nu se poate una ca asta la poeţi.

Şi, ce mai încoace-încolo, asta-i! Să vezi că pe unde o fi mai obscur, pe-acolo Zâne o să fie mai mulţumit.

Prin urmare,

dacă Mitică nu s-a-ntors încă, convoacă doi-trei oameni isteţi, ca Anghel, Mincu, Ştefan etc, şi citiţi împreună poezeaua. îţi dau mandat să-mi aperi rebusurile, şi, de merge, să îngrijeşti tipărirea numelor proprii din constelaţii" (Scris, din 4/16 sept. 1897).

„Mica scrînteală" care 1-a bîntuit pe poet în 1889, cînd s-a zămislit iniţial motivul poeziei, 1-a dus în primul vers la un surprinzător

împrumut direct din N.Nicoleanu. Şi el, în poezia *O iluzie pierdută,* se adresează unei iubite trădătoare cu un „lung adio":

Adio dar, lung adio! lung şi fără revedere,
Aş dori, femeie crudă, nici la-a doua înviere
Să nu te mai pol vedea.

cu care seamănă pînă la pastişă şi începutul lui Duiliu Zamfirescu, dar şi finalul său atît de... nicolenian: „De-acuma, pentru mine, ai fost şi nu mai eşti!" Astfel că nu numai „şleahta de la paşopt" suna încă în versurile poetului, ci şi goarne mai noi, cum e aceea a lui Nicoleanu.

Explicaţiile date de autor însuşi în scrisoarea de mai sus, aşa puţine cum sînt, dovedesc încă o dată că poeziile sale au adesea nevoie de o adevărată „traducere" a simbolurilor cuprinse în numele proprii, în afara metaforelor, care nu o dată au şi ele nevoie de restabilirea unui întreg proces asociativ pentru a descoperi toată intenţia poetului.

înainte de a trece deci la clarificarea în continuare, la descifrarea unora din noţiunile nu direct clare, trebuie limpezite cîteva lucruri din însăşi scrisoarea de mai sus, care nu aparţin poeziei:

— „Mica porcărie de *Badea Cîrţan"* este schiţa *Badea Cîrţan la Roma,* apărută în *Lit. şi artă rom.* (iul. 1897), pentru care scriitorul ceruse să fie semnat numai cu iniţiale, dar apăruse „cu un kilometru de nume sub o mititică secătură ca asta" (Scris, către N. Petraşcu din 9/21 aug. 1897).

— „Suflă toată şleahta de la paşopt, prin trîmbiţele psihologhiceşti ale modernilor" — tradus în exprimare netedă, sensul e următorul: Duiliu Zamfirescu îşi socotea poezia drept o lucrare modernă, chiar simbolistă, probabil, cu implicaţii şi sondaje psihologice, dar în ea răsuna puternic romantismul patetic caracteristic poeţilor de la 1848, în speţă lui Cîrlova, Bolintineanu, Alecsandrescu şi' Alecsandri, în ceea ce era la ei „poezia ruinurilor".

— „Ce ţi-e cu românul de la Tecuci!...", poetul îl pune în încurcătură pe N. Petraşcu — tecucean de origine! — ca nu cumva să fie tocmai el acela care să-i ceară o exprimare mai pe şleau. Aluzia e şi la modul cam lipsit de subtilitate cum N. Petraşcu îi analizase cu cîteva luni înainte poeziile, obiectînd tocmai că poetul nu chema lucrurile pe numele lor *(Lit. şi artă rom.,* I, 2, dec. 1896, şi II, mart. 1897).

— *Zâne* Iuliu (1855—1924), inginer de căi ferate, slab şi naiv ca scriitor, dar a publicat o admirabilă culegere, *Proverbele românilor,* în 9 volume, primul dintre ele apărut cu vreun an şi mai bine înainte de scrisoarea lui Duiliu Zamfirescu. Vorbirea criptică îi era familiară lui Zâne de la studiul proverbelor.

— *Mitică* e poetul D.C. Ollănescu, atunci secretar general în Ministerul de Externe şi codirector al revistei, prieten apropiat al lui Duiliu Zamfirescu, deşi mai vîrstnic

— *Anghel, Mincu* şi *Ştefan* sînt: profesorul şi criticul Anghel Demetriescu (1847 — 1903), arhitectul Ion Mincu (1852—1912) şi ziaristul Ştefan C. Michăilescu-Stemill (1846 — 1899), fost redactor la *R.l.* cînd Duiliu Zamfirescu se afla în redacţia acestui ziar, toţi trei făcînd acum

parte din gruparea revistei, participanţi la redactarea ei şi colaboratori frecvenţi.

Părerea lui N. Petraşcu nu o cunoaştem, dar poate că a lui este aprecierea cam negativă pe care i-o transmite precaut D.C. Ollănescu, comunicîndu-i că propria opinie e deosebit de favorabilă: poezia, spune el, „e plină de farmec, de farmec nu numai a simţirii, ci a expresiei, a limbei şi a gîndului înalt şi original — în felul lui de a fi. Mie mi-a plăcut foarte şi am cetit-o cu toată dragostea şi morbidezza glasului meu, mişcat de atîtea şi atîtea gingaşe lucruri. Sunt însă alţii care no gustă, găsind-o pretenţioasă şi mai ales fără legătură" (Scris, nedatată, dar cu siguranţă din 14 şi 15 oct. 1897).

Este, alături de *Pe Acropole* şi *Către Cleobul,* poezia cu cele mai multe referiri la mitologie şi la geografia concretă a locurilor, dar mai obscură decît acelea, pentru că se întemeiază pe un fel de cifrare directă a imaginilor, greu sau cu neputinţă de înţeles pentru un necunoscător. Probabil că de aceea Duiliu Zamfirescu nici n-a inclus-o în volumele sale, cu toată pledoaria din scrisoarea către N. Petraşcu. Va fi luat cunoştinţă şi de obiecţii mai aspre decît cea transmisă amical şi graţios de Ollănescu-Ascanio!

N. Petraşcu i-a respectat poetului de data aceasta cererea atît de solemnă de a-l semna cu iniţialele. De ce n-o făcuse şi prima oară? El avea nevoie de un nume prestigios, ca al poetului, pe care, în plus, credea că în acest fel îl smulge definitiv de la *Conv. lit.,* lucru de care tocmai se ferea Duiliu Zamfirescu.

După însemnarea de pe manuscris, poezia trebuia să se intituleze cu numele admirabilei artere romane Via Appia, construită de Claudius Appius (372 î.e.n.), care, pe o mare porţiune a ei, la ieşirea din Roma, spre sud-est, avea de-o parte şi de alta numeroase morminte fastuoase. Autorul şi-a constituit tabloul mergînd pe Via Appia din afara oraşului spre centrul Cetăţii eterne, unde se află Forul.

1 — „Sumeţul vultur de glorii purtător", un element al templului lui Jupiter, de pe Capitoliu, înfăţişînd pasărea amintită, căzută cîndva de pe frontonul templului şi ştirbită.

2 — *For,* Forum, celebra piaţă din centrul Romei, unde se aduna poporul ca să discute treburile publice; se afla între Capitoliu — colina cu templul lui Jupiter — şi Palatin.

3 — „Calea sacră" e traducerea numelui principalei artere de trecere din Forum; în latineşte: *Via Sacra.*

4 — Cele „trei Imperii" sînt cele trei populaţii care au dominat succesiv regiunea centrală a Italiei: umbro-sabelii, etruscii şi romanii. Metafora o întîlnim iniţial la Carducci, în poemul *La izvoarele Clitumno,* dar formula e frecventă în lucrările istorice privind antichitatea romană.

5 — Metaforă fastuoasă, demnă de zei şi de vorbirea orientală: încă nu murise, sau: nu mai murea.

6 — *Phrineea,* curtezană faimoasă, după al cărei chip Praxiteles a sculptat o statuie a Afroditei, lucru care a fost considerat drept o profanare şi i s-a intentat un proces fermecătoarei femei, salvată numai de frumuseţea ei.

7 — *Hymelta,* munte în Grecia, la sud de Atena, vestit pentru prisăcile şi pentru marmora sa.

8 — Aşa cum arată poetul în scrisoarea către N. Petraşcu, e vorba de o stea care cade, simbolizînd un sfîrşit — aici al unei dragoste de scurtă durată. „Steaua" simbolizează deci mai mult decît un astru ceresc, anume: idealul omenesc, căci mai departe se vorbeşte despre o „măreaţă desluşire a lumei printr-o stea" (v.89).

9 — „Şirul de palide opale/ Ce timpurile noastre le închinau lui Jan" este suita de felinare electrice de pe stradă, aşa cum explică poetul însuşi în scrisoarea către N. Petraşcu. Janus fiind la romani întruchiparea zilei şi a nopţii, metafora cu felinarele electrice închinate de timpurile noi lui Janus s-ar putea formula, tot în cuvinte metaforice, cam aşa: obiectele care fac să fie ziuă în timpul nopţii! Janus era totdeauna înfăţişat cu două feţe — templul lui avea două intrări, simbolizînd dualismul contradictoriu: trecut-viitor, întuneric-lumină etc.

10 — *Cassiopeea,* constelaţie vecină Polului Nord, astfel că practic nu avea cum pune „coroana sa de stele pe Forul lui Traian" decît în închipuirea poetului. Insă aluzia aici nu e la situarea constelaţiei pe boltă, ci la forma ei.

11 — *Stadiul lui Flaviu* e stadiul (circul) lui Vespasian, împărat care aparţinea familiei Flavia. Stadiul lui Vespasian era cel mai mare din Roma *(Circus maximus),* dar nu trebuie confundat cu Coliseul.

12 — *Vega,* stea de mărimea întîi, cea mai strălucitoare din constelaţia Lyrei, situată în emisfera nordică. Aluzia e şi la instrumentul muzical atît de popular în antichitate.

13 — *Arcturus,* stea de primă mărime în constelaţia Păstorului.

14 — *Altaîr,* stea de primă mărime în constelaţia Vulturului.

15 — *Antares,* stea de primă mărime în constelaţia Scorpionului. Comparaţia cu Antares, stea de un roşu caracteristic, foarte lucitoare la răsăritul ei („Un Neron sus pe ceruri"), se referă atît la sîngele vărsat de împăratul Neron, cît şi la incendierea Cetăţii eterne, contemplată de acesta pentru a se inspira în vederea unui poem despre căderea Troiei.

16 — *Regulus,* stea dintre cele mai mari, a douăzecea ca luminozitate, aflată chiar pe ecliptică şi numită uneori şi Alfa Leonis. In poezie nu trebuie să se facă vreo confuzie între Regulus, stea, şi Regulus, general roman (consul între 267 şi 256 î.e.n.), căzut prizonier la cartaginezi şi ucis de aceştia în chinuri groaznice, pentru că a îndemnat pe romani să continue lupta.

17 — „Mările Thyrene", de fapt Marea Tireniană, întinsă între peninsula italică şi insulele vestice, Corsica şi Sardinia. Pluralul, ca şi în alte poezii ale lui Duiliu Zamfirescu, este datorit dorinţei de efect poetic: *mări* sugerează spaţii mai nedefinite şi mai întinse decît simplu *mare!*

18 — Stelele de dimineaţă invocate de poet au o durată de luminozitate scurtă, deşi intensă, întrucît apare curînd soarele. La aceasta se referă şi versul: „Nemuritor ca dînsa în clipa ta tu eşti" (v.140).

19 — *Leda* era fiica unui rege grec legendar, de care s-a îndrăgostit Zeus şi s-a apropiat de ea sub chipul unei lebede. Printre copiii lor sînt cei doi gemeni, atît de aidoma între ei, Castor şi Polux, şi,

după unele mituri, chiar frumoasa Elena (viitoarea soţie a lui Menelaos), din pricina căreia a izbucnit războiul Troiei. Cînd invocă lebăda-bărbat, poetul se compară pe sine însuşi cu Zeus, de vreme ce femeia frumoasă, dar rece, de lîngă dînsul e învestită cu titlul de Leda.

O altă poezie, intitulată *Pe via Appia,* titlu intenţionat iniţial pentru *în ruine,* a fost începută probabil ulterior, dar n-a fost dusă pînă la capăt. Iată tot ce ne-a rămas din acest proiect:

E pace solemnă pe neteda cale,
Nimic nu se mişcă, nimica nu-i viu,
Se vede văzduhul mişcindu-se-n pale
Ce par că înoată în caldul pustiu
(Ce bat orizontul în caldul pustiu).

Măslinul suratec s-a prins de-o ruină
Şi girbov se pleacă.

P. 316 SEARA DE TOAMNĂ

Conv. lit., XXXIII, 11, nov. 1899.

Apare împreună cu poeziile *Adio Napoli, Palinodie, Flori de Paşte* şi *Luceafăr,* toate cuprinse în *Poezii nouă* şi însoţite de o însemnare, scrisă de Titu Maiorescu, în care se anunţă apariţia volumului.

Seara de toamnă, deşi anunţată ca figurîn'd în sumar, lipseşte I (Vezi nota la volumul *Poezii nouă.)*

P. 317 FRAGMENT. *Domnului Titu Maiorescu*

în volumul omagial *Lui Titu Maiorescu, Omagiu, XV februarie MCM,* Buc, „Socec", 1900, p. 20.

v. 2 Cînd ai aripi *să zbori din ramuri, dar nu pleci.*
v. 7 Pe gerul plin de *sule* al clarei dimineţi.
v. 8 Te văd *şezînd* la geamu-ţi *cu ochii prinşi de-o formă.*
(Te văd cum *sta\\&geaxavi-\iprivindcumvremea trece).*
v. 9 *Himericele forme* a timpilor măreţi.
v. 10 *Căci tu eşti din aceia ce-n* vorbele poemei.
v. 20 Din harpe nevăzute.
v. 21 *Divina* simfonie a celor muritori.
v. 22-23 Amorul, *adoratul, cu dulcele-i minute.*
De care în viaţă atît a suferit.
v. 23 De ramuri de năramze, *încet, înseninat.*
(De flori de iasomie şi crăngi de portocal).
v. 25 Poetul cel mai *dulce* şi cel mai *ideal.*
v. 30 *Se trece gînditorul,* se trece şi se duce.
v. 31 Se vede Nicoleanu, *vin alţii rînd pe rînd.*
v. 33 Pe care i-a *sorbit-o un soare* apunînd.
v. 36 *O umbră adorată cu forme de* femeie,
(Alături de acest vers poetul a adăugat: „schimbă".)
v. 41 Poetul Mioriţei se primbla *liniştit.*
v. 43 Că se-mplinise vorba ce el i-a *prevestit.*

w. 45—46 a Blînzi serafimi ai minţei cu *cugetul* curat
Sosesc din fund de vremuri *cu sufletul s-au strecurat* (sic!).
b *Cu aripele albe plutesc...* [cuvinte lipsă]
Plutesc sub cer albastru, se lasă de pe dealuri
vv. 47—49 Şi fîlfîie în juru-ţi *cu sorcove* de flori
(...purtînd *ramuri* de flori)
(...purtînd *cununi* de flori).
Urîndu-ţi cursul veşnic izvor de idealuri
(Să-ţi înflorească drumul izvor de idealuri).
(Ce-n apa cea curată bătînd uşor din valuri).
(Ce-n apa lor curată bat ritmul ei de valuri)
(Ce-n corpul tău aruncă izvor de idealuri).
Plutesc spre *alte* timpuri cu alte Aurori.
(Spre alte timpuri *calde* cu alte Aurori).
(Spre timpuri *viitoare* cu alte Aurori).

Modificarea versurilor 47—49 este cerută de poet lui Mihail Drajjomirescu:

„Doresc să schimbaţi ultimele trei versuri din poezia către d-l M. astfel:

în loc de:

Şi filfiie în juru-ţi purtînd cununi de flori,
Ce-n apa ta curată bătînd uşor din valuri
Plutesc spre alte timpuri cu alte Aurori.

Să se pună:

Şi filfiie în juru-ţi purtînd mănunchi de flori,
Ce-ţi scriu cărare albă pe liniştite valuri
Spre alte timpuri bune, cu alte Aurori.

Mi se pare că metafora din versurile dintăi e prea bruscă. Dacă aşa vi se pare şi d-voastre, puneţi pe cele din urmă". (Scris, din 5/17 nov. 1899).

De ce e „prea bruscă" metafora în care „blînzi serafimi ai minţei, cu sufletul curat", fîlfîie în jurul criticului, venind din toate părţile şi aducîndu-i „cununi de flori", care apoi, în apa lui „curată", plutesc spre viitor („spre alte Aurori")? Pentru că serafimii sînt poeţii — şi toţi scriitorii — şi atunci reieşea că toată literatura epocii, căreia îi aparţinea şi Duiliu Zamfirescu însuşi, era declarată în poemă drept o încununare a lui Maiorescu, că ea se situa toată în succesiunea direcţiei lui ideologic-literare, şi pe această albie se îndruma spre viitor. Deci, întreaga literatură părea să fie cît şi cum a voit-o Maiorescu — dar tocmai acum se zămisleau pe masa de lucru a poetului cîteva din cele mai evidente luări de poziţie antimaioresciene: se afla, neterminat, studiul *Romanul şi limba română,* început din 1897; se scria romanul *Lydda,* din care apăruse în *Convorbiri* prima parte, aceea a insurecţiei antimaioresciene, şi dospea a doua parte, în care bătrînul Filip A. recunoaşte falimentul poziţiei şi gîndirii sale; se adunau roadele lecturilor din Slavici şi Coşbuc îndeosebi, cu concluzii iarăşi contrarii faţă de ale criticului. încît, temperarea elogiului din final este explicabilă — şi, de altfel, chiar mai eorectă sub raportul judecăţii critice: în forma finală, nu literatura întreagă merge spre viitor în albia maioresciană, ci ea e cea care stabileşte criticului „cărare

albă" spre „alte timpuri bune", adică îl atrage după ea la nemurire — ceea ce e diferit în substanţă de forma primă, unde pontiful Junimii era cel ce determina nemurirea literaturii!

Dar întreaga poezie e plină de astfel de metafore, cu traducţii directe, lesnicioase pentru toată lumea literară. „Gerul plin de aer al clarei dimineţi" e momentul de început al literaturii moderne româneşti, dominat de gindirea şi judecata critică a lui Maiorescu; „clădeşti o lume nouă pe-un arc de ideal" duce direct la „direcţia nouă" maioresciană; un luceafăr care umple „tot locul gol al stemei" e Eminescu, ridicat de Maiorescu la locul prim în poezie, „în locul" lui Alecsandri etc.

Poemul avea, în cea mai veche formă a lui, încă patru versuri de început, părăsite însă de autor:

Pe luciul pustiu de vecinică zăpadă,
Un stol de păsărele se leagănă in zbor,
Precum in gînduri vechi răsare din grămadă
(...se cerne din grămadă)
O dulce amintire de-o rază de amor.
(O dulce licărire...)

Poemul este publicat într-un volum omagial, alcătuit de către convorbirişti, la aniversarea a 60 de ani ai criticului. Cum sărbătorirea a avut loc la 15 febr. 1900 — data înscrisă în titlul volumului — e clar că acesta a apărut festiv chiar atunci, indicîndca atare data exactă a apariţiei poemei. Ni s-a păstrat o corespondenţă semnificativă care a avut loc cu acest prilej între Duiliu Zamfirescu şi Mihail Dragomirescu, atunci redactor al ***Convorbirilor,*** prin urmare şi îngrijitor al volumului omagial.

Vîrsta, activitatea poetului îl recomandau ca unul dintre cei cu mai greu cuvînt în grupul revistei, deci Mihail Dragomirescu îl consultă într-o chestiune esenţială — aceea a colaborării lui Caragiale la volumul omagial. Caragiale scrisese, curînd după moartea lui Eminescu, articolele ***In Nirvana*** (1889), ***Ironie*** (1890) şi ***Două note*** (1892), cu străvezii aluzii supărătoare la adresa lui Maiorescu, acuzîndu-l de a nu se fi îngrijit de viaţa poetului, de a-i fi modificat cu de la sine putere versurile etc. Criticul n-a răspuns la aceste suliţe, dar nici nu le-a uitat, cu atît mai mult cu cît convorbiristul fugar de altădată, autorul ***Scrisorii pierdute,*** n-a contenit nici mai tîrziu cu aluziile şi chiar cu atacurile directe ***(O şedinţă la „Junimea" în ajunul anului nou 1895,*** conferinţa ***Gisle şi gâşte literare).***

în atare împrejurări, a-l invita sau a-l accepta să colaboreze la volumul omagial putea fi o nedelicateţe faţă cu sărbătoritul; a nu-l invita, însemna a lăsa pe dinafară un scriitor important, dar şi a lipsi volumul omagial de un fost participant la Junimea, deci tot o nedelicateţe. Pe de altă parte, Duiliu Zamfirescu însuşi putea avea motive să fie în acord sau în dezacord cu prezenţa lui Caragiale, raporturile sale cu părintele Cetăţeanului turmentat fiind destul de înveninate încă de la ciclul ***Lunile*** şi apoi înăsprindu-se în continuare cu prilejul lecturii nuvelei ***Frica*** la Junimea (ceea ce va explica o parte din fulgerele sale îndreptate împotriva ***Făcliei de Paşte*** şi a

Năpastei **în scrisorile către Maiorescu.) Cum Duiliu Zamfirescu suporta 0 mare parte a cheltuielilor volumului în chestiune (Scris, către M. Dragomirescu din 17/29 nov. 1899), iar din vechea gardă a** ***Convorbirilor*** **era cam singurul scriitor important care continua să colaboreze statornic la revistă şi cu destulă regularitate — cu toată dezerţia la** ***At. rom.*** **şi la** ***Lit. şi artă rom.,*** **citadele nejunimiste, ba chiar antijunimiste — el trebuia să decidă într-o problemă ca aceea a prezenţei sau absenţei lui Caragiale la sărbătorire. M. Dragomirescu 1 se adresează, deci, cu întrebareaşi solicitarea, la care poetul răspunde prompt, aprobînd ca de la sine înţeleasă invitarea lui Caragiale a participa la omagiu.**

Rezervele anterioare în privinţa teatrului caragelian s-au menţinut, dar adversitatea faţă de proză s-a stins, lăsînd loc chiar unei admiraţii, pe care şi-o declară că începe de la... ***Făclia de Paşte*** **(pentru care nu găsise destule fulgere la apariţia ei!). Ca atare, motivele literare erau pentru prezenţa lui Caragiale în volumul festiv. („Stima mea pentru talentul lui de scriitor începe de la publicarea novelelor şi anume de la** ***Făclia de Paşte...")*.** **Exprimîndu-şi îndoiala în privinţa firii nestatornice a autorului** ***Scrisorii pierdute, o*** **dată cu entuziasmul pentru spiritul lui („omagiul pe care-1 aducem inteligenţii sale") Duiliu Zamfirescu declară, deci:**

„Caragiali (sic!) trebuie dar primit cu braţele deschise şi rugat, dacă se poate, să lase fleacurile şi jocurile de cuvinte spre a scrie ceva trainic" (aluzia e la ***Gtste şi gâşte literare)*** **(Scrisoare din 2/ 14 dec. 1899).**

în finalul aceleiaşi scrisori către M. Dragomirescu, poetul face un frumos elogiu lui Maiorescu, înrudit cu acela din poezie. Maiorescu, spune el, e „bărbatul care, de 40 de ani, personifică geniul românesc în tot ce are el mai luminos, ***il fulgido genio dei latini del Danubio,*** **ar zice un italian. Talentul, onoarea, cultul pentru frumos, echilibrul facultăţilor sufleteşti, vigoarea vieţii, un anumit entuziasm juvenil, plin de farmec, pe care mulţi dintre vechii junimişti nu l-au înţeles sau l-au confundat cu iubirea de femei, fac din d-1 Maiorescu tipul rasei noastre. Evohel" Elogiul avea să fie făcut cam în aceşti termeni, cu un accent în plus pe originea transilvăneană a criticului, şi în romanul** ***Îndreptări,*** **trimis peste doi ani spre apariţie — culmea! — la revista** ***Lit. şi artă rom.,*** **a dizidentei antimaioresciene. Pe cinci pagini se face aici un entuziast portret fizic şi psihologic al lui Maiorescu, o plasare în timp, în harta culturală şi politică a ţării, de o mare frumuseţe. „Nu vă veţi mira — rosteşte preotul transilvănean Moise Lupu, cel prin gura căruia răsună apologia — dacă vă voi spune că el este cel mai frumos produs al renaşterii vieţii noastre româneşti... De la începutul veacului şi pînă astăzi, România nu a avut un bărbat care să reunească toate calităţile fundamentale ale rasei la un mai înalt grad..." etc.**

Continuarea portretului e tot atît de elogioasă, asemănătoare cu acela din scrisoarea citată mai sus, implicînd şi date biografice ale criticului, abordînd direcţiile principale din activitatea sa: critica literară, filozofia, politica. Formulele părintelui Moise, datele la care el face aluzie, chiar unele amintiri, apoi consideraţiile şi aprecierile de tot felul le întîlnim frecvent în scrisorile lui Duiliu Zamfi-

rescu către Maiorescu, dar, surprinzător, acelaşi personaj face o serioasă opoziţie teoriei maioresciene a „formelor fără fond", semn că diferenţele de gîndire existau între cei doi bărbaţi, şi nu erau puţine. De altfel, nu e exagerat să atribuim portretului de mai sus şi un altsens: Duiliu Zamfirescu admira la critic şi sublinia acele trăsături pe care le voia reliefate în propriul său comportament. E, într-un fel, şi un autoportretI In acelaşi timp, tocmai acum cînd începea să apară în *Convorbiri* romanul *Lydda. Scrisori romane,* de polemică antimaioresciană, Duiliu Zamfirescu simţea nevoia unei compensări, care să menţină raporturi civilizate cu criticul.

In privinţa *Fragmentului,* el nu e scris de fapt în mod special aniversar decît în partea lui finală. Lucrul îl declară poetul însuşi lui Mihail Dragomirescu: „Apelul redacţiunei *Convorbirilor* m-a încurcat. Nu ştiu ce să spun despre d-l Maiorescu care să nu fie sau prea mult, pentru o lucrare destinată publicului, sau prea puţin, pentru mine. De aceea, desfac astăzi acest fragment dintr-o încercare de mai demult (încă de cînd eram la Bruxelles), pe care n-am publicat-o, atît fiindcă nu e sfîrşită, cît şi mai cu seamă fiindcă era dedicată, în gîndul meu, d-lui Maiorescu. D-ta vei fi băgat de seamă că pînă astăzi eu n-am închinat nimănui nimic, deşi adesea eram îndemnat s-o fac, fie dintr-un sentiment de iubire, fie din gratitudine sau altă pornire sufletească" (Scris, din 20 oct./l nov. 1899). Rîndurile sînt alcătuite, evident, să devină elocvente în cazul cînd vor cădea — şi nu puteau să nu cadă — sub ochii criticului, care să aprecieze greutatea omagiului adus de poet. Rezultă însă de aici că poezia — începută la Bruxelles, deci în perioada 1892—1894 — n-ar fi fostdată de autor publicităţii, poate nici chiar terminată, dacă nu s-ar fi ivit prilejul sărbătoririi. Dar formularea că n-a dedicat nimic nimănui nu trebuie înţeleasă în sensul că n-a alăturat o dedicaţie nici unei poezii (sînt numeroase astfel de închinări în volumele poetului), ci că n-a scris o poezie întreagă despre sau pentru un om anume, desemnat implicit chiar tn titlu.

Mai tîrziu va face şi acest lucru!

Insă, chiar aşa, poemul fusese conceput iniţial ca un fel de prelungire a *Epigonilor* lui Eminescu. Duiliu Zamfirescu avea de gînd el însuşi să scrie un număr de *Satire,* de tip eminescian, iar aceasta era una dintre ele. Prima parte a poemului, pînă la versul 15, aceea scrisă probabil la Bruxelles, se găseşte pe o foaie de manuscris chiar cu titlul: *Satira II. D-lui M.,* deci dedicată tot lui Maiorescu!

A doua parte, de asemenea — cea care începe cu versul 25: „Poetul cel mai tînăr, etc. — fusese şi ea intenţionată iniţial tot ca o satiră închinată criticului şi avea subtitlul *Unui trandafir.* (Trebuie oare să presupunem că şi *La o frunză,* avînd supratitlul: *Satira I,* probabil contemporană ca geneză, aparţine tot acestui ciclu de preocupări, de a realiza o serie de alegorii satirice, prin intermediul regnului vegetal: frunză, trandafir, ceva mai tîrziu — sau mult anterior — crinul?).

în orice caz, şi un alt tip de satire, vesele, muşcătoare, a practicat Duiliu Zamfirescu, din seria cărora aflăm în manuscrise un fragment ceva mai lung, legat direct de activităţile lui Maiorescu şi de cei care-1 importunau sau îl şicanau.

Iată acest text, tablou grotesc din specia *Revizorului* lui Gogol, unde se perindă gloata de solicitatori la un ministru abia instalat în funcţie:

Dar a bătut la uşe. E domnul secretar
Ce Domnului ministru şopteşte tn surdină
Că-n sală 11 aşteaptă părintele vicar.
Cu multe plocominte prea sfIntul se închină
Şi binecuvîntează. „Ce-i nou părinte? — Păi
Cu noi Domnul tn toate. — Prea bine. Ce pricină
V-aduce? — Ce să fie, ia nişte oameni răi:
Am un nepot la şcoală care-a căzut la greacă...
— E limbă grea. — Băiatul ar fi ieşit întâi
De n-aveau pe el pică. — Şi ce doriţi? — Să treacă.
— Prea bine, o să treacă... — Vă rog să mă iertaţi..."
Şi popa-şi ia giubeaua pe braţul sting şi pleacă.
Estetică, sărmană, profesori şi prelaţi
Sunt oamenii prea de treabă, dar cred că împreună
[cuvinte lipsă] *sunteţi de mult certaţi.*
De-abia pleacă prea sfIntul şi-un altul în loc sună
Şi pas de nu-l primeşte: e Mitu Baraboi,
Amicul de cocină [concină? n.n.]. *Ei, asta e mai bună!*
„Bonjur, Mitule dragă. — Ascultă, eu nu voi
Să-ţi iau timpul ca alţii, bonjur, ce veste nouă?
— Nimic, Mitule dragă. — E pace or război?
Eu văd că ăia, colo, împart Europa-n două.
— Da?... unde? — Împăraţii cei trei la Skiernewici...
— Taci frateI ştii atîtea şi nu ne spui şi nouă!
Atunci n-o-mpart tn două, ci-n trei. — Ba ce să zici,
In trei...

Aceasta să fie satira citită de poet în salonul criticului, despre cei „care-1 necăjesc cîte odată pe d-l Maiorescu", cum anunţă la un moment dat un ziar? Scrisul e mai format, deci ar fi de după 1888.

1 — In Sicilia, normanzii, veniţi din nordul Franţei, au întemeiat mici regate ale lor şi au ridicat mari construcţii şi temple; catedrala de la Monreal, clădită în secolul XII, e dintre cele mai importante opere ale arhitecturii lor.

2 — „Poetul cel mai tînăr şi cel mai delicat" e desigur Eminescu, pe care Maiorescu 1-a remarcat cel dintîi şi care a scris *Luceafărul,* de unde versul: „Şi numai tu, şi-n ceruri o stea, l-aţi adorat" (v. 27). Cine erau însă epigonii, care „l-au răsticnit pe cruce"? Apăruse între timp cartea denigratoare a lui Alex. Grama: *Eminescu, studiu critic* (1891), apăruse şi studiul antijunimist al lui Aron Densusianu, negativ la adresa poetului, mai erau şi altele, poate chiar o săgeată merge şi înspre A. Vlahuţă, eminescianizant şi în acelaşi timp iconoclast faţă de modelul său, spre neplăcerea, desigur, a lui Maiorescu.

3 — *Nicoleanu* Nicolae (1833 — 1871), poet original, ciudat, care mult timp şi-a împărţit poeziile transcrise de mînă pînă să înceapă a

le publica. „Victima" căutată de el e icoana uneia din iubite, pe care o vedea astfel:

...Albă, cu ochi negri şi dulce ca o fee.
Un cap blondin de înger pe umeri de femeie,
Atît era de palâ şi-atît de gînditoare,
Cît s-ar fi zis o umbră streină călătoare... etc.

Poezia e intitulată chiar *O victimă,* şi, evident, din aceasta îşi extrage Duiliu Zamfirescu elementele portretului său, deşi Nicoleanu mai are „victime" asemănătoare („Negreşit, ai ochii negri şi sprîncenele arcate,/ Faţă albă şi pe umeri două plete aruncate,/ De-un negru posomorit", *Unei Doamne).* Nicoleanu a fost între primii membri ai Junimii, de unde prezenţa lui în poezia lui Duiliu Zamfirescu.

4 — *Petrino* Dimitrie (1844—1879), junimist şi el, apreciat de Maiorescu, deşi opozant înverşunat al lui Eminescu. „Ideea" lui Petrino „de-a-nsufleţi o umbră apusă de demult", iată o frumoasă definire a uneia din laturile mai izbutite ale liricii acestui poet (altfel minor), închinată soţiei sale, moartă cînd el abia trecuse de 20 de ani, în 1867. Cele două volume de versuri ale lui Petrino sînt: *Flori pe un mormînt* şi *Lumini şi umbre.*

5 — „Blîndă Veronica, poeta unui cult", e Veronica Miele (1850 - 1889).

6 — Cultul legănat de Anadiomena „pe sîn" e dragostea.

7 — „Poetul Mioriţei" nu e poetul popular anonim, ci Alecsandri, care a cules prima dată celebra baladă folclorică. Astfel, „lunca cu ierburi de mătase" (v.40) e o aluzie la lunca Şiretului, cîntată de poet, Rodica este eroina din pastelul intitulat cu numele ei, iar „vorba ce el i-a fost urat" (v. 43) este urarea rostită de semănătorii care-i beau fetei apa din cofiţă şi-i spun, presărînd-o cu boabe de grîu:

„In plin să-ţi meargă vrerile tale,
Precum tu dragă ne ieşi cu plin!
S-ajungi mireasă, s-ajungi crăiasă!
Calea să-ţi fie numai cu flori..."

P- 319 LA LUNĂ *[„tn limpede miros de tei"]*

Luc., III, 6, 15 martie 1904.

1 — „Din dor şi dir. nemîngîiere". Versul, coborînd din Eminescu („Sufletu-mi nemîngîiet / îndulcind cu dor de moarte", *Peste vîrfuri), va* apărea, surprinzător, exact în forma de mai sus, într-o cunoscută poezie a lui Oct. Goga, *De la noi:*

Copii fără sprijin, ne ducem viaţa
Din dor şi din nemîngîiere,

doar că aici accentul tonic dă o metrică în amfibrahi, spre deosebire de poezia lui Duiliu Zamfirescu, unde lectura cursivă indică piciorul iambic. Contaminarea este fără discuţie, căci poezia lui Goga, redactor la *Luc,* apare aici la trei luni şi jumătate după a lui Duiliu Zamfirescu *(Luc,* III, 12-13, 1 iul. 1904).

P. 321 LACUL TRASIMEN

Luc., V, 1, 1 ian. 1906.
Semnat: *D.Z.*

Poate că poezia nu e decît începutul — invocaţia — unei lucrări mai largi, în orice caz în acest fel ni se înfăţişează arhitectonica ei, părînd preambulul sau un fragment al unei desfăşurări epice mult mai ample.

Ideea despre imposibilitatea prăbuşirii Romei (strofele 10—12) este cea care domină poezia, refrenul „nu se poate" ne conduce la aceasta.

Sursa ei este în lecturile ample ale poetului privind istoria Romei, dar un exemplu de natură propriu-zis poetică este, desigur, *La izvoarele Clitumno* de Carducci, unde un întreg şir de strofe se referă la invazia lui Hanibal în Italia. Faţă de modelul italian, poezia lui Duiliu Zamfirescu este, într-un fel, o replică şi în acelaşi timp o dezvoltare.

Acolo era vorba de răscularea întregii peninsule pentru a apăra Roma ameninţată şi îngrozită; aici este un fel de mobilizare a naturii, timpului, energiilor etc. pentru a se opune năvălitorilor (vezi în continuare şi nota la poezia *La izvoarele Clitumno).* Scriitorul avea în vedere încă de mult o evocare a marelui general cartaginez: „De cîtăva vreme mă munceşte videnia lui Hanibal, venind ca un zmeu de la Ebru la Alpi; arătîndu-se ca o spaimă, pe vîrful munţilor, închipuirii înfricoşate a romanilor; întîlnindu-i la Ticin, bătîndu-i la Trebia, exterminîndu-i, aproape, la Trasimen şi la Cane; ajungînd la porţile Romei, pe înălţimile ce le-am văzut împreună; apoi norocul părăsindu-1 în Italia şi plecînd să apere Cartaginea; acolo poporul moleşit şi mercenarii săi neputînd ţine piept romanilor; expatriindu-se spre a nu compromite pacea; pribegind pe la regii netrebnici ai Antiohiei şi Bitiniei, ducînd peste tot sabia şi patriotica sa ură contra romanilor — pînă ce, în sfîrşit, urmărit, strîns, vîndut, ia otravă şi pune astfel capăt glorioasei tragedii a vieţii sale. Nici Napoleon, nici chiar marele Cesar nu se pot asemăna cu el, fiindcă nici unul n-a avut de duşman pe romani, cu virtuţile lor militare şi cetăţeneşti de pe vremea Republicii, iar din parte-i o armată de vagabonzi mercenari. Ştiu că un asemenea subiect e, mai cu seamă pentru zilele noastre, un adevărat anacronism. Dar cu cîtă satisfacţie şi ce versuri se pot scrie! Versuri simple, fără acţiune dramatică propriu-zisă, după cum se poate scrie muzică pe un subiect, fără cuvinte, cum e Coriolan" (Scris, către Titu Maiorescu din 22 febr. 1893); *Coriolan* — e vorba desigur de celebra uvertură în do minor, op. 62, a operei lui Beethoven, după tragedia cu acest nume a vienezului von Collin.

Intre manuscrisele poetului aflăm următorul început al proiectatului poem:

HANIBAL

Pe vremile acelea de fapte de eroi
Natura zămislise un om fără pereche.
Menit să umple singur întreaga lume veche
Şi marea lui lumină s-ajungă pîn'la noi.

Castelele din ceruri ce In substanță pier,
Dar raza lor rămasă de-a pururi călătoare
Şi pentru noi văzduhuri, din nou nemuritoare,
Le face să ne pară că sunt etern în cer.

[versuri lipsă]

Pornise ca un vultur spre Alpi din Pirenei,
Iar aripa-i întinsă pămîntul înnorase.

Prima strofă a poeziei necontinuate înfăţişa iniţial un portret întunecat al îndrăzneţului cartaginez, versul 2 fixînd spaima răspîndită de el în lume:

O groază coprinsese întreaga lume veche.

De remarcat asemănarea strofei a doua cu eminesciana *La steaua.* Planul atît de precis al poemei proiectate să nu se fi concretizat decît în cele cîteva versuri? Nu e de loc exclus, ba chiar probabil că poetul a renunţat la o construcţie amplă şi s-a rezumat la un singur moment, care ar fi tocmai poezia *Lacul Trasimen.* „Anacronismul", de care însuşi se temea, îl va fi făcut să nu ducă mai departe lucrarea la dimensiunile proiectate iniţial, dar, la cererea insistentă a revistei *Luc.* de ia Sibiu, a consimţit să-i trimită episodul Trasimen, poate scris mai demult, poate chiar atunci. Cîteva însemnări despre sine însuşi, ca răspuns la o anchetă, apărute în 1905, poeziile *La lună [„In limpede miros de tei"]* şi *Lacul Trasimen* sînt singurele colaborări la revista transilvăneană.

Trasimen — lac în fosta Etrurie; azi —Perusa, locul strălucitei victorii a lui Hanibal asupra romanilor în anul 217 î.e.n.

1 — „Nimfa trasimenă" nu e neapărat un nume propriu, ci un adjectiv. Poetul pleacă de la ideea, frecventă în mitologie, că orice apă are o nimfă a sa, care-o denumeşte. In strofa a şasea îi zice chiar: „zeiţa Trasimene".

2 — *Silfi,* duhuri stăpînitoare ale văzduhului în mitologia celtică şi germanică medievală, cam nepotriviţi în decorul etrusc!

3 — „Zeea Lasa" — Lasa este numele unei zeităţi etrusce, identificată mult timp cu zeiţa iubirii Turan, şi ea etruscă; ulterior ea avea să aibă semnificaţia uneia din cele trei parce, Atropos, care tăia firul vieţii oamenilor, deci o zeitate a destinului, de aceea şi figurează pe foarte multe pietre funerare. în poezie pare să fie vorba de prima ipostază a zeiţei, adică aceea a iubirii (la aceasta conduce prezenţa nimfelor, a satirilor lui Pan şi Bachus).

4 — *Punii* sînt cartaginezii; referirea „punii cum se ştiu ascunde" e la o tactică a lui Hanibal pentru a-i înfrînge pe romani.

5 — „Legioanele învinse" sînt armatele romane comandate de consulul Flaminius.

6 — Clădită pe repetarea de către Echo a cuvintelor: „Nu se poate", strofa subliniază ideea imposibilităţii prăbuşirii Romei. în adevăr, ajuns în faţa Cetăţii eterne („sădită" de Jupiter „pentru veacurile toate", zice poetul), Hanibal n-a îndrăznit să supună Roma tocmai de teama ridicării întregii Italii, ameninţare simbolizată de Duiliu Zamfirescu prin generalizarea şi insistenţa ecoului.

7 — „Barzii de departe" — şi poetul se prenumără printre ei — ar fi poeţii români care închină ode şi evocări epocii antice a Romei.

V. 324

POEŢII

Românul (Arad), I, 161, 24 iul. / 6 aug. 1911.

Colaborarea lui Duiliu Zamfirescu la *Românul* a fost scurtă: trei poezii (cea de faţă, *Eleonora d'Este* şi *Mazurca),* o scrisoare şi un articol, *Pilde bune;* ea s-a întins între începutul lui iunie şi acela al lui decembrie 1911. încolţit de o mare parte a presei, după discursul de recepţie de la Academie şi după comunicarea din 1911, *Metafizica cuvintelor şi estetica literară,* el a găsit la *Românul* o tribună care 1-a îmbrăţişat cu o rară căldură, recunoscîndu-1 ca scriitor mare şi ca patriot într-o vreme cînd devenise ţinta polemicilor politico-literare.

Prezenţa sa în paginile gazetei arădene, care era organul oficial al partidului naţional de peste munţi, ar fi putut continua dacă articolul *Pilde bune (Românul,* I, 155, 16/29 aug. 1911) n-ar fi atras fulgerele lui N. Iorga, în faţa căruia conducerea ziarului a cedat: directorul V. Goldiş şi-a luat angajamentul să nu mai publice nimic semnat de bătăiosul autor al *Poporanismului în literatură* („îmi pare nespus de rău pentru publicarea articolului d-lui Zamfirescu. Nu voi publica de la dînsul absolut nimic." Scrisoare către N. Iorga din 24 august 1911.) Ce explicaţii s-au dat scriitorului, cum a primit el ştirea, nu cunoaştem, totuşi, patru luni mai tîrziu, gazeta îi publica o nouă poezie *(Mazurca),* semnată, e drept, numai cu iniţialele.

într-o formă amplificată, adică avînd încă două părţi, poezia apăruse cu peste un an înainte în *Răvaşul,* publicaţia lunară scoasă de preotul Elie Dăianu la Cluj, între 1902 şi 1910. Inimosul director, misionar şi el ca mulţi publicişti transilvăneni la începutul secolului, îi ceruse academicianului un cuvînt de laudă în memoria canonicului Augustin Bunea, şi el membru al Academiei tot din 1908, o dată cu Duiliu Zamfirescu, şi stins din viaţă în noiembrie 1909.

Revista publicase luni la rînd mărturii omagiale la adresa cunoscutului gazetar şi militant, apărător al memorandiştilor, astfel că solicitarea ei, alături de numele anterioare, celebre, putea chiar să-l măgulească pe părintele *Îndreptărilor,* care slăvise în roman, prin Moise Lupu, pe toţi clericii militanţi de peste munţi.

în locul panegiricului aşteptat, Duiliu Zamfirescu trimite revistei versuri fără nici o legătură cu solicitarea directorului, ba chiar cu întorsături madrigaleşti, frivole, cu totul nepotrivite ocaziei comemorative. Se vede că lucrurile i s-au spus, mai direct sau mai pe ocolite — iar autorul ştia şi singur aceasta de mai înainte, căci iată ce-i răspunde lui Elie Dăianu, la 25 febr./10 martie 1910, în graba unei plecări de-o lună la Paris: „Fireşte că poeziele ce v-am trimis nu se potrivesc cu publicaţia ce vreţi să faceţi. Asta am înţeles-o şi v-am spus-o. E însă peste puterile mele a scrie lucruri de ocazie (de fapt mai scrisese şi avea s-o mai facă, n.n.) — mai cu seamă cînd nu cunosc

II

Vestmînt frumos şi moale de mătasă,
Te-am sărutat din fugă într-o sară,
Şi ca prin vis mi-ai amintit de-acasă,
De tinereţe şi de primăvară,

Că miroseai a dor şi-a bucurie,
A sîn de mamă şi-a miros de floare,
A suferinţă şi a poezie
— Se poate oare?!

III

Stolul gîndurilor mele
Zboară pururea spre tine:
Rîndunele,
Ce se-ntorc din ţări străine.

Dar tu nu mai ieşi în scară,
Şi-n zădar au să te-aştepte,
Primăvară,
Să le scuturi flori pe trepte!...

Pe poet îl băteau vînturi de tinereţe, încărcate cu dulci regrete, ca în *Lena, Cîntec* etc, incluse în volumul *Pe Marea Neagră.* Repetînd, după un an, în *Românul,* numai partea primă din trioletul *înşelăciuni* şi înlăturînd finalul, graţios dar uşor, autorul dădea celor patru strofe — şl prin titlul lor — aer de crez poetic, din speţa abordată şl tn *Luceafăr* (voi. *Poezii nouă).* Era un semn de preţuire pentru publicaţia din Arad, şl de examen autocritic tn acelaşi timp 1

P. 325 ELEONORA D' ESTE

Românul (Arad), I, 167, 31 iul./13 aug. 1911.

E una din reminiscenţele romane, dacă nu chiar scrisă acolo. Villa d'Este, vechea reşedinţă' a familiei din care făcuse parte destinatara delicatului madrigal, se afla în fiinţă la Tivoli, şi poetul o vizitase încă în primele luni ale stagiului său italic, cînd va fi cunoscut şi portretul sau legenda viitoarei eroine. Cea mai celebră dintre Eleonorele d'Este a fost cea de Aragon (Spania), intrată prin căsătorie în familia al cărei poet oficial va deveni, un secol mai tîrziu, Torquato Tasso. O mare parte din operele sale poetice evocă eroismul membrilor familiei d'Este, începînd cu acela care şi-a stabilit primul la Ferrara sediul principal şi a participat la eliberarea Ierusalimului în timpul cruciadei a 4-a, Renaud d'Este.

P. 326 MAZURCA

Românul (Arad), I, 256, 23 nov./6 dec 1911.
Semnat: *D.Z.*

Faptul că nici un vers din manuscrisele autorului nu se aseamănă direct cu cele din poezie — cu toate că, pentru cine e familiarizat cu sonorităţile poeziei lui Duiliu Zamfirescu, nu poate exista nici o îndoială — ar putea pune într-o privinţă chiar chestiunea paternităţii ei: este *D.Z.* totuna cu Duiliu Zamfirescu? Căci cu doi ani înainte apăruse în *Ramuri* (1909) un articol, *Manasse,* semnat chiar *D. Zamfirescu,* fără ca autorul lui să fie una şi aceeaşi persoană cu părintele *Vieţii la ţară* (în cel de-al treilea volum al *Bibliografiei româneşti,* Gh. Adamescu se lasă înşelat de semnătură şi i-1 atribuie); la fel, în *Flacăra,* tot în jurul lui 1910, un *D.Z.* publica versuri, prilejuind intervenţia iritată a scriitorului nostru, pentru a face delimitarea cuvenită.

De vreme ce nu găsim o astfel de intervenţie lămuritoare şi în *Românul,* e de presupus că nu e o eroare, ci că iniţialele îl indică chiar pe Duiliu Zamfirescu, cu atît mai mult cu cît anterior îi apăruseră scriitorului în acelaşi ziar, şi tot în anul 1911, alte două poezii *(Poeţii* şi *Eleonora d'Este),* o scrisoare şi un articol, toate semnate cu numele întreg.

Dragostea scriitorului pentru Chopin este veche, din adolescenţă; e drept că dovezile scrise ne arată că *Impromp*tu-uriie îi erau favorite, totuşi, cele cîteva zeci de mazurci ale compozitorului nu-i puteau fi străine. De remarcat ritmul atît de diferit dintre un vers şi următorul, sugerînd un fel de replică neîntreruptă, o melodie secundă paralelă cu prima. In ansamblu, poezia apare ea însăşi ca o replică mai optimistă la integral sceptica, deziluzionata *Palinodie,* apărută cu peste un deceniu mai înainte. E hedonismul din *Acum* şi *Anzio,* însă temperat, cuminţit cu vîrsta. Citite numai ele, versurile 1 şi 3 ale fiecărei strofe tind să realizeze singure o poezie aforistică de sine stătătoare; se va observa că versurile 2 şi 4 rămîn în acest caz simple explicaţii ale celor care le preced pe fiecare. Versul lung e cel care proclamă un adevăr, o sentenţă, cel scurt îi prelungeşte semnificaţia şi ecoul, îi explicitează sensul.

P- 327 [ŞI NOPŢILE...]

Conv. Ut., XLVI, 4, apr. 1912.

Apare în cadrul piesei *Lumină nouă,* comedie în trei acte (iniţial intitulată *Hypnoticii),* împreună cu poezia *Lumină nouă. Domniţa Albă* (vezi şi nota la această poezie).

Ca şi cealaltă poezie, este atribuită moartei Măria, care îi trimite astfel un îndemn postum unui doctor, erou al piesei, să iubească pe o altă femeie. In piesă, ambele texte sînt aflate, se spune, între filele unei psaltiri.

P. 328 PRIMĂVARA

Cono. Ut., XLVII, 11, nov. 1913.

Poezia trebuie să fie dintr-un moment de mare restrişte sufletească, de vreme ce poetul spune că e rămas „pe drumuri" (v. 55), „atît de-a nimănui" (v. 56). Cronologia ne duce cu gîndul la evenimentele din vara lui 1913, cînd, în urma conflictului cu colonelul Stratilescu, fusese practic demis de Maiorescu din funcţia sa diplomatică.

Solitudinea şi tristeţea nu vin însă din pierderea situaţiei sociale, nici din grijile materiale ale acestui moment; strofa ultimă este toată clădită pe senzaţia unui mare tragism abătut asupra întregei sale existenţe.

Duelul a fost momentul final din lunga şi variata serie de raporturi cu Maiorescu. Prietenia lor era mai demult zdruncinată, iar cutremurele cele mai recente, irecuperabile, fuseseră pricinuite de discursul de recepţie *Poporanismul în literatură* (1909) şi de comunicarea academică *Metafizica cuvintelor şi estetica literară* (1911), ambele adevărate acte de acuzare ale maiorescianismului literar, cele mai violente de acest fel din ce se produsese în tot începutul de secol. O nouă replică din partea lui Maiorescu nu putea să nu vină. Ea s-a ivit cu prilejul provocării la duel adresate de poet colonelului Stratilescu, pentru că acesta îl acuzase de a fi jignit armata, la începutul războiului balcanic (1913).

Incidentul, ca atare, e minor, dar important e că de aici s-a declanşat conflictul ultim cu Maiorescu, în acel moment prim-ministru şi ministru de Externe, deci şef direct al scriitorului, care era reprezentantul român în Comisiunea europeană a Dunării. Discuţia dintre ei, pe care o va evoca Duiliu Zamfirescu în scrisorile către S. Mehedinţi din vara 1913, dar mai ales într-un articol ulterior *(Apeluri la Unire. Din corespondenţa mea cu T. Maiorescu,* în *Indr.* II, 212, 25 aug. 1919), a fost ultimul act al acestei drame şi, probabil, solul din care a germinat poezia *Primăvara.* S-au spus cuvinte grele de amîndouă părţile, nu despre chestiunea duelului, ci despre vechile şi noile raporturi dintre cei doi bărbaţi. „Ceva nou şi măreţ se rostogolea în sufletul acestui om, a cărui mască devenise tragică", afirmă Duiliu Zamfirescu, calmat, în articolul din 1919, dar în 1913 tragismul întîmplării 1-a consumat şi a germinat poezia, minulesciană în acordurile exterioare, dar cu totul personală, intimă, în substanţa ei umană. Duelul n-a mai avut loc, chestiunea de restabilire a onoarei

s-a aranjat de către martori, s-a rezolvat în aceeaşi vară şi reintegrarea diplomatului în funcţie şi în drepturi (Maiorescu îi primise ca reală demisia, oferită numai pro-forma, întrucît regulamentul interior al ministerului nu permitea diplomaţilor în funcţiune să se bată in duel), dar, în noiembrie acelaşi an *Convorbirile* au trebuit să publice poezia, strigăt patetic încărcat de regrete şi imputări, final dramatic al unei prietenii care a îmbogăţit literatura română cu pagini de mare valoare.

P- 331 DONA CLARA

Conv. lit., LII, 1, ian. 1920.

P. 333 CE-A MAI FOST?

V. r., XII, 1, mart. 1920.
v. 39 *Catapeteasma a crăpat.*
In ms. poezia poartă specificarea locului unde a fost scrisă: *Odesa,*

Se publică în primul număr al revistei, care-şi reia apariţia după întreruperea din timpul războiului şi după scurtul interludiu pregătitor, realizat cu *Însemnări literare* (1919). Trecînd peste vechile conflicte cu *V.r.* din 1909, cînd au avut loc discuţiile în jurul discursului de recepţie, continuate şi în timpul războiului, pînă aproape de momentele cînd apărea poezia, Duiliu Zamfirescu răspunde cererii redacţiei şi a lui Ibrăileanu în primul rînd de a-şi da colaborarea la seria nouă a publicaţiei. De altfel, o apropiere a lui Duiliu Zamfirescu se realizase încă în 1918, cînd, la Iaşi, punîndu-se problema primirii lui C. Stere şi G. Ibrăileanu la Academie, poetul le sprijinise candidatura, explicîndu-şi public gestul, în *Îndreptarea.*

Poezia pare o reconstituire a unei scene petrecute doi-trei ani înainte cu cea care avea să se numească în poeziile sale: Malvina. Referirile la propria poezie atesta acest lucru: singurătatea „de pe mare" (vezi titlul voi. *Pe Marea Neagră),* faptul că poetul îi citea tinerei adorate „din bucoavne sfinte" (vezi începutul poeziei *Scherzo:* „Cetind în bucoavnă adîncă"); apoi inima copilei care ascultă e comparată cu o turturică (vezi poezia *Turturică* în voi. *Poezii nouă)* etc.

Se pare că acesta e unul din ultimele ecouri literare ale „episodului Malvina". Dar dacă poezia a fost scrisă la Odesa, de ce n-a fost publicată în volumul *Pe Marea Neagră?* Poate din cauza prea multelor amănunte concrete: în 1920 modelul Malvinei plecase în Italia, şi destăinuirile lui Duiliu Zamfirescu rămîneau un act poetic, p-î cînd în 1919 puteau fi o declaraţiei

P. 335 GRENADA

Conv. lit., LV, 5—6, mai-iun. 1923.
Semnat: *D.Z.;* apărută postum.

Cînd a fost scrisă poezia şi de ce n-a fost publicată de autorul eiln timpul vieţii? Duiliu Zamfirescu n-a vizitat Spania, deci totul e o reverie, o viziune, expresia unei dorinţe, nu rodul unei cunoaşteri di»

recte. Din peisajul spaniol el avusese pînă acum puţine imagini în poezia sa, aproape exclusiv în tinereţe. Trebuie deci să admitem că şi *Grenada,* ca celelalte două, ulterioare, *Sevilla* şi *Doria Esmeralda Leal* sînt recente — de aceea nu avuseseră timpul să fie încredinţate tiparului — deşi ca factură, entuziasm juvenil etc. ele se apropie de cele caracteristice începutului perioadei romane; în orice caz, ciclul de preocupări este evident acelaşi pentru toate.

Rămln însă neclare cîteva chestiuni: cine le-a dat tiparului? Iacob Negruzzi nu se mai ocupa de mult cu revista; să fi fost ele trimise mai înainte la *Conv. lit.,* o dată cu *Dona Clara,* şi să fi rămas nepublicate e greu de crezut. De ce poetul însuşi, după ce-a dat la tipar *Dona Clara,* nu a mai dat nici una dintre celelalte, cînd e clar că ele sînt concomitente ca moment al creaţiei I Şi de ce ultimele trei ale grupului iberic, apărute postum, sînt semnate numai cu iniţiale? (Sumarul revistei la numerele respective şi sumarul pe întregul an le înregistrează, totuşi, cu numele întreg al poetului.) *Conv. lit.* reprodusese mai înainte cîteva scrisori ale Iui Duiliu Zamfirescu, dar cu lămuriri depline despre paternitatea lor, şi în nici un caz numai cu iniţiale.

Cu toate acestea, se pare că nu e cazul să se presupună în mod serios că cele trei poezii ultime — *Grenada, Sevilla* şi *Dona Esmeralda Leal*— n-ar aparţine lui Duiliu Zamfirescu, de vreme ce *Dona Clara,* evident din aceeaşi familie, atestă îndestul identitatea autorului, întrucît a apărut în timpul vieţii sale. însă n-am dat peste nici un fel de manuscrise ale lor. Nu ne putem opri deci de a nota şi umbra de îndoială cu privire la paternitatea lor tocmai din cauza multelor întrebări fără răspuns — sau cu răspuns neprecis — de mai sus.

1 — *Andaluzia,* regiune în sudul Spaniei, străbătută de fluviul Guadalquivir. Aici sînt munţii Sierra Nevada şi, intre cele opt provincii, atît de cunoscutele: Sevilla, Cordova, Grenada. Resturile vechii colonizări romane şi apoi ale celei mai noi, arabe — clădiri, construcţii, monumente — sînt aici cele mai frecvente. In special la acestea se referă poetul cînd spune „Andaluzia divină", dacă ţinem seama că astfel de elemente îl pasionaseră în peisajul roman. La Grenada, unde Eoetul îşi vrea mormîntul, se află faimosul palat în stil maur Alhamra, cu nu mai puţin vestitele-i grădini, evocate şi de Alecsandri, Ion Pillat etc.

ʳ- 336 SEVILLA

Conv. lit., LV, 7—8, iul.-aug. 1923.
Semnat: *D.Z.*; apărută postum (vezi mai sus nota la poezia *Grenada).*

*• 338 DONA ESMERALDA LEAL

Conv. lit., LV, 9—10, sept-oct. 1923.
Semnat: *D.Z.;* apărută postum (vezi mai sus şi nota la poezia *Grenada).*

DIN MANUSCRISE

Proiectele poetice ale lui Duiliu Zamfirescu au fost mari, dar insistenţa sa în realizarea lor s-a aflat adesea în scădere. Atracţii mai tari decît aceea a versurilor au dobîndit cîştig de cauză în cele trei momente de tensiune poetică ridicată ale biografiei scriitorului: gazetăria !n perioada debutului, proza în primul deceniu al stagiului roman, politica şi din nou ziaristica în ultimii ani ai vieţii. Poezia era teritoriul celor dintîi descărcări în faţa marilor revelaţii şi emoţii, dar ea ceda curînd pasul unui profesionism scriitoricesc manifestat în alte direcţii decît cea poetică propriu-zisă. Poate că nemulţumirea care 1-a stăpînit pe Duiliu Zamfirescu toată viaţa sa îşi are sursa şi în această retezare a tentaţiilor către poezie, pentru care nu putea să nu constate de fiecare dată că are aptitudini certe.

In momentele amintite, fluxul poetic se intensifică, după cum o dovedesc manuscrisele, printr-o bogată semănătură de începuturi părăsite, fără a mai fi reluate decît în puţine cazuri. Astfel, numărul ineditelor din caiete este elocvent, deşi mai mic decît ne-am aştepta; semnificaţiei lor se adaugă cea a crîmpeielor, din care o parte au fost intercalate în notele însoţitoare ale poeziilor constituite şi publicate de poet sau rămase în manuscrise şi reproduse in extenso în ediţia de faţă; alte astfel de începuturi merită să fie menţionate măcar aici, pentru a da o imagine mai completă a unui laborator interior, comprimat cu consecvenţă, probabil şi din convingerea că poezia nu e o îndeletnicire cu caracter profesicnal, ci un product de lux, cu cît mai rar, cu atît mai preţios — o „nobilă inutilitate", cum îi plăcea lui Maiorescu să repete.

Alături de consemnarea lucrărilor încheiate cu totul sau în cea mai mare parte, în capitolul *Din manuscrise* adăugăm, în cadrul notei de faţă, un număr de versuri şi strofe reprezentînd acele începuturi de poezii necontinuate care definesc albii de sine stătătoare.

Datarea manuscriselor e făcută pe baza caligrafiei şi uneori a hîrtiei, însă ordinea în care ele sînt înşiruite în cadrul notei noastre nu este cea strict cronologică, ci încearcă o .oarecare grupare a motivelor.

Ciclul meditaţiilor funebre, romantice, al cochetăriei melancolice cu sentimentul Imbătrînirii simulate, este unul ce promitea să fie bogat.

PRIETENULUI MEU IOANIN

Iubite, Iți scriu astăzi cu mina tremurlnd,
Căci moartea-mi dă de veste să mă gătesc de rlnd.
Mor vesel, căci tn moarte am drept să nu mai sufăr.
Nu las nimic in urmă. Ba las: un teanc de cărți,
O ladă-n care versuri sunt numai vreo trei părți,
O tigvă scrijelată ți floarea mea de nufăr,
îți las cărțile ție. Din versuri aş dori
Să-mi faci perna pe care in veci m-oi odihni.
Cu ligva-i lucru simplu: tngroap-o lîngă mine.

(Ms. din perioada 1880—1881.)

(Cele „trei părţi" de ladă nu sînt chiar atît de bogate şi în realitate, cum se înţelege din vesela epistolă elegiacă.)

*

Cum trece o undă minată de vînt,
Cum trece-al juneței poetic avlnt,
Cum trece mirosul frumoaselor flori,
Cum trec pe sub munte, cum trec unii nori,

Aşa trece-n lume oroare simțire:
Speranță, credință, durere, iubire!
La toate le zice un echo murind:
Muriți mai curînd.

(Mg. din perioada 1880—1881.)

Tonurile alecsandriniene şi bolintiniene sună aici din plin, mărturisind maeştrii naţionali ai debutantului.

*

SILVIA

Te cheamă cum te cheamă şi eşti aşa cum eşti:
O doamnă cam năltuță, cam tristă... Ce te doare?
Eu ştiu că...

(Ms. din perioada 1883—1884.)

Silvia de aici nu e încă eroina lui Leopardi, ci o putem bănui pe primadona italiană Montalba, eroina fulgerătorului episod de dragoste din toamna lui 1883, tîrziu. E poate ceva din portretul ei în cele două versuri.

*

Străvezie se coboară raza lunei prin grădini,-
Luminişul de pe lacuri străluceşte ca o gheață,
Tu eşti singură pe lume, rătăcită prin străini...

(Ms. din perioada 1884.)

GULDJAMAL

...Iar brațul alb ce-apasă pe-o blană de şacal
Proptește capul oacheş al dulcei Guldjamal.
Ea stă dusă pe gînduri. Privirea ei, alene,
Se pierde-n umbra serii din umbra unor gene,
Ce n-ar avea pereche cu care să le-asemeni
Decît două nopți gemeni.

(Ms. din perioada 1885.)

Rosmalina (dintr-o altă inedită) era apropiată acestei focoase meridionale, şi amîndouă se asemănau cu nenorocita Djali din poezia publicată.

Luna tînără, bălaie,
Străbătut-a tn odaie
Seara în Baladolid,
Şi cu umbre de zăbrele
Scris-au forme şi dantele
Maureşti, pe albul zid.

(Ms. din perioada 1882-1884.)

Textul e foarte apropiat de acela al viitoarei balade *Don Paez* de H. Lecca.

*

îmi scrii să vin şi să te-ascult,
Dar nu vin, pe dreptate:
Am suferit atît de mult
Setos de libertate,
Şi farmecul acelei seri
E-aăt de viu şi mare,
Că de-aş veni, precum îmi ceri,
Am îngropa ziua de ieri
în prima sărutare.

(Ms. din perioada 1882.)

*

De-ar fi trăit şi dineul, erau să fie trei;
Acuma-s doi: o mamă şi cu copilul ei.
E frig. Capacul sobei de-a pururea stă pus,
Căci vînt poate să fie, dar fum nu e de dus.

(Ms. din perioada 1880.)

Harpista trebuia deci să nu fie unică în seria ei tematică. Poezia socială de genul aceleia pe care-o va cultiva *Contemporanul* atrăgea pe debutant, ea provenea şi din tradiţia romantică, iar poetul o întîlnise la maeştrii apuseni ai genului, cultivaţi de el în anii debutului.

Pe acelaşi caiet unde se află începutul de mai sus (o fostă condică de înregistrat hîrtiile oficiale, păstrată probabil de la Hîrşoval, Duiliu Zamfirescu şi-a însemnat fulgurări poetice, pînă tîrziu, în Italia. Aici se află şi primele versuri ale unei alte poeme, de astă dată promiţînd o evocare istorică nu străină de atmosfera *Epigonilor:*

1848

Clnd mintea-mi ostenită o pui uşor la cale
Dintr-un trecut de doruri tntr-un prezent de jale,
Mă bate-un vlnt de iarnă, mi-e frig, tmb&trinesc.
(Ms. din perioada 1881-1882.)]

In caldul vlnt al primăverei
Se simte suflul tinereţii,
Se-mpodobesc cu sorcovi merii;
Sub geana limpede a serii
Adorm In cuib poeţii.

Revii si tu, iubită moartă,
Relnviază şi zlmbeşte.
(Ms. din perioada 1895.)

E probabil una din rememorările tragice ale pe veci pierdutei Eliza, la data aceasta sfîrşită din viaţă în insula Corfu, unde plecase să-şi caute sănătatea.

*

Există numeroase începuturi de poezie — fie madrigalescă, din familia *Strofe, Ca un mănunchi de ramuri,* etc., fie cu o latură anecdotică, veselă, aşa cum se putea întîlni încă din *Martie, August, Vara* etc, sau în ritm popular ca în *Magdă Magdalină* —toate, probabil, din ultimul deceniu al secolului trecut, greu de datat mai precis şi, de asemenea, greu de raportat neapărat la alte poezii, definitive. Erau, multe din ele, tot exerciţii.

Bate soarele-n ferestre,
Fata clntă şi lucrează
(Ţese soarele de zestre)
Şi cu fluturi, li de zestre
Luminează.

Lumina stelelor să ploaie
Pe mijlocelul tău de floare
*

Mirezmele de tei să ploaie
(Lumina stelelor să ploaie)
Pe părul sprintenei fecioare
Ce mijlocelul işi înalţă
Ca o floare.
*

Dada Anca de la munte
Pune dorul ei aproape:
Un ghiveci şi un grăunte
Să-l îngroape.

Leleo cu altiţa albă
Şi cu conciul prins în bolduri,
Ce tot salţi şi baţi din salbă
Şi te mişti aşa din şolduri?
*

Pe contrapagina unuia din msele *Curgea Şiretul liniştit* figurează şi acest început, asemănător mai multora din tablourile perioadei cînd s-au scris *Alte orizonturi.* Poetul îşi rememora, ca şi în cazul *Şiretului liniştit,* peisajul familiar din ţară, cu întîmplările — triste — din adolescenţă şi tinereţe. Sentimentul singurătăţii îl însoţeşte în aceşti ani şi melancolia tragică dă atmosfera mai tuturor producţiilor de după 1890.

Gîrla din poezie nu poate fi Şiretul, la care ne-ar duce cu gîndul scrierea poeziei pe foaia menţionată, ci poate Putna sau Rîmna, prezente în poezia şi corespondenţa sa.

Pe malul trist am revenit
Pe malul bietei glrle
Dar nimeni nu m-a întîlnit
(Şi-am stat în cimpul părăsit)
La umbra unei tîrle.

Cît vede ochiul împrejur
Singurătatea creşte:
E cimpul ars, văzduhul sur,
Salcîmul veştejeşte.

In straturi vii, ademenind
Speranţe călătoare.
Se mişcă aerul, lucind
Ca mările la soare.

Singurătate, tristă eştil
Şi mult mai eşti pustiei
(Nespus mai eşti de tristă l)

Tristeţea face loc, cel mult, unei linişti calme, în care peisagistui face exerciţii reuşite, menite să figureze în viitoare poezii, sau să rămînă dovada unei certe virtuozităţi.

Se ridica lumina clară
Pe orizontul fără fund
Sorbind din arşiţa de vară
Uşorul abur de pe prund.

Şi altă formă a strofei, din aceleaşi elemente:

In miez de vară
Se ridica lumina clară
Pe orizontul fără fund,
Sorbind din lanul de secară.

Străvezie se coboară raza lunei prin grădini
Luminişul de pe lacuri străluceşte ca o gheaţă,
(îndrăgind singurătatea, luminişul de pe lacuri)
Tu eşti singură pe lume, rătăcită prin străini...
(Ea se simte-n lumeanoastră rătăcită prin străini).

Glyceria urma să aibă o consoră, sau să se numească la început într-alt fel, aşa cum rezultă din singurul vers scris al poeziei *Lats la Corint:*

Laîs, plină, roşcovană.

„Eu văzusem o făptură năltuţă, plină în carne ca o corcoduşă...", îi scria poetul lui Titu Maiorescu la 5/17 iun. 1893, perioadă cînd poate fi plasat şi începutul cu frumoasa corintiană.

Pe unul din manuscrisele poemului *Miriţă* se află următoarele versuri, constituind o strofă întreagă şi începutul unei a doua:

Frunză ce tremuri in soare,
Tremurul tău la ce tinde?
Tu sau un om sau o floare
— Legea comună vă prinde —
Naşti şi trăieşti şi te doare.

Tu, că eşti tu, sus pe ramuri,
Unde nimic nu te-atinge.

Deci data scrierii ar fi cu unul sau doi ani înainte de 1910, sau chiar prin 1897.

In caietul cu poeziile „ciclului Malvina" se află şi aceste două începuturi, necizelate, legate, desigur, tot de tîrzia dragoste a sexagenarului, deci datînd din perioada 1917—1918.

Din naltul cerurilor curg
Luminile strălucitoare,
Din zori de ziuă tn amurg
Şi din amurg tn zori de ziuă.

Din înălţimile de unde
Priveşte luna către noi,

Nu-şi vede chipul său în unde,
Nici [cuvînt lipsă] *dorurilor noi,*

Sub stelele ce-au răsărit
Se strînge biet sufletul meu
Atît de singur şi trudit.

Ultimele trei versuri figurează — poate numai întîmplător — în insul cu finalul poeziei de patra strofe, intercalată in nuvela *O muză,* care începe cu versurile:

Pricepe oare vreo fiinţă
Ce dureroasă poezie... etc.

P. 341 SIC TRANSIT

Ms. din luna oct. 1880.
v. 7 Că-ntr-a sale buzunare *floarea albă-a tinereţii.*
(...dulcea floare-a tinereţii).

Poezia a fost scrisă pe cartonul cu înştiinţarea logodnei Elizei, chiar peste textul fatal: „Eliza Ioanid /şi/ Ioan Dănescu /Fidanţaţi/ 19 oct. 1880". Să fie chiar din ziua primirii plicului, probabil 23 octombrie 1880? în orice caz, puţine zile după această dată.

Aşternută chiar pe fatala misivă, poezia e un fel de biruinţă asupra soartei, sau o pedeapsă pentru frumoasa şi infidela Eliza, rămasă în Bucureşti, căreia însă discretul îndrăgostit nu-i destăinuise niciodată gîndurile şi sentimentele ce-l frămîntau. De aici şi titlul ironic, cu amărăciune, *Sic transit,* de la *Sic transit gloria mundi,* locuţia latină prin care papii nou aleşi sînt avertizaţi asupra slăbiciunii puterii umane: aşa trece gloria lumii!

Este interesant că, în astfel de momente de răvăşire sufletească, poetul se simte solidar cu cei oropsiţi, se socoate deopotrivă cu aceştia, frustrat în aspiraţiile lui, jefuit de ceea ce i se cuvenea de drept. Ei se revoltă împotriva „nobililor" care împovărează inutil ţărîna („nobili, voi trudiţi pămîntul", v. 13) şi fac de ruşine numele, uneori cinstite sau ilustre, pe care le poartă. *Cont.,* care va apărea peste şapte luni, putea oricînd adăposti o asemenea poezie, la fel *Lit.,* unde chiar apăruse, cu puţin înainte, *Harpista.*

P. 343 [PENTRU RAZELE DIN SOARE...]

Manuscrisul e din perioada 1880.

Cele trei distihuri pot fi şi un fragment dintr-o lucrare intenţionată mai mare şi necontinuată, dar pot fi şi o meditaţie cu caracter aforistic, de sine stătătoare, de felul acelora care se întîlnesc adesea în poezia lui Duiliu Zamfirescu. Poate chiar că au figurat în vreun album, ca şi altele scrise în aceeaşi epocă.

P. 344 £SUB A LUNEI BLÎNDĂ RAZĂ]

Ms. din perioada 1880-1881.

Pe aceeaşi filă, dar dispuse în aşa fel încît e certă scrierea lor anterioară formei pe care o dăm în ediţie, sînt următoarele două grupuri de cîte două strofe, compuse în momente distincte unele de altele:

I. *Azi o să plec, tu vezi prea bine,*
Şi dorul meu cu mine-l strîng,

Mă duc să mor prin țări străine
Sau să trăiesc ca să tot pling.
Fost-ai un vis, fost-ai poveste,
Sau fost-ai floare de izvor?...
Dm tot ce-a fost azi nu mai este
Decît o floare de mohor.

II în țara amorului.
Sub a sufletului geană,
E o tainică poiană,
E poiana dorului.
Anii de copilărie,
Ani de dulce nebunie,
Anii blindului surîs
îngropați sunt sub o geană
într-o tainică poiană.

Deducția poeziei din strofele notate mai sus este clară: unele versuri întregi, unele componente de bază, trec în forma definitivă, nu trec însă la fel de vizibil şi tonalitățile din ambele. Totuşi, nici ele nu sînt absente, dînd poeziei un anumit caracter neomogen, pe care privirea asupra manuscrisului îl scoate şi mai mult în relief.

Astfel, tragismul din strofele primei variante e mai atenuat în forma finală, iar calda evocare a dragostei din cealaltă variantă este şi ea potolită, rezultatul ultim în poezie fiind o melancolie dureroasă, tristă, cu rădăcinile în lirica erotică eminesciană.

Prin „țările străine" spre care pleca poetul nu trebuie înțeleasă cîtuşi de puțin Italia, versul în cauză fiind mult anterior; ar putea fi o hiperbolizare a Hîrşovei.unde duceau drumurile sale în toamna lui 1880.

P. 345 PE ALBUMUL SURORII SALE

Manuscrisul datează din perioada 1880—1881.

A cui soră? A poetului sau, mai probabil, a d-rei Florica Sion? Căci pe foaia de manuscris cele două madrigale-dedicații figurează împreună (vezi şi *Domnişoarei Florica Sion).*

Poezia madrigalescă a epocii are, cum se vede, în Duiliu Zamfirescu un reprezentant redutabil. Genul era cultivat intens, şi Macedonski îl practica în mod curent. Chiar şi Duiliu Ioanin are o asemenea dedicație: *Pe un album (Lit.,* III, 1, ian. 1882).

P-un album, în două rînduri, cîte nu se mai pol seri,
zic poeții; — eu iubirea-mi p-un album n-o pot descri.

Nu este exclus ca distihul să fi fost undeva alături de vreun madrigal al lui Duiliu Zamfirescu, şi referirea la ce „zic poeții" să fi fost determinată chiar de conținutul unui astfel de madrigal.

P. 346 [SOARELE, CERESCUL SOL]

Manuscrisul datează din perioada 1882 -1883.
Variante:
vv. 1—2 *Soare din satul Pîrjol,*
O cătană pui de giol.

v. 4 *Care-ți dă faptul* de gol.
v. *1 Tu-ți porți gura sub maramă.*

Modificarea primului vers aducea o concretizare şi o localizare ce puteau să pară poetului mai expresive, dar nu erau decît sugestia unei comportări destul de libere a fetei; în orice caz, scena avea loc într-un cadru real, obținut cu prețul unei uşoare coborîri a eroinei. Rămasă în planul simbolic, pur, poezia vesteşte şi mai bine idilele lui Coşbuc, ulterioare cu un deceniu.

p. 347 [UN VÎNT DE MIAZĂNOAPTE...]

Ms. din perioada 1883—1884. Poemul e scris pe una din foile de „vîrsămînt" sau de abonament ale volumului *Fără titlu.*

Patru versuri, ce urmau versului 25, au fost şterse de poet:

De-aici nimic nu pleacă spre traiul pămîntesc;
Aici nimic nu vine din zgomotul de-afară;
De-ai răsădi durere, n-ar prinde să răsară,
Fiindcă nu-i nimica, nimica omenesc.

De asemenea, a fost şters un vers ce urma după versul J9:
Şi glasurile stinse a celor morți de dor.

Scrisă pe o hîrtie separată, poezia este, vizibil, un fragment. îl dăm pentru expresivitatea descripției, atît în ce priveşte furtuna, cît şi peştera din preajma rîpei.

Poate că următoarele două versuri:
Şi-n aste locuri surde, adînci, necunoscute
Un pas de om deşteaptă adîncurile mute
(aflate pe foaia de manuscris a poeziei *Barza,* oarecum contemporană ca geneză) sînt continuarea poemei noastre. Pe această cale s-ar stabili legătura între fragmentul reprodus de noi şi o suită de alte fragmente, aflate între manuscrisele poetului, intitulate *Kneaz Nebunul.* Hîrtia acesteia, ca şi a celei pe care o dăm în ediție, e identică, iar caligrafia ni le arată cu precizie ca foarte apropiate, poate la distanță de cîteva zile. Totuşi, fragmentele *Kneaz Nebunul* nu au o valoare de sine stătătoare — deşi pe porțiuni sînt sugestive — apoi lipsesc cuvinte, grupuri de versuri etc. La o primă lectură *Kneaz Nebunul* ar putea părea continuarea versurilor pe care le dăm în ediție. Nu este de loc exclus ca şi ele să fie părți mai depărtate ale unui poem unic, intitulat, poate, *Kneaz Nebunul.* Transcriem aici fragmentele respective:

KNEAZ NEBUNUL

Coprins de oboseală stă Soarele pe-o clină,
Privind spre noi cu-o rază de galeşe lumină,
C-o rază cum pe lume nici ochii care mor
N-au mijloc s-o găsească privind în jurul lor.
Pămîntul, călătorul, oprit din învîrtire,
încremenit priveşte cereasca lui privire.
Şi apele, şi vîntul, şi freamătul pădurii
Ca el încremenite pun toate streaje gurii.
Doi [cuvinte lipsă] *duc, unul cîte unul,*

Spre codru-n care galeş opritu-s-a lumina,
Năsllnia pe care domniţa Rosmalina
E moartă. După dlnsa se ţine Kneaz Nebunul.

Văzut-a cerul zlne şi fete de-mpărat,
Şi zorile scăldate în focul dimineţii,
Şi umbrele pădurii sub chipul tinereţii,
Şi lumea cea duioasă, şi dorul însetat,
Şi fel de fel de visuri, şi mii şi mii de stele,
Şi-nfiorări de noapte, plăpinde, uşurele,
Ce-n murgul serii, strtnse cu toate la izvor,
Se deprindeau a zice încet vorba „amor".
Văzut-a multe codrul şi multe-a mai videa,
Dar dacă-ar fi să steie acolo pe vecie,
Şi zîne să se nască pe zi cîte o mie,
Sau celelalte multe minuni dac-ar putea
Să fie şi mai multe şi şi mai minunate
[versuri lipsă]
Desprinde dintr-un cadru de minte de poet
Videnia ce doarme în {cuvînt lipsă] *fantazie*
Şi-ncet atinge-i braţul, deşteapt-o-ncet, încet,
Şoptindu-i o duioasă şi caldă poezie.
Şi poate
[versuri lipsă]
Un cuib lucrat de vulturi şi împletit din ramuri,
Plin tot cu mac sălbatec de fel de fel de neamuri,
Uşor se mlădiază pe-o creangă de gorun,
Precum un cuib de mierlă în hugiul de alun.

Poate Kneaz pleca să săvîrşească o faptă în urma căreia domniţa să-şi recapete viaţa (ca în *Strigoii* lui Eminescu) şi atunci tablourile ar fi cadrul ce urma să fie străbătut de erou.

Numele domniţei Rosmalina apare, ciudat, scris cu litere foarte mari de mîna poetului şi pe o foaie dintr-un caiet al său (plin de încercări ale epocii 1881 — 1884), dar sub forma: *Rosmalina-Doamna,* ce părea să fie titlul unui viitor mare poem; dar nici foaia respectivă şi nici cele alăturate nu conţin nimic ce ar da de bănuit ca intenţia să fi cunoscut un început de realizare. Că deci a existat o legătură între Rosmalina şi Kneaz, e fără îndoială, tocmai de aceea poate fi propusă şi continuitatea celor două fragmente.

Oricum, ele sînt elocvente pentru a arăta mulţimea direcţiilor spre care se îndrepta poetul în această perioadă.

V. 349 [CA DOI PLOPI...]

Ms. din perioada 1884—1885.

In fruntea poeziei se aflau, în manuscris, şase versuri, şterse apoi de poet:

Turghenief, ştiu bine că e nevrednicie
Ca un biet eu *să-ncerce a scrie unui* ţie...
Dar moartea e sergentul ce scoate-n front pe toţi,
Aliniind monarhii alături de Hoţi,
Punînd schilozii lumei pe-o treaptă cu-a ei îngeri
Şi zlmbetul croindu-l pe gura unei plîngeri.
(Şi zlmbetul vieţii alături cu-a ei plîngeri).

Nu este exclus, totuşi, ca aceste şase versuri să aparţină unui alt început de poezie, părăsit; în manuscrisele lui Duiliu Zamfirescu se află adesea alăturări de acest fel.

Prezenţa unui alt manuscris—transcris foarte curat şi fără începutul menţionat — poate fi un semn sau că poezia a fost prezentată undeva spre publicare şi eventual refuzată, sau că trebuia remisă destinatarului („Şi dacă-ţi scriu acuma, e ca să-ţi dau de ştire" etc), dar autorul s-a răzgîndit în ultimul moment.

A preciza care este „tovarăşul" cu care poetul a trăit „ca doi plopi şi datorită căruia mai apoi simţea învăluindu-1 gheaţa mormîntului, e foarte greu astăzi. O ipoteză însă putem face, cu foarte mari şanse să fie chiar cea adevărată, dar în acest caz e vorba nu numai de unul, ci de doi „tovarăşi", deşi tot numai unul din ei rămîne principalul răspunzător de tristeţea poetului. Cei doi la care ne referim sînt Delavrancea şi Vlahuţă; întîmplarea, după cum o relatează N. Petraşcu, a avut loc în 1884 sau la începutul lui 1885, adică exact în perioada pe care-o atestă caligrafia manuscriselor.

In a doua parte a anului 1884, Duiliu Zamfirescu publicase primul său roman, *In faţa vieţii (R.I.,* VIII, 2.134-2.161, 19 aug. - 23 sept. 1884), scoţîndu-1 numaidecît şi în volum. Relaţiile cu cei doi scriitori şi gazetari, ambii colaboratori la acelaşi ziar, fuseseră pînă aici excelente. Ele se întăriseră cu prilejul articolelor lui Duiliu Zamfirescu în problema dotaţiei regale, în vara aceluiaşi an. Delavrancea însă manifestase încă mai demult un oarecare spirit critic la adresa producţiilor lui Duiliu Zamfirescu, între altele în *Odă barbară la o cronică rimată (R. I.,* VIII, 1.976, 5 febr. 1884), ca răspuns la *Cronică rimată* a poetului *(R. I.* VIII, 1.959, 15 ian. 1884). Sensul criticii lui Delavrancea era oarecum ambiguu: rezultă sau că Duiliu Zamfirescu ar face bine să revină la inspiraţia erotică şi exotică din *Levante şi Calavryta:*

Visează cultul lui Levante,
mort pe-al iluziei hotar:
te du din nou pe ţărm la Zante,
redă-ne versul solitar
de bronz şi de mărgăritar,

sau, mai curînd, că această poezie indica singura cale unde Duiliu Zamfirescu avusese succes şi că, deci, era bine să rămînă la ea, nu să bată teritoriile prozei, publicisticii, cu rezultatele depreciate, după cum se vede, de către Delavrancea.

Finalul *Odei barbare* în chestiune — semnată: *de la Vrancea (Argus)* — conţine chiar un fel de graţioasă ameninţare la adresa lui *Don Padil,* un avertisment:

că n-am decît un ideal:
să spînzur un poet ce ţine
a vinde sferele senine

pe-o secătură de real.
Dar n-aş voi să-ncep cu tine.

Deci, o anumită răceală se crease, mai mult cu Delavrancea decît cu Vlahuţă. Apariţia romanului a curmat cu totul prietenia. Plecarea autorului *Sultănicăi* din gruparea junimistă în aceeaşi iarnă, si chiar cu supărări, a adîncit ruptura, care nu s-a mai înnodat la loc niciodată. Faptele par deci să se înlănţuie logic. La apariţia romanului *In faţa vieţii,* Delavrancea locuia la hotel „Metropol", exact în camera alăturată celei a lui Duiliu Zamfirescu, găzduindu-1 tot aici şi pe Vlahuţă. „Ducîndu-mă într-o zi la Duiliu şi negăsindu-1 acasă, luasem cheia de la portar şi mă ridicasem sus ca să-l aştept, povesteşte N. Petraşcu. Vecinii, Barbu şi Vlahuţă, erau în camera lor, şi-i auzii cetind şi rîzînd cu hohot. Dar nu trecură decît cîteva minute şi intră şi Duiliu, care auzi şi el cetitul şi rîsul de alături: Barbu cetea pagini din romanul *în faţa vieţii* şi le ridiculiza înţelesul. Duiliu îl urmări cîtva timp fără să zică nimic. Tulburat şi neştiind ce atitudine să ia faţă de mine, într-un moment, îmi aruncă:

— Eşti dispus să ieşim? Şi ieşirăm. Coborînd scara, el mă privi trist:

— îmi pot fi prieteni astfel de oameni?... Din ziua aceea Barbu şi Vlahuţă şi-au pierdut dragostea lui Duiliu pentru totdeauna. Am admirat însă la el neschimbata lui delicateţă cînd îi întîlnea şi vorbea cu ei" (N. Petraşcu, *Duiliu Zamfirescu,* p. 22—23).

Relatarea lui Petraşcu e destul de elocventă şi poate fi foarte bine sursa poeziei. în mod cu totul intempestiv, episodul avea să fie evocat de *Luc.* şi *V.r.* în cursul polemicii din 1909 cu autorul *Vieţii la ţară,* privitoare la poporanism; deci el s-a petrecut în realitate, în forma expusă de N. Petraşcu. Este probabil că amărăciunea poetului a rămas îngropată în caietele sale, o dată cu poezia; destinatarului nu i-a fost comunicată niciodată — probă, copia existentă.

P. 350 **DECHEMBRIE**

Ms. din perioada 1884—1885. Probabil neterminat.
Variante:
v. 9 — Şi dacă tu nu *cugeti* şi nu mă mai iubeşti,
v. 16 — Cu MînaVnduioşare a razei de apus.

Este singura piesă nepublicată, din cele nouă care ni s-au păstrat, ale ciclului *Lunile.*

Poezia — eminesciană ca factură — e prea sinceră ca să nu fie ecoul unei dureri reale, încercate mai înainte şi care a lăsat urme adînci în sufletul poetului.

Al cui să fie misteriosul „chip alb din vremuri bune" (v. 3)? E clar că e vorba despre o iubire curată a adolescenţei şi, dacă ţinem seamă de toate detaliile, exact cum le specifică poetul, ne ducem cu gîndul sau la Măria, sora lui Duiliu Ioanin, stinsă în 1876 — despre care poetul se exprimă astfel: „E ceva straniu, dragă Duiliu, pentru mine de a nu putea crede în moartea surorii tale; ori de cîte ori privesc sau ating un lucru care a fost al ei, şi cari aci sunt păstrate cu sfinţenie datorită unui dulce suvenir, îmi apare acest talent precoce, stins cu mult înainte de a străluci... înţelegi că-ţi scriu de la Băleşti, unde portretul Marii, înconjurat de foi de stejar cari deja s-au uscat... e pus pe piano..." (Scris, din 12 aug. 1876) — sau, evident, la aceeaşi Eliza, care avea şi ea „un colţ de lume" în care era „tot vie" — în casa şi sufletul poetului.

Descriindu-i interiorul camerei de la hotel „Metropol , unde poetul locuia, N. Petraşcu scrie următoarele în monografia sa: „Tot acolo era pe pian, într-o ramă aurie, portretul d-rei L. [...], alături de portretul, în ramă neagră, al unei femei gingaşe, dusă la Corfu, pentru sănătate, de unde nu s-a mai întors. în portretul acela era «regretul» primelor tresăriri sentimentale ale lui Duiliu; în cele cîteva cărţi, erau doua despărţitori (semne de carte, n.n.) cusute cu fir şi flori presate de pe ţărmul mării Cortului. Pe măsuţa de noapte un etern trandafir într-un pahar cu apă" (N. Petraşcu, *Duiliu Zamfirescu,* p. 11). Portretul „în ramă neagră" este al Elizei.

P. 351 **FANTAZIO**

Manuscrisul datează din perioada 1884—1885, purtînd acest titlu.

In *Reo. lit. (Lit.)* (VI, 14, 26 apr. 1885) s-au publicat trei piese ale ciclului *Fantazio,* după cum rezultă din sumarul general al revistei, apărut la sfîrşitul anului; la o săptămînă, au urmat alte două piese ale ciclului, cele reproduse în ediţia de faţă, capitolul *Dm publicaţii.* Este deci probabil, dată fiind identitatea titlului cu acela din *Rev. lit. (Lit.),* că şi această a treia poezie face parte dintre cele trei prime apărute sub acest nume, dar, pînă în prezent, nu am putut afla numărul respectiv al revistei.

Este o variantă a mitului lui Pygmalion, legendarul sculptor care s-a îndrăgostit de propria-i statuie, Galathea. în continuare, invocarea Venerei (v. 10), şi pe de altă parte uimirea lui Dumnezeu, fac, printr-o alternare a planurilor de mitologie păgînă şi creştină, mai evidentă sugestia de frumuseţe şi graţie a femeii, căreia poetul îi aduce prinos acest frumos madrigal.

p. 352]^ **[BINE-AI VENIT FECIOARĂ...]**

Manuscris din perioada 1885—1886.

v. 1 Bine-ai venit fecioară cu *ochii* mari *şi galeşi*
(...cu *ochii* mari şi falnici)
v. 3 Atît îţi stă de bine cu ochii *tăi cei* jalnici,
v. 5 Că Crist murind *pe cruce...*
(...întins pe cruce...)

Scrisă cu creionul (cu excepţia ultimului vers, în cerneală, poate ulterior), pe o foaie de abonament pentru volumul *Fără titlu,* poezia este de fapt versiunea completă a aceleia din care nuvela *Spre mare* nu dă decît începutul. Poezia era închinată acolo frumoasei Matilda de către adoratorul ei Haralamb, presupus autor al manuscrisului

găsit, care constituie nuvela. Numitul Haralamb mototoleşte începutul respectivei poezii care i se păru „greoi şi silit". „Nu era ceea ce simţeam eu", se destăinuie personajul şi alcătuieşte o alta, reprodusă în întregime şi care nu e decît viitoarea *Ca un mănunchi de ramuri* inclusă de poet în sumarul volumului *Alte orizonturi.* (Vezi nota la această poezie).

In varianta din nuvela *Spre mare,* prima strofă are o înfăţişare simţitor diferită în final:

Că de-ai fi plins cind Iuda îl ţintuia de glesne,
Mîntuitorul lumii ar fi murit mai lesne,

unde Hristos se elibera deci de suferinţe prin moarte, pe cîti vreme în versiunea manuscrisă el săvîrşeşte o mmune, în cinstea frumuseţii femeii, sărind pur şi simplu de pe cruce şi răsturnînd întreaga legendă evanghelică a jertfei fiului lui Dumnezeu.

De altfel, forma din nuvelă conţine o inexactitate: Iuda n-a participat propriu-zis la crucificarea lui Isus, el doar 1-a desemnat celor ce-1 urmăreau (1-a „vîndut"). Ţinînd seama şi de frivolitatea poeziei, îndrăgostitul Haralamb avea motive suficiente să renunţe la începutul prim şi să alcătuiască o altă închinare pentru dulcineea sa 1

încă două deosebiri faţă de începutul din nuvelă:

v. 1 — paşii erau acolo nu numai „mari", ci „măreţi";
v. 3 — ochii erau nu „mari", ci „lungi".

Şi cum finalul era ceva mai dezvoltat, strofa avea, în nuvelă, 6 versuri în loc de 5, cum are versiunea întreagă.

P. 353 MOARTEA

Manuscris dintre primele ale perioadei romane.

V. 6 *Să nu vie nimeni, căci nu cred nimic.*
(Să nu vie preoţi...)
vv. 7 — 8 *Să-ngroape* amicii *pierduta-mi fiinţă,*
De e vreun amic.
v. 9 *De nu e niciunul atunci să mă puie.*
v. tl *Voi bea şi voi* rîde chiar moartea de colo.
v. 14 Durere *eternă şi făr' de noroc.*
(Urît şi durere *şi alta nimic)*
(Un vis fără frunte şi fără noroc)
v 15 *Te naşti, şi viaţa pe rugu-i te arde.*
v, 18 *Iar ochiul îl crede a fi populat.*
V. 20 *Dar tu m-ai uitat.*

într-o altă variantă, poezia fusese intenţionată cu o altă cadenţă:

O, moarte, pururea fecioară,
Opreşte-ţi pasul.

Aceasta putea fi o elegie, dar poetul a părăsit-o numaidecît, pentru a da alt curs invocării.

Poezia face parte din alt ciclu de preocupări decît *Quarta rima, Umbră şi uitare* (inedite) sau *Palinodie, Sufletul, Că poate-atunci...* (voi. *Poezii nouă).* Ea e mai mult un cîntec bachic, colorat de un oarecare scepticism, dar nu o elegie propriu-zisă. Apelul la vinul de Barolo (renumit vin piemontez, cu faimă încă din antichitate, foarte alcoolic cînd e vechi, el devine, după spusele localnicilor, „morbido, pieno, caldo"), e cea mai bună dovadă că nu un sentiment statornic al morţii îl încerca pe poet, ci mai curînd sfidarea acesteia, în numele unui juvenil „cârpe diem", care-1 stăpînea adesea în această perioadă. Deci, mai curînd cu frenetica *Anzio* se înrudeşte această poezie, intitulată *Moartea I*

1 — „Vin de Barolo", vin piemontez renumit, din mica localitate cu acest nume, cu faimă încă în antichitate. Foarte alcoolic cînd e vechi, el devine, după spusele localnicilor, „morbido, pieno, caldo", ceea ce explică preferinţa poetului şi mai ales atestă buna lui cunoaştere a specialităţilor italiene.

într-o altă versiune, poezia fusese intenţionată cu altă cadenţă:

O, moarte, pururea fecioară,
Opreşte-ţi pasul.

Poetul a părăsit-o de la aceste prime cuvinte.

P. 354 [DE VOI MURI...]

Manuscris din perioada 1889—1890.

Este transcrisă în condica de dimensiuni mari, denumită *Varia,* pe a cărei foaie iniţială sînt însemnate următoarele:

„In acest ceaslov, încercările mele personale şi traduceri din lucruri care-mi plac sunt amestecate fără nici o regulă. Spre normă: acolo unde nu e numele autorului deasupra, autorul e Duiliu Zamfirescu, Roma, 1888."

Scriitorul venea, deci, în misia sa diplomatică, avînd un plan amplu de creaţie şi „excerpte", promiţîndu-şi o activitate organizată, cum de altfel nu-i lipsise nici pînă atunci în domeniul scrisului. Pînă prin 1892, „ceaslovul" este plin cu de toate: cugetări şi aforisme, traduceri de versuri (unele apoi publicate), extrase din lucrări celebre etc, între altele şi cu mici poezii ca aceasta de faţă.

P. 355 [MAGDĂ, MAGDALINĂ...]

Manuscris din perioada 1890.

Poezia poate fi şi numai un început, căci în manuscrisele poetului mai întîlnim cîteva versuri în care e menţionată Magdalina, dar într-un alt context, pur erotic:

S-a dus cucul, splnzuratul,
Şi de-atunci m-a prins oftatul.
Pe răzoarele din sat

Busuiocul s-a uscat,
Măgdălina m-a uitat.

Magda, Măgdălina mea,
Ţi-o fi vrerea cum ăi vrea,
Numai nu te ţine mare.

Versul de factură simili-populară, ca aici, este mai rar cultivat de Duiliu Zamfirescu, şi cele două strofe, ca şi varianta cu probabila lor continuare, au dincolo de aparenţa unui exerciţiu, sensul consemnării unui moment de tristeţe, cum îl cuprindeau multe; ele pot fi deci socotite ca alcătuind o poezie de sine stătătoare.

P. 356 LA O FRUNZĂ

Ms. din perioada 1892—1893.

în ms. are un supratitlu: *Satira I,* deci face parte dintr-un intenţionat ciclu, care, pornind de la elemente ale regnului vegetal să se refere la aspecte literare contemporane — căci proiectata *Satira II* (cea care a fost încorporată *Fragment-vthxi* închinat lui Maiorescu, în 1900) se subintitula *Unui trandafir* (vezi şi nota la poezia *Fragment,* cap. *Din publicaţii).*

vv. 7-9 *Mai Intli* orcare
O prefaci *deodată* într-un ţintirim.

Lucrarea mai are încă patru strofe, în afara celor reproduse. Una a fost tăiată de poet însuşi, şi nu e decît o variantă a strofei ultime:

Fleacuri, ditirambe,
Ductile, iambe,
Versuri lungi şi scurte, prinse tom de tom,
Tu-l îndemni la toate,
Poate sau nu poate,
Şi o biată frunză, tu Iţi rîzi de-un om.

Celelalte, îndreptînd ascuţişul satirei în altă parte — ea porneşte de la frunza Bvei, referindu-se mai mult cu veselie decît cu ironie la moravurile unei categorii mai largi — am socotit că nu fac parte din concepţia unitară a lucrării, astfel că le dăm numai ca variante:

Fete întristate
Şi nemăritate
Cad la negre gînduri clnd te văd că mori,
Şi de cad cu tine
Lor le vine bine
Căci de-acolo-ncolo cad adeseori.

O variantă a ei vrea să creeze un contrast mai viu — şi mai ironic — deci sporeşte tragismul fetelor „întristate/ Şi nemăritate" pe care

Tu le faci si pltngă clnd te văd ci mori,
(Se glndesc la ele clnd te văd ci mori)

Ţie Iţi închină
Falsa lor dorinţă
Cici de-acolo-ncolo cad de multe ori.

Lărgirea cadrului e şi mai mare în strofa a treia, care abordează domeniul picturii:

Pictori de natură
Umbra ta ţi-o fură
Şi ţi-o pun pe plnza cea mai rococo.
Sub stejarii falnici
Ei lucrează jalnici
Fluierind o scenă din Madame Angot.

Ultimele trei versuri au chiar o variantă:

Cînd sub pomii falnici
Desinlnd par jalnici
Dînşii cîntă scene din Madame Angot.

Se vede că trebuia să urmeze o nouă strofă, implicînd negoţarea tablourilor, o dată pictate, căci găsim un vers stingher:

Cui au să te vîndă cu mai mare preţ.

In sfîrşit, strofa a patra revine în domeniul literaturii, dar amănunţind elemente din cele anterioare:

Frunză scuturată,
Inimă curată,
Nu căta la cine plînge soarta ta
(A acelui care plînge soarta ta)
Or e om de modă
Or ascunde-o odă,
Ce-ţi închină ţie spre mărirea sa

E o şarjă satirică, mai mult exerciţiu de atelier decît poezie propriu-zisă. Aluziile sînt la adresa pletorei poetice care mima tristeţea, glosînd în jurul motivelor funebre, cum ar fi şi căderea frunzelor. Aderenţa poetului la „drama" frunzei e simulată, ea prilejuieşte doar diatriba împotriva autorilor de maculatură. De aceea nu e justificat ca ea să fie considerată un fel de program poetic, aşa cum a putut apărea cititorului prin detaşarea primei strofe din întregul context (vezi ediţia din „Scrisul românesc", 1937), operaţie care schimbă caracterul versurilor, legîndu-le de toamnă, nu de critica poeziei proaste.

P. 358 [CE-I MAI DULCE...]

Manuscris din perioada 1892.

VV. 5—6 a *I-a legat prin păr rubele*
Ca să fie cu noroc,
b *Însăşi mama îi* aşterne
Ca să fie cu noroc.

Ca şi poezia precedentă, *De voi muri...,* a fost transcrisă pe foile condicii *Varia.*

Singurătatea de la Atena, unde sînt scrise cele două catrene îl ducea cu gîndul nu atît spre mama sa, de la Focşani, cît spre soţie si cei doi copii (doi ani şi, respectiv, cîteva luni), totul însă învăluit în viziunea rustică a romanului pe care-l „împînzuia" acum, *Viaţa la ţrră.* Să îi avut intenţia unei continuări a poeziei? Puţin probabil. *Varia* conţinînd lucruri cu valoare şi autonomă, chiar dacă unele dintr-msele numai fragmente.

P. 359

GLYCERIA

Manuscrisul datează precis din prima parte a anului 1893.

Se păstrează numai primul manuscris al poeziei, nu şi acela trimis la *Conv. lit.*

v. 1 *In toată vinerea, In* zori.
v. 5 *Un dulce chip cu ochii mari*
vv. 10—11 *Popor şi mame şi copile*
Ce [cei? n.n.] *morţi In umedul amurg.*
vv. 13—14 La fiecare *ea le dă*
Clte un ram de balsamină.
w. 21—24 Umplură ochii *tutulor*
De-atlla stranie văpaie,
încît *pe* loc, *fără bătaie,*
(Incit şi fără bătălie)
(Că-n loc, *şi fără* bătălie)
I-ar fi luat perşii legaţi.
w 25—28 Atunci *Aetos, cap tuns, sergentul,*
Bătrin clevefitor ^clevetitor? n.n.] *de fete,*
Găsi că porumbeii au
Pe guşa albă *două pete.*
v. 32 *Şi* m-au muşcat, *cum bine vezi.*

Personajul central, frumoasa Glyceria, pare să vină dintr-o odă a lui Horaţiu *(Ode,* cartea I, 19), ca şi sora ei Lalage *(Pe mare).*

Poezia a fost menită să facă un fel de cumpănă, mult mai puţin solemnă şi de loc tragică, meditaţiei *Pe Acropole.* Lăudindu-i idila *Culcate-s românite* şi *Pe Acropole,* Maiorescu îi nimicea poetului pe *Glyceria,* în aşa fel încît el n-a mai publicat-o niciodată, spre deosebire de alte poezii tratate identic de critic. „Contra *Glyceriei* alăturatele observări generale", îl vestea criticul (Scris, din 1/13 iun. 1893). „Observările" nu ni s-au păstrat, dar avem apărarea admirabilă a poetului (Scris, din 5/17 iun. 1893), ea însăşi valorînd sub multe aspecte cît o veritabilă poezie. „Văd că poezia *Glyceria est manque'e.* Pe lîngă observările d-voastre, mai am eu una de făcut şi anume", şi Duiliu Zamfirescu construieşte cu ostentaţie o critică „geografică" a unui amănunt din poezie, anume acela că sub Acropolea — care nu putea fi decît a Atenei, deşi „mai toate oraşele de căpetenie aveau cîte o Acropole proprie, căci aici e vorba de Hymetta, munte vecin cu Atena — sub Acropolea Atenei, deci, nu aveau ce căuta spartanii, viitorii „eroi de la Thermopyle", deoarece strîmtoarea vestită ce trebuia apărată e mult mai jos: ca să ajungi din Sparta la ea nu-i nevoie să treci mai întîi prin Atena! „La rigoare, s-ar putea susţine, adaugă poetul, că spartanii se opriseră în Atena, venind de la sud spre nord şi tocmai apropont se coborau pe sub Acropole, spre a face plăcere Glyceriei şi subsemnatului."

Autocritica poetului e prea ostentativă pentru ca ea să fie şi sinceră. E mai curînd o ironie străvezie la adresa criticii „judecătoreşti" a lui Maiorescu, de loc prima suliţă de acest fel în corespondenţa lui Duiliu Zamfirescu.

Dacă aprecierea negativă proprie la adresa poeziei ar fi fost sinceră, adică în prelungirea criticilor lui Maiorescu, atunci n-ar fi avut nici un rost ca poetul să ia în continuare, una cîte una, pe cele făcute de mentorul său, declarîndu-şi cu argumente foarte vii dezacordul. „Cît despre observările d-voastre, v-aş cere voie să le discut", zice Duiliu Zamfirescu, delicat, dar decis. Şi expune cu exemple sugestive de ce nu e greşit a articula feminin un munte grecesc: *Hymetta,* în loc de *Hymettul,* cum propusese criticul; de ce scriitorul poate interverti ordinea faptelor în poem — şi în genere în opera literară — fără ca prin aceasta să săvîrşească greşeli capitale, fatale operei, mai cu seamă cînd schimbarea succesiunii normale se deduce din utilizarea verbelor, nu din alte elemente; de ce „buba din muşcătura albinelor" (pe sînul Glyceriei) e o imagine, nu o formulă trivială, şi e justificată, mai ales că Hymetta era un munte vestit prin culturile sale apicole. Ironia poetului ajunge aici la formulări intenţionat supărătoare pentru critic cînd spune: „In adevăr, *fraga de pe sin* rămîne pentru vecinicie o expresie trivială; dar eu socot că dacă o comparaţiune e aşa de uzată încît absolut nu se mai poate întrebuinţa, termenii ei rămîn nu mai puţin comparabili: sînul pe socoteala lui şi fragile pe a lor. A exclude din literatură un aşa de încîntător lucru, cum e obiectul în chestiune, ar fi o barbarie. Dar, în cele din urmă, excludeţi-l din literatură, bine că rămîne supt pieptarele femeilor."

Că poetul n-a rămas intimidat de argumentaţia criticului privind compararea „obiectului in chestiune", ca în poezie, cu diferiţi termeni, o dovedeşte începutul următor de poezie, aflat între manuscrisele sale şi datînd probabil din aceeaşi perioadă cu *Glyceria:*

Mară, Măriuca mea,
M-a prins dor de dumneata
Şi-am venit să-ţi mingii ochii,
Să-ţi pup poala albei rochii,
Şi din ramura din sin
Merile ce mai rămin
Să le string cum se cuvine
Şi să mi le iau cu mine
Că doar sunt [cuvînt lipsă]
[rînd lipsă]
Şi domneşti şi roşioare.

Dar că, totuşi, opoziţia criticului în problemă nu i-a rămas indiferentă, dovada stă în faptul că nici începutul de mai sus nu l-a continuat şi nici pe *Glyceria* n-a cuprins-o în volum.

Finalul scrisorii privitoare la *Glyceria* e o caracterizare a eroinei, cu elementele clasice ale plasticii greceşti antice: „Eu văzusem o

făptură năltuță, plină în carne ca o corcoduşe, coborîndu-se tn zori de la munte cu un braț de flori, avînd inima plină de ură contra perşilor şi dînd flori luptătorilor. Tabloul peplului ce se desprindea de pe un umăr şi lăsa să se vadă sînurile mă fermecase. Îmi părea că vine natural, că pentarhul Achelau este un prost, că albinele erau singurele persoane de spirit şi aşa mai departe."

„Ziceți d-voastră că nu merge, zic şi eu că nu merge, conchide poetul. De altminteri, bună sau rea, poezia pentru mine nu mai are importanță. Faptul creațiunii, cel mai încîntător lucru, a trecut."

p. 361 UMBRĂ ŞI UITARE

Manuscris din perioada 1894.

vv. 5—6 Uitare, tu, coboară-te din *noapte*
Pe genele memoriei duşmane.
(...deştepte)
Aud un zgomot, glasuri stinse, şoapte.

v. 8 Dar nu: *sărmanul* are s-o viseze.
(Dar nu: *In somnu-i...)*

v. 9 Zadarnic *mintea-ți* spre neant se suie.

De ce oare poetul se compară pe sine cu eroul shakespearean ucigaş, pentru dorința de mărire, chinuit de obsesia victimelor, de tortura de a nu putea uita crimele săvîrşite? într-un fel, acesta e absolvit în poezie de vinile pentru faptele ce săvîrşise, din toate rămînînd cumplita ispăşire la care îl condamnă destinul. Numai în acest chip, paralelismul între Macbeth şi soarta poetului poate fi înțeles.

p. 36a QUARTA RIMA

Manuscrisul datează din perioada 1895.

In afară de versul 5 (*„Simțirea* mea, de printre rînduri") şi de cel ultim („Spre *tinereți* de-odinioară"), variantele nu mai sînt comparabile cu textul existent, final.

Strofa a doua începea şi cu următoarele două versuri:

In urma ta soseşte vîntul,
Mă-nghează iarna fără soare,

Ideea morții spăimoase *(„iarna fără soare")* — firească urmare a toamnei, „blîndă suroră" a poetului — este însă părăsită în favoarea tristeții dulci a bătrîneții timpurii, plină încă de farmece,pe care o fixează în noua formă a strofei:

Şi pe cărările pădurei,
Sfioasă brațul meu apucă
Şi pleacă-ți capul pe-al meu umăr,
Să-ți simt suflarea caldă-a gurei.

Strofa a treia invoca o încorporare în elementele naturii, datorită cărora poetul să-şi afle eternitatea:

Şi dacă poți ia-mă cu tine
Să urmărim pe-ntreg pămîntul
Tirzia rază de la soare.

O nouă formă a acestei strofe descoperea toamnei un orizont invadat de lumină şi căldură, ispititor, bîntuit în final din nou de amenințarea morții *(„soseşte vîntul"* — desigur, al iernii), pe care încă o dată poetul îl înlătura — şi definitiv, din poezie, care rămîne să aparțină orizonturilor autumnale:

întinde-ți aripa şi zboară,
Ajută-mă să las pămîntul,
Spre orizontul plin de soare,
O surioară, surioară,
In urma [ta, n.n.] *soseşte vîntul.*

De ce oare poetul nu a publicat această poezie şi în revistă? Sau e dintre cele respinse de Titu Maiorescu?

1 — „O, toamnă, dulcea mea suroră", versul atît de cald şi familiar, îl găsim aproape aidoma, şi cu apelativul „suroră", în *Curgea Şiretul liniştit:* „O, toamnă, scumpa mea suroră" (v.21), ceea ce arată înrudirea cu această poezie. Să însemne oare şi un moment apropiat de creație? căci *Curgea Şiretul liniştit* apare în 1893. Nu este imposibil, în orice caz, poezia e din epoca romană; scrisul este cel format, elegant, al acestui moment.

Tot apelativul „suroră", adresat toamnei aşteptate cu tristă emoție, ne face să notăm aici şi acest început, poate chiar primă versiune a poeziei, sau o reluare a leit-motivului bătrîneții întruchipate în toamnă:

Dorm veştedele foi în crîng,
Sub paza tomnii gînditoare,
Iar ramuri tinere se frîng
Cînd de pe ele zbor spre soare
Plăpînde paseri călătoare.

De-atîta timp te tot aştept
O, toamnă, scumpa mea suroră.
(De ani întregi te tot privesc,
Smerită soră a durerii).

P. 363 [STROFE STINGHERE]

Manuscris din perioada 1900.

După modelul poetului — care a procedat în chip asemănător în voi. *Pe Marea Neagră* — au fost consemnate aici două catrene cu caracter aforistic, introspectiv, notate de autor pe foile de manuscris, fără o intenție vădită de a le continua, astfel că le putem presupune ca lucrări de sine stătătoare.

Catrenul I:

v. 3 *...ghemul* timpului e sferic.

Catrenul II:

vv. 1 — 4 *De ce îţi cauţi adăpost?*
Iubirea ta tngroap-o, casta,
Ca dinsa cîte n-au mai fost
Şi n-au trăit pe lumea asta!

In această formă iniţială catrenul se referea numai la dragoste; forma finală are un caracter mult mai larg, de meditaţie sceptică asupra lumii.

Pentru a ilustra această direcţie, aforistică, a poeziei lui Duiliu Zamfirescu, transcriem aici şi următorul catren incomplet, şi el poate numai un început de poezie mai dezvoltată, din categoria pentru care *Palinodie* este una din piesele reprezentative:

Ce este azi a fost şi-atunci,
Şi mai de mult şi-n totdeauna:
Tăcere pe întins de lunci
[Cuvinte lipsă] *luna.*

P. 364 [PE CIMPIA...]

Manuscris din perioada 1900.
Variante:

v.1 *...a murit* o biată floare.
v.3 Lîngă dînsa, la tulpină, *fericirea trecătoare.*
v.5 Dulce *tremur* din adîncul *tinereţii (inimei).*

Poezia are două cuvinte lipsă, dar rotunjimea construcţiei a impus-o pentru a fi introdusă între cele ce pot fi socotite drept încheiate. Poetul îşi simţea o înţelepciune a vîrstei care-l îndemna la echilibru şi calm („adîncul sufletului meu cuminte"), totuşi, plecarea unei fiinţe dragi, sau nevoia de a-şi înăbuşi o pasiune îl chinuie mai mult decît ar fi dorit şi şi-ar fi închipuit.

P. 365 [PLĂPINDĂ FLOARE DE SULFINĂ]

Manuscris din perioada 1900.

v. 3 *S-apleacă floarea in* grădină,
v. 5 Că *n-a fost scris să fi* trăit,
v. 10 *Amorul* lor pînă la stele,
vv. 11 — 12 Şi-atît de mult *s-au înălţat.*
tn *dorul* lor de ideal.
(...de înoire, cuvînt neclar n.n.)
v. 14 *Răsufletul ei s-a curmat.*
v. 18 Şi-atît de mult îmi *pare viu.*

P. 366 [DE NE-AM IUBIT...]

Manuscris din perioada 1900.

Cele două strofe trebuiau să fie continuate, căci găsim pe pagina manuscrisului un fragment de vers: „Copila mea, ne lasă rîndunelele". Cum însă şi singure strofele au un înţeles, le reproducem ca atare.

P. 367 DE S-AR PUTEA

Manuscris din perioada 1917 — 1918.
v. 2 *Cit foc ascunzi în* ochii tăi.
v. 9 Dac-aş putea să-ţi spun *cu foc.*
Poezia intenţiona o nouă strofă, tăiată însă de autor pe manuscris:

Dar n-am putere fir cu fir
Mărgăritarul să-l înşir
Decît [cuvînt lipsă] *m-ai ierta*
Să plîng tăcut pe mîna ta

Sau poate e o altă formă, mai tristă şi decepţionată, a finalului strofei a doua (vv. 13 – 16)?

Poezia face parte vizibil din ciclul de preocupări şi stări sufleteşti pricinuite de dragostea tîrzie a poetului — „episodul Malvina" (vezi nota la voi. *Pe Marea Neagră).*

„Mărgăritarul" din varianta ultimelor versuri leagă această poezie de *Mărgărint,* ciclul menţionat.

P. 368 NU MAI PRICEP

Manuscris din perioada 1917—1918.
Figurează încă o strofă, ştearsă de poet:

Dar lucru sigur e că nimeni
N-a tremurat pe sub ferestre
Cu mai deplină-ncredinţare
Că doru-n... bătrîneşte.

(Lecţiunea ultimului vers e nesigur; textul e greu descifrabil)

Poezia trebuie să fi fost intenţionată în ciclul dedicat Malvinei; socotită, poate, drept o confesiune prea deschisă (chiar cu detalii fizice, care ar fi dus la descoperirea identităţii destinatarei, lucru evitat de poet), ea n-a mai fost publicată.

P. 369J MORMINTE

Manuscris din perioada 1916 — 1919.
v. 6 *lnchin&-te şi fii cuminte.*
O strofă, ştearsă de poet, ar întregi, intr-o privinţă, ideea poeziei:

Şi dacă poţi ceva să speri
Ca cea din urmă mîngîiere,
învaţă-te din răsputeri
Să crezi în sfînta înviere.

Chiar fără această strofă, poezia are un înţeles deplin. Poate însă că Duiliu Zamfirescu intenţiona şi o continuare, cu sau fără strofa

menţionată. Atmosfera e aceea de copleşitoare tristeţe determinată de marile jertfe omeneşti din timpul războiului.

P. 370. [DE LA BRAŞOV LA FELDIOARA]

Manuscris sau din perioada primelor zile de război, deci aug. 1916, sau, mai curînd, din ultima parte a lui, vara lui 1919.

E pe aceeaşi pagină de manuscris cu *[O, Patrie!...].* Ideea şi atmosfera sînt identice, şi nu e exclus să fie scrise odată; caligrafia e şi ea asemănătoare.

w. 3—4 [vers lipsă]
De la corhăni şi de la stlne.
v. 12 Copiilor, *să ştiţi e-a fost.*
v. 19 O viitoare *împărăţie.*

Poezia continua cu un imn adresat pămîntului românesc, vizînd cu deosebire Transilvania:

Noi l-am avut sflntul pămînt,
El ne-a născut şi ne-a hrănit,
Ne-a şi-ngrop_at.
[versuri lipsă]

Noi l-am avut de-atîtea daţi
Şi tocmai dintr-un început
Cînd [cuvînt indescifrabil] *din pustietăţi*
Era [cuvinte lipsă] *lut*
Şi l-am iubit şi l-am păstrat.

Viziunea generalului care a plecat împreună cu cei „doi băieţi" ai săi pentru a contribui la readucerea „strămoşescului pămînt" al Transilvaniei la patria-mumă izvorăşte din conştiinţa participării proprii a poetului la acest război, atît prin scrisul său (dovadă şi discursul înflăcărat din strofa a doua, amintitor al emoţionantului patriotism din *în război* şi *îndreptări),* cît şi prin prezenţa pe front a celor doi fii ai lui Duiliu Zamfirescu; cel mai mic avea să fie chiar rănit în luptele de la Dragoslavele. E revelatoare tensiunea patriotică la care se află poetul în această perioadă şi care explică poeziile [O, *Patrie/...]* şi *[De la Braşov la Feldioara].*

Transcriem cîteva mărturii cu totul elocvente:

La 5 dec. (stil vechi) 1916, d-na Ley, soţia unui diplomat francez care se afla soră de caritate voluntară la spitalul 191 din Galaţi (în localul liceului „V. Alecsandri"), îl înştiinţează pe poet că a asistat la operaţia fiului său, făcută fără cloroform. *„L'extraction n-a pas eu lieu sans douleur ni sans juron; mais le patient a ete brave."* Pe scrisoarea în cauză, poetul notează cu o mîndrie oarecum desuetă în exaltarea ei, dar justificată dacă ne gîndim la părintele lui Mihai Comăneşteanu, gata să se bată în duel în 1913: „Această scrisoare, menţionează poetul, fiind istorică, pentru a dovedi eroismul fiilor noştri, a acelora mai cu seamă cari credeau că nu suntem destul de pregătiţi pentru a intra în război, se va păstra în familie, împreună cu schija de obuz, ca pildă generaţielor viitoare din neamul meu". Nota este şi întrucîtva autoironică, deoarece între cei îndoiţi că „suntem destul de pregătiţi pentru a intra în război" se afla şi Duiliu Zamfirescu însuşi, lucru mărturisit deschis în alte însemnări. Spiritul de sacrificiu al propriului copil 1-a convins pe scepticul şi de altfel lucidul diplomat că, sub raport *moral,* ţara era oricînd pregătită pentru o probă cum era cea prin care trecea.

în orice caz, entuziasmul calm din poezie e în contradicţie cu scepticismul iniţial declarat de diplomat, ceea ce dovedeşte că în conştiinţa sa icoana patriei întregite răscolise straturile cele mai adînci şi readusese stări sufleteşti aidoma celor din perioada cînd scria romanul războiului pentru independenţă.

Iată şi o mărturie elocventă despre starea sufletească a poetului la sfîrşitul războiului, cînd trupele noastre reluaseră ofensiva pentru curăţirea teritoriului Transilvaniei şi cînd de asemenea putea fi compusă poezia *[De la Braşov la Feldioara],* ca şi următoarea *[O, Patriei...]:*

„Mă simt fericit, parcă mi s-ar fi întîmplat ceva personal bun. Acum se explică substratul romanelor mele care era scos din această virtute generoasă a poporului nostru — admirabilă ramură a trunchiului neolatin" (Scris, către fiul său, Al. Duiliu Zamfirescu, din 23 apr./ 6 mai 1919). Este tocmai perioada cînd scriitorul cugetă să reia ciclul Comăneştenilor într-un nou roman, dedicat unirii Transilvaniei *(Indr.,* II, 145, 18 iun. 1919).

1 — *Valul lui Traian.* Sub acest nume sînt cunoscute mai multe întărituri de pămînt cu şanţ şi meterez, construite de romani după cucerirea Daciei, pentru apărare şi pentru a marca stăpînirea lor aici. Cel mai cunoscut e *valul* sudic, mergînd paralel cu Dunărea în Bărăgan, dar el se prelungeşte şi în Banat, din sud spre nord; Duiliu Zamfirescu se referă mai ales la acesta şi la cel din nordul Ardealului, în ţinutul Crişurilor şi al Someşului, ideea sa este şi aici aceea a latinităţii, urmărită stăruitor, de la nuvela *Străbunii noştri* pînă la ultimele lucrări literare dinaintea morţii.

P. 371 [O, PATRIE!...]

Manuscris din perioada 1916 — 1919, puţind fi tot atît de bine din perioada primelor zile de război, sau de la sfîrşitul lui.

Pe aceeaşi pagină de manuscris cu *[De la Braşov la Feldioara...].*
Variante principale:

v. 9 în pieptul tău *acuma* bate.
v. 14 *Pe Streiul* [cuvînt lipsă] *pe sub stane.*
vv. 17—18 Şi *frunţile* se luminează
Bătrînilor legionari.
v. 20 *Ce vrea să-şi ia-napoi* pămîntul.
V. 21 *O, Dacie! suroră scumpă!*
v. 22 *în slăbiciune şi* putere.

TRADUCERI

Activitatea de traducător a lui Duiliu Zamfirescu nu e întinsă, în partea ei publicată, iar manuscrisele nu aduc multe atestări ca ea să fi fost mult mai voluminoasă. Oarecum cunoscute sînt, pînă acum, cele şapte poeme din Leopardi şi două din Carducci — apărute în *Conv. lit.* şi *At. rom.* — în perioada 1891-1894 – şi aceasta numai datorită includerii lor în ediţia de poezii apărută la „Scrisul românesc", Craiova, sub îngrijirea Marianei Zamfirescu-Rarincescu. Acestea sînt:

Din Leopardi:

Seara zilei de sărbătoare
Către lună
Către sine însuşi
Infinitul
Către Silvia
Cîntecul de noapte al unui păstor rătăcitor din Asia
Luna apune

Din Carducci:

Fantazia
La izvoarele Clitumno

Toate figurează şi în volumul de faţă.

In afara acestora, nu cunoaştem să se fi publicat alte traduceri ale lui Duiliu Zamfirescu decît Începutul dramei *Hernani* de Victor Hugo *(Lit.,* III, 6, iun. 1882} şi libretul operei *Haiducul* de Frâderic Dame *(Cimpoiul,* II, 43-46, 30 ian.-20 febr. 1883). Acestea nu au fost incluse în ediţie, fiind prea de tinereţe şi fără ecouri în opera scriitorului nostru, rămînînd accidente ale unei rîvne de debutant în literatură.

Am inclus însă încă un poem din Carducci din manuscris, mai ales că are şi o semnificaţie deosebită şi pentru poetul italian şi pentru Duiliu Zamfirescu însuşi.

Poetul nu şi-a adunat niciodată traducerile în volume, alături de poeziile originale, şi nu ştim dacă a gîndit cu toată seriozitatea să alcătuiască o culegere de sine stătătoare din opera unuia din cei doi celebri italieni, sau din a ambilor, deşi a declarat în 1909 că pe Leopardi şi Carducci i-a transpus aproape în întregime în româneşte. „Am tradus

aproape toate poeziile lui Leopardi şi Carducci, petrecînd ani în tăcere şi singurătate" *(O piatră în baltă,* în *Conv. lit.,* XLIII, 6, iun. 1909). Poate exista şi la el intenţia de a trece la o asemenea acţiune; ea nu a devenit însă realitate.

In orice caz, în 1890 nu avea curajul unei astfel de lucrări şi o mărturisea deschis lui Iacob Negruzzi, care-i făcuse invitaţia: „Despre întreaga traducere a lui Leopardi nu răspund" (Scris, din 22 iun. 1890). Totuşi, planurile scriitorului în acest sector au fost într-o vreme foarte mari. începuturile carierei literare au păstrat timp de cîţiva ani pe masa de lucru drama romantică *Hernani.* In iulie 1880 avea lucrată o parte, de vreme ce scria prietenului de inimă: „Ziua îmi bat capul cu *Hernani.* Voi cu orce preţ să-1 gătesc pînă la octombrie" (Scris, către Duiliu Ioanin din 13 iul. 1880). O lună mai tîrziu îl anunţa pe acelaşi prieten că pleacă la Băleşti, „cu scop de a seri mai în tihnă; am terminat actul întăi" (Scris, din 3 aug. 1880). Speranţa de a termina „cu orice preţ... pînă la octombrie" n-avea cum să se realizeze cu acest ritm, şi „exilul" de la Hîrşova n-a fost prielnic traducerii, ci propriilor destăinuiri. O declara chiar cu oarecare satisfacţie faţă de întrebările înfrigurate ale prietenului: „De la *Hernani* aş fi foarte fericit să-ţi pot trimete cîteva complimente, dar de vreo lună nu m-am mai întîlnit nici cu el. Acum mintea mea are alte randez-vuuri, le cunoşti bine" (Scris, din 18 oct. 1880). Sîrguinţa şi întrebările prietenului pot fi datorate împrejurării ca traducerea să fi fost o comandă de la vreun teatru, care îşi propunea să joace opera hugoliană. Duiliu Zamfirescu pare să fi renunţat în cele din urmă la proiectul iniţial, căci, în afara primului act, publicat în *Lit.,* nu avem ştire să fi înaintat cu lucrarea dincolo de scena a IV-a a actului II, unde se opreşte manuscrisul, datat pe prima lui pagină: *1881, Focşani.* (De vreme ce se ocupa cu această traducere încă din vara lui 1880, înseamnă că manuscrisul păstrat e o transcriere ulterioară? Să fi fost realizată integral în primul manuscris, pierdut poate? Lucrul nu e cu neputinţă, deşi puţin probabil.)

Supoziţia după care Duiliu Zamfirescu avea în vedere prezentarea traducerii la un teatru, sau poate îi fusese comandată, e întărită de faptul că el pare să fi părăsit intenţia continuării lucrului cam o dată cu anunţarea în presă a punerii în repetiţie a piesei în versiunea altcuiva. Aceasta în primăvara lui 1882. La 21 febr./5 mart. 1883 avea loc premiera, întîmpinată acru de poet în *R.l.* în ce priveşte în primul rînd traducerea: „Versul alecsandrin de 16 silabe... întrucît mă priveşte, îl judec absolut impropriu pentru scenă. Pe lîngă că el se depărtează de original *(Hernani),* care, ca alecsandrin franţuzesc, e de 12 silabe, versul român de 16, prea lung fiind, oboseşte" *(Palabras,* în *R.I.,* VII, 1 702, 27 febr. 1883). Dar propria traducere era în vers de 14 silabe, deci nici ea nu respecta originalul! Dramele istorice ale lui Alecsandri sînt scrise în vers iambic de 13 şi 14 silabe, dar *Răzvan şi Vidra* e tocmai în metrul declarat de Duiliu Zamfirescu „absolut impropriu", adică trohaic, cu 15 şi 16 silabe, în care se afla şi traducerea jucată din *Hernani,* cu care poetul nu e de acord. Că versul din *Despot-vodă* sau *Ovidiu* e foarte potrivit pentru scenă nu rămîne îndoială, dar practica a dovedit că şi acela incriminat de poet are virtuţi incontestabile, în orice caz că nu trebuie repudiat atît de categoric.

Paginile caietului cu textul românesc al lui *Hernani* sînt utilizate în continuare de poet pentru poezii proprii. Dacă el ar fi avut gata traduse şi alte scene, sau intenţia de a merge mai departe cu traducerea, ar fi rezervat, poate, spaţiul corespunzător.

Iată, spre ilustrare, un fragment din dramaticul dialog între brigand şi frumoasa Dona Sol:

HERNANI

Dar eu? eu sunt un trîntor; eu n-am avut, născînd,
Decît pădurea verde ce m-a văzut crescînd.
Se poate ca vreodată să fi avut vreun nume
Ilustru, ce de sînge e şters în astă lume;
Se poate să am drepturi în umbră tăinuite,
Ce sunt încă păstrate în cutele-ncreţite
A unei negre haine de eşafod; se poate
Ca din această teacă să reînvie toate
Aceste sfinte drepturi. Dar pîn-atunci eu n-am
Decît aer şi viaţă, un dar ce nu-l doream.
Aşadar, eşti silită s-alegi: urmezi pe duce,
Sau mergi cu mine-n lume orunde te voi duce.

DONA SOL

Voi merge.

HERNANI

In mijlocul tovarăşilor mei,
Proscrişi, care pe nume sunt cunoscuţi de gîde,
Şi cari-n faţa morţii nu ştiu decît a rîde,
Ştiind însă să plîngă orcare dintre ei?
Vei merge-n banda noastră — precum ne-au poreclit —
Şi vei lua comanda; căci, nu ştii, sunt bandit!
Cînd Spaniele toate mă urmăreau prin Spânii,
Găsit-am libertatea, căci am găsit ţăranii,
Ce m-au primit la dînşii, In munţii Catalani,
Prin stînci, unde avut-am în veci companioni
Pe vulturi, Eu acolo, trăind între voinici,
Crescut-am ca şi dînşii, — şi mîine, am aici
Trei mii, dacă m-aş duce să sun cornul pe-o stîncă
In munţii lor.

Traducerea este exactă, în general, cu unele excepţii, unde sensurile sînt chiar răsturnate: ceea ce Duiliu Zamfirescu înţelege prin *ţărani,* Hugo numise *montagnards,* adică munteni; în originalul francez, aceştia nu-şi rîdeau de moarte, nici nu aveau cîtuşi de puţin aplicare spre plîns cum spune traducătorul nostru („ştiind însă să plîngă orcare dintre ei"), dimpotrivă, ei înfruntau fără tresărire moartea: *„gens dont jamais le fer ni le coeur ne s'emousse, /Ayant tous quelque sang ă venger qui Ies pousse".* Se păstrează mult din acel patos hugolian care a înfierbîntat inimile romantice în celebra „bătălie a lui Hernani" din seara premierei (25 febr. 1830), împotriva canoanelor clasicismului. Lectura e destul de cursivă, dar unele noţiuni şi imagini, caracteristice versului lui Hugo, sînt lăsate la o parte sau sînt simplificate, ceea ce se explică lesne prin slaba experienţă poetică a traducătorului la această dată. Calităţi scenice deosebite versiunea lui Duiliu Zamfirescu nu are.

Dintre cele mai vechi traduceri cunoscute ale scriitorului, a doua publicată este aceea a libretului operei *Haiducul,* de Frederic Dame şi Cavalerul D'Ormeville (după un pretext din Alecsandri, cu muzica de Oreste Bimboni). Premiera a avut loc vineri 7/19 ian. 1883 în sala Teatrului Naţional, într-o distribuţie cuprinzînd trei actori italieni şi unul german, dar cîntînd în româneşte. întîmpinată cu opinii felurite, opera rămîne nu mai puţin una dintre cele dintîi creaţii ale noastre în domeniul respectiv — ziarele favorabile *(R-l-, Cimpoiul* etc.) vor spune chiar că e *prima* operă românească. Remarcăm aici contribuţia lui Duiliu Zamfirescu nu numai în ce priveşte frazarea firească, melodioasă, cu toate că mereu supusă cerinţelor partiturii, ritmului şi dialogului. Poetul a trebuit să înfrîngă dificultăţi importante, dar rezultatul e notabil. Pentru edificare dăm, după *Cimpoiul* (11,43—46, 30 ian. —20 febr. 1883), textul cîtorva arii, unde, fără îndoială, libertatea sa de mişcare a fost mai mare decît în textul propriu-zis, dialogat, mai strîns dependent de muzică. Putem spune chiar că în aceste arii avem de-a face nu cu simple traduceri, ci cu prelucrări româneşti, realizate de poet.

Aria lui Petre — Actul I

Voios ca curcubeul zilei
Este surîsul ei de aur,
In ochi raze din soare poartă,
Pe frunte mari cununi de laur;
Iar vocea ei are accente
De-un farmec supraomenesc...
Cît o iubesc!... Cît o iubesc!...

Fecioarele nu pot cunoaşte
Ce-i a iubirii sfîntă taină,
Şi pentru rugămintea-mi caldă
Ea se îmbracă-n rece haină;
Durerii mele alinare
Numai în lacrimi mai găsesc...
Cît o iubesc!... Cît o iubesc!...

Aria Marioarei — Actul I:

Cu fruntea-i înaltă şi palidă,
Cu părul său negru şi fin,
Acea gînditoare figură
Avea un aer străin.
Cînd ochiul său plin de viaţă
Pe mine din zbor se fixa,
Simţeam un fior că mă-nghează;
Iar inima pieptu-mi rupea...

Steluța apare pe limpede ceruri,
în suflet răsună un dulce suspin,
Pe flori și pe clmpuri zefirul adie,
Aduee-armonie de dulce amor.
Ca norul ce fuge aş vrea de la mine
Să zboare la tine cuvinte de dor.
Pe aripi de aur să zboare spre tine
A mele suspine şi glasu-mi d-amor.

Alături de începutul lui *Hernani,* arii ca acestea sînt dintre puținele traducții în vers fix ale lui Duiliu Zamfirescu, care era partizanul versurilor literale, în transpunerea dintr-o limbă în alta, cu respectarea sensurilor poetice, nu și a prozodiei, aceasta rămînînd, pentru el, cu neputință de recreat. (Scenariul a fost apoi curînd reprodus și în volum de sine stătător.)

De la *Hernani* și *Haiducul* pînă la primele patru poeme din Leopardi, apărute în *Conv. lit.* un deceniu mai tîrziu, nu mai întîlnim semnătura scriitorului sub vreo traducere. Trebuie să admitem însă că între multele traduceri de proză publicate fără semnătură de *R.l.* în perioada colaborării lui Duiliu Zamfirescu, cel puțin cîteva îi aparțin.

Mărturia preocupării pentru Leopardi o avem încă dinainte de plecarea în Italia, dar traducerea din poeziile lui începe o dată cu stagiul roman și înțelegerea lui profundă nu e exagerat s-o legăm într-o bună măsură de lecturile făcute împreună cu viitoarea soție, în primăvara lui 1889. Aceasta i-a citit într-o seară, în peisajul minunat din apropierea lui Porto d'Anzio, „un Stechetti întreg" (Scris, către Titu Maiorescu din 18 mai 1889). Lorenzo Stechetti —cu numele literar Orlindo Guerrini — era, după spusele lui Duiliu Zamfirescu, un fel de Nicoleanu, tot bolnav de piept și avînd „la sfîrșitul tuturor bucăților lui un blestem la adresa primăverii, a amorului, a copiilor". De la el la Leopardi distanța era de la romantismul comun la revelație. „După aceea [adică după Stechetti, n.n.), mi-a cetit faimoasa *Ginestra* lui Leopardi... El, aici se schimbă treaba. Eu, care din *Dialoghi* nu eram entuziasmat de loc pentru Leopardi, m-a biruit." Urmează declarații însoțite de exclamații, dar ele sugerează atașamentul pentru un poet receptat pînă atunci numai informativ, fără aderență deosebită. De aici încolo, Leopardi va deveni unul din termenii săi majori de comparație pentru a defini marile valori poetice. Il găsește asemănări cu Eminescu, pe care-l prețuia enorm, dar mai ales începe a-i

defini substanța și modalitatea specifică, ceea ce înseamnă că își însoțea lecturile din poezia leopardiană cu studii asupra ei. Acum începe să și traducă, ceea ce presupune o familiarizare pînă la intimitate cu atmosfera și procedeele poetului italian.

Traducerea din Leopardi îi prilejuiește și o anumită teorie proprie în legătură cu traducerile, cuprinzînd idei foarte moderne. Duiliu Zamfirescu este, deschis, partizanul traducției fără ritm și rimă, mai capabilă să păstreze din originalitatea imaginilor și ideației decît reproducerea aidoma a prozodiei exterioare a versului. „Am încercat, îi scrie el lui Maiorescu, să traduc cîteva poezii leopardine, fără rimă și fără ritm, numai spre a păstra forma întreagă și coloarea vorbelor" (Scris, din 18 nov. 1889).

Criticul primește vestea cu bucurie — „e o veche dorință a mea, dar greu de realizat" —îl previne însă asupra riscurilor întreprinderii, îndeosebi în ce privește *„simplicitatea* miraculoasă și totdeodată de cel mai puternic efect a poeziilor lui Leopardi" (Scris, din 16/28 nov. 1889). Criticul nu era nici el mai expert în formulări subtile pentru a caracteriza poezia, dar gustul lui era ager și problema era într-adevăr aceasta. „Se va putea ea («simplicitatea miraculoasă», n.n.) oare întrupa în limba română sau este numai posibilă în contrastul între o limbă literară rafinată și reîntoarcerea la o limbă oarecum primitiv-omenească? Această condiție există în limba italiană; dar nu există încă în a noastră, unde nu e rafinerie, și simplicitatea e în pericol de a deveni prea trivială."

Dezbaterea dintre poet și critic despre caracterul și specificul traducerii de poezie, așa rudimentară cum e ea în exprimări, nu e mai puțin un început de teorie la noi în acest domeniu, unde translația pură, meșteșugărească, ținea încă fruntea trebii, de la Eliade încoace. Cîteodată, existența unui oarecare har la traducător suplinea într-o măsură lipsa unor principii în materie, dar grosul acestei munci aparținea știutorilor de limbă — și-atît! — care nu mergeau dincolo de reproducerea pură a textului, cu dicționarul alături. De aceea și traducerea de poezie e mai rară în tot secolul al XIX-lea la noi. Originalitatea internă a operei traduse era cu atît mai neglijabilă pentru traducător, iar problema fidelității era încă atît de relativă, încît nu puține sînt cazurile cînd autorul lucrării nici nu e menționat, ci semnează doar traducătorul! De aceea atîtea adaptări, localizări, multe din ele nedeclarate; tot de aceea, în alte cazuri, traducătorul nu semnează, operația nefiind socotită drept o treabă literară.

Duiliu Zamfirescu însuși cerea în chip expres acest lucru ambelor publicații care i-au tipărit traduceri. Pe corectorul de la *Conv. lit.* îl avertiza „să aibă de normă (fiindcă vreau să continuu cînd pot pe Leop. și Carducci) că nu iscălesc nici o traducere; cel mai mult poate să puie un Z., ca să știu în urmă care sunt bucățile traduse de mine, deoarece nu păstrez manuscriptele" (Scris, către Iacob Negruzzi din 13/25 mai 1893); dar specificarea finală nu e adevărată: manuscrisele prime ale traducerilor se păstrează toate.

„Nu țin să trec la nemurire cu traduceri", notifica el lui Trandafir G. Djuvara, trimițîndu-i *La izvoarele Clitumno* (Scris, din 3 sept. 1894), și își explica apoi curînd scrupulele în această chestiune: „înțelegi bine... că nu dorința de a mă ascunde după deget mă îndeamnă

la asta (să nu semneze, n.n), fiindcă nimeni nu mă poate sili să colaborez la *Revista Ateneului* dacă n-ar fi plăcerea mea, — ci o simplă pudoare de a-mi vedea numele sub fiecare traducere, în fiecare număr, din fiecare revistă" (Scris, din 10 oct. 1894).

Puţinătatea traducerilor bune de poezie se explică lesne, prin urmare, dacă avem în vedere lipsa de interes a poeţilor adevăraţi pentru acest domeniu. Contribuţia lui Duiliu Zamfirescu trebuie apreciată şi din această perspectivă, şi cu atît mai mult preocuparea de fidelitate, de păstrarea subtilităţilor textului original („forma întreagă, coloarea vorbelor"). O spune şi în scrisoarea către Iacob Negruzzi, cînd îi trimite primele traduceri: „Deşi nu e nici ritm, nici rimă, şi zică-se orce contra autorului (la Junimea, Leopardi nu era prea gustat, între alţii şi de Caragiale, n.n)... am căutat să traduc cuvîntul italienesc cu vorba românească cea mai potrivită şi mai poetică, şi vedeţi bunăoară din poezia cea dintîi ce cîntec simplu de durere se desprinde din ele" (Scris, din 30 mai 1890). Redactorul perpetuu al *Convorbirilor* a lăudat pe poetul italian, prilejuind satisfacţii traducătorului, „îmi pare bine, răspunde acesta, că Leopardi v-a mişcat: e semn că traducerea a prins ceva din farmecul originalului" (Scris, din 22 iun. 1890); dar *Convorbirile* n-au publicat nimic vreme de nouă luni, pînă în martie 1891, iar următoarele poezii traduse, deşi expediate nu mult după primele, sînt amînate doi ani, pînă în aprilie 1893. Semn poate că, deşi traducerile prinseseră „ceva din farmecul originalului", convorbiriştii nu erau destul de convinşi de justificarea tipului de traducere.

Studiul adînc al lui Leopardi va fi una din preocupările lui Duiliu Zamfirescu ani de zile, şi e de mirare că el n-a concretizat în scris observările sale asupra poetului italian, ci s-a restrîns la cîteva evocări lirice. O dovadă a cercetării cînturilor leopardiene, cu pasiune de veritabil exeget, o constituie şi mărturia mai tîrzie, din 29 ian./11 febr. 1902, către Titu Maiorescu: „M-am încurcat în Leopardi, urmărind volumele (7 la număr) ce s-au publicat de la 98 pînă astăzi" (era ediţia publicată de Carducci, cu variante, manuscrise şi comentarii critice), dar şi următoarea observaţie din 1893: „Aş dori să ştiu cine este Străjanu, care traduce *Gindirile lui Leopardi.* B bine că le traduce, dar ar trebui să fie mai limpede, mai clasic şi, mai presus de toate, mai exact. Pentru această din urmă condiţie se cere să aibă toate ediţiele însemnate ale lui Leopardi. Unele se deosebesc de altele chiar în text. Cîteva sunt comentate, şi printre acestea una din cele mai bune este a lui Castagnola (Roma, 1874 şi 91). Dacă e om de omenie, aş dori să intru cu el în plug, să-i scriu cîteva observaţii ce mi-a sugerat traducerea sa" (Scris, către Iacob Negruzzi din 15/27 mart. 1893). Poetul se referă la traducerile publicate de M. Străjanu sub titlul: *Din cugetările lui Leopardi (Conv. lit.,* XXVI, 11, mart. 1893), în adevăr lipsite de farmecul poetic al originalului (pe Mihail Străjanu îl avusese examinator de limbă română la bacalaureat, în 1871). Dacă a avut în adevăr un schimb de opinii cu Străjanu, el va fi fost foarte interesant pentru începutul de teorie a artei traducerii.

O mai fi avut Duiliu Zamfirescu şi alte traduceri care nu s-au mai publicat? Nu ştim şi nici manuscrisele păstrate nu îndreptăţesc presupunerea; fapt e că, după o continuă amînare a *Izvoarelor Clitumno* de Carducci la *Conv. lit.,* el o transferă de aici la *Al. rom.* (Scris, către Iacob Negruzzi din 12 oct. 1894). în orice caz, anunţata *La ginestra, o il fiore del deserlo (Ginestra sau floarea deşertului)* n-a apărut nicăieri, însă nici între manuscrise n-o găsim. Concluzia firească e că poetul n-a stăruit în direcţia traducerilor de versuri, lucru pe care-1 declară în nota cu care-şi însoţeşte traducerea *Clitumnului:* „Poezia e tradusă fără metru, ceea ce ridică o parte din farmecul originalului. O asemenea lucrare ar cere multă muncă, totdauna prea multă pentru o traducere" *(At. rom.,* I, 9, sept. 1894; vezi în continuare nota la această poezie). Deci, interesul prim pentru traduceri scăzuse şi nu vedem să fi renăscut ulterior.

Totuşi, trebuie să regretăm faptul că poetul s-a lăsat atît de repede descurajat în ce priveşte intenţia traducerii în versuri. în manuscrisele sale se păstrează primele două strofe ale poemei lui Carducci *Înaintea^ termelor lui Caracalla,* într-o metrică îndepărtată de a originalului (vers trohaic de 16, 15, 16, 7 silabe, cu rimele încrucişate, faţă de acela al originalului iambic de 11, 11, 11, 5 silabe, în versuri albe), dar de un ritm admirabil, de o mare expresivitate şi în acelaşi timp de o mare exactitate poetică a sensurilor. Iată această unică traducere de poezie în metru fix, realizată de Duiliu Zamfirescu (cu excepţia lui *Hernani* şi *Haiducului,* care aparţin teatrului):

ÎNAINTEA TERMELOR LUI CARACALLA
După Giossuâ Carducci

Intre Aventin şi Celiu norii negri fug grămadă.
Din Campania uitată de atiţia mari de ani
Vîntul umed se-mlădie; iar în fund, albi de zăpadă,
Străjuiesc munţii Albani.

Purtînd vălul sus pe Umple şi c-un deget dus la gură,
O străină într-o carte caută [cuvînt lipsă] *mister.*
Ce-s aceste vii ruine ce cu spata lor cea sură
Ameninţă timp şi cer.

Pentru ca lectorul să poată realiza singur comparaţia, dăm traducerea aceleiaşi poezii, apărută recent într-un metru cu mari libertăţi faţă de acela al lui Carducci (sau cu mari forţări ale topicii şi ale accentelor fireşti din româneşte):

IN FATA TERMELOR LUI CARACALLA

Fug mohorîţi între Aventin şi Celio
norii; un vînt din triste plaiuri suflă
umed: şi-n zare munţii-Albani se nalţă
albi de zăpadă.

Pe cenuşii şuviţe-şi saltă vălul
verzui — scrutlnd în ghidu-i — englezoaica
romanele-aste ziduri ce sfidează
cerul şi timpul.

(Trad. de Tudor George,
în voi.: Ca-duccl, Scrieri *alese,* E.L.U., Buc, 1964, p. 137.)

Iată şi textul original al acestor strofe, avînd un ritm comun cu acela din *Alle fonti del Clitumno* şi din alte poeme ale volumului *Odi barbare.*

Corron tra'l Celio fâsche e l'Aventino
le nubi; el vento dai pian tristo move
umido: in fondo stanno i monti Albani
bianchi di neve.

A le cineree trecce alzato il velo
verde, nel libro una britanna cerca
queste minacce din romane mura
al ciclo e al tempo.

Cu toată deosebirea de ritm, şi cu toate precizările, inexistente la Carducci, dar făcute de poetul nostru In prelungirea sugestiilor din textul italian, versiunea lui Duiliu Zamfirescu este şi mai exactă şi mai frumoasă decît cea apărută recent.

Dacă poetul a părăsit cu atîta uşurinţă traducerea integrală a lui Carducci şi Leopardi, nu altul a fost cazul cu Machiavelli, şi acesta aflat între proiectele perioadei romane, chiar cu ansamblul operei. In caietul de însemnări *Varia,* în cadrul cugetărilor întitulate *Măsura dreaptă a vieţii,* ca şi într-o scrisoare către Maiorescu din 29 ian./II febr. 1902 („M-am încurcat cu Leopardi... plus o tentativă de a traduce pe Machiavelli"), se subliniază această intenţie. Greutăţile de tot felul ale unei astfel de operaţii, de la neaderenţa la unele subiecte pînă la căutarea continuă a echivalenţelor, au răcit şi aici entuziasmul prim. „In dorinţa mea de a face cunoscute românilor operile lui Machiavelli, m-am hotărît a le ceti pe toate şi a le traduce direct din original (mai cu seamă *Il Principe).* Le-am cetit, — pe unele le-am recetit.

Socotesc însă că viaţa e prea scurtă pentru a pierde un an cu o astfel de lucrare" *(Varia,* Cugetarea a XL-a).

însemnarea datează de prin 1902, cînd, în adevăr, aşa cum îi scria lui Maiorescu, părăsise proiectul, pînă atunci hrănit cu consecvenţă, de a transpune în româneşte pe autorul *Principelui.*

Traducerea rămîne deci o activitate efectivă doar pentru primii ani de stagiu roman, oricît de mari au fost proiectele şi hotărîrile iniţiale şi oricare au fost declaraţiile ulterioare.

Să mai menţionăm doar că majoritatea au fost subintitulate: „traduceri literale", ceea ce indica exactitatea mai mult de descifrare a imaginilor şi de reproducere a sensurilor originale decît căutarea unei forme artistice şi în româneşte. O spune în nota din *At. rom.:* realizase traducerea „pentru a ajuta pe cei ce încearcă a ceti originalul şi pentru a da un exemplu poeţilor tineri de poezie obiectivă". In sfîrşit, cum la cererea sa traducerile apar în cea mai mare parte nesemnate, sau semnate numai cu iniţiale, iată încă un argument că Duiliu Zamfirescu nu introducea traducerile între activităţile sale propriu-zis literare.

Fragmentele din *Simpozionul* lui Platon, din Giuseppe Giacosa etc, pe care le aflăm între manuscrise, sînt sau pentru intercalări în alte lucrări (textul din Platon apare în *Lydda. Scrisori romane),* sau

ca simple excerpte pentru caietele proprii, poate chiar în vederea utilizării unor motive în lucrări viitoare. Am reprodus, în consecinţă, numai traducerile care sînt expresia unei preocupări certe, a unui program literar, nu şi pe cele întîmplătoare sau fragmentare. Astfel că nu figurează în volum fragmentul de 20 de versuri din începutul cîntului XXXIV al lui Leopardi, *Sopra il tritratto di una bella donna* (în traducerea lui Duiliu Zamfirescu: *La portretul unei femei frumoase),* introdus de poetul nostru într-una din piesele componente ale romanului epistolar *Lydda. Scrisori romane.*

Preocuparea pentru traduceri a devenit deci una mai mult de studiu decît de creaţie propriu-zisă, cum fusese mai la începutul perioadei romane. O dovedeşte, între altele, comunicarea de la Academie din 13 mai 1911, intitulată *Metafizica cuvintelor şi estetică literară,* o bună cercetare comparativă a funcţiei estetice a limbajului poetic, confruntîndu-se variantele româneşti şi franceze ale unor poezii, intre care şi din ale lui Leopardi. Cu acest prilej sînt citate fragmente şi traduceri proprii în româneşte din *La lună, Seara zilei de sărbătoare, Cintecul de noapte al unui păstor rătăcitor din Asia* (versiunile franţuzeşti ale aceloraşi fragmente sînt extrase din volumul semnat de F.A. Aulard; vezi *Analele Academiei Române,* seria I, tom. XXXIII, 1910-11, *Memoriile secţiunii literare,* p. 383—416).

Pentru ca să reiasă şi mai clar faptul că alte traduceri ale perioadei romane decît cele din Leopardi şi Carducci nu au în vedere publicarea, transcriem finalul fragmentului tradus din prologul piesei *O partidă de şah* de Giuseppe Giacosa, dramaturg şi publicist (1847—1906), între altele coautor al libretului operei *Boema* de Puccini.

„Istorisesc aceste lucruri", spune Giacosa la un moment dat, referindu-se la un tablou tomnatic, descris plastic în prima parte a prologului,

...fiindcă, dacă nu ştiţi,
Noi poeţii, adesea, nu suntem noi scriitorii:
E vîntul care goneşte un freamăt din ram în ram,
E un cîntec pierdut care-ţi sună prin cap,
E fumul unei ţigări, e o umbră, e totul, e nimica.
E un colţ de haină a unei fiinţe gingaşe,
E ploaia monotonă ce cîntă sub streaşină,
E un jilţ moale ca o seară de vară.

Desigur, Duiliu Zamfirescu a fost atras de sugestia determinării exterioare a actului poetic, ca rezultantă a stărilor sufleteşti, cel mai adesea triste, întemeiate pe amintiri, totdeauna conţinînd in ele o latură surprinzătoare şi o doză de inefabil.

Tot astfel, fără destinaţia publicării, trebuie să fi fost şi prima dintre *Idilele* lui Leopardi (în proză), anume poemul în proză *Amorul fugar,* atracţios pentru poet sub raportul definirii în stil antic şi în acelaşi timp modern a iubirii. Citām cîteva fragmente:

„Pe cînd Venere într-o zi căuta pe Amor fugarul, se auzi un strigăt măreţ: «Nu cumva din întîmplare a văzut cineva pe Amor rătăcind pe căi pierdute?»" Urmează o înfăţişare a lui Amor: „Alb nu e, dar faţa lui e ca focul; aprinşi şi tîlhari îi sunt ochii; e şiret la minte şi dulce la vorbă; are limbă mincinoasă, dar glasul de miere;

dacă se înfurie, e sălbatec la inimă; copil nesincer, duşman al adevărului, brutal în jocuri. E gol la corp, dar ascuns la minte; aninat de aripi şi săltăreţ ca o păsărică, se ascunde în inima cînd a unuia, cînd a altuia. Are arcul mic, dar pe arc săgeata: şi săgeata e mică, dar ajunge pînă la cer... In el totul e crud, dar mai mult decît orce, mica făclie ce o poartă în mînă, de la care adesea soarele însuşi s-aprinde" etc, etc. „O mamă care-şi cunoaşte bine odrasla", notează Duiliu Zamfirescu în chip de încheiere la această odă, din care măcar ceva s-a transmis idilei sale *Jos la Tivoli,* tot cu Venera şi fiul ei Cupido.

Intre forma traducerilor publicate în reviste şi cea din manuscrise există anumite — nu puţine — diferenţe, pe care însă nu le-am mai consemnat la *Note şi variante,* socotindu-le din altă categorie decît cele ale poeziilor proprii.

Colaţionate şi cu manuscrisele, acolo unde acestea există, traducerile au primit tacit corectările necesare, în special cele din *At. rom.,* întrucît avem mărturia expresă a lui Duiliu Zamfirescu că, cel puţin prima din ele, *La izvoarele Clitumno,* „a ieşit cu o mulţime de erori"- La *Conv. lit.* tiparul era de obicei mai îngrijit.

P. 375 SEARA ZILEI DE SĂRBĂTOARE

Conv. lit., XXIV, 12, mart. 1891.
Titlul original: *La sera del di di festa.*

Apare împreună cu *Către lună, Către sine însuşi* şi *Infinitul,* toate patru semnate cu iniţialele: *D.Z.* In acelaşi număr mai apăreau, de data aceasta sub semnătură, patru poezii proprii ale poetului: *Urseolo, Castel Fusano, Anienul* şi *Plouă.*

Poezia e una din cele mai apropiate de atitudinea nouă a lui Duiliu Zamfirescu însuşi în poezie, atunci cînd regretă trecutul antic cu întreaga lui măreţie şi cu miturile lui; este prima traducere publicată de poet în perioada sa romană.

La sfîrşitul poeziei, transcrise în albumul *Varia,* se află următoarea, însemnare a lui Duiliu Zamfirescu: „Ce nespus farmec de simplitate, şi cît e de naivă repeţirea lui şi". In adevăr, versiunea românească respectă foarte exact şi-urile lui Leopardi.

1 — In ms. şi *Conv. lit.* o explicaţie în legătură cu termenul *rană* arată cît de serioasă era munca poetului la traduceri: „în ediţiunea Stiaveli (88, Roma) se găseşte cuvîntul *gioia*; în ediţiunile Ranieri (Firenze 80) şi Capellina (Torino, 53) cuvîntul *piaga".* Poetul s-a hotărît pentru *piaga = rană* în loc de *gioia = bucurie,* mai puţin apropiată de tonalitatea sa proprie şi de viziunea asupra poetului italian („durerea leopardină", spusese Duiliu Zamfirescu în scrisoarea din 19 oct. 1889 către N. Petraşcu). In amintita apreciere asupra traducerilor lui M. Străjanu, Duiliu Zamfirescu insistase asupra necesităţii de a consulta diferitele ediţii ale operei lui Leopardi, tocmai avînd în vedere astfel de variante.

P. 376 CĂTRĂ LUNA

Conv. lit., XXIV, 12, mart. 1891. Apare semnată: *D.Z.*
Titlul original: *Alia luna.*

Un prilej trist, moartea Veronicăi Miele, îi aduce lui Duiliu Zamfirescu în minte începutul şi sfîrşitul acestei poezii şi o frumoasă definire a lui Leopardi: „Apoi biata poetă. Ştii c-a murit, sărmana. Ce viaţă fără dar. Şi cîţi şi cîte ca Veronica Miele." Urmează transcrierea, în italieneşte, a cîte cinci versuri din începutul şi din finalul poezei *Cătră lună,* apoi, ca o justificare: „Din fuga şi ce-mi aduc aminte din această incomparabilă seninătate a durerei leopardine. Iţi aduci aminte de lucruri triste şi totuşi zici: e pur, mi giova la ricordanza, e il noverar l'etate del mio dolore!

Aşa suntem făcuţi, şi la revedere" (Scris, către N. Petraşcu din 19 oct. 1889).

Textul italian citat e tocmai din versurile 10—12 ale poeziei *Cătră lună.*

P. 377 CĂTRĂ SINE ÎNSUŞI

Conv. lit., XXIV, 12, mart. 1891. Apare semnată: *D.Z.*
Titlul original: *A se stesso.*

P. 377 [INFINITUL

Conv. lit., XXIV, 12, mart. 1891. Apare semnată: *D.Z.*
Titlul original: *L'Infinito.*

Infinitul este socotită drept una din cele mai expresive poezii italiene şi, desigur, din opera leopardiană. Interesant că autorul ei avea abia 21 de ani cînd a scris-o, între primele din activitatea sa poetică.

P. 378 CĂTRĂ SILVIA

Conv. lit., XXVI, 12, apr. 1893. Apare împreună cu *Cîntecul de noapte al unui păstor rătăcitor din Asia,* ambele nesemnate.
Titlul original: *A Silvia.*

Sursa cea mai îndepărtată a dramei evocate ar fi, după unele afirmaţii, moartea Terezei Fattorini, fiica vizitiului familiei lui Leopardi, la 30 sept. 1818. Duiliu Zamfirescu avea să dea ca sigură această origine a poemului. Refuzînd să răspundă la ancheta revistei *Luc.,* care-i cerea date biografice proprii amănunţite, poetul argumenta cu cazul poeziei de faţă că documentele despre geneza operelor şi despre scriitor nu numai că nu sporesc înţelegerea literaturii, dar coboară sensurile ei în zona unde trivialitatea o ameninţă primejdios.

„Critica modernă, — spune poetul — ca multe alte lucruri nesăbuite împrumutate de la străini, vrea să strîngă, în cea mai de-aproape legătură, viaţa intimă a scriitorului cu opera sa, explicînd-o pe aceasta prin aceea. Admiţînd în literatură înrîurirea hotărîtoare a motivelor, cu alte cuvinte determinismul — ceea ce nu e totdeauna probat — aş vrea să ştiu ce cîştigă omenirea prin raportarea lucrărilor literare la motivele lor.

Noi cunoaştem o admirabilă poezie a lui Leopardi, una dintre ce'e mai suave ale acestui mare scriitor, *A Silvia,* care începe aşa:

[Urmează primele şase versuri în transcripţia italiană.]

Este o aşa de curată adiere de eleganţă în rîndurile acestea, încît parcă vezi o damă inteligentă îmbătrînind nemăritată în castelul părinţilor săi. Cu toate astea, *biografii* lui Leopardi ne spun că Silvia era fata vizitiului familiei...

Ei, ce-am cîştigat, aflînd detaliul acesta? Poezia rămîne tot atît de frumoasă. Poate biograful mi-a mînjit oarecum icoana lăuntrică ce-mi făcusem despre Silvia, eu, cititorul, şi în loc să mă domirească cu explicarea lui, mai rău mă încurcă" *(Scrisori romane,* I, în *Luc.,* 15—16, 15 aug. 1905).

Dar Eminescu nu gîndea altfel în acea parte a *Scrisorii I,* unde acuza pe cercetătorii meschini, preocupaţi să alcătuiască numai „biografia subţire/Care s-o-ncerca s-arate că n-ai fost vreun lucru mare..." Duiliu Zamfirescu extinde observaţia la întreaga „biografie" a operei literare. Insă grija poetului nostru nu izvorăşte numai din discreţia sa faţă de originea joasă a eroinei lui Leopardi, ci e determinată mai cu seamă de un alt considerent literar: a lega prea mult şi prea direct sensul poemului de un fapt concret înseamnă a pierde sensul general dorit de autor, în cazul nostru, acela al universalităţii tragice a morţii fiinţelor tinere.

Poetului îi era deci necunoscută, la acea dată, declaraţia lui Leopardi însuşi, după care nu moartea Terezei Fattorini a declanşat poemul, ci tragedia tuturor morţilor în floarea vîrstei, care îl făcea pe poet să se cutremure în „aşteptarea de care eu însumi eram stăpînit, a propriei mele morţi".

p. 379 CÎNTECUL DE NOAPTE AL UNUI PĂSTOR RĂTĂCITOR DIN ASIA

Conv. lit., XXVI, 12, apr. 1893.
Apare în acelaşi număr cu poezia *Către Silvia,* ambele nesemnate.
Titlul original: *Canto notturno di un pastor errante delV Asia.*

Părerile lui Duiliu Zamfirescu despre poem sînt entuziaste.

„încerc acu să traduc două alte bucăţi, cari sunt toată baza teoriei sale: 1. *Canto notturno di un pastor errante delV Asia,* 2. *La Ginestra, o il fiore del deserto",* îl informa pe Iacob Negruzzi la 22 iun. 1890.

Poem subtil, *Clntecul de noapte...* realizează o viziune care a făcut să vibreze numaidecît şi profund coarde echivalente în sufletul traducătorului. Este vorba despre proiectarea în timpi nedefiniţi a unei poziţii romantice evidente, despre nefericirea existenţei, interpretată însă din perspectiva filozofiei primitive privind misterul vieţii în natură, ciclicitatea constatată dar neînţeleasă a vieţii fiind dedusă din aceea a astrelor, arborilor, vieţuitoarelor etc. şi exprimată cu ajutorul acestora. Păstorul nefericit, elegiac, care improvizează adresîndu-se lunii şi turmei deopotrivă, convorbind de fapt cu sine, dar In afara epocii în care trăieşte, mutîndu-se în epoci şi locuri neexplorate şi greu de cunoscut, unde istoria se contopeşte cu legenda, îl exprimă pe Leopardi însuşi. Duiliu Zamfirescu nu proceda altfel cînd îşi transmitea zeilor, nimfelor, eroilor legendari frămîntările proprii, durerile, neliniştile. Este probabil cel mai puternic motiv care 1-a atras la traducerea poemului.

De aceasta se ocupa de timpuriu, la Roma (Scris, către Iacob Negruzzi din 22 iun. 1890), explicînd că se dăruie transpunerii lui Leopardi în româneşte, „cînd sunt ostenit de alte lucruri, între cari şi de viaţă cîteodată, căci, cu toate mulţumirile pămînteşti, acel/>erc«e *delle cose e del tacito, infinito andar del tempo* se deşteaptă în noi, orcît am fi de fericiţi şi de drept cumpănitori ai lumei aceştia". Adică o stare foarte propice melancoliei triste din *Cinlul* leopardian, predispusă spre filozofare asupra sensului existenţei, aşa cum menţionează textul italian citat: scopul lucrurilor şi al tăcutei, nesfîrşitei curgeri a timpului, care nu e decît o prescurtare a versurilor 69—71 din poemul însuşi. Un comentariu, însoţit de o nouă traducere, întrucîtva diferită, a versurilor 60—71—deci ambele citate din memorie—apare, în articolul *Expresiunea poetică,* două decenii mai tîn-iu *(într.,* 1,122, 13 sept. 1918).

P. 383 LUNA APUNE

At. rom., I, 11, nov. 1894. Semnată: *D.Z.*
Titlul original: *II tramonto della luna.*

în amintirile sale despre Leopardi, intitulate: *Şapte ani de viaţă laolaltă cu G.Leopardi,* Antonio Ranieri (1806 — 1888), scriitor el însuşi şi îngrijitor al unei ediţii din opera poetului italian, afirma că acesta a dictat poemul, ultimul din *Clnturi,* chiar cu cîteva ore înainte de a muri. Asfinţitul lunii şi al vieţii se contopesc simbolic într-o admirabilă şi tragică sinteză a tuturor sensurilor tristeţilor din *Cinturi.*

Este şi ultima traducere a lui Duiliu Zamfirescu, publicată.

P. 385 PRELUDIU

Se publică după manuscrisul datînd, ca şi ale celorlalte traduceri ale lui Duiliu Zamfirescu, din primii ani ai epocii romane.
Titlul original: *Preludio;* inaugurează volumul *Odi barbare.*

Motivele pentru care poetul n-a publicat şi acest *credo* al lui Carducci nu e cunoscut; în schimb, el citează prima strofă, ca un argument propriu în favoarea unei poezii moderne şi ca o condamnare a tipului de ritm şi rimă practicat de paşoptiştii minori şi uneori chiar de... majori!

„Simţimentul meu e de aşa fel că nu primeşte drumul mare a lui *făceai* cu *dregeai",* îi scrie el lui Iacob Negruzzi, prezentîndu-i poezia *Dela Villa Tusculana.* Şi continuă:

Odio l'usata poesia: concede
Comoda al vulgo i fiosci fianchi e senza
palpiţi sotto i consueti amplessi stendesi e dorme.

Curat vorba poetului: poezia uzată îşi dă cu-nlesnire vulgului flancurile moleşite, şi fără emoţiune, sub obicinuitele sărutări, se-ntinde şi doarme.

Se-ntinde şi doarme e o poemă întreagă. Carducci" (Scris, din 6—13 apr. 1889).

Compararea poeziei învechite cu o profesionistă a amorului liber, ajunsă la insensibilitate şi blazare, iată o definiţie prin care Duiliu Zamfirescu îşi propunea să marcheze îndepărtarea propriei poezii de o anumită tradiţie meşteşugărească în versificaţie, condamnată de Maiorescu încă din studiul *Direcţia nouă* (1872). Invocarea lui Carducci nu implica şi o asimilare a formulei lui poetice, aceasta va începe să se petreacă ceva mai tîrziu, dar însăşi utilizarea analogiilor din poetul italian arată că apropierea se realiza chiar acum.

Strofa a doua a poeziei este cea care numeşte revoluţia şi în acelaşi timp restaurarea, urmărite deopotrivă de Carducci în prozodia italiană, după cum el însuşi o declară: părăsirea schemelor romantice tradiţionale şi reînvierea unor ritmuri clasice (alcaic, asclepiadic, saphic), cu ajutorul aşa-numitelor scheme melodice ale „poeziei barbare" practicate în Europa secolului XIX. O eliberare a poeziei de canoane uzate şi modernizarea ei pe linia unor bogate tradiţii clasice se înfăptuieşte oricum, datorită lui Carducci, în poezia italiană.

1 — „Ninsul Edone", munte în Tracia, de la care şi-a luat numele o întreagă populaţie veche a regiunii (edonienii); bacantele şi silvanii de aici făceau parte din suita lui Bachus, care iubea regiunea, toţi reprezentînd o viaţă a simţurilor dezlănţuite, fără nici un fel de convenţii, deci caracteristică antichităţii greceşti şi latine şi, în orice caz, „barbară", în sens de primitivă, naturală, fără constrîngeri. Carducci afişează aici un întreg program pentru viitorul său univers poetic.

P. 385 FANTAZIA

Conv. lit., XXVII, 1, mai 1893.

Titlul original: *Fantasia;* din voi. *Odi barbare.*

Scrisă în versul asclepiadic (un spondeu, doi coriambi şi un iamb), cel mai muzical, mai elegant dintre ritmurile principale ale antichităţii, poezia e mai mult un pastel foarte degajat — cu toată scena frivolă pe care-o adăposteşte — o viziune de ansamblu, închipuită, a Greciei de altădată: „necunoscutele ţărmuri" (v.4) ale ei sînt, al ei arhipelagul de „insule verzi" (v.8), la fel „templele de candidă marmoră în roşiatecul apus" (vv.9—10). Concretizarea finală e una din familia cărora vom întîlni şi la Duiliu Zamfirescu în mai multe poezii.

1— Strofa indică un final de procesiune din şirul panateneelor-
2 — *Alceu.* Sub acest nume e cunoscut şi un poet liric grec (secolul VII î.e.n.), creatorul versului alcaic, dar şi un erou mitologic, fiul lui Perseu şi bunicul lui Hercule. Ţinînd seama de suliţa înfiptă în pămînt şi de bătăliile de unde se întoarce, referirea e, desigur, la al doilea (cunoscut şi sub numele Alcide).

P. 386 LA IZVOARELE CLITUMNO

At. rom., I, 9, sept. 1894.

Titlul original: *Alle fonti del Clitumno* din voi. *Odi barbare.*

Se publică fără semnătură; o notă în subsolul paginii poartă iniţialele *D.Z.* (dar la sumarul revistei e trecut: *Dimitrie Zamfirescu).*

Iată această notă:

„încercăm a da publicului românesc o traducere a acestei minunate poezii, cea mai completă, ca formă şi ca imagini, a marelui poet. După părerea celor mai renumiţi critici (între care trebuie numărat şi istoricul Mommsen), Carducci este poetul cel mai puternic pe care 1-a produs Italia, de la Leopardi. Carol Hillebrand *(Allgemeine Zeitung)* merge mai departe: el socoteşte că de la moartea lui Heine, Europa chiar nu a văzut născîndu-se un altul mai puternic decît Carducci — mai mult, lumea întreagă nu 1-a întrecut cu un alt poet, deoarece Bret Harţe, steaua cea limpede a Occidentului, cum îl numeşte Hillebrand, păleşte faţă cu splendoarea lui Carducci.

Noi socotim această părere cu atît mai puţin exagerată, cu cît credem că Carducci este cu mult superior lui Heine în perfecţiunea impecabilă a formei (imitaţiunea metrului antic: alcaic, asclepiadic şi chiar saphic) şi în coloritul tablourilor clasice, pe care ţara sa i le înfăţişează cu prisos. Negreşit că limba italiană, care singură printre limbile neolatine a păstrat accentele latine şi grece în vorbele ce s-au transmis, sau s-au format cu înţelesul lor clasic, prezintă mai puţine greutăţi decît celelalte în imitaţiunea formelor vechi; totuşi, meritul lui Carducci e mare şi greutăţile de învins imense, deoarece a fost silit el însuşi să recurgă adesea la inversiuni latine, neobicinuite în limba italiană, cum bunăoară în începutul poeziei de faţă.

Ancor dai monte, che di foschi ondeggia
Frassini al vento mormoranti e lunge
Per l'aure odora fresco di silvestri
Salvie e di timi etc.

Poezia de faţă e tradusă fără metru, ceea ce ridică o parte din farmecul originalului. O asemenea lucrare ar cere multă muncă, totdeauna prea multă pentru o traducere. Noi o prezentăm astfel, pentru a ajuta pe cei ce încearcă a ceti originalul şi pentru a da un exemplu poeţilor tineri de poezie lirică obiectivă.

Clitumnus era un rîu al Umbriei, ce se vărsa în Tinias, afluent al Tibrului. Astăzi e un pîrîiaş pierdut în vîlcelele provinciei Perugia, nu departe de localităţile menţionate în poezie, Todii, Spoleto.

Virgiliu vorbeşte despre Clitumno în Cartea a 2-a a *Georgicelor:*

Hinc bellator equus campo sese arduus infert;
Hinc albi, Clitumne, greges etc.

după cum indică autorul însuşi în versurile puse ca motto.

Aceste trei versuri sunt aproape textual traduse în strofa 28-a."

Nota, atît de lungă, cu atîtea explicaţii şi justificări, ar fi fost mai potrivită în *Conv. lit.,* cu prilejul apariţiei primei traduceri din Leopardi. De ce-o dă poetul tocmai acum, cînd la toate celelalte traduceri nu avusese explicaţii, e greu de înţeles. Poate fiindcă e una din primele la care şi-a pus atare probleme de principiu, relative la traduceri, căci poezia e cea dintîi sub raport cronologic, anunţată ca fiind pe masa de lucru pentru realizarea versiunii româneşti. „Apropo şi de Carducci, îi scria lui Iacob Negruzzi curînd după sosirea la Roma. Am început să traduc din *Odi barbare* o minunată pagină de clasicism modern. *La fîntîna Clitumno"* (Scris, din 6 apr. 1889). Lucrul la traducere a durat, deci, cam patru ani, căci, dacă era terminat mai

înainte, probabil că trimitea poezia o dată cu cele din Leopardi. Ceea ce e sigur e că primele patru strofe ale poeziei erau gata în 1889, cînd le consemnează cu titlul *O scenă antică,* în albumul *Varia,* iar apoi le înscrie drept motto al poemului în proză intitulat de asemenea *O scenă antică* şi publicat în *Familia* (XXVI, 23, 10 iun. 1890), în numărul aniversar, la împlinirea unui sfert de veac de la apariţia revistei. De altfel, întreg tabloul inaugural din poemul în proză al lui Duiliu Zamfirescu descinde din viziunea *Izvoarelor Clitumno* a lui Carducci.

O dată terminată, poezia a fost trimisă la *Conv. lit.,* după obicei, însoţită de o scrisoare, alcătuită, în esenţă, din elementele viitoarei note explicative din *At. rom:* „Vă trimit această lungă tartină din Carducci. După cum *Cîntecul unui păstor rătăcitor* este bucata cea mai frumoasă şi quintesenţa filozofiei lui Leopardi, aşa *La izvoarele Clitumno* este tipul cel mai frumos al poezielor lui Carducci. După cum am mai vorbit, e bine să existe în româneşte traducerile exacte ale acestor doi autori italieni: eu doresc să le dau în înţelesul lor poetic. Alţii ocupă-se de vers.

După cum veţi vedea, sunt o mulţime de expresii cari presupun la cetitor o reală cultură clasică. Mă gîndeam să dau în note, spre buna înţelegere a cetitorilor, însemnarea fiecărei din ele, însă.cunoscînd dreapta antipatie a celor de la *Convorbiri* contra notelor, m-am lăsat.

Poezia în sine e admirabilă. Ea pierde mult tradusă, dar dă, totuşi, o idee de felul acesta de literatură eroică, cu subiecte pacinice. Dacă ar putea să ne mai scoată pe noi din făgaşul plîngăreţ în care suntem înnămoliţi!

Ia cetiţi un moment originalul, înainte de a ceti traducerea, să vedeţi ce *casse-tete.*

Citaţia din Virgiliu, ce servă ca motto, este aproape exact tradusă, însă în sens negativ, în strofa 28" (Scris, din 18/30 mai 1893).

Poate pentru că, totuşi, e slab realizată, cu o exactitate prea de dicţionar, traducerea a stat la *Conv. lit.* multe luni fără să apară, pînă cînd autorul ei o transferă la *At. rom.,* în aparenţă pentru că nu avea ce da altceva prietenului Trandafir G. Djuvara, de fapt pentru că publicarea ei întîrziase atîta la revista Junimii. Aici el transmite ştirea, după ce poezia era apărută dincolo, dar toate scuzele foarte politicoase pot fi sublinieri abile ale nemulţumirii că traducerea fusese practic refuzată la *Conv. lit.,* deşi i se ceruse. „înainte de a sfîrşi, trebuie să vă cer iertare de lucru următor: vă trimesesem acum doi ani, îmi pare (era numai un an şi jumătate, dar poetul dilata răstimpul ca să rezulte şi mai bine nedelicateţea junimiştilor, care, de altfel, tot acum ii ţineau pe *Cleobul,* n.n.) o traducere din Carducci; aceeaşi traducere am trimis-o lui Djuvara pentru *R. Ateneului,* fiindcă nu aveam alt nimic. Prin urmare, dacă veţi fi vreodată în mare lipsă de materie şi veţi voi să umpleţi pagine din *Conv.* cu *Clitumno,* să nu o faceţi, fiindcă a fost deja publicată. Eram încredinţat că nu o veţi publica, deoarece era o lungă polilogie, trimisă îmi pare într-un moment de lipsă de materie" (Scris, către Iacob Negruzzi din 12 oct. 1894).

Scrisă în versul saphic de 11 silabe, unul din cele trei ritmuri „barbare", adică ale antichităţii clasice, poezia dobîndeşte — şi datorită lui — solemnitatea şi gravitatea ce-o caracterizează, dar mai ales

datorită amplelor ei simboluri. Pornind de la o descriere a locurilor, făcută de Piiniu cel Tînăr (62—114), şi pe baza unui tablou contemporan, identic cu cel vechi de mii de ani, poezia realizează un contrast impresionant între lumea antichităţii romane păgîne (socotită de poet singura naturală) şi cea creştină. Filozofia ei este aşadar una modernă, cu toată mulţimea implicaţiilor mitologice. Preferinţa poetului merge, evident, către lumea păgînă, plină de demnitate şi eroism, cînd romanii, uniţi, înfruntară pe Hanibal („punica furoare", v. 51); resemnarea creştină, renunţarea la eroism sînt simbolizate în salcia plîngătoare, apoi descrise în'versurile unde este vorba de „un galileu cu părul roşu" (vv. 113—114), care a urcat pe Capitoliu, deci de Isus Hristos. Creştinismul, spune poetul, a gonit zeii şi nimfele, împerechind durerea cu ideea de dumnezeire („groaznice legături de durere cu Dumnezeu", vv. 134—135), ceea ce a marcat „negrele zile" (v.143) ale antichităţii latine.

Poezia stă, în adevăr, la baza viziunii poetului italian din *Odi barbare,* nu mai puţin însă şi la temelia viziunilor lui Duiliu Zamfirescu din întreaga sa poezie romană, nu în opoziţia antichitate păgînă — creştinism, ca la Carducci, ci în ataşamentul faţă de lumea antică, precreştină, şi faţă de simbolistica ei. Tristeţea, durerea poetului român se constituie deci ca o stare de spirit, mai puţin ca o filozofie, cum e cazul la Carducci; de aici şi originalitatea sa în raport cu modelul italian. Vom recunoaşte numaidecît şi alte puncte de plecare pentru poeziile lui Duiliu Zamfirescu, chiar dacă unele din ele au rămas numai proiecte *(Hanibal,* vezi nota la poezia *Lacul Trasimen).*

începutul poemei în proză *O scenă antică* este de fapt transcripţia plastică, şi prelungită epic a primelor cinci strofe din poezia lui Carducci al căror tablou îl impresionase însă pe poet şi în alt chip. El raportează întreaga privelişte la momente foarte noi, ale oraşului modern, adică duce mai departe şi viziunea iniţială a lui Virgiliu şi cea a lui Carducci. La Duiliu Zamfirescu nu procesiunile creştine colindă vechile străzi de la poalele Capitoliului, cum se întîmpla la Carducci, ci chiar elementele vieţii bucolice şi eroice ale vechilor etrusci, umbrieni etc. (turme, tauri, ţăranii încremeniţi parcă în civilizaţia lor veche), reînviind brusc, fantastic, în mijlocul Romei moderne. Viziunea lui Carducci este oarecum refăcută prin sursele ei virgiliene, căci şi vechile ziduri ale Romei reînvie o clipă şi ele. încărcătura erudită a poemei, cu referiri la termeni de cultură, plină de concepte mitologice sau moderne, cu simboluri deductibile numai prin analogii rafinate, presupunînd o instrucţie de specialitate, a captivat pe Duiliu Zamfirescu, care încă din ţară le utiliza copios. Primele sale poeme, *Levante şi Calavryta, Juan, Dezgust, Harpista, Alina-Linda,* sînt pline de asemenea prelungiri ale lecturilor, deci, dacă e să le căutăm un model, acesta e în altă parte, nu în primul rînd la Carducci, căci şi poetul italian, ca şi Duiliu Zamfirescu, a avut drept exemplu pe romanticii anteriori. Originalitatea trebuie şi aici căutată în chipul specific al utilizării acestor concepte, simboluri şi încărcături erudite, nu doar în simpla lor prezenţă, cum vedem, frecventă în tot secolul. Duiliu Zamfirescu grefează pe tristeţea carducciană, de ordm filozofic şi motivată istoric, una cu surse în durerea umană intimă, strigată patetic de Leopardi; dar spre deosebire şi de acesta, poezia lui Dui-

liu Zamfirescu află drumul spre zonele rarefiate ale unei transfigurări în care sentimentul solitudinii umane în genere se întîlneşte cu conştiinţa depărtării de coordonatele naţionale, de prieteni, familie etc.

Ca şi poeziile sale, şi cea a lui Carducci are absolută nevoie de anumite traducţii de simboluri şi precizări de termeni, fără de care numeroase sensuri ar rămîne ascunse:

Clitumno, Clitumnus, aşa cum explică Duiliu Zamfirescu: rîu în Italia centrală; azi Maraggia.

1 — Lîngă izvoarele rîului se afla templul închinat lui Clitumnus, divinitate acvatică; sacrificiile menţionate de Virgiliu aveau loc şi aici, dar şi în alte temple, consacrate zeităţilor campestre de tot felul.

2 — Relieful Umbriei este foarte muntos, provincia fiind situată în Apeninii centrali, acoperită de păduri şi cu platouri pline de păşuni, pentru care îi şi spune poetul: „Salve, Umbrie verde" (v.25).

3 — „Plîngătoarea salcie" e simbolul umilinţei creştine; în peisajul montan, salcia e o intrusă, ea nu e un copac de munte, ci de şes, platourile şi coastele Apeninilor fiind populate de „frasinii negri" (v. 1), „stejarul verde" (v. 34) sau chiparoşi, adică tot de copaci mîndri, simbolizînd lumea antică păgînă.

4 — „Umilele temple" sînt cele creştine, adăpostite la începuturi, pe vremea persecuţiilor, în catacombe, cu totul diferite de semeţia templelor închinate zeilor latini.

5 — „Martur a trei imperii" e mai mult o metaforă decît o realitate concretă istorică: de imperiu propriu-zis se poate vorbi abia după Cezar, însă Carducci nu se referă la dinastiile de împăraţi (Iulia, Flavia etc), ci la populaţiile cu rol politic preponderent asupra Umbriei în diferite perioade: umbro-sabelii, etruscii şi romanii. E ceea ce va dezvolta în continuare poetul în strofele 9 şi 10.

6 — „Oraşele unite" sînt cele 12 cetăţi etrusce unite într-o confederaţie în secolul XV î.e.n. (cetăţile erau republici, deci cu atît mai puţin poate fi vorba de „imperiul" etrusc).

7 — *Cimin,* muntele cel mai înalt al Etruriei, are 2 165 m; a trece peste Cimin înseamnă a înfrînge, a depăşi Etruria.

8 — *Gradivo,* unul din numele lui Marte, zeul războiului; aducerea „semnelor Romei" peste Cimin, adică peste Etruria (v. 46), s-a petrecut pe cale războinică!

9 — Invocarea e adresată lui Marte, aici privit ca simbol al eroismului în luptă, prin contrast cu renunţarea creştină, umilă a galileanului (v.139 — 140).

10 — „Punica furoare", reproducere a locuţiei *furor punica,* din vechea latină, se referă la campania cartagineză, sub conducerea lui Hanibal, în Italia (218—207 î.e.n.).

11 — Pe malurile lacului Trasimen a avut loc una din cele mai mari bătălii ale campaniilor lui Hanibal, care l-a înfrînt aici pe consulul roman Flaminius (217 î.e.n.). înrudirea poeziei lui Duiliu Zamfirescu *Lacul Trasimen* cu acest pasaj al poeziei lui Carducci este vizibilă.

12 — De data aceasta, chemarea e adresată omului de rînd al Umbriei, Etruriei şi din împrejurimi, de a alerga la arme. Poezia *Lacul Trasimen* dă glas răspunsului acestei chemări în formula repetată: „Nu se poate", adică: nu poate fi înfrîntă Roma (vezi nota la această poezie).

13 — *Mevania,* localitate în Umbria, azi Benagna.

14 — *Narul* (Nara), rîu în Italia centrală, principalul afluent al Tibrului, foarte abundent în ape.

15 — *Spoleto,* orăşel în Umbria, în vechime cetate care a respins atacul lui Hanibal după victoriile acestuia de la Trebia şi Trasimen; practic, locul primei înfrîngeri a generalului cartaginez pe pămîntul italic (vezi mai jos nota 17).

16 — *Todi,* oraş în vechea Umbrie numit pe vremea etruscilor Tutere; punct întărit de toate cele trei stăpîniri succesive, a avut două ziduri puternice de apărare în vechime: unul etrusc şi altul roman, de aceea Carducci îl şi numeşte „războinica Todi".

17 — Referirea e la respingerea lui Hanibal de la Spoleto. Sensul cuprins de poet aici e mult mai amplu: menţionarea maurilor (trebuie înţeles: locuitori din Mauritania) şi a cailor numidici (v. 73) sugerează caracterul eterogen al armatei cartagineze, alcătuită din mercenari, spre deosebire de cea italică, de componenţă naţională. Asupra acestui aspect va accentua şi Duiliu Zamfirescu în poezia *Lacul Trasimen,* cînd ecoul lui „nu se poate" (nu poate cădea Roma!) este multiplicat de toate elementele naturii, de oameni, ca şi de copaci, munţi etc.

18 — Literatura antichităţii romane, spune aici poetul, a izvorît din faptele eroice ca acelea ale împotrivirii faţă de invazia punică si din întîmplările de dragoste ale nimfelor si ale tuturor zeilor (vv. 91 — 104).

19 — *Camesena,* zeitate latină veche, soţia lui Ianus şi mama lui Tiberino, deci legată de originile legendare ale Romei.

20 — Naşterea gintei italice din Ianus e o metaforă derivată din mitul după care zeul — socotit simbol al dualităţilor contrarii: pace-război, trecut-viitor, întuneric- lumină etc. (pentru care e înfăţişat cu două feţe) — ar fi fost iniţial primul rege din Latium.

21 — Ţinînd seama de ceea ce va urma, templul unic ce dăinuie pe malurile Clitumnului trebuie să fie biserica creştină, unde zeul rîului (Clitumnus) nu are de ce să-şi mai afle locuinţă, ca în trecut.

22 — „Un galileu cu părul roşu" este Isus Hristos. Traducerea este aici şubredă: nu *galileu* ar fi trebuit, ci *galilean,* după vechea provincie iudee unde a predicat Isus. Cuvîntul e deci un nume comun, nu unul propriu, cum s-ar înţelege din traducere, şi orice apropiere de Galileo Galilei este absolut contrară sensului originar al textului lui Carducci.

23 — Tradiţia a păstrat drept formulă consacrată a chemării adresate de Isus următoarea frază, al cărei final îl sugerează versul lui Carducci: Cine voieşte să se mîntuie, să dobîndească iertare de la Dumnezeu şi, pe această cale, fericirea veşnică, să se lepede de sine, să-şi ia crucea şi să-mi urmeze (slujească) mie, adică lui Isus. Supunerea necondiţionată a semeţului Capitoliu (aici se află templul principal al lui Zeus-Capitolinul, părintele zeilor!) faţă de religia crucii, deci creştină, e declarată de poet drept suprema abdicare. De aceea urmează dezastrul pentru toate vechile instituţii, pentru

întregul fel de viaţă antic şi întronarea moralei umilinţei creştine (vv. 117-140).

24 — Strofa întreagă denumeşte procesiunile creştine care psalmodiau cîntece de slavă noului dumnezeu.

25 — *Ilisul,* Ilissos, rîu în Atica, în apropiere de Atena, legat deci de legendele eroice greceşti. Adresarea din aceste versuri e pentru omul care n-a acceptat filozofia creştină a umilinţei şi renunţării, atît din Grecia, cît şi din Italia.

26 — Poetul socoate că epoca nouă, contemporană lui, este biruitoare asupra lungii perioade a dominaţiei creştinismului. Aşa cum va arăta ultima strofă, un semn al acestui triumf, restabilind legătura cu eroismul antichităţii, peste epoca umilinţei creştine, este dezvoltarea industriei, a tehnicii moderne. Entuziasmul poetului este aici deplin şi merită subliniat că Duiliu Zamfirescu, deşi n-a ajuns niciodată la o astfel de viziune, ci a rămas ancorat în tristeţea pentru pierderea nerecuperabilă a epocii antice, a apreciat totuşi drept cea mai izbutită şi mai reprezentativă pentru filozofia lui Carducci tocmai poezia *La izvoarele Clitumno.*

27 — Poezia *Preludiu* a lui Carducci, inaugurală a volumului *Odi barbare,* unde se află şi *La izvoarele Clitumno,* anunţa tocmai o astfel de poezie reînnoită, izvorind din vechile mituri eroice, de luptă, muncă şi dragoste, izgonite, spune poetul, de adepţii creştinismului (aceştia „blestemau bunurile vieţei/Şi ale amorului şi bîiguiau groaznice/Legături de durere cu Dumnezeu" vv.133—135).

GLOSAR

acantă, acant, s.f. — plantă decorativă a cărei frunză a fost luată de model pentru capitelurile stilului corintic
agabiniu, s.n. — stofă lungă de turbane (n.D.Z.)
aişor, s.m. — ghiocel (n.D.Z.)
andilandi, s.f. — pasăre măiastră din poveşti (n. D. Z.) Ea este un simbol al desăvîrşirii şi purităţii; ghiceşte trecutul şi viitorulj

nunos, pl. buhdşi sau btihoşi, adj. — zbîrlit, rău (n. D. Z.).
burlac, s.m. — neînsurat, celibatar ; în Ardeal însemnează flăcău hotărît să se însoare; candidat de însurătoare (n. D.Z.)

eatarig, s.m. — adolescent; *vlrtla eatarigiei* — vîrsta primei tinereţe (n. D. Z.)
chineji — v. cneaz
ciapcă, s.f. — coif, cască (n. D. Z.)
ciochină, s.f. — partea dinapoi a şeii, de care se pot lega traista, desagii
cleft, clevt, s.m. — haiduc (la grecii moderni); nume dat locuitorilor din Olimp şl Pind, care se cobori u adesea din munţi şl prădau satele şl oraşele învecinate.
cneaz, cneji, chineji, s.m. — prinţ, proprietar liber, boier (n. D. Z.)
cnemidă, s.f. — un fel de jambieră la soldaţii greci
criţă, s.f. — oţel

derviş, s.m. — preot musulman
dîrdală, s.m. — om de nimic, flecar

ferentar, s.m. — soldat de iscoadă, infanterist (n. D. Z.)

gagla, s.f. — salclm (ital.)
gelsomină, s.f. — iasomie

gemă, s.f. — piatră prețioasă
ginestra, s.f. — sulfină (n. D. Z.); grozamă în: Leopardi, *Versuri* trad. de Lascăr Sebastian, Ed. Tineretului, 1963, p. 111
ginte arii s.f. — eretici, necredincioşi (n. D. Z.)
grand, s.m. — titlu de noblețe la spanioli
glie, s.f. — pămînt, brazdă; e sub glie = e mort, îngropat (n. D. Z.)
graur (cal), adj. — sur-închis, cal vînăt rotat (n. D. Z.)

hastat velit, s.m. — lăncier în armata romană (lat. *kasta* — lance; *oeles* — soldat în infanteria uşoară)
noplit, pl. hopliți, s.m. — soldați greci, din antichitate, cu armament greu

jaleş, jale, s.f. — mic arbust mirositor, cu flori albastre, violete şi albe, originar din sudul Europei; salvie
jasp, s.n. — varietate de cuarț compact, dur, de culoare roşie, brună sau galbenă; se întrebuințează ca piatră semiprețioasă
județ, pl.județi, s.m. — judecători, clrmuitorii municipiilor (n. D. Z.)

leasă, s.f. — împletitură de nuiele ce formează pereții unui hambar; desiş într-o pădure, mărăciniş
lectică, s.f. — scaun portativ, litieră; vechi *leftică* (n. D. Z.)
left, pi. lefți, s.m. — monedă bizantină de aur sau de argint, din care se făceau salbe
lemurii, s.m. — la latini, fantome ale morților
lorică, s.f. — armătură împletită din inele de metal, ce se încheia pe umeri şi sub piept cu paftale sau chingi; lat. *lorica;* italienesc— militar vechi *lorica* (n. D. Z.)

măcăleandru, s.m. — pasăre mică de pădure, *prigorie*
mogîldeață, mogîndeață, s.f. — o arătare nehotărîtă (n. D. Z.)

navarc, s.m. — în antichitate, comandantul unei corăbii sau al unei flote de război
nizam, s.m. — soldat în armata turcească

ogurliu, adj. — vestitor de bine, aducător de noroc (n. D. Z.)
ohavnic — de veci
olac, s.n. — poştalion, diligentă
otac, pl. otace, s.n. — țarc unde petrec vitele noaptea, tîrlă (n. D. Z.)

palinodie, s.f. — poezie în care se retractează ceea ce s-a spus tn alta
penați (pl.), s.m. — zeități casnice, ocrotitoare ale familiei la romani; prin extensie: locuințe, familii
pentarh, s.m. — la vechii greci, membru al unui grup de conducere, format din cinci oameni

peplu, peplum, s.m. — manta fără mîneci, prinsă numai pe umeri, pe care o purtau femeile în antichitate
pontif, s.m. — preot care în Roma veche făcea parte din colegiul cel mai înalt în ordinea demnităților
precon, s.m. — strigător public, vestitor, crainic (lat. *praecon)*
priar, s.m. — aprilie
pristav, s.m. — heraut, pristavul oastei, ofițerul care anunță, ceremonierul (n. D.Z.)
proclet, adj. — afurisit (n.D.Z.)
protimie, s.f. — zel, bunăvoință

sănduc, s.f. — lădiță, cutie (n. D. Z.)
scherzo, adv. — denumirea unei compoziții muzicale, scurtă şi plină de mişcare
scirocco, s.m. — vînt uscat şi cald, ce suflă tn Mediterană
smreduit, adj. — molipsit, infect (n. D. Z.)
stab, ştab, s.n. — comandament, stat-major

tombateră, adj. — cu idei învechite, retrograd
tragudie, s.f. — cîntec (n. D. Z.)
triremă, s.f. — tn antichitate, corabie cu trei rînduri de lopeți

urşinic (urslnic sau urşinic), s.n. — catifea, floare (n. D. Z.)

yesperinâ, adj. — noptatic (lat. *vesper* — seară)
viitoare, s.f. — apă adlncă, spumegătoare; *vtlvoare* — pentru flăcări (n. D. Z.)

za (zale), s.f. — inele de metal — Împletitura lor = *cotte de maille»* (n.D.Z.)
zaharea, e.f. — provianturi, proviziunile unei armate (n. D. Z.)
xbrehud, adj. — nebunatic, zvăpăiat

INDICE ALFABETIC AL POEZIILOR DUPĂ TITLU

Intre paranteze, titlurile prescurtate ale volumelor unde ele au fost publicate sau ale capitolelor unde ele figurează In cadrul ediţiei de faţă:

(F.T.) - Fără litiu
(A.O.) — Alte orizonturi
(I-P-) — Imnuri păgine
(P.N.) - Poezii nouă
(M.N.) - Pe Marea Neagră
(P-) — Din publicaţii
(M.) — Din manuscrise

SUMARUL POEZIILOR NEINGLUSE ÎN VOLUMUL I AL EDIȚIEI PREZENTE

Ordinea e cronologică; în paranteze, primul vers; pentru poeziile care figurează în alte volume ale prezentei ediții se specifică acest lucru.

Amintire **(„Vale verde-ncîntătoare, tainic rîu ce-n liniştire")** ***Ghimpele,*** **XVIII, 38, 20 nov. 1877.**
Reluată în c drul poeziei ***Bătrînul şi fluturul,*** **voi. de față.**
Glasul unui bătrîn **(„Români, eu simt prin aer c-adie vînt de munte...")**
Lit., **II, 12, dec. 1881.**
[Era în sara unei denii]
Ms. din perioada 1881.
[Sub tei pe-o bancă de verdeață]
Ms. din perioada 1881—1882.
El şi ea **(„Erau doi. Povestea-i veche s-a mai fost pusă pe rime")**
Lit., **III, 1, ian. 1882.**
[Murise nebună]
Ms. din perioada 1882—1883.
Indignare **(„Curată întrupare a cugetării mele")**
Ms. din perioada 1882—1883.
[Poți tu acum oare să-mi spui]
Figurează în nuvela ***Jeana,*** **voi.** ***Fără titlu,*** **1883.**
Amor sau cărăbuşi **(„Prin alunişul plin de răcoare")**
R. I., **VIII, 1 789, 8 mai 1883.**
Clte-am cetit **(„Cîte-am cetit în ochiul tău")**
Familia, **XIX, 25, 3/15 iul. 1883.**
La Slănic **(„La Slănic în valea verde")**
Ms. din perioada 1883.
Destul **(„E drept,/Tu nu mai ai în tine nici foc, nici haz, nici ură")**
R.l. — nr. lit., **I, 1, 16 sept. 1884. Semnat:** ***D. Z.***
Dorul inimei, **după Theophile Gautier („Nu e pe lume nimănui")**
R.l., **VII, 1899, 3 oct. 1883, în cadrul foiletonului** ***Nebunii.***
Semnat: ***Don Padil.***

în ideal **(„Fără dureri trăindu-mi traiul")**
R.L, **VII, 1 899, 3 oct. 1883, în cadrul foiletonului** ***Nebunii.*** **Semnat** ***Don Padil.***
Atît... **(„Paserea plecînd din cring")**
R.L, **VII, 1 899, 2 oct. 1883, în cadrul foiletonului** ***Nebunii.*** **Semnat:** ***Don Padil.***
Has deus **(„E frumos parc-ar fi Joe şi ca dînsul nesfîrsit")**
Ms. din perioada 1884—1885.
[La umbra pădurei, in limpede aer]
Ms. neterminat din perioada 1890—1895.
[Un castel pe malul mării]
Figurează în romanul ***în război,*** **1902.**
[Pasăre privighetoare]
Figurează în textul piesei ***Poezia depărtării (Conv. lit.,*** **XLVII, 3-7, mart.-iul. 1913).**
[Pricepe oare vreo ființă]
Figurează în nuvela ***O muză,*** **voi.** ***O muză,*** **1923.**

TABLA ILUSTRAȚIILOR

FĂRĂ TITLU

ALTE ORIZONTURI

IMNURI PĂGINE

POEZII NOUĂ

DIN MANUSCRISE

TRADUC URI

Redactor : MARGARETA FERARU
Tehnoredactor : MINA CANTEMIR

Apărut 1970. Tiraj 5470 ex. leg. 1/1. Hîrtie tipar înalt tip A. de 63 g/m'. Format 540X840116. Coli ed. 43,01. Coli tipar 49,50. Planşe tipo 17. A. nr. 512/1969. C.Z. pentru bibliotecile mari şi mici 859—0.

Tiparul executat sub com. nr. 80 348 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti — Republica Socialistă România

JlruA